

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Christopher Tyerman

Bir Haçlı Seferi Nasıl Planlanır?

YÜKSEK ORTA ÇAĞ'DA AKIL VE DİNÎ SAVAŞ

Çeviren: Murat Çaylı

SELENCE

CHRISTOPHER TYERMAN

22 Mayıs 1953 yılında doğan yazar, 1974'te Oxford New College'da lisans derecesini aldı. 1976-77 yıllarında York Üniversitesi'nde çalıştı. 1977-82 yıllarında Oxford Queen's College'da araştırma görevliliği yaptı. 1981 yılında doktorasını tamamladı. Aynı yıl Royal History Society'nin Alexander Ödülü'nü kazandı. 1982-1987 yılları arasında Exeter College'dan aldığı bursla araştırmalar yaptı. 1979 yılından beri Oxford Hertford College'da çalışan Christopher Tyerman, *Orta Çağ Avrupa ve İngiltere Tarihi (500-1500)*, *Historiografi ve Haçlı Seferleri* dersleri vermektedir. Haçlı Seferleri araştırmalarında çığır açıcı çalışmalara imza atan yazarın 10'un üzerinde kitabı ve çok sayıda makalesi bulunmaktadır. En önemli eserlerinden bazıları şunlardır: *The Invention of the Crusades* (1998), *England and the Crusades, 1095-1588* (1988), *God's War: A New History of Crusades* (2006), *The Debate on the Crusades, 1099-2010* (2011), *The World of the Crusades* (2019).

MURAT ÇAYLI

2014 yılında Erciyes Üniversitesi Tarih bölümünden mezun oldu. 2016'da aynı üniversitede yüksek lisans eğitimini, 2021 yıllarında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 2019-2020 yılları arasında TÜBİTAK 2214/A bursiyeri olarak Poitiers Üniversitesi, Orta Çağ Medeniyeti Yüksek Öğrenim Merkezi'nde (CESCM) araştırmalar yaptı. Orta Çağ Avrupa Tarihi ve XIV. yüzyıl Haçlı Seferi projeleri konularını İngilizce, Fransızca ve Latince kaynaklar üzerinden çalışan Murat Çaylı İtalyanca öğrenimine devam etmektedir.

BİR HAÇLI SEFERİ NASIL PLANLANIR?

Yüksek Orta Çağ'da Akıl ve Dinî Savaş

CHRISTOPHER TYERMAN

Çeviren
Murat Çaylı

İstanbul, 2021

SELENGE YAYINLARI

No: 181 | Tarih Serisi: 140 | Ekim 2021, 1. Baskı

ÖZGÜN ADI

How to Plan a Crusade Reason and Religious War in the High Middle Ages

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Kadir Yılmaz

YAZAR

Christopher Tyerman

ÇEVİREN

Murat Çaylı

EDİTÖR

Doğan Mert Demir

SON OKUMA

İnayet Bebek

KAPAK GÖRSELİ

The Crusader Bible (MS M.638, fol. 23v, 27v).

KAPAK TASARIMI

Şevket Dönmezoglu

SAYFA DÜZENİ

Hilal Yazlık

BASKI-CİLT

Repar Dijital Matbaası

ISBN

978-625-7459-27-3

SERTİFİKA NO.

40675

**Original English language edition first published by
Penguin Books Ltd, London Text copyright © Christopher Tyerman 2015**

The author has asserted his moral rights. All rights reserved.

Selenge Yayınları,
Repar Tasarım
Matbaa ve Reklamcılık
Ticaret Limited Şirketi'nin
tescilli markasıdır.

Mimar Sinan Mah.,
Selami Ali Efendi Cad., No: 5
34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0 (212) 522 48 45
www.selenge.com.tr
e-posta: selenge@selenge.com.tr

© Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Tanıtım amaçlı, kısa alıntılar dışında
metin ya da görseller yayınevinin izni
olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
ÇEVİRMENİN ÖN SÖZÜ	11
ÖN SÖZ	13
KRONOLOJİ	15
GİRİŞ	21

BİRİNCİ BÖLÜM: AKLIN İMGELERİ

AKLIN ALTYAPISI	34
AYDIN SAVAŞÇILAR	44

İKİNCİ BÖLÜM: HAKLI BİR SEBEP

SAVAŞ İÇİN KILIF UYDURMAK	57
TANRI İSTİYOR	57
URBANUS'UN MİRASI	62
YASA	65
İNTİKAM	68
ŞÖVALYELİK	71
MADDİ ÖDÜL	77
MANEVİ ÖDÜL	81
SİYASET	83
GEREKÇENİN BAŞARISIZLIĞI	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: PROPAGANDA

TANITIM	97
TOPLANTILAR	98
ELÇİLER VE VAİZLER	101
YAZIM	112
İKNA ETME	127
TEORİ	127
ZAMANLAMA	133
MEKÂN	139
DİNLEYİCİ	142

DİL.....	148
SAHNE, PERFORMANS VE DRAMA	152
İŞ BAŞINDA İKİ VAİZ	160

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ASKER TOPLAMA

ASKERE ALMA VE MÜKÂFAT	173
SAVAŞIN BAĞLAMI	176
MÜKÂFATIN BAĞLAMI	186
HAÇLI SEFERLERİNE KİMLER GİTTİ?	200
LORTLAR VE LORTLUK	201
SOYLU OLMAYANLAR	211
KADIN.....	220
TOPLUMSAL BİRLİK	223
YOKSULLAR.....	226

BEŞİNCİ BÖLÜM: FİNANS

BİR HAÇLI SEFERİNİN MALİYETİ	237
BÜTÇE	238
ÜCRETİ HAÇLILAR.....	242
HESAPLAR.....	249
MALİYETLER.....	253
BİR HAÇLI SEFERİNİN MASRAFINI ÖDEMEK	265
AYRICALIKLARLA ÖDEME.....	265
MÜLKLERİ PARAYA ÇEVİRME.....	268
KEFARETLER VE MERKEZİ FİNANSMAN SAĞLAMA.....	276
VERGİ	281
BİLANÇO TABLOSU	289

ALTINCI BÖLÜM: LOJİSTİK

KOORDİNASYON.....	297
SAĞLIK VE EMNİYET	313
İKMALLER	325
YİYECEK	328

ATLAR.....	334
NAKLİYE	336
KUŞATMA MAKİNELERİ	346
STRATEJİ.....	348
NEREYE GİTTİĞİNİ BİLMEK	349
BÜYÜK STRATEJİ.....	358
SONUÇ	371
BİBLİYOGRAFYA	375
DİZİN.....	387

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.a.: Birinci Haçlı Seferi Sırasında Avrupa ve Yakın Doğu, Papa II. Urbanus'un 1095-6 Vaaz Turu.	125
Harita 1.b.: Birinci Haçlı Seferi Sırasında Avrupa ve Yakın Doğu, Papa II. Urbanus'un 1095-6 Vaaz Turu.	126
Harita 2.a.: İkinci Haçlı Seferi Sırasında Avrupa ve Yakın Doğu, Bernard De Clairvaux'nun 1146-7 Vaaz Turu.	137
Harita 2.b.: İkinci Haçlı Seferi Sırasında Avrupa ve Yakın Doğu, Bernard De Clairvaux'nun 1146-7 Vaaz Turu.	138
Harita 3.a.: Üçüncü Haçlı Seferi Sırasında Avrupa ve Yakın Doğu ..	208
Harita 3.b.: Üçüncü Haçlı Seferi Sırasında Avrupa ve Yakın Doğu ..	209
Harita 4.a.: On Üçüncü Yüzyılda Avrupa ve Yakın Doğu	340
Harita 4.b.: On Üçüncü Yüzyılda Avrupa ve Yakın Doğu	341

Eleanor'a...

KISALTMALAR

MGH	Monumenta Germaniae Historica
MGHS	Monumenta Germaniae Historica Scriptores, ed. G. H. Pertz ve diğeri (Hanover and Leipzig, 1826-)
ODNB	Oxford Dictionary of National Biography, ed. C. Matthew ve diğeri (Oxford, 2004-)
RHC	Recueil des historiens des croisades
RHC Occ.	Recueil des historiens des croisades. Historiens Occidentaux (Paris, 1844-95)
RHF	Recueil des historiens des Gaules et de la France, ed. M. Bouquet ve diğeri (Paris, 1738, 1876)

ÇEVİRMENİN ÖN SÖZÜ

2019 yılının Eylül ayında doktora araştırmam için Fransa'ya gittiğimde, danışmanım Martin Aurell'le sohbet ettiğimiz bir konuda kitap çevireceğim aklıma gelmezdi. Kendisinin bu kitaba dolaylı yollardan katkı sağladığını da çeviri sırasında öğrendim. Bu çeviriyi, doktora araştırmamı tamamlamadan önce yapmamak en büyük üzüntümdür. Bu hâletiruhiye, çevirinin başından sonuna kadar sürdü. Buradan öğrendiklerimi kendi fikirlerimle harmanlayıp yeni bir yorum getirene kadar da süreceğe benziyor.

Bu kitabı okuduğunuzda, üzerinde en çok durduğumuz tarihî meselelerden Haçlı Seferleri hakkında ne kadar az şey bildiğimizi ve daha ne kadar çok yol kat etmemiz gerektiğini göreceksiniz. Anadolu'ya, Suriye'ye girdiler; yakıp yıktılar şeklinde ayrıntılarına pek girilmeden anlatılabilen Haçlı Seferlerinin arka planında ne kadar büyük bir organizasyon olduğuna ve sefere çıkanların bu işe paldır küldür girişmediklerine şahit olacaksınız. Haçlı vaazından başlayıp hedefe ulaşana kadar, Haçlı Seferi'nin nasıl planlandığını ve büyük orduların nasıl toplanıp koordine edildiğini, dönem kaynaklarını didik didik eden Christopher Tyerman'dan öğreneceksiniz. Haçlı vaazını dinleyen insanların tepkilerini; gökyüzünde Haç simgesi görüğünü iddia eden dinleyicileri ve konuşmanın etkisiyle galeyana gelen kitlenin vaaz veren rahibi kovalamaları gibi örnekleri gözünüzde canlandırabileceksiniz. Belki de benim yaptığım gibi kalabalığın, vaizi tezahüratlarla havaya fırlattıklarını dahi hayal edebilirsiniz. Kocasını sefere yollayan bir kadının gündelik hayatına nasıl devam etmeye çalıştığından ve Haçlı vaizlerinin insanları etkilemek için ne gibi numaralar çevirdiklerinden de haberdar olacaksınız.

Metinde bir hayli yabancı isim, kavram ve teknik kelime geçmektedir. Okuyucunun, kitabı elinden bırakmadan bilgi edinebilmesi için ilgili yerlere çevirmen notuyla (ç.n) bazı açıklamalar yapılmıştır. Yabancı isimlerin yazılışında henüz fikir birliği olmadığı için farklı usuller kullanıldı. Örneğin Fransız, Alman ve İtalyan isimlerinin yazılışında orijinal hâllerine (Bernard de Clairvaux, Oliver von Paderborn, Fidenzio di Padova gibi) sadık kalındı. İngiliz isimlerindey-

se farklı bir yol izlendi ve kişinin doğduğu ya da görev yaptığı yer adından önce yazıldı. Mesela “Gerald of Wales” adı için Galli Gerald kullanımı tercih edildi. Sur Başpiskoposu Guillaume gibi isimlerde ise “William of Tyre ve Surlu William” yerine, literatüre yerleşen hâli, yani Willermus Tyrensis kullanımı esas alındı. Metin içinde pek çok yerde bu tür kullanımlara rastlayacaksınız. Arapça isimler, çoğunlukla TDV İslâm Ansiklopedisi’nde geçen şekilleriyle kullanıldı.

Yazar bazı kavramların Latincesini ve Fransızcasını kullanmaya özen gösterdiği için bu kısımlar olduğu gibi bırakıldı. Çoğu zaman, aynı cümlede kelimenin veya cümlenin çevirisini de verdiği için sorun olacağını düşünmüyorum. Çevirisi verilmeyen kavramların ilk geçtikleri yerlerde dipnot düşüldü ve anlamı hakkında açıklama yapıldı. Laik/seküler kelimelerinde özel bir yöntem izlendi. Laik kavramı kurumları nitelemek, seküler kavramısa kişileri ifade etmek için seçildi.

Bu kitap hem Haçlı Seferleri hem de askerî tarih çalışmaları için literatürümüzdeki ilk örneklerdendir. Zira bir Haçlı Seferi’nin nasıl planlandığı bir kenara, bir savaşın veya seferin nasıl planlandığını bu ölçekte anlatan, propagandadan savaş malzemesine kadar tüm süreci dönem kaynakları ve ideoloji temelli orataya koyan bir çalışma şu ana dek bulunmuyordu. Çevirinin bu minvaldeki çalışmalara vesile olmasını temenni ediyorum.

Bu nitelikte bir eseri Türkçeye kazandırdığım için ne kadar mutlu olduğumu anlatamam. Bana bu şansı veren ve çeviri sürecinde katkılarını esirgemeyen pek çok kişi bulunuyor. Öncelikle azmiyle ve kararlılığıyla örnek aldığım kişiler arasında yer edinen, nokta atışıyla bu eserin Türkçeye çevrilmesine vesile olan Repar Yayın Grubu Genel Yayın Yönetmeni Kadir Yılmaz’a yürekten teşekkür ediyorum. Çeviriyi başından sonuna kadar özenle inceleyen, büyük bir hevesle yayıma hazırlayan, kendisinden pek çok şey öğrendiğim Selenge Yayınları Editörü Doğan Mert Demir çok büyük emek sarf etti. Bu sebeple en büyük teşekkürleri hak ediyor. Öğrencilik hayatımda olduğu kadar bu süreçte de maddi-manevi desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Pınar Ülgen’e şükranlarımı sunuyorum. Haritaları aslına uygun bir şekilde en başından çizen ve kapak konusunda tüm isteklerimizi yerine getiren Şevket Dönmezoğlu ve kitabın mizanpajını yapan Hilal Yazlık’a da katkıları için ayrıca teşekkür ediyorum. Çevirinin en başından itibaren anlattığım her olayı sabırla dinleyen Merve Çetinel’e ne kadar teşekkür etsem az. Son olarak, en büyük destekçilerim anneme ve babama yürekten şükranlarımı sunuyorum.

Murat Çaylı
İstanbul, 2021

ÖN SÖZ

1979 yılının Mart ayı başlarının rutubetli bir Oxford akşamında, *Examination Schools*'da ders boyunca tökezleyen acemi bir tarihçi, başı öne düşen az sayıdaki izleyiciler, neden başlamadığını merak eden bir konuşmacı... Kapı aniden açılıyor. İçeriye, Orta Çağ şövalyeleri, zırhlı askerler, ozanlar, günahkâr rahibeler (âdet olduğu üzere uyluklara kadar çekilmiş file çoraplar içinde), cüzzamlılar (başarılı bir şekilde uygulanan balmumu makyajı sayesinde) ve diğer egzotik şeyler giriyor. *Deus lo volt!* diyerek [bir enfiye kutusunda taşınan] ahşap bir parçayı konuşmacıya sunuyorlar ve kendilerini Kudüs'e götürmesi için ona yalvarıyorlar. Ardından, kafasındakilerin boşalmasıyla rahatlamış hâlde, öğretim üyelerine ve izleyicilere katılmak için hızlıca yandaki bara geçiyorlar. Konferans, ertesi gün yerel bir gazetenin ön sayfasında sebepsizce şu başlıkla yer buldu kendisine: "Başarılı Bir Haçlı Seferi Nasıl Planlanır?"

Önümüzdeki otuz yıl boyunca benzer tahriklerden kaçınıldı. Sonrasındaysa bir seminerde sunulmak üzere hazırlanmış ve püsuda bekleyen makale geçmişten gelerek bu kitabın taslağını oluşturdu. Bu kitabı kaleme almam için beni teşvik eden Mark Whittow ve Nicholas Cole'a şükranlarımı sunmalıyım. Oxford, Cambridge, Dublin, St. Louis ve New York'taki son okuyucular, düşüncelerim için sempatik yankı tahtası görevini üstlendiler. John Smedley'e argümanlarımı sunma konusunda ilk fırsatı sağladığı ve Haçlıların basılı kaynaklarının ödemesi için teşekkür etmeliyim. Belirli noktalar için Jessalynn Bird, Tim Guard ve Kevin Lewis'e borçlu olduğumu kaydetmek, üzerime düşen bir görev olmanın yanı sıra bir zevktir. Kitabın ilgili yönleri üzerinde çalışan diğer bilim insanlarına yönelik atıflara dipnotlarda yer verilecektir. Ancak Martin Aurell, David Crouch, David d'Avray, Piers Mitchell, Alan Murray ve John Pryor'dan özellikle bahsetmeliyim. Oxford'daki kütüphaneler ve kütüphaneciler olmasaydı, ortaya böyle bir kitap çıkmazdı. İki üniversitedeki meslektaşlarım Toby Barnard, Roy Foster, Ruth Harris,

Bir Haçlı Seferi Nasıl Planlanır?

David Hopkin, Robin Lane Fox ve David Parrott, belki de farkında olmadan destek ve ilham verdiler. Temsilcim Jonathan Lloyd, her zaman olduğu gibi etkili bir destekçi olduğunu kanıtladı. Editörüm Simon Winder dürüstlüğümlü korumamı sağladı. O ve Allen Lane/Penguin'deki ekibi bir kere daha sempatik ve etkili bir yayıncılık modeli sundu. Bu kitap, yeterli ikmalin önemini herkesten daha hevesli bir şekilde anlayan birine adanmıştır.

CJT

Oxford

11 Kasım 2014

KRONOLOJİ

400	Hippolu Augustinus, Hristiyanların Adil Savaş Teorisi'nin taslağını çizdi.
638	Kudüs, Halife Ömer komutasındaki Araplar tarafından ele geçirildi.
800	Charlemagne, Batı'nın Roma İmparatoru olarak taçlandırıldı.
9. yüzyıl	İtalya'daki Müslüman istilacılara karşı Kutsal Savaş ilan edildi.
11. yüzyıl	Batı Akdeniz'deki Müslüman idarecilere karşı savaş, Kilise tarafından onaylandı.
1053	Papa IX. Leo, Güney İtalya Normanlarına karşı savaşan askerî birliklerine günahlarının bağışlanmasını teklif etti.
1050-70	Selçuklu Türkleri Yakın Doğu'yu istila etti.
1061-91	Papalık desteği ve dinî imtiyazlarla Müslüman Sicilya'da Norman Fethi.
1071	Selçuklu Türkleri Bizans'ı Malazgirt'te mağlup etti; Küçük Asya'yı aştılar ve İznik'te başkent kurdular.
1074	Papa VII. Gregorius, Bizans'a yardım etmek ve Kutsal Kabir'i kurtarmak için Batı'nın seferberliğini önerdi.
1095	Bizans, Papa II. Urbanus'a Türklere karşı askerî yardım çağrısı yaptı; II. Urbanus'un Fransa'daki vaaz turu (1096 sonları); Clermont Konsili, Haçlı Seferi ilan etti.

1096-99	Birinci Haçlı Seferi; Kudüs ele geçirildi (15 Temmuz 1099).
1101 sonrası	Kutsal Topraklara küçük Haçlı Seferleri.
1104	Akkâ Haçlılarca ele geçirildi.
1107-8	Birinci Haçlı Seferi kahramanı Tarantolu Bohemund'un Bizans'a karşı Haçlı Seferi.
1113	Kudüs'teki St. John Hospitalier Tarikatı tanındı.
1114 sonrası	İspanya'daki Haçlı Seferleri.
1120	Templier Tarikatı hacıları korumak amacıyla Kudüs'te kuruldu.
1120'ler	St. John Tarikatı, Hospitalierler, silahlanmaya başladı.
1123	Birinci Lateran Konsili Kudüs ayrıcalıklarını İspanya Haçlı Seferlerine genişletti ve Haçlılar için Kilise korunmasını tanımladı.
1144	Urfa, Halep Atabegi Zengi tarafından ele geçirildi, III. Eugenius'un bir dizi Haçlı Seferi ayrıcalığının ana hatlarını çizdiği <i>Quantum praedecessores</i> adlı fermanını yayınlamasına yol açtı.
1145-9	Fransa Kralı VII. Louis ve Alman İmparatoru III. Conrad'ın İkinci Haçlı Seferi; Dartmouth Komünü ve 1147 Lizbon Kuşatması.
1149 sonrası	İspanya'ya ve 1190'lardan itibaren Baltıklara daha başka Haçlı Seferleri; Kutsal Topraklara küçük seferler.
1163-9	Kudüs Frankları Mısır'ın kontrolü için yarışıyor.
1169	Selâhaddin, Mısır hükümdarı olmayı başarıyor.

- 1174 Selâhaddin Suriye'yi Mısır'la
birleştirmeye başlıyor.
- 1187 Hittin Savaşı; Kudüs Selâhaddin'e teslim
oluyor; VIII. Gregorius'un *Audita
Tremendi* Fermanı.
- 1188-92 Alman İmparatoru I. Friedrich
Barbarossa'nın, Fransa Kralı II. Philippe'in
ve İngiltere Kralı I. Richard'ın Üçüncü Haçlı
Seferi; 1190 II. Philippe'in Cenova'yla
antlaşması; 1189-91 Akkâ Kuşatması; 1191
I. Richard'ın Kıbrıs fethi.
- 1190-91 Teuton Tarikatı'nın Kuruluşu.
- 1193-1230 Baltıklarda Livonya'ya Haçlı Seferleri.
- 1195-6 VI. Heinrich, Alman Haçlı Seferini başlattı.
- 1198 Papa III. Innocentius, Dördüncü Haçlı
Seferini ilan etti.
- 1199 Papa III. Innocentius tarafından Haçlı Seferi
için Kilise vergilendirmesi başlatıldı.
- 1201-4 Dördüncü Haçlı Seferi; 1201 Venedik
Antlaşması; 1204 Konstantinopolis'in
düşüşü ve yağmalanması.
13. yüzyıl Baltıklara düzenlenen Haçlı Seferleri,
Teuton Şövalyeleri (Prusya), Kılıç Kardeşliği
(Livonya), Danlar (Prusya, Livonya,
Estonya) ve İsveçliler (Estonya ve
Finlandiya).
13. yüzyıl Alman köylülere, Boşnaklara ve diğerlerine
karşı düzenlenen Haçlı Seferleri.
- 1208-29 Albigen Haçlı Seferi.
- 1212 Çocukların Haçlı Seferi.

- 1213 III. Innocentius *Quia Maior* fermanında Beşinci Haçlı Seferi'ni ilan etti. Haçlı Seferi ayrıcalıklarını Haçlı Seferi'ne katkıda bulunup gitmeyenlere genişletti.
- 1215 Dördüncü Lateran Konsili, Haçlı Seferi vergilerinin düzenli olarak alınmasına yetki verdi.
- 1217-21 Beşinci Haçlı Seferi; 1218-19 Dimyat Kuşatması.
- 1228-9 Alman İmparatoru II. Friedrich'in Haçlı Seferi.
- 1231 sonrası Yunanistan'daki batı fetihlerini savunmak için Bizans'a karşı Haçlı Seferleri.
- 1234 IX. Gregorius'un *Rachel suum videns* adlı Haçlı Seferi fermanı yemin kefareti sistemini sağlamlaştırdı.
- 1239-68 Almanya ve Sicilya'daki Hohenstaufen idarecilere karşı Haçlı Seferleri.
- 1239-41 Champagne Kontu Theobald'ın ve Cornwall Kontu Richard'ın Kutsal Topraklara Haçlı Seferleri; Moğol ataklarının Doğu Avrupa'yı delip geçmesi.
- 1244 Kudüs'ün Müslümanlara kaybedilmesi; Fransa Kralı IX. Louis'nin haç kuşanması.
- 1245 IV. Innocentius tarafından düzenlenen Birinci Lyon Konsili Haçlı Seferi vergilerini bağışladı.
- 1248-54 Fransa Kralı IX. Louis'nin İlk Haçlı Seferi; 1249-50 Mısır'ın işgali ve mağlubiyet.
- 1251 Birinci Shepherds (Çobanların) Haçlı Seferi.
- 1260 Memlukler, Moğolları Suriye'den geri püskürtüyor.
- 1261 Grekler Konstantinopolis'i geri aldı.

- 1267 IX. Louis tekrar haç kuşanıyor.
- 1270 IX. Louis'nin Tunus üzerine İkinci Haçlı Seferini düzenlemesi ve ölümü.
- 1271-2 Geleceğin İngiltere Kralı Lord Edward'ın Kutsal Topraklara Haçlı Seferi düzenlemesi.
- 1274 X. Gregorius'un İkinci Lyon Konsili'ni toplaması; tavsiye aranıyor; Haçlı Seferi vergileri kabul edildi; toplama bölgeleri düzenlendi; Haçlı Seferi Fermanı *Zelus fidei*.
- 1291 Mısır Sultanı el-Eşref Halil'in Akkâ'yı Alması ve Outremer ana karasının tahliyesi; Papa IV. Nicholas'ın Haçlı Seferi vergilerine rağmen Haçlı Seferi başlatamaması; 14. yüzyıl ortalarına kadar Haçlı Seferi tavsiyeleri akını.
- 1330'lar Fransa Kralı VI. Philippe'in iptal edilen Haçlı Seferi.

GİRİŞ

Bu kitap, Haçlı Seferlerinin nasıl tasarlandığı, nasıl organize edildiği ve aklın din savaşına tatbikiyle ilgilidir. Orta Çağ'da Batı Avrupa kültürü, birbirinin ikizi hüviyetindeki akıl ve din sütunlarına dayanıyordu. Bilginlerin tahminlerinden ve soyluların politikalarından, varoluş konusundaki yaygın gündelik şaşkınlığa ve maddi dünyayla fiilen başa çıkma sorunlarına kadar akıl, doğaüstü şeylerin mantığa uygun olma nedenlerini açıklamaya çalışırken; inanç ise davranışları ve eylemleri yönlendirdi. Haçlı Seferleri tarihinden başka hiçbir şey, bu ilişkiyi daha net resmedemez.

Bu, ilk bakışta tuhaf görünebilir. Haçlı Seferleri sıklıkla saflığın en uç sembollerinden biri olarak tasvir edilir. Sefere katılanlara "sonsuz bir ödüle ulaşmanın güçlü umuduyla bulut ve ateş sütununu takip eden milyonlarca insan" olarak tanınır.¹ Sefere katılanlar, Orta Çağ'a, saf bir gayret ve cahiliye devri olarak bakma cesaretine ilham oldular. "Kutsal Kabri kurtarma hedefiyle uzun bir yolculuğa çıkan bir grup cahil Latin'in acınası hikâyesi."² Çoğu Haçlı Seferi'nin ana hedefi, Hristiyanlığın Filistin'deki kutsal yerlerini kurtarmaktı fakat rezil hâlde başarısız oldu. Haçlılar beceriksiz, düşünme ve uygulama yetilerinden yoksun, kuş beyinli, sorumsuz, hayali düşünceler üzerine abartılı hayaller kuran, stratejik gerçekliğe sahip olmayan, bencil kültürel hurafelerden esinlenen, askerî ve lojistik sağduyudan yoksun, dinî safsatalarla kendi kendini yüreklendiren kimseler olarak tasvir edildiler. Haçlı orduları savaşmaya alışkın neferlerden müteşekkil olabilir. Fakat söylentiye göre onlar; kendini beğenmiş, gayriahlaki ideoloji veya açgözlülükle, askerî zekâ ve teknolojik kabiliyetten yoksunlukla eşleştirilen komutanlar tarafından yönetildiler. "Körler, kandırılanlara önderlik ediyorlardı." Önümüzdeki sayfalar bu görüntünün hemen hemen her bakımdan yanlış olduğunu

1 E. Barker, *The Crusades* (London, 1923), s. 104.

2 Raymon of Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*, çev. J. H. Hill ve L. L. Hill (Philadelphia, 1968), Giriş, s. 14.

ortaya koyacak. Haçlı Seferi organizasyonunda yer alan materyal kadar entelektüel ürünler de bu klişelerle çelişmektedir. Tarihî görecelik veya dinî polemik çerçeveleri dışından incelendiğinde, Haçlı Seferlerinin son derece karmaşık, özenli, enine boyuna ve akla uygun tasarlandığı açıktır.

Orta Çağ, klasik antik dünyayla on beşinci yüzyıl hümanistleri tarafından özenle inşa edilerek parlatılan Rönesans dünyası arasında kalarak hor görülür. Fakat son birkaç yüzyıl, Orta Çağ'dan ziyade modernizmden daha fazla muzdarip oldu. Orta Çağlar, gelecekteki modernitenin külçelerinin saklandığı ve sadece ince ilerleme damarları arayan maden arayıcıları tarafından kazılabilen bir maden oldukları için değerliydi. Bugün, en kötü kıtlıklar "İncil'e ait" unvanını kazanmak için düzmece tarih sözlüğünde daha derine inmeye meyilliyken; aşırı şiddet, bağnazlık, sefalet, iğrençlik veya yoksunluk, daima Orta Çağ'ın aşağılayıcı sıfatları olarak cazip geliyor. Böylesi bir etiketleme, zalimlik ve barbarlık gibi acı verici kavramlar arasındaki ince farkların tarihî olarak yeni olduğunu unutturur.

Avrupa'da MS 500-1500 yılları arasındaki dönem reddedilir veya zaman zaman *İman Çağı* olarak övülür. Bu yüzden gelişigüzel biçimde cahiliye dönemi olarak kabul edilir. Elbette bu yaftalama yanıltıcıdır. Zira cehalet mantığa engel değildir ve genellikle bunun tam tersidir. Modern toplum da dinin sosyal gücünden muaf değildir. İmanın veya inancın mantığa aykırı olduğu varsayımı ya da bunun tam tersi, Aydınlanma ve Orta Çağ (klasik olarak anılabilir) biliminin yıkılması sırasında ilham veren bir uydurmadır. Yine de modern çağın herhangi bir Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, Mesih'in yeniden dirilişe dair gayrimukaddes kanıt yokluğundan endişe duyan Kudüs Kralı Amalric'in (1163-1174) ifade ettiği gibi akılcı dinî şüpheciliğini açıkça dile getirseydi, büyük olasılıkla seçilemezdi.³ Amalric'in şüpheleri, üstü kapalı biçimde, Orta Çağ inancının bilinçsizce durgun ve akılcı açıklamaya düşman olmadığını açıklıyor. Elbette onun önermeleri ve dünya görüşü sonraki dönem filozoflarından farklı olabilir. Hatta David Hume (ö. 1776), mucizeler sorunuyla uğraşan Thomas Aquinas'ın (ö. 1274) yöntem konusun-

3 William of Tyre, *Historia*, ed. R. B. C. Huygens (Turnhout, 1986), bk XIX, 3.bölüm, s. 867-8.

da son derece akılcı olduğunu söyler.⁴ Orta Çağ'da dünyanın şekli üzerine kafa yoran hiç kimse dünyayı düz olarak hayal edemezdi. Entelektüeller dünyanın çevresini neredeyse günümüzdeki hâliyle biliyorlardı.⁵ Kitâb-ı Mukaddes'in aslına uygun yorumlar asla tekel oluşturmamıştı. Mantıksal ve deneysel akıl yürütme, tıpkı bizde olduğu gibi Yüksek Orta Çağ dünyasının da karakteristik özelliği idi. Aynı şekilde veya benzer formda olduğu konusunda ısrar edilemez (bu kadar çok tarihî kurgunun ve dramın peşinden koşan anakronizm). Fakat bununla beraber akılcılık ve nesnel gerçeği keşfetmeye çalışma süreci olarak tanınabilir.

Haçlı Seferleri için yapılan planlar bazı konularda ikna edici deliller barındırır. Daha sonraki yıllarda gerçekleşen savaflara özgü olduğu iddia edilen unsurların çoğu, esasında Haçlı Seferi liderlerinin ve haleflerinin, titizliğe ve kavramsal odağa dayalı hazırlık sürecinde mevcuttur. Savaşın sebepleri belliydi ve kamuoyunu razı etmek için uygulanan propaganda ayrıntılarla donatılmıştı. Diplomasi, müttefikleri bir araya getirdi; sınırları, geçici ikmal depolarını, pazarları ve serbest geçişleri güvence altına aldı. Seferberlik stratejileri, askerî ve hukuk teorisi kılavuzları, haritalarla ve istihbarat kaynaklarıyla bilgilendirilen komutanların toplantılarında kabul edildi. Komuta hiyerarşileri çoğu zaman, acı verici ve sıkıntılı şekillerde kuruldu. Asker toplama işi sistemli yürütüldü. Lortluk, paylaşılan bölge ve akran grubu baskısıyla birlikte ücrette ve sözleşmelere dayanıyordu. Erken Modern ve Geç Orta Çağ Avrupa'sından kalan özel ordular, Haçlı lortlarının parçalanmış ücretli birlikleri olarak yansıtıldı ve öngörüldü. Sefere çıkmadan önce, borçlanma ve yaratıcı vergilendirme düzenlemeleriyle para toplandı. Orta Çağ sonrasında krediyle savaş finanse etmek çok zordu. İspanya Veraset Savaşları'nın bir cephesini oluşturan Queen Anne Savaşı'nın (1702-13) masraflarının yüzde otuz biri, III. Edward'ın 1330'lardaki savaşlarınınsa yüzde doksanı kredilerle

4 D. D'Avray, *Medieval Religious Rationalities* (Cambridge, 2010), s. 37-42.

5 MÖ üçüncü yüzyıl İskenderiye kütüphanecisi Eratosthenes'in hesapladığı 25-30.000 mil, Yaşlı Plinius ve Johannes de Sacrobosco'nun ders kitabı *De Sphaera* (1230-45) aracılığıyla yaygın olarak biliniyordu. Bk. P. Biller, *The Measure of Multitude* (Oxford, 2000), s. 218; L. Thorndyke, *The Sphere of Sacrobosco and Its Commentators* (Chicago, 1949). Bu, on beşinci yüzyılda revaçta olan ve muhtemelen Colombus'u da etkileyen İskenderiyeli Ptolemy'nin 20.000 mil tahmininden çok daha doğrudu.

karşılandı.⁶ Haçlı liderleri en başından itibaren, savaşın her aşamasında sıklıkla büyük borç yüklerinin altına girdiler. Ödeme ölçekleri ve bütçeler hesaplandı. Taşıma, besin malzemeleri, lojistik, askerî malzeme ve hatta tıbbi bakım, dikkatli ve uzman bir organizasyonun eseri idi. Baltık'tan Akdeniz'e kadar ticari filolar seferber edildi veya alıkonuldu. Çoğu zaman etkili olmamasına rağmen orduların bünyesinde iç pazarlar kuruldu ve düzenlendi. Teknolojiden yararlanıldı; özellikle kuşatma makineleri kullanıldı. I. Richard, Üçüncü Haçlı Seferi'nde Filistin'e önceden imal edilmiş ahşap bir kale ve yerinde monte edilecek büyük atış makineleri sevk etti.⁷ Haçlı Seferi girişimcilerinin engin hitabeti, Yakın Doğu'yu yeniden düzenlemek için projeler ekleyen, Avrasya genelinde ittifaklar arayan ve ekonomik savaş fikirleriyle ilgilenen büyük stratejinin hırslı kavramlarıyla eşleştirildi. Ancak bu beceriler ve yöntemler yeterli ve etkili değildi. Çok azı, Haçlıları, arzuladıkları o büyük zaferlere ulaştırdı. Lakin hiçbirisi mantıksız değildi.

Haçlı Seferi planlama nizamının genel olarak küçümsemenin iki muhtemel nedeni var. Her ikisi de kanıtların mahiyetine dayanıyor: Edebî gözlemcilerin didaktizmi bürokratik kayıtların noksanlığıyla birleşti. Tarihçilerin, seferlere yol açan sıradan yöntemlerden ziyade onların piyesleri üzerinde odaklanmaya devam etmeleri, ikinci tarihyazımı açıklamasıdır. Bazı önemli istisnalar da vardır: Anglophone bilim insanları arasında Birinci Haçlı Seferi üzerine John France, Beşinci Haçlı Seferi üzerine James Powell, IX. Louis'nin 1248-50 Haçlı Seferi üzerine William Jordan, birbirini izleyen Alman seferleri üzerine Alan Murray, Haçlı Seferi lojistiği üzerine John Pryor ve tıp üzerine Piers Mitchell.⁸ Ancak onlar, anla-

6 M. Prestwich, *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience* (New Heaven ve London, 1996), s. 341-2; G. Parker, *The Military Revolution* (Cambridge, 1988), s. 64.

7 *Itinerarium Ricardi Regis*, ed. W. Stubbs (London, 1864), s. 168, 172-3, 214, 353, çev. H. Nicholson, *The Chronicle of the Third Crusade* (Aldershot, 1997), s. 167, 171, 204, 316-17.

8 J. France, *Victory in the East* (Cambridge, 1994); J. M. Powell, *Anatomy of a Crusade 1213-1221* (Philadelphia, 1986); W. C. Jordan, *Louis IX and the Challenge of the Crusade* (Princeton, 1979); A. Murray, "The Army of Godefroy de Bouillon", *Revue belge de philologie et d'histoire*, 70 (1992), s. 301-329; aynı yazar, "Money and Logistics in the First Crusade", *Logistics of Warfare in the Age of the Crusades* içinde, ed. J. H. Pryor (Aldershot, 2006), s. 229-50 ve birçok yerde; J. H. Pryor, *Geography, Technology and War* (Cambridge, 1988); P. Mitchell, *Medicine in the Crusades* (Cambridge, 2004).

şılabilir bir şekilde, planlama üzerinde müstakilen durmak yerine, sonuçlarına ve çıktıklarına odaklanma eğilimindeydiler. Haçlı Seferi hazırlıklarına yakından bakmaya zahmet eden diğerleriye ekseriyetle sürece iştirak edenlerin ilhamlarını ve motivasyonlarını açığa vuran şeyin ne olduğuyla ilgileniyorlardı. Bunu yaparken, önceki Haçlı Seferlerinden geriye kalan delillerin önemli bir kısmını oluşturan edebî kaynakların izinden gittiler.

Orta Çağ kronik yazarları, hikâyeciler ve akademik araştırmacılar bu teşebbüsleri, “nasıl?” sorusuyla açıklamak yerine, “neden?” ve “ne olmuş?” sorularıyla aradılar. Bu minvalde dinî veya ilahi bir ışık aracılığıyla olup biteni araştırdılar. 1291 yılında Filistin ve Suriye ana karasındaki son yenilgi ve tahliyeden hemen sonra, lojistiğe ciddi ölçüde dikkat kesilmek moda oldu.⁹ Ancak geçmişteki gözlemciler de Haçlı Savaşı’nın teknik kısmını tamamen göz ardı etmemişlerdi. Üçüncü Haçlı Seferi’nde doğuya giden İngiliz Kraliyet Memuru Roger de Hoveden gibilerinin anlaşılır biçimde bu tür konulara özel ilgisi vardı.¹⁰ Ruhban sınıfına mensup Latince yazılan çoğu kaydın aksine, (Dördüncü Haçlı Seferi için) Geoffroy de Villehardouin, Robert de Clari ve (Fransa Kralı IX. Louis’nin 1248-50 yıllarında Mısır saldırısı için) Jean de Joinville gibi kendi dillerinde yazan seküler yazarlar da mevcuttu. Bu eserlerde kayıtlar, planlama ve organizasyon hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur.¹¹ Şövalyeler ve komutanlar olarak böyle şeyler onları meşgul ediyor ve büyük olasılıkla da muadillerini, ruhban sınıfından daha fazla ilgilendiriyordu. Bütün bunlara rağmen lojistik ayrıntılar ayrı başlıklar altında incelenmedi. Ya anlatının bir parçası olarak yer buldu ya da bir liderin askerî zekâsının övülmeye değer olduğunu kanıtlamak için sunuldu. Haçlı Seferleri, planlamanın verimliliği veya hazırlık süreci yerine, büyük ölçüde ahlaki terimlerle açıklanan başarılar ve başarısızlıklar tarafından yönetildi. Bu süreçte cesaret, şövalyelik ve inanç gibi tanımlar da kendilerine mühim bir yer buldular. Benzer şekilde vaaz, askere alma ve finans gibi hususlar yöneticinin zekâsından ziyade propagandayı yürüten kişinin kabiliyetine, halkın

9 A. Leopold, *How to Recover the Holy Land* (Aldershot, 2000).

10 J. Gillingham, “Roger of Howden on Crusade”, *Medieval Historical Writing in the Christian and Islamic Worlds*, ed. D. O. Morgan (London, 1982), s. 60-75.

11 Geoffroy de Villehardouin, *La Conquête de Constantinople*, ed. ve çev. E. Faral (Paris, 1938-9), çev. M. R. B. Shaw, *Chronicles of the Crusades* (London, 1963); Robert of Clari, *The Conquest of Constantinople*, ed. ve çev. E. H. McNeal (yeniden basım, New York, 1966).

bağlılığına ve liderlerin dürüstlüğüne bakılarak değerlendirildi. Yorumcular birtakım kalıplaşmış edebî türlere daha fazla önem gösteriyorlardı. Büyük adamların icraatları (*gesta*); geçmişten cesaret verici ahlaki derlemeler veya ibret veren dersler (*historia*); genellikle kroniklerde yer alan, İncil'den türetilen tarihî örnekleri taklit eden anlatılar veya Haçlıların (sadakat, cesaret ve cömertlik gibi) soyut erdemlerinden örnekler veren şövalyelerin maceraları, destanlar ve romanslar... Etkili askerî seferleri birleştirme tekniklerinin tekdüze olması ve dikkat eksikliği, Haçlı Seferi'ne ikincil kanıtlarla sınırlanabilme izlenimi, sahte bir doğallık ve doğaçlama havası verdi.

Yönetim çalışması arşiv kayıtlarının oluşturulmasına ve varlığını sürdürmesine bağlıdır. Bunlar planlama sürecini oldukça detaylı bir şekilde ortaya çıkarabilir. Örneğin Paris'teki Ulusal Arşivlerde saklanan küçük bir evrak dosyasından, 1311 yılında Kutsal Topraklara düzenleneceği varsayılan bir Haçlı Seferi için para toplama teklifinin gelişimini izlemek mümkündür. Plan, Fransa Kralı IV. Philippe'in danışmanı ve siyasi iş bitiricisi Guillaume de Nogaret tarafından yazılmıştı. Evrak dosyasındaki bir belge düzeltme, silme ve eklemelerle kaplıdır. Ayrıca Nogaret'nin orijinal düşüncelerinin, acil politik ve diplomatik şartlara pürüzsüzce uydurmak amacıyla muhtemelen bir taslak komisyonu tarafından nasıl yumuşatıldığını tam olarak gösterir.¹² Böyle bir materyal olmadan IV. Philippe rejiminin Haçlı Seferine ilgisi ancak nisbî boyutta anlaşılır. 1300 yılı civarında Avrupa'daki arşiv ve kütüphaneler, Haçlı Seferi düzenlemenin pratik (ve çok pratik olmayan) yollarına ilişkin bildiriler, tezler ve risalelerle doluyken, öncesinden kalan pek az malzeme vardı. Yönetim kayıtları da birkaç istisna dışında yetersizdi. On ikinci yüzyıla kadar nadir aralıklarla, (800 civarında Charlemagne'nın kültürlü sarayındaki gibi) sonrasındaysa değişken bir şekilde devam eden fakat her şeye rağmen kısıtlı kalan yazılı kültür, lortların ve idarecilerin iletişim kurmak için yazıyı kullanmalarına ve lüzumsuz hâle geldiğinde yazılı kayıtları rutin olarak tutmamalarına rağmen planlama sürecini büyük ölçüde katkı sağlar. Ancak nihayetinde çoğu zaman niyetleri değil, sadece sonuçları değerlendirebiliriz.

Ancak her kademedен Erken Orta Çağ hükümdarının; memurları, temsilcileri ve dostlarıyla birlikte savaş, yönetim, toprağın ve

12 Archives Nationales de France, MS J 456 no. 36; dokümandaki değişiklikler 36-ii.

ticaretin maddi kaynaklarını kullanma, adaleti uygulama, halkı kontrol etme veya madeni para üretme gibi planları vardı. Somut veriler bunu kanıtıyor. Kendileri kiliselerden, saraylardan, kalelerden veya surlardan fazlasını, Offa'nın Hendekleri¹³ veya Charlemagne'nın tamamlanamamış Ren-Tuna Kanalı¹⁴ gibi büyük kamusal işleri inşa etmediler. Orta Çağ Londra'sının, Winchester'ının ya da Oxford'unun muntazam sokak planları, gelişigüzel bir bina cümbüşünün mahsulü değildi. Diplomatlar ve tüccarlar, politikacılarla veya ticaretle tesadüfen karşılaşmayı umarak tabiatta amaçsızca dolaşmadılar. Soylu haneler ya da ordular kazara toplanıp korunmadı ve beslenmedi. Köy tarlalarındaki mahsul dönüşümü şans eseri olmadı. Mahkemeler yazılı kayıtla sınırlanmadan önce âdet ve geleneklere göre faaliyet gösterdi. Çok daha fazlası ortadadır. Hristiyan dünyanın her köşesinden anlatı kaynakları, nelerin nasıl planlandığıyla ilgili ayrıntıları büyük oranda ihmal etse de planlama gerekçelerinden, konsil toplantılarından, konferanslardan ve meclislerden sıklıkla bahseder.

On ikinci yüzyıla kadar, İngiltere Kraliyet yönetiminin kısmi istisnası dışında, sivil veya askerî projelerin nasıl organize edildiği dolaylı olarak sadece kroniklerde, kronografyalarda, kurgu eserlerde, biçiminden veya yazanın değerinden dolayı korunan birkaç mektupta, görsel sanatlarda ve arkeoloji üzerinden elde edilen malzemede mahfuzdu. Kiliseyi etkileyen konulara ve/veya mülkiyetin aktarımına dair belgeler bize ne söyleyebilir ki? Bunların hiçbirisi insanları ve kaynakları organize etme gibi dünyevi eylemler için çok iyi kaynaklar değildir. Fakat yazılı kaynağın bulunmaması, planlamanın hiç olmadığı anlamına da gelmez. *Domesday Book*¹⁵ (1086) ve *Exchequer Pipe Rolls*¹⁶ adı verilen İngiliz hesap kayıtları

13 Mercia Kralı Offa, sekizinci yüzyılın ikinci yarısında krallığın sınırlarını hendeklerle çevirmiştir. Yapılış amacı günümüzde de tartışma konusudur. (ç.n.).

14 Ren ve Tuna Havzalarını birbirine bağlamak isteyen Charlemagne, ilk olarak 793 yılında Altmühl ve Schwäbische Rezat Nehirleri arasında bir kanal inşası başlatmıştır. Fossa Carolina adı verilen kanal şiddetli yağmurlar nedeniyle bitirelememiştir. (ç.n.).

15 1066 Hastings Muharebesi'ni kazanarak İngiltere'yi zapteden Fatih William, toprak sahiplerinin ne kadar toprağa ve ne kadar hayvana sahip olduğunu öğrenmek amacıyla İngiltere'nin çoğu yerine görevlilerini gönderdi. Bu bilgilerin kaydedildiği kitap *Domesday Book* olarak adlandırılmıştır. (ç.n.).

16 XII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar İngiliz hazine kayıtlarının tutulduğu koleksiyon en eski mali kayıtlardan olduğu için Orta Çağ'ın önemli bilgi kaynaklarından. (ç.n.).

(on ikinci yüzyıl başlarında tutulmaya başlanan ve 1155'ten itibaren sürekli hâle gelen) ya da Katalonya kontlarının mali defterleri (*computa*), idari çabanın büyük abideleridir ve *ab nihilo* (yokluktan) ortaya çıkmamıştır.¹⁷ Her ne kadar idari tarihçiler bazen bunu zor bulsalar da yazılı kayıtların mevcut bulunmaması sonucun ille de eksik, karman çorman veya zor olduğu anlamına gelmez. Aynı durum tam tersi için de geçerlidir. Kayıt mevcudiyeti illaki yeni veya özgün verilerin bulunduğu anlamına gelmez. Haçlı Seferlerinin tasarlanması, öncesinde ve sonrasında yazılı kayıtların yanıltıcı sınırını ortaya koymaktadır.

Devlet arşivleri olmadığına, planlamanın etkisinin değerini azaltma ve herhangi bir sonuçtan çıkarım yapmak üzere “x’i veya y’yi yapmalılar” iddialarına başvurma eğilimi tarihçiler arasında yaygındır. Bu yüzden Fatih William’ın 1066 yılında İngiltere’yi işgal etme planı, verimli ve etkili bir hazırlık modeli olarak gösterilir. Hastings Muharebesi’nde Harold’ın yerine William öldürülmüş olabilirdi ve hatta Norman ordusu denize dökülebilirdi. Yine de tarihçilerin -o zaman veya şimdi- Normanların galip gelememe ihtimalini düşünmesi pek mümkün değildir. Harold yenilse de (idamı gereksiz olmasına rağmen) planlaması kendi çapında kayda değerdi. William’ın hazırlıklarını sadece onu göklere çıkaran saray tarihçilerinden veya sonradan yazılan bazı bölük pörçük belge detaylarından değil, aynı zamanda Bayeux Tapestry’deki görsel kanıtlardan biliyoruz. Silahların, zırhların, erzakın, gemilerin ve atların toplanmasının yanı sıra komutanlar arasındaki müzakere sahnelelerinin de yer aldığı ayrıntılı ve dikkatli tasvirlerle kaplı duvar halısı, destansı seferin arkasındaki idari çabaya, o dönemde verilen öneme ve meclis salonundan savaş alanına kadar planlama sürecinin merkezine yönelik önemli deliller sağlar.¹⁸ Esas itibarıyla bu tür tasvirler, haritalara bakarak bir şeye odaklanan modern general görüntülerinden, bütçeyi ve ikmal siparişlerini dikkatle inceleyen personel memurlarından, savaş için toplanan ordulardan veya mühimmat üreten fabrikaların haber filmlerinden çok farklı değiller.

On dördüncü yüzyılın ilk yıllarında, haç uğruna yapılan savaşların iki asırlık deneyimini kaleme alan Ermeni prensi, kronik yaza-

17 Katalan *computa* için bk. T. N. Bisson, *The Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings (1151-1213)* (Berkeley, Los Angeles, London, 1984).

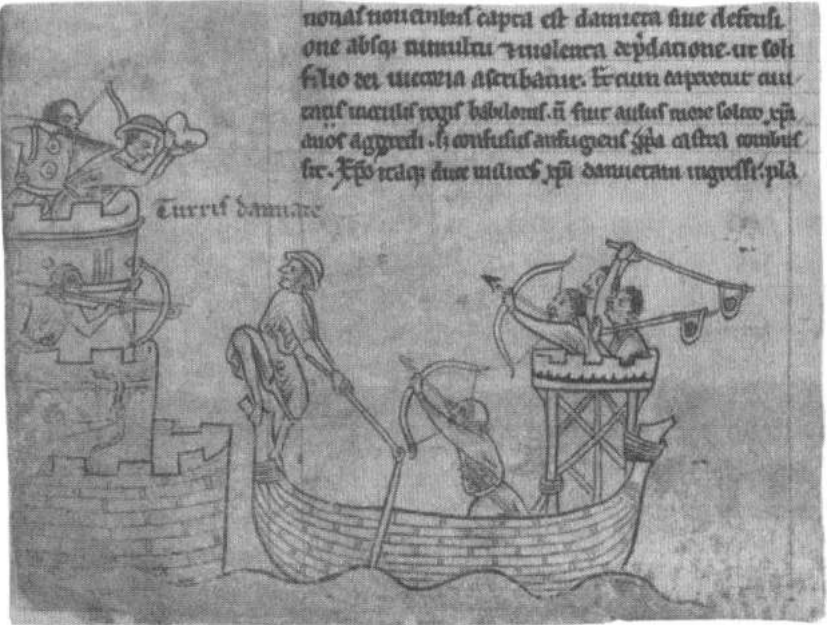
18 *The Bayeux Tapestry*, ed. F. M. Stenton (London, 1957), özellikle plakalar 37-42, bundan başka, plakalar 15-19.

rı ve etnograf Korykoslu Hetum (veya Hayton), Kutsal Toprakları başarılı bir şekilde kurtaracak Haçlı Seferi için dört ön koşul belirledi: Haklı bir sebep, yeterli kaynaklar, düşmanın kapasitesi hakkında bilgi ve uygun zamanlama. Bunlar “düşmanıya savaşmayı düşünen herkesin göz önünde bulundurması gereken” hususlardı.¹⁹ Orta Çağ’da planlamanın var olmadığı, kaynak yetersizliği ve belirli bir Orta Çağ kültürünü memur ve bürokrat için küçümseme nedeniyle ortaya çıkmış bir efsanedir. Orta Çağ savaşçıların rasyonelite eksikliği ise bir başka kurgudur. Her iki tahrif, Haçlı Seferi’ni ağır bir hamur gibi kaplar. O dönemlerde bazı sorumluluklar haça bağlılığı, Havari Pavlus’un dönüşümü veya bayramı olarak resmetmeye heves duyan rahiplere ve tefsircilere aittir. Karmaşık müzakerelerin ve çok emek isteyen hazırlıkların ayrıntıları, tıpkı Hollywood stüdyolarındaki gibi, genellikle Orta Çağ dehlizlerinde yazılan kötü ve didaktik kitaplara dayanır. Savaş, Orta Çağ Avrupa’sı boyunca, sosyal ve politik seçkinlerin tanımlayıcı kimliği sıfatıyla toplumsal kumaşına dokunmuştu. Haçlı Seferleri, söylendiği gibi basit olmasa da bir dizi savaştan ibarettir. Savaşın kıvılcımını ateşleyenler ve yönetenler, çoğu savaşta olduğu gibi, başarı şanslarının birbirine bağlantılı en az yedi belirsiz etmene bağlı olduğunu iyi anladılar: İkna edici bir savaş sebebi (Lat. *casus belli*) saptamak, tanıtım ve propaganda, asker toplama, finans, lojistik, tahmin edilebildiği kadarıyla bir sefer planı ve geniş bir jeopolitik strateji. Bunların her biri müstakil başlıklar hâlinde sırayla incelenecektir. Ama önce plan yapanların ve savaşçıların kendileri ve aklî kültürleri hakkında bir şeyler söylenmeli.

19 Hayton, *La Flor des estoires de la Terre Sainte*, RHC Documents Arméniens (Paris, 1869-1906), II.cilt, s. 220. Türkçe çevirisi için bk. Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan, Selenge Yayınları, İstanbul 2015. (ç.n.).

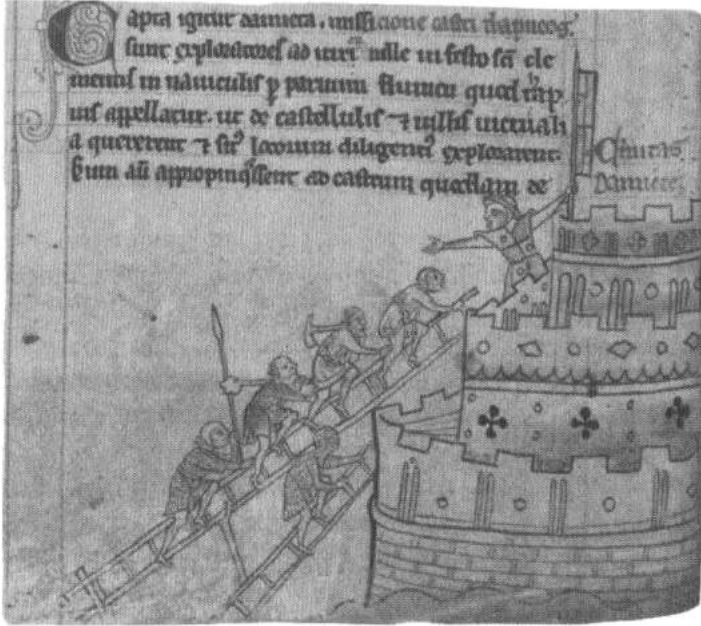
nonas nouentis capta est damica sue defensi-
 one absq; tumultu rursus deplatione. ut soli
 filio rei uicaria ascribatur. Et cum caperetur au-
 rangi uicula regis babilonis. n̄ fuit autem mare solus. q̄a
 duos aggredi. h̄ consiliis anfigent q̄a castra combu-
 sit. Ep̄o itaq; due milites xp̄i danueram ingressi. pla-

Turris damica

BİRİNCİ BÖLÜM

AKLIN İMGELERİ

Reformasyondan bu yana eleştirmenler ve apolojistler,¹ Haçlı Seferlerinin bağnazlığına ve şiddetine duydukları hayranlıkları sık sık dile getirdiler. Haçlıların dinî zihniyetleri; asil veya aldatılmış, cesur veya acımasız, dürüst veya ikiyüzlü, sadık veya naif, kendini adanmış veya ahlaksız gibi sıfatlarla değerlendirilmiş olsa da ilgi çekmeye devam etti.² Askerî eğitim haricindeki diğer hususlara, mesela entelektüel yönlerine, zihinsel kapasitelerine veya eğitime-rine daha az ilgi gösterildi. Bir Orta Çağ şövalyesinin modern imgesi çoğu zaman görkemli giysiler, parlayan (veya kana bulanmış) zırhlar giymiş çetin haydutluğun bir karikatür kesitine, bütünüyle eski ama hayran olunası bir figüre veya savaşçı, aşk dolu kahramanlığın abartılı jestlerine benzer. Haçlı neferi, Tanrı uğruna savaştığı ve öldürdüğü takdirde kurtuluşa ereceğine inandığı için garip bir şekilde yabancılanmıyordu. Son zamanlarda bu anlayışsızlık zorla da olsa değişmeye başladı. Haçlı Seferi organizasyonunun farklı bir yönü ortaya çıktı. Kolayca anlaşılacağı üzere, Orta Çağlarda başarılı bir savaş, günümüzdeki gibi deneysel ve kavramsal olarak akıl yürütme yeteneğine, sakın bir kafaya ve deneyime bağlıydı.³

1 Hristiyanlığı akılcı temellerle açıklamaya çalışan teologlar. (ç.n.).

2 Genel olarak bk. C. Tyerman, *The Debate on the Crusades* (Manchester, 2011).

3 Bohemund'un "bilge ve öngörülü" olarak övüldüğü yer bk. *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanum*, ed. ve çev. R. Hill (London, 1962), s. 36.

AKLIN ALTYAPISI

Akıl egzersizine dayalı zihinsel organizasyon, sorgulama ve çıkarım yapmayı gerektirir. Yalnızca olayların gözlenmesi veya söylentiye dayalı bilgi toplama, bir sonuç çıkarabilmek için derlenip toplanmadığı müddetçe, rasyonelite bakımından eksik kalır. Aksi takdirde toplanan bilgiler, gelişigüzel bir şekilde sıralanmış anekdotlar dizisinden öteye gitmez. Akıl yürütme, gerçeği sorgulamaya dayanır. On ikinci yüzyılda bilimi, felsefeyi, hukuku ve hatta devlet yönetimini ifade eden iki sözcüğünün *inquisitio* (sorgulama) ve *veritas* (hakikat) olması tesadüf değildir. Akılcı sorgulamanın sosyal veçhesi, Geç Orta Çağ'ın modern dünyaya bir armağanıdır... Diğer bir deyişle Batı medeniyetinin en iyi korunan sırrı.⁴ Akıl, deneysel gözleme ve soyut düşünceye uygulanabilir. Çoğu modern akılcılık tipi, kendi karakterinin entelektüel olduğunu farz eder. Kanıtların toplanması diğer mantık sahibi insanları şeffaf ve herkes tarafından ulaşılabilir bir yöntem kullanarak bir gerçeğe ikna etmeyi amaçlar. Dünyanın Tanrı tarafından ilahi emirle yaratıldığını kabul eden bir toplumda, aklın ("düzgün bir hayat en iyi nasıl yaşanır?" sorusu gibi) ahlaki yönü ve Weber'in *değer rasyonelliği* veya *kanaat* olarak adlandırdığı, yasal süreç ve hukuk gibi resmî kapalı sistemler dışlanmamıştı.⁵ Akılcılığın ne statige ne de sosyal etkiye karşı bağıışıklığı vardır. Alexander Murray, bilindiği üzere Orta Çağ kültüründe aklın yükselişini, ekonominin ticarileştirilmesine ve bunun sonucunda matematiğin artan rolüyle bağlantılı olarak talep gören sosyal isteğe ve hareketliliğe atfetmiştir.⁶ Orta Çağ'da akıl egzersizi değerlendirildiğinde sosyal ve kültürel bağlam her zaman merkezdedir. Akıl belki mutlak olabilir ama belirtileri olasılıklıdır.

Aklın karşıtı cehalet, arzu, hırs, duygu, deneyim ve hatta inkâr değildir; Edward Grant'ın önerdiği gibi vahiydir.⁷ Yüksek Orta Çağ'da bu iki gücü dengelemek için çok fazla entelektüel çaba harlandı. Yaratıcı Tanrı'nın varlığının kabulü onun dünyasının, yani doğanın akılcı bir şekilde araştırılmasını dışlamadı. Hiçbir Tanrı'nın olmadığı inancı dinin incelenmesini engeller. Bununla beraber Tan-

4 E. Grant, *God and Reason in the Middle Ages* (Cambridge, 2001), s. 364.

5 D. D'Avray, *Medieval Religious Rationalities* (Cambridge, 2010), özellikle s. 17-30.

6 A. Murray, *Reason and Society in the Middle Ages* (Oxford, 1978). Aklı başında, heyecanlandırıcı bir yorum için bk. J. Hannam, *God's Philosophers* (London, 2009).

7 Grant, *God and Reason*, s. ?

rı inancı, kaçınılmaz olarak onun yarattığı doğal düzeni geçersiz kılan müdahaleleriyle, yani mucizelerle yüzleşmeyi içeriyordu. Tanrı'nın içkinliğinin bu işaretleri akıl yoluyla açıklanabiliyorken, Thomas Aquinas'ın denediği gibi giderek ayrı bir "doğaüstü" olay kategorisine atfedildi. On üçüncü yüzyıla tarihlenen bir sikke, insanın ve doğanın rasyonel çalışmasını ve ilerlemesini kinayeli bir şekilde över.⁸ Bir önerme artık yanlış veya kabul edilemez görül- düğü için bu önermeden gelen herhangi bir muhakemenin de akıl dışı olarak lekelenmesi gerektiğini varsaymak yaygın bir modern hatadır. Yunan filozof Aristoteles'in bilimsel, politik ve etik felsefesinin Hristiyan düşüncesiyle bütünleşmesi, Batı Avrupa'da on üçüncü yüzyılın en mühim akademik projesiydi. Bu, çağın en etkili düşünürü Thomas Aquinas'ın teolojisinin temelini oluşturdu. Aristoteles'in dünyanın doğası hakkındaki yorumu doğru olmayabilir fakat mantıksız değildir. Aristoteles ancak Kopernik astronomisi, Newton ve Einstein fiziği, Darwin biyolojisi ve geri kalan bilimler hakkında bilgi sahibi olsaydı ve teorilerinde ısrar etmeye devam etseydi mantıksız olurdu. Gözlemlediğiniz veya bildiğinizi düşündüğünüz şeyi anlamaya çalışmanız değil, nesnel kanıtları kabul etmeyi reddetmeniz mantıksızdır. Daha önce de belirtildiği gibi cehalet, yani bilgi eksikliği, kendi başına akıldışı değildir.

Doğrusu sosyal hırsla bir araya gelen yetersiz anlayış duygusu, bu dönemi teolojide, felsefede ve kilise hukukunda yoğun bir akılcı araştırmaya yönlendirdi. Örneğin Tanrı'nın varlığının akla uygun bir kanıtını sağlama ihtiyacı, Orta Çağ şüpheciliğine dair gerçek veya algılanan yorumlardan Canterburyli Anselmus'un *Proslogion* (1077/8) adlı eserindeki ontolojik argümanında ele alındı.⁹ Pierre Abélard, skolastik araştırmanın resmî tekniğinin çelişkilerini ve zorluklarını keşfetmek, açıklamak ve çözüme kavuşturmak için otorite metinlerin sorgulanmasına öncülük etti. Özellikle akılcı çaba için klasik formüller içeren *Sic et Non* (Evet ve Hayır, M. 1121) adlı çalışmasında şöyle söyler: "Şüphe duyarak sorgulama aşamasına geliriz ve sorgulayarak gerçeği algılarız." Sorulan ilk soru şuydu: "İnsan inancı akılla tamamlamalı mıdır, yoksa tamamlamamalı mı-

8 R. Barlett, *The Natural and the Supernatural in the Middle Ages* (Cambridge, 2008), s. 12-17; D'Avray, *Medieval Religious Rationalities*, s. 15, 36-41.

9 Anselm, *Prayers and Meditations of St Anselm with the Proslogion*, çev. B. Ward (London, 1973).

dır?"¹⁰ Bu sorgulama tekniği, on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda ortaya çıkan ve sayıları giderek artan üniversitelerdeki akademik soruşturmaya hâkim skolastik yöntemin temel taşı oldu. Üniversite müfredatı, klasik eğitimden türetilen ve Liberal Sanatlar (*artes liberales*) olarak bilinen iki rasyonel münakaşa biçimine dayanıyordu: Edebî olanı *trivium* (dil bilgisi, hitabet ve mantık), matematik üzerine olanıysa *quadrivium* (aritmetik, geometri, müzik ve astronomi, son gerçek anlamıyla astroloji) olarak adlandırıldı. Bu disiplinlerde eğitim alanlar danışman, organizatör ve aktif katılımcı olarak Haçlı Seferi'nde merkezi rol oynamışlardır.

Açığa çıkan gerçeğin kabulünden ziyade rasyonel araştırmaya itimat etmek, üniversitede eğitim veren erkeklerin ve birkaç kadının niteliği sayılmaz. Akılcı düşüncenin kullanımı, yararları ve zorunlulukları toplumun genelinde belirgindi. Haçlı Seferleri dönemi, on birinci yüzyıl sonlarından itibaren, rasyonel düşünce ve hareket alışkanlıklarının dünyevi kucaklaşmasıyla örtüştü. En temel hâliyle bu, erdem ve sağduyuya (*prudentia*) yükseltlen ihtiyatlılığa ve dalgınlığa hayran olmaktan biraz daha fazlasıydı.¹¹ Bu dünyevi bilgelik; eğitim, bilgi veya deneyimle elde edilebilir. Tüccarın muhasebe ofisinde, mühendisin ve mimarın atölyesinde veya bir mahkemede yargıç ya da jüri üyesi olarak tamamen yararlıdır. Kilise mahkemelerinde yargıç bir karara varmadan önce tanıkları arar, tartışmaları dinler ve belgelere danışır. Mesela İngiltere'de laik mahkemelerde giderek artan geleneksel yargılama biçimleri –ışkenceyle sorgulama veya düello- kısmen Kilise mahkemelerini taklit ederek yerini, jüri üyelerinin gerçekleri onaylamasıyla birlikte delillerin dinlenmesine ve tanıkların yeminlerine bırakıyordu. En kalın kafalı lordun bile tamamen keyfî hareket etmeyi göze alamayacak biçimde adaleti dağıtması bekleniyordu. Benzer şekilde akıl, mülklerini işletirken, kiracılarını yönetirken ve haklarını savunurken aşına olan Haçlı Seferi liderlerine ve şövalyelerine kullanışlı bir araç sağladı. Akılcı kanıt hususu mahkemelerle sınırlı değildi. Röliklere,¹² yani ilahi bir kanal oluşturarak sonsuzlukla temas kurmak amacıyla yontulmuş

10 Peter Abelard, *Sic et Non: A Critical Edition*, ed. B. B. Bryer ve R. McKeon (Chicago, 1976-7), s. 103, 113. Genel olarak bk. M. Clanchy, *Abelard: A Medieval Life* (Oxford, 1997).

11 Murray, *Reason and Society*, s. 132-6 ve ana hatlarıyla s. 130-37.

12 Orta Çağ'da, İsa Mesih'ten ya da "aziz veya şehit" olarak kabul edilen önemli kişilerden geriye kalan her türlü kutsal emanet rölik olarak adlandırılır ve büyük hürmet görürdü. (ç.n.).

odun parçalarına, yırtık pırtık giysilere ve vücut parçalarına içten bağlılık duyma, eleştirmenler tarafından Orta Çağ dinî inancının tuhaf ve cahil yönlerinden biri olarak kabul edilir. Bu tür endişeler zaman zaman Kilise yetkilileri tarafından da paylaşılırdı. Röliklerin ve onları çevreleyen inanç sistemlerinin tesiri kritik biçimde güvenilirliğe bağlıdır. Hristiyan şüphesi ve kanıtlama talebi, Şüpheli Thomas'ın hikâyesinde tanık olunduğu üzere Hristiyanlığın kendisi kadar uzun bir şecereye sahiptir. Birinci Haçlı Seferi'nin en önemli olaylarından biri, doğruluğu ispat etmenin nasıl kargaşaya ve tartışmaya yol açabileceğini ve nesnel bir çözüm bulma ihtiyacının ne kadar acil olduğunu gösteriyor. Haziran 1098'de Antakya'da sözde Kutsal Mızrağın mucizevi gibi görünen keşfi (Çarmıhtaki Mesih'in böğrünü deldiği söylenen mızrak ucu) bazıları tarafından Haçlıların, güçlü Musul atabeyi (ya da Türk valisi) karşısında zor bela kazandıkları önemli zaferin ilham kaynağı olarak kabul edildi. Yine de şüpheliler, en başından beri röliğin statüsünü ve bulucusu Pierre Barthélemy'e görüldüğü iddia edilen vizyonların geçerliliğini sorguladılar. Haçlı kampındaki siyasi rekabetin körüklediği bu belirsizlik, seferi yarıda kesmekle tehdit ediyordu. Birkaç ay sonra Barthélemy'nin körüklemesiyle konuyu adli bir duruşmayla karara bağlama teşebbüsü, böyle zor koşullarda sık sık yapıldığı gibi sonuca ilişkin çelişkili görüşlerle noktalandı. Duruşma, sözde röliğin taşıyan Barthélemy'nin yanan kalaslardan oluşan bir koridorda yürümesinden ibaretti. Hayatta kalması mızrağın gerçek olduğunu kanıtlayacaktı. Barthélemy bu zorlu sınav sonrasında öldü. Yine de takipçileri onun yaralarının yangın sebebiyle değil, izdihamdan kaynaklandığı konusunda ısrar ettiler. Yıllar sonra mutabık kalınan bir karara ulaşamamanın yarattığı acı nedeniyle iki tarafın tartışmaları kronik kayıtlarını tatlandırmaya devam etti.¹³

Kutsal Mızrak anlaşmazlığını çözme girişimi başarısız olsa da bu süreç, Tanrı'nın hükmü üzerinde şeffaf ve nesnel bir şekilde mutabık kalmak ve şüpheleri mümkün olduğunca tarafsızca incelemek ama-

13 C. Morris, "Policy and visions: the case of the holy lance at Antioch", *War and Government in the Middle Ages* içinde, ed. J. Gillingham ve J. C. Holt (Woodbridge, 1984), s. 33-45. Mızrağın gerçekliği lehine en partizan yorum Raymond d'Aguilers'e aittir. *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*, RHC Occ., III.cilt, s. 263-61, 279-88; çev. J. H. Hill and L. L. Hill (Philadelphia, 1968), s. 51-64, 93-108; en muhalif, Ralph of Caen, *Gesta Tancredi in expeditione Hierosolymitana*, RHC Occ., III.cilt, s. 676-9, 682-3, çev. B. Bachrach ve D. S. Bachrach, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen* (Aldershot, 2005), s. 118-21, 126-7.

cıyla akılcı bir şekilde yürütülmüştü. Yaşananlar, Kilise'nin şeytanın kurduğu tuzakları ortaya çıkarma, çalınan veya satın alınan rölikleri ayıklama politikasının bir sonucuydu. Birinci Haçlı Seferi'nin en ateşli ve akademik tarihçilerinden Guibert de Nogent (1060-1125), Soissons'daki St. Médard Kilisesi'nin İsa'nın süt dişlerinden birine sahip olduğu iddiasını yıkmak üzere bir gösteri düzenledi. Rölikler büyük bir kazanç kapısıydı. Doğruluğu ispatlanmış bir rölik, paralı hacıların dikkatini çeker ve sergilendiği kilisenin veya manastırın servetine servet katabilirdi. Konstantinopolis'in Dördüncü Haçlı Seferi'nde (1204) zapt edilmesinden sonra sorun daha da tırmandı. Hâlihazırda Batı'da saygı gösterilen bazı röliklerin yenileri ortaya çıktı ve piyasada çok sayıda rölik dolaşmaya başladı.¹⁴ Bu, yeni bir olay değildi. 1098'de Antakya'da bulunan Kutsal Mızrak, Haçlıların ancak bir yıl önce görebilecekleri Konstantinopolis'teki Kutsal Mızrak'la rekabete girdi. 1204'ten sonra Bizans röliklerinin sel gibi yayılması sorunu daha da kötüleştirdi. Yağmalanan eşyaları satın alanlar gerçek olduklarından ve para için satılmadığından emin olmalıydılar. Büyük Burgonya Cluny Manastırı'nın keşişlerinden Rostang, Aziz Clement'in kafatasının 1206 yılında manastıra bağışlanması hadisesini itinayla kaydetti.¹⁵ Rostang, kafatasının kimliğini saptamak için onu bağışlayan yerel lord Dalmaslı Sercy'den, kafatasının Grek muhafızların burnunun dibinden ustaca çalınma hikâyesini ayrıntılı bir şekilde dinledi. Kayıt canlı bir okuma sağlasa da yazılma amacı röliğin gerçekliğini ve yeni sahipliğinin meşruiyetini kanıtlamaktı. Sahte rölik sorunu o kadar yaygın görülüyordu ki 1215'te Roma'da toplanan Dördüncü Lateran Genel Konsili rölik endüstrisini kontrol etmek için bir genelge yayınladı. Saygı gösterilen yeni rölikler artık Papalık doğrulamasına tâbi tutulacaktı. Amaç, Papalık mahkemesinin bağımsızlığının bulunmadığı bir arzuyu, yani inançlı kimselerin "birçok yerde rastlandığı üzere kâr arzusu nedeniyle yalan hikâyeler ve sahte belgeler vasıtasıyla" kandırılmasını engellemekti.¹⁶ Cluny keşişi Rostang'ın Aziz Clement'in kafatasının

14 M. Angold, *The Fourth Crusade* (Harlow, 2003), s. 227-47; genel olarak, P. J. Geary, *Furta Scara. Theft of Relics in the Central Middle Ages* (Princeton, 1978). Guibert de Nogent için, *On the Relics of Saints* (c. 1120) bk. Guibert of Nogent, *Monodies and On the Relics of Saints*, çev. J. McAlhany ve J. Rubinstein (London, 2011).

15 P. Riant, *Exuviae sacrae constantinopolitanae* (Geneva, 1876-7), s. xcv, xcvi, 127-40.

16 *Decrees of the Ecumenical Councils*, çev. N. P. Tanner (London ve Washington, 1990), IV. Lateran, kanon 62, s. 263-4.

destanını yazma girişiminin sebebi de aynıydı. Rostang ve Lateran papazları, yazılı kayıtların öneminin farkındaydılar.

Yazılı kayıtların on ikinci yüzyılda yayılması, geçerli hâle gelen bir hatırlatma aracı olarak yavaş yavaş belleğe meydan okuduğu için adalet ve hükûmet idaresini derinden etkiledi.¹⁷ Yeni kayıt tutma kültürü, adını iki boyutlu abaküsten alan tutarları, gelir makbuzlarını ve yükümlülükleri hesaplamak için kullanılan, İngiltere krallarının *Exchequer* (1106-10) olarak bilinen hesap denetim ofislerindeki gibi açık bir biçimde resmî arşivlerde ve yeni idare bürolarında kendini gösterir. *Exchequer* hesapları parşömen rulolara kaydedilirdi.¹⁸ Yüzyılın sonuna kadar kraliyet davaları, diplomatik ve diğer idari karar belgeleri sadece İngiltere’de değil, merkezi arşivlerde de kopyalanmaya başlandı. Krallar için işe yarayanlar, zengin tebaaları ve toplumun geneli tarafından da taklit edildi. On üçüncü yüzyıl başlarındaki son Haçlı Seferi’nde askere alma birimleri, haç kuşananların listesini tutuyordu.¹⁹ Komutanlar bir asır öncesindeki Birinci Haçlı Seferi’nde, emrindekilerin ücretlerini kayıt altına almış gibi görünüyorlardı.²⁰ Hukukun, ticaretin ve yönetimin yerel ve yüksek mevkilerinde ispat ve kaydetme standardı, daha nesnel ve bir anlamda daha akıcı hâle geldi.

Yazı gibi tıp, mimarlık ve mühendislik de akıl yürütmenin entelektüel ve deneysel yönlerini birleştirdi. MS ikinci yüzyılda yaşamış Greko-Roman hekim ve filozof Galen’in teorileri ve dört humoru, vücudun nasıl çalıştığına dair teorik varsayımlara hâkim olmasına ve bilge hekimin rolünün berberlerden ve cerrahlardan üstün olduğu kabul edilmesine rağmen Batı tıbbı, hastalıkları neredeyse hiçbir zaman tedavi edemedi. Ancak belirtileri hafifleten bazı pratik prosedürler geliştirmeyi başardı. Bu dönemde hafifletici tedavilerin ve şifalı bitkilerin kullanımının iyi dinlenme, iyi beslenme ve müdahale etmeme gibi uygulamalarla birleştiği hastaneler ve ba-

17 M. Clanchy, *From Memory to Written Record* (London, 1979) fakat kıyaslama için, M. Carlin ve D. Crouch, *Lost Letters of Medieval Life* (Philadelphia, 2013).

18 Richard FitzNeal, *The Dialogue of the Exchequer*, ed. C. Johnson (London, 1950).

19 Usta Hubert’in 1227’deki İngiliz Haçlılar kaydı için Roger of Wendover, *Flores historiarum*, ed. H. G. Hewlett (London, 1886-9), II.cilt, s. 323; 1221’de İtalya’da askere alınanların listesi için *Registro del Cardinale Ugolino d’Ostia*, ed. G. Levi (Rome, 1890), s. 128-33.

20 *Gesta Francorum*, s. 75, 1098 Sonbaharında Antakya’nın nasıl olduğunu tarif ediyor, Bohemund diğer liderlere yazılı harcama kayıtlarını gösterdi (*suumque ostendit compotum*).

kımevleri yaygınlaştı. Özellikle Haçlı Seferleri sırasında savaş alanı yaralanmalarıyla ilgili yaşanan bazı deneyimler tedavi usullerinde mütevazı ilerlemelere yol açtı. Üniversite tıp okullarının akademik ilkelerinin yanında, İtalya'daki Salerno'da olduğu gibi pratisyen hekimlerin ve hemşirelerin cüretkâr bilgelikleri ve sorgulayan ruhları, ara sıra tıbbi deneyler yapmalarını sağladı. Temel cerrahi prosedürlerinin başarılı olması bekleniyordu.²¹

Orta Çağ doktorları, her ne kadar yanlış yönlendirilseler veya yanlışlıkla cinayet işleseler de akılcı kılavuzları takip ettiklerine inanıyorlardı. Tedavi zaten ellerinde olmadığı için görevlerinin başarısızlık oranı, işlerine devam etmelerini neredeyse hiç engellemedi. Ayrıca bazı koşullara deneysel olmaktan ziyade tamamıyla entelektüel bir şekilde yaklaşılabılır. 1220'lerde Köln'deki bir gencin intiharını tartışan Cistercian Keşiş Caesarius von Heisterbach, depresyon (*tristitia et desperatio*, "üzüntü ve çaresizlik") ve delilik arasında "hiçbir neden bulunmayan" ahlaki bir ayırım yaptı. İlkinin kurbanları kendi hayatlarına son verirlerse ilahi bir bağışlanma bekleyemezken, "aklını oynatan" (*mentis alienatio*) akıl hastaları bağışlanmayı hak ediyorlardı. Caesarius, mantığın varlığı ve yokluğu arasındaki anahtar farkı bulsa da ayırt edici ergen depresyonunun teşhisi, hayatın daha genel bir sağduyu gözleminin işaretidir.²²

Mimarlar, mühendisler, duvarcılar ve marangozlar tahminlere güvenmediler ya da kavramsal planlamadan kaçınmadılar. On ikinci yüzyıl başlarında *De Diversis Artibus* incelemesi, (kızıl saçlı küçük erken çocukların idrarıyla metal aletlerin tavllanması gibi) tuhafliklardan yoksun olmasa da resim, metal işleri ve cam yapım tekniklerinin tanımlanmasında akıl yürütmeye ihtiyaç duydu. Çan yapımından bir kilise orgu²³ imal etmeye kadar geçen süreç mantıklı bir şekilde takip edilir. Metal işçiliği tartışması, bir atölyenin veya fırının nasıl yapılacağına dair bir betimlemeyle başlar.²⁴ Bu tür

21 Kudüs Kralı I. Baldwin ve dans eden ayının otopsisinin tartışıldığı öncü bir çalışma için bk. P. Mitchell, *Medicine in the Crusades* (Cambridge, 2004), s. 159-63 ve aşağıda s. 319-324.

22 Caesarius of Heisterbach, *Dialogus Miraculorum*, ed. J. Strange (Cologne, 1851), I.Cilt, s. 212: bk IV, ch. 44; S. Flanagan, *Doubt in an Age of Faith: Uncertainty in the Long Twelfth Century* (Turnhout, 2008), s. 69.

23 Metinde organ. (ç.n.).

24 Theophilus, *De Diversis Artibus*, ed. ve çev. C. R. Dodwell (Oxford, 1986), s. 64-5, 71 ve 142-58.

metalürjik tekniklerin savaşla ilişkisi açıktır: zırh, silahlar, nallar ve çiviler. Marangozluğun önemi ve yetenekli mühendislerle kuşatma makineleri inşa etme talebi oldukça fazlaydı. Haçlı Seferleri tarihi bu tür makinelerin ve onları inşa edenlerin anlatılarıyla doludur. Sonunculardan bazıları şüphesiz profesyoneldi. 1097 yılı Mayıs ve Haziran'ında Küçük Asya'daki İznik kuşatmasında, "büyük kuşatma makinelerinin mucidi ve ustası" bir Lombard, koruyucu kalkan inşası ve savaş makineleri için 15 Chartres poundu (sterlinin dörtte bir değerinde, bu nedenle yıllık gelire oranla hâlâ makul bir fiyat) ödeme aldı.²⁵ Bazı uzmanlar pratik mühendislik becerilerini elit bir eğitimle süsledi. 1218 yılında, Beşinci Haçlı Seferi'nin Nil Deltası'ndaki Dimyat'ı kuşatma safhasında, bir tür yüzen kale görünümündeki amfibi kuşatma kalesi, Paris eğitilmiş akademisyen, propagandist, kronikçi ve geleceğin kardinali Oliver von Paderborn tarafından tasarlandı.²⁶ Quadrivium aritmetiğinin ve geometrisinin mühendisliğe yardımcı olup olmadığı veya özel bir hobi sağlayıp sağlamadığı bilinmiyor. Ancak bu tür yetenekler açıkça *déclassé*²⁷ olarak kabul edilmedi. Profesyonel duvar ustaları nispeten yüksek sosyal statüye sahiplerdi. Mimarlar da büyük şöhretlere kavuştular. "Ahşapta ve taşta en marifetli usta" kabul edilen Fransız Guillaume de Sens, 1170'li yıllarda, yenilenen Canterbury Katedrali'nin tasarımcısının seçildiği uluslararası yarışmada birinci oldu.²⁸ İngiliz duvar ustası Maurice, Dover Kalesi'nin başmühendisi (ingeniator) olmak için 1170'lerde Newcastle'da kalede çalışmaya devam edip mezun oldu. Orada günde bir şilin aldı. Bu meblağ onu neredeyse şövalye sınıfına yükseltecek yıllık gelire sahip kılıyordu. Öte yandan kraldan finansal hediyeler de aldı.²⁹ Bu tür insanlar ve icra ettikleri meslekleri ayrıca parıltılı bir saygınlığa nail oluyordu. Yaratıcı Tanrı, ikonografik olarak

25 Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, ed. ve çev. S. Edgington (Oxford, 2007), s. 120-23.

26 *Lettres de Jacques de Vitry*, ed. R. B. C. Huygens (Leiden, 1960), s. 106; kıyaslama için: Oliver of Paderborn, *The Capture of Damietta*, çev. E. Peters, *Christian Society and the Crusades 1198-1221* içinde (Philadelphia, 1971), s. 65, alçakgönüllülikle kendi kimliğini gizlediği yer.

27 Toplumda soylu ve din adamlarına kıyasla düşük mevkide olma anlamı taşıyan söz. (ç.n.).

28 Gervase of Canterbury, *Opera historica*, ed. W. Stubbs (London, 1879-80), I.Cilt, s. 6 ve 19-21.

29 J. H. Harvey, *English Medieval Architects* (London, 1987), s. 202.

bir çift pergelle birlikte evrenin mimarı olarak göründü.³⁰ İsa Mesih, marangoz olmuştu.

Gelin görün ki bu, kısıtlamadan muaf bir düşünce özgürlüğü dünyası değildi. Mantık çerçevesinde yararlı olarak kabul edildiği de oldu ancak dünyevi bir tanrılığa yükseltilmedi. Spekülasyonların ve sorgulamanın gidebileceği yerlerin önünü kesen sınırlar ortaya çıktı. Rasyonel argümanlar teologlar tarafından kullanılmasına rağmen Yahudiler ve Hristiyanlar³¹ arasında gerçekleşen teolojik tartışmalarda, akıl ve vahiy arasındaki çekişme kurbanlar talep etti. Abélard sapkınlık suçlamasıyla aforoz edildi.³² On üçüncü yüzyıla gelindiğinde, Paris Üniversitesi, rasyonel felsefenin teolojiyi ne kadar etkilemesi gerektiğini tanımlamak ve herkesçe bilinen, Tanrı'nın doğal olarak imkânsız kabul edilen her şeyi yapıp yapamayacağı sorusunun cevabı için çok fazla çaba ve zaman harcadı. Bazı Parisli filozoflar, çoğunluğun görüşüne rağmen aksini destekledi.³³ Düşünce polisliği, akıllı kısıtlayan zihinsel çerçevenin oldukça ezoterik bir yönünü temsil ediyordu. Bir diğer sınır kehanet ve öngörüyle ortaya çıktı. Akılcı sorgulamanın doğal dünyayı anlamak ve daha iyi kontrol edebilmek için gerekli olduğu düşünülüyordu. Eğer dünya düzenli ve gözlemlenebilir bir şekilde işliyorsa, gelecekteki hareketler ve olaylar akıl yoluyla tahmin edilebilmeliydi. Sihir, simya ve astroloji zamanın bazı en iyi beyinleri tarafından, doğal dünyanın işleyişine ilişkin akılcı sorgulamalarda kullanıldı.

Bathlı Adelard (M. 1080-1151 sonrası) Öklid ve Boethius'un eserleri, doğa bilimleri, abaküs, kuşçuluk, Arapça astronomi ve astroloji metinlerinin tercümesi gibi konular üzerine yazdı veya onları denetledi. Metin arama peşinde Akdeniz'i derinlemesine gezdi. İşlerin nasıl yürüdüğünü anlamak için içine işleyen deneycilik ruhuyla eski otoritelere veya İncil'e başvurmak yerine, aklın önceliğinde ısrar etti. Tüm bunlara rağmen iddia edildiğine göre, özel bir yeşil pelerin ve yüzükle bezenmiş yıldız fallarına bakardı.³⁴ Adelard ve

30 Örneğin sık sık çoğaltılan Avusturya Milli Kütüphanesi, Viyana, Cod. 2554, Böl.IV. On üçüncü yüzyıl ortalarından itibaren bk. J. H. Harvey, *The Master Builders: Architecture in the Middle Ages* (London, 1971), s. 49.

31 Anna Abulafia, *Christians and Jews in the Twelfth Century Renaissance* (London, 1955); aynı yazar, *Christians and Jews in Dispute 1000-1150* (Aldershot, 1998).

32 Clanchy, *Abelard*, s. 288-321.

33 J. Thijssen, *Censure and Heresy at the University of Paris 1200-1400* (Philadelphia, 1998).

34 C. Burnett, ed. *Adelard of Bath* (London, 1987) ve aynı yazar, "Adelard of Bath", ODNB.

çağdaşları, kehaneti ve akıllı zıt kavramlar olarak görmüyorlardı. Bir başka önemli simya öğrencisi Isaac Newton'ın entelektüel çabası da benzer akılcı sorgulamayı uyguluyordu.

Öngörünün başarısızlığa uğraması, aklın önceliğine duyulan güveni sarsan herhangi bir şey olması durumunda, ironik bir şekilde ortaya çıkan gerçeği, kutsal tefsirleri, miras kalan kocakarı ilaçlarını, varsayımları ve duayı geri çekilebilecek alternatifler olarak bırakır. Fördeli Baldwin, *De commendatione fidei* (1170'ler ortası veya sonu) adlı eserinde, tıp gibi alanlarda, aklın, kanıtın, deneylerin ve deneyimin öngörüye dayalı kullanımına doğrudan savaş açtı. Saldırısının bir kısmı, “duyduklarını ve gördüklerini hatırladıklarına göre” savaş ve barış hakkında öngörülerde bulunan “dünyanın ihtiyatlı insanların” alışkanlığına yönelikti. Komutanların gerçekten savaştıklarında değil, son savaşta savaşma eğiliminde oldukları atasözünün Orta Çağ versiyonu: “İnsan becerilerinin rol aldığı her durumda yargı belirsizdir. Şüpheli bir sonuç ve değiştirilebilir bir netice...” Baldwin'in hedefi “insan becerilerine” (*humana ingenia*) ve sebep-sonuç varsayımlarına güvenmekti: “Doktorların deneyleri hatalıdır, kanıtlar belirsizdir, insanların tavsiyelerine güvenilmez ve insan öngörüsü şüphelidir.” Baldwin kariyerinin ortalarında, üniversite hocalarının akla dayalı tartışmalarından doğuştan şüphe duyan *Cistercian*lara katıldı. Eleştirisini, Tanrı'nın ruhunun ve ilahi peygamberlerinin vahyinin “bilhassa insan aklının ve doğal şeylerin üzerinde olduğunu” iddia ederek noktaladı.³⁵

Bu eleştiri Baldwin'i elbette entelektüel bir Luddite³⁶ hâline getirmedir. *Cistercian*lara katılması, hızlı bir şekilde başrahip, piskopos ve son olarak piskoposluk gelirinin kullanımı konusunda kendi rahipleriyle şiddetli bir anlaşmazlığa düşeceği Canterbury'e (1184-90) terfi edilmesine yol açtı. Siyasi anlaşmazlıklarda en üst düzey diplomat ve arabulucu rolü de oynadı. Onu iyi tanıyan tenkitçi yazar Galli Gerald, onun hakkında acımasız bir aforizma yaydı: “en ateşli keşiş, gayretli başrahip, ilgisiz piskopos ve özensiz başpiskopos.” Aklın, vahyin altında bir mertebeye düşmesi eğitilmiş ruhban sınıfı-

35 Baldwin of Forde, *De commendatione fidei*, ed. D. H. Bell (Turnhout, 1991), LXXXV. bölüm, s. 433-4; kıyaslama için Flanagan, Doubt, s. 45; Baldwin'e metahal için bk. C. Holdsworth's *ODNB*.

36 Sanayi Devrimi sırasında İngiltere'de işsiz kalan insanların makineleşmeyi ve makineleri hedef alan isyan hareketlerine verilen genel isimdir. Adını, en ateşli taraftarlarından Ned Ludd'den almıştır. (ç.n.).

nın üst kademelerinde oldukça yaygın görünen bir durumdu. Yine de pratikte deneyimin önemi tamamen göz ardı edilmedi. Başpiskoposla seyahat eden Gerald'a göre Haçlı vaazı vermek ve Üçüncü Haçlı Seferi'ne asker toplamak amacıyla 1188 Nisanında Galler'i gezerken, Caernarvon yakınlarındaki dik bir vadide, "Kudüs'e hac yolculuğuna gittiğimizde deneyeceğimizi düşündüğümüz şeyi, en azından bir kere prova etmek amacıyla" peşindekilerin hayvanlarından inip yürümelerinde ısrar etti.³⁷ Akıl ve deneysel kanıtlar, hafif asık suratlı keşiş-başpiskopos için bile Tanrı ve insan arasına girmedi. En azından Kutsal Kabir'in kurtarılmasının yüce nedeni yerine yararlı araçlar olarak kaldılar.

AYDIN SAVAŞÇILAR

Düşünen şövalye saygın ve tanınan bir tipti. Batı Orta Çağı'nda-ki geç klasik bilimin büyük ansiklopedisti Sevilleli Isidore, kahramanlığı iki retorik tipiyle ilişkilendirdi: *sapientia* (bilgelik) ve *fortitudo* (güç/cesaret), askerî terminolojideki karşılığıysa bilgi ve beceri. Sonraki yazarlar da bu ikiliği işlediler: ölçülü ve gözü pek, temkinli ve cesur. Bu tamamlayıcı nitelikler, on ikinci yüzyıl başlarının yerel dilde yazılan yaratıcı destanı *Chanson de Roland*'da, Roland ve yoldaşı Oliver'in kollarında somutlaştırılmıştı. "*Roland est proz et Oliver est sage*",³⁸ biri meydan okurcasına saf, bildiğini okuyan ama sugötürmez biçimde asil; diğeri pragmatik, daha az abartılan kahraman. Birinci Haçlı Seferi'nin en erken kroniklerinden *Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanum* (Frankların ve diğer Kudüslülere Eylemleri, 1104'te derlendi) olarak bilinen anonim eser, kitabın kahramanlarından Tarantolu Bohemund'un niteliklerini olağanüstü bir komutan sıfatıyla listeler. Bilge (ya da belki deneyim/bilgi) ve öngörülü gibi nitelemeleri karakteri, görünüşü, gücü, başarısı, savaş planlarındaki ustalığı ve askerî manevra yeteneği takip eder. Bohemund, cesaret, güç, savaşçılık gibi geleneksel savaş lakaplarının yanı sıra genellikle bilge (*sapiens*), öngörülü (*prudens*) ve iki kez en deneyimli veya en yetenekli (*doctissimus*) olarak vasıflandırılır.³⁹

37 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, çev. L. Thorpe (London, 1978), s. 184.

38 Roland cesur, Oliver bilgedir. (ç.n.).

39 Isidore de Seville, *Etymologia*, ed. W. M. Lindsay (Oxford, 1911), bk X, II. bölüm; *Chanson de Roland*, ed. J. Duforet (Paris, 1973), v. 1093; *Gesta Francorum*, s. 6, 10, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 25, 28, 32, 35, 36, 61, 63 ve Hill'in kesin bir anlamı olan bu anlamları reddetmesi için bk. s. xviii.

Belirli nüanslardan kan akarken lakap seçimi pek anlamsızdı. Özelikle Haçlı Seferlerinin öyküsü, insanların aptalca faaliyetlerinin örnekleriyle doluydu. Mesela Pierre l'Ermite komutasındaki ilk Haçlı dalgasına eşlik eden felaketler; Temmuz 1097'de, Türklerle Dorylaeum'da yapılan savaş öncesinde Haçlı birliklerinin feci bir şekilde ayrılması... *Gesta Francorum*'un Robert de Rheims tarafından revize edilmiş popüler süslemesinde, aydın asker Bohemund imajı; ihtiyatlı, öngörülü, bilge (kelimenin tam anlamıyla geniş zihinli), keskin zekâlı, ferasetli (genel anlamıyla görmüş geçirmiş), çok bilgili ve dilbaz şeklinde sunuldu.⁴⁰ *Gesta Francorum*'un bir diğer edisyonu Baldricus Dolensis'in nüshası, Bohemund'un, Greklerin üstesinden gelmek için öngörülü (*prudencia*) olmanın önemini tartıştığı bir sahne içerir.⁴¹ *Ars bellica* adlı eserde savaş sanatındaki teknik uzmanlık meselesi ele alınır. Burada savaş, kafataslarını parçalama yeteneğinin çok daha ötesinde hayranlık uyandıracak biçimde sunulur.⁴² Bu anlatıların kahramanı olarak sadece Bohemund, bu nitelikleri tam anlamıyla kazanmıştı.

Edebi tür gerçekliği taklit etti. İlk Haçlı Seferi komutanı ve daha sonra I. Baudouin unvanıyla Kudüs kralı olacak Baudouin de Boulogne, aslen kiliseye giden küçük bir çocuk olmasına rağmen liberal çalışmalar üzerine iyi bir eğitim almıştı ve bu yönüyle bir istisnaydı.⁴³ Elbette, ölüm oranının yüksek olduğu bir çağda ne kadar istisnai olduğu bilinemez. Belki de daha önemlisi, akademik yeteneğe ihtiyaç olmasa bile, akla uygun olarak titiz bir düşünceye sahip insanlara verilen değerdı. P. Van Luyn tarafından on birinci yüzyıl kronikleri üzerine yapılan bir araştırma, ihtiyatlı lakabının yalnızca Birinci Haçlı Seferi'ne katılan şövalyelere takıldığını ancak daha sonra en sık kullanılan tanımlama hâline geldiğini tespit etti. Böylece aydın savaşçı imajı sıradan hâle geldi.⁴⁴ Bunun, Haçlı Seferi bağlamında askerî olmayan özel bir nedeni vardı. Haçlı Se-

40 Robert of Rheims, *Historia Iherosolimitana*, RHC Occ., III.Cilt, s. 741, 745, 760, 780, 799.

41 Baldric of Bourgueil, *Historia Jerosolimitana*, RHC Occ., IV.Cilt, s. 23; tarih için bk. *The Historia Jerosolimitana of Baldric of Bourgueil*, ed. S. Biddlecombe (Woodbridge, 2014), s. xxiv-xxx.

42 Örneğin Albert of Aachen, *Historia*, s. 94-5 (Bohemund), 96-7 (Warner of Grez).

43 William of Tyre, *Historia*, s. 453, çev. E. Babcock ve A. Krey, *A History of the Deeds done beyond the Sea* içinde (yeniden basım New York, 1976), I.Cilt, s. 415.

44 P. Van Luyn, "Les milites dans la France du XIe siecle", *Le Moyen Age*, 77 (1971), s. 5-51, 193-235, özellikle tablolar s. 234-6.

feri'ne destek veren ruhban sınıfı, bu girişimi, şövalye sınıfının gi-
derek artan şiddet alışkanlığını ortak bir iyiliğe ve kişisel kurtuluşa
yönlendirebileceği bir araç olarak sunmaya çalıştı. Bu dönüşümün
hukukta veya literatürde herhangi bir geçerliliğe sahip olması için
bilinçli bir dönüşüm, özgün, akla uygun ve düşünülmüş bir seçim
olması gerekiyordu. Bu durum, manastırların sefere giden Haçlı-
lara malları karşılığında nakit sağladığı çok sayıda kayıtlı anlaştı-
mada sabittir. Seküler liderler sürekli olarak (kendileri gibi seküler
olanlardan değil, keşişler tarafından) günahlarından kurtulmak ve
ruhlarını kurtarmak için Kudüs yolculuğunu seçmiş insanlar olarak
tanımlanırlar. Bu türün en meşhur edebî anlatımı Raoul de Caen'in,
on ikinci yüzyıl başlarında Bohemund'un yeğeni Lecceli Tancred'in
Haçlı faaliyetlerini anlatmasıdır. Tancred bir taraftan katil bir hay-
dut olarak tasvir edilir. Aynı zamanda askerlik mesleğinden şüphe
etmesine ve kurtuluş teklifini kabul edip Haçlı Seferi'ne katılması-
na izin veren mantıklı bir ruha veya zihne (*animus prudens*) sahip
olduğu da söyleniyor.⁴⁵ Tancred yalnız değildi. Düşünceli ve tefek-
kür etmeyi seven savaşçılar sadece propagandistlerin hayal ürünü
değillerdi. Görünüşe bakılırsa İngiltere Kralı II. Henry, savaşmak
zorunda kaldığı savaşlardan nefret ediyordu.⁴⁶ Alexander Murray
otuz yıldan uzun bir süre önce, on birinci, on ikinci ve on üçüncü
yüzyıl başlarında, kendi savaşçı kültürlerini bilinçli olarak redde-
dip manastırlarda inzivaya çekilen dinî tarikatların kurucularının
veya diğer üyelerin sayılarına dikkat çekti. Listede büyük başrahip
Hugues de Cluny (1049-1109), Bernard de Clairvaux (ö. 1153) ve As-
sisili Francis (ö. 1226) bulunuyordu.⁴⁷ Açıkçası Tancred'de olduğu
gibi okuyucuların bu hacıyografi⁴⁸ rivayetlerinin kesin doğruluğu-
nu ve basmakalıp kahramanlıkların gerçeğe uygun olup olmadığını
ayırt etmeye davet edilmesi daha az alakalıdır.

Burada sadece kılıç, balta veya mızrak kullanabilen birinden
bahsetmiyoruz. On birinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren özel-
likle Fransızca konuşulan Batı Avrupa bölgelerinde, ağır zırhlı şö-
valye (*miles*) için kullanılan terim, işlev yerine sınıfla ilişkilendiril-
di. Mühür ve anıtlarda büyük soylardan ve statülerden bahseden

45 Ralph of Caen, *Gesta Tancredi*, RHC Occ., III.Cilt, s. 605; çev. s. 22.

46 W. L. Warren, Henry II (London, 1977), s. 208; üç çağdaş yorumcuya ait görüş-
ler için bk. n. 3.

47 Murray, *Reason and Society*, s. 376-80.

48 Hristiyan azizlerin hayat hikâyelerinin anlatıldığı eserlerdir. (ç.n.).

hanedan armalarının gelişimi, turnuvalar için artan heves, eğitim ve sosyal ayrıcalık iddialarının karışımı, soyluların kendilerini gün geçtikçe askerî kimlikleriyle tanımlamalarının işaretiydi. Soylular tanık sözleşmelerinde kendilerini şövalye olarak andılar ve kronikçiler tarafından da her yerde bu şekilde zikredildiler. Yerel destan ve romans gibi edebî türlerin ortaya çıkması, şövalyelerin merkezî veya yerel vekil olarak kralların, prenslerin ya da baronların idaresine hizmet etmesi, şövalyelerin savaş meydanında mahkeme yargıcı ve jüri üyesi gibi hareket etmesi, sosyal güç ve şövalyelik rütbesi arasındaki ilişkinin kanıtıydı. Profesyonel bir süvariye eğitip donatmak, zenginlik veya himaye gerektirse de şövalyelik şöhratinin iddiası ekonomik gücün ötesine geçti. Baştan aşağı giyilen zırhla at üstünde savaşmak zevk, beklenti ve davranış alışkanlıklarıyla vasıflandırılan kültürel ve sosyal elitlerin nişanı hâline geldi. Bu kültürel semboller on ikinci yüzyıl sonunda genel olarak değişimin niteliğini, derecesini ve hızındaki bölgesel farklılıkları kabul ederken, hassas fakat açık kuralları olan şövalyelikle birleşti. Giriş ve üyelik, şövalye ve diğerleri arasında net bir ayrım yapılmasına olanak veren şövalyelik nişanının verildiği törenle tanımlandı. 1100'de bütün soylu erkekler şövalyeydi ancak bütün şövalyeler *milites* yani soylu değildi. 1200 yılına gelindiğinde her şey değişti. Şövalye unvanı almış şövalyeler artık asil olarak görülüyorlardı. Bu nedenle sosyal ve her zaman olmasa da ekonomik olarak, at sırtında savaşmasına rağmen şövalyelik unvanından yoksun diğer özgür insanlardan üstündüler.⁴⁹

Düşünceli şövalye imajı, bu tür soyluların alabilecekleri eğitim sebebiyle inandırıcıydı. Birinci Haçlı Seferi'nin ikinci rütbeden komutanı Anselmus de Ribemont, evine mektuplar gönderdi. Bunları hiç şüphesiz bir kâtime yazdırmıştı. Büyük öğrenme sevgisiyle bilirdi. Bir başka şövalye Pons de Balazuc, seferin tarihçesinin derlenmesine yardım etti.⁵⁰ 15 Temmuz 1099'da Kudüs'e akın eden Norman şövalyelerden Ilger Bigod, daha sonra Canterbury başpiskoposu

49 Genel olarak, M. Keen, *Chivalry* (New Haven, 1984); G. Duby, *The Chivalrous Society* (London, 1977); J. Flori, *L'Essor de Chevalerie xie-xiie siècles* (Geneva, 1986); D. Crouch, *The English Aristocracy 1070-1272. A Social Transformation* (New Haven, 2011).

50 Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ., IV.Cilt, s. 219; Raymond of Aguilers, *Historia*, RHC Occ., III.Cilt, s. 235; Anselmus'un mektuplarının çevirileri için bk. E. Peters, ed., *The First Crusade* (Philadelphia, 1998), s. 284-7, 289-91.

olacak büyük teolog Anselmus idaresindeki manastır okulunda öğrenciydi. Bohemund'un Antakya'daki birliklerinin mareşali olarak Suriye'de kalan Ilger'in yazılı kaynaklara başvurarak Suriye'deki röliklerin gerçekliğini kanıtladığı söylenir. Bohemund'un kendisi de kelime oyunu yapabilecek derecede Yunanca konuşuyordu. Birinci Haçlı Seferi'nin bir diğer kıdemli şövalyesi Grégoire Bechada, görünüşe göre Latince biliyordu ve bir düzine yılını, "halk bunu tam olarak anlayabilsin diye" Haçlı Seferi hikâyelerini Güney Fransızcasına çevirmeye harcadı. Üç nesil sonra İngiltere Kralı II. Henry, Fransa kıyılarından Ürdün Nehri'ne kadar konuşulan birkaç dili biliyordu.⁵¹ O dönemler dil becerisi, şimdi olduğundan daha fazla aristokratik bir başarıydı. Kısmen ulusal sınırların ve çok dilli bölgelerin eksikliği, uluslararası gezici soylu ve ruhban sınıfının doğal sonucuydu. II. Henry'nin imparatorluğu Cheviots ve Dublin'den Pirenelere, Alman çağdaşı Friedrich Barbarossa'nınki ise Baltık'tan Orta İtalya'ya kadar uzanıyordu. Hükmetmek için doğanlara gerekli eğitim verilmişti. Haçlı Seferi komutanlarından Étienne de Blois'nın annesi ve eşi gibi bazı soylu kadınlar genel olarak iyi eğitimliydi. Bu kadınlar, aile içinde eğitimi teşvik edip yayan kişiler olarak hareket ediyorlar ve zaman zaman vekâleten erkek akrabalarıyla veya kendi başlarına hüküm sürebiliyorlardı.

Yazı kültürünün hukuk sistemlerine ve yönetime nüfuz etmesiyle birlikte pragmatik okuyucular olarak tanımlanan, Latince resmî belgeleri okuma ve anlama becerisine sahip çok sayıda seküler kişiye ihtiyaç duyuldu. On ikinci yüzyıl İngiltere'sinde I. Henry ve II. Henry yönetimleri, mali görevli veya kraliyet hâkimi olarak görevlendirmek için giderek artan bir şekilde seküler kişilere bağımlı hâle geldi. II. Henry yönetiminde yüksek hâkim olarak adlandırılan her üç kişi seküler hüviyete sahipti. İki tanesi baron kökenli değil, şövalye kökenliydi. İngiltere'deki şerifler⁵² veya Fransa'daki icra memurları gibi yerel kraliyet temsilcileri, sosyal

51 Eadmer, *Historia Novorum*, ed. M. Rule (London, 1884) s. 179-81; Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, ed. ve çev. M. Chibnall (Oxford, 1969-80), V.Cilt, s. 170-73; J. Shepard, "When Greek meets Greek: Alexius Comnenus and Bohemund in 1097-8", *Byzantine and Modern Greek Studies*, 12 (1988), s. 185-277; *Canso d'Antioqa*, ed. ve çev. C. Sweetenham ve L. M. Paterson (Aldershot, 2003), s. 5-6; Walter Map, *De Nugis Curialium*, ed. ve çev. M. R. James ve al. (Oxford, 1983), s. 476-7.

52 İngiltere Kralı'nın yerel bölgelerin idari kontrolü ve vergilendirmesi için görevlendirdiği memurlar. (ç.n.).

statülerini savaşçı kimlikleriyle savunsalar da işlerini yapabilmek için okumayı bilmeliydiler. Yazı kültürünün Kuzey Avrupa'da güçlenmesiyle okuryazarlık oranı artarken, resmî okuryazar eğitimi büyük olasılıkla Güney Fransa ve İtalya'da daha da yaygındı. Herkesin hayatı okuma yazmaya bağımlıydı. Bu sebepten ötürü herkes okuyabilen birini tanıyordu.⁵³

Toplumun üst tabaklarında büyük lortlar ve krallar temel seviye okuryazarlıktan yoksun olsalardı görevlerini etkin bir şekilde yapamazlardı. İngiltere ve Normandiya'daki Beaumont ikizleri gibileri daha fazlasını başardı. Waleran de Beaumont (1104-66) ve ikizi Robert de Beaumont (1104-68), iyi eğitilmiş oldukları ve vaktinden önce akademik gelişmelerini tamamladıkları için 1119'da kardinallerle yaptıkları tartışmada kendilerini göstermişlerdi. I. Henry'nin yakın zamanda vefat etmiş danışmanının oğulları ve kralın gözdeleleri olmaları nedeniyle gençliklerinde parlak bir biçimde göz kamaştırdılar. Waleran muhtemelen Latince dizelerden oluşan Latince belgeleri okuyup araştırdı ve kardeşiyle beraber, aktif bir edebî ve felsefi çevrenin merkezinde yaşadı. Kendisi ayrıca askerî bir karakter olarak da sivrildi. Hanedan armaları kullanma hususunda öncü oldu ve İkinci Haçlı Seferi'nde savaştı. Kariyerini II. Henry'nin yüksek hâkimi olarak sonlandıran, adli yetenekleriyle bilgili ve titiz bir idareci olarak övülen Robert ise daha çok düzene ve felsefeye meyilli görünüyor.⁵⁴ Beaumont ikizleri sosyal ve akademik olarak birer istisna olsalar da komutanların ve şövalyelerin eğitimleri garip görünmedi. On ikinci yüzyıl ortalarında varlıklı aristokrat sekülerler okuyor, kitap siparişi veriyor ve bu kitapları kendi adlarına ithaf ediyorlardı. Soylu şövalye sınıfının hamiliği, yerel şiiir ve nesir patlamasının temelini oluşturdu. Champagne Mareşali Geoffroy de Villehardouin veya Picardlı Şövalye Robert de Clari gibiler kendi

53 Genel okuma için, V. H. Galbraith, "The Literacy of Medieval English Kings", *Proceedings of the British Academy*, 21 (1935), s. 201-38; J. T. Rosenthal, "The Education of the Early Capetians", *Traditio*, 25 (1969), s. 366-76; R. V. Turner, "The Miles Literatus in Twelfth and Thirteenth Century England: How Rare a Phenomenon?", *American Historical Review*, 83 (1978), s. 928-45 (pragmatik okuyucular için s. 931); J. W. Thompson, *The Literacy of the Laity in the Middle Ages* (New York, 1960); Clanchy, *From Memory to Written Record*; M. Aurell, *Le chevalier lettré: Savoir et conduit de l'aristocratie au xiiie et xiiiie siecle* (Paris, 2011). Blolish Stephen'in annesi için bk. Guibert of Nogent, *Gesta*, RHC Occ., IV.Cilt, s. 147; hayranlık uyandıran eşi Adela için bk. L. Huneycutt's *ODNB* makalesi; son yorum için N. Orme, *Medieval Children* (New Haven, 2001), s. 240.

54 D. Crouch, *The Beaumont Twins* (Cambridge, 1986), s. 7, 207-11.

yerel kroniklerini (her ikisi de savaştıkları 1201-4 Dördüncü Haçlı Seferi'ni anlatıyor) yazdılar. Elbette temel okumanın ötesinde ileri eğitim bir tercih meselesiydi. Yönetim sınıfının pek çok üyesi, o zamanlar şimdi olduğu gibi daha az beyin meşgalesi için zihinsel şeyleri görmezden geldi. Aziz Clement'in kafatasını çalan hırsız Dalmas Sercy iyi eğitilmiş (*valde literatus*) biri olarak tanımlanırken, Haçlı Seferi'ndeki yoldaşı sadece iyi bir ahbap (*virum fidelium et bonum socium*) olarak görülüyordu.⁵⁵ II. Henry yönetimindeki adli maskaralıkların ısrarcı gözlemcisi Walter Map, İngiliz aristokrasinin öğrenmeyi küçümsemesinden ve genel kayıtsızlığından umutsuzdu. Yine de sözde muhatabı Ranulf Glanvill'di (ö. 1190). Üçüncü Haçlı Seferi'nde kralı için savaşan ve Akkâ kuşatmasında ölen şövalye kökenli seküler Glavill, bir şerif ve kraliyet hâkimi olarak rol almıştı ve Walter Map'le görüştüğü sırada öğrenmeye ve eyleme meraklı bir adam olarak kralın başbakanıydı.⁵⁶

“Rex illiteratus, asinus coronatus”, “cahil bir kral taçlandırılmış eşektir” özdeyişi on ikinci yüzyılda popülerdi.⁵⁷ On ikinci yüzyılda hükümdarlardan, en azından kendi dillerinde okuma yazmayı bilmeleri bekleniyordu. Yazılı yönetime başkanlık ederek bu tür bir işle meşgul olmak çok önemliydi. Hevesli ebeveynler özel öğretmenler tuttu. Üçüncü Haçlı Seferi'nin iki lideri Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa ve İngiltere Kralı I. Richard Latince biliyorlardı.⁵⁸ Richard oldukça akademik bir aileden geliyordu. Büyük büyük babası IV. Foulques le Réchin ya da Anjou Kontu Somurtkan Foulques (1067-1109) kendi zamanının olaylarını anlattığı bir kronik kaleme aldı.⁵⁹ Oğlu Kont V. Foulques (1109-29; 1131-43 yılları arasındaysa Kudüs kralı) her ne kadar unutkan olsa da askerî işlerdeki titizliği ve sabrı nedeniyle övüldü.⁶⁰ O ve eşleri de oğullarının eğitilmesi gerektiğine inanıyor gibilerdi. Anjou Kontu Geoffroy le Bel (1129-51) ve krallar III. Baudouin (1143-63) ile Kudüs Kralı Amalric (1163-74)

55 Riant, *Exuviae sacrae constantinopolitanae*, s. 133.

56 Walter Map, *De Nugis Curialium*, s. 12-13.

57 Galbraith, “Literacy”, s. 212-23.

58 Otto of Freising, *The Deeds of Frederick Barbarossa*, çev. C. C. Mierow (New York, 1966), s. 333; Gerald of Wales, *De Invectionibus*, i, Opera Omnia, ed. J. Brewer ve al. (London, 1861-91), III.Cilt, s. 30.

59 Fulk le Réchin, *Fragmentum historiae Andegavensis*, ed. L. Halphen ve R. Poupardin, *Chroniques des comtes d'Anjou et des seigneurs d'Amboise* (Paris, 1913), s. 206-45.

60 William of Tyre, *Historia*, s. 631, çev. Babcock ve Krey, *History*, II.Cilt, s. 47.

ve Geoffroy Latince okuyabiliyordu, moral bozucu bir kuşatma esnasında, savaş üzerine yazılan geç dönem Roma kılavuzlarından Vegetius'a başvurdu. Çağdaş bir methiye onun silaha ve öğrenmeye (*studiis liberalibus*) duyduğu bağlılığını kaydetti ve mükemmel tahsilli (*optime litteratus*) olarak tasvir etti.⁶¹ İngiltere kralı olacak oğlu II. Henry'nin (1154-89) uluslararası şöhrete sahip bilim insanlarından birinci sınıf eğitim almasını sağladı.⁶² Geoffroy'un V. Foulques'tan sonra doğan üvey kardeşleri benzer kumaşlardan kesildiler ve Kudüs'te kralın eşi olmak üzere Anjou'yu terk ettiler. III. Baudouin bir entelektüel, hukuk uzmanı, tarih okumaktan ve öğrenmekten zevk alan biri olarak ün bıraktı. Daha kibirli kardeşi Amalric de aynı terimlerle tanımlandığı için tüm bu övgüler bir şeye borçlu olabilir. Bununla birlikte Amalric, gördüğümüz gibi Ortodoks teolojisini sorgulamaktan çekinmiyordu. O da oğlu IV. Baudouin (1174-85) için en iyi öğretmeni tutacağına inandı ve daha sonra Sur başpiskoposu olacak Willermus Tyrensis'i atadı. Kudüs'te doğan Frank William Paris, Bologna okullarında üst düzey bir eğitim almış ve daha sonra Orta Çağ'ın en önemli tarihî eserlerinden birini, Suriye ve Filistin'deki batı yerleşimlerinin ayrıntılı tarihini yazmıştı.⁶³ Kudüs sarayı entelektüel hükümdarlar yetiştirdiyse, Avrupalı akrabaları da aynı şekilde hükümdarlar yetiştirdi. Geoffroy le Bel'in oğlu II. Henry, Latince ve Fransızca konuşuyor, okumaktan zevk alıyor, hızlı öğrenen zekâsını sergilemekten keyif duyuyordu. Bir tanık onun sarayını "her gün en iyi bilim insanlarıyla sürekli sohbetin ve entelektüel tartışmaların yapıldığı bir okul" olarak betimler.⁶⁴ Dolayısıyla Henry, en azından bazıları üzerinde iz bırakmak için oğullarının okuryazar ve iyi eğitilmiş olmalarını sağladı. Richard'ın entelektüel becerileri (Nestor'un dili ve Ulysses'in bilgeliği), bir methiye yazarının gözünde şövalyeler için alışılmadık bir durum gibiydi. Ancak becerileri ve müziğe duyduğu coşkulu ilgisi geniş

61 John of Marmoutier, *Historia Gaufridi, Chroniques des comtes d'Anjou*, s. 176, 218; Stephen of Rouen tarafından benzer övgülü sözlerle kıyaslama için *Draco Normannicus*, ed. R. Howlett, *Chronicles of the Reigns of Stephen, Henry II and Richard I*, II.Cilt (London, 1885), s. 772-3.

62 Warren, *Henry II*, s. 38-9.

63 William of Tyre, *Historia*, s. 714-15, 864-5, 867-8; R. Huygens, "Guillaume de Tyre étudiant. Un chapitre (xix.12) de son 'Histoire' retrouvé", *Latomus*, 31 (1962), s. 811-29; P. Edbury ve J. G. Rowe, *William of Tyre*, (Cambridge, 1988), s. 17 ve n. 17 ve muhtelif yerler.

64 Warren, *Henry II*, s. 208.

kitleler tarafından biliniyor ve beğeniliyordu.⁶⁵ John, ilgisini Kudüs'teki akrabalarıyla paylaşmış görünüyor ayrıca hukuk ve yasal prosedürlerle ilgileniyordu. York'un gelecekteki başpiskoposu Geoffroy ise gayrimeşru çocuk olduğu için babasının şansölyesi yani yazı işleri makamının başı olarak görev aldı.⁶⁶

Avrupa ve Filistin'deki geniş Angevin hanedanları tamamıyla anormal değillerdi. Standartları hem soylu uygulamaları yansıtıyor hem de taklide ilham veriyordu. Dahası zamanın büyük soyluları kadar kraliyet aileleri arasında da alışlagelmişin dışındaydı. Bu aileler, Haçlı Seferi komutanlarına ve tasarlayıcılarına; karmaşık askerî operasyonlar planlayabilen, ihtiyatlı, tecrübeli ve eğitilmiş adamlar sağladılar. Diğerlerine nazaran birçok Orta Çağ komutanı, on dokuzuncu ve hatta yirminci yüzyılda yaşayan meslektaşlarının bazılarından daha iyi eğitim almış olabilir. Ayrıca hemen hemen hepsi aynı aristokrat, askerî ve sosyal çevreden geliyordu ve eğitilmiş din adamlarının tavsiyelerine ulaşma imkânları vardı. Birinci Haçlı Seferi'nin Papalık Elçisi, Le Puy Piskoposu Adhemar de Monteil (ö. 1098), sefer öncesinde ve sefer sırasında doğrudan askerî deneyime sahipti.⁶⁷ Bernard de Clairvaux'dan Paris Üniversitesi'nin ve III. Innocentius'un en parlak yıldızlarına, Haçlı Seferi vaizi ve Aristoteles'in tercümanı Albertus Magnus dâhil on üçüncü yüzyılın büyük akademik keşiflerine kadar, dönemin Haçlı Seferi'nin cazibesine kapılan en etkileyici zekâlarından bazıları kendi hikâyelerini anlatıyor. Haçlı Seferleri, zamanın en keskin beyinlerinin eşliğinde tasarlandı. Onların katılımı, başarıyı garanti etmemekle birlikte mantıksızlığa karşı bir tampon sağladı.

Bir diğer renkli entelektüel Galli Gerald, soylulara yaraşır (büyük ölçüde orijinal olmayan) bir el kılavuzu sağlamaya çalıştığında, savaşta en büyük pratik kullanım olarak ihtiyatlı olmayı tavsiye etti. Buna birlikleri düzene sokma becerisini, düşmanın taktiklerini tahmin etme yeteneğini, teknik kılavuzları (muhtemelen Vegetius'u göz önünde tutarak) tanımayı ve tarih çalışmaları aracılığıyla geç-

65 *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 143, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 146 (kıyaslamak için, Nestor lakabı bir başka Üçüncü Haçlı Seferi komutanı James d'Avesnes için kullanıldı, *Itinerarium*, s. 63, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 74); J. Gillingham, *Richard I* (New Haven ve London, 1999), s. 254-61.

66 D. M. Stenton, "King John and the Courts of Justice", *Proceedings of the British Academy*, 44 (1958), s. 103-28; M. Lovatt's ODNB Geoffroy üzerine makalesi.

67 France, *Victory in the East*, s. 45-6 ve muhtelif yerler.

miş savaşlar hakkında bilgi edinmeyi de ekledi. Başarılı bir liderlik için biçimsel öğrenmenin pratik önemini vurgulayarak daha da ileri gitti. Dünya tarihinin bütün fatihleri arasında öne çıkan iki ismin, olağanüstü akademik bilginliğe (*litterarum eruditione*) sahip Büyük İskender ve Julius Caesar olduğunu iddia etti. Anlatımını ikna edici bir hâle büründürmek için Batı Avrupa'nın büyük kısmının fatihi ve Erken Orta Çağ'ın simgesi Büyük Charlemagne (768-814) ve hocası Alcuin örneklerini de ekledi. Bir akademisyenin güçlü olanlara, dünyevi başarı için akademik bilgiye güvenmelerini tavsiye etmesi şaşırtıcı olmayabilir. Aynı şekilde ötekileştirilmiş, ekşitilmiş ve başarısız olmuş kilise görevlisi Gerald'ın görüşleri de türetilmişti; büyük ölçüde gelenekseldi.⁶⁸ Akıl ve savaşla kurduğu ittifak, popüler örneklerde olduğu gibi mevcut entelektüel görüş ve dönemin sosyal gerçekleriyle uyumluydu. Bir asır önce Kudüs'ü fethetmek için ilk kez savaş tasarlayanlara gelince, Gerald'ın çağdaşlarına göre Charlemagne, kutsal savaşçının bir ideali ve prototipiydi. Efsaneye göre Kutsal Kabir'i kâfirlerden kurtaran ilk kişiydi.⁶⁹

68 Gerald of Wales, *De Principis Instructione, Opera*, VIII.Cilt, s. 39-43; R. Bartlett, *Gerald of Wales* (Oxford, 1982), s. 69-71.

69 Bk. M. Gabriele, *An Empire of Memory. The Legend of Charlemagne, the Franks, and Jerusalem before the First Crusade* (Oxford, 2011); kıyaslama için *Gesta Francorum*, s. 2 vb.

Babilonia

magnificencie nre legaco nob z cetis reg
cipib; patefecit. O qm cu tpe profusiss;
nis cause salutis oblati nre deuocioni an
du omabul erat infirmitas. puscim aduul
sed ictus accedet. qui dolori p m m m m m
pisse q cu sic desperacoi ul morti relinq
tui arbitramur qn possit z debeat d remedi

Chorostini cu
babilonia

SAVAŞ İÇİN KILIF UYDURMAK

Savaş için haklı sebep üretmek fikri Orta Çağ tarihiyle sınırlı değildir. Tüm savaşlar insanı güvence altına almak için meşrulaştırmaya, savaşmak için de malzemeye ihtiyaç duyar. Haçlı Seferleri de bu bakımdan farklı değildi. Ancak organizatörlerin Kutsal Topraklara sefer düzenlemeyi teşvik ederken, potansiyel askerleri, 2.500 mil uzaklıktaki hadiselerin acil müdahaleye ihtiyaç duyduğuna ikna etmeleri gerekiyordu.

TANRI İSTİYOR

27 Kasım 1095'te Fransa'nın merkezinde yer alan Auvergne bölgesindeki Clermont'ta düzenlenen, din adamlarının katıldığı toplantının sonunda Papa II. Urbanus (1088-99), Doğu Hristiyan âlemini tehdit eden Türk varlığını ortadan kaldırmak ve -kendi deyimiyle- Kudüs'ü Müslümanların kontrolünden kurtarmak için yeni bir tür askerî harekât çağrısı yaptı. Avrupa tarihinin en çok nam salan anıtsal konuşmalarından biri olarak anılan Urbanus'un vaazı, itinayla hazırlanmış bir uluslararası tanıtım ve propaganda kampanyasının önünü açtı.¹ Urbanus'un projesi radikaldi. Özel bir savaş biçimi *pralieu sancta*, yani Tanrı'nın emrine yanıt verip uygun adanmışlıkla savaşanların manevi ödül kazanacağı kutsal bir savaş. Bu, daha önce kendisinin savunulması noktasında Kilise tarafından tasdik edilen *legitime bella* ya da adil savaşla tezat oluşturuyor gibiydi.² Bir Papalık politikası eleştirmeni, Urbanus'un dünya ordu-

1 Urbanus'un vaazına ilişkin literatür çok geniştir. Başlangıç için bk. J. Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading* (London, 1986), özellikle bölüm 1, 4 ve 6; C. Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades* (London, 2006), 1 ve 2.Bölüm.

2 Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ., IV.Cilt, s. 124.

sunu (*militia mundi*) Tanrı'nın ordusuna (*militia Dei*) dönüştürmeye çalıştığını belirtti.³ Urbanus'un projesinin zamansal hedefleri, Doğu Akdeniz'de Bizans, yani Konstantinopolis İmparatorluğu'ndaki Hristiyanlara yardım etmek, Selçuklu Türklerinin Küçük Asya'daki istilalarına direnmek ve Kudüs'ü Müslüman yönetiminden kurtarıp özgürleştirmekti. Sefere katılanlar itiraf edilen günahlar için tüm kefaretlerden muaf olacaklardı: Benzersiz ve cömert bir ayrıcalık... Clermont'taki bir tanık, Urbanus'un konuşmasını bitirdiğinde katılımcılardan bazılarının "*Deus lo volt*" yani "Tanrı istiyor" diye tezahürat yaptığını kaydetti.⁴

Bu savaş, Tanrı'nın özel hizmeti, kutsal bir eylem olarak anlaşılabilecekti. Savaşın çağrısı açıktı: "Sarazenlerin vahşetini kollarıyla dizginleyebilecekleri ve Hristiyanları eski özgürlüklerine kavuşturabilecekleri için şövalyelerin zihinlerini bu sefere çıkmaya teşvik ediyorduk."⁵ Bunun yanında, askerî çağrı belirli bir kefaret ve kurtuluş imgesi hâline gelen haç simgesine sarmalandı ve yeni bir ritüelle desteklendi. Teşebbüsün doğasını ayırt edip güçlendiren ve yeni bir dinî cemaatin yaratılmasını gözle görülür şekilde ortaya koyan bir ayin töreninde haçın resmî olarak alınması yani "Tanrı'nın askerleri" artık mecazi bir kavram değildi. Harekâtın teolojik kökeni eşsizdi. Mesih'in kendisi, "Haçını al ve beni takip et" (Matta, 16:24) bir slogan olarak ortaya çıktı.⁶ Günahların affedileceğine ilişkin Clermont bağışı, silah taşıyan yönetici elitler arasında algılanan ve muhtemelen gerçek olan endişeleri hedef aldı. Çünkü statülerinin dayandığı şiddet kültürü teorik olarak inanç ilkeleriyle çatışıyordu. Orduya katılanlar, onları Kilise'nin yargı yetkisi ve koruması altına alan yasal ve teşebbüse özel bir yeminle güvence altına alındılar.

3 Sigebert of Gembloux, *Chronica*, MGHS, VI.Cilt, s. 367.

4 Robert of Rheims, *Historia Iherosolimitana*, RHC Occ., III.Cilt, s. 729, çev. C. Sweetenham, *Robert the Monk's History of the First Crusade* (Farnham, 2006), s. 81; Haçlı Seferi karamamesi için, R. Somerville, *The Councils of Urban II*, I.Cilt, *Decreta Claramontensia, Annuaire Historiae Conciliorum: Supplementum*, i (Amsterdam, 1972), s. 74.

5 W. Wiederhold, "Papsturkunden in Florens", *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, Phil.-Hist. Kl (Göttingen, 1901), s. 313, çev. J. Riley-Smith ve L. Riley-Smith, *The Crusades: Idea and Reality* (London, 1981), s. 39.

6 *Gesta Francorum at aliorum Hierosolimitanum*, ed. ve çev. R. Hill (London, 1962), s. 1; J. Riley-Smith, *The First Crusaders* (Cambridge, 1997), s. 62-3; for an early use of "*pugnatores Dei*", bk. Fulcher of Chartres, *Historia Hierosolymitana*, RHC Occ., III.Cilt, s. 325; benzer formüller, Haçlıların mektuplarında ve çağdaş yorumcuların açıklamalarında da bulunur.

Düşman tanımlandı ve şeytanlaştırıldı fakat kurbanları sadece Doğulular değil, Hristiyan âleminin kendisi olarak atfedildi. Urbanus'un deyimiyile "Kudüs'e giden şövalyeler" "Hristiyanlığı özgürleştirmek için iyi niyetle" gidiyorlardı. Bu, rahatlıkla Hristiyan dini, Hristiyan topluluğu veya Hristiyanlık için anlamlandırılabilirdi. Hristiyan hayırseverliğinin ve kardeşliğinin yüce bir eylemi olarak politik meseleler bireysel hâle dönüştü: "Onlar Tanrı'nın ve komşularının sevgisi için canlarını ve mallarını riske attılar. Mesih'in İncil'deki öğretisinin iki ana ilkesi." (Matta 22: 37-40). Politik olan her şey aynı zamanda evrenseldi de. Urbanus, İslam'ın gerçek bir sınır sayıldığı Katalonya'da şunları söyledi: "Hristiyanları bir yerde Sarazenlerden kurtarıırken, bir başka yerde Sarazenlerin baskı ve zulmünün ellerine bırakmak erdem değildir."⁷ İlk seferin ve sonraki seferlerin tarihî arka planı şu hususa dayanıyordu: Yedinci yüzyıldan beri Hristiyan âlemine ait geniş toprakların İslam'a kaybı ve kurtarılması meselesi.

Propagandanın merkezine yerleştirilen Kudüs'ün zahiri hedefi, zamansal ve manevi mekânın arasında konumlanmıştı: Mesih'in yaşadığı, öldüğü ve dirildiği topraklar. Bir zamanlar haccetmeye gidilen, İncil hikâyelerine konu olan ve ayinler yoluyla Avrupalıların aşinalık kazandığı kutsal topografya, artık askerî bir operasyonun hedefi, manevi bir ödüldü. On birinci yüzyıl sonlarında Kutsal Topraklar, Batı Avrupalı Hristiyanların zihinlerinde sanal bir gerçeklik, dünyevi bir rölük, Cennet için bir metafor, yaşamanın amacı, Vahiy Kitabı'nda belirtildiği gibi zamanın sonu ve Son Yargı olarak yer aldı. Kudüs aynı zamanda sayıları günden güne artan Batılı hacılar için coğrafi bir varış noktasıydı. Bir gözlemcinin karamsar ağıtında gururlu dindarlar için bir moda aksesuarı hâline geldi.⁸ Kutsal savaş ve hac arasındaki paralellik Urbanus'un bildirilerinde açıkça beyan edilmese bile; radikal, bilindik ve güvenli birçok kişi tarafından yeniden yorumlandı. Hacıların Kudüs'te kötü muamele gördüklerine dair do-laşan hikâyeler, kutsallığa yapılan saygısızlık ve zulüm gibi tasvirler,

7 Wiederhold, "Papsturkunden in Florenz", s. 313; H. Hagenmeyer, *Die Kreuz-zgsbriefe aus den Jahren 1088-1100* (Innsbruck, 1901), s. 137-8 (Urbanus'dan Bologna'daki destekçilerine, Eylül 1096); P. Kehr, *Papsturkunden in Spanien*, I. Cilt, *Katalonien* (Berlin, 1926), s. 287-8, çev. Riley-Smith ve Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 39-40. Haçlı Seferlerini Hristiyan hayırseverliği olarak temsil etme hakkında bk. J. Riley-Smith, "Crusading as an Act of Love", *History*, 75 (1980), s. 177-92.

8 Ralph Glaber, *Opera*, d. J. France ve diğerleri (Oxford, 1989), s. 200-201; genel olarak, C. Morris, *The Holy Sepulchre and the Medieval West* (Oxford, 2005).

1095'te Orta ve Doğu Fransa'yı gezen, Clermont Konsili'nden sadece birkaç hafta sonra da yola çıkan ilk Haçlı birliklerinden birini yöneten Pierre l'Ermite'in asker toplama kampanyasının arkasındaki itici güçtü. Papa Urbanus'un incelikli çağırısı ile Pierre l'Ermite'in halkı galeyana getirmesi bir araya gelince Tanrı'nın emrini halk nezdinde öne çıktı; Haç, Kudüs, Kutsal Kabir ve bunların esaret altına alınmaları. Mesajın uygunluğu, zamanlamanın tesadüf ve Pierre'in, Papa karşıtlarının yönettiği alanlarda ustaca verdiği vaazlar düşünülürse ikisi arasında gizli bir anlaşmanın olduğu fark edilebilir.⁹

Kudüs'e uzanan bu operasyon bir anda ortaya çıkmadı. On birinci yüzyılda Papalıkta tartışma yaratan temalar arasına dikkatle yerleştirildi: "Kilise'nin kurtuluşu ve Mesih'in taklidi." Urbanus; Hristiyan tarihinin gelgitleriyle ilgili keskin bir farkındalığa, Kutsal Topraklardaki röliklere; Papalığın taklit etmeye çalıştığı ve kehaneti yapılan Erken Kilise sahnesi Son Günler'e karşı özel bir ilgiye sahipti. Urbanus'un planındaki çoğu unsur zaten biliniyordu. Kâfirlerle savaşmadaki manevi fazilet, Batı Avrupa'da uzun bir geçmişe sahipti; son zamanlarda Müslüman Sicilya'nın Normanlar tarafından fethi (1061-91) ve İberya'daki Moorlara¹⁰ karşı düzenlenen başarılı seferler, özellikle de Toledo'nun 1085'te Kastilya Kralı VI. Alfonso tarafından ele geçirilmesiyle daha fazla tanınmıştı. Papalık otoritesinin Tanrı'nın isteğine aracılık etme ve savaşı meşrulaştırma konusundaki düşünceleri, papaların birkaç nesil boyunca Hristiyan âlemindeki siyasi ve hukuki önemlerini savunmalarıyla geçerlilik kazanmıştı.

Fatih William, 1066 yılında İngiltere'yi işgal etmeden önce, hemşehrilerinin 1050'lerde Güney İtalya ve Sicilya'daki fetihlerinde yaptıkları gibi Papalık onayı almanın akıllıca olacağını düşünmüştü. Savaşın kefarete gerektiren bir günah olarak değil de bir kefarete olarak tanıtılması, Alman İmparatoru IV. Heinrich (1056-1106) ile Kilise arasında *tayin yarışı*¹¹ olarak bilinen uzun çatışma sırasında,

9 Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, ed. S. Edgington (Oxford, 2007), s. 2-9; Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ.i, IV.Cilt, s. 142-3; E. O. Blake and C. Morris, "A Hermit Goes to War: Peter and the Origins of the First Crusade", *Monks, Hermits and the Ascetic Tradition* içinde, ed. W. J. Shields, *Studies in Church History*, 22.Cilt (Oxford, 1985), s. 79-109; J. Flori, *Pierre l'Ermite et la premiere croisade* (Paris, 1999); Tyerman, *God's War*, s. 65-6, 72-4.

10 İspanyolların, İber Yarımadası'nda yaşayan Müslümanlara verdiği isim. (ç.n.).

11 XI. yüzyılda IV. Heinrich ile VII. Gregorius arasında, Kilise görevlilerini kimin atayacağı üzerinden başlayan tartışma büyük bir soruna dönüştü. VII. Gregorius, *Dictatus Papae* adlı fermaniyle Kilise'nin tek evrensel güç olarak Kilise

Papa VII. Gregorius'un (1073-85) radikal fikirlerinden biri olarak ortaya çıktı.¹² Göçebe Türklerin Müslüman Yakın Doğu ve Hristiyan Bizans İmparatorluğu'nun yerleşik topluluklarını istila ettiğine dair söylentiler, bir nesilden fazla süredir ortalıkta dolaşıyordu. Hacıların taciz hikâyeleri ve Bizans imparatorunun, en sonuncusu Mart 1095'te Piacenza'da Papa Urbanus'a ilettiği, tekrarlanan yardım talepleriyle körüklendi. Yirmi yıl önce Bizans'a askerî yardım göndermek ve Kudüs'teki Kutsal Kabir'e ilerlemek için bir tasarı hazırlayan Papa VII. Gregorius'un tasarısı, Urbanus tarafından Clermont'ta açıklanan plana çok benziyordu. Gregorius'un tasarısı eksik diplomasi, yetersiz siyasi destek, slogandan yoksunluk ve havada kalan teşvikler nedeniyle başarısız oldu. Belirli manevi imtiyazlar yoktu; sadece genelleştirilmiş bir "ebedi ödül" vaadi vardı. Koruyucu bir statü ve özel bir topluluk duygusu yaratma yemininden yoksundu. Haç almak gibi ayırt edici bir ritüel ve uluslararası popülerliğe ulaşacak bir propaganda kampanyası da yoktu. Gregorius, şehitliğe yaptığı vurguda kendi mizacından daha fazla bahsediyordu. Bu durum, Urbanus'un Mesih'i takip etmek için haç taşıyan olumlu imajı ve bilindik ayin rezonansına sahip güçlü ve net mesajıyla tezat oluşturuyordu.¹³ Urbanus'un Gregorius'la yakın ilişkisi göz önüne alındığında, yeni bir Doğu savaşı oluşturma davasına verilen özen ve hassasiyetin, en azından 1074'teki başarısızlıktan çıkarılan derslere borçlu olduğunu görmek cazip geliyor.

Her şeye rağmen II. Urbanus'un yazışmaları, kendi planını ayırt edici ve yakın bir gözlemcinin deyimıyla "kurtuluşa giden yeni bir yol" olarak yansıtmak istediğini gösteriyor.¹⁴ Papadan geriye kalan yazışmalar yetersiz olmasına rağmen detaylara boğmadan açık bir

görevlilerini atama hakkını elinde bulundurduğunu iddia etti. Buna karşılık IV. Heinrich, imparator olarak Batı Avrupa'daki en büyük lider olduğunu ve bu nedenle atamanın kendisinin hakkı olduğunu savundu. İki tarafın defalarca karşı karşıya gelmesi ve imparatorun aforoz edilmesi gibi gelişmelerin yaşandığı tayin sorunu 1122'ye kadar devam etti. (ç.n.).

- 12 Kökenler hakkında genel olarak bk. C. Erdmann, *The Origin of the Idea of Crusade*, çev. M. W. Baldwin and W. Goffart (Princeton, 1977); eleştiriler için bk. C. Tyerman, *The Debate on the Crusades* (Manchester, 2011), s. 183-92; kıyaslama için Tyerman, *God's War*, s. 27-57.
- 13 H. E. J. Cowdrey, "Pope Gregory VII's 'Crusading' Plans of 1074", *Outremer* içinde, ed. B. Z. Kedar ve diğerleri (Jerusalem, 1982), s. 27-40; *The Register of Pope Gregory VII 1072-1085*, çev. H. E. J. Cowdrey (Oxford, 2002), s. 50-51, 122-4, 127-8; Bizans'ın Batı'yla bağlantıları için bk. P. Frankopan, *The First Crusade: The Call from the East* (London, 2012), özellikle s. 57-100.
- 14 Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ., IV.Cilt, s. 124.

şekilde niyetini ve amacını ortaya koyuyor: kriz, vahşet, yükümlülük, plan ve ödül. Papalık Elçisi Le Puy Piskoposu Adhemar idaresinde 15 Ağustos 1096'da önerilen toplantıda olduğu gibi, ayrıntıların değiştirilme veya göz ardı edilme riski vardır.¹⁵ Urbanus'a seferi ateşlemek için uygun bir kriz anını yaratan ve kendisine ait olduğunu iddia ettiği evrensel rolü oynama fırsatı sağlayan Bizans İmparatoru I. Aleksious'du. Buna rağmen onun çağrısından söz edilmedi. Böylece IV. Heinrich ve ortağı antipapa III. Clemens (1080-1100) karşısında avantaj sağladı. Aleksios, yardım talebini Kudüs'ün kötü durumda olduğuna atıf yaparak katmerlese de Urbanus, Greklerin rolünü öylesine bastırmıştı ki, Piacenza şehrinin talebiyle ilgili haberler, sadece Güney Almanya'daki Konstanz'da bulunan bir manastır tarihçesi aracılığıyla günümüze ulaştı.¹⁶ Urbanus'un mektupları doğudaki kardeşlerinin kuşatıldığından bahsediyor ama Gregorius'un 1074'teki çağrılarının aksine, Bizans'ın ahvalinden bahsetmiyordu. Urbanus, mesajını diplomasinin ve bölgesel siyasetin üzerine çıkarmaya çalışmıştı; bunu başardı da. Gelen yanıt çok büyüktü. Muhtemelen 100.000 kadar insanın büyük bir kısmı doğruya doğru yola çıktı ve Clermont Konsili'ni takip eden on sekiz ay boyunca papanın çağrısına yanıt vermek için yola revan oldular. Bu süreçte Kudüs için savaş davasının hassas yapısı hayati derece önemliydi. "Görgü tanığı" kronikler, Latince ve yerel dillerde yazılan şiirler dâhil papanın rolünü ihmal eden veya azaltan kaynaklar bile Urbanus'un manifestosunun temellerini taşıyor.¹⁷ 1095-6'da Kudüs'e yapılan çağrı, olağanüstü dirençli bir şiddet alışkanlığının ve dinî ifade modelinin alt yapısını oluşturdu. Bu çağrının yarattığı şiddet öylesine uzak yerlere kadar ulaştı ki, sonraki yarım bin yıl boyunca, Avrupa'nın veya Akdeniz'in sınırlarında zarar görmeyen toprak kalmamış gibiydi.

URBANUS'UN MİRASI

Haçlı Seferi alışılmadık bir çatışma modeli sundu. Arzu sadece Müslümanlarla savaşmaksa, İspanya çok daha yakın bir sınırdı. Ancak Haçlı ritüelleri ve ayrıcalıkları on ikinci yüzyıl başlarından itibaren İberya'ya genişletildiğinde bile Kudüs önceliğini hiçbir za-

15 Hagenmeyer, *Kreuzzusbriefe*, s. 136, çev. Riley-Smith ve Riley-Sith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 38.

16 Bernard of St Blaisen, *Chronicon*, MGHS, V.Cilt, s. 462.

17 Mesela Raymond of Aguiler'in *Historia Francorum*, RHC Occ., III.Cilt veya *Chanson d'Antioche*, ed. S. Duparc-Quioç (Paris, 1977).

man kaybetmedi. On birinci ve on dördüncü yüzyıllar arasında, Orta Doğu'daki Müslüman idareciler Batı Avrupa için çok az tehdit oluşturdular. Türklerin on birinci yüzyıl sonlarında Filistin, Suriye ve Küçük Asya'yı işgallerinde, on ikinci yüzyılda Suriye ve Mısır'ın birleşmesinde veya on üçüncü yüzyılda Yakın Doğu'daki rejim değişikliklerinde Batı Avrupa'nın güvenliği, refahı ve yaşam tarzı için bir tehlike bulmak, *teopolitik*¹⁸ olarak adlandırılabilir şeyin karmaşık bir tezahürüydü. Sonraki dönemlerde sadece iki tehdit Haçlı müdahalelerini kendilerine çekmeyi başardı. Bunlardan biri ironik bir şekilde on üçüncü yüzyılda Müslüman olmayan Moğollara (en azından Batı Avrupa'nın doğu ve güney sınırlarındakilere), diğeryise on dördüncü yüzyıldan itibaren Osmanlılara karşıydı. Bununla birlikte haç uğruna yapılan savaşların gerekçeleri, seküler yaşamın en bilinen iki özelliğini birleştirerek Orta Çağ Avrupa'sında yaydı: askeri harekât ve dinî jest. Haçlı Seferi'nde vaki olan ve savaşın kati sebeplerine örnek olarak gösterilebilecek hadiseler; Avrasya tarihinin en dikkat çekici olayları arasında yer alır.

Bazı tarihçilerin Haçlı Seferlerinin nedenlerini kitlesel histeride, bin yıllık barış dönemi coşkusunda veya batıl inançta aramaları, bir ideayı pazarlamanın pratiklerini görmezden gelmektedir. Haçlılar, gizemli ve ilahi bir ilhama dayanan "büyük heyecanın" (*motio valida*) imajına kapılmışlardı.¹⁹ Bu söylenti, Kudüs'e toplu hac ziyareti yapmaya ilham veren 1064 "dehşeti"²⁰, 1233'te Lombardy'de yeniden canlanan "Büyük Alleluia"²¹ veya 1789 yazında Fransa'da *la grande peur*²² gibi Orta Çağ ve modern dönem örneklerinde de

18 İncanın şekillendirdiği politika biçimi (ç.n.).

19 Gesta Francorum, s. 1; kıyaslama için Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ., IV.Cilt, s. 140.

20 1064-1065 yıllarında gerçekleşen Büyük Alman Hacı. Haçlı Seferleri'nden önce doğuya yapılan büyük bir kitlesel hareket olarak kabul edilen bu hac ziyaretinde on bine yakın Alman, Balkanlar ve Anadolu üzerinden geçerek Kudüs'e gitmiştir. Yol boyunca, özellikle Suriye kıyılarında pek çok saldırıya uğramışlar, Fâtımî hâkimiyetindeki Remle'nin idarecisi tarafından kurtarıp Kudüs'e sevk edilmişlerdir. (ç.n.).

21 1233 Baharında vaiz Benedetto tarafından başlatılan hareket, kısa süre içinde Fransiskan ve Dominikan Tarikatı vaizleri tarafından da takip edildi. Vaazlarda tefecilik, gösterişli zenginlik gibi toplumu hasta eden hasletlerin kötülüğü ve Tanrı'nın Barışı üzerinde duruldu. (ç.n.).

22 1789 Yazında Fransa'yı saran Büyük Korku. Tahlil kıtlığından dolayı ellerindeki malların soylular ve toprak sahipleri tarafından zorla alınacağı söylentisini ciddiye alan halk, silahlanmaya ve saldırganlığa başladı. Köylülerin Fransa'yı saran bu eylemleri yeni haklar kazanmalarına sebep oldu. (ç.n.).

rol aldı.²³ Haçlı Seferlerinin planlandığı ya da başarısız olduğuna dair haberler, resmî veya elit otorite dışındaki popüler kitleleri kıskırttı. Kutsal Topraklardaki başarısızlıkların ve Güney Fransa'daki sözde sapkınlık tehdidinin yarattığı endişeli bir dönemde Fransa ve Batı Almanya'dan düzenlenen Çocuk Haçlı Seferi(1212); Fransa Kralı IX. Louis'nin Mısır'daki yenilgisine tepki olarak 1251'de düzenlenen Çobanların Haçlı Seferi; Rodos'u fetheden Hospitallerin Haçlı Seferi'ne karşılık 1309'daki benzer ayaklanmalar ve 1320'de yeni bir Kutsal Topraklar seferi için yayınlanan Fransız planları bu kıskırtmalara örneklendirilebilir.²⁴ Ancak bu toplumsal heyecanlar, gerçek Haçlı Seferleri ve planlarıyla açıkça ilişkili belirli nedenleri işaret eder: Mesih'in düşmanlarıyla savaşmak, haç kuşanmak ve Kudüs'ün kurtuluşu. Benzer şekilde Orta Çağ'daki ve modern apolojistlere tuhaf gelmesine rağmen Papalığın Haçlı Seferi söylemiyle, 1096'da veya 1147'de Rhineland'daki Yahudilere yönelik popülist saldırılar arasında doğrudan bağlantı vardı.²⁵ Elit veya popüler tüm Haçlı Seferleri, Hayton'un da belirttiği gibi "adil ve haklı bir nedene" dayanan planlamanın ürünleriydi.²⁶

Asker toplama, yasal olarak bireysel hevese dayanıyordu ve haç kuşanma isteğine bağlıydı. Uygulamada görevlendirme, bağımlılık ve kaynaklara erişme imkânıyla koşullandırılmasına rağmen görünürde gönüllü olan bu asker toplama kültürü, organizatörlere bir gözdağı ve tehlike gündemi sunma ihtiyacını dayattı. Bu, belirli bir hayalî topluluk kavramı etrafında dönüyordu. Bizans, Kudüs, Kutsal Topraklar, İspanya ve Baltık çevresindeki topraklar veya Languedoc'un dindarlarından oluşan Hristiyanlık âleminin bir parçasına yönelik bir tehdit, bütüne yapılmış bir hakaret veya tehlike olarak yorumlanabiliyordu.²⁷ Dinî önemi olmayan bir yer göz ardı edilebilir veya Kutsal Topraklarla İncil'den aşına olunan yerler, dinî nostaljik retoriğe dâhil edilebilirdi. Baskın imge, geçmişte-

23 1064 hac yolculuğu için bk. Vita Altmanni episcopi Pataviensis, MGHS, XII. Cilt, s. 230.

24 Bk. Tyerman, *God's War*, s. 607-11, 802-4, 875-81.

25 A.g.e., s. 100-106 ve 282-6; kıyaslama için Riley-Smith, *The First Crusade*, s. 50-57; R. Chazan, *European Jewry and the First Crusade* (London, 1987), s. 50-136; S. Eidelberg, *The Jews and the Crusaders* (London, 1977).

26 Hayton, *La Flor des estoires de la Terre Sainte*, RHC Documents Arméniens (Paris, 1869-1906), II. Cilt, s. 220; öncesinde s. 7.

27 Urbanus'un Floransa yakınlarındaki Vallombrosa rahiplerine yazdığı mektupta olduğu gibi Wiederhold, "Papstkurkunden in Florenz", s. 313.

ki bir Haçlı Seferi tüzüğünün belirttiği ve haçın kuşanıldığı çeşitli litürjik ayinlerden birinde yankılandığı gibi, Çarmıhtaki Mesih'ten "görünür ve görünmez" düşmanlarla çevrili sadık inananlarına kadar Hristiyan kurbanlığıydı.²⁸ Mesih'in sadık takipçileri kâfirlerin veya kendi günahlarının kurbanı olarak, ister Akdeniz'de, İberya'da, Baltıklarda isterse Hristiyan âlemi içinde olsun, pişmanlıkla ifade edilen savaşlar aracılığıyla Tanrı'nın düzeninin yeniden tesis edilmesi, telafisi, reform ve hatta intikamı peşinde koşmalıydılar. Bu Hristiyan yükümlülüğü fedakârlık, çaba, korku, acı, tehlike ve ölüm getirdi. Fakat ödül muazzamdı: Tanrı'nın lütfu, ruhani arınma ve hatta Cennet'in kendisi.

YASA

Planlamacılar, Haçlı Seferlerinin önemine ilişkin neredeyse metafizik anlayış içinde, sürekli olarak teşvikler ve gerekçeler külliyyatına atıfta bulundular. Ana fikir, Augustinus'un Adil Savaş Teorisi'nin iyi niyet, yasal savunma veya hakların iadesi nedeni, meşru otorite, orantılı şiddet gibi sınırlarını aştı. Buna karşılık kutsal savaş, (adil savaşta olduğu gibi) bir günahkâr faaliyeti hafifleten yasal bir kategoriyi değil, ilahi emre manevi olarak değerli üstün bir bağlılığı ve itaat eylemini temsil ediyordu. Bu, daha sonra kefareti gerektiren mücadeleler yerine, şiddetin kendisi bir tövbe eylemiydi.²⁹ Kutsal savaş, on ikinci yüzyılda geliştirilen yasal standartlaşmaya pek uymuyordu. Bu durum, Bernard de Clairvaux'un Baltıklardaki pagan Slavları ortadan kaldırmak ya da Hristiyanlaştırmak amacıyla insanları haç kuşanmaya davet ettiğinde, zorla vaftiz edilmeye karşı temel kanun emrini esnetmesine izin verdi.³⁰ Gratian'ın büyük yasa koleksiyonu *Decretum*, (ilk olarak 1139'da taslak hâline getirildi) dinî adil savaş hakkında söyleyecek çok şey bulurken, belki de bariz biçimde haç uğruna yapılan savaşlara değinmekten kaçın-

28 A. Wauters, *Table Chronologique des Chartes et Diplômes Imprimés concernant l'histoire de la Belgique*, III. Cilt (Brussels, 1871), s. 74; M. Purvell, *Papal Crusading Policy 1244-91* (Leiden, 1975), s. 200-201.

29 H. E. J. Cowdrey, "Christianity and the Morality of Warfare During the First Century of Crusading", *The Experience of Crusading* içinde, I. Cilt, *Western Approaches*, ed. M. Bull ve N. Housley (Cambridge, 2003), s. 175-92; aynı yazar, "Pope Gregory VII and the Bearing of Arms", *Montjoie* içinde, ed. B. Z. Kedar ve diğerleri (Aldershot, 1997), s. 21-35; genel olarak, F. H. Russell, *The Just War in the Middle Ages* (Cambridge, 1977).

30 Bernard of Clairvaux, *Letters*, çev. B. S. James (Stroud, 1998), no. 394, s. 467.

dı.³¹ Bununla birlikte Haçlı Seferi meşruiyeti, Aziz Petrus tahtına özellikle III. Alexander (1159-81) ve III. Innocentius (1198-1216) gibi yeni tür Kilise avukatlarının oturmasıyla orijinal radikal sadeliğini geride bırakıp değişti.

Haçlı savaşı, yasal ve kutsal olarak üniversite eğitimi alan entelektüel elitler arasında artarak değer kazandı. Savunucuları arasında Gratian'ın Bologna Üniversitesi'nde eğitim almış Kudüslü tarihçi Willermus Tyrensis (1130-86) ve etkili kanonist Huguccio Pisanus'un (ö. 1210) yanı sıra, meşhur Haçlı Seferi fermanı *Quia Maior* (1213) ile Filistin dâhil Yakın Doğu'nun büyük bir kısmının "[Hz.] Muhammed'in ihanetiyle" fethedilmeden önce Hristiyanlara ait olduğunu açıklamaya özen gösteren III. Innocentius da bulunuyordu. İsa'nın kanıyla Kutsal Toprakları satın alması, krallığından yoksun bırakılan bir kral benzetmesiyle birleştirilir.³² Adil savaş yorumları yüksek akademik çevrelerden biraz uzak kalan bazı gözlemcileri de kendine çekti. Kuzeydoğu Baltık'ta Heinrich von Lettland (1188-1260), Livonya'nın Latin Hristiyanları tarafından fethedilmesi için yaratılış mitini, sadece Meryem Ana'nın mirası olarak bölgeye ilişkin sahte iddialar etrafında değil, aynı zamanda pagan ve Rus Ortodoks yerli halklarını *perfidi*, yani mülkiyet veya güvenlik haklarını kaybeden vicdan azabı çeken mürtetler adıyla tasvir ederek şekillendirdi.³³

Haçlı Seferleri, on üçüncü yüzyılın ortalarına gelindiğinde adil savaşın hukuki cüppeleriyle, 1300'deyse doğal hukukun zorunlulukları ve ulusların yasalarıyla kuşandı.³⁴ Bilhassa 1209'dan 1229'a kadar Languedoc'a düzenlenenler gibi, kâfirleri hedef almayan yeni Haçlı Seferi cepheleri, kâfirlere karşı Haçlı Seferi'ni teşvik ederken kullanılan dilde açıkça görülen kutsal savaştan, yani Kudüs savaşlarından farklı formüller talep etti. Burada Kutsal Topraklarla ilişkilendirilen ve Hristiyan düzeninin yasal restorasyonunu ima eden

31 Gratian, *Decretum*, ed. A. Frieberg, *Corpus Iuris Canonici*, I.Cilt (Leipzig, 1879), Causa XXIII; kıyaslama için E.-D. Hehly, *Kirche und Krieg im 12. Jahrhundert* (Stuttgart, 1980); J. A. Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusade* (Madison, 1969), s. 39-45; Russell, *Just War*, s. 55-85.

32 William of Tyre, *Chronicon*, d. R. B. C. Huygens (Turnhout, 1986); Russell, *Just War*, s. 86-126; Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 120.

33 *The Chronicle of Henry of Livonia*, çev. J. A. Brundage (New York, 2003); C. Tyerman, "Henry of Livonia and the Ideology of Crusading", *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier* içinde, ed. M. Tamm ve diğerleri (Farnham, 2011), s. 23-44.

34 Sonrakiler için bk. J. Muldoon, *Popes, Lawyers and Infidels* (Liverpool, 1979), s. 1-71.

“Tanrı’nın işi” ifadesi yerine, üstü kapalı biçimde “inanç ve barış işi” sloganı kullanıldı.³⁵ Kâfirlere karşı savaşların gerekçeleri de benzer hukuksal tarzda gelişti. Bir başka hukukçu Papa IV. Innocentius (1243-54), Haçlı Seferlerini, Hristiyanlar gibi kâfirlerin de uyması gereken inançlar arası ilişkiler ve doğal hukuk bağlamına yerleştirdi. Cinsel sapkınlığa göz yumma, putlara tapma, Hristiyan misyonerleri reddetme veya Hristiyanlara zulmetme gibi doğal hukuka aykırı davranışları olmadıkları müddetçe Müslümanların da hakları vardı. Bu nedenle putperest paganlar doğal hukuk renginin dışındaydılar ve bu yüzden fatihler için yasal birer hedeftiler. Dahası papalar, makamları gereği aktif şekilde tüm insanların ruhsal sağlığını güvence altına alma yetkisine sahiptiler. Haçlı Seferi adil savaş ilkelerine uygun olduğu ve doğal hukuk uyarınca hakları savunmak, korumak ve onu ihlal eden kâfirleri cezalandırmak için savunma amacıyla savaşıldığı müddetçe meşruydü. Kutsal Topraklar yasal olarak Müslümanlara ait değildi çünkü Müslümanların yaptığı gibi fetihle ele geçirilmemişti. Mesih’in kanıyla, barışçıl ve gönüllü olarak dönüşümüyle satın alınmış ve Hristiyanlara verilmişti. Üstelik bir zamanlar Roma İmparatoru Constantin tarafından yönetilmişti. *Constantin Bağışı*³⁶ olarak bilinen sekizinci yüzyıl sahte belgesine göre dünyevi güç papaya devredilmişti. Filistin, böylece hem Mesih’in vekili hem de Constantin’in vârisi konumundaki papaya miras kalmıştı. Bağışın statüsü sorgulandığı takdirde, on beşinci yüzyılda sahte olduğu ifşa edilmeden önce bazı çağdaşların iki asırdan fazla süredir yaptıkları gibi, Innocentius hâlihazırdaki Batı İmparatoru II. Friedrich’in aynı zamanda Kudüs’ün meşru kralı olduğunu ve bu nedenle Kutsal Toprakları kurtarma hususunda desteği hak ettiğini savundu.³⁷ Gelecekteki uluslararası hukuk sistemlerinin müjdesini veren doğal hukuka bu kadar dikkat edilmesi on altıncı yüzyıldan itibaren yerleşti.

Papa olmadan önce IV. Innocentius’un öğrencisi olan Kilise hukukçusu Hostiensis (Segusio Henry, 1200-1271) de diğer çağdaşları

35 Tyerman, *God’s War*, s. 585.

36 Constantin Bağışı, İmparator I. Constantinus tarafından Papa I. Sylvester’a verildiği iddia edilen, Papalığın Hristiyan dünyasındaki bütün inanç ve ibadet konularındaki mutlak üstünlüğünü ve Batı Roma İmparatorluğu üzerinde dünyevi yönetme yetkisinin olduğunu bildiren metindir. Batı Roma toprakları üzerinde kurulan her devletin Papalığın vesayeti altına sokulmasına olanak tanıyan metnin sahte olduğu 1440’ta Lorenzo Valla tarafından ispat edilmiştir. (ç.n.).

37 Muldoon, *Popes, Lawyers and Infidels*, s. 6-7-.

gibi daha basit bir yaklaşım benimsedi. Zorla din değiştirme yasak kalmasına rağmen Enkarnasyon'dan³⁸ sonra kâfirlerin hükümdarlık hakları kalmamıştı. Yine de burada bile, Hristiyan olmayanların haklara sahip olabileceği veya sahip olabilme olasılığı çağın en büyük teoloğu Thomas Aquinas'ın (1225-74) bir görüşüne dayandırılıyordu. Diğerleri gibi Aquinas da Kutsal Toprakları bir istisna olarak görüyordu ancak Müslümanların Kudüs üzerindeki egemenliğinin kaldırılması, birbirlerini destekleyen din kadar bir hukuk meselesi olarak da görüldü.³⁹ Doğal hukuk varsayımı ve Hristiyan olmayanların hakları II. Urbanus'un görüşleriyle çelişme ve ciddi bir şekilde sınırlandırılrsa da değişen bir entelektüel iklimi yansıtıyordu. Akademik incelik popüler çekicilikten yoksun olabilirdi. Ancak organizatörler bunu da hesaba kattı. İdeoloji, politikadan daha az ilerlemedi.

İNTİKAM

En başından beri mevcut olan bir hukuk kategorisi de intikam alma arzusuydu: Hristiyan topraklarının fethi ve Doğu Hristiyanlarının ıstırabı için, Mesih aşağılandığı, Haçlıların yenilgileri ve ölümleri için intikam. Teoride intikam, farklı yasal cezalandırmaya yol açabilecek yaralanma için ahlaki bir ölç alma çerçevesi içinde işliyordu. Orta Çağ boyunca ise anlaşmazlıkların çözümünden dengenin yeniden sağlanmasına, kan davalarından savaşın genişletilmiş versiyonu adil savaşa kadar bir sosyal kontrol mekanizması sağladı. Haçlı Seferi teşvikçileri ve yorumcular tarafından kullanılan intikam dili, hakkın verilmesine yönelik bir ahlaki ve sosyal yükümlülük olarak takdim edildi: vazife ve adalet. II. Urbanus'tan kalan yazışmalarda ve Birinci Haçlı Seferi'nin cephe hattında yazılan anlatıların çoğunda bulunmamasına rağmen bu kutsal savaşı, geçmişteki ve şimdiki hataların intikamı olarak ifade etme fikrinin, Latin kronikçileri, yerel hikâye ve şarkı yazarları için karşı konulmaz olduğunu kanıtladı. İntikam, kutsal ve dinsel olduğu kadar manastırlardan, mahkemelerden ve ziyafet salonlarından aşına olunduğu üzere laik ve yasal kökene de sahipti. Duygusal olarak ölç alma hissine, entelektüel olarak ise hakların sahibine geri verilmesi içgüdüsüne hitap etti. İntikam,

38 Tanrı'nın, Meryem'in rahminde insan bedenine bürünüp, insan tabiatı edindiğini savunan Hristiyan inancı. (ç.n.).

39 A.g.e., özellikle s. 15-17; M. Villet, *La Croisade: essai sur la formation d'une théorie juridique* (Paris, 1942).

papa karşıtı Sigebert de Gembloux'un Birinci Haçlı Seferi'nin ilk on yılında tanımladığı gibi Hristiyanların acılarına, Mesih'e ve Tanrı'yı yaralayan haça öfkeyle sarıldı.⁴⁰ Veyahut Hristiyan topraklarının fethi, Kudüs'ün işgali, bir Hristiyan kalesinin kaybedilmesi veya bir Haçlı arkadaşın ölümü gibi ayrıntılara odaklandı. Mesih'e yapılan bir hakaret, III. Innocentius tarafından yapılan karşılaştırmaya göre kişinin seküler efendisi için savaşma zorunluluğuyla paralellik gösterir. Pierre l'Ermite'e atfedilen intikam yöntemine göre, asker toplamayı hızlandırmak için vahşet hikâyelerini kullanmak meşruydu. İntikamdan yararlanan Haçlı Seferi fanatikleri, hazır ve nazır vaziyette bekleyen bir zihniyeti topluyorlardı.⁴¹

Bir teknik olarak intikam, 1100 yılından itibaren Haçlı Seferlerini meşrulaştırmak ve asker toplamak için gelişti. Büyük yerel destan *La Chanson d'Antioche*'da (1180'de derlendi) ifade edilen ideolojiden İkinci Haçlı Seferi'nden Champagne Kontu IV. Theobald'ın (1201-53) seçkin mısralarına kadar, yerel Haçlı Seferi şiirlerinde öne çıkan temaların temelini oluşturdu. İntikam, Heinrich von Lettland'ın kroniğinde Livonya'nın fethi için gereken bahaneleri sertleştirdi ve Üçüncü Haçlı Seferi propagandasının temel taşı oldu. Bernard de Clairvaux, Kutsal Topraklara ve Baltıklara düzenlenen Haçlı Seferlerini destekleyen mektuplarında, Mezmurlar 149: 6-7 ayetlerinden alıntı yaparak İncil'deki intikam dilini ortaya çıkardı: "Ağızlarında Tanrı'ya yüce övgüler, ellerinde iki ağızlı kılıç olsun/dinsizlerden intikam alsınlar, halkları cezalandırsınlar."⁴² Bolognalı Gratian'ın intikam düşüncesini, Kilise'ye ve Hristiyanlığa saldıranlara karşı meşru bir yanıt olarak kabul etmesi, Bologna mezunu, on ikinci yüzyıl Outremer'ini (Batı Avrupalıların Levant'ta, yani "denizler ötesinde" yerleştikleri topraklar) anlatan *Historia* adlı eserin yazarı Willermus Tyrensis de dâhil Haçlı savunucuları için açık bir anlam içeriyordu.

40 Sigebert of Gembloux, *Chronica*, s. 367.

41 Riley-Smith ve Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 120 (*Quia Maior* 1213); Albert of Aachen, *Historia*, s. 4-7; genel olarak bk. S. Throop, *Crusading as an Act of Vengeance 1095-1216* (Farnham, 2011).

42 Bernard of Clairvaux, *Letters*, no. 391, s. 462. Kıyaslama için *Chanson d'Antioche*, II. 39, 99, 173, 207, genel olarak s. 20-25; C. Morris, "Propaganda for War. The Dissemination of the Crusading Ideal in the Twelfth Century", *Studies in Church History* içinde, ed. W. Shields, XX.Cilt (Oxford, 1983), özellikle s. 94-101; W. Jordan, "The Representations of the Crusad in the Songs Attributed to Thibaud, Count Palatine of Champagne", *Journal of Medieval History*, 25 (1999), s. 27-34; çeviri için, M. Routledge, bk. *An Eyewitness History of the Crusades*, ed. C. Tyerman (London, 2004), IV.Cilt, s. 268-73; bu bölümün 33. ve 44. dipnotlarına müracaat ediniz.

Ancak resmî Papalık bildirileri, asker toplama motiflerinden intikama tutarlı bir coşkuyla bağlı III. Innocentius'a kadar savunma dilini, özgürlüğü, Hristiyan yardımını ve inanç kardeşlerine sevgiyi tercih etti ve bundan kaçındı. Papalık söylemiyle popüler tutumlar arasındaki uyuşmazlıklar yanıltıcı olabilir. İkinci ve Üçüncü Haçlı Seferlerini başlatan Papalık fermanları (*Quantum praedecessores*, 1145-6 / *Audita Tremendi*, 1187) açık bir dille intikam çağrısında bulunmasa da propaganda kampanyaları çerçevesinde faaliyet gösterdiler.⁴³ Fermanlar başkalarının intikamının alınması gerektiği yönündeki zulümlerin kanıtlarını sundu. III. Eugenius'un (1145-53) akıl hocası Bernard de Clairvaux'nun intikam söyleminden uzaklaştığını tasavvur etmek zor. VIII. Gregorius'un *Audita Tremendi*'si; kefareti, Kutsal Toprakların kaybını, Hristiyanların kardeşlerini sevme ve onlara yardım etme görevlerini vurgularken, Almanya'da Haçlı Seferi'ni teşvik eden elçisi Albanolu Henry (1136-89), Almanya'daki dindarlara yazdığı bir mektupta ve ilgili propaganda broşürlerinden birinde, haça yapılan aşağılamanın intikamını almak gerektiğini ileri sürdü. Mesaj, Haçlı Seferi'ne katılacağını ilan eden Haçlı'ya ulaşmıştı: "Her Şeye Gücü Yeten'in intikamını almak için."⁴⁴ Hukuken düşünen III. Innocentius'a göre geçmişi Gratian'a ve daha öncesinde Anselmo da Baggio (*Collectio canonum*'unda, 1083) ve Hippolu Augustinus'un Adil Savaş Teorisi'ne kadar uzanan Kilise hukuku intikam silsilesi, bunu en ufak bir şekilde uygunsuz göstermezdi. Tarihçi, Kilise hukukçusu, ayin yazarı ve Haçlı askeri Sicardo da Cremona'nın (1155-1215) yorumuyla, adil savaşın bir kategorisi aslında intikamdı. Bernard de Clairvaux daha da ileri gitti. 1130'larda yeni kurulan Templier Tarikatını [Tapınak Şövalyeleri] överken, Mesih'in kâfirlerin öldürülmesini yücelttiğini savundu ve Mezmurlar 58:10-11'den alıntı yaptı: "Doğru kişi intikamı görünce sevinecek, kötülerin kanıyla ayaklarını yıkayacak. Bunun üzerine bir adam, şüphesiz doğrular için bir ödül vardır, şüphesiz o yeryüzünde yargılayan bir Tanrı'dır diyecek."⁴⁵

43 Fermanlar için bk. Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 57-9, 64-7.

44 J. P. Migne, *Patrologia Latina* (Paris, 1844-64), CCIV. Cilt, cols. 249-52, 350-61; *Actes des comtes de Namur 946-1196*, ed. F. Rousseau (Brussels, 1936), no. 28, s. 61-4 (Othon de Trazegnies).

45 Russell, *Just War*, s. 98, 100; Throop, *Crusading as an Act of Vengeance*, s. 76, 83, 131; Bernard of Clairvaux, *De laude novae militiae*, çev. M. Barber ve K. Bate, *The Templars* (Manchester, 2002), s. 219. Papanın gelir kabulü için nizamnameye bk.

ŞÖVALYELİK

Bu kan davasının ve kutsal savaşın, din dışı ve kutsi birleşimi tipik bir Haçlı Seferi ve kendi tanıtımının merkezinde yer alıyordu. Haçlı Seferleri, savaşçıların yaşamlarıyla kutsal yazıtların ilkeleri arasındaki çelişkilere dair olası endişelerine odaklanarak, onların kültürünü, becerisini ve kaynaklarını kullanmak için tasarlandı. On ikinci yüzyıl başlarında bir yazarın söylediği gibi: “İnciller mi, dünya mı?” Pişmanlıktan kâr isteyen ruhani danışmanların körüklediği korkular...⁴⁶ Askerî bir çaba olan Haçlı Seferi, kaçınılmaz bir şekilde cesaret ve savaşçılık hüviyetiyle ifade edildi. Haçlı Seferleri, on birinci yüzyıl sonlarında, Papalık taraftarı Sutri’li Bonizo tarafından ruhani tarikatın tamamlayıcısı olarak tanımlanan bir *ordo pugnatorum* ile savaşçı kabiliyetin kutsallaştırılıp silah taşınan bir mesleğe dönüşmesine yardımcı oldu. Bu adamlar, Kilise’nin düşmanlarına karşı “kurtuluşları ve ortak menfaatleri için” savaştılar; çaresizleri, dulları, yetimleri ve fakirleri savundular.⁴⁷ Birinci Haçlı Seferi kayıtlarında silahların kutsanması coşkuyla karşılandı. Raoul de Caen, Birinci Haçlı Seferi komutanı Lecceli Tancred’in biyografisinde, II. Urbanus’un yeni anlaşmasının etkisini özetledi. Tancred’in şiddetle dolu, yağmacı askerî hayatı, artık Tanrı’nın emirleriyle çalışmıyordu. Silahşörlüğü ona Mesih’i hatırlattı (*experientia vero armorum ad Christi obsequium revocata*).⁴⁸ Birinci Haçlı Seferi hikâyelerinin yerel versiyonları savaşçı kahramanlıkların ve onurun kültür ve diline bulundu. Hristiyan şövalyeliği Birinci Haçlı Seferi tarafından icat edilmedi. Charlemagne’a hatta Büyük Constantin’e kadar uzanan uzun bir geçmişe sahipti. Bizans imparatorları yedinci yüzyılda kutsal savaş doktrini geliştirmişlerdi. Papalar dokuzuncu yüzyılda Müslümanlara karşı savaşan birlikleri, 1040’larda İtalya’da, Sicilya’da, İngiltere’de ve muhtemelen 1060’larda İspanya’daki savaş kutsalı. VII. Gregorius Alman imparatoruna karşı verdiği mücadele esnasında pek de başarılı olmayan bir *militia Sancti Petri* toplamaya çalışmıştı. Ancak Birinci Haçlı Seferi ve sonraki seferler şarkı,

Zelus fidei of Gregory X’s Second Council of Lyons, 1274, N. P. Tanner, *Decrees of the Ecumenical Councils* içinde (London and Washington, 1990), I.Cilt, s. 309.

46 Ralph of Caen, *Gesta Tancredi*, RHC Occ., III.Cilt, s. 606, çev. B. Bachrach ve D. S. Bachrach, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen* (Aldershot, 2005), s. 22.

47 Bonizo of Sutri, *Liber de Vita Christiana*, ed. E. Perels (Berlin, 1930), s. 35, 56, 101, 248-9; şövalyelik üzerine genel olarak bk. M. Keen, *Chivalry* (New Haven, 1984).

48 Ralph of Caen, *Gesta Tancredi*, RHC Occ., III.Cilt, s. 606, çev. Bachrach ve Bachrach, s. 22.

nesir, vaaz ve dizelerde olduğu kadar eylemde de yeni bir ölçüt, bir odak noktası tesis ettiler. Laik *malitiaya* (laik savaşın kötülüğüne) eşit derecede kanlı bir alternatif ortaya çıktı: *militia Christi* olarak anılan bu savaş meşruiyeti, Orta Çağ insanları için hayranlık uyandıran hikâyeler havuzuna dönüştü.⁴⁹

Haçlı Seferi, ilk önce giderek artan seçkin şövalye alışkanlıklarının ve kurumlarının bir özelliği; 1200 yılına gelindiğindeyse Batı Avrupa'nın yönetici sınıfına kimlik kartı sağlayan aristokratik bir davranış ve zihniyet kodu hâline geldi. Doğu'daki Haçlı Seferleri şövalyelik kariyerinin bir parçası oldu ve 1120'lerde Almanya'dan III. Conrad'ı, Anjou'dan V. Foulques'u veya (1139, 1147, 1157 ve 1164'te) Flanders Kontu Thierry'i ve (1177 ve 1190'da) oğlu Philippe gibi figürleri kendine çekti. Bilindiği üzere 1143 yılı civarında, Kral Étienne ve Matilda arasındaki kanlı iç savaşın ahlaki anlaşmazlıklarına saplanan İngiliz Baron Brian FitzCount, Birinci Haçlı Seferi'nin savaşçıları *boni milites*, yani şeref ve erdemin kusursuz örnekleri olarak gösterdi. III. Eugenius İkinci Haçlı Seferi'ni başlatan fermanında, 1096'da sefere katılan savaşçıların ve haleflerinin Kutsal Toprakları fethetme ve savunmadaki başarılarını vurguladı.⁵⁰ Bernard de Clairvaux bu temayı asker toplama mektubunda bir araya getirdi: "Kuvvetli ve mert adamları", "güçlü askerleri", "ruhlarına zarar vermeden savaşabilecekleri bir davaya, fethin görkemli, ölümün ise kazanç olduğu bir nedene" teşvik etti (Pavlus'un Filipililere Mektup 1:21'in benzer bir sahnesi: "Benim için yaşamak Mesih'tir ve ölmek kazançtır").⁵¹

Ruhban retoriğiyle şövalyelik uygulaması arasında bir miktar gerginlik vardı. Şövalye turnuvaları, Kilise konsilleri tarafından "Haç işine" zararlı oldukları gerekçesiyle defalarca yasaklandı.⁵² Ancak artarak ve bazı kaynaklara göre en başından beri, Haçlı Seferi seküler şövalyeliğe bir alternatif olarak değil, yüce bir şövalyelik eylemi olarak görülmeye başlandı. Clermon Konsili üyelerinden Robert de Rheims, II. Urbanus'un Frankların ve atalarının askerî şöhretlerini

49 Bernard of Clairvaux, *De laude novae militiae*, s. 218. Batı geleneği için bk. Tyerman, *God's War*, s. 38-57; Yedinci yüzyıldaki Bizans kutsal savaşı için bk. P. Sarris, *Empires of Faith* (Oxford, 2011), s. 250-53, 258, 266-7.

50 H. W. C. Davis, "Henry of Blois and Brian FitzCount", *English Historical Review*, 25 (1910), s. 301-3; kıyaslama için E. King, "The Memory of Brian FitzCount", *Haskins Society Journal*, 13 (2004), s. 89-90; Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusade: Idea and Reality*, s. 57.

51 Bernard of Clairvaux, *Lettres*, s. 461-2, no. 391.

52 Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusade: Idea and Reality*, s. 128; Keen, *Chivalry*, s. 96-8.

övdüğü 1095-6'daki vaaz kampanyasının unsurlarını yinelemiş olabilir: "En güçlü askerler, yenilgi yüzü görmemiş ataların evlatları".⁵³ Birinci Haçlı Seferi'nden hemen sonra Latince ve yerel dillerde yazılan dizeler gösteriyor ki, Kudüs seferinin, savaşçı şanın yüceliğini temsil ettiği mesajı etkili bir şekilde yayılmış ve coşkuyla karşılanmıştı. Muhtemelen bir Limousinli şövalye tarafından Oksitanca derlenen *Canso d'Antiocha*, *chansons des gestes*'yi anımsatır bir şekilde savaşmanın ayrıntıları üzerinde durur. Bohemund ve Normandiyalı Robert gibi ilk Haçlı Seferi liderleri, dindarlıkları kadar askerî yetenekleriyle de övüldü. Albericus Aquensis'in Godefroy de Bouillon'un silahlı eylemlerini yansıttığı portresi, bir *Christi athlete*, yani Mesih'in şampiyonunun klasik bir tasvirini sunuyor. İngiliz kronik yazarı Malmesburyli William'ın 1125'te yazdığına göre, Normandiyalı Robert'in silahlı eylemleri ona Kudüs tacının teklif edilmesini sağladı. Geoffroy Gaimar 1136-7'de Lincolnshire'de yazdığı Fransızca kroniğinde, Robert'in Haçlı Seferi eylemlerini bariz bir biçimde çok iyi şövalyeliğin "*mainte bele chevalerie*" örneği olarak tanımladı. Savaşın en ufak bir cazibesi, birinin itibarını arttırma fırsatıydı.⁵⁴

Bu, III. Eugenius'un da onayladığı gibi ataların savaşçı şanlılarıyla rekabeti bitirebilirdi. Haçlıların 1147 Lizbon kuşatmasında, Doğu Angliyalı Lort Hervey de Glanvill Kutsal Topraklara giderken "Atalarımızın erdemlerine", Normanların "şanlı eylemlerine" ve "askerî ruha" (militia) hitap ederek Anglo-Norman Haçlı yoldaşlarını birlikte hareket etmeye ikna etmeye çalıştığı bildirildi: Irkımızın şeref ve şanını arttırmak için çabalamalıyız."⁵⁵ Kırk yıl sonra, Danimarkalıların Üçüncü Haçlı Seferi için askere alınmasına ilişkin bir kayıta soylu Esbern, dinî öğeleri kullanmak yerine, "ebedi zafere layık" şöhrat arzusuyla pagan Viking atalarının büyük ve şiddetli eylemlerine atıfta bulunarak harekete geçmeye teşvik etmeye çalıştı.⁵⁶

53 Robert of Rheims, *Historia*, RHC Occ., III.Cilt, s. 728; çev. Sweetenham, *Robert the Monk's History*, s. 80.

54 *Canso d'Antiocha*, ed. ve çev. L. M. Patterson ve C. Sweetenham (Aldershot, 2003); Albert of Aachen, *Historia*, s. 514 ve i-vii kitabın muhtelif yerlerinde; William of Malmesbury, *De Gestis Regum Anglorum*, ed. W. Stubbs, Rolls Series (London, 1887-9), II. Cilt, s. 460-61; Geffrei Gaimar, *Estoire des Engleis*, ed. ve çev. I. Short (Oxford, 2009), I. 5750, s. 312; kıyaslama için Tyerman, *Debate*, s. 12-15.

55 *De expugnatione Lyxbonensi*, ed. ve çev. C. W. David (New York, 1976), s. 104-7.

56 *De projectione Danorum in Hierosolimam*, ed. M. C. Gertz, *Scriptores Minores Historie Danicae* (Copenhagen, 1970), II. Cilt, s. 465-7.

Dünyevi imgeler sıradan hâle geldi. İkinci Haçlı Seferi sırasında bestelenen bir şarkı, bu imgeleri cennet ve cehennem arasındaki bir turnuva olarak tanımladı. O sırada Konstantinopolis'te bulunan Dördüncü Haçlı Seferi (1199-1204) komutanlarından St. Pol Kontu Hugh, 1203 yazında Brabat Dükü Henry'e şunları yazdı:

Mısır sultanına karşı İskenderiye önünde bir turnuvayı kabul ettiğimizi de bilmelisiniz. Bu yüzden, eğer biri Tanrı'ya hizmet etmek isterse... seçkin ve parlak "şövalye" unvanını taşımak isterse, haç kuşanmasına ve Rabbi takip etmesine izin verin. Rabbin kendisi tarafından davet edildiği, Rabbin turnuvasına gelmesine izin verin.⁵⁷

Büyük olasılıkla Üçüncü Haçlı Seferi'nden on yıl sonra, Ambroise olarak bilinen bir seküler tarafından derlenen bir kronik, onu, bir dizi şövalye macerasında I. Richard'la birlikte kahraman olarak tasvir ediyor. Richard ve diğer liderler, burada ve başka yerlerde, Roland ve Oliver gibi şövalye destanlarının ikonik kahramanlarıyla karşılaştırılıyor. *Itinerarium Ricardi Regis*, Üçüncü Haçlı Seferi'nden bir nesil sonra mevcut kaynaklardan ve görgü tanıklarının hatıralarından derlendi. Muhtemelen Beşinci Haçlı Seferi'ne (1217-21) katılan askerleri cesaretlendirmek için bir şövalye el kitabı hazırlanmıştı.⁵⁸ Dördüncü Haçlı Seferi'nde Geoffroy de Villehardouin ve Robert de Clari, Fransa Kralı IX. Louis'nin düzenlediği Haçlı Seferi'nde Jean de Joinville gibi sekülerler tarafından yazılan diğer on üçüncü yüzyıl metinleri onları izledi.⁵⁹

Üçüncü ve Dördüncü Haçlı Seferleri'ne katılan Haçlılardan Conon de Béthune'nün bir şiiri, *Ahi! Amours, con dure departie* (Ey sevgili! Ayrılık ne kadar zor olacak) Haçlı Seferi şövalyeliğinin ruhunu yakalıyor. Conon, muhtemelen 1188-9'daki propaganda çabalarının

57 *Chevalier, Mult Estes Guarez*, ed. J. Bédier, *Les chansons de croisade* (Paris, 1909), s. 10; *Chronica regia Coloniensis*, ed. G. Waitz, MGHs, XVIII. Cilt, s. 203-8, çev. A. J. Andrea, *Contemporary Sources for the Fourth Crusade* (Leiden, 2000), s. 201.

58 Ambroise, *Estoire de la guerre sainte, The Crusade of Richard Lionheart* olarak çev. M. J. Hubert (New York, 1941, yeniden basım 1976), II. 4, 665-6, s. 198; *Itinerarium peregrinorum et gesta regis Ricardi*, ed. W. Stubbs (London, 1864) muhtelif yerlerde ve Roland ile Oliver için s. 143, 216 ve 422, çev. H. Nicholson, *The Chronicle of the Third Crusade* (Aldeshot, 1997), s. 145, 206, 367.

59 Geoffrey of Villehardouin, *La Conquête de Constantinople*, ed. E. Faral (Paris, 1938-9), çev. M. R. B. Shaw, *Chronicles of the Crusades* (London, 1963); Robert of Clari, *La Conquête de Constantinople*, ed. P. Lauer (Paris, 1924), çev. E. H. McNeal (New York, 1936, yeniden basım 1966); John of Joinville, *Histoire de Saint Louis*, ed. N. de Wailly (Paris, 1874), çev. Shaw, *Chronicles of the Crusades*.

bir parçası olarak, resmî mesajını yerel şarkının daha ulaşılabilir kısmına yerleştirdi ve Haçlı Seferi'ni tamamıyla şövalyelik gelenekleri içinde hayal etti:

İzin verin büyükler ve küçükler bilsin,
Bu yer (Kutsal Topraklar), kişinin cennet ve şeref,
Erdem, itibar ve sevilen kişinin sevgisini kazandığı,
Şövalyelik yapması gereken yer.

...

Geri dönen şanslı olacaktır:
Şeref, her gününde ona yoldaş olacaktır.

Conon'un sevgilisinden ayrılan aşığı, yine de temel dinî zorunlulukları ve mükâfatları görmezden gelmiyor: "Hiç kimse Yaratıcısını yüzüstü bırakmamalı." Görev, intikam, kurtuluş vaadi, haçın kurtarılması; bunların hepsi, yüzeysel olarak bir aşk şarkısı gibi görünen şeye işlendi. "Kutsal Topraklar, Tanrı'nın kalbimi arındıracağı yerdir." Conon, Haçlı Seferi mesajının bir başka dünyevi özelliğine de değindi:

Şimdi ölümcül düşmanlarımızı orada bırakırsak
Hayatımızın geri kalanını utanç içinde yaşayacağız.
Burada utanç verici bir hayat yaşamayan adam
Durma, git, mutlu ve neşe dolu olarak Tanrı için öl.

...

...Sağlıklı, genç ve zengin olanlar
Utanç içinde olmadan burada kalamazlar.⁶⁰

İtibarın cazibesi ve görevden kaçmanın getirdiği rezillik hem dinî hem de dünyevi propagandayı sarıp sarmaladı. Papalık fermanları, harekete geçmeye teşvik için İncil'deki veya tarihteki askerî örneklerin şöhretinden defalarca bahsetti. I. Richard ve IX.

60 Çev. M. Routledge, içinde ed. Tyerman, *Eyewitness History of the Crusades*, III. Cilt, s. 12-13.

Louis gibi etkili Haçlı Seferi liderleri, 1099 yılının kahramanlarını kendi propagandasında kullandı. Étienne de Blois ve 1098'de Antakya kuşatmasını terk edenler gibi geri adım atanların utançları da aynı ölçüde açıktı. Villehardouin'ın 1202-4'te Konstantinopolis'e yönelen Haçlı Seferi gücüne katılmayanlara veya vazgeçenlere yönelik şiddetli kınaması, Dördüncü Haçlı Seferi'nde edilen bir dizi yeminin yerine getirilmesi amacını taşıyordu: Haç kuşanmak; Venediklilerle ve ardından hak talep eden Bizanslılarla yapılan anlaşmalar. Onur ve iyi itibar ahlaki ölçütlerin temeliydi. Üçüncü Haçlı Seferi için düzenlenen devasa asker toplama girişiminin bir gözlemcisi, potansiyel olarak katılmaya gönülsüz olanlara, korkaklık ve kadınlık belirtisi olarak yün ve öreke gönderildiğini kaydetti.⁶¹ 1914'ün beyaz tüylerinin⁶² Orta Çağ versiyonu... On üçüncü yüzyılda oturduğu yerden Haçlı Seferi'ne katılan *descroisié*, yani evden ayrılmak istemediği için yeminini nakde çeviren ve doğudaki riskli yolculuğu üzerinden atan adam bilindik, edebi ve gerçek model hâline geldi. 1260'larda *descroisié* olan Fransız şair Ruteboeuf, Tanrı'nın Outremer'le birlikte Fransa'da da bulunabileceğini savundu.⁶³ Fransa Kralı V. Philippe'in 1319'da bir kuzenini uyardığı gibi Haçlı Seferi vaatlerini yerine getirmemek, "la honte du monde" yani dünyanın utancına sebep olur.⁶⁴

Joinville, IX. Louis'nin yiğit ve esasen aziz Haçlı portresini çizerken dünyevi ve ruhani birlikteliğin en üstün inceliklerini tasvir etmişti. Şövalye yiğitlik hikâyeleri, kronikler tarafından muhafaza edilmiyordu. On üçüncü yüzyıl Haçlı Seferi vaazlarında, vaizin argümanlarını açıklamak için ahlaki açıdan canlandırıcı anekdotlar aktarmasıyla belirgin bir şekilde yer almışlardı. On üçüncü yüzyıl başlarından kalan bir İngiliz Haçlı vaazı el kitabına göre, bu tür anekdotlar doğrudan etkilemek amacıyla kullanılırdı. 1191'de Arsus'ta öldürülen ünlü Haçlı Seferi komutanı Jacques d'Avesnes gibi Tanrı uğruna ölüm ve kurtuluşa giden cesur şövalyelerin ve güçlülere karşı gelen meşhur Haçlı Seferi kahramanlarının hikâyeleri

61 *Itinerarium peregrinorum regis Ricardi*, s. 33, çev. Nicholson, Chronicle, s. 48.

62 İngiliz kadınların, Birinci Dünya Savaşı'na katılmak istemeyen erkekleri utandırmak amacıyla yakalarına ve şapkalarına beyaz tüy ilıştirmeleridir. (ç.n.).

63 Rutebeuf, *La desputizons dou croisié et dou descroisié, Onze poems concernant la croisade*, ed. J. Bastin ve E. Faral (Paris, 1946), s. 84-84; C. Tyerman, *The Invention of the Crusades* (Basingstoke, 1998), s. 53.

64 Archives nationales de France, JJ 59, no. 76; re-registered JJ 60, no. 100.

de dâhil edilir.⁶⁵ Haçlı Seferi'nin bir şövalye teşebbüsü olarak yükselişi, bir diğer deyişle şövalyelik hırsının zirveye ulaşması, genel Kilise politikası gereği sekülerlere İncil'in mesajını bildirme, dinî farkındalıklarını arttırma ve ibadetlerini kontrol etme gibi hususlarda kasıtlı olarak aristokratik kültürü ve sosyal gelenekleri takip etti. Şövalyeliğin yüceltilmesi ve eş zamanlı olarak askerî bir kimlik kazanması, eski Haçlı Seferi vaizi, Papalık elçisi, Haçlı askeri ve Kardinal Odo de Châteauroux (1190-1273) tarafından kısa ve öz şekilde işlendi. Derlediği *De Inventione Crucis*, "Haçın Keşfi Üzerine" adlı vaazında, Makabeler'in ikinci kitabında 15:16'dan (Tanrı'nın armağan ettiği bu kutsal kılıcı al, bununla düşmanlarını öldüreceksin) alıntı yapan Odo, Tanrı'nın, Doğu ve Orta Avrupa'yı tehdit eden Moğollara karşı savaşı onayladığını açıkladı. Kutsal kılıcın, yani Tanrı'nın savaşının, sadece haç tarafından kutsanmadığını, kılıcın aynı zamanda haç olduğunu savundu. "Crux enim gladius est."⁶⁶

MADDİ ÖDÜL

Clermont'taki Haçlı Seferi bildirisi, Kudüs Savaşı'nı "şeref veya para" umuduyla gerçekleştirenleri açıkça vaat edilen manevi ödülün dışında tuttu (*pro honoris vel pecunie*). Latince *honoris*, yani şeref, burada muhtemelen itibar veya şan yerine, toprak veya unvan anlamında kullanılmıştı. II. Urbanus, sonraki mektuplarında dinî yükümlülük ödülünden ve kefareten bahsederek bunu doğruladı. Bununla birlikte Clermont bildirisi Haçlıların seferlerdeki eylemleriyle veya bu eylemlerin sonuçlarıyla değil, onların motivasyonlarıyla ilgileniyordu. Bu yüzden ödüllerin sadece ruhani olması gerekmezdi. *Gesta Francorum*'un derleyicisi (veya derleyicileri) erken bir Haçlı savaşı çılgılığı kaydetti: "Mesih'e ve Kutsal Haç'ın zaferine güvenin ve pes etmeyin. Yalvarırım Tanrım, bugün hepiniz büyük zenginlikler kazanacaksınız (*omnes divites*)."⁶⁷ Latince *dives* / *it* farklı şekillerde anlaşılmalıya müsaitti. Mesih'in askerleri bu kelimeyle hem dünyevi hem de ilahi ödüller bekleyebilirlerdi. Haçlı Seferi'ni destekleyenler de bu gerçeği kabul etmişlerdi.⁶⁷

65 *Ordinatio de predicatione S. Crucis in Angliae*, Quinti Belli Sacri Scriptores Minores, ed. R. Röhrich, Société de l'Orient Latin, II. Cilt (Geneva, 1879), s. 1-26, özellikle s. 20.

66 J. B. Pitra, *Analecta Novissima* (Paris, 1885-8), II. Cilt, Sermon XI, s. 328-31.

67 *Gesta Francorum*, s. 20. Clermont kararları için, Somerville, Councils of Urban II, *Decreta Claromontensia*, s. 74. Onur için bk. *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, ed. J. F. Niermeyer ve diğerleri (Leiden, 1984), cols. 495-8.

Papalık sarayına yakın olanlardan bazıları (bunlara Clermont Konsili katılımcıları da dâhil), Urbanus'un özellikle maddi teşvikler sunduğunu kaydetti. Haçlı Seferi'ne çıkan Kuzey Fransalı Rahip Foucher de Chartres 1096 yılında Papa Urbanus'la tanışmıştı ve görünüşe bakılırsa Papalık belgelerine erişmekten zevk alıyordu. Urbanus'un metaforik de olsa Tanrı'nın çağrısına ve ebedi mükâfata cevap verenlere refah sağladığını ima etti. Urbanus'un vaazının iki tanığı daha açık sözlüydü. Baldricus Dolensis'e göre Hristiyan şövalyelere "düşmanlarının malları" (*facultates*), yani normal bir savaş teşviki vaat edildi. Bu formül, bazı bölümleri Haçlı Seferi'nden sonraki yirmi yıl içinde yazılan, maddi kazanç ve servetin "hukuk usulüne uygun olarak" zafer kazananlar için ödül kabul edildiği *Canso d'Antioca*'ya yansdı. Birinci Haçlı Seferi kroniğinin on ikinci yüzyılın en popüler versiyonu Robert de Rheims, Urbanus'un Frank şövalyelerinin haysiyetlerine, şöhret kazanma ve atalarının başarılarını taklit etme arzularına hitap ettiğini aktarır. Onlara fetihmeleri ve kolonileştirmeleri (*vobis subijcite*) için "süt ve bal akan" (Çıkış, 3:8) Kutsal Toprakları vaat ediyordu.⁶⁸

Yeni toprakların cazibesi ekonomik terimlerle ifade edildi. Batı Avrupa aşırı kalabalıktı ve artık tarım işçilerini destekleyemiyordu. Şiddetli kavgaların arkasında yatan sebep kıt kaynaklar için artan rekabetti. Haçlı Seferi maddi, sosyal ve ekonomik olduğu kadar dinî, manevi ve politik sorunları da çözecekti. Bir dizi kötü semereden sonra bu, zorlama bir analizdi. Ancak tüm bu kayıtlar Suriye ve Filistin'de Latin egemenliğinin kurulmasından sonra derlenmiştir. Urbanus seferini bu terimlerle sunmuş olsun ya da olmasın, diğerleri aleni bir şekilde yaptı. Çünkü doğuya yolculuğa başlayan birçok kişi yanlarına ailelerini ve taşıyabildikleri eşyalarını da aldıkları için göçmen gibi görünüyordu. Alman Başrahip Ekkehard von Aura, korkunç ekonomik koşulların pek çok yeni üyeyi cesaretlendirdiğini ve bazı durumlarda resmî asker toplama kampanyasının yerel, kendi kendini tayin eden bağımsız vaizler tarafından karşılandığını kaydetti.⁶⁹

68 Fulcher of Chartres, *Historia*, RHC Occ., III.Cilt, s. 324, çev. F. R. Ryan ve H. Fink, *A History of the Expedition to Jerusalem* (Koxville, 1969), s. 67; Baldric of Bourgueil, *Historia Jerosolimitana*, RHC Occ., IV.Cilt, s. 15, çev. Riley-Smith ve Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 52; *Canso d'Antioca*, s. 5-6, 201, 217, 229; Robert of Rheims, *Historia*, RHC Occ., III.Cilt, s. 728, çev. Sweetenham, *Robert the Monk's History*, RHC Occ., s. 81; bölüm 5'in aşağısına bk. s. 186-199.

69 Ekkehard of Aura, *Hierosolymita*, RHC Occ., V.Cilt, s. 17.

Maddi teşvikler operasyon alanları arasında farklılık gösterdi. Haçlı Seferi unsurlarının sıkı sıkıya bağlı olduğu Baltık savaşları, dinsel örtülerle kaplanmış, dolambaçsız ve açık bir toprak kapma yarışını temsil ediyordu. İtalya, Pisa, Cenova ve Venedik gibi Doğu Akdeniz'deki denizci devletlerin Akkâ (1104'te Pisalılar ve Cenovalılar) ve Sur (1124'te Venedikliler) örneklerinde görüldüğü üzere Haçlı Seferi girişimlerine destek vermesi, Levant'ın fethedilen limanlarında ticari ayrıcalıklara sahip olma teşvikiyle sağlandı. Haçlıların Mısır'ı işgal etmeye ve İskenderiye merkezli büyük kazanç getiren ticaret ağına girmeye yardım etme ihtimalleri, Venedik'in Dördüncü Haçlı Seferi coşkusunu alevlendirdi. 1209'dan sonra Albigen Haçlı Seferleri, rejim değişikliği ve güneydeki Fransız lortluklarının kuzeyliler tarafından (en sonunda da Fransız tacı tarafından) ele geçirilmesi alıştırmalarına dönüştü. Bu olayların hiçbirinde mülki açgözlülük tek başına değildi ya da çoğu için teşvik edici değildi. Fakat Haçlı zihniyeti asla kârı göz ardı etmedi. Resmî Haçlı Seferi hitabet toplantıları dünyeviliğin değil yüceliğin üzerinde ısrar etti. Asker toplayanlar o kadar titiz değildi. Gunther von Pairis, Başrahip Martin von Pairis'in 1201'de Basel'deki Haçlı Seferi konuşmasının haç kuşanmak için dünyevi bir sebep ortaya koyması kısmından mutlu bir şekilde alıntı yapıyor:

Gideceğiniz topraklar bu topraklardan daha zengin ve daha verimlidir ve bu kolayca mümkündür ki ... aranızdan pek çok kişi, orada maddi mallarla burada aldıkları keyiften daha büyük bir refah elde edecekler. Şimdi kardeşlerim, bu hac yolculuğunun ne kadar büyük bir garanti getirdiğine bakın. Burada, cennetin krallığı meselesinde koşulsuz bir teminat (yani mutlak hoşgörü), dünyevi refah konusunda ortalama bir umuttan daha iyisi vardır.⁷⁰

Maddi teşvikler Haçlılara dünyevi ayrıcalıklar verilerek de sağlandı. Ya Clermont Konsili'nde ya da ondan kısa bir süre sonra, papa her Haçlıyı, ailesini (neredeyse değişmez bir şekilde başından beri haç alan kadınların önünde herhangi bir engel yokmuş gibi görünmesine rağmen) ve mülkünü Kilise'nin koruması altına aldı. Bu kadar uzun bir süre evden ayrılmanın doğasında var olan riskler düşünüldüğünde son derece ihtiyatlı bir hareketti.⁷¹ Haç kuşanan

70 Gunther of Pairis, *The Capture of Constantinople*, ed. ve çev. A. Andrea (Philadelphia, 1997), s. 71.

71 Maddi ayrıcalıklar için bk. Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader*, s. 159-90; 1096'ı başlarında kadınların haç kuşanması için bk. Riley-Smith, *The*

kişi, yeminini tamamlayana kadar toplumun geri kalanıyla ruhban benzeri bir ilişki yaşadı. Bu dokunulmazlık, bir dizi yasal ve mali ayrıcalıkları cazip hâle getirdi. 1140'lara gelindiğinde kapsamlı bir sistem ortaya çıktı. Gittikçe daha iyi anlaşıldı ve hem dinî hem de dünyevi yetkililer tarafından kabul edildi. III. Eugenius, 1145-6 yıllarında en önemli ayrıcalıkları listeledi: Haçlıların mülkü, karısı ve çocukları Kilise koruması altında olacak, Haçlı Seferi süresince veya Haçlı askeri ölene kadar, onun malı medeni hukuk davalarından muaf olacak; önceki borçlarının bütün faiz ödemelerinden muafiyet ve mülkiyetini teminat göstererek Haçlı Seferi için para toplama özgürlüğü verilecek.⁷² Bu temel ayrıcalıklar sonraki Kutsal Topraklar seferleri için de tekrarlandı.

Dünyevi ayrıcalıkların sonuçları onların önemini gösteriyordu. Yasal dokunulmazlıklar, tefecilik ve borçlanmayla ilgili hükümler laik hukuk ve geleneklerle çatışarak, yerel ve bölgesel yöneticilerin dinî otoritelerle anlaşmaya varması için bir dizi müzakereye neden oldu. Eleştirmenler ve hukuk mahkemeleri, medeni hukuk davalarından muaf olmanın bir suç tüzüğü oluşturduğunu; sanıkların yargılanmaktan kaçmak için haçı kullandığını tartıştılar ve konu üzerinde düşündüler. Bu yüzden davanın niteliğine ve dokunulmazlık süresine çeşitli yerel kısıtlamalar getirildi. Haçlıların borçlarıyla ilgili hüküm, en azından tefecilikten muafiyet, bir Haçlının güvenilirliğini baltaladığı ve 1215 Dördüncü Lateran Konsili'nin Haçlı Seferi kararnamesi *Ad Liberandam*'da tanınan sözleşmelerin geçerliliğine ciddi şekilde meydan okuduğu için kısıtlandı.⁷³ Bu sorunlarla fiilen başa çıkmak zorunda kalan yerel din adamlarının ve seküler yöneticilerin temsilcilerinin konsile katılması tesadüf olmayabilir. 1188'de İngiltere ve Fransa kralları, Papalık tarafından Haçlılara ima edilen vergilendirmeden muafiyet hakkını açıklığa kavuşturmak zorunda kaldılar. Haçlı Seferi ayrıcalıklarının kapsamı ve kesin ayrıntıları, farklı yerlerde ve zaman içinde değiştirilmeye devam etti.⁷⁴ Ancak genel amaçları açık ve kasıtlıydı. III. Eugenius'un sözleriyle "gönül rahatlığı sağlama" (*vestrorum quieti*) veya III. Innocentius'un ifade ettiği "özel imtiyaz" (*speciali prerogativa*) gibi.⁷⁵

First Crusade, s. 35, kıyaslama için aynı yazar, *First Crusaders*, s. 198, 204, 205, 210 ve 213. 10. bölümün alt kısmına bk. s. 245-7.

72 Riley-Smith ve Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 58-9.

73 *A.g.e.*, s. 121-2.

74 Kısa genel bir inceleme için bk. Tyerman, *Invention*, s. 55-62.

75 Migne, *Patrologia Latina*, CLXXX. Cilt, col. 1063; *Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum Commentariis glossatorum*, ed. A. Garcia y Garcia (Vati-

MANEVİ ÖDÜL

Temel ayırt edici ayrıcalıklar maneviydi: Bu dünyada ve sonraki dünyada itiraf edilen günahların cezalarının affedilmesi.⁷⁶ Tam olarak neyin affedildiği –dünyevi kefarete veya günahın kendisinin suçu- yasal ve teolojik niteliklerinden ayrıydı; teklifin niteliği tanıtımda ve karşılama da açıktı. Haç uğruna ölenlerin kurtuluşu ve yeminini yerine getirip hayatta kalanların itiraf ettikleri tüm günahlarının affedilmesi: Bernard de Clairvaux’un 1146’da yazdığı gibi “maliyetin küçük, ödülün harika” olduğu bir pazarlıktı bu. Ayrıcalık haç, Haçlılar ve Foucher de Chartres’in sözleri tarafından sembolize edildi; gerçekliğine ulaşabilsinler diye imgeyle kendilerini imzalıyorlar (*rem speciei*). Haç, muzaffer bir sancak, “semavi bir işaret”, “kurtuluşun işareti” gibi çeşitli anlamlar kazandı.⁷⁷ Gelecek yıllardaki Orta Çağ Kilisesi’nin ayrıntılı tövbe sisteminin teknik tuzaklarından yoksun olsa da katılımcılara sunulan ödül yeterince açıktı. Bunlardan biri, Üçüncü ve Dördüncü Haçlı Seferlerine katılan Geoffroy de Villehardouin’dı. O, Dördüncü Haçlı Seferi’nin popüler olma sebebini, Haçlılara sunulan, “işledikleri itiraf edilmiş günahlardan arınma” teklifine bağladı. Çünkü af çok büyüktü (*si granz*). Kilise hukukuna göre belirsiz olmasına rağmen halefleri tarafından izlenilen III. Innocentius’un formülü, itiraf edilen günahların tamamen affedilmesini sağladı (*plenam suorum peccaminum veniam indulgemus*).⁷⁸ Hepsinin günahkâr olduğu öğretilen insanlar için ölüm sonrası dayanılmaz cezalardan kaçınmanın cazibesi abartılamaz.

Bunların yanında başka teşvikler de sunulmuş olabilir. Villehardouin, Dördüncü Haçlı Seferi için teklif edilen endüljansın, Haçlı ordusunda bir yıl boyunca görev yapan herhangi biri için geçerli olduğunu iddia etti. 1198’deki Papalık fermanı böyle bir teklifte bulunmadı. Buna en yakın olanı, en az iki yıl hizmet vermesi şartıyla vekil gönderen ve ödeme yapanlara endüljans bahşedilmesidir. Nitelikli hizmetin süresi, yerel yorumlama ve akademik tartışma

can City, 1981), s. 113; daha kapsamlı tartışma için 8. bölümün aşağısına bk. s. 265-268.

76 Genel olarak, Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader*, s. 139-58.

77 Bernard of Clairvaux, *Letters*, s. 462, 467; Fulcher of Chartres, *Historia*, RHC Occ., III.Cilt, s. 325, çev. Ryan and Fink, *History of the Expedition*, s. 68; Tyerman, *Invention*, s. 81-3.

78 Villahardouin, *La Conquête*, I.Cilt, s. 4; Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader*, s. 146-50 ve s. 148, n. 33.

konusu hâline geldi. İngiliz ve Fransız hukuk mahkemelerinde, davalara görünüşte cevap vermekten Haçlıların dokunulmazlığına kadar çeşitli şartlar kabul edildi: Üç yıl, beş yıl, yedi yıl veya belirsiz. Haçlılar, Üçüncü Haçlı Seferi ve Beşinci Haçlı Seferi sırasında Fransa Kralı II. Philippe ve diğerleri gibi yeminlerinin yerine getirilmesi için çok esnek bir yaklaşım benimsediler. Artık ne Haçlılar seferin sonunu görme ihtiyacı hissediyordu ne de onlardan bu bekleniyordu. Bu yüzden yerel şartlara uymak için bir gözlemci vardı. Languedoc'taki heretiklere ve diğerlerine karşı düzenlenen seferlerde, ilgisiz asker toplama süreci nedeniyle geçerli olan süre, seküler askerî yükümlülüğe göre yalnızca kırk gündü.⁷⁹ Baltıklarda bir sezonluk sefer yeterli görünmekteydi.

Haçlıların fiziksel yükümlülüğünün bu şekilde esnekleştirilip gevşetilmesi, manevi ayrıcalıkların kapsamının çeşitliliğiyle eşleşti. Üçüncü Haçlı Seferi'nde ve açıkça III. Innocentius tarafından kurulan endüljans, Haçlı Seferi'ne bedenî hizmet dışında vekâleten, para vererek veya malzeme tedarik ederek katılanlara kadar genişletildi. Haçlılar 1213 yılından itibaren yeminlerini maddi katkıyla, genellikle de parayla tutabilirlerdi. Haçlı Seferi endüljansının genişletilmesi on üçüncü yüzyıl Kilisesi'nin seküler kesimlere müjdesiydi. Artık yaşlılar, hastalar, gençler ve kadınlar sefere katılmak zorunda kalmadan manevi fayda yoluyla projede rol alabilirlerdi. On üçüncü yüzyılın sonuna gelindiğindeyse haç kuşanmaya gerek kalmadan endüljans satıldı. Haçlı Seferi endüljansının fraksiyonları çok daha öncesinden pedal çevirmeye başlamıştı: 1188'de Haçlı Seferi (*Selâhaddîn Öşriü*) vergisini ödeyenlere ve 1213'te Haçlı Seferi vaazlarına katılanlara... Elli yıl sonra propagandistler ve vaizler tam bir endüljansla ödüllendirildiler. O zamana kadar endüljansın tadını çıkaranlar sadece Haçlıların eşleri ve çocukları değildi. Buna bazen sevdikleri (1240'larda bir Haçlı vaizine göre *caros suos*) ve hatta ölü akrabaları da katıldı.

Bir dizi resmî ve gayriresmî manevi menfaatler cazibeyi daha da arttırdı: aforoz ve kısıtlama cezalarından muafiyet, Haçlıları bazı

79 1198 fermanı için bk. *Die Register Innocenz' III*, ed. O. Hageneder ve diğerleri (Graz, Cologne, Rome and Vatican City, 1964-), I.Cilt, no. 336; Roger of Howden, *Chronica*, ed. W. Stubbs, Roll Series (London, 1868-71), IV.Cilt, s. 70-75; Tyerman, *Invention*, s. 58 and refs.; for Languedoc, Peter of Les Vaux-de-Cernay, *Historia Albigensis, The History of the Albigensian Crusade*, çev. W. A. Sibly ve M. D. Sibly (Woodbridge, 1998), s. 97; 1230'da Baltık'ta bir yıllık kısıtlama için bk. Gregory IX, *Registres*, ed. L. Auvray (Paris, 1890-1955), no. 493.

kefaretlerden ve suçlardan kurtarabilecek bir yetki: günah çıkar-tan papazları kendilerinin atama yetkisi. Daha yaratıcı bir şekilde, bazıları şeytanla savaşıma, hastalıkları ve şekil bozukluklarını iyileştirme gücü için haç almaya atfedildi.⁸⁰ Yüksek Orta Çağ'da tutarlı bir hukuki Haçlı Seferi teorisi ortaya çıkmasa da filizlenen gerekçeler, vasıtalara ve ayrıcalıklar kısmen askerî, kısmen dinî ve kısmen sosyal, kolayca tanınan pragmatik bir ideoloji oluşturdu. Tasarımcılar, genellikle ideolojik vizyonu birleştirmek zorundaydılar. Haçlı Seferi geleneğinin açık bir şekilde maddiyat ve hırs üzerinden sürdürüldüğü Baltıklarda bile Kutsal Savaş'ın dili ve kavramsallaştırılması alaycı sömürüden daha fazlasını yansıtıyordu. Livonya'nın saldırgan ve paragöz piskoposu Albert von Buxhövdén (1199-1229) zor kullanma pahasına da olsa kiliseye ait bir imparatorluk kurmayı amaçladı ancak Tanrı'nın isteğini yerine getirdiğine inanmış da olabilir.⁸¹ Yalnızca anakronik duyarlılıklar bunu çelişkili buluyor. Haçlı Seferi dilinin ve geleneğinin esnek uygulaması, Avrupa'nın Yüksek Orta Çağı'nı karakterize eden ayrıntılı, kapsayıcı bir Hristiyan düşüncesinin ve ahlaki davranış kodunun genel kabulüne bağlıydı. Teoride yaşamın, cinsiyetin, evliliğin ve ölümün tüm yönlerini ele alan ekonomik, kişisel ve politik ilişkiler; Tanrı'ya karşı tutumlar, manevi kabiliyet, öğrenme ve doğal dünya. Haçlı Seferi, Tanrı'nın içkinliği ve ona inananların bireysel ve kolektif davranışları, sadık hizmet için manevi ödül teklifinin olduğu mühürlü ilişki, Tanrısal olduğu varsayılan dünyada inancın sonuçlarına dair rasyonel yanıtlar üzerinde durdu.

SİYASET

Dünyevi ve manevi teşvikler her Haçlı Seferi çağrısının temelini oluştururken, belirli krizler de beraberinde acil bir bahaneyi getirdi: 1095'te Bizans tehdidi, 1144'te Urfa'nın kaybedilmesi, 1187'de Hittin yenilgisi, 1244'te Kudüs'ün son düşüşü, 1268'de Antakya'nın kaybı, 1291'de Akkâ'nın tahliye edilmesi, bir kalenin ele geçirilmesi ya da bir ateşkesin sona ermesi. Her felaket haberi, genellikle zulüm ve kutsal emanetlere saygısızlık hikâyeleriyle renklendirildi ve tüm

80 Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader*, s. 158-90; Tyerman, *Invention*, s. 55-62.

81 E. Christiansen, *The Northern Crusades* (London, 1997), s. 79-80, 98-100; Tyerman, "Henry of Livonia and the Ideology of Crusading".

Hristiyanlık için ortak bir tehlike olarak tasvir edildi. Asıl sorun, uzak veya karmaşık siyasi krizlerin nasıl yıkıcı ve tehdit edici görünmesinin sağlanacağına yatmaktaydı. Diğer tüm savaşlar gibi Haçlı Seferi de dinî yüküne rağmen makul bir dünyevi neden gerektiriyordu. Yaklaşan veya gerçek felakete dair ikna edici bir anlatım olmadan Kutsal Toprakların savunulması için gereken destek sağlanamayabilirdi. 1149 ila 1187 yılları arasında Kudüs'ten tekrarlanan yardım ve Papalık desteği taleplerine rağmen Suriye ve Filistin'de kuşatılmış durumdaki Latin devletlerine yardım etmek için önemli bir sefer yapılmadı.⁸² Genel zayıflık koşullarından ziyade, kendi içlerinde önemsiz somut olaylara ihtiyaç vardı. 1198'de III. Innocentius, Dördüncü Haçlı Seferi'ni başlatmak için Alman Haçlı Seferi'nin (1195-8) sonucunu ve yenilenen Müslüman saldırısı tehdidini bahane olarak kullandı.⁸³ Popüler bir savaş hedefi belirlemenin önemi ve hassasiyeti, Dördüncü Haçlı Seferi liderlerinin Kutsal Topraklardan ziyade Mısır'ı hedef almalarını gergin bir şekilde gizlemelerinde belirgindi.⁸⁴ Kamuoyu henüz, bu yeni stratejiyi sonraki yıllarda olduğu gibi kabul etmek için yumuşatılmamıştı.

Üçüncü Haçlı Seferi için asker toplama açık stratejik gerekçelerin gücünü gösterdi. Temmuz 1187'de Kudüs'ün Hristiyan ordusu, Mısır'ın Sultanı ve Şam Hükümdarı Selâhaddin'in ordusu tarafından Celile'deki Hittin'de imha edildi. Ardından Hristiyanlığın Kutsal Topraklarının çoğu düştü. Kutsal şehir ekim ayında teslim oldu. Kudüs'ün düştüğü haberlerinin Batı'ya ulaşmasından önce yazan Papa VIII. Gregorius, *Audita Tremendi* fermanında Selâhaddin'in zaferini korkunç ayrıntılarıyla anlattı. Tanrı'nın lütfunun bir totemi olarak Hristiyan Kudüs orduları tarafından sürekli olarak taşınan Gerçek Haç'ın kaybı, piskoposların katledilmesi, Kudüs Kralı Guy'ın esir düşmesi, savaşın ardından Templierlerin ve Hospitalierlerin infaz edilmeleri, Kutsal Toprakların geri kalanı için korkunç sonuçlar. Papa, İkinci Haçlı Seferi'nden bu yana Kutsal Toprakların içinde bulunduğu kötü duruma ve Hristiyanların ka-

82 R. C. Smail, "Latin Syria and the West, 1149-87", *Transactions of the Royal Historical Society*, 5th series, 19 (1969), s. 1-20.

83 Register Innocenz' III, I.Cilt, no. 336; Riley-Smith ve Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 120-21.

84 D. E. Queller ve T. F. Madden, *The Fourth Crusade* (Philadelphia, 1997), s. 16 ve n. 54 ve muhtelif yerlerde. Geçmişe bakıldığında Robert de Clari, üst komutanın Mısır stratejisini tercih ettiğini açıkça belirtir. *La Conquêt*, çev. Mc. Neal, s. 36, 37.

yıtsızlığına dikkat çekiyordu. Şimdiyse Filistin’de yaşanan felaketin sadece uzak bir ülkede yaşanan bir kriz değil, tüm inananlar için bir sorumluluk olduğu konusunda ısrar etmekteydi.⁸⁵ Outremer’deki diğer Hristiyanların rahatlığa kavuşturulması manevi yenilenme jesti olarak sunulurken, daha sonraki propaganda aracı, Renaud de Châtillon’un Selâhaddîn’in kendisi tarafından öldürüldüğü iddiası üzerinden somut bir şekilde Müslüman vahşetini vurgulamaktı.⁸⁶ Hayattayken dindarlığından ziyade hırçınlığıyla tanınan Renaud, ölümünden sonra gayriresmî bir şehide dönüştü. Selâhaddîn, daha sonra Batı’da romantikleştirilmesine rağmen; Papalık fermanlarında, vaazlarda ve propaganda broşürlerinde şeytanlaştırıldı. İddiaya göre bazı vaizler, Selâhaddîn’in Kutsal Kabir’i kirleten atının boyanmış büyük tuvallerini bile duyguları kamçılar için kullandılar.⁸⁷ Selâhaddîn, o günün Napolyon’u veya Hitler’iymiş gibi öyle bir savaş öcüsü olarak tanımlandı ki Batı Avrupa’nın bazı bölgelerinde Haçlı Seferi’ni maddi olarak desteklemek için alınan vergi Selâhaddîn Öşrü olarak anıldı.

Üçüncü Haçlı Seferi’ne on binlerce kişi katıldı. Bu sayı, belki de daha önce düzenlenen herhangi bir Doğu seferinden daha fazlaydı. Bununla birlikte Haçlı Seferi ve Kutsal Toprakların savunulması ya da kurtarılması kalıcı bir “Haç işi” hâline geldikçe başarılı bir markalaşma zorlaştı.⁸⁸ Arzulu bir ipucu III. Innocentius’u, 1213’te İslam’ın düşüşünü önceden haber veren kıyamet kehanetini kullanması için bilgilendirmiş olabilir: Vahiy Kitabı’na göre “canavar”ın, yani İslam’ın zamanı 666 yıla tekabül eder ve bunun yaklaşık 600 yılı geçmiştir.⁸⁹ Yine de en iyi eğitimliler tarafından bile tamamen rasyonel olarak görülen İncil kehaneti, Haçlı Seferi tartışmalarının merkezinde kaldı. Mısır’daki Beşinci Haçlı Seferi (1217-21) sırasında ordunun moralinin, İslam’ın devrilmesine işaret eden ve coşkuyula karşılanan bir dizi kehanet tarafından canlandırılması, Haçlı liderleri ve akademisyen, vaiz, Akkâ piskoposu ve geleceğin kardi-

85 Riley-Smith ve Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 64-7.

86 Örneğin bk. Peter of Blois’s *Passio Reginaldi*, içinde, Migne, *Patrologia Latina*, CCVII. Cilt, cols. 957-76.

87 Baha al-Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*, çev. D. S. Richards (Aldershot, 2001), s. 125.

88 Örneğin 1215 *Ad Liberandam*’ında benzer derecede kullanılır. Riley-Smith ve Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 128.

89 *A.g.e.*, s. 120.

nali Jacques de Vitry gibi entelektüeller tarafından teşvik edildi.⁹⁰ Başka bir yerde, başına buyruk mistik teolog Fioreli Joachim, Haçlı Seferi'ni bin yıllık barış ve refah dönemi terimleriyle yorumladı.⁹¹ Kaçınılmaz olarak kronolojik kehanetlerin kutsal matematiği yıllar içinde değişti. On dördüncü yüzyıl başlarında *Daniel 12:12* kehaneti popüler hâle geldi: "Ne mutlu bin üç yüz otuz beş güne ulaşan kişiye." 1335 yılından sonra popülaritesi azaldı. Kehanet potansiyel asker adayları arasında iyi rol oynadı ve Haçlı Seferi hitabetindeki genişleyen, küresel ve neredeyse kozmik gerilime uygun hâle geldi. "Uygun zaman işte şimdidir" (2. Korintliler 6:2) tanıdık bir çılgıktı. Her şeye rağmen tüm Haçlı Seferi polemiklerinde olduğu gibi kehanet de tekrarlar ve başarısızlıkla bayatladı.

Haçlı Seferi geleneğinin dinî veya Kilise'ye ait çatışma tiyatrolarına genişletilmesi savaş propagandasının özünü ve etkisini karmaşıktırdı. III. Innocentius, 1213 yılında İspanya'da Muvahhidlere karşı ve ayrıca Languedoc'ta sürdürülen Haçlı Seferlerinin manevi ayrıcalıklarını, Kutsal Topraklar üzerine yapılacak sefer girişimine yoğunlaşmak amacıyla iptal etti. Ancak ikincisi, yerel siyaset ve bir zamanlar papa yandaşı olan Simon de Montfort'ın (ö. 1218) kendisine Güney Fransa'da bir prenslik kurma kararıyla engellenebilirdi.⁹² IX. Gregorius (1227-41), Alman ve Frizyalı köylülere, Boşnaklara, Ruslara, Moğollara, Lvonyalıları ve Alman Kralı II. Friedrich'e karşı Haçlı Seferi düzenlenmesinin yanı sıra, Kutsal Toprakları ve Dördüncü Haçlı Seferi'nden sonra Konstantinopolis'te kurulan Latin İmparatorluğu'nu savunmak için sefer düzenlenmesine onay verdi.⁹³ 1230'ların sonlarında bazı Fransız kontlar, Yunanistan için Kudüs yeminlerini değiştirmişlerdi. Görünüşe bakılırsa bir grup İngiliz Haçlı askeri, "dürüstçe ettikleri yeminleri Roma Kilisesi'nin itirazları tarafından engellenmesin, Yunanistan veya İtalya'da Hristiyan kanı dökmeye yönlendirilmesinler diye" Kutsal Topraklarda

90 Oliver of Paderborn, *Historia Damiatina*, çev. J. J. Gavigan, *Christian Society and the Crusades 1198-1229* içinde, ed. E. Peters (Philadelphia, 1971), s. 89-91, 112-14; James of Vitry, *Lettres*, ed. R. B. C. Huygens (Leiden, 1960), s. 141-53.

91 E. R. David, "Apocalyptic Conversion: The Joachite Alternative to the Crusades", *Traditio*, 125 (1969), s. 127-54; B. Z. Kedar, *Crusade and Mission* (Princeton, 1984), s. 112-16, 219-23.

92 Riley-Smith ve Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 122; Tyerman, *God's War*, s. 596-9.

93 Gregorius'un Haçlı Seferi taslağı üzerine bk. M. Lover, *The Baron's Crusade: A Call to Arms and its Consequences* (Philadelphia, 2005).

varacakları yeri teyit eden yeminler ettiler.⁹⁴ 1229'da II. Friedrich, Kudüs'ün açık bir şehir olarak Hristiyan idaresine dönmesi konusunu müzakere etti. Şehir 1244'te yeniden kaybedildiğinde geleneksel olarak yeni bir Haçlı Seferi ilan edildi. Ancak Kudüs'e yeni bir Haçlı Seferi çağrısından birkaç gün sonra Papa IV. Innocentius (1243-54), Yunanistan'a sefer düzenleme, Moğollara direnme ve II. Friedrich'le savaş müzakerelerini görüşmek üzere Lyon'da bir genel konsil topladı.⁹⁵ Papa IV. Alexander'ın (1254-61) Kutsal Topraklara Haçlı Seferi düzenlemek için toplanan vergileri, 1255'te İngiltere Kralı III. Henry'nin (1216-72) liderliğini çektiği Hohenstaufen karşıtı seferlere çevirme girişimleri protestolara neden oldu.⁹⁶ Belki de çok fazla politikti. Sonuç olarak 1248-50'deki Doğu Akdeniz Haçlı Seferi için asker toplama işi büyük ölçüde Fransa Kralı IX. Louis'nin (1226-70) üzerine kaldı. Louis haçı, Kudüs'ün kaybedilmesi veya papanın emri yüzünden değil, onu neredeyse öldüren hastalıktan mucizevi şekilde kurtulup iyileştiği için kabul etmişti.⁹⁷

Haçlı Seferi tasarısı, Orta Çağ Papalığı'nın tepki gösteren doğasını ortaya çıkardı. Haçlı Seferi imtiyazlarının, Papalık girişimlerine veya acil uluslararası krizlerin yanı sıra yerel talepler nedeniyle de giderek daha fazla uygulanması, istek üzerine Haçlı Seferlerini ortaya çıkardı. Papaların Hollanda'da (Drenther 1228-32), Kuzeydoğu Almanya'nın Aşağı Weser Bölgesi'nde (Stedinger 1232-4) ve Bosna'da (1241'den itibaren) sorunlu sosyal unsurları bastırma girişimlerine Haçlı Seferi ayrıcalıkları eklemeleri, bölge prenslerinin ve din adamlarının kışkırtmasıyla oldu.⁹⁸ Buradaki savaşlar geleneksel modelin tam tersine, zaten savaşılmaya can atanlardan geldi. Papalık vaaz yoluyla asker toplamayı, Haçlı Seferi imtiyazları vermeyi ve vergi toplamayı teşvik için gerekli izni verdi. İtalya'da daha belirgin olduğu üzere, yerel güçler 1230'lardan on beşinci yüzyıl başlarına kadar yarımadada bir dizi siyasi muhalife karşı

94 Matthew Paris, *Chronica Majora*, ed. H. R. Luard, Rolls Series (London, 1872-84), III.Cilt, s. 620; Tyerman, *God's War*, s. 762-3 ve refs.

95 T. Rymer, *Foedera*, 3. edisyon (London, 1745), 1, i, s. 148-9, yeni edisyon (London, 1816), 1, i, s. 258-9.

96 Matthew Paris, *Chronica Majora*, V.Cilt, s. 521-2, 526, 532-3, 536; C. Tyerman, *England and the Crusades* (Chicago, 1988), s. 120-23.

97 Genel olarak, W. Jordan, *Louis IX and the Challenge of the Crusade* (Princeton, 1979).

98 Papalığın politikası üzerine tartışmalar için, C. T. Maier, *Preaching the Crusades* (Cambridge, 1994), s. 52-6, 58-9 ve refs.

yürütülen savaşlarda Haçlı Seferi otoritesini aradıklarında, bizzat papayı referans olarak gösterebildiler.⁹⁹

Dünyevi ve dinî siyasete manevi boyut verme işi hassas manipülasyonlar gerektirdi. İspanya'daki Haçlı Seferleri, savaşların Hristiyan krallara karşı ilan edildiği ölçüde dahi bölgesel siyasetin baş döndürücü sınırlarını takip etti. 1197'de Papa III. Celestinus, Hristiyan komşularıyla savaşan ve bu uğurda Faslı Muvahhidlerle ittifak kuran Leon Kralı IX. Alfonso'ya karşı savaşanlara Kutsal Topraklardakilere bahşedilen ayrıcalıkların verildiğini ilan etti. Morlara karşı düzenlenen seferleri sağlamlaştıran papalar, defalarca Hristiyanların birbirlerinin kanını dökmelerinden yakındı. Bu karmaşıklıklar, 1230'da ölen ve o zamana kadar ateşli bir Haçlı olarak yaşayan IX. Alfonso tarafından iyi bir şekilde somutlaştırıldı.¹⁰⁰ Bir başka siyasi ayrılık, 1212'de Las Navas de Tolosa'da Muvahhidlere karşı kazanılan büyük Haçlı zaferinin kahramanı Aragon Kralı II. Pedro'nun, Muret Muharebesi'nde (1213) Kathar karşıtı Haçlı Seferlerinin kahramanı Simon de Montfort'la Toulouse'un kontrolü için savaşırken öldürülmesiydi. Ne olursa olsun, kâfirlere karşı yapılan ve Reconquista olarak adlandırılan uzun Hristiyan savaşları dizisi, sadece inançtan esinlenmekten çok uzaktı.

Hırslı Lübeck tüccarları, imparatorluk inşa eden Alman din adamları ve bölgede yayılmacı bir siyaset izleyen Danimarka kraları, Baltıklarda on üçüncü yüzyıl başlarında Livonia'nın (günümüzdeki Letonya ve Estonya) fethini sürdürdü.¹⁰¹ Livonia, *Tanrı'nın Annesi*'nin ülkesi olarak markalaştı. Din değiştirmeyi veya saldırgan sapkınlığı reddeden sakinler (yani Rus Ortodoks Hristiyanları) paganlıktan döndü. Kolonileştirme amaçlı istilalar Tanrı'nın ve halkının kötü düşmanlarına karşı gerekli savunma mekanizması olarak tasvir edildi ve kutsal olarak öne sürüldü. İlk Alman kolonisi kurulduktan sonra daha da kolaylaştırıldı ve bir görev hâline geldi. Bu tatbikat, Cistercian misyonerler ve Riga'nın militan piskoposları tarafından yönetilen, ruhani haciyograflar tarafından övgüyle karşılanan ve Alman din adamı Heinrich von Lettland tarafından kronikleştirilen tamamıyla bilinçli bir hareketti. Heinrich, Livon-

99 Kısmi kayıt için, N. Housley, *The Italian Crusades* (Oxford, 1982); aynı yazar, *The Avignon Papacy and the Crusades 1305-78* (Oxford, 1986).

100 J. F. O'Callaghan, *Reconquest and Crusade in Medieval Spain* (Philadelphia, 2003), s. 62-4, 88-9 ve muhtelif yerlerde.

101 Genel olarak, Christiansen, *Northern Crusades*, muhtelif yerlerde.

ya Haçlı Seferi'ne gerçekte olduğundan daha bağlı görünmek için Papalık politikasını çarpıttı. III. Innocentius'un Dördüncü Lateran Konsili'nde Meryem Ana'nın topraklarını korumak için bir Haçlı Seferi'ne duyduğu coşkuyu anlatması, papanın Livonya'daki Hristiyan köprübaşının ihtiyaçlarını, Kudüs girişiminden dikkatle ayırdığı kendi yazışmalarıyla çelişir.¹⁰²

Savunma amaçlı düzenlenen Haçlı Seferlerinin arka planında Livonya topraklarının fethinin gizlenmesi, on üçüncü yüzyılda Prusya'nın şiddetli Alman kolonizasyonu ile paralellik gösterdi. Aslında rekabet içinde olan Alman ve Polonyalı yöneticilerin uzun süreli ve acımasız toprak gaspı, Prusya'nın fethinin meşru bir dinî uygulama olarak görülmesini sağladı. Livonya'da olduğu gibi dünyevi emperyalizm dinî bir bayrak altında (Haç ve Meryem Ana) kurumsallaştı. Bu, başlangıçta, Livonya'da 1202 yılı civarında Riga piskoposu tarafından Kılıç Kardeşliği tarikatıyla merkezileşmişti. Papalık 1217'den itibaren Haçlı fermanlarının ilgisini çeken Prusya fetihleri, Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Kutsal Topraklarda Alman birlikleri tarafından kurulan hastabakıcı dinî tarikat Teuton Şövalyeliği'nin eline geçti. On üçüncü yüzyıl başlarında askerî kimlik kazanan ve 1226'dan itibaren bir dizi Papalık fermanıyla Prusya'da özerk bir lortluğa sahip olan tarikata, 1245'te Papalığın özel izni gerekmeksizin Haçlı Seferleri için çağrı yapma yetkisi verildi. 1237'den itibaren Teuton Şövalyeliği, Livonya'daki Kılıç Kardeşliği'nin pagan Litvanlılar tarafından neredeyse imha edilmeleri üzerine onların siyasi ve askerî rolünü üstlendi. Bu yüzden, batıda Pomeranya'dan kuzeydoğuda Estonya'ya kadar uzanan bir yayda "tarikat devletlerini" sağlamlaştırdılar. Haçlı Seferlerinin dünyevi ve manevi ideolojik birleşimi, dünyevi yönetici olarak faaliyet gösteren dinî tarikatın üyeleri arasında maddi amaca ulaştı. Livonya'nın ve Teuton Tarikatı'nın koruyucusu Meryem Ana, bir savaş tanrıçası olarak yeniden tasavvur edildi ve Teuton Şövalyeleri havarilerin mirasçıları olarak tasvir edildi. Bu tür dönüşümler, kutsal siyasetin Haçlı Seferi girişiminin doğasında olan şeylerdi. Ancak herkes ikna olmadı. 1260'lı ve 1270'li yıllarda Oxford'da öğretim görevlisi Roger Bacon, Teuton Şövalyelerinin düzenlediği Haçlı Seferlerinin saldırgan ve kolonyal politikalarının geri teptiğini ve paganların Hristiyanlığa dönmeleri-

102 Tyerman, "Henry of Livonia and Crusading Ideology", s. 32-3; genel olarak, I. Fonnberg-Schmidt, *The Popes and the Baltic Crusades 1147-1254* (Leiden, 2007).

ni engellediğini öne sürdü. Eski bir Dominiken vaizi ve Müslümanlarla savaşın ateşli savunucusu Humbert de Romans ise Baltıklar-daki paganların Hristiyan âlemine karşı oluşturduğu tehdidin çok fazla abartıldığını savundu.¹⁰³

Haçlı Seferi gerekçelerinin evrensel olarak kabul edildiği varsayılmazdı; hele ki hedef alınan Hristiyan kardeşleriyse. Papalık izninin yasal meşruiyeti, haç kuşanma, Kudüs savaşıyla ilgili manevi ve dünyevi ayrıcalıklar yeterli değildi.¹⁰⁴ İç siyaset krizlerini tatmin edici bir tehdit anlatısına dönüştürmek ve ilahi düzeni yeniden tesis etmek için savaşın temizleyici gücünü kullanmak ustalık gerektiriyordu. 1239-1268 yılları arasında Hohenstaufen Hanedanı'ndan II. Friedrich ve oğullarına yönelik, kısmen Almanya'da fakat esas olarak İtalya'da sürdürülen Haçlı Seferleri, Güney İtalya ve Sicilya'da yönetimin Papalık müttefiklerine devredilmesiyle sonuçlandı. Genel Kutsal Topraklar çağrılarının aksine Hohenstaufen karşıtı Haçlı Seferleri için vaaz verme ve asker toplama, Papalıkla aynı endişeleri paylaşan hükümdarlara ve takipçilere neredeyse yönelmeme eğilimindeydi. Hitabet bunu, Kutsal Topraklar için yapıyormuşçasına taklit ediyordu. IX. Gregorius, II. Friedrich'in Roma'ya yönelik tehdidini Hristiyanlık adına bir tehlike olarak gösterdi. IV. Innocentius Friedrich'i, "sadece Kilise'yi değil, tüm Hristiyan halkı keder çekiciyle kamçulamakla" suçladı.¹⁰⁵ Innocentius'un dehşet veren tahkirler sözlüğü, rakibinin dünyevi yıkımını ebedi lanetle birleştirmek için bir bıçakmışçasına bilenmişti. II. Friedrich "ahlaksız bir adam", "Kilise'nin düşmanı", "zorba", "hain ve dinsiz", "Tanrı'nın düşmanı ve Katolik inancını aşağılayan" biriydi. Friedrich, Roma Kilisesi'ne karşı inatçı itaatsizliği ve düşmanlığı nedeniyle, İncil'deki en kötü ve en zalim adamlar Firavun, Herod ve Nero'ya kıyaslandı; "halkın huzurunu bozan sapkın olarak damgalandı. "Şeytanın kolu, şeytanın vaizi, Deccal'in felaket habercisi" olarak etiketlendi. Bu, dünyadan kıyamete geçişin hızlı ve ani olduğu, tipik ve aşırı heyecanlı Orta Çağ polemikiydi. Tanınmış Kilise hukukçusu Innocentius, Tanrı'nın itiraz edilemez amacının ve dünyanın kaderinin (itaatsizlik, inanca ve anlaşmaya karşı gelme, halkın huzurunu bozma vb.) doğal hukuk argümanlarını ortadan kaldıran adil savaşa bağlı olduğunu, kalabalığı memnun eden diliyle anlatma konusun-

103 Christiansen, *Northern Crusades*, s. 152 ve refs.

104 Ayrı bölümün 100. dipnotuna müracaat ediniz.

105 Innocent IV, *Registres*, ed. E. Berger (Paris, 1884-1921), no. 2945.

da ustaydı.¹⁰⁶ IV. Urbanus da (1261-4) onu izledi. Hohenstaufen Hanedanı karşıtı Haçlı Seferi başlattı ve Friedrich'in oğlu Manfred'i (1254-66), II. Friedrich'in Apulia'daki Lucera'da yaptığı Müslüman asker istihdamına atıfta bulunarak İslam'ı ve Müslüman ritüellerini teşvik etmekle suçladı (Hohenstaufen karşıtı propagandanın ortak özelliği); ayrıca Kilise'ye ve Papa'ya zulmetmekle ilgili bilindik suçlamaları da isnat etti.¹⁰⁷ Pek çok insanın Hohenstaufenlerin gizli Müslümanlar mı yoksa İslami yoldaş mı olduğuna inanıp inanmadığını bilmek zor. İtalya'dan Almanya ve İngiltere'ye kadar şüpheli ve muhalefet grupları belliydi.¹⁰⁸ İtalya ve Almanya'da değişen diplomatik ve askerî ittifaklar yol gösterecek olursa; Hohenstaufen karşıtı Haçlı Seferlerinin destekçileri, kendilerine sunulan sefer ayrıcalıklarından mutlu bir şekilde zevk alırken, saf dinsel coşkudan ziyade siyasi avantajlardan yararlanma düşüncesindeydiler. Taraf değiştirmek yaygındı. İngiltere ve Fransa kralları, 1250 ve 1260'lar da Papalık davasını kucakladıklarında hedefleri pek de yüce görünmüyordu. Haçlı Seferi, yüceltilmemiş siyasi hesaplar için bir kalkan görevi görüyordu.

GEREKÇENİN BAŞARISIZLIĞI

Haçlı Seferi çağrılarının hepsi işe yaramadı. Başarısızlıklar, mesajı ve sunumu doğru bir şekilde aktarmanın önemini açığa çıkardı. Yaygın bir Orta Çağ efsanesi popüler kitlelerin, özellikle de kırsal köylülerin, üst siyasetin endişeleri hakkında karanlık bir cahillikle yaşadıklarını varsayar. Haçlı Seferleri bunu yalanlıyor, aksine yaygın bir coşku uyandırarak ve popüler siyasi eylemleri biçimlendirerek sosyal muhalefete ilham veriyordu. Hiçbir Haçlı Seferi girişiminin desteği garanti edilmese de alınan yanıtlar çağdaşların itaatkâr, saf ve düşüncesiz olmadıklarını doğruladı. İkinci (1145-9) ve Dördüncü (1198-1204) Haçlı Seferleri, belirli bir coşku yaratmadan önce topallamaya başladı. Çözüm, hak ettiği şekilde hazırlanmış siyasi koordinasyon içinde varlığını sürdürmeye devam etmekte. İkinci Haçlı Seferi'nin iç karartan sonuçlarında olduğu gibi Haçlı Sefe-

106 *A.g.e.*, no. 1981, 1986, 1987, 2487, 2572, 2878, 2883, 2945, 2956, 3812, 3842, 4062, 4094, 4681, 5083, 5279, 5336, 5345.

107 Riley-Smith ve Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 86-9; kıyaslama için IV. Urbanus, *Registres*, ed. J. Guiraud (Paris, 1899-1958), no. 809, 817.

108 Aynı bölümün 96. dipnotuna müracaat ediniz; H. E. Mayer, *The Crusades*, 2. Edisyon (Oxford, 1988), s. 320-21.

ri'ndeki başarısızlıklar genellikle derin gölgeler yaratır. Hittin'deki müthiş yenilgiye ve Kudüs'ün kaybına kadar tekrarlanan Haçlı Seferi çağrıları sağır kulaklara ulaşmıştı. Haçlı Seferi söylemi ve ilahi takdirin teorik varsayımları, siyasi gerçekliği belirsiz hâle getirdiği için kendisiyle çelişme tehdidi altındaydı. Kutsal Şehir, Tanrı'nın istediği gibi Hristiyan egemenliği altındayken daha fazla insan ve para kaybına gerek var mıydı? Küçük Asya ve Suriye'deki 1147-8 yenilgileri Tanrı'nın hoşnutsuzluğunu değil, yapılan işi ve yapanları onaylamadığını gösteriyordu. Sadece 1187'de Kudüs'ün öngörülemez kaybı Haçlı Seferi çağrısının dinamiklerini değiştirdi. İronik olarak, Üçüncü Haçlı Seferi'nin Kudüs'ü yeniden ele geçirememesi ve VIII. Gregorius'un *Audita Tremendi* adlı fermanından sonra kişisel ve toplumsal bir sorumluluk olarak artan Haçlı Seferi vurgusu, birbiri ardına başarısızlığa uğramasına rağmen on üçüncü yüzyılın ilk yarısında Doğu Akdeniz kutsal savaşları popülerliğini korumaya devam etti. Ayrıca IX. Louis'nin Mısır'a düzenlediği ilk Haçlı Seferi'nde (1249-50) korkunç bir felakete uğraması; dindarlığı, dürüstlüğü ve cesaretiyle göze çarpan Louis'nin liderliğinde son derece profesyonel bir şekilde hazırlanan, iyi finanse edilen ve geniş çapta desteklenen 1270'teki İkinci Haçlı Seferi de dâhil olmak üzere büyük ölçekli girişimlere duyulan heyecanı azalttı. 1267-1270 yılları arasında Fransız soyluların bazı kesimini harekete geçirememesi, Haçlı Seferi'nin uygulanabilirliğine dair şüphelerin yanı sıra propagandacının yetersiz kalan hazırlığına ilişkin sinyaller verdi. 1268'de Antakya'nın kaybı da dâhil Filistin ve Suriye'deki Latin gücünün 1260 yılından itibaren hızla erozyona uğradığına yönelik bildirilen raporlarda verilen, Kutsal Toprakların tehlikede olduğu acımasız mesajı kaçınılmaz bir gerçektir. Ancak bu, asker toplama, finans ve stratejinin pratik zorluklarını ve aynı şekilde 1274'ten sonra Suriye ve Filistin ana karasındaki Frank üslerinin kaybı karşısında Batı Avrupa'nın toplu eylemsizliğini belirlemeye yardımcı olan hususları gizlemek için yeterli değildi. Akkâ'nın düşüşü ve 1291'deki son tahliye bile merkezdeki siyasi kısıtlamaların üstesinden gelemedi. Hittabetin, samimi bağlılığın ve uzman tavsiyesinin olmaması yeni bir Haçlı Seferi için gereken siyasi ve finansal koşulları sağlayamazdı. Çağdaşlar bunu biliyorlardı ve bilhassa 1274'teki Lyon Konsili'nde bunun üzerine kafa yoruyorlardı.¹⁰⁹ Uygulama, onlar gibi çağrıya

109 P. Throop, *Criticism of the Crusade* (Amsterdam, 1940), özellikle s. 69-213, 229-32; Tanner, *Decrees of the Ecumenical Councils*, I.Cilt, s. 304, 309-14 ve aşağıda s. 358-361.

kulak vermeye istekli olanlar için bile gittikçe tartışılabilir hâle geldi. Siyasi ve idari bağlam artık daha az izlenebiliyordu.

Şüpheciler, en azından İkinci Haçlı Seferi'nden itibaren savaş gerekçelerinin siyasi çıkarları kapsadığına ve ilgili kişilerin yolsuzluğunu maskeleyişine yönelik şüphelerini dile getirdiler. Batı Avrupa'nın Haçlı Seferlerinin siyasallaştığı bölgelerinde bu gibi şüpheler daha da güçlendi. Haçlı Seferi gerekçesinin anlaşılmasında veya reddedilmesi, Müslüman ve Yahudi kurbanların kültürlerinin tecavüzüne üzülen Languedoc şairleri veya Hohenstaufen taraftarlarıyla paralellik gösterdi. En uç noktada, 1240'ta Almanya'da ve 1263-5 yıllarında İngiltere'de Haçlı girişimlerine karşı direniş gösterme silahlı muhalefetle sonuçlandı. Haçlı Seferi muhaliflerinin Haçlılara karşı haçı benimsemesiyle, karşıt Haçlı Seferleri olarak adlandırılacak şeyler teşvik edildi.¹¹⁰ Duygusal ve politik yelpazenin diğer ucundaki kutsal savaş düşmanlığı, şiddeti tamamen kınayarak kendini gösterdi. Assisili Francis'in barışsever bir dilenciye dönüşmesi, İtalya'daki bir Haçlı Seferi'nden vazgeçmesinin ardından yaşandı. Dominikan Trabluslu William (1270'lerde Suriye'de) gibi bazı entelektüeller, Kutsal Topraklardaki savaşın Müslümanları yabancılaştırdığını, İslam'ın çöküşünü ve Kutsal Yerler üzerindeki Hristiyan idaresinin yeniden kurulmasını engellediğini iddia etti.¹¹¹ Bu tür reddedici tavırlar, başarısızlığa uğrayan ve kayıtsız kalınan bazı çağrılarının yanında hiçbir zaman baskın olmadı. Çoğu zaman yerel ve taraflı olmakla birlikte, Haçlı savaşına ikna edici kılıflar sağlamak için çabalayanlara hoş gitmeyen iltifatlar yapıldı. İster kabul edilsin isterse itiraz edilsin, fikirler ve iddialar önemliydi. Başarılı ve popüler bir Haçlı Seferi gerekçesi yaratma, madrabazların itaatkâr bir halkı baştan çıkarıp kandırmak için hokkabazlık numaralarına güvenmelerine, dumana veya aynalara ihtiyaç duymuyordu. Haçlı Seferi için verilen destek, bunun için geliştirilen akılcı ve duygusal kılıfa bağlıydı.

110 *Albert von Beham und Regesten Innocenz IV*, ed. C. Hofler (Stuttgart, 1847), s. 16-17; S. Llyod, "Political Crusades in England", *Crusade and Settlement* içinde, ed. P. Edbury (Cardiff, 1985), s. 113-20; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 133-51.

111 Kedar, *Crusade and Mission*, s. 177-83.

.7. regem. **S**i h dicitur inen ab up supir pzonati. Item
 muliere sue i era sca. ne fortuati casib' relig
 ad repmendo iper inimicor pualiaui rex
 Prulci per fugi. elap si. z bix la luati. **M**ulieres ai m
 stuentib
 sic cry

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PROPAGANDA

TANITIM

Haçlı Seferi tanıtımı yapılırken konuşma, dinleme, görme, şarkı söyleme, okuma, performans sergileme ve dokunma gibi çeşitli duyu ve araçlar kullanıldı. Yazılı kelime bir bütündü. Resmî talimatlar, haber metinleri, mektuplar, risaleler, münakaşalar, hacıyografiler, ilmî eserler, rehberler, kronikler, şiirler ve şarkılar vardı. Ayrıca kayıtlı askere alma listeleri, hesaplar, ödeme planları, sözleşmeler ve vasiyetnameler gibi idari kayıtlar da bulunmaktaydı. Hitabet ve edebiyat, resim, heykel, tiyatro, tören ve dinî ayinle tamamlandı. Haz ön plana çıkmamış gibi görünse de alıcıların ve vericilerin bulunduğu haçlar, muhtemelen tütsü bulutlarıyla örtülüydü. Propaganda resmî vaazlarda, özel sohbetlerde, haber metinlerinde, gezici gösterilerde, ilahilerde, aşk şarkılarında, belagatlerde, tehditlerde, ticarete, uluslararası dinî tarikatların dedikodularında, yerel dedikodularda, muhteşem halk seremonilerinde, bölgesel hasat festivallerinde, kraliyet saraylarında, büyük katedrallerde, muhasebe ofislerinde ve pazar yerlerinde kendini gösteriyor, çok az sınır tanıyordu. İkna etme eylemiyse yüksek sanat ve alçakgönüllülük, vitraylar ve dövmeler, hatipler ve şarlatanlar, azizler ve tek kişilik orta oyunları, duygu yoğunluğu, ucuz rüşvet, “İsa Mesih’i ve liderimi takip et” sloganı gibi konular içeriyordu.

Tanıtım gelişigüzel değildi. Birinci Haçlı Seferi, olayın zorluklarını ortaya koyan bir taslaktı. II. Urbanus silahlanma çağrısını teşvik etmek, propagandayı düzenlemek, politikayı ve liderlik diplomasisini yönetmek için tutarlı bir sefer düzenlemişti. Buna rağmen asker toplama ve sevk etme hususlarını kontrol etmede başarısız oldu. On dört aylık Fransa turu ve geniş çaplı yazışmaları tatmin edici bir yanıt beklediği fikrini verse de asker toplamının olası boyutu, çeşitliliği ve doğası beklentileri gölgede bırakıp merkezi planlamaya

meydan okudu. Bu idari boşluk sonraki uluslararası Haçlı Seferlerinin çoğunda da kalmaya devam etti. Yerel koşullar her bölgedeki yanıtları belirledi. Her şeye rağmen savaş için tanımlanmış bir prospektüs sunma hırsı, üç yüzyıl önceki Karolenj İmparatorluğu'nun altın çağından bu yana, Batı Avrupa'da uluslararası boyutta bir politika uygulamaya yönelik ilk pratik girişimi oluşturan şeyde, dik-kate değer ve tutarlı bir başarıyla karşılaştı.¹

TOPLANTILAR

Tanıtım, danışma ve rızayı birleştirmek, başlangıç toplantılarından itibaren organizasyon için en uygun odak noktasıydı. Örneğin seküler lortların (çok azı gitmesine rağmen) davet edildiği Piacenza ve Clermont gibi önemli Kilise konsilleri veya Fransa Kralı I. Philippe tarafından 1096 Şubatında Paris'te düzenlenen daha açık seküler toplantılarda olduğu gibi.² Kamu işlerini yürütmek için normal Orta Çağ yöntemlerini daha küçük bölgesel toplantıların gölgesinde oluşturdular. Hızlı iletişimin ve bağımlı yerel bürokrasilerin yokluğunda, herhangi bir genel siyasi teşebbüse -en açık örneği savaşa gitme kararları- razı olma, en fazla ilgilenen kişilerle doğrudan temasa geçen otoriteye dayanıyordu. Daha sonra Roma Hukuku'nun (*Quod omnes tangit ab omnibus approbetur* / herkesi ilgilendiren herkes tarafından onaylanmalıdır) kılığına bürünmesine rağmen hükümdarların, başlıca ortakların tavsiyesini, rızasını ve yardımını alma ihtiyacı, Latin Hristiyan âleminde uzun bir geleneğe ve uygulamaya dâhil edildi.³ Haçlı Seferi, lortluğun ve hizmetin geleneksel yükümlülüklerini teorik olarak aştığı için en geniş onay ve iş birliği arayışı daha büyük önem kazandı.

Toplantılar diplomasi, siyasi müzakere ve mali pazarlık için bir sahne görevi görürken, amaçlar seremoni gösterilerinde ve retorik tavsiyelerde kamuoyuna duyuruldu. İkinci Haçlı Seferi'nden önce

- 1 Birinci Haçlı Seferi literatürü geniştir. Planlama üzerine bk. C. Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades* (London, 2006), s. 58-89; J. Riley-Smith, *The First Crusaders* (Cambridge, 1997), s. 7-22, 53-143.
- 2 R. Somerville, "The Council of Clermont", *Papacy, Councils and Canon Law* içinde (London, 1990), VII.Cilt, s. 58 ve muhtelif yerlerde; Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ., IV.Cilt, s. 149.
- 3 Kısa bir inceleme için, T. Reuter, "Assembly Politics in Western Europe from the Eight to the Twelfth Centuries", *The Medieval World* içinde, ed. P. Linehan ve J. Nelson (London, 2001), s. 432-50.

1146 Paskalyası'nda Vézelay'de ve Noel'de Speyer'de yapılan toplantılar, Bernard de Clairvaux'un vaazları, Fransız ve Alman soyluların haç kuşanmaları ve Fransa Kralı VII. Louis ile Alman Kralı III. Konrad'ın liderlik iddiasında bulunma fırsatları için bir platform sağlamıştı. Aynı vaaz ve siyaset, Üçüncü Haçlı Seferi başlarında I. Friedrich Barbarossa himayesinde 1188'in Mart ayında Mainz'da düzenlenen sözde *Curia Christi*'yi⁴ de etkiledi. Ocak 1188'de Normandiya ve Île-de France arasında bulunan Vexin'deki Gisors'ta düzenlenen konferans, Fransa ve İngiltere krallarıyla Flanders kontunu haçın himayesi altında uzlaştırma işini ustalıklı idare etti. İngiltere Kralı II. Henry, birkaç hafta sonra Northamptonshire'da bulunan Geddington'da topladığı konsili, Selâhaddîn Öşrû'nü ilan etmek ve haç kuşanmayacakların sefer için ödemesi gereken verginin ayrıntılarını duyurmada kullandı. 1090'lardaki gibi Dördüncü Haçlı Seferi'ne kralların katılmaması (görünüşe göre, 1200 yılında sadece Macar Kralı Imre sefere katılma sözü vermiş ancak bunu yapmamıştı), 1199 yılının Advent Sunday'inde⁵ Ecry-sur-Aisne'daki ve 1200 Kül Çarşambası'nda Bruges'deki haç kuşanma törenlerinde görüldüğü gibi bölgesel toplantılara, turnuvalara veya dinî festivallere yansdı. Hatta 1201 yazında Soissons ve Compiègne'deki düzmece ittifaklara ve planlanan eylemlerde bile yer buldu. Cistercianların hatiplik rolleri, 1198 ve 1201 yıllarında düzenlenen Genel Keşişler Toplantıları'nı Haçlı Seferi'nin desteklenmesi için doğal odak noktası hâline getirdi. Her iki durumda da Haçlıların öncülük etmesinde karizmatik vaiz Foulques de Neuilly'nin önemli rolü vardı.⁶

1215'te düzenlenen Dördüncü Lateran Konsili, Kilise mülkleri için vergi alınmasına ruhsat verirken ve Mart 1215'te Paris'te II. Philippe tarafından toplanan konsil Haçlıların yasal dokunulmazlıklarını değiştirirken, vaazlar artan bir şekilde yerel heyetlere (ve

4 Friedrich Barbarossa'nın Haç kabul edip Üçüncü Haçlı Seferi'ne çıkacağını ilan ettiği toplantıya kralların kralı sıfatıyla İsa'nın başkanlık ettiği düşünüldüğü için bu ad verilmiştir. (ç.n.).

5 Noel'in bir ay öncesine en yakın pazar günü.

6 Tyerman, *God's War*, s. 276, 278-81, 286-8, 377-8, 387, 392, 394, 499, 502-4 ve refs.; C. Tyerman, *England and the Crusades* (Chicago, 1988), s. 59-61, 75-6 and refs.; J. R. Sweeny, "Hungary in the Crusades 1169-1218", *International History Review*, 3 (1981), s. 475-6; Geoffrey of Villehardouin, *La Conquête de Constantinople*, ed. E. Faral (Paris, 1938-9), çev. M. R. B. Shaw, *Chronicles of the Crusade* (London, 1963), s. 29-31, 37-9; A. Andrea, *Contemporary Sources for the Fourth Crusade* (Leiden, 2000), s. 279-80.

1230'lu yıllardan itibaren rahiplere) devredildi ve büyük müzakere toplantılarına duyulan ihtiyaç daha az acil hâle geldi. Yine de sadakat ve ortak çaba ritüelleri olarak devam ettiler. 1245 ve 1274'te Lyon ve 1311-12 Vienne Kilise Konsillerinde sürdürülen 1215 geleceği, propaganda ve finans konuları için genel bir çerçeve sağladı. Bu konsillere katılım düzensiz olabilirdi; diğer kralların elçilerini yolladığı 1274'teki Lyon Konsili'ne sadece Aragon Kralı I. James bizzat katılmıştı. Konsillerin vergilendirmeyi tartışmak için Haçlı Seferi konularını halkın gözünün önünde tutması gibi büyük insanların haç kuşanması da vaaz için törensel bir bağlam sağlamaya devam ediyordu. I. Edward'ın Haçlı Seferi için dünyevi bir vergi toplamasına izin veren Westminster Parlamentosu(1270), şövalyelerin genel vergilendirme konularındaki rolünün teyit edilmesini temsil etse de Clermont Konsili'nden çok uzak görünüyordu.⁷ IV. Philippe (1313) ve VI. Philippe (1333) dönemlerinde düzenlenen Fransızların haç kuşanma festivalleri, 1360'ların Papalık Haçlı Seferi zirve toplantıları, Konstantinopolis'in bir yıl önceki düşüşüne tepki olarak 1454'te Lille'de toplanan Sülün Şöleni ve Yemini, Frankfurt'ta düzenlenen konferans veya II. Pius'un 1459'da Mantua'daki konferansı gibi sık ve üslup kazanmış Haçlı Seferi cümbüşleri Geç Orta Çağ'ı noktaladı. Bunlar, askerî harekâtın ciddi öncülerinden ziyade daha çok bilindik toplumsal kimlik törenleri olmalarına rağmen Latin Hristiyan âleminde bölgesel olarak çoğaltıldılar.⁸

Ünlü on üçüncü yüzyıl Haçlı Seferi vaizi Humbert de Romans, "erkeklerin iş yaptığı ortak alanlarda ve kavşaklarda" nutuk çekmenin masum kuşkusunu ifade etse de uygulama bir başka yönünü ortaya koydu. 1291'de York Piskoposluğu'nda haç vaaz etmekle gö-

7 *Ad Liberandam*, Dördüncü Lateran Konsili karamame no. 71, çev. N. P. Tanner, *Decrees of the Ecumenical Councils* (London and Washington, 1990), s. 267-71; *Recueil des actes de Philippe Auguste*, ed. H.-F. Delaborde ve diğerleri (Paris, 1916-79), no. 1360; C. T. Maier, *Preaching the Crusades. Mendicant Friars and the Cross in the Thirteenth Century* (Cambridge, 1994), s. 32-95; Tyerman, *God's War*, s. 772-4, 778-9, 785, 814-16 ve refs.; N. Housley, *The Later Crusades. From Lyons to Alcazar* (Oxford, 1992, s. 10-15, 28-30 ve refs.; J. Maddicott, "The Crusade Taxation of 1268-70 and the Development of Parliament", *Thirteenth Century England*, 2 (1988), s. 93-117; aynı yazar, *The Origins of the English Parliament 924-1327* (Oxford, 2010), s. 266-72.

8 Tyerman, *God's War*, s. 829-32, 865-6, 870 ve refs.; 1313 festivalinin detaylı analizi için bk. E. A. R. Brown ve N. F. Regalado, "La grant feste" *City and Spectacle in Medieval Europe* içinde, ed. B. A. Hanawalt ve K. L. Reyerson (Minneapolis, 1994), s. 56-86.

revlendirilen keşişler, mantıklı bir şekilde kalabalığın olduğu yerlere yönlendirildiler.⁹ İster Vézelay'deki büyük kilisenin gölgesinde Bernard de Clairvaux'u izlemek, isterse de East Riding/Yorkshire Pocklington'daki bölge kilisesinde Haçlı ilan eden bir Fransiskan rahibi dinlemek olsun, bu tür eylemler neredeyse bir buçuk asır sonra dahi Haçlı Seferi'nin halka açık platformu olmaya devam ettiler.

ELÇİLER VE VAİZLER

II. Urbanus ve halefleri, planlama sürecine çekidüzen vermek için naiplerden, elçilerden, diplomatlardan ve vaizlerden yararlandılar. Urbanus, yerel halklarına her zaman güvenemeyeceği Kuzey İtalya'ya, Normandiya'ya ve İngiltere'ye elçilerini gönderdi. 1099-1100 yıllarında ikinci bir asker toplama dalgası esnasında Milano'daki Bovisio Başpiskoposu Anselmo, bölgenin ruhani liderlerini, yöre halkını sefere çağırma konusunda isteksiz bulmuştu.¹⁰ Bazı elçilerden ve vaizlerden, 1096'da Pierre l'Ermite'in, 1101'de ise başpiskoposlar Hugues de Die ve Anselmo'nun yaptıkları gibi topladıkları askerlere eşlik etmeleri bekleniyordu. Örnek askerî sefer elçisi modeli, Le Puy piskoposu Adhemar'dı. O, Urbanus'un 1095 yazında danıştığı ilk Fransız din adamlarından biri olarak Clermont'ta haç kuşanan ilk kişi oldu ve papa tarafından resmî olarak planlanan seferin temsilcisi ilan edildi. Adhemar, Toulouse kontunun ordusuna bağlıydı.¹¹ Diğer birliklerdeki din adamları da bir çeşit Papalık lisansı veya onayı almış görünüyor.¹² Böyle bir yetkilendirme kavramsal kontrolün tek olası yoluordu.

Bu, anlaşılması ve kanıtlanması zor bir durum olabilir. Bernard de Clairvaux İkinci Haçlı Seferi'ne eşlik etmedi. Onun yerine Britan-

9 Humbert of Romans, *Treatise on Preaching*, çev. W. M. Conlon (London, 1955), s. 74; *Historical Papers and Letters from the Northern Registers*, ed. J. Raine, Rolls Series (London, 1873), s. 93-6.

10 Landulph of St Paul, *Liber Hystoriarum Mediolanensis Urbis*, ed. C. Astiglioni (Bologna, 1935), s. 4-5; genel olarak, J. Richard, "La papauté et la direction de la premiere croisade", *Journal des savants* (1960), s. 49-59.

11 Baldric of Bourgueil, *Historia Jerosolimitana*, RHC Occ., IV.Cilt, s. 15; II. Urbanus'un Aralık 1095'te Flamanklara yazdığı mektup için, H. Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100* (Innsbruck, 1901), s. 136-7, çev. E. Peters, *The First Crusade* (Philadelphia, 1998), s. 42.

12 Richard, "La papauté et la direction", s. 54-5, fakat Foucher de Chartres daha az spesifiktir. Urbanus'un "kimden dua aldık" onayı hakkında, *Historia Hierosolymitana*, RHC Occ., III.Cilt, s. 329.

ya, Bohemya ve Avusturya gibi uzak bölgelerde vaaz verecek kişileri atama görevini üstlendi. Buna karşın Haçlı Seferi öncesi diplomasiyle yakından ilgilenen Papalık üyesi Kardinal Piskopos Santa Rufinalı Theodwin, Alman ordusuna Papalık elçisi olarak atandı. Ancak dedikoducu bir görgü tanığına göre Theodwin ve Fransız ordusuna elçi olarak atanan utangaç ve ukala Kardinal Guido da San Grisogono, kendi ceplerini doldurmak için çeşitli bahanelerle hastaları kazıklayan, ölenlere cennet satan ve Papalık elçiliğine oynayan Fransız piskoposlar, ağız dalaşını seven Lisieuxlu Arnulf ve sivri dilli Langresli Godfrey'in yanında Haçlı Seferi'nin soluk figürleri olarak kaldılar. Godfrey, Cistercian kimliğinde ve Aziz Bernard'ın verdiği yetkide ısrar etti. Papa III. Eugenius'a atfedilen farklı yetki zincirleri ve pasif rol gözlemcileri, doğaçlama unsuru ve kırılgan bir emir komuta zinciri öneriyorlar.¹³ Herkesin bildiği üzere bir diğer Cistercian Radulph, 1146'da Rhineland'daki Yahudi düşmanlığı kışkırtmasıyla güçlü ve yetkin kalabalığı etrafına topladığında, sadece bunu izinsiz yaptığı için disiplin cezasına çarptırılmıştı.¹⁴

Haç uğruna yapılan savaşlar için yeni cepheleler açıldıkça ve Haçlı Seferi vaazları yaygınlaştıkça kontrol gücü arttı. İzinsiz şarlatanlar vaaz vermek için piyasayı istismar ettiler. Haçlı Seferlerinin çoğalmasıyla birlikte vaazların zamanı ve mekânı çakıştı, birbirinden ayrı çağrılar bulanıklaştı ve 1213'te Beşinci Haçlı Seferi sırasında Haçlı Seferi yemin kefareti satan vurguncu köpekbalıklarının cezabetti.¹⁵ Bu sorunların kaynağı, Üçüncü Haçlı Seferi'nden itibaren artan düzenleme sistemiydi. Sefer başlamadan önce ölen Kardinal Albanolu Henry veya Filistin'den kötü haber getiren Sur başpiskoposu Joscus gibi Papalık elçilerinin yanı sıra, on üçüncü yüzyılda Almanya'da vaaz ağlarını itinayla canlandıran Strasbourg Piskoposu Henry, Galler ve İngiltere'de Canterbury Başpiskoposu Baldwin gibi haçı bölgesel olarak duyuran yerel piskoposlar görevlendirildi. Bununla birlikte 1187-90 yıllarındaki propagandanın su götürmez başarısına rağmen operasyonun ve sorumluluğun ölçeği Papalığın ve bölgesel piskoposlukların yetersiz idari kaynaklarını geride bır-

13 Genel olarak bk. J. Philips, *The Second Crusade* (New Haven, 2007), s. 37-8, 39-41, 97; Eugenius'un rolü hakkında olumlu bir görüş için; elçiler ve Fransız piskoposlar hakkındaki dedikodu için bk. John of Salisbury, *Historia Pontificalis* (London, 1962), s. 54-6.

14 Tyerman, *God's War*, s. 282; Bernard of Clairvaux, *Letters*, çev. B. S. James (Stroud, 1998), letter no. 393, s. 465-6.

15 Örneğin bk. Maier, *Preaching the Crusades*, s. 51-2, 88-9, 137-41.

raktı. Herhangi bir resmî elçinin veya vaizin varışından evvel, geleceğin İngiltere kralı olacak Poitou Kontu Richard, Kasım 1187'de haçı almıştı. Babasının öfkesine bakılırsa bu, resmî ve koordineli olarak yapılmamıştı.¹⁶ Başpiskopos Baldwin, Galler'deki vaazının yerel girişimler tarafından engellendiğini gördü. Haç kuşanmadan geriye kalan ayinler merkezi yönden ziyade, yerel cevabın yaygınlığını ve gücünü işaret eden belirgin bölgesel farklılıklar gösterir. Böylesi bir çeşitlilik Orta Çağ Batı Kilisesi'nde yaygındır.¹⁷

1198'de Dördüncü Haçlı Seferi'ni başlatan III. Innocentius bazı zorluklara dikkat çekti. İki elçisinin yanında, yerel başpiskoposa ve piskoposlara kendi bölgelerinde vaaz verme yetkisi verdi. Hatta onlara yardım etmek üzere York Piskoposluğu'nda Roma Hukuku'nu İngiliz yüksek akademik müfredatına sokan kıdemli akademisyen Roger Vacarius gibi kişileri belirledi. Vaizler, her eyalette asker toplama işinde, gelire ve krediye erişimi olan uluslararası kuruluş üyelerinin, Kutsal Topraklar mücadelesinin yaşayan sembolleri Templierlerin ve Hospitalierlerin yardımını alacaklardı. Innocentius, yaptığı açıklamalarla elli yıl önceki tayin konusunda Bernard de Clairvaux'un yetkilerini çevreleyen belirsizlikleri ortadan kaldıran ünlü Foulques de Neuilly'i istihdam etti.¹⁸ Bir kere daha koordinasyonun zorluğu anlaşıldı. Başrahip Martin von Pairis 1201 yılı başlarında Basel'de vaaz verdiğinde yerel vaizin bir yıl önce yaptığı işi kopyalıyordu ve kaydedildiğine göre vaazında, sonsuz kurtuluş teklifinin de ötesinde, Innocentius'un 1198 yılındaki Haçlı Seferi fermanını görmezden geldi.¹⁹ Foulques de Neuilly aleyhine yolsuzluk

16 Üçüncü Haçlı Seferi hazırlıkları için bk. Tyerman, *God's War*, s. 374-99; rahiple-
rin rolü için bk. *Itinerarium Ricardi Regis*, çev. H. Nicholson, *The Chronicle of the
Third Crusade* (Aldershot, 1997), s. 48, 142.

17 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, çev. L. Thorpe (London, 1978), s. 200;
M. C. Gaposchkin, "The Pilgrimage and Cross-blessings in the Roman Pon-
tificialis of the Twelfth and Thirteenth Centuries", *Medieval Studies*, 73 (2011),
s. 261-86, özellikle s. 279 ve refs.; J. A. Brundage, "Cruce Signari: The Rite For
Taking The Cross in England", *Traditio*, 22 (1966), s. 289-310; K. Pennington,
"The Rite For Taking The Cross in the Twelfth Century", *Traditio*, 30 (1974),
s. 429-35; İngilizce çeviri örneği için bk. J. Riley-Smith ve L. Riley-Smith, *The
Crusades: Idea and Reality 1095-1274* (London, 1981), s. 137-9.

18 Andrea, *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, s. 10-19 (Haçlı Seferi fer-
manının Narbonne versiyonu), 20-21 Foulques'un tayini için; Vacarius için
1198 fermanının York versiyonuna bk. Roger of Howden, *Chronica*, ed. W.
Stubbs (London, 1868-71), IV. Cilt, s. 70-75.

19 Gunther of Pairis, *The Capture of Constantinople*, ed. ve çev. A. Andrea (Phila-
delphia, 1997), s. 68-71.

iddiaları içeren diğer sorunlar, vaizlerin materyalizmi reddetmeleriyle sadaka toplayıcıları olarak takındıkları rol arasındaki gerilimi açığa çıkarıyordu. Suçlamalar gerçek olabilirdi. Her iki durumda da Foulques'un eylemleri, vaizlerin lekesiz hayatlar yaşamaları gerektiği vurgulanmak istendiğinde örnek olarak kullanıldı.²⁰ Haçlı Seferlerinin püritenizm boyutu, inananların daha kutsal bir hayata döndürülmeleri, askerî ve maddi desteğin çıkarılmasını gizleyebilir. Foulques de Neuilly tarafından İngiltere'de vaaz vermek amacıyla Picardy'deki St. Germer de Fly'da görevlendirilen Cistercian başrahip Eustace, Haçlı Seferi vaazlarıyla değil, Şabat'ı gözlemleme ihtiyacını teşvik etmesiyle ve yasa dışı işlere karşı düşmanlığıyla tanındı.²¹ Sözler ve eylemler arasındaki çelişkiler, III. Innocentius'un 1213'te vaizlere verdiği talimatlara da yansdı.²² Aynı içerik, sonraki vaaz el kitaplarında da yankılandı. Haçlı Seferi vaizi Dominikan Humbert de Romans'ın (1200-1277) ısrarla üzerinde durduğu gibi "vaizin kendi hayatı, sözleriyle uyumsuz olmamalıydı". Daha öncesinde (1221-2) Chobhamlı Thomas (1160-1233/6), Foulques de Neuilly'e ima edilen türden mali riyakârlığı kınamıştı. Açık bir manevi amacı olmadan bağış isteyen vaazlara ve bunun sonucunda "açgözlülük şüphesine" (*suspicio avarite*) karşı uyarılmıştı.²³ Elçiler kadar mesajlar da karışabilir. Kardinal Peter Capuano klasik bir örnektir. 1202'de Papalık yaşına rağmen Haçlıların, Hristiyan Dalmaçya kenti Zara'ya yaptığı saldırıya yatıştırıcı bir şekilde ses çıkarmadı. Daha sonra Zara'nın ele geçirildiği ve 1203-4'te Konstantinopolis'in hedef alındığı kritik aylarda, Kutsal Topraklarda bulunmamanın yolunu buldu. Bir yıl sonra kendi insiyatifiyle Yunanistan'daki Haçlıları Kudüs'e gitme yeminlerinden kurtardı ve etkileyici bir şekilde Haçlı Seferi'ni iptal etti. Innocentius son derece başarılıydı fakat güçsüzdü.²⁴

III. Innocentius, 1213'te yeni sefer ilan edildiğinde Haçlı Seferlerini teşvik eden bir kıdemli hâline gelmişti. İtalya ve Sicilya'daki

20 James of Vitry, *Historia Occidentalis*, ed. J. F. Hinnebusch (Frieburg, 1972), s. 101.

21 J. L. Cate, "The English Mission of Eustace of Flay", *Etudes d'histoire dédiées à la mémoire de Henri Pirenne* (Brussels, 1937), s. 67-89; Roger of Howden, *Chronica*, IV. Cilt, s. 123-4, 167-72.

22 Pium et sanctum, çev. J. Bird, E. Peters ve J. M. Powell, içinde Crusade and Christendom (Philadelphia, 2013), s. 113; kıyaslama için Riley-Smith ve Riley-Smith, *The Crusades: Idea and Reality 1095-1274*, s. 130-31.

23 Humbert of Romans, *Treatise on Preaching*, s. 38; Thomas of Chobham, *Summa de Arte Prædicandi*, ed. F. Morenzoni (Turnholt, 1988), s. 69-70.

24 Andrea, *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, s. 39-52, 72-3, 128, 152, 163-8, 171-6, 250-51; Gunther of Pairis, *Capture of Constantinople*, s. 78-9.

siyasi düşmanlara (1199'da), İspanya'daki Muvahhidlere (1212) ve Languedoc'taki sapkınlara (1209'dan itibaren) karşı Papalık destekli savaşlar hem hitabeti hem de örgütlenmeyi keskinleştirdi. Disiplinsiz bir Haçlı Seferi propagandasının nelere mal olabileceği, Hristiyan âleminin tehlikede olduğu (Moorlardan ve sapkınlardan), doğudaki Hristiyan başarısızlığı, sosyal tevazu ve ahlaki reform ihtiyacı gibi algılara verilen bir cevap olan Çocuk Haçlı Seferi'nde (1212) açıkça görüldü.²⁵ Innocentius'un yeni Haçlı Seferi için Üçüncü ve Dördüncü Haçlı Seferlerinde kullanılan mekanizmalar genişletildi ve sistematik hâle getirildi. Fransa'da da görüldüğü üzere eski model elçiler atandı veya Macaristan, Danimarka ve İsveç'te olduğu gibi yerel başpiskoposlara ya da piskoposlara güvenildi. Papa da İtalya'nın sorumluluğunu üstlendi. Piskopos olmak zorunda olmayan diğer yerlerde bölgesel ruhban ekipleri atandı ve bunlara, dört ya da altı ek vaiz yetiştirme yetkisi verildi. Vaizler rezillik oluşturabilecek durumlardan korunmak adına dürüstlüklerine, olgunluklarına ve inançlarına göre seçildi. Öyle ki tüm hediyeleri reddedecekler, sade bir yaşantı sürecekler ve yalnızca mütevazı misafirperverliği kabul edeceklerdi. Tüm bağışlar bir manastıra veya kiliseye yönlendirilecekti. Vaazlar 1213 Haçlı fermanı *Quia Maior*'a bağlı kalacaktı. Papanın talimatlarından veya sunulan ayrıcalıklardan kaynaklanan sorunlar doğrudan ona iletilecekti.²⁶

Innocentius, dönemin önde gelen bazı entelektüellerini ve politik yazarlarını da istihdam etti. Pek çoğu kendisi gibi pastoral teoloji çalışmalarında ön plana çıkmış, Hristiyan etiğinin pratiğe ve dünyevi deneyime uygulandığı merkezlerden Paris Üniversitesi mezunuydu. Paris'te eğitim alan uzmanların on üçüncü yüzyıl vaazları üzerindeki etkisini abartmak zordur. Innocentius için uygun olanlar, İngiliz Robert Curzon, Fransız Jacques de Vitry veya Alman Oliver von Paderborn gibi kardinal olmaya devam eden öğretmenler ve yazarlardı. Innocentius'un yeğeni, Kuzey İtalya'da vaaz veren ve bağış toplayan İtalyan Kardinal Ugolino, IX. Gregorius unvanıyla papa oldu (1227-41).²⁷ Bu yüksek eğitilmiş entelektüellerin vaaz

25 G. Dickson, *The Children's Crusade* (Basingstoke, 2008), özellikle 2-5.bölüm.

26 J. M. Powell, *Anatomy of a Crusade 1213-1221* (Philadelphia, 1986), s. 15-50; *Quia Maior*'un çevirisi ve vaizlere talimatlar için bk. *Pium et sanctum*, Bird ve diplerleri, *Crusade and Christendom*, s. 106-13; Riley-Smith ve Riley-Smith, *The Crusades: Idea and Reality 1095-1274*, s. 129-133.

27 *Registri dei Cardinali Ugolino d'Ostia e Ottaviano degli Ubaldini*, ed. G. Levi (Rome, 1890); entelektüel arka plan için bk. J. W. Baldwin, *Masters, Princes and Merchants: The Social Views of Peter the Chanter and His Circle* (Princeton, 1970).

ekiplerinde ve Papalık heyetlerinde boy göstermeleri, Haçlılarla Batı Avrupa'da hâkim olan akademik gelişmeler arasında yakın bir ilişki olduğunun işaretiydi. On ikinci yüzyılda özellikle Fransa ve İtalya'daki katedral okullarında ve üniversitelerde ifade edilen sözde Skolastik sorgulama yöntemi, Tanrı'yı ve Yaratılışı anlamak için yapılandırılan bir yaklaşımı dayatmaya çalışmıştı. Sorgulama; teoloji, hukuk ve felsefe alanlarındaki zıt fikirlerin, açıklamaların ve otoritelerin incelenmesi ve uzlaştırılması yoluyla gerçeğe götürdü; kısacası akıl vahye uygun hâle getirildi.

Aristoteles felsefesinin ve doğa biliminin XII. yüzyılın sonlarından itibaren Batı müfredatına dâhil edilmesi, mantık ve doğa bilimlerinde olmasa da yeni ve geniş ufuklar açtı. Rasyonel sorgulama araçlarının genişlemesi, sosyal ve entelektüel elitlerin Haçlı Seferi tutumlarını ve tanıtımlarını etkiledi. Haçlı Seferi'nin ahlaki teoloji, pastoral evanjelizm,²⁸ Hristiyan eylemi ve ilahi eskatolojiyle²⁹ bileşimi, onu tuhaf bir yasal kategori hâline getirdi. Beşinci Haçlı Seferi vaizlerinin temsil ettiği bu yeni entelektüel moda, Haçlı Seferi kavramını özgürce ve ilahi olarak esinlenmiş kutsal şiddetten uzaklaştırarak yasal yaptırımın ve doğal hukukun gerekçeli yapısında birleştirmeye çalıştı. On üçüncü yüzyıldan kalan Haçlı Seferi vaazları ölçülü ve rasyonel tartışma süreçlerine dayanıyordu.³⁰

Ancak akademik hatiplerin düzenli düşünceleri, her zaman dağınık gerçeklikle eşleşmedi. Vaaz verme yeteneği ne sınırsızdı ne de düzgün bir biçimde yayılabilmişti. Ayrıntıların açıklığa kavuşturulması işinin sürekli olarak papaya havale edilmesi, bırakın papanın dayanıklılığını, Papalık mahkemesinin bürokratik kaynaklarına da dayanılmayacak bir baskı uyguladı. 1213 fermanları bütüncül bir hoşgörü için kolay erişim sağladı, özel ayin törenleri düzenledi, para ve maddi yardım için yeminlerin kefareti unsuru tanıttı. Her biri uzun yazışmalar ortaya çıkardı. Sadece 1216-17 yıllarında Prémontre Başrahibi Gervase'nin mahkemeye yazdığı mektuplar, Haçlı Seferi'nin ayrıcalıklar, zamanlama, para gibi ne-

28 Hristiyanlar ve Hristiyan olmayanlar arasındaki yaşam ve dil diyalogudur. İsa'nın sevgi, merhamet ve sabır mesajlarına dayanan bir tutumdur. (ç.n.).

29 Dünyanın sonu ve bu son sonrasında ortaya çıkacak yeni olaylarla ilgilenen dinî bilim. (ç.n.).

30 Giriş için bk. H. E. J. Cowdrey, "Christianity and the Morality of Warfare During the First Century of Crusading", *The Experience of Crusading* içinde, ed. M. Bull ve N. Housley (Cambridge, 2003), I.Cilt, s. 175-92; J. Muldoon, *Popes, Lawyers and Infidels* (Liverpool, 1979).

redeyse her yönünün tartışmayı, çelişkili tavsiyeleri (Paris öğretim elemanları dâhil) ve karışıklığı nasıl kıskırttığını gösterdi. Yerel temsilciler genellikle yetersizdi: “Diğer bölgelerde bu işi yürütmek için tavsiye etmeye cesaret edebileceğim birkaç adam tanıyorum.” Bu sorun ortadan kalkmadı. On üçüncü yüzyılın deneyimli uygulayıcıları, defalarca düşük standartlarda vaaz vermekten ve vaizlerin davranışlarından şikâyet ettiler.³¹ Piskoposluk yapısı da bununla baş edemedi. Başrahip Gervase, yeni talimatların ve yeni Papalık temsilcilerinin gönderilmesi için âdeta yalvarmak zorunda kaldı. Haçlıların, böylesine derinlere işlemiş bir kafa karışıklığı içerisindeyken işe koyulmaları dikkat çekicidir.

Haçlı Seferi girişimcileri politika yazarlarına, asker tedarikiyle uğraşanlara ve bağış toplayanlara ek olarak çeşitli roller de üstlendiler. Beşinci Haçlı Seferi sırasında bölgesel anlaşmazlıklarda hakemlik yaptılar. Haçlı Seferi, çatışmaları çözmek konusunda tarafsız bir bağlam sağladı. Robert Curzon ve halefi Başpiskopos Simon de Tyre bunu Fransa’da, Kardinal Ugolino Kuzey İtalya’da, Jacques de Vitry Cenova’da ve Oliver von Paderborn ise Batı Almanya’daki Köln’de yaptı. Bu hakemlik asker toplanmasına yardımcı oldu. 1223-4 yıllarında Marsilya’da 30.000 Haçlı topladığını iddia eden Papalık elçileri, oraya, bölgede yaşayanlarla yerel din adamları ve piskopos arasında uzun süreden beri devam eden anlaşmazlıklar nedeniyle cezalandırılan şehrin aforozunu kaldırmak amacıyla gitmişlerdi.³² Bu tür bir esneklik, Batı Avrupa’nın neredeyse hiçbir bölgesinin on üçüncü yüzyılda bir tür Haçlı Seferi tanıtımı görmemesini sağlamaya yardımcı oldu. Vaizler ödeme aldılar ve bazılarının vaaz vermek için kendi mühürleri vardı.³³ Haçlı Seferi ve tanıtım süreci bilindik bir sosyal kuruma dönüşürken, kısa süre sonra on üçüncü yüzyılda yeni dinî aktif güçle, rahiplerle ilişkilendirildiler.

31 Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 140; Parisli akademisyenler için aynı eser, s. 119-20, 135-41; ağıtlar için Chobhamlı Thomas ve Humbert de Romans’ın eserlerine bk., not 7 ve 21.

32 E. Baratier, “Une prédication de la croisade a Marseille en 1224”, *Economies et sociétés au moyen âge: Mélanges offerts a Edouard Perroy* (Paris, 1973), s. 690-99, çev. Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 232-5; Powell, *Anatomy*, özellikle 4.bölüm.

33 Ödeme: Riley-Smith, *The Crusades: Idea and Reality 1095-1274*, s. 133 (III. Innocentius’tan Regensburg Piskoposu’na, 10 Eylül 1213); 1252, 1254 ve 1290’dan İngiltere örnekleri için, *Calendar of Patent Rolls 1247-58*, s. 168, 370; *Register of Archbishop J. Le Romeyn*, ?cilt, ed. W. Brown, *Surtees Society* (Durham, 1916), s. 93. Mühürler: Maier, *Preaching the Crusades*, s. 100 ve n. 23, s. 106 ve n. 56.

Aziz Francis ve Aziz Dominic'in iki dilenci tarikatı, Haçlı Seferlerinin gölgesinde on üçüncü yüzyılın ilk yıllarında kuruldu.³⁴ Assisi'li Francis 1219'da Mısır'ı hedef alan Beşinci Haçlı Seferi'ne katılması ve Sultan el-Kamil'i Hristiyanlığı davet etmesiyle bilinir. Dominic de Guzman ise Albigen Haçlı Seferi öncesinde ve sırasında Languedoc'ta kâfirlere karşı vaaz veren Papalık elçiliğinin bir üyesiydi. Kendilerini yoksulluk içinde havarilerin yolunu (via apostolica) takip etmeye ve müjdelemeye adanmış rahipler, tam anlamıyla ruhsal enerjiyi yönlendirerek Haçlı Seferi planlayıcılarına dokunmaya çalıştılar. Dominic'in tarikatı *Vaizler Tarikatı* olarak biliniyordu. Tarikatların merkezleştirilmiş hiyerarşik yapıları ve papaya olan doğrudan bağlılıkları Haçlı Seferi tanıtımının idari ihtiyaçlarına tam olarak uyuyordu. Laik dünyayla ilişki kurmaya kararlı rahipler; kasaba sokaklarında, kırsal yollarda, günah çıkartıcı olarak önemli mahkemelerde ve gittikçe artan bir biçimde akademisyen olarak üniversite amfilerinde tanınır hâle geldiler. İkinci Haçlı Seferi'nden bu yana Cistercian Tarikatı keşişleri, Güney Fransa'dan Baltıkların doğusuna, Haçlı Seferi propagandası için uluslararası bir ağ sağlamada bireysel ve toplu olarak başı çekmişlerdi. Şimdiki rahipler daha fazla odaklanma ve esneklik sunuyorlardı. Çünkü keşişlerin aksine dindarlığı öğretmek onların varoluş sebepleri idi (*raison d'être*).

III. Innocentius'un yeğeni, kıdemli Haçlı Seferi yazarı ve yeni dilenci tarikatların kurucusu Kardinal Ugolino'nun 1227 yılında Papa IX. Gregorius olarak seçilmesi, rahipleri Haçlı Seferi'nde önemli figürler olarak ön plana çıkardı.³⁵ 1220'lerin ortalarında Alman İmparatoru II. Friedrich'in uzun süredir ertelenen Haçlı Seferi'nden itibaren Dominikanlar ve daha sonra Fransiskanlar haçı vaaz etmekle görevlendirildiler. Bu tarikatla mensup keşişler; İspanya'da (1228-9), Baltıklarda (1230'dan itibaren), Kutsal Topraklarda (1234'ten itibaren), Balkanlar'da ve Yunanistan'da (1234 ve 1237'den itibaren) ve Kilise düşmanı olarak damgalanan heretiklere karşı (örneğin 1232-3'te Bremen yakınlarındaki Stedinger köylülerine ve 1240'lardan itibaren Hohenstaufen'lara) vaaz verdiler. Alışılmış tehlikelerin yanı sıra dinleyenlerin ilgisizliği, şüphecilik veya nadiren de olsa düşmanlık gibi durumlar vaaz verme görevini tehlikeli hâle getirebilirdi. Kabul edilmelidir ki düşmanca ve mesafeli bir tanık

34 Maier, *Preaching The Crusades*, s. 8-19 ve rahiplerin genel rolü için muhtelif yerlerde.

35 Maier, *Preaching The Crusades*, özellikle s. 20-31.

olan St. Albanslı Matthew Paris'e göre, vaizler kendisine muhalefet ettikleri gerekçesiyle 1243'te II. Friedrich tarafından asılmışlardı.³⁶ Matthew, üstlerinin emriyle hareket ettiklerini söyledi. Her iki tarihin merkezileşmiş komuta ve taşra yapıları, onları, sabırsız organizatörlerle inatçı piskoposluk din adamlarına tavsiye etti. Rahipler, özel görevlendirilmiş kişiler olarak veya yerel ekiplerde görev aldılar. Haçlı Seferi tanıtımının ilhaklarının kapsamı, kariyerinin bazı aşamalarında onları açgözlü ve sömürücü bir yabancı varlığın (yani inananların kurumsal dezavantajına, genel olarak kendi Benedicten Tarikatı adına, özel olarak da manastır adına hareket eden Papalık) temsilcileri olarak gören Matthew Paris gibi bir yazarın, kişisel ve toplu yığılan sert eleştirileriyle ölçülebilir. IX. Louis'nin Doğu Akdeniz'deki ilk Haçlı Seferi'nde görev alan (1248-54) Odo de Châteauroux gibi birçok Haçlı Seferi elçisi, hâlâ geleneksel dinî geçmişe sahip manastır, üniversite veya mahkemelerden seçiliyordu. Ancak vaaz verme talimatı Paris eğitimli seküler kökten gelen din adamlarından, yani Jacques de Vitry (1160/70-1240) veya Oliver von Paderborn (1170-1227) gibi geleceğin kardinallerinden ya da Riga Piskoposu Albert Buxhöven (1165-1229) gibi bölgesel dinî girişimcilerin elinden, eşit derecede bilgili ve akademik olarak cıalanmış Humbert de Romans veya Aristoteles'in eserlerini çeviren teolog Albertus Magnus gibi Dominikan rahiplere (1206-80) geçti.

Bu bilgiler, uygun donanımına sahip ve talep üzerine az veya çok temin edilebilen bir vaaz ordusunun öncüsü oldular. 1252'de İngiltere Kralı III. Henry, İngiltere'deki dilenci tarikatların liderlerinden Londra'ya "Haçlı vaaz etme bilgisine sahip" yeterli sayıda ruhban göndermelerini istedi.³⁷ Rahipler artık tanınmış uzmanlardı. Humbert de Romans, Haçlılık için nasıl vaaz edilebileceğine dair özel bir el kitabı oluşturdu. Bir nesil sonra, 1291'de Başpiskopos Yorklu Romanus, görev yerindeki tüm Dominikan ve Fransiskan rahiplerinden, kendisinin York Minster'da Haçlı Seferi vaazı vermeyi planladığı gün, özellikle Haçlı Seferi için uygun bir festival olan 14 Eylül Kutsal Haçlı Yüceltme Günü'nde, vaaz etmeleri için otuz beş yere belirli sayıda rahip göndermelerini rica etti. O zamana kadar Haçlı Seferi için halka açık yerlerde vaaz vermenin rahiplerin işi olduğu kabul ediliyordu. Fakat onların tekelleri, ille de yüksek standartlı

36 Matthew Paris, *Chronica Majora*, ed. H. R. Luard, Rolls Series (London, 1872-84), IV. Cilt, s. 256.

37 *Calendar of Close Rolls 1251-53*, s. 201-2.

konuşma ve davranış sahnelemelerini sağlamadı. Uzmanlar beceriksizliğe karşı dil uzatmaya devam ettiler ve örnek olarak verilen münzevi dilenci imajı, müreffeh ve besili gerçeklik tarafından ifşa edildi. 1265 yılında Kuzey Fransa'da kırk beş vaizden oluşan topluluğun kayıtları, erkeklerin gurme yemeklerin yanı sıra zengin, elit bir diyetin, dünyevi maaş ödülünün ve Haçlı Seferi hoşgörüsünün manevi faydasının tadını çıkardığını ortaya koyuyor. Eğer alabil-diyseniz iyi iş çıkardınız demekti.³⁸

Rahiplerin istihdam edilmesi, din adamlarının vaazlar ve diğerler unsurlarda olduğu gibi Haçlı Seferi üzerinde de hâkimiyet kurmalarını sağladı. İlk yıllarda ara sıra seküler kişiler de davayı savundular. Birinci Haçlı Seferi'nin baskın figürü Bohemund d'Antioch, doğuya yapacağı yeni Haçlı macerasını duyurmak için 1106'da Fransa'da ünlü bir söylev turu düzenledi. Chartres'teki konuşması canlı bir şekilde hatıralarda kaldı. 1128'de, on yıl önce Kudüs'teki Templier Tarikatı'nın kurucusu olan ancak rahip olmayan Hugues de Payens, yeni Haçlı Seferi'nin tanıtımını yaparken kendi tarikatının reklamını da yaptı. 1187 yılında Danimarka kralının Odense'deki sarayında VIII. Gregorius'un Haçlı Seferi fermanı alındığında, topluluğa Viking atalarının kahramanlıklarını hatırlatma ve onları Tanrı için bu yeni büyük maceraya teşvik etme işi Lund başpiskoposunun kardeşi, soylu Esbern'e kalmıştı.³⁹ Bunun yanında on üçüncü yüzyıl başlarında fonksiyonların bu tür bulanıklaşması giderek zorlaştı. El kılavuzları, vaazların yalnızca erkekler tarafından kutsal emirlere göre yürütülebileceği konusunda ısrarcıydı; kesinlikle sekülerler veya kadınlar tarafından yapılamazdı. Humbert de Romans, vaizlerin kutsal kitap, teoloji, tarih, hacıyografi ve coğrafya bilgisine, yani resmî yükseköğrenime sahip erkek din adamlarının kazanabileceği ilimlere ihtiyaç duyduklarını iddia etti.⁴⁰

38 *Historical Papers from Nothern Registers*, s. 93-6; Humbert'in eseri için not 7; 1265 oburları için bk. Borelli de Serres, "Compte d'une mission de prédication pour secours a la Terre Sainte", *Mémoires de la Société de l'histoire de Paris et de l'Île de France*, 30 (1903), s. 243-61 ve genel olarak s. 243-80.

39 Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, ed. ve çev. M. Chibnall (Oxford, 1969-80), VI. Cilt, s. 68-73, özellikle 68-71; M. Barber, *The New Knighthood* (Cambridge, 1994), s. 12-18; *De projectione Danorum in Hierosolymam*, ed. M. C. Gertz, *Scriptores Minores Historiae Danicae* (Copenhagen, yeniden basım 1970), II. Cilt, s. 465-7.

40 Thomas of Chobham, *Summa de Arte Praedicandi*, s. 54; Humbert of Romans, *Treatise on Preaching*, s. 47; Haçlı Seferi vaizlerinin uzun süreli öğrenimleri konusundaki ısrarı için bk. K. Michel, *Das Opus Tripartitum des Humbertus de Romans OP* (Graz, 1926), s. 14-16; A. Lecoy de la Marche, "La prédication de la croisade au treizieme siècle", *Revue des questions historiques*, 48 (1890), s. 15-18.

Kadınlar Haçlı Seferlerinde ve genel olarak seferlerle ilgili dinî ve mali faaliyetlerde aktif rol oynadılar. Kocalarını ve akrabalarını desteklediler (veya kadın düşmanı vaizlerin tercih ettiği benzetmeye göre engellediler), Haçlıların ailelerini ve topraklarını kolladılar, hanedanın Haçlı Seferi'ne katılmasının anısını yaşattılar, haç kuşandılar, kefareti ödediler, Haçlı Seferi'ne katıldılar ve hatta savaştılar. Basmakalıp sözlerde ve gerçeklikteyse; kederli eşler veya ağlayan dullar, dindar Haçlılar, kahraman sempatizanlar, dikkat dağıtıcı cinsel partnerler ve kamp alanı fahişeleri olarak öne çıktılar. Adela de Blois'nun, Birinci Haçlı Seferi'nden kaçan kocasının doğuya dönüp hatasını telafi etmesi için dırdır etme hikâyesi herkesin malumuydu.⁴¹ Haçlı Seferi vaazları el kitapları, haç hizmetinin önünde bir engel olan ve açıkça kadınlarla ilişkilendirilen aile sevgisine özellikle meydan okudu. III. Innocentius, kadınları veznedar ve hatta Haçlı Seferi'ndeki birliklerin liderleri olarak tasavvur ediyordu. Bununla beraber, Flanders Kontluğu'nun 1176'da önerdiği Haçlı Seferi için danışılan ünlü, nüfuzlu ve mistik başrahibe Hildegard von Bingen (1098-1179) ve Eleanor d'Aquitaine gibi siyasi hayatta aktif figürler, neredeyse her şeyin erkeklere bırakılmadığını, kadınların Haçlı Seferi planlama sürecinde önemli roller üstlendiklerini gösterirler.⁴² Kadınlar özel ikna yöntemlerinin aksine kamuya açık yerlerde vaaz vermediler. Dekoratif veya sembolik Haçlılar olmanın dışına çıkmadılar ve Haçlı Seferlerine katılmadılar (yani, Eleanor'un 1146'da Vézelay'deki platformda bulunması, Aquitainian vassallarına, kocası VII. Louis'i desteklemenin yanında güven veriyordu.) Bunda, alışılmış kadın düşmanlığından daha fazlası vardı. Seküler karakterler de benzer şekilde Haçlı vaazlarına hatip olarak değil; müşteri, tanık ve kefil olarak katılmaya indirgenmişlerdi. Fransa Kralı IX. Louis gibi tutkuyla bağlı olanlar bile halka bağlılıklarını gösterdiler ancak sadece koreografiye dayalı dinî ritüellerde ve büyük ölçüde dilsiz icracılar olarak.

41 Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, V.Cilt, s. 324; resmî kadın düşmanlığı için (III. Innocentius olayında), Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 120; kısa bir özet ve yararlı kaynakça için bk. N. Hodgson, "Women", içinde *The Crusades: An Encyclopedia* içinde, ed. A. V. Murray (Santa Barbara, 2006), s. 1285-91.

42 Bölüm 20, Humbert of Romans'ın *De predicatione s. crucis*, içinde Michel, *Opus Tripartitum*, s. 14-16; Lecoy de la Marche, "La prédication", s. 15; J. P. Migne, *Patrologia Latina* (Paris, 1844-64), ccxvi. cilt, col. 1262; aynı eser, ccxvii. cilt, cols. 187-8. Çeşitli yönler için bk. S. Edgington ve S. Lambert, *Gendering the Crusades* (New York, 2002), özellikle bölüm I, 3, 6, 11.

YAZIM

Ruhban sınıfından olmayanlar, yazılı kelime kullanımıyla daha aktif bir şekilde meşgul oldular. Yazı; başından itibaren öğretim, bilgi, propaganda ve hatırlama aracı olarak Haçlı Seferi'nin merkezindeydi. Birinci Haçlı Seferi'nden önceki nesilde mektuplar, risaleler ve el kitapları, papalarla Alman imparatoru arasında gerçekleşen Kilise üzerinde denetim kurma yarışında önemli bir ihtiyacı karşılamıştı. Kayıp yazılı iletişim ağları, yoğun diplomatik değişimlerin ve 1095 yılında Piacenza ve Clermont'ta Papalık konsillerinin toplanmasının temelini oluşturdu. Papa Urbanus'un konuşmasının hiçbir resmî versiyonu günümüze ulaşmamış ve övünülen Clermont Haçlı Seferi kararnamesi zayıf bir el yazması geleneğine sahip olmasına rağmen diğer konsil kararnameleri yazılı olarak dağıtıldı. II. Urbanus'un Aralık 1095'te Flanders'taki destekçilerine yazdığı Müslüman zulmüne ilişkin raporlarından (*relatione*) bazıları hükümdarlar içindi ve mektuplar hâlinde gönderildiler.⁴³ Haçlı Seferi lideri Kont Étienne de Blois'nın, karısı Adela'ya yazdığı mektup ve bir başka Haçlı Picardlı şövalye Anselme de Ribemont'ın yazdığı mektup, ruhban olmayan kraliyet dışı yazışmalardan geriye kalan en eski iki örnektir.⁴⁴ Bu gibi insanlar okuryazar bir kültürde yaşadılar.

Birinci Haçlı Seferi sırasında en az bir komutan, ganimetten daha büyük pay almak için giriştiği davada bir hesap defteri veya bir harcama listesi tuttu.⁴⁵ Bu konuda yalnız olması ihtimal dışıdır. Askerî komutanlar kendilerini destekleyenlerin listeleri, ücretleri ve yükümlülükleri gibi konularda bilgili olmalarıyla bilinirlerdi. Dük Normandiyalı Robert önderliğinde sayısız Haçlının vatani Anglo-Norman krallığından kalan detaylı yazılı kayıtlar, Birinci Haçlı Seferi döneminden kaldı. Bunlar, muhtemelen 1067-72 yıllarında Norman Fécamp Manastırı'nda derlenen, 1066'da İngiltere'ye yaptığı saldırıda soyluların Fatih William'a sağladığı gemi ve askerlerin listesinden, *Domesday Book*, *Pipe Rolls* veya *Exchequer* gibi resmî

43 R. Sornerville, *The Councils of Urban II. Decreta Claromontensia* (Amsterdam, 1972), s. 74 ve muhtelif yerlerde; Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe*, s. 136-7 (Lütfen aklınızda bulundurun: *relatum* yazılı kayıt demektir); ayrıca bk. P. Frankopan, *The First Crusade: The Call from the East* (London, 2012), s. 60-61, 87-100 ve refs., genel olarak M. Aurell, *Le chevalier lettré: Savoir et conduit de l'aristocratie au xiiie et xiiiie siecle* (Paris, 2011); M. Clanchy, *From Memory to Written Record* (London, 1979) ve yukarıda s. 46-53.

44 Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe*, s. 140, 149.

45 Bohemund, *Gesta Francorum*, ed. ve çev. R. Hill (London, 1962), s. 75.

hükûmet kayıtlarına kadar uzanır.⁴⁶ Özellikle Haçlı Seferi'nde olmasa bile, herhangi bir soylunun sarayının her yerinde bulunabilen idari yazılar, din adamlarının geniş çaplı seküler istihdamını açıklıyor. Din adamları, herhangi bir aristokratik veya askerî teşebbüsün arka planında, çok yüksek düzeyde edebî beceri gerektirmeyen görevlerin yanında hesapları ve belki yazışmaları da derlediler.

Kayıt, bilgi veya öğretim gibi unsurlar da yaratıcı bir şekilde kullanıldı. II. Urbanus yeni girişiminin niteliğini, amacını ve ödülleri ni açıklamak, kusursuz bir imaj yansıtmak, fikirleri şekillendirmek ve yönlendirmek için mektuplar kullandı. Alıcıların, kendilerine yollanan mektuplardaki içeriği sözlü olarak veya gerekirse çevirisini yaptırarak daha fazla kişiye yayması beklenirdi. Böylece mesaj, resmî olarak Latince okuyup yazamayanlara da ulaştırılırdı. Mektuplar kendi başlarına propaganda görevi görebilir. Pierre l'Ermitte'in, kutsal yerlerdeki Müslüman zulmünü anlatan ve Batı'dan yardım isteyen Kudüs patriklerinden birinin uydurduğu söylendi. Onun mektupları gerçek ya da sahte olsun, belirli bir kalıba uyuyordu. Haçlılardan gelen mektuplar korundu ve Anselmus de Ribemont'tan Başpiskopos Rheimsli Manasses'e gönderilen mektuplarda olduğu gibi ilahi onayı ve Hristiyan kahramanlıklarını tanıtmak ve 1100-1101 Haçlı Seferi'ne daha fazla asker toplanmasını teşvik etmek için dağıtıldı. Manasses ayrıca Papa II. Paschalis'ten (1099-1118), Godfrey de Bouillon'dan ve Kudüs'ün yeni patriğinden de alıntılar yaparak askere alınanları ve sözünden dönenleri sefere katılmaya teşvik etmek için çalıştı.⁴⁷ Bu gibi teknikler standart hâle geldi.

Mektuplar Haçlı evanjelizmi için temel metinler sağlayabilseydi, Haçlı Seferi'yle ilişkili karakteristik bir yazı biçiminin rolü daha belirsiz olurdu. Birinci Haçlı Seferi, eş benzeri görülmemiş kapsamlı bir Latince ve yerel anlatı kayıtları, düzyazı öyküleri, seyahatnameler, gestalar (motamot eylemler), manzum destanlar, ilahiler ve şarkılar yekûnu oluşturdu. 1130'larda bir Fransız keşiş bu tür kitaplar, şarkılar ve ilahiler aracılığıyla, Kudüs seferinin hikâyesinin çok iyi bilindiğini, bu sebeple ayrıntılı tekrarların gereksiz oldu-

46 E. Van Houts, *The Normans in Europe* (Manchester, 2000), s. 130-31; M. Hagger, "A Pipe Roll for 25 Henry I", *English Historical Review*, 122 (2007), s. 133-40.

47 Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, ed. ve çev. S. Edgington (Oxford, 2007), s. 6-7; Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe*, s. 144-6, 155-6, 175-6; Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC, Occ., iv. cilt, s. 219; Peters, *First Crusade*, s. 287-7, 289-91, 292-7.

ğunda ısrar etti.⁴⁸ İlk Haçlılar, erken dönemden itibaren yaptıkları şeyin imajını kontrol etme ihtiyacının farkına vardılar. Mektuplara ek olarak neler yaşandığının en eski “resmî” kaydı, Kutsal Şehrin ele geçirilmesinden iki ay sonra, Eylül 1099’da arta kalan liderlerin himayesinde oluşturuldu. Bu, kısaca 1097 baharındaki İznik kuşatmasından, 1099 Ağustosunda Askalan’da Mısır’ın yardım ordusuna karşı kazanılan zafere kadar yaşanan olaylarla ilgiliydi. Mesaj açıktı: Zaferlerde Tanrı’nın eli vardı, onsuz hiçbir şey gerçekleşemezdi. Tanrı günahlardan hoşnutsuz olursa, cezası da beraberinde gelirdi. Haçlı Seferi, Hristiyan inancının ve tartışmaların en temel ilkelerini doğrulayan bir şekilde tasvir edildi; sayısal olasılıkların üstesinden gelmekten kazanılan ganimete kadar, Tanrı’nın içkinliğinin olumlu somut kanıtları; develer, koyunlar, inekler ve hatta elementler bile Tanrı’nın ordusunu destekledi. Mektup büyük olasılıkla daha sonraki askerleri kırılgan ve savunmasız Latin fetihlerine yardım etmeye cesaretlendirmek amacıyla kullanıldı.⁴⁹

Daha az açık olan şey, kısa süre sonra eski askerlerin ve gözlemcilerin kalemlerinden veya yazdırmalarıyla ortaya çıkan ustaca hazırlanmış uzun anlatı kayıtlarının kullanılmasıydı. İlk erken kayıtlardan biri olan ve bir ihtimal 1099-1100 gibi erken tarihlere dayanan bazı versiyonları da bulunan *Gesta Francorum*’un iddiaları, Bohemund d’Antioch’un 1106’da planlanan Haçlı Seferi’ni desteklemek için aktif olarak kullanılmıştı. Belki ikna edememiş olabilir ancak sonraları itibarının parlamasına yardımcı oldu.⁵⁰ Bohemund’un 1104-6’daki propaganda turunda gösterdiği gibi halk üzerinde doğrudan bir etki, sanki sahnedeymiş gibi yapılan konuşmalar, vaazlar ve törenler aracılığıyla kazanıldı. Mektupların aksine, *Gesta* gibi uzun metinler alt bölümlere ayrılırlar bile propaganda için kullanışsızdı. İşlevleri daha çok geçmişteki kahramanlıkları hatırlatmak, gelecekteki fikirleri şekillendirip hareket ettirmektir. Hem kendine has bir stile sahip eskileri hem de onları hızla takip eden, daha lüks ve şekillendirilmiş versiyonlarıyla el yazması üretimi, okuyucuların demotik olmaktan uzak olduğunu gösterir. İletişim ağları, saraya

48 *Chronicon S. Andreae in Castro Cameracesii*, ed. L. C. Bethmann (Hannover, 1846), s. 544-6; genel olarak, C. Tyerman, *The Debate on the Crusades* (Manchester, 2011), özellikle s. 7-25 ve s. 32-3, n. 1-15.

49 Çev. Peters, *First Crusade*, s. 293-6.

50 N. L. Paul, “A Warlord’s Wisdom: Literacy and Propaganda at the Time of the First Crusade”, *Speculum*, 85 (2010), s. 534-66; ayrıca bk. N. L. Paul, *To Follow in Their Footsteps* (Ithaca, 2012).

ve özellikle 1120'lerden itibaren kutsal savaşı teşvik etmeyle eşleşen Benedicten ve Cistercian Tarikatlarıyla birlikte manastıra aitti.⁵¹ Bu metinler, sekülerlerin ve din adamlarının eşit bir şekilde başvurduğu seçkin bir Haçlı Seferi vizyonunun oluşturulmasına yardımcı oldu. Birinci Haçlı Seferi'nin eski kurtlarından Auvergne-Vélaylı bir şövalye, Kudüs yolculuğunun iki tanığı Foucher de Chartres ve Raymond d'Aguilers de dâhil üç tarihi kroniği ihtişamlı minyatürlerle bezedi ve kopyasını muhtemelen 1137 yılında Fransa Kralı VII. Louis'ye sundu. Niyeti oldukça açıktı:

Atalarımızın sayısız seçkin eylemi ve sözü işlenmelidir, şerefli bir anıya layık bir kalemle işlenmelidir... Bu şekilde bu kitaba, atalarınızın resimlerine bir aynadaymışınız gibi akıl gözüyle bakabilir ve erdem yolunda onların ayak izlerini takip edebilirsiniz.⁵²

Kudüs'ü ve şövalyelerin dindarlığını vurgulayan bu metinler, yazılı mesajı, görsel ve sözlü anmayla birleştirilerek sonraki Haçlı Seferi kararlarının alındığı kültürel bağlamı üretti. Louis sekiz yıl sonra haçı aldı ve tartışmalı bir biçimde ortam klişelerine uymaya çalıştı. İkinci Haçlı Seferi'nin ilk safhasını ayrıntılı olarak açıklayan papazı Eudes de Deuil, 1095-9 öykülerini okuyarak ve onlardan bir tanesini yanında götürerek görevine hazırlandı.⁵³

Haçlı Seferi kroniklerinin bilgi madeni, teşvik kaynağı ve öykünme modeli olarak kullanılması, Haçlı Seferi'nin entelektüel ve ideolojik ahenkle cilalanmasını, yani tam da Haçlı organizatörlerin başarmaya çalıştıkları şeyi sağladı. III. Eugenius, İkinci Haçlı Seferi çağrısını birincinin görkemli anısı bağlamında dile getirmişti. Baviera'daki Schäftlarn'ın başrahibi, Friedrich Barbarossa'ya, büyük olasılıkla Üçüncü Haçlı Seferi için haç kuşandığı tarih 1188 Martin'da, Robert de Rheims'in Birinci Haçlı Seferi kroniğinin çok büyük bir kopyasını sundu. Robert de Rheims'in bu kitabı, XII. yüzyılda Birinci Haçlı Seferi'nin açık ara en çok kopyalanan kaydıydı. Geriye kalan el yazmalarının çoğunun üretimi, 1145-7 ve 1188-90 yılları

51 Mesela, Robert of Rheims, *Historia Iherosolimitana*, ed. D. Kempf ve M. G. Bull (Woodbridge, 2013), s. xlii-xlvii; kıyaslama için, J. Flori, *Chroniqueurs et propagandists: Introduction critique aux sources de la première croisade* (Geneva, 2010).

52 *Monitum Willelmi Grassegals militis ad historias belli sacri*, RHC Occ., iii. cilt, s. 317-18, çev. J. Rubinstein, "Fitting History to Use: Three Crusade Chroniclers in Context", *Viator*, 35 (2004), s. 132-68 ve s. 134.

53 J. Philipès, "Odo of Deuil's De profectione as a source", *Experience of Crusading* içinde, ed. Bull and Housley, i. cilt, s. 83-4 ve n. 18 ve 23.

rı arasındaki asker toplama ve vaaz verme kampanyaları etrafında kümeleniyor gibi görünüyor.⁵⁴ Haçlı Seferi vaazları seferin tarihine yapılan atıflarla dolduruldu. İlk yazılı kroniklerin zamanın Haçlı zihniyeti üzerindeki etkisi azalıyordu. Ancak sonraki seferlerin kayıtlarına göre çok daha derine işliyordu. Nitekim Beşinci Haçlı Seferi (1217-21) sırasında Mısır'ın Dimyat kentindeki Haçlı ordugâhında yaşanan sefaletin görgü tanığı Jacques de Vitry, bunu on ikinci yüzyıl yazarı Willermus Tyrensis'in Birinci Haçlı Seferi'nde yaşanan yoksunluk anlatısı üzerinden sundu. Willermus materyalini, on ikinci yüzyılın başlarında emektar Haçlıların anılarının derlendiği Albericus Aquensis'in kroniğinden ödünç aldı.⁵⁵ Haçlı Seferi girişiminin kendine gönderme yapan doğası kaçınılmazdı. Bu, etkileyici Latin kronikleri külliyyatında olduğu gibi on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda gittikçe genişleyen yerel destanların, şiirlerin ve şarkıların çoğunluğu için de geçerliydi. On üçüncü yüzyılda Haçlı Seferi vaaz edenlere, kahraman ataların anısına vurgu yapmaları ve dinleyenleri büyülemek için tarihî metinlerdeki hikâyeleri kullanmaları tavsiye edildi.⁵⁶ Haçlı Seferleri yaşanmış deneyimler olmanın yanında, bazı motifleri vaaz yoluyla popülerlik kazanan ve belirli bir sefer ayınınin ortaya çıktığı edebiyat yoluyla tanımlandı. Ne olursa olsun, Haçlı Seferi edebiyatı bir ideoloji kaynağı ve ahlaki örnek, birbirini izleyen nesillerin tepkilerini çerçeveleyen eylemler için gerekçe sağlayarak seçici, eğilimli anılar yığını ihtiyacını karşıladı: Ataların eylemleri ve Tanrı'nın lütfu.

Yazının doğrudan kullanımı idari alanda kaldı. Papalık fermanları tutarlı bir yön verdi. III. Eugenius'un İkinci Haçlı Seferi'ni başlatan *Quantum praedecessores* başlıklı fermanı iki defa yayımlandı zira ilki fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Bu, onun halefleri III. Alexander (1165, 1169 ve 1181'de) ve III. Lucius (1184/5'te) için model görevi gördü. Haçlı Seferi'nin dünyevi ve manevi ayrıcalıklarının önceden yazılı bir şablonda var olmasının verdiği rahatlık sonraki yüzyılda, Dördüncü Lateran Konsili'nin (1215) (no.71 *Ad Liberandam*) Haçlı Seferi kararnamesinin 1245 ve 1274 Lyon Konsillerinde kopyalanmasıyla

54 Robert of Rheims, bk. aynı bölümün 51. dipnotu; gösterişli minyatürler için bölüm girişlerindeki görsellere bakınız; *Quantum praedecessores*, çev. Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 57-9.

55 James of Vitry, *Lettres*, ed. R. B. C. Huygens (Leiden, 1960), s. 135, 139; kıyaslama için, *William of Tyre's Historia*, ed. R. B. C. Huygens (Turnholt, 1986), bk. v. bölüm s.10.

56 Lecoy de la Marche, "La prédication", s. 15-18.

teyit edildi. Bu fermanların mesajın özünü vermesi amaçlanmıştı. 1181'de III. Alexander, Haçlı Seferi'ni desteklemelerini umduğu din adamlarına kendi mektuplarını halka duyurmalarını emretti. 1213'te III. Innocentius, *Quia Maior* fermanındaki ayrıntıların dikkatli ve etkili bir şekilde iletilmesi konusunda ısrarcıydı.⁵⁷ Eğer daha erken değilse, on üçüncü yüzyılda metinler yerel dillere çevrildi. Kronik yazarları bölgelerine gönderilen nüshaları da dâhil ederek Papalık mektuplarının önemini kavradılar. 1198'den öncekiler genellikle geriye kalan tek nüshadır. Elçi ve vaizlerin yetkilendirilmesi, soruları cevaplama ve vaaz verme sürecini kontrol etme girişimlerinin yanı sıra mektup alışverişine dayanıyordu. Sahadaki elçiler yeminler içeren yazılı soruşturmaları bir çatışma sahnesinden diğerine aceleyle yazıp yolladılar. Bir Haçlı'nın haçı kabul etmesi için eşinden izin alma gerekliliğini ortadan kaldırdılar ve vaizin çevresindekilere haç kefareti için kesin koşullar getirdiler (Piskopos Regensbergli Conrad daha büyüğünü talep eder). Avusturya'daki Rommersdorf başrahibi *Quia Maior*'u ve diğer Papalık mektuplarını ileride referans yapmak üzere bir dosyada topladı ve vaizlerine faaliyetlerini ve askere alınanları kaydetmelerini emretti.⁵⁸ On üçüncü yüzyılın ortalarında ve muhtemelen daha önce, Almanya ve Fransa'da haçı vaaz eden keşişlere, ilgili Papalık fermanlarının dosyaları verildi. Günümüze ulaşan bir dosyada Almanca çevirisi de bulunuyor.⁵⁹

İdari yazışmaların hemen hemen tamamı Latince yapılmasına rağmen bu şart sekülerleri kapsamadı. Şövalye ve din adamları, bazen eğitim de içeren bir sosyal ortamı paylaştılar: "I. Richard'ın Başpiskopos Hubert Walter'ın Latincesini düzeltmesine şahit olun."⁶⁰ Daha önce görüldüğü gibi ikinci derecedeki soylular ve aristokratlar da iyi eğitilebilirlerdi.⁶¹ Şövalyelik erdemi liberal sanatları kucakladı. Öğrenme edepsiz bir kelime değil, sosyal bir ziynetti.⁶² Haçlılar

57 C. Tyerman, *The Invention of the Crusades* (Basingstoke, 1998), s. 14, 36-7; Migne, *Patrologia Latina*, cc. cilt, cols. 1294-6, ccxvi. cilt, col. 822.

58 Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 131-31; F. Kempf, "Das Rommersdorfer Briefbuch des 13 Jahrhunderts", *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung, Ergänzungsband*, 12 (1933), s. 502-71.

59 Maier, *Preaching the Crusades*, s. 101-3.

60 Bk. Birinci Bölümün 58. dipnotu.

61 Ilger Bigod için Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, v. cilt, s. 170-72; Eadmer, *Historia novorum*, ed. M. Rule, Rolls Series (London, 1884), s. 179-81; Pons de Balazuc için bk yukarıda s. 47-48 ve RHC Occ., III. bölüm, s. 235; Anselmus de Ribemont için, Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe*, s. 144-6, 155-6.

62 Aurell, *Le chevalier lettré*, s. 28-9 ve muhtelif yerlerde.

arasında çeşitli okuryazarlık becerileri tanımlanabilir. 1147'de bir Haçlı ve erken yetişmiş felsefe öğrencisi olup Latince mektuplar yazan ve amatör olarak Latince şiirle uğraşan Waleran de Beaumont veya Latin merkezli İngiliz kraliyet bürokrasisini yöneten Doğu Angliyalı ikinci dereceden soylu Ranulf Glanvill, bir Latin hukuk kitabının derlenmesine başkanlık ettiler ve geleceğin kralı John'un (siyasi olmasa da) başarılı akademik eğitimini denetlediler.⁶³ Daha önce de bahsedildiği gibi Gregory Bechada, Geoffroy de Villehardouin, Robert de Clari ve Jean de Joinville gibi adamlar ve diğer eğitilmiş şövalyeler, kısmen de olsa Latince eğitim ve edebî teknikte kesin bir kolaylık öneren yerel dizeler ya da mensur tarihler yazdılar.⁶⁴ On üçüncü yüzyılda fonksiyonel okuryazarlıkta en azından okuma becerisi beklenmekteydi. *Miles literatus* (okuryazar asker) kavramının varlığı yüzeysel olarak karşıt yeteneklerin bir örneği olmasına rağmen ruhban sınıfında kızgınlık uyandırabilirdi. Willem Tyrensis'e göre kendi eğitimi sınırlı olan ancak hissedar efendiler gibi hareket eden Ankatya Prensi Raymond de Poitiers (1136-49) gibi üçüncü bir grup da vardı.⁶⁵ Yazışmalar, Papalık fermanlarının 1110'larda ve 1120'lerde İspanya'daki Müslümanlara ve Balear Adaları'na düzenlenen seferlerde sergilediği emsallerin ardından İkinci Haçlı Seferi hazırlıklarını kolaylaştırdı. 1146-7'de Bernard de Clairvaux, naiplerin mektupları aracılığıyla İngiltere, Frankonya ve Bavyera'ya vaaz seyahatleri düzenledi. Mektupların yanında Papalık fermanının kopyaları vardı. Bernard'ın temsilcisi başrahip Adam von Ebrach, 1147 Şubatında Regensburg'daki bir toplantıda vaaz vermeden ve haç kuşandırmadan önce hem Bernard'ın fermanını hem de mektubunu okudu. Bernard, ruhban olmayanların en azından bazılarının çeviri veya anlama konusunda yardıma ihtiyaç duyacaklarını farz etti.⁶⁶

63 D. Crouch, *Beaumont Twins* (Cambridge, 1986), s. 7, 207-11; John Hudson, "Ranulf Glanvill", *ODNB*.

64 *Canos d'Antiocha*, ed. L. M. Paterson ve C. Sweetenham (Aldershot, 2003), s. 5-17, 34-40; Aurell, *Le chevalier lettré*, s. 195.

65 William of Tyre, *Historia*, bk. 14. bölüm 21.

66 Bernard'ın Bohemya düküne yazdığı, Moravya piskoposunun açıklayacağını umduğu mektup için bk. Bernard of Clairvaux, *Opera*, viii. cilt, *Epistolae*, ed. J. Leclercq ve H. Rochains (Rome, 1977), no. 458, s. 436-7 (B. S. James'in çevirisi oldukça yanlıtıcıdır, *Letters* n. 392, s. 464); Otto of Freising, *The Deeds of Frederick Barbarossa*, çev. C. C. Mierow (New York, 1966), s. 75; genel olarak Philips, *Second Crusade*, s. 69-77.

Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Papalığın silahlanma çağrısı Atlantik'ten Baltıklara kadar dolaşarak vaaz verme şablonu sağladı. Doğudaki hadiselerin kısa anlatılarının ve mektupların tamamı olmasa da görgü tanıklarından olduğu iddia edilen bazıları, resmî propaganda çizgilerine uyacak şekilde yeniden yazıldı veya derlendi. Avrupa'daki kopyaların içeriklerindeki ve dillerindeki tutarlılık, metinlerin büyük ihtimalle Papalık mahkemeleri ve Haçlı elçileri etrafında oluşturulduklarına işaret ediyor.⁶⁷ Aynı veya benzer politik yazar gruplarındaki bazı tecrübeli tartışmacılardan, kasıtlı olarak kayıtlarda asker toplamayı teşvik edenlere yönelik risaleler geldi. Sicilya'dan İngiltere'ye kadar deneyimi olan bilgin, şair, yazar, hukuk danışmanı, deneyimli tartışmacı ve idareci Pierre de Blois, Hittin'deki felaket haberini işittiğinde Papalık sarayındaydı. 1188-9'da Selâhaddîn'e, korkaklara ve dininden dönenlere karşı toplu bir şekilde ani misillemeye yapmak için farklı yaklaşımlar (Hristiyan şehitliği üzerine hacıyografi, gerekçeli tartışma ve şiddetli hakaret) kullanarak üç risale yazdı. Pierre, oturduğu yerden tavsiye veren bir Hintli bilge değildi. 1190 yılında hizmetinde bulunduğu Başpiskopos Canterburyli Baldwin'in umutsuz Akkâ kuşatmasına eşlik etmişti.⁶⁸

Kendinden öncekiler gibi Üçüncü Haçlı Seferi de sonraki seferlerle ilham vermek için kullanılan edebî anlatılara esin kaynağı oldu. Hatta bazı hatıra kayıtları, Haçlı Seferi'ne kalkışmadan önce planlandı. Başpiskopos Baldwin, iyimser bir şekilde çevresindeki (hiç yazmayan) yazarları kayıtları (nesir ve nazım) yazmakla görevlendirdi.⁶⁹ Latince tasvirlerin yanı sıra, 1190'larda tecrübeli Ambroise tarafından Fransızca uzun bir tarih yazılmıştır. 1191'de Arsuf'ta öldürülen Jacques d'Avesnes gibi figürlerin kahramanlık öyküleri, Haçlı Seferi vaizleri tarafından kullanılmak üzere standart ahlaki öyküler stokuna sokuldu. Haçlı Seferi çabalarının edebî dayanağı, katı bir alışkanlık havası üstlenmeye başladı. Languedoc'ta kâfirlere karşı yürütülenlerin yanı sıra Dördüncü ve Beşinci Haçlı Seferleri,

67 Tartışma için bk. J. H. Pryor, "Two excitationes for the Third Crusade", *Mediterranean Historical Review*, 25 (2010), s. 147-68, özellikle s. 152-7, 163, n. 163.

68 Bu Haçlı Seferi risaleleri için, *De Hierosolymitane peregrinatione acceleranda*; onunla ilişkili olarak *Dialogus inter regem Henricum secundum et abbatem Bonnavallensem*; ve hagiografik olarak *Passio Reginaldi*, bk. Migne, *Patrologia Latina*, ccvii. cilt cols. 957-75, 976-88 ve 1058-70; Tyerman, *Invention*, s. 26-9; R. W. Southern, "Peter of Blois", *ODNB*.

69 Gerald of Wales, *Opera*, ed. J. S. Brewer, *Rolls Series* (London, 1861-91), i. cilt, s. 79, çev. *The Autobiography of Giraldu Cambriensis*, ed. H. E. Butler (London, 1937), s. 104.

Latince ve yerel dillerdeki tarihleri cezbettiler. Hiçbiri tarafsız ve objektif değildi. Geoffroy de Villehardouin'ın Dördüncü Haçlı Seferi'nin Konstantinopolis'e yönlendirilmesine ilişkin yerel anlatımı, rağbet gösterilen silahlı eylemleri ortaya koydu. Albigen Haçlı Seferleri yazarları, tartışmalı olarak tanımlanan olayların lehine veya aleyhine yandaş yorumcular olarak yazdılar. Oliver von Paderborn'un Beşinci Haçlı Seferi tarihi, bir vaize ve Könlü Haçlıların lideri olarak yazdığı mektuplara dayanıyordu ve Tanrı'nın takdirini, haçın tekrarlanan çağrılarını bağlamında açıklamaya çalışıyordu.⁷⁰

Yazılı haberler propaganda da dinamik bir rol oynadı. Köln piskoposluğundaki vaiz ekibinden Oliver von Paderborn, aralarında Fransa elçisi Robert Curzon ve Namur kontunun da bulunduğu diğer vaizlere, 1214'te Frizya'da kendisinin de dâhil olduğu Haçlı vazalarına eşlik eden vizyonların ve mucizelerin açıklamalarını dağıttı. Diğer siyaset yazarlarını ve izleyicileri mevcut seferin vaazı sırasında mucizevi olaylara dair bilgilendiren bu "canlı" haber biçimi, vaizlerin teçhizatına ivedilik kattı: Rhineland ve ötesiyle İngiltere'deki St. Alban gibi uzak bölgelerde dolaşan hikâyeler sonraki kroniklerin bilgi kaynağı oldu. Oliver da kendi yazdığı, sefer öncesi ve sefer sırasındaki bültenlerin derlemesi olan Beşinci Haçlı Seferi tarihine, mucizelerin düzenlenmiş bir nüshasını ekledi. Oliver asker toplayan bir görevli, politik yazarı ve Haçlı askeri olarak yazının ve sözlü dilin birbirlerine bağlı olduğunu, Frizce semavi işaretleri ve görsel yardım örnekleri üzerinde gösterdi. Oliver'in vaazları, başrahibin ve keşişlerin onun vaazına yakından dâhil olduğu Rhineland Cistercian Manastırı Heisterbach örneğinde olduğu gibi yazılı olarak korunan, moral verici yarı mucizevi öyküler için hammadde sağladı.⁷¹ Hatıra, sözlü anlatıma bırakılmadı, kasıtlı olarak edebî kalıcılık verildi.

70 Ambroise, *Estoire de la guerre sainte*, çev. M. J. Hubert (New York, 1976); *Ordnatio de predicatione s. crucis in Angliae*, ed. R. Röhrich, *Quinti Belli Sacri Scriptores Minores, Société de l'Orient Latin* içinde, ii. cilt (Geneva, 1879), s. 20; Villehardouin'ın yerel dilde yazdığı için, *La Conquête de Constantinople*, ed. E. Faral (Paris, 1938-9); *La Chanson de la croisade albigeoise*, ed. E. Martin-Chabot (Paris, 1931-61); Peter of les Vaux-deVernay, *Hystoria albigensis*, ed. P. Guébin ve E. Lyon (Paris, 1926-39); J. J. Gavigan tarafından yapılan Oliver of Paderborn'un çevirisi, içinde, Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 159-225.

71 U. Berliere, "A propos de Jacques de Vitry", *Revue Bénédictine*, 27 (1910), s. 521-4; Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 135-6; Roger of Wendover ve Oliver'in kronik versiyonları için, Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 132, 166; Caesarius of Heisterbach, *Dialogus miraculorum*, ed. J. Strange (Cologne, Bonn ve Brussels, 1851), ii. cilt, s. 245; genel olarak Oliver'in metni için, *Schriften*, ed. H. Hoogeweg (Tübingen, 1894).

Asker ve para toplamak yazımın önemini daha da sağlamlaştırdı. 1215 ruhban vergisiyle ilgili bazı Papalık kayıtlarının yaptığı gibi Kardinal Ugolino'nun Kuzey İtalya'daki faaliyetleri sayesinde haç kuşananların (*crucesignati*)⁷² ve yapılan ödemelerin ayrıntılı bir kaydı günümüze ulaşmıştır.⁷³ Ancak toplanma hesaplarının kayıt altına alınması bir yenilik değildi. Papalık bürokrasisine alışkanlık da kısıtlanmadı. Bohemund'un kayıtları Birinci Haçlı Seferi'nde yaptığı harcamaların muhasebe kayıtlarını da gösteriyor.⁷⁴ Statüsü ne olursa olsun, Haçlı Seferi komutanları tarafından yapılan herhangi bir bağış toplama faaliyeti, bir tür muhasebeyi gerektiriyordu: 1096'da İngiltere'deki Haçlı Seferi vergisi ya da 1146'da VII. Louis veya 1188'de Friedrich Barbarossa tarafından kendi topraklarında koyulan vergiler gibi. II. Henry 1188'de İngiltere'de, Selâhaddin Öşrü için Salisbury'de ayrı bir muhasebe ofisi kurdu. İngiltere'de erkenden gelişen arşivcilik geleneği, I. Richard'ın 1190'daki büyük Haçlı seferi için askerlerin, ödemelerin, teçhizatın ve el konulan gemilerin dikkatli bir muhasebesini ortaya koymaktadır.⁷⁵ Haçlılar tarafından 1147'de Dartmouth'da kurulan ve parasal dağıtım, disiplin ve yasal yargıların gözetimiyle ilgilenen kardeşlik derneği, çok dil bilen kavgacıların anlaşmazlıklarını önlemek veya hafifletmek için geçmiş kararları doğrulayacak ve yenilerini kaydedecek araçlara sahipti.⁷⁶

Kronik yazarları Haçlıların listesini tutmaya bayılırdı. Bilgileri genellikle tevatüre dayanmıyor, sağlam kaynaklardan geliyordu. Yazılı kayıtların en bariz amacı, sefere çıkmayıp evlerinde kalan komutanları ve toplumu bilgilendirmektir. Asker toplayan lortlar, yemin ettirmeye çalışan din adamları, suçları kovuşturmaya veya hukuki anlaşmazlıkları karara bağlamaya istekli mahkemeler veya borçlularını arayan alacaklılar, hepsinin okuma yazma bilmesi gerekiyordu. On üçüncü yüzyılda İngiltere ve Fransa'da-

72 Latince haç kuşananlar, Haçlılar anlamına gelen söz. Metin içinde çeşitli yerlerde farklı şekillerde de kullanılmıştır. Erkekler için *crucesignatus*, kadınlar için *crucesignatae*. (ç.n.).

73 Regestri del Cardinale Ugolino, s. 7-153; Epistolae selectae saeculi XIII, ed. C. Rodnberg (Berlin, 1883-94), i. cilt, s. 89-91, no. 124, tablolatırılmış hâli içinde Powell, *Anatomy*, s. 100-101.

74 *Gesta Francorum*, s. 75.

75 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 16-17, 78-81; aynı yazar, *God's War*, s. 276-7, 389-91. Aşağıda bk. s. 258-259.

76 *De expugnatione Lyxbonensi*, ed. ve çev. C. W. David (New York, 1976), s. 56-7.

ki seküler mahkeme kayıtlarının gösterdiği gibi Haçlı yemininin sonuçları sosyal faaliyetin en uzak noktalarına kadar uzanıyor. Taşra polisi gibi askerî yetkililerin, komutaları altındakilerin listesini tutması faydalı sayılsa da önceki seferlerden somut örnekler elde etmek zordur.⁷⁷ İngiltere'deki ve Sicilya'daki yönetimler, büyük oranda mali sebeplerle on ikinci yüzyılın ortalarına kadar yükümlülük listeleri derliyordular. Teknoloji mevcuttu. Yazıcılar el altında hazırdu ve yazılı kayıtların kültürel açıdan kabul görmesi önem kazanıyordu. Orta Çağ kroniklerindeki sayılar herkesin bildiği gibi yaratıcıdır. Gelin görün ki Galli Gerald'ın, Başpiskopos Baldwin'ın 1188 yılında Lent'teki vaaz turunda, "kabaca" 3000 Galli'nin haç kuşandığını tahmin etmesi saçma bir rakam olmaktan uzaktır çünkü yazılı kayıtlara dayanıyor olabilir. 1190'lar sonu veya 1200'ler başında Başpiskopos Canterburyli Hubert Walter, Cornwall ve Lincolnshire'daki haç kuşananların, Üçüncü Haçlı Seferi'nde yeminini yerine getiremeyen akşamdan kalmaların listelerini derledi. Bunlar ya yeni olabilir ya da mevcut kayıtlarla karşılaştırılarak kontrol edilmiş olabilir. İngiliz Hazinesi'nin 1190, 1191 ve 1192 kayıtları elli dokuz şövalyenin Haçlı sıfatıyla, Gallerle savaşmak için alınan vergiden muaf tutulduklarını gösteriyor. Aynı kaynağın 1207 ve 1208'deki kayıtları, Yorkshire'dan seksen Haçlı (*cruisati*) askerinin belirli olmayan nedenlerle para cezasına çarptırıldıklarını listeliyor gibi görünüyor. Ancak⁷⁸ St. Albanslı tarihçi Wendoverli Roger, 1227'de Haçlı vaizi Usta Hubert'in, haç ile işaretlediği isimlerin bir listesini nasıl tuttuğunu anlattı. Roger'ın 40.000 tahmini ihtimal dışıdır. Beşinci Haçlı Seferi'nde ve sonrasında gönderilen eğitilmiş vaiz ekiplerinin büyüklüğü göz önüne alındığında, böyle bir uygulama muhtemelen standarttı. Oliver von Paderborn 1214'te Frizya'daki vaazına eşlik eden semavi vizyonları anlatan yazısında sadece genel rakamları tahmin etmekle kalmadı, aynı zamanda şövalyeler, çavuşlar ve yaverler gibi farklı kategorileri de belirlemeye çalıştı. Mektubun çeşitli nüshalarında farklı rakamlar verilirken, -birkaç bin- ölçek inanılmaz değildi. Haçlıları saymayı görevinin bir parçası olarak üstlendi. Beşinci Haçlı Seferi'ne kendi bölgesinde asker toplayan bilgili bir çağdaş, Mainzli bir rahibin yaptığı başarılı vaaz sonra-

77 Ilger Bigod, bk. aynı bölümün 61. dipnotu; yasal etki için bk. Tyerman, *Invention*, s. 55-62.

78 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 66, 70-71, 169-72.

sında “seksen kadar” kişinin haç kuşandığını kaydetti. Bu rakam tamamen gerçekçi bir sayıdır.⁷⁹

Diğer listeler Birinci Haçlı Seferi’nden itibaren ödeme, mükâfatlar veya temel asker istihdamı teknikleriyle ilgiliydi. Ancak bunların yazılı arşiv kanıtları Üçüncü Haçlı Seferi sırasında yüzeysel olarak ortaya çıktı.⁸⁰ Albigen Haçlı Seferi’ne kaydolun Haçlılar için alışlagelmedik –kırk gün- (bilinen lortluk yükümlülüğü) gibi terimler yazılı tasdik içindi; hizmetini uzatmaya karar verenler için ise bir kat daha uygun olurdu. On üçüncü yüzyıl başlarına ait bir vaaz el kitabı haç kabul etme yolu için bir metafor ararken, bir Haçlının Mesih’in semavi mirasından yararlanmasını garantilemeyi yazılı bir sözleşmeye (*quasi per cartam*) benzetti. Haç kuşanma ayininin başka bir versiyonunda da belirli türde yazılı bir sözleşme için “cyrograph” (*de cyrographo*) teknik terimi kullanıldı.⁸¹ Haçlı Seferi’ne ilişkin sözleşmelerin varlığı muhtemelen on birinci yüzyıla kadar geriye gitse de bir Haçlı askeriyle diğeri arasında 1239-40 tarihleri arasında yapılan yazılı bir hizmet sözleşmesi ve 1240’ların sonlarıyla 1250’lerin başlarında Fransız ve İngiliz kraliyet yönetimlerinin arşivlerinden çıkan başka kayıtlar günümüze ulaşan en eski örneklerdir.⁸² 1190’lar ve 1240’larda olduğu gibi Papalık veya kraliyet merkezi komuta yapılarının ayrıntılı yazılı kayıt tutma olasılığı daha yüksek olabilirdi. Çünkü Haçlı Seferi, onların yalnızca hükûmete ait veya bürokratik uygulamalarının bir uzantısını oluşturuyordu. Yine de daha önceki Haçlı Seferi planlarının, varisler ve halefler tarafından kopyalanmayıp tutarlı bir şekilde saklanmaması, hiç yazılmadıkları anlamına gelmez. Yerel düzeyde yazmanın önemi, zengin Haçlıların bağış toplama yollarını koruyan manastır kayıtlarında ya da haç alma ayinini kaydeden bölgesel varyantlardaki piskoposluk kayıtlarında görülüyor. Kurumların bürokratik kültürü, sistemli bir şekilde

79 Roger of Wendover, *Flores historiarum*, ed. H. G. Hewlett, Rolls Series (London, 1884-9), ii. cilt, s. 297; Berliere, “A propos”, s. 522-4; Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 135-6; *Testimonia Minora de Quinto Bello Sacro*, ed. R. Röhrich (Geneva, 1882), s. 177.

80 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 80 ve aşağıdaki Sağlık ve Emniyet bölümüne müracaat ediniz.

81 *Ordinatio de predicatione s. crucis in Angliae*, s. 22; M. Purcell, *Papal Crusading Policy 1244-91* (Leiden, 1975), s. 200.

82 S. Llyod, *English Society and the Crusade 1216-1307* (Oxford, 1988), s. 80, 81, 106-7, 115-23, 134-8, 144-5 ve ek 5.

uzun vadeli kayıt tutmaya şahıslardan veya ailelerden daha fazla eğilimlidir. Ancak Haçlı Seferi organizatörleri, arşiv kültürünün sivrilmesinden çok önce faaliyetlerinin neredeyse her alanında yazıyı kullanmışlardı.

Pierre l'Ermite'in Haçlı Seferi geleneğini Kudüs patriğinden alınan bir mektupla başlattığı efsanesi isabetsiz değildir. Gerçek veya içeriğiyle oynanmış haber bültenleri, bilgi sağlamaya ve kışkırtıcı teşviklere devam etti. Rahiplerin merkezi hiyerarşisi, uluslararası temasları ve papaz meclisleri yeni yazılı iletişim kanalları sağladı. On üçüncü yüzyıl ortalarında Haçlı Seferi vaizleri tarafından taşınan mühürler, sadece çantalar dolusu bağış veya kefarete paralarını korumak için değil, belgeleri doğrulamak için de kullanılmış olabilir.⁸³ Bürokratik, seküler ve dinî rejimler bilinçli olarak ve giderek artan bir şekilde arşivleme prosedürlerini Haçlı Seferi'nin mekaniklerine doğru genişlettiler. En başından beri uzun mesafeli ve geniş çaplı kamuoyu seferberliğinin, diplomasinin, askerî planlamanın, finansın ve asker toplanmanın aktif unsuru yazı, Haçlı Seferi hazırlıklarında merkezi bir yer işgal etmeye devam etti. –Excitatoria,⁸⁴ mektuplar, broşürler, risaleler, örnek vaazlar, kronikler, ilahiler ve şiirler- gibi ikna silahları -arazi anlaşmaları, Haçlıların listeleri, hizmet sözleşmeleri, diplomatik yazışmalar ve mali hesaplar gibi -iş araçlarını tamamladı. Ancak yazı yalnızca tek bir rol oynadı. Yörenin ileri geleninin komşu keşişlerle yaptığı mülki anlaşma yazılı olarak kaydedilmiş olabilir ancak sözleşmeli hakların devrini simgeleyen nesneler –bir hançer, toprak parçası- muhtemelen halka açık törenlerde değiştirildi. Piskoposluk görevlileri haçı almak için mahalle ayini yazmış olabilirler fakat haç kuşanma eylemi, bir cemaatin önünde düzenlenen dinî ayin töreni içeriyordu. Bir Haçlı Seferi'ne destek seferber etmek yazıya, yetki devrine dayanan sistemlere ve aynı zamanda performansa bağlıydı.

83 Kıyaslama için, Maier, *Preaching the Crusades*, s. 106.

84 Latince uyandırmak, canlandırmak, kışkırtmak anlamlarındaki excit/o-are fiilinden türetilen ve uyarıcı, kışkırtıcı anlamına gelen kelime. (ç.n.).

Harita 1.b.

Birinci Haçlı Seferi Sırasında Avrupa ve Yakın Doğu,
Papa II. Urbanus'un 1095-6 Vaaz Turu.

İKNA ETME

Haçlı Seferi vaizlerinin Orta Çağ imajları, Hristiyan evanjelizminin çelişen geleneklerini yansıtıyordu: Hizipçi ve tefsirci rahip, öğretmen ve papaz, didaktisizm ve etkileycilik, Aziz Paul ve Vaf-tizci Yahya, II. Urbanus ve Pierre l'Ermite, Bernard de Clairvaux ve Radulph Birader. On üçüncü yüzyıl başlarında Paris'te eğitim gören Foulques de Neuilly, Galli Gerald, Jacques de Vitry, Oliver von Paderborn gibi akademisyen ve entelektüellerin hikâyeleri, bireylerin kaygılarıyla teolojik şiddet ifadeleri gibi doğrudan bağlantılı iki parçayı kısa hikâyelerde birleştirdi. Galli Gerald, haçın sadece kamusal krizin değil bireysel zorlukların da çaresi olduğunu ve Haçlıların olası engeller, ikilemler ve kuşkularla yüzleşmesini anlattı. Oliver von Paderborn 1214'teki Frizya vaazında, yemin kefaretiden kurtulmak için el altından ödeme yapan cimri tefeciler, bir Haçlının karısının hayati tehlike oluşturan hamileliği, şeytanın korumasını arayan zorbalığa uğramış hizmetçi, Frizyalı bir lortun öldürülmesinin asker toplamaya etkileri gibi kişisel ve toplumsal sorunlarla uğraştı.⁸⁵ Vaizler, Haçlı Seferi yemininin ayrıntıları üzerinde III. Innocentius ve III. Honorius'a, Haçlıların bu tür ciddi, şah-sî veya maddi yatırıma dair endişelerini anlattılar. Haçlı Seferi'nin sıradan inananlar üzerindeki etkilerine dikkat etmek, Haçlı Seferi tanıtımına önderlik eden aynı akademik ruhban elitleri tarafından tasarlanan didaktik ve pastoral evanjelizme uyuyordu. Bu yüzden uygulayıcılara tavsiyede bulunup halkın ilgisizliği ve düşmanlığıyla mücadele etmek için teori ve eylemler hazırlandı.

TEORİ

Pastoral ve entelektüel kimliklerini kanıtlamaya hevesli dinî meslek sahiplerinin artan arzıyla güçlendirilen vaaz endüstrisi, Üçüncü Haçlı Seferi'yle filizlendi. Ortak yaklaşımları, temelde gerçek olma-tan ziyade kavramsallığa bürünen Paris eğitilmiş bilge rahiplerden oluşan zümrelerden, teorik analiz ve talimat el kılavuzları saçıldı. Kendi kendini kutlamak kişisel bir kusur değilse endemikti; edebî

85 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, çev. L. Thorpe (London, 1978), muhtelif yerlerde; aynı yazar, *Opera*, ed. J. S. Brewer, Rolls Series (London, 1861-91), i. cilt, s. 75, 77-8; Caesarius of Heisterbach, *Dialogus miraculorum*, ed. J. Strange (Cologne, Bonn ve Brussels, 1851), i. cilt, s. 70-72; ii. cilt, s. 234-5, 332-5; Testi-monia Minora de Quinto Bello Sacro, ed. R. Röhrich (Geneva, 1882), s. 178.

bir mecazdı. Oliver von Paderborn'un Frizya'daki etkileyciliğiyle övünmesi gibi Jacques de Vitry de Cenovalı kadınların dikkatini çektiği için kendisini tebrik etti. 1224 yılında Arles'in idarecisi Marsilya'daki son zaferini öven bir bülten yayınladı. Kendisine asker toplayabilirse şanslı olacağı söylenmişti fakat ekibinin her gün yüzlerce ve beş haftada toplam 30.000'den fazla kişiyi topladığını iddia etti. Onun kaydına göre vaazları, semavi vizyonlara ve mucizevi şifalara ilham veriyordu. Haçlıların (her iki cinsiyetten) eşlerinin koyduğu engeller aşılmıştı. Yerel kadınlar, gördükleri "Haça dair pek çok gizli" büyülerle sarsıldılar.⁸⁶ Mest olmuş kadınlar bir yana, bunlar Haçlı evanjelizminin bilindik tuzaklarıydı. Bu böbürlenme Tanrı'nın eseri olarak sunuldu; başarı da Tanrı'nın içkinliğine atfedildi.

Gerçek çok farklı olabilirdi. Vaazla ilgili kayıtlar, bir zamanlar Kutsal Topraklarda bulmuş ve dinleyenleri haç kuşanmaktan caydırmak için çabalayan İngiliz duvarcı gibi ezber bozan davranış örnekleriyle bezendi.⁸⁷ Bazı Haçlı Seferleri, meşru olmadığı veya inananlardan para koparmak için bahane olduğu gerekçeleriyle muhalefete sebep oldu. Galli Gerald'ın 1188 yılında başpiskopos Canterburyli Baldwin'den neşeyle bahsetmesi gibi vaizlerin de beceriksiz ve başarısız oldukları günler olabilirdi.⁸⁸ Vasıfsız, yeteneksiz ve donanımsız hatiplerin tehlikeleri iyi biliniyordu. Dinleyenlerin can sıkıntısı ve dikkatsizliği, tamamen düşman kesilmekle rekabet hâlindeydi. Bir Cistercian başrahibi, keşişlerini ve biraderlerini uyutmayı başardıktan sonra Kral Arthur'a karşılıksız bir gönderme yaparak uyandırdı. 1216 tarihli bir İngiliz Haçlı vaaz el kılavuzu, dikkat çekmek ve can sıkıntısını önlemek için hayret verici anekdotların, *exempla*, ne kadar gerekli olduğunu açıkladı.⁸⁹ Entelektüel tutarlılığın, mesajın ve mekânın hatiplere özgü etkileyciliğinin sağlanmasına özen gösterildi. On ikinci yüzyıl sonlarından itibaren Jacques de Vitry, Odo de Châteauroux gibi Haçlı Seferi vaizleri, IX. Louis'nin 1248 Haçlı Seferi'nin Papalık elçisi, sapkınlık karşıtı vaaz

86 Oliver, yukarıda s. 120; James of Vitry, *Lettres*, ed. R. B. C. Huygens (Leiden, 1960), s. 77; J. Bird, E. Peters ve J. M. Powell, *Crusade and Christendom* (Philadelphia, 2013), s. 232-5.

87 G. R. Owst, *Preaching in Medieval England* (Cambridge, 1926), s. 56-7, *Speculum Laicorum*'dan alıntı.

88 Gerald of Wales, *Opera*, i. cilt, s. 75.

89 Caesarius of Heisterbach, *Dialogus*, i. cilt, s. 205; *Ordinatio de praedicatione s. Crucis in Angliae*, ed. R. Röhrich, *Quinti Belli Sacri Scriptores Minores, Société de l'Orient Latin*, ii. cilt, (Geneva, 1879), s. 24.

uzmanı Stephen de Bourbon ve Humbert de Romans gibi Dominikanlar dâhil, parlak üsluplu vaaz koleksiyonlarıyla desteklenen teorik vaaz literatürü dalgasındaki güçlükleri ele aldılar.⁹⁰

Teorik reçete ayrıntılıydı ve kalıplaşmıştı. Vaazlar giriş mahiyetinde bir açıklama, metin veya *exordium*, vaazın amacı veya *narratio*, argümanlar, karşı argümanlar veya *divisio*, daha sonra deliller, *confirmatio* ve çürütmeler, *confutatio* ve en sonunda da sonuç veya sonsöz gibi belirli kalıpları takip ederdi. Model; prensler ve soylular, askerler, avukatlar, özgür insanlar, serfler ('crucesignati'nin teknik olarak özgür olması gerektiğinden vaizler için bir anlamları yok), kadınlar (dullar ve evli olmayanlar gibi ayırım yapıyor), din adamları, akademisyenler, şehirli, gençler, yaşlılar, zenginler ve fakirler gibi farklı kitlelere uygun olarak uyarlanabilirdi. Vaazlar açık ve sıkıca yapılandırılmıydı. Vaizler dinleyicilerine patronluk taslamaktan, tepeden bakarak konuşmaktan, laf kalabalığıyla kafa karıştırmaktan, retorik hileler kullanmaktan, yalan söylemekten ve alakasız safsatalardan kaçınmalıdır. Anlatılar ve *exempla* çok uzun olmamalı ve günümüze ulaşan bir el kılavuzu örneğinin işaret ettiği gibi "kısa, anlaşılır ve inandırıcı" olmalıdır. Kelimeler ve işaretler anlamla uyumlu olmalıdır. Feci bir olay anlatırken ses korkuyla titremelidir. Vaizlerin iyi bir diksiyona, güçlü seslere, akıcı anlatıma, geniş bir hafızaya ve iyi derecede Latinceye ihtiyaçları vardır. Abartılı ifadeler ve jestler cesaret kırıcıdır, vaizleri aptal, soytarı veya oyuncu gibi gösterir.⁹¹ Burada da ideal, aykırılığı şerefleştirmiş görünüyor.

Vaaz özetinde Haçlı Seferi'ndekiler ayrı ayrı gruplandırılmamış fakat kefareti yerine getirenlerle birlikte toplanmıştır. Haç yoluyla kurtuluş dili ve çarşıya gerilmiş Mesih benzetmesi, Haçlı Seferi'nden diğer *de cruce* vaaz türlerine kolayca aktarıldı. Fordeli Baldwin,

90 İngilizce araştırmalar için bk. P. Cole, *The Preaching of the Crusades to the Holy Land 1095-1291* (Cambridge, Mass., 1991); S. Menache, *The Vox Dei: Communication in the Middle Ages* (Oxford, 1990); C. T. Maier, *Preaching the Crusades, Mendicant Friars and the Cross in the Thirteenth Century* (Cambridge, 1994); aynı yazar, *Crusade Propaganda and Ideology: Model Sermons for the Preaching of the Cross* (Cambridge, 2000), özellikle 2. bölüm; C. Muessig, ed., *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages* (Leiden, 2002), özellikle B. M. Kienzle, "Medieval Sermons and their Performance", s. 110-45.

91 Thomas of Chobham R. Copeland ve I. Slutier, *Medieval Grammar and Rhetoric, Language, Arts and Literary Theory AD 300-1475* içinde (Oxford, 2009), s. 628, 638; kıyaslama için Thomas of Chobham, *Summa de Arte Praedicandi*, ed. F. Morenzoni (Turnholt, 1988), s. 303 ve muhtelif yerlerde; Humbert of Romans, *Treatise on Preaching*, çev. W. M. Conlon (London, 1955).

1188 yılındaki Haçlı Seferi vaazından önce, haçı, metaforik ancak belirsizlik içinde manevi “bir askerî sancak, galibiyet hatırası ve zafer işareti” olarak tanımladığı “de Sancta Cruce” vaazını bestelemiştir. 1333’te yani bir buçuk yüzyıl sonra, VI. Clemens namıyla papa olacak Başpiskopos Rouenli Pierre Roger, Papa XXII. Ioannes’in huzurunda verilen bir Haçlı Seferi konuşmasında, “de cruce” tövbe vaazlarından birinin sonunu kelimesi kelimesine tekrar kullandı.⁹² Haçlı ideolojisinin seküler Hristiyan yaşamının nihai bir ifadesi olarak kendine has radikalizmi, normal pastoral teolojiye tartışmalı bir biçimde dâhil edildi. Humbert de Romans genel vaaz eserinde, vaizleri, “vaaz vermek savaşmaktır çünkü (vaizler) inanca ve ahlaka karşı yapılan hatalarla savaşan” Makkabiler (Haçlılarla bilindik bir benzetme) gibi cesur askerlerle yani Mesih’in askerleriyle kıyasladı.⁹³

Ancak Haçlı vaazları kendine özgüydü. Humbert bunun için 1265 yılında “de praedicatione s. Crucis contra Saranenos” adında ayrı bir eser yazdı. Geriye kalan Haçlı vaazlarının gösterdiği gibi Humbert, muhtemelen en iyi nasıl yapıldığını göstermek için II. Urbanus’un Clermont konuşmasının bir versiyonunu eklemesine rağmen sabit bir modelden ziyade, farklı dinleyiciler ve farklı durumlar için uyarlanabilir esnek temalar sağlamakta ilgilieniyordu.⁹⁴ Risale ilk örnek değildi; pratik bir referans kitabıydı. Bahsi geçen gösterişsiz el yazması geleneğinin geniş bir kitleye ulaşip ulaşmadığı kesin olmasa da Humbert, Dominikan Tarikatı’nın eski başkanı olarak en geniş bağlantının tadını çıkardı. *De praedicatione s. Crucis*, belirli ilahilerin nerede söyleneceği, hangi noktada cemaatten haç kuşanmasının isteneceği, haçın neden ve nereye (sağ omuza) ilıştırileceği gibi vaaz mekaniklerini ele aldı. Haç kuşanmanın önündeki engellerle mücadele edilirdi: Günah, olası zorluklar ve tehlikeler karşısında korku veya endişe duyma, ev ve aile sevgisi, yaşlıların düşmanlığı, alay ve ilgisizlik, malzeme yetersizliği veya şüphe. Bazı tekzipler çirkin imgelerle doluydu. Aile hayatına beslediği sevgi yüzünden

92 Baldwin of Forde, “Sermo de Sancta Cruce”, *Opera: Sermones de Commendatione Fidei* içinde, ed. D. N. Bell (Turnholt, 1991), s. 127, “in militia vexillum, in victorie trophæum et triumphum titulum”. C. Tyerman, *The Invention of the Crusades* (Basingstoke, 1998), s. 73 ve ref. için n. 185.

93 Humbert of Romans, *Treatise on Preaching*, s. 11-12.

94 A. Lecoy de la Marche, “La prédication de la croisade au treizième siècle”, *Revue des questions historiques*, 48 (1890), s. 19-20 ve muhtelif yerlerde; Cole, *Preaching*, s. 202-17; Maier, *Preaching the Crusades*, s. 115; for Humbert’s sermons, Maier, *Crusade Propaganda*, s. 210-29.

evinde kalmak isteyenler kümesinden ayrılmayan tavuklara, evine bağlanmış Flaman ineklerine veya denizin tuzlu sularından kaçan tatlı su balıklarına benzetilir. Tavsiye, Müslümanlarla savaşmak için gereken dinî eylemler ve manevi duruma dair açıklamalarla sona eriyor. Kilit unsurlar açıktı: Hristiyanların Tanrı'nın, Kutsal Topraklarının ve doğudaki Hristiyan kardeşlerinin intikamını alma yükümlülüğü; Hristiyan şövalyeler ve bütün inananlar için iyi bir vazife ve en yüce hac vazifesi olarak Haçlı Seferi; hem koruma hem de lütuf vaadi olarak Haç, kurtuluş ve endüljans teklifi, haç kuşanma çağrısında belirtildiği gibi temel ilkeydi: Gelin; Kimler Tanrı'nın lütfunu arzuluyor? Meleklerin arkadaşlığını kimler seviyor? Kimler bozulmaz tacın hasretini çekiyor? Yaklaşan herkes, haç almaya gelen herkes, bunların hepsini elde edecek.⁹⁵

Vaizlerin gerekli konuşma becerisine sahip iyi satıcılar olmaları gerekiyordu. Dinleyenleri cesaretlendirmek için haç kendileri kuşanmalı ve sunulacak ayrıcalıkların ve endüljansın ayrıntılarını açıklamalıydı. Onların bağışlama yetkisi olan papazlara ait otoriteleri, haçı yönetmek için gerekli ön şartı sağladı. Humbert vaizlerden hırslı akademik isteklerde bulundu. İncil'in ilgili bölümlerine ek olarak, dünya haritalarına (Hereford Katedrali'nde korunan ve popülerleşen *mappae mundi* gibi) ve bölgesel coğrafyaya hâkim olmalıydılar. Vaizler, Chanson d'Antioche ve Willermus Tyrensis'in metinlerinin yanı sıra, Kur'an da dâhil olmak üzere [Hz.] Muhammed'in hayatı ve İslam tarihi hakkında da bilgi sahibi olmalıydılar. Bu standart hâle gelmiş olabilir. Batı Almanya'da Beşinci Haçlı Seferi'ni vaaz eden Oliver von Paderborn, Kur'an'daki Mesih ve Bakire Meryem öğretileri hakkında bilgi sahibi olduğunu iddia etti. Humbert'in yararlı metinleri akademik kimliğini gösteriyordu: Eusebius, Cassiodorus, Augustinus, Tourslu Gregorius, Papa I. Gregorius, Bede, bir proto-Haçlı olarak Charlemagne üzerine Pseudo-Turpin⁹⁶ ve çeşitli hacıyografiler.⁹⁷ Humbert'in eserleri, tüm pragmatik üslubuna rağmen vaaz koleksiyonları gibi ciddi ölçüde akademikti ve halka hitap etmek yerine küçük bir gruba özgüydü.

Yine de yarım asır öncesinden bir vaaz eseri, bu sofistike becerilere edilen talebin ne olduğandışı ne de benzersiz olduğunu öne sürüyor.

95 Lecoy de la Marche, "La prédication", s. 25.

96 Historia Caroli Magni olarak da bilinen ve Charlemagne'nın İspanya fetihlerini anlatan eserin, Charlemagne'nın çağdaşı Reims Başpiskoposu Turpin tarafından yazıldığı iddia edilmiş fakat XII. yüzyılda yazıldığı anlaşılmıştır. (ç.n.).

97 Lecoy de la Marche, "La prédication", s. 15-18.

Büyük ihtimalle 1213-1216 yıllarına tarihlenen *Brevis ordinacio de predicatione s. crucis in Angliae*, III. Innocentius tarafından İngiltere'deki Beşinci Haçlı Seferi'ni duyurmak için atanan vaizler ekibiyle ilişkilendirilebilir. 1215 Paskalyası'nda haçı kuşanan Kral John, Fransa'yla yapılan 1214'teki savaşı göz önünde bulundurarak Papalıkla ittifakı güçlendirmek ve muhaliflerini hazırlıksız yakalamak için siyasi bir hile olarak almıştı. Ancak bazı kral taraftarları Fransa'yla savaş, isyan, iç savaş ve 1215-1217 yıllarındaki Fransız işgali sırasında, isyancılara karşı Haçlıların dilini ve belki de resmî statüsünü benimsemiş görünseler de Kutsal Topraklara Haçlı Seferi düzenlemek için vaaz vermeyi, düşmanlıklar sona erene kadar gündem dışı bıraktılar.⁹⁸ *Brevis ordinacio* sadece bilimsel bir yorum olabilir. Ancak popüler bir mesajın nasıl iletilmesi gerektiğini düşünüyordu. Başta ölüm ve günah olmak üzere teolojik ince ayrıntılar, dinleyenlerin kaygılarıyla yüzleşmek için kalabalığın hoşuna giden görüntülerle süslenmişti. Örnekler ve benzetmeler, korkulmaması ve kucaklanması gereken ölümün Kurtuluş Haçı taşıyan kişileri yaşama götürdüğünü vurguluyordu. Haçlı Seferi hoşgörüsünün faydaları, Haçlıların kefaret ekonomisinin temel taşı pişmanlıkla ve pişmanlık günahının tuzaklarıyla savaştı. Yokluğuyla şaşırtan şey, manevi erdemin maddi kazanç getirebileceğine ilişkin herhangi bir öneriydi.

Anlatım ve iletişim birbirine bağlıydı. Aşai Rabbani ayini ve Mesih'in bedeninin ekmek ve şarapta var olduğu öğretisi üzerine uzun uzadıya bir tartışma, Haçlı Seferi vaazının çarmıha gerilmiş Mesih, kendini kurban etme, kefaret, itiraf ve bağışlanma üzerine uygun vurgusuyla, ayin kutlaması bağlamında gerçekleştiğini kabul etti. Haç, ezoterik benzerlikleri ortak bir dinî araçla birleştirdi. Başka bir sade imgede, haçı kabul eden Haçlıların cennet ödülünü "sanki bir beratla" tasdikledikleri söylendi. "Erkeklerin haça çağrısı üzerine" isimli son bölüm haçın kurtarıcı gücüne, kalp ve eylemle Tanrı'ya hizmete, kurtuluşa ve savaşta ölen bir şehidin sonsuz yaşamına dair bir vaaz modeli sağladı. Bir Haçlı'nın ölerək sonsuz yaşama kabul edilmesi, Birinci Haçlı Seferi'nden Godefroy de Bouillon ve kardeşiyle Üçüncü Haçlı Seferi'nin Fransız kahramanı Jacques

98 The text was edited by Röhrich as *Ordinatio de praedicatione S. Crucis*, in *Quinti Belli Sacri Scriptores Minores* (Geneva, 187), s. vii-x, 1-26; kıyaslama için Cole, *Preaching*, s. 109-26; içerik için, S. Lloyd, "Political Crusades in England", *Crusade and Settlement* içinde, ed. P. Edbury (Cardiff, 1985), s. 113-20; aynı yazar, *English Society and the Crusade 1216-1307* (Oxford, 1988), s. 66-7 ve genel olarak İngiltere'de tanıtım için s. 9-70.

d'Avesnes'i içeren iki *exempla* aracılığıyla gösterildi. Bölüm, Matta 16:24'teki "O hâlde ayağa kalkıp çarmıhımı yüklenin" ayetine dayanarak "O hâlde ayağa kalkın (*Surge ergo*)" gibi haçı kabul etmeye davet eden hitabet nakaratlarıyla noktalandı. Eser aynı nakaratlarla birlikte altı ölüm ve zafer *exemplasıyla* sona erer. Anekdotalar, Latinceyi yerel can alıcı noktalarla birleştirerek canlı uygulamayı ve şövalyelik vasfı taşıyan bir dinleyiciyi yansıtıyordu. Atı "Morelle"i savaş meydanına doğru süren bir Haçlı örneği Jacques de Vitry tarafından da kullanılmıştı. Her biri, görünüşe bakılırsa, sonsuz yaşam ödülüne güvenerek kahramanca bir ölümü hevesle kucaklayan tarihe kazınmış Haçlı şehitlerini anlatıyor. Birisi, İngiliz-Fransız karşılaşımı berbat bir kelime oyunu üretti. Hugh de Beauchamp, "Adım Beau Champ⁹⁹ olsa da bugüne kadar hiçbir zaman güzel bir alanda (*bello campo* yani *güzel alan*) olmadım," diye ağlayarak Sarazeni suçlar.¹⁰⁰ İncelemeler neredeyse duyulabilir.

ZAMANLAMA

Litürjik yıl takvimi¹⁰¹ Mesih ve haç aracılığıyla tövbe, kefarete ve kurtuluşa odaklanmak için bayram günlerinin ve Haçlı Seferi propagandasına uygun mevsimlerin belirlenmesi ihtiyacını karşıladı. Noel'e hazırlık, Büyük Perhiz ve Paskalya dönemleri açık alanda halka seslenmek bir yana, seyahat etmek için dahi soğuk havalar olmasına rağmen Mesih merkezli kefarete çağrılarına uygundu. II. Urbanus, 1095-6 yılının Noel'e hazırlık, Büyük Perhiz ve Paskalya dönemleri boyunca vaaz verdi. İkinci Haçlı Seferi, ilk olarak 1145 Noel'inde duyuruldu. *Quantum praedecessores* yeniden yayınlandı ve Bernard de Clairvaux vaazına 1146 yılının Büyük Perhiz'inde başladı. Vézelay'de Paskalya Günü'ndeki büyük haç kuşandırma festivalinde doruğa ulaştı. III. Conrad sonraki Noel'de Bernard'dan haç aldı. 1188'de Üçüncü Haçlı Seferi vaazının en önemli anları Epifani'yle;¹⁰² Galler'de ve Batı Almanya'da ise Büyük Perhiz'le aynı zamana denk geldi. Friedrich Barbarossa'nın Mainz'daki *Curia Christi*'de haçı ka-

99 Fransızca güzel alan, tarla anlamına gelen söz. (ç.n.).

100 *Ordinatio*, s. 22, 25 ve genel olarak s. 18-26; kıyaslama için T. F. Crane, *The Exempla of Jacques de Vitry* (London, 1890, s. 41, no. Lxxxix).

101 İbadetlere göre düzenlenmiş takvim. Katoliklerde Noel'de, Ortodokslarda ise 1 Eylül'de başlar. (ç.n.).

102 Katolikler, İsa'nın doğumunun 12. gününde üç bilge adamın onu ziyaret etmesi olayını 6 Ocak tarihinde yortu olarak kutlarlar. (ç.n.).

bul ettiği gün –*Laetare Jerusalem*- Palmiye Pazarı'ydı.¹⁰³ Fransa Kralı II. Philippe'in Haçlı Seferi'ni tartışmak için Paris'te düzenlediği toplantı da aynı gündü. Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Champagne ve Blois kontları, 28 Kasım 1199'da Noel'e hazırlığın pazar günü haçı kabul ederlerken, Flanders kontu 23 Şubat 1200'de Büyük Perhiz'in ilk çarşambasında haç kuşanarak onları takip etti. III. Innocentius, 1213 Paskalyası'nda Quia Maior, 1215 yılının Noel'e hazırlığında da Ad Liberandam fermanlarını yayınladı. Büyük Perhiz'in ilk çarşambasında haçı alan İngiltere Kralı John'un yanı sıra Alman İmparatoru II. Friedrich de aynı yılın Paskalya'sında haç kuşanmıştı. Örnekler çoğaltılabilir. Arles'in idarecisinin 1223-4 yıllarında Marsilya'ya yaptığı beş haftalık vaaz görevi Noel'e hazırlık ve Noel ile aynı zamana denk geldi. İngiltere Kralı III. Henry, 1250'nin Palmiye Pazarı'nda haç aldı.¹⁰⁴ Fransa Kralı IX. Louis ise 1267 yılının 25 Martında Büyük Perhiz'in ortasında, Haçlı ruhunun baş gözdesi olarak ön plana çıkan Bakire Meryem'e Müjde Bayramı'nda haçı aldı.

Bu tür vaazlar Beşinci Haçlı Seferi'nden itibaren mevsimsel zaman çizelgelerine daha az bağlıydı. Yine de bireysel festivaller önemini korudu. Çok sayıda insan, çalışmanın dışında ibadet etme, ticaret yapma ve eğlenme amacıyla bir araya geldi. II. Urbanus'un 1095-6 kışında Limoges, Poitiers ve Loire Vadisi ziyareti, yerel azizlerin bayram günlerine veya kiliselerin onlara yeniden adanmalarıyla aynı zamana denk geldi. Oliver von Paderborn, 1214 yılında, Utrecht piskoposluğuna bağlı Dokkum'da yerel şehit Aziz Boniface'in Bayram Günü (5 Haziran) için toplanan kalabalıktan yararlandı. O yılın eylül ayı başlarında, Oliver'in meslektaşı Xantenli John, Meuse Vadisi'nde düzenlenen bir hasat festivaline davetsiz misafir olarak katıldı.¹⁰⁵ Haçlıların özel bayramı 14 Eylül Kutsal Haç Günü'nü, yani Kutsal Haç'ın Yüceltilmesi Bayramı'nı beklemedi. Cistercianların 1198 ve 1201 yıllarında Cîteaux'daki Kutsal Haç Günü buluşmaları, devam eden Dördüncü Haçlı Seferi ön hazırlıklarının odak noktası hâline geldi. Toplumsal tabakanın öteki ucunda, 1291 yılında Yorkshire'daki vaaz girişimi 14 Eylül için planlandı. Hiçbir propaganda hilesini kaçırmayan Fransa Kralı IV. Philippe de 1307 yılında aynı gün Templierlerin tutuklanmasını emretti. Tournai'da on dördüncü

103 Büyük Perhiz'in son pazar günü. (ç.n.).

104 Matthew Paris, *Chronica Majora*, ed. H. R. Luard, Rolls Series (London, 1872-84), v. cilt, s. 101.

105 J. Riley-Smith and L. Riley-Smith, *The Crusades: Idea and Reality 1095-1274* (London, 1981), s. 136; *Testimonia Minora*, ed. Röhrich, s. 145.

yüzyıla kadar devam eden Haçlı Seferi heyecanı, her yıl 14 Eylül'de doruğa çıkan Kutsal Haç Festivali'yle alakalı olabilir.¹⁰⁶

Festivaller arada sırada fırsatlar da sağladı. Aşai Rabbani ayini, haç kuşanma ritüelinden geriye kalan düzenli ve bilindik bir tören ortamı sağladı. Görüntüsü ve diliyle; Mesih'in varlığı, kendini kurban etmesi, haç, itiraf, bağışlanma, kurtuluş vaadi ve vaizler tarafından hitabetlerinde bir destek olarak kullanılan çarmıh gibi Haçlı Seferi'nin ana temalarını hatırlattı. Aşai Rabbani ayini ve Haçlı Seferi propagandası iletişim içinde hareket etti. 1146'da Vézelay'deki Paskalya vaazından sonra Paskalya Aşai Rabbani ayinini düzenleyen Bernard de Clairvaux, "yeniden dirilişin çiçeklerinin ilk açtığı yer" Filistin'in Mesih'in kanıyla kutsal kılındığını ayininde imalarla yazdı. II. Urbanus'un Clermont vaazına dinleyiciler, Aşai Rabbani ayinindeki günah çıkarmayı söyleyerek eşlik etmiş olabilir. Böylelikle Aşai Rabbani ayini, düzenli olarak başlangıç ve haç almak için uygun çağrı ortamını sağladı. Şubat 1147'de Regensburg'daki büyük vaaz ve haç verme töreninde bir *crucesignatus*da belirtildiği gibi "alışlagelmiş" Aşai Rabbani ayini vardı. Vaizler, Regensburg'da olduğu gibi çoğu zaman ekmek ve şarap ayinini yöneten rahip rolünü oynadılar. Flanders ve Galler'deki 1188 Büyük Perhiz'inde, Haçlı Seferi hutbeleri Aşai Rabbani ayininden sonra vaaz edildi. Oliver von Paderborn'un 1214 yılında Frizya Bedum'daki vaazında, "Kutsal Haç'ın ekmek şarap ayininde" gökyüzünde beliren çarmıh görüntüsü dekorasyonu kutlamanın bir parçasıydı. Görünüşe göre cemaat arasında en ikna olmuş kişi on bir yaşındaki bir kız çocuğuydu.¹⁰⁷

Gerekçe ne olursa olsun önceden uyarı gerekliydi. Cemaat üyelerinin ne umduklarını bilmeleri, yerel din adamlarının ayin programlarına hutbeyi dâhil etmeleri, vaizlerin sahneyi ve ekipmanları ayarlamaları ve belki de prova yapmaları, potansiyel Haçlı adaylarının kararlılıklarını pekiştirmeleri ve herhangi bir itirazın üstesinden gelmeleri, topluluklara yapacakları kısa gezileri planlamaları gereki-

106 Tyerman, *Invention*, s. 74.

107 Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 4, şuradan çeviri K. Pennington, "The Rite for Taking the Cross in the Twelfth Century", *Traditio*, 30 (1974), s. 433-5; Bernard of Clairvaux, *Letters*, çev. B. S. James (Stroud, 1998), no. 391, s. 461; Robert of Rheims, *Historia Iherosolimitana*, RHC Occ., iii. cilt, s. 730; Otto of Freising, *The Deeds of Frederick Barbarossa*, çev. C. C. Mierow (New York, 1966), s. 75; Gilbert of Mons, *Chronicle of Hainault*, çev. L. Naplan (Woodbridge, 2005), s. 112; Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 132, 169, 185, 200; Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 135-6.

yordu. Doğaçlama olarak yapılanlar faydasızdı ve hiç pratik değildi. Vaizlerin uzun süreli geziler için güzergâhları, konaklama ve toplantı yerlerini ayarlamaları gerekirdi. Büyük toplantıları ve konferansları toplamak için de zaman lazımdı. Eudes de Deuil, 1145 Noel’inde Haçlı Seferi niyetini ilan eden VII. Louis’nin beklenen heyecanı yaratamamasına değindikten sonra “Vézelay’de Paskalya döneminde Palmiye Pazarı’ndan önceki pazar günü herkesin toplanacağı bir yerde, ilahi ilham alması gerekenlerin Paskalya Pazarı’nda yüce haçı alacakları” başka bir zamanın nasıl belirlendiğini anlatır. Kral daha büyük etki için öncesinde papadan bir haç aldı. İlahi ilham biraz yardıma ihtiyaç duyuyordu.¹⁰⁸ Aynı şekilde geniş bağlantılara ve bir o kadar dinî ciddiyete sahip Piskopos Otto von Freising, haçı kabul ettiği Regensburg töreninin başarısını hitabete değil de hazırlığa bağladı:

Vaizlerin ilkelerine uygun olarak orada hazır bulunan herkes önceden haberdar oldukları ve kendi istekleriyle haç kuşanmak için acele ettikleri için insan bilgeliğini ikna edici sözlerle veya dolambaçlı sözlerin ustaca kullanılmasına gerek yoktu.¹⁰⁹

Doğaçlama üzerindeki edebî ısrar gerçeği gizledi. Keşişlerinden birinin yazdığına göre Başrahip Martin von Pairis’in 1201 yılında Basel’de yaptığı vaazı sürpriz değildi. Basel Katedrali’nde toplananlar, mevcut söylentilerle teşvik edilenler... epeydir, etraflarındaki diğer bölgelerin geniş katımlı vaazlarda [Hz.] İsa’nın ordusuna nasıl çağrıldıklarını duymuşlardı... Sonuç olarak bu bölgede yaşayan çok sayıda insan, kalplerinde İsa’nın ordugâhına katılmaya hazırlandılar; böyle bir teşviki büyük bir arzuyla bekliyorlardı.¹¹⁰

Martin’in vaazı, cemaat üyelerinin daha önce başka bir yerde alınan kararları onayladığı iyi anlaşılmış bir ritüeli süsledi. Bu tür vaazlar nadiren yenilikçiydi ve genellikle bilinçli olarak yeniden canlandırılıyorlardı. İki yüz yıl geçse de II. Urbanus modeline hâlâ atıf yapılıyordu. 1188 yılında Galli Gerald, Bernard de Clairvaux’un 1146-7’deki vaaz turundan ünlü bir sahneyi bilerek yeniden canlandırdı. Oliver von Paderborn’un 1214’teki semavi vizyonları büyük ölçüde taklit edildi. Vaizler inananları haç almaya çağırır-

108 Odo of Deuil, *De profectone Ludovici VII in orientem*, ed. V. G. Berry (New York, 1948), s. 6-9.

109 Otto of Freising, *Deeds of Frederick*, s. 75.

110 Gunther of Pairis, *The Capture of Constantinople*, ed. ve çev. A. Andrea (Philadelphia, 1997), s. 68, vaaz için s. 69-71

MEKÂN

Vaizlere büyük köylerde, kasabalarda ve dinleyicilerin olduğu herhangi bir yerde, gösterişe kaçmadan faaliyet göstermeleri tavsiye edildi.¹¹² Haçlı Seferi vaizleri mümkün olduğunca hızlı bir şekilde çok sayıda gönüllü kaydetmek zorunda kaldıklarından, 1188'de Galler'de ya da 1214'te Frizya'da olduğu gibi coğrafi kapsamı geniş tutma ve dinleyici üzerinde maksimum etki bırakma esastı. Vaaz gezilerinin aceleyle yapılmasının ve nüfusun yoğun olduğu merkezlerle, soyluların saraylarına, festivallere, kiliselere ve tarikat bölgelerine ilgi duymasının sebebi de buydu. Ana mekânlar kasabalardı. Batı Fransa'nın dinî merkezleri kasabalar, 1095-6'da II. Urbanus'u (halefi II. Paschalis *civitates* olarak gözlemledi) ağırladı. Pierre l'Ermite'in şehirlerde ve küçük kasabalarda (*urbs et municipia*) vaaz verdiği söyleniyordu.¹¹³ Köln, Mainz, Worms, Speyer, Strasburg gibi Rheinland şehirleri defalarca tanıtım kampanyalarında rol oynadı. İngiltere'de Londra, İkinci Haçlı Seferi'nden itibaren tanıtım ve asker toplamanın odak noktasıydı. Kardinal Ugolino'nun 1221 yılındaki görevi Kuzey İtalya şehirleri etrafında dönüyordu: Lucca, Pisa, Padua, Pistoia, Cenova, Venedik ve Bologna. Köln, Cenova ve Londra'nın peşi sıra Floransa da Haçlı Seferi mirasını bağrına bastı. 1200 yılından sonra Lübeck ve Bremen, Lıvonya Haçlı Seferlerinde, Hristiyanlığı yayma ve asker toplama merkezleriydi. Clermont (1095), Vézelay (1146), Speyer (1146), Frankfurt (1147), Regensburg (1147), Paris (1096, 118) ve Mainz (1188) gibi kasaba ve şehirlerde büyük toplantılar yapıldı. On üçüncü yüzyıl başlarında vaaz vermeye ilgili en canlı kayıtlardan bazıları şehirler hakkındaydı: 1246 yılında Cenova'da Jacques de Vitry veya 1223-4'te Marsilya'da Arles idarecisi. 1214'te Oliver von Paderborn ve Xantenli John, Köln başpiskoposluğundaki bir küçük kasabadan diğer küçük kasabaya hatlar çizdi. Başpiskopos Baldwin'in topluluğu aynısını 1188 yılında Galler'de yaptı. Aristoteles'in çevirmeni olarak ünlenen Dominikan Albertus Magnus, 1263-4 yıllarında Almanya'da, "predictor et promotor crucis" olarak büyük şehir merkezlerine sıkışmış manastırları üs olarak kullandı: Augsburg, Donauworth, Würzburg, Frankfurt-am-Main, Köln, Strasburg, Speyer, Regensburg, Mainz.¹¹⁴

112 Örneğin Humbert of Romans, Maier, *Preaching the Crusades*, s. 106 ve n. 60.

113 C. Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades* (London, 2006), s. 74-5, 77-8, 94-5; Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ., IV. Cilt, s. 142.

114 Cenova ve Marsilya için, yukarıda s. 107; H. C. Scheeben, *Albert der Grosse: Zur Chronologie seines Lebens* (Leipzig, 1931), 9. bölüm, "Kruezzugspredigt in

Haçlı Seferi vaazları için Mart 1188'de Galler'deki Usk'ta olduğu gibi kaleler, Kasım 1199'da Ecry'de olduğu gibi turnuva alanları, ticarete bu kadar yakın olma endişelerine rağmen 1268'de Rouen'deki La Vieille-Tour'daki pazar yerleri gibi dünyevi mekânlar da kullanıldı.¹¹⁵ İngiltere ve Fransa krallarının Ocak 1188'de haç kuşandıkları Gisors, Fransız monarklar ve dükler arasındaki geleneksel toplantıların yapıldığı yerd. Bunun yanında piskoposluk yapısının vaaz gezilerini sağlaması gibi kiliseler, katedraller ve bazen manastırlar (1096'da Marmoutier, 1146'da St. Denis, 1185'te Clerkenwell, 1198 ve 1201'de Cîteaux vb.) seyahatler için kılavuz sağladı.¹¹⁶ Kiliseler, doğal buluşma yerleri ve en büyük kamu binaları işlevi gördü. Personeli mekânı hazırlayabilir, yapılacak etkinliği duyurabilir, konaklama ihtiyacını karşılayabilir ve bölgeye dair bilgi verebilirdi. Vaaz; kasabaların, katedrallerin ve kilise binalarının büyümesini ve güvenli bir bölgenin kurulmasını sağladı. Kiliselerde sunaklardaki rölikler veya müstakil tapınaklar, uygun ve kapsayıcı bir dinî atmosfer yarattı. Bu, örneğin Aralık 1095'te Limoges'daki St. Martial'dan, Ocak 1096'da Poitiers'deki St. Hilary'den ve Angers'deki St. Nicholas'tan, Mart 1268'de Rouen'deki Mary Magdalen'e röliklerin yer değiştirmesi veya kilisenin yeniden adanması sırasında kullanılabilirdi.¹¹⁷

Açık alanda verilen vaazlar Haçlı Seferi klişelerinden biriydi. II. Urbanus'un, belki de Mesih benzeri evanjelizmi vurguladığı için bundan zevk aldığı görülüyor. Vaizin sert mizacı bazı kayıtlara yayılmıştır. Bir tanık, Urbanus'un Clermont'ta açık alanda vaaz vermesi gerektiğini hatırlattı çünkü "hiçbir bina mevcut kalabalığı barındıracak kadar büyük değildi." Eudes de Deuil, kaynağında, Bernard de Clairvaux'nun Vézelay'deki konuşmasını anlatırken şu mecazı tekrarlar: "Kasabada bu kadar büyük kalabalığı barındıracak bir yer olmadığından dışardaki bir tarlaya ahşap bir platform dikildi. Böylece başrahip, etrafına dolmuş insanlara yüksek bir

Deutschland (1263-1264)", s. 72-7; H. Wilms, Albert the Great (London, 1933), s. 200, 203-5.

115 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 114; Geoffrey of Villehardouin, *La Conquête de Constantinople*, ed. E. Faral (Paris, 1938-9), s. 29 (açıkça bir vaazdan bahsedilmemesine rağmen); Eudes of Rouen, *Register*, ed. S. Brown ve J. O'Sullivan (New York ve London, 1964), s. 687.

116 Clerkenwell, Patrik Kudüslü Herâclius'un başarısız vaazına ev sahipliği yaptı, C. Tyerman, *England and the Crusades* (Chicago, 1988), s. 51.

117 Tyerman, *God's War*, s. 74; Eudes of Rouen, *Register*, s. 687.

yerden konuşabildi.”¹¹⁸ On üçüncü yüzyıl el kılavuzlarına not alındığı gibi akustik ve lojistik avantajından dolayı bir kilisenin içinde vaaz vermek tercih edilirdi. Ancak birçok kilise, yakın çevrenin dışından gelen bir cemaati barındırmak için çok küçüktü. Hatta önemli şehir kiliseleri de yetersiz olabilirdi. Aynı şekilde bütün vaaz operasyonları, 1291 yılında Yorkshire biraderlerinin yaptığı gibi bireysel bölge kiliselerini kapsayacak insan gücüne sahip değildi. Bu nedenle uygun merkezlerde büyük toplantılar düzenlediler.¹¹⁹ 1188 yılında Galler’de vaazların çoğu dışarda verildi.

Diğer faktörler Haçlı Seferi vaazlarının nerede düzenleneceğine dair kararları etkiledi. 1212-13’ten sonra İspanya’ya ve Kutsal Topraklara yardım için başlatılan özel dinî törenler bazen açık alanda yönetiliyordu. 1295 baharında İngiltere’de, Kutsal Topraklar törenleri havanın güzel olması durumunda dışarıda, yağmur yağması hâlinde içeride yapılacaktı.¹²⁰ 1199’da Ecry’de olduğu gibi turnuvalar, dövüşen adamları izleyen hazır izleyiciler için halka açık buluşma yerleriydi. Bir şövalyelik çayırı, günahla dolu dünyevi şiddeti günahlardan arındırıcı bir kutsal savaşa dönüştürmek için isabetli bir tören ortamı sunuyordu. *Malitia* ve *militia*¹²¹ arasındaki zıtlık, özellikle turnuvalar 1130 ve 1136 yılları arasında Kilise tarafından yasaklandığından gözden kaçmamalıydı. Haçlı Seferi’nin ruhani destekçilerinin şövalyelik kültürünü kucaklamaya, yeniden düzenlemeye ve yeniden yönlendirmeye karşı duydukları kararsızlık hiçbir yerde bu kadar bariz değildi. Yaz aylarında yapılan açık hava piknikleri, haçın sözünü dinlemek için kabul edilebilir yöntemler sağladı. Oliver von Paderborn, 1214 yılında Bedum dışındaki bir çayırılıkta toplanan dinleyicilerinin tablosunu çiziyor: Komşularıyla birlikte oturan üç nesillik bir ailenin gezintisi. Dokkum’da haziran ayında açık hava toplantısı yapmak tercihe bağlıydı. Oliver’in semavi vizyon iddiaları kalabalığın hazzını azaltmış olamaz. Meslektaşları Xantenli John ise o kadar şanslı değildi. Bir seferinde mesajı rüzgâr-

118 Robert of Rheims, *Historia Iherosolimitana*, RHC Occ., iii. cilt, s. 727.

119 *Historical Papers and Lettres from the Nothern Registers*, ed. J. Raine, Rolls Series (London, 1873), s. 93-6; *Register of Archbishop J. Le Romeyn*, ii. cilt, ed. W. Brown, Surtees Society (Durham, 1916), s. 8-9 (ve s. 90. n. 1), 113.

120 Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 83-5 (İspanya 1212) ve III (Kutsal Topraklar 1213); *Register of Bishop John de Pontissara of Winchester*, Surrey Record Society (London, 1913-24), s. 191-4.

121 Kötülük ve askerlik/savaş anlamlarına gelen iki kelimenin yalnızca ikinci harfleri farklı olduğunu için kelime oyunu olarak kullanılırdı. (ç.n.).

da sürüklendi (rahatlıkla şeytani müdahaleyle suçlandı). Açıkgoz bir Fransiskan, dinleyenlerin rüzgârın nereden geldiğini görmeleri ve kendilerini ona göre konumlandırmaları için vaaz platformuna bir bayrak direği yerleştirdi. Vaaz ustaları işitilebilmek için idmanlar yaptı. Dinleyicilerden çoğu tam olarak ne söylendiğini kaçıracağı için tiyatral gösteriler ve sahneleme ön plana çıktı. Oliver von Paderborn, Bedum'da gökyüzündeki haçları sadece yüz kadar insanın gördüğünü itiraf etti. Onlar da muhtemelen, bulutlara anlam yükleyen konuşmacıyı duyacak kadar yakın olanlardı.¹²²

DİNLEYİCİ

Tanıtımın başarısı dinleyici kazanmaya bağlıydı. Geniş alanları hızlı bir şekilde kat eden, çoğu zaman her yerde çok kısa süre, genellikle bir gün, kalan gezici vaizler, yerel dinleyici kitlesine güvenmek zorunda kalıyorlardı. Jacques de Vitry, vaaz vermek için bir Fransız kasabasına gelen ancak etrafta kimsenin olmadığını gören Foulques de Neuilly'nin hikâyesini anlattı. Bu sebeple bağırmaya başladı: "Yardım edin. Yardım edin. Hırsızlar. Hırsızlar." Bu çılgınlıklar insanların koşarak gelip suçluların nerede olduğunu sormalarına neden oldu. Foulques, şeytani hırsızların ruhları çalmak için kasabaya geldiğini ve planlandığı gibi önemli sayıya ulaşan dinleyici kitlesine kurnazlıkla vaaz vermeye devam ettiğini açıkladı.¹²³ Dinleyici olmazsa, Haçlı Seferi de olmazdı. Beşinci Haçlı Seferi'nden itibaren sadece vaazı dinlemek için gelenlere sunulan hoşgörünün arkasında, katılım konusundaki gerginlik uzanıyor olabilir. Bu bir açıdan, yeminlerin kefareti ve diğer destekler için kısmi endüljanslar doğrultusunda sürecin ruhsal doğasını tanıdı. On üçüncü yüzyılın ortalarına doğru vaizlerin ve hatta Haçlı Seferi vergilerini toplayanların günah bağışlamasına izin verildi. Fakat Haçlı Seferi vaazları normal hâle geldikçe, keşişlerin davranışları kurumsallaştıkça, sebepler daha da çeşitlendikçe ve mali konulara ilişkin endişeler arttıkça vaaz yorgunluğu endişeleri ortaya çıktı. Bu husus,

122 Riley-Smith ve Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 135-6; *Testimonia Minora*, ed. Röhricht, s. 177; J. Hanska, "Reconstructing the Mental Calendar of Medieval Preaching", *Preacher, Sermon and Audience* içinde, ed. Muessig, s. 293; Maier, *Preaching the Crusades*, s. 107 n. 62; Fransiskan vaiz Berthold von Regensburg, düzenli olarak, 1263-4 yıllarında Albertus Magnus da dâhil, haçlı vaaz etmiştir; Humbert of Romans, *Treatise on Preaching*, s. 41-3.

123 G. Frenken, *Die Exempla des Jacob von Vitry* (Munich, 1914), s. 149.

1270'li yıllarda Fransiskan Guibert de Tournai tarafından açıkça dile getirildi. III. Honorius (1216-17) döneminde dinleyicilerin itiraf ettikleri günahlarının cezası 10 ila 20 gün arasındayken, X. Gregorius (1271-6) döneminde 100 ila 450 gün arasına çıktı.¹²⁴

Bu abartı bazı çağdaşların tanımladığı gibi Kutsal Topraklar dışındaki Haçlı Seferlerine artan bir ilgisizliği veya düşmanlığı yansıtsın ya da yansıtmassın veya Haçlı Seferi'nin tüm yönlerini kapsamlı bir ceza sistemine dâhil etsin ya da etmesin, vaazlara katılmak için manevi ödüllerin teşvik edilmesi törensel yönlerinin altını çizdi. Hoşgörünün cömertçe serpiştirilmesi müşterileri cezbetmeye devam ediyordu. Bir (şüphesiz muhalif) gözlemci, 1249 yılında İngiltere'de Haçlı vaazı veren biraderlerin, kendilerini dinlemeye gelenlere nasıl "birçok gün" endüljans alacaklarını duyurduklarını kaydetti. Bu her yaştan, cinsiyetten ve sosyal statüden kalabalığı kendine çekti. Haç, ayırım yapılmaksızın kefaretlarını nakit olarak ödeyen sakatlara, hastalara ve yaşlılara da verildi.¹²⁵ Kronik yazarları karalamış olabilir fakat yararlananlar satın aldıklarının yanında ücretsiz endüljans kazandılar; iyi bir pazarlık. Her hâlükârda vaazları işiten herkes haçı almaya niyet etmedi veya almadı. Vaizler bu yüzden potensiyel *crucesignatiden* ziyade onların akrabalarına ulaşmayı hedefliyorlardı. Evlilik taahhütünde olduğu gibi Haçlı Seferleri en çok etkilenenler tarafından halkın onayını gerektiriyordu. Geçici olarak artan nakit kefaretlar ile bile, savaşmayan *crucesignati* dışında, herhangi bir cemaatin yalnızca belirli bir kısmı gerçekten haçı aldı. Geride kalanlar, tanıklıklarıyla ve rızalarıyla ya da özellikle Kilise topraklarında yaşıyorlarsa vergi ödeyerek katıldılar.

Propaganda farklı dinleyicilere uyacak şekilde ustalıkla işlendi. II. Urbanus'un ve Bernard de Clairvaux'nun savaşçı imgeleri *ordo pugnatorumun* kalıbını belirledi: prensler, lortlar, şövalyeler ve daha az savaşçı erkekler. Bernard tüccarlardan bahsederken, Haçlı Seferi'ni ticari pazarlık açısından kurtuluş teklifi olarak sundu. Piskopos Rigalı Albert, Baltıkların batısındaki ve Kuzey Almanya kasabalarındaki ticari gruplara (*negotiore*) başvurdu.¹²⁶ Diğer şehir-

124 J. Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader* (Madison, 1969), s. 154-5; H. E. Mayer, *The Crusades*, ikinci edisyon (Oxford, 1988), s. 321; Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 456.

125 Matthew Paris, *Chronica Majora*, v. cilt, s. 73-4.

126 Arnold of Lübeck, *Chronica Slavorum*, ed. J. M. Lappenberg (Hanover, 1868), s. 215.

lerde Haçlı Seferleri, sosyal ve ekonomik tabakalar arasında mülk sahiplerine, maaşı olanlara ve alçakgönüllülere hitap etti. Yoksullar, içlerinden bazıları yeminlerini yerine getirmeden önce zor zamanlar geçirse bile haç kuşanmak için sıraya girmediler.¹²⁷ Haçlı Seferi, apostolik yoksulluk hareketi ve antimateryalist kampanyacılar arasındaki ittifak 1200 civarında yaşayan nesilde o kadar belirgindi ki sosyal yönden görüldüğü kadar radikal değildi. *Brevis ordinacio* zenginleri, vaizlerin sözlerinden rencide olarak Tanrı'nın, yani haçın ağından kaçan, çamurda yuvarlanan balığa benzetti. Küçük balıkların –fakirlerin- Tanrı'ya ve haça doğru yüzerken, büyük balıkların şeytanın ağlarına takıldığını söyleyerek su metaforunu devam ettirdi.¹²⁸ Tam olarak ele alınırsa, zenginlerin Haçlı Seferi'ne yabancı oldukları fikri saçma, kendi kendini çürüten ve doğru olmayan bir fikirdi. Bu tür antimateryalist söylemler zorluklar çıkarmıştı. Haçlıların faizden ve borçların derhâl ödenmesinden muaf tutulması, en azından 1140'lardan itibaren, borca en çok ihtiyaç duydukları anda kredi itibarlarını baltaladı. Ancak zenginlere yönelik saldırılar pek görüldüğü gibi değildi. Üçüncü Haçlı Seferi sırasında, 14 Eylül Kutsal Haç Günü'nde kullanılmak üzere oluşturulan bir Haçlı Seferi vaazında Alain de Lille, (Luka 6:20'den ziyade) Matta 5:3'teki "Ne mutlu ruhu yoksul olanlara (*beati pauperes spiritu*) ayetinden alıntı yaparak, Mesih'in lütfunun yoksullara değil alçakgönüllülere verildiğini açıkladı.¹²⁹ Hedef para değil, şehvetti. Yardıma muhtaçlara yoksulluğu vaaz etmek iyi bir politika değildi.

Zenginler ve varlıklılar, Haçlı Seferi girişimcileri için esas dinleyici kitlelerdi. Cenovalı bir Haçlı, Birinci Haçlı Seferi'nin "daha iyi kalite" cazibesine dikkat çekti. Bir asrı aşkın bir süre sonra Jacques de Vitry, Cenova sosyetesıyla düşüp kalktı.¹³⁰ Soyluların, lortların

127 C. Tyerman, "Who Went on Crusade to the Holy Land", içinde, aynı yazar, *The Practices of Crusading: Image and Action from the Eleventh to the Sixteenth Centuries* (Farnham, 2013), no. XIII, özellikle s. 17; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 170-72.

128 *Ordinatio*, s. 17; benzer bir çağdaş vaaz için bk. Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 118.

129 Alan of Lille, *Sermo de cruce domini*, içinde *Textes inédits*, ed. M. T. Alverny (Paris, 1952), s. 281-2; kıyaslama için, tefecilik hükümleri için bk. *Quantum praedecessores* ve Brundage'deki genel tanıtıcı giriş için bk. *Medieval Canon Law*, s. 179-83.

130 Caffaro, *De liberatione civitatum orientis*, RHC Occ., v. cilt, s. 49 (*de melioribus*); James of Vitry, *Lettres*, s. 77; genel olarak meslekler için bk. Tyerman, "Who Went on Crusade to the Holy Land", muhtelif yerlerde ve Aşağıdaki Haçlı Seferlerine Kimler Gitti? başlığına müracaat ediniz.

ve piskoposların etrafında onların evleri, müşterileri ve hizmetçileri vardı. Dinleyiciler ve geleceğin Haçlıları, giderek uzmanlaşan bir ekonomide bir sıra meslekten geliyorlardı: fırıncılar, demirciler, okçular, kasaplar, marangozlar, arabacılar, papazlar, şefler, ayakkabı tamircileri, hendek kazıcılar, boyacılar, balık satıcıları, şövalyeler, duvar ustaları, tüccarlar, noterler, hekimler, çömlekçiler, çavuşlar, deri yüzücüler, yamaklar, terziler, tefeciler. Bölgesel çıkarlara hassasiyet gösterildi. Bölgesel Haçlı Seferi kahramanları *exempla* olarak ortaya çıktı ve bir tanesinde, Flamanların kanallar üzerinde sıkla atlama geleneği, Araf'ın üzerinden atlayarak "bir sıçrayışta cennete giden" bir Haçlı metaforu oldu.¹³¹

1214'te Bedum'da bir ailenin üç neslinden kadınlar vaazlara katıldı. Sıklıkla haç alan erkek partnerlerine engel olsalar da birçoğu *crucesignatae* oldu. Bazı kronik yazarları cinsiyet ayrımını vurgulamak istercesine, kadınları, evdeki ocaklarını yakmaya devam ederken erkeklerini Haçlı Seferi'ne çıkmaya teşvik ediyormuş gibi resmettiler.¹³² Bayram günlerinde vaaz vermek, bütün aile gezintilerini daha kolay ve uygun hâle getirdi. Bakire Meryem'in kutsal savaşın koruyucusu olarak seçilmesi de kadınların desteğini yüreklendirmiş olabilir. Gerçi cinsiyet farkındalığı, yemin kefareti teklifinin ve endüljansın somut bir şekilde ikna edici olması da muhtemeldir. Çoğu Haçlı Seferi vaizi, dönemin akademik sınıflarının bazen şiddetini arttıran geleneksel kadın düşmanlığını paylaştılar. Bu yüzden kocasının haçı almasını engellemeye çalıştığı için ceza olarak kazayla bebeğini boğan annenin hikâyesinde olduğu gibi kadınlara olumsuz referans verme eğilimindelerdi. Kocasının Haçlı Seferi'ne gitmesine izin vermeyi nasıl kabul ettiğini anlatan neşeli kayıta bile, kadının doğum sancısı çekmesi bir muhalefet olarak varsayıldı. Haçlı Seferi propagandasının hayali dünyasında engelleyici kadınlar, yaşamı tehdit eden hastalıkları ve korkunç talihsizlikleri kendilerine davet ettiler. Bu gibi anekdotlar kocanın yokluğunun ortaya çıkardığı sağlık, mutluluk ve aile ocağı için gerçek bir risk deneyimiyle karşı karşıya geliyordu ve bazı eşlerin vaazlara katılmasının bir nedeni de sorumsuz kocalarına göz kulak olmaktı. Böylesi problemlerle karşılaşan III. Innocentius, erkek Haçlıların eşlerinin rızası olmadan

131 *Anectodes historiques legendes et apologues d'Etienne de Bourbon*, ed. A Lecoy de la Marche (Paris, 1877), no. 101, s. 91-2.

132 *Itinerarium Ricardi Regis*, ed. W. Stubbs, Rolls Series (London, 1864), s. 33, çev. H. Nicholson, *The Chronicle of the Third Crusade* (Aldershot, 1997), s. 48.

sefere katılmalarına izin vermek için kilise yasasını yeniden yazdı ve bu şekilde, tek taraflı olarak onların evlilik haklarını reddetti. Bununla beraber hem Cenova'daki Jacques de Vitry hem de Marsilya'daki Arles idarecisi ve ekibi, davanın ilerlemesini sağlamak için gizli etkilerini kabul ettikleri kadınları kullandılar. İlave bir teşvik olarak, on üçüncü yüzyılın ilk yarısında bir Haçlı'nın karısının ve çocuklarının bütün endüjanslardan yararlanması kabul edildi.¹³³

Dinleyicilerin fiziksel koşulları ve dikkat süreleri endişe uyandırdı. Dinleyicilerin çoğu, 1201'de Basel'de olduğu gibi yaz çayırılarına yayılmadıkça, büyük toplantılarda veya kilise ayinlerinde yaptıkları gibi ayakta durdular. Vaizler bunu hesaba katmak zorundaydılar. Humbert de Romans, dinleyiciler arasında orada bulunmak istemeyen, erken ayrılan, yerinde duramayan, başkalarını rahatsız etmek için dolaşan, dinlemek yerine başka şeyle uğraşan veya sadece sıkılan insanların olabileceği konusunda uyardı. Dinleyicilerin ilgisinin en iyi hangi şekilde çekebilebileceği konusunda tavsiye verirken, cahilinden aşırı eğitimlisine kadar her din adamının buna uygun olmadığını itiraf etti.¹³⁴ Cemaat arasında gürültü yapan, ıslık çalan, araya giren, alkışlayan, konuşan veya uyuklayanlar da olabilirdi. II. Urbanus'un Clermont Konsili'ndeki kışkırtıcı "*Deus lo volt!*" çığlıklarından beri sesli tezahüratlar vaazın ayrılmaz parçasıydı. İşler bazen çığrından çıkabilirdi. Konuşmacıyı zor duruma düşürme kaçınılmazdı. Zeki kilise hukukçusu Hostiensis'in, 1251 yılında Almanya'da Hohenstaufen'a karşı Haçlı Seferi vaazı ederken karşılaştığı gibi diyalektik karmaşıklıklar işleri bazen raydan çıkardı. Kalabalıklar kontrolden çıkabilirlerdi. Galli Gerald, Hay-on-Wye'da haç vaaz eden Başpiskopos Baldwin'i, vaazdan sonra kovalayan aşırı heyecanlı Galli grubu kaydetti.¹³⁵ Bir vaaz turunda elde edilen toplam sayı, özellikle yerel lortlar etrafındakileri bağlılığa ikna edebilirse binleri bulabilirdi. Ancak bireysel cemaatlerde bu sayı birkaç düzinede kalırdı. 1223-4 kışında Marsilya'da kendi hâlinde memnun vaizler bile, görünüşe göre bir hane *crucesignatus* olmasa da, günde sadece

133 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 172, kıyaslama için s. 90, onun ilkel kadın düşmanlığı için bk. Caesarius of Heisterbach, *Dialogus*, ii. cilt, s. 234; kıyaslama için J. Brundage's Haçlı Seferi üzerine makalesindeki görüşler, *Studia Gratiana*, 12 (1967), s. 425-41 ve 14 (1697), s. 241-52; III. Innocentius için bk. Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 52, 120; Brundage, *Medieval Canon Law*, s. 154; Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 118 ve n. 14.

134 Humbert of Romans, *Treatise on Preaching*, s. 29-33, 107-8.

135 Mayer, *Crusades*, s. 320-21.

bir veya iki yüz talepte bulundular. Bu, Jacques de Vitry'nin 1217 yılında Akkâ'da yaptığı gibi vaizlerin kapı kapı dolaştığı anlamına gelebilir. Şahsî propaganda başka yerlerde vaaz verme kayıtlarında görülür. Kendi başına din propagandası yapmak sapkınlıkla ilişkilendirilse de büyük toplantıların şans dinamiklerini özel sohbetlerle desteklemek mantığa uygun geldi ve onaylandı.¹³⁶

Özenle hazırlanmış büyük konuşmalarda eğitimli vaizlerin yüksek sesle konuşmalarını sadece öndekiler doğru dürüst duydu. Detaylar daha uzaktaki kişilere aktarıldı. Daha geniş bir alana ulaşmak için konuşmaların içeriği önceden bildirildi ya da sözlü veya yirminci yüzyıla kadar halka açık toplantılarda yaygın olarak kullanılan yazılı bültenler yoluyla daha sonradan dağıtıldı. Haçlı Seferi vaazlarının *reportationes* olarak bilinen yazılı versiyonları o esnada alınan notlardan derlenmesine rağmen herhangi birinin acil tanıtım amacıyla mı uygulandığı yoksa gelecekte akademik modeller olarak kullanılmak üzere mi ayrıldığı belirsizdir.¹³⁷ Lakin kesin anlam, sahne idaresi kadar önemli olmayabilir. Tedbirli vaizler işi şansa veya hitabete bırakmadı. Bir ihbarcının dediği gibi “diğerlerini cesaretlendirmek ve biraz önce kendilerine söylenenlere teşvik etmek için”, haçı kendileri alarak örnek olmanın yanı sıra, bazıları, önceden seçilmiş birinin haç almak için önce gelmesini sağladı.¹³⁸ Vaizler beraberindekilerle seyahat etti ve yerel din adamları göreve hazırdı, yani yardakçı bulmak sorun değildi. Şakşakçılar organize edilebilirdi; Clermont'ta böyle birinin “*Deus lo volt!*”u söylemeye başladığı bildirildi. Atmosferi yükseltmek ve gönülsüzler üzerinde akran baskısı kurmak için topluluk şarkıları ayarlanabilir. Ek olarak kalabalıklar ayak takımının zorbalıklarının icabına bakmanın bir yolunu bulmak için soğukkanlı hareket etmeye teşvik edildi.¹³⁹

Halkın Haçlı Seferi evanjelizmi, şiddet ve eşitlik manifestosuyla toplumsal kargaşaya kur yaptı. Eğer tüm *crucesignati* kendi tövbele-

136 Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 233; James of Vitry, *Lettres*, s. 86; Humbert of Romans, *Treatise on Preaching*, s. 74, 128-30.

137 J.-L. Bataillon, “Approaches to the Study of Medieval Sermons”, *La prédication au xiiie siècle en France et Italie* (Aldershot, 1993), s. 21-4; Maier, *Crusade Propaganda*, s. 18-21; örneğin bk. Cole, *Preaching*, s. 222-6; Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 115-19.

138 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 75.

139 Robert of Rheims, *Historia Iherosolimitana*, RHC Occ., iii. cilt, s. 729, çev. C. Sweetenham, *Robert the Monk's History of the First Crusade* (Farnham, 2006), s. 81; Maier, *Crusade Propaganda*, s. 64-7.

riyle ve haç için savaşıarak günahıtan eşit olarak kurtulsaydı, resmî olarak kurtuluştta hiçbir sosyal hiyerarşı olmazdı. Korku, suçluluk, şiddet ve intikam duygularını kabartarak Mesih'in düşmanlarına saldırmayı hedefleyen tekdüze çağrılar, 1096 ve 1146 yıllarında Almanya'da ve 1190 yılında İngiltere'de Yahudilerin katledilmesi-ne neden oldu. 1212'de Kuzey Fransa'da ve Batı Almanya'da Çocuk Haçlı Seferi'nin provokasyonu, Haçlı Seferi tören alaylarıyla İspanya, Languedoc ve Kutsal Topraklarda Hristiyanlığa yönelik tehditleri vurgulayan vaaz kampanyalarından geldi.¹⁴⁰ Askerî elitlerin başarısız olduğu yerde muvaffak olmak için inançlı yoksulların ilahi vazifesini kutlayan vaizlerle yüz yüze kalan dinleyiciler, geleneksel sosyal disipline meydan okuyan kolektif eyleme itildiler. III. Innocentius'un 1213'ten itibaren Beşinci Haçlı Seferi hazırlıklarını dikkatli bir şekilde düzenlemesi, kısmen de olsa, dizginlenmemiş coşkuya karşı koymaya çalıştı. Ayrıca yemin kefaretlerinin nakit olarak ödenmesi ve diğere bağışlar için endüljans teklifi, kapsayıcı kurtuluş retorikleriyle çelişerek birçoğunu Haçlı Seferi eyleminden dışladı. 1251 ve 1320'de Kuzey Fransa'da ve 1309'da Londra sokaklarındaki şehirli yoksullar arasından olaya dâhil edilmeyen Haçlı Seferi heveslilerinin popüler gösterileri, dinleyicilerin her zaman hafife alınamayacağını gösterdi.¹⁴¹ Birinci Haçlı Seferi propagandasının muhalif ama şaşkın bir gözlemcisi, Kudüs projesi heyecanının ağızdan ağıza, bir kişiden diğere nasıl yayıldığını ve kontrolden çıktığını kaydetti.¹⁴² Haçlı Seferi vaazları, bu söylenti patlamasını tuşturmayı sağladı; herhâlde yanmayı kısıtlayamazdı.

DİL

Tanıtıcı etkinlikler toplumsal tartışmaya davetiye değil, ritüelleştirilmiş sözleşme sundu; doğrudan fakat resmî iletişim. Geriye kalan vaazların çoğu Latince olmasına karşın Latince olarak iletilmeleri gerekmiyordu. Bernard de Clairvaux'nun Almanya'da

140 1212 İspanya Haçlı Seferi'nin tören alayları için bk. Bird ve diğere, *Crusade and Christendom*, s. 82-5; G. Dickson, *The Children's Crusade* (Basingstoke, 2008), s. 51-8.

141 Tyerman, *God's War*, s. 802-4, 880-81 ve referanslar; *Annales Paulini, Chronicles of the Reigns of Edward I and II*, ed. W. Stubbs, Rolls Series (London, 1882-3), i. cilt, s. 156, 266; T. Guard, *Chivalry, Kingship and Crusade: The English Experience in the Fourteenth Century* (Woodbridge, 2013), s. 23-4, 137-8.

142 Sigebert of Gembloux, *Chronica*, MGHS, vi. cilt, s. 367.

İkinci Haçlı Seferi vaazına dair ünlü bir hikâye, vaaz verdiği dili bilmeyen insanlar tarafından nasıl anlaşıldığını anlatır. Galli Gerald, 1188 yılında Haverfordwest'te, Anglo-Galli dinleyicilerin bilmediği Latince ve Fransızca konuşmasına rağmen dinleyiciyi nasıl büyülediğini hatırladığında bu mucizevi hatıra yeniden kazanıldı. Gerald, Bernard'ın da Alman dinleyicilerine Latince yerine Fransızca (*lingua Gallica*) konuştuğunu kaydetti. Bernard'ın kendi yazıcısının da aynı olayı hatırlaması bunu yalanlamıyordu; muhtemelen not alıyordu. Bernard hangi dili konuşursa konuşsun anlaşılır olma ihtiyacı, her ne kadar çabaların tamamen boşa çıktığını bildirse de tercümanların varlığını zorunlu kıldı. Hikâye, kutsal bir ilhamla dirilen manevi sorumluluğun ne kadar yüce olduğunun altını çizmek için tekrar tekrar yazıldı.¹⁴³

Çok dilli manzaralarda bölgesel diller ve lehçeler üst üste gelmiş, İngiltere'deki Anglo-Norman Fransızcası veya bilimin, İncil'in, ayinlerin ve Tanrı'nın dili Latince gibi seçkin dillerle birlikte var olmuştur. Vaizler, iddia ettikleri gibi Tanrı'nın sesiyle (*vox Dei*) konuşuyorlarsa bunun Latince olması gerekiyordu. Ruhani dinleyicilerin, -bazen hatalı bir şekilde- Latince anlaması beklenebilirdi. Ancak saray hayatının Latin kültürü, aristokratik eğitimi, finansal muhasebesi, sözleşmeleri ve yönetimi dikkate alındığında, birçok seküler insan *Tanrı, Mesih, haç, kefare, kurtuluş, Kutsal Topraklar, Mesih'in askerleri, şeytan, taşlama, affetme, günah, yabancı, almak, takip etmek, cennet* gibi özellikle birkaç anahtar kelimeye dayanan temel bir Latince bilgisine sahipti ve *Brevis ordinacio*'nun "Surge Ergo"sunda tekrarlanan basit mecazları kullandı. Humbert de Romans'ın yorumladığı gibi "İyi bir vaiz çok şey söylememeye ve onları birkaç kelimeyle söylemeye dikkat edecektir."¹⁴⁴ Anlam; ritüelle sahneye, sesli vurgularla ve jestlerle zenginleştirildi. Haçlı Seferi vaazı ve haç alma, Latin ayiniyle aynı lügati ve kareografiyi paylaştı. Fransız Jacques de Vitry'nin 1216'da İtalya'da kazandığı başarı gibi Romence konuşulan bölgelerde Latince yabancı veya yerel dillerden uzak görünmeyebilir. Latince, uluslararası propagandalar ve ordular gibi çok dilli gruplar için uygun ve uluslararası bir dildi. Portekizli piskopos Peter Pitoes 1147 yılında Oporto'da çok uluslu

143 Geoffrey of Auxerre, *S. Bernardi Vita Prima*, bk. iii, içinde J. P. Migne, *Patrologia Latina* içinde (Paris, 1844-64), clxxv. cilt, s. 307; Gerald of Wales, *Opera*, i. cilt, s. 76; Constable, "Language of Preaching", s. 150 ve genel olarak, s. 131-52.

144 Humbert of Romans, *Treatise on Preaching*, s. 32.

Haçlı kuvvetlerine seslendiğinde, her bir bölgesel tercümanın ne dediğini anlayabilmesi için Latince kullandı. 15 Mart 1188'de Güney Galler'deki Llandaff'ta Canterburyli Baldwin ve ekibi ayrı bir izleyici kitlesiyle karşılaştı; bir tarafta İngilizler, diğer tarafta Gal-liler.¹⁴⁵ Latince kullanmak ve geri kalanını tercümanlara bırakmak yapılacak en iyi şey gibi görünüyordu.

Bununla birlikte vaizler, Tanrı'nın sözünü inananların anladığından emin olmak için yerel dili veya dillerin karışımını kullandılar. Yerel dil, 1106 yılında Chartres Katedrali'nde Antakyalı Bohemund tarafından ve 1188 Noeli'nde Danimarka sarayında Esbern tarafından güçlü bir şekilde konuşuldu.¹⁴⁶ III. Innocentius İtalyancanın yanında Latince vaaz verdi, Haçlı Seferi için olmayan bir vaazında hafızası onu yanıltınca Latince metinden çeviri yaparak doğaçlama yapmak zorunda kaldı.¹⁴⁷ Orta Çağ Avrupası'nda iyi eğitilmiş herkes Latincenin yanında kendi ana dilini de biliyordu. Çoğu çok dilliydi. Suffolk'taki St. Edmunds'un başrahibi Buryli Samson Paris eğitimliydi fakat keşişlerin en bilgilisi değildi. Söylentiye göre ana dili Nortfolk lehçesinin yanı sıra Latince ve Fransızca vaaz veriyordu.¹⁴⁸ Yerel diller, XII. yüzyılda giderek artan bir şekilde nazım ve nesir destan, romans, tarih ve kronikler vasıtasıyla edebîleşiyorlardı. 1200 yılına gelindiğinde bir Paris piskoposu, oldukça büyük bir Fransız lehçeli vaazlar incelemesi üretmişti. Üç nesil sonra Humbert de Romans etkili bir vaizin "kaba bir dilde kendini iyi ifade etmesi" gerektiği konusunda ısrar etti.¹⁴⁹ Din adamlarına verilen vaaz muhtemelen Latince olsa da Haçlı Seferi vaazları Latince bilgisi olmadığı varsayılan sekülerlere yönelikti. Yerel dilde vaaz vermeye gösterilen bu dikkat, Latincenin ve Fransızcanın can alıcı bir şekilde bir arada olduğu *Bravis ordinacio* gibi makaronik (yani Latince ve yerel dil karışımı) metinlerde kendini gösterir. Papalık fermanları vaizlerin kullanması için tercüme edildi. Vaazlar siyasi sınırlar yeri-

145 *De expugnatione Lyxbonensi*, ed. ve çev. C. W. David (New York, 1976), s. 70-71; Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 126.

146 Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, ed. ve çev. M. Chibnall (Oxford, 1969-80), vi. cilt, s. 68-73; *De profectioe Danorum in Hierosolimam*, ed. M. C. Gertz, *Scriptores Minores Historiae Danicae* (Copenhagen, yeniden basım 1970), s. 466-7.

147 Humbert of Romans, *Treatise on Preaching*, s. 34-5.

148 *Chronicle of Jocelin of Brakelond*, ed. ve çev. H. E. Butler (London, 1949), s. 40.

149 Humbert of Romans, *Treatise on Preaching*, s. 42; V. Clement'in 1309 yılında hacın yerel olarak vaaz verilmesi konusundaki ısrarını kıyaslama için, *Regestum* (Rome, 1885-92), nos. 2989, 2990.

ne dil bilimsel sınırların izini sürdü: Kuzey veya Güney Fransızcası; Yüksek veya Alçak Almanca. Batı İmparatorluğu'nun Fransızca konuşulan bölgeleri, Fransa Krallığı'ndaki piskoposluklarla bir grupta toplanabilir: Almanya'daki vaizler Flanders'in Almanca konuşulan bölgelerine atanabilirdi fakat Fransızca konuşulan bölgelerine atanamazdı. 1214'te Oliver von Paderborn, geniş Köln başpiskoposluğunun Alçak Almanca konuşulan bölgelerine odaklanırken, Albertus Magnus 1263-4 yıllarında vaktini Yüksek Almanca konuşulan bölgelerde geçirdi. Bölgesel dilleri konuşanlar bunu kullanmayı umarlardı.¹⁵⁰ Bölgedeki din adamlarının ve dilencilerin kullanılması, ihtiyatlı bir dil duyarlılığını onayladı.

Ancak tercümanlar her yerdeydi. Latince ve Fransızca vaaz veren Galli Gerald, Başpiskopos Baldwin'in Latince kullanmadığı için değil, Gerald gibi Galce konuşmadığı için tercümana ihtiyaç duyduğunu yazdı. Bangor başdiyakozunun başını çektiği yerel din adamlarından yardım geldi. Farklı yerel diller arasındaki ayrım Latince bilmeme sorunundan daha büyüktü. Almanya'da Bernard de Clairvaux, Almanca değil yalnız Fransızca vaaz verebilirdi. Bu yüzden 1188'de Başpiskopos Baldwin'e paralel olarak tercümana ihtiyaç duydu. Albano Kardinali Henry, Fransızca konuşulan Flanders'da vaaz verdikten sonra, 1188 yılında Almanya'ya vardığında aynı zorluklarla karşılaştı. Bir çağdaşı, Henry'nin Almanca bilmediğini ancak tercümanları aracılığıyla yeterince iyi idare ettiğini söyledi.¹⁵¹ Eğer dillerini konuşabiliyorsanız, bir yabancı topluluğuyla duygusal bağ kurmak daha kolaydır. Yabancı asilzadeler dezavantajlı bir şekilde çalışmıştı. 1267'de Lincoln'de haçı vaaz eden Kardinal Ottobuonu Fieschi (gelecekte Papa V. Hadrianus, Temmuz-Ağustos 1276; hiç papaz ilan edilmemiş birkaç papadan biri), mesajını aktarmak için iki keşiş ve katedralin başpapazına ihtiyaç duydu. Alman dinleyicisiyle yerel dilde laklak edememek veya tartışmaya girememek, 1251 yılında İtalyan Hostiensis'in Almanya'da karşılaştığı sorunlara yenilerini eklemiş olabilir. Oporto piskoposunun 1147'deki kaydından da anlaşılacağı üzere, bazı topluluklar

150 Bazı genel yorumlar için, Maier, *Preaching the Crusades*, s. 96-7 ve Papalık fermanının çevirisi için s. 102-3.

151 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 75; aynı bölüm 56. dipnota müracaat ediniz; *History of the Expedition of the Emperor Frederick*, çev. G. A. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa* (Farnham, 2010), s. 41.

vaazların kendi dillerinde olmasını bekliyordu.¹⁵² Haçlı Seferi organizatörleri bunu sağlamak zorundaydı.

SAHNE, PERFORMANS VE DRAMA

Haçlı Seferleri maddi olarak kültürel manzaranın içine yerleştirildi. Bazı azizlerin türbeleri veya kutsal rölikleri Haçlı Seferi teşekküllerinin elindeydi (IX. Louis'nin, Paris Saint Chapelle'indeki Dikenli Taç gibi). Eski Haçlıların mezarları veya Kutsal Kabir ile Mescid-i Aksa'yı taklit ederek inşa edilen kiliseler de öyle (örneğin Londra'da bulunan on ikinci yüzyıl sonlarına ait Tapınak Kilisesi). Mekânlar Haçlı Seferi çağrışımlarını anımsattı (Bernard de Clairvaux'nun 1146'daki ikonik vaazını verdiği ya da 1190'da I. Richard ve II. Philippe'in Haçlı Seferlerinin ortak hareket noktası Vézeley gibi). Hatıralar dekore edilmiş ve ayrıca heykellerde (örneğin Lorraine'deki Beval'de bir Haçlı'nın karısının iyi bilinen tasviri), vitraylarda (Paris yakınlarındaki St. Denis'de on ikinci yüzyıl ortalarına dayanan meşhur Birinci Haçlı Seferi serisi), duvar resimlerinde (örneğin Cressac-sur-Charente'deki ünlü Templier serisi veya 1227'den kalan Winchester Katedrali Kutsal Kabir şapelindeki çarmıha gerilme sahneleri ya da İngiltere Kralı III. Henry'nin saray duvarlarındaki Üçüncü Haçlı Seferi sahneleri), kilise ve ev dekorasyonlarında (Ravenna'da 1204'te Dördüncü Haçlı Seferi'yle Konstantinopolis'in alınmasını anlatan mozaik veya III. Henry'nin, I. Richard ile Selâhaddin'i tasvir eden taban seramikleri) korunmuştur. Haçlı Seferi imgesi, III. Innocentius'un başlattığı bağış için kiliselere konulan sandıklarda, Kudüs'ün kurtuluşu için düzenli para taleplerinde, ölümler için düzenlenen dua ayinlerinde ve endüljans teklifleri gibi düzenli olarak yapılan özel ayinlerde ve törenlerde de gösterildi. Bunların Batı Avrupalıların sosyal yaşamında yer edinmesi, coşku uyandırmaya çalışan kamu girişimleri için zengin bir zemin sağladı.¹⁵³

152 Barling's Chronicle, *Chronicles of the Reigns of Edward I and II*, ii. cilt, s. cxvi.

153 Genel olarak bk. N. Paul, *To Follow in Their Footsteps: The Crusades and Family Memory in the High Middle Ages* (Cornell, 2012), s. 1-203; örneğin E. A. R. Brown ve M. W. Cothren, "The Twelfth Century Crusading Window of the Abbey of St Denis", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 49 (1986), s. 1-40; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 117; F. Cardini, "Crusade and Presence of Jerusalem in Medieval Florence", *Outremer* içinde, ed. B. Kedar ve diğerleri (Jerusalem, 1982), s. 332-46; C. Morris, *The Sepulchre of Christ and the Medieval West*

Böyle aktif bir desteği korumak için çalışmanın diyalektiği yerine gösterinin popülizmine ihtiyaç vardı. Kelimeler görsel ve teatral görüntüyle tamamlandı. Performans önemliydi. Tüm yerel ve bölgesel haç kuşanma törenleri özünde teatraldı, gösterişli dramalardı.¹⁵⁴ Din adamlarının daha sonra seküler liderler tarafından ihсан edilen şövalyelik sembollerini kutsadığı şövalye törenlerinin aksine, haç kuşanma törenlerinde rahibin rolü, Aşai Rabbani ayininden vaza, kutsamadan haçların takdimine kadar her yerde merkeziydi. Çok sayıda numara vardı. Vaazlar özenle sahnelendi. Platformlar vaiz kürsüsünden daha fazlası olarak hizmet etti. Kürsülerden bir tanesi, 1146 Paskalyası'nda Vézelay'de, Bernard de Clairvaux'yu desteklemeye çıkan asilzadelerin ağırlığından çöktü. Vaizler kürsülerden sahne olarak da yararlandılar. Dramatik bir monologta veya oyunda farklı roller alıyormuşçasına, sözcüklerle uyumlu olması için bir dizi yüz ifadesi, el ve vücut hareketleri ve ses geçişleri kullandılar. Uzmanların ihtiyatlı ve ölçülü olma ricaları birkaç performansın aşıldığını gösteriyor. Xantenli John, sanki ilahi transa geçmiş gibi gözleri kapalı vaaz veriyordu.¹⁵⁵ Eylem, ana gösteriye bir giriş olarak özenle hazırlanmış dualar ve kutsal suyun cömertçe dağıtılmasıyla başlayabilirdi. Oyunculuk sahneyle geldi. En yaygın olanları, tartışmadaki kilit noktaları vurgulamak için gösterilen haçlar veya istavrozlardı. 1188 yılında Galler'de, sırayla her konuşmacıya mikrofon uzatır gibi haç uzatıldı. On dördüncü yüzyıl sonlarının etkileyici konuşmacılarından Piskopos Norwichli Henry Despenser, görünüşe bakılırsa omuzlarına gerçek boyutta bir replika haç aldı ve cemaatini cesaretlendirmek için kilise merdivenlerine dikti. Bazıları, kendi haçlarının, Gerçek Haç'tan bir parça içerdiğini

(Oxford, 2005), özellikle 7. bölüm; D. F. Glass, *Portals, Pilgrimage and Crusade in Western Tuscany* (Princeton, 1997); A. Linder, *Raising Arms: Liturgy in the Struggle to Liberate Jerusalem in the Late Middle Ages* (Turnhout, 2003); kıyaslama için C. Morris, "Propaganda for War. The Dissemination of the Crusading Ideal in the Twelfth Century", *Studies in Church History*, 10 (1983), s. 79-101; aynı yazar, "Picturing the Crusades: The Uses of Visual Propaganda", *The Crusades and their Sources* içinde, ed. J. France ve W. G. Zajac (Aldershot, 1998), s. 196-216.

154 Örneğin bk. Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 43-7; Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 137-9; M. Purcell, *Papal Crusading Policy 1244-91* (Leiden, 1975), s. 200-201. Genel olarak bk. Kienzle, "Medieval Sermons and their Performance".

155 Odo of Deuil, *De Praedicationi*, s. 9, n. 14 ref; Thomas of Chobham, *Summa de Arte Praedicationi*, s. 269-303, çevirisi için Copeland ve Sluiter, *Medieval Grammar*, özellikle s. 628-38; *Testimonia Minora*, ed. Röhricht, s. 146.

iddia etti. II. Urbanus 1095-6'da Gerçek Haç'tan numuneler taşıdı. Bir vaiz, Lizbon kuşatması sırasında "Rabbin kutsal tahtasından bir parça" salladığını iddia etti.¹⁵⁶

Bu tür iddialar istenmeyen sonuçlar verebilirdi. İngiliz manastır çevrelerinde dolaşan büyük ihtimalle uydurma bir hikâyeye göre Birinci Haçlı Seferi vaazı sırasında Fransız başrahip, Tanrı'nın armağanı olarak kendisine yaptığı bir haçı atmaya çalıştığı için kansere yakalandı. Sahtekârlığın tehlikeleri muhtemelen bu hikâyenin ana noktasıdır. Pek çok vaizin, Birinci Haçlı Seferi sırasında kendini kızgın demirle dağlayan veya alnına haç kazıyan Fransız başrahip kadar ileri gidip gitmediği bilinmiyor. Haç dövmeleri, kendini adama eylemi olarak ilk dönem Haçlıları arasında popüler olmuş görünüyordu.¹⁵⁷ Geleneksel görsel yardımcıları elbette önceden hazırlanıp dağıtılan haçlardı. Vézelay'deki Bernard gibi vaizlerin öyküleri, bunların –genellikle kumaştan, bazen de ipekten veya metalden– tükendiğini ortaya koyuyor. 1096 yılında Rouen'deki gibi işler ters giderse, arzu edilen grup histerisi kaynayarak isyana dönüşebilirdi.¹⁵⁸

Kalabalıkları kontrol etmenin bir yolu da dinleyici katılımını yönlendirmektir. (Brevis ordinacio'daki Surge Ego gibi) tekrarlanan melodiler vaazlara katılmaya davet etti. Sözü sürekli tekrarlayarak doruğa çıkarma, dinleyiciyi heyecanlandırmak için kullanılan standart bir hitabet hilesiydi ve 1188'de Galli Gerald'ın iddia ettiği gibi başarıyla uygulandı. Humbert de Romans'ın *De predicatione s. Crucis* adlı el yazması, bir vaaz sırasında belirli ilahilerin nerede söylenmesi gerektiğini belirtir. Topluluk hâlinde şarkı ve ilahi söylemek bir kalabalığı birleştirmenin ve canlandırmanın bilinen yollarıydı. Milanolu Başpiskopos Anselm, 1101 yılında dinleyicilerine "*Ultreia Ultreia*" (İleri! İleri!) şarkısını söyletti.¹⁵⁹ Şarkılar, ilahiler ve

156 Gerald of Wales, *Opera*, i. cilt. s. 75 (elde taşınan bir haç, *crucem portatitem*); *Westminster Chronicle 1381-1394*, ed. L. C. Hector and B.F. Harvey (Oxford, 1982), s. 32-3; H. E. J. Cowdrey, "Pope Urban II and the Idea of the Crusade", *Studi Medievali*, 3rd ser., 36 (1995), s. 737-8; *De expugnatione Lyxbonensi*, s. 146-7.

157 *Winchester Annals, Annales Monastici*, ed. H. R. Luard, Rolls Series (London, 1864-9), ii. cilt. s. 38; dövmeler ve tepkiler için bk. RHC Occ., iv. cilt. s. 182-3, 251; v. cilt. s. 255; Fulcher of Chartres, *A History of the Expedition to Jerusalem*, ed. H. Finke (Knoxville, 1969), s. 76.

158 Odo of Deuil, *De profectione*, s. 8-9; Tyerman, *God's War*, s. 71.

159 Gerald of Wales, *Opera*, i. cilt. s. 75; Lecoy de la Marche, "La prédication", s. 25; Cole, *Preaching*, s. 203; Landulph of St Paul, *Liber Hystoriarum Mediolanensis Urbis*, ed. C. Castiglioni (Bologna, 1935), s. 5.

dizeler, Clermont Konsili'ndeki Haçlı propagandasını ikide bir kesen *Deus lo volt!* gibi kutsal ve dünyevi sloganlar, şairlerin ve ozanların dizeleri, on beşinci yüzyılda ilahi söyleyen rahipler tarafından Kudüs için söylenen ayinler. Mesajlarının özü; yükümlülük, ıstırap yoluyla mükâfatlandırma, Tanrı'nın cömertliği, maddi zevke karşı manevi kazancın gerçek değeri gibi belirgin homojenlik gösteriyordu. Bu mecazların sürekli tekrar edilmesi, dinleyicilerin vaazlara ikna olmak için değil de eğlenmek için katıldıklarını ve menfaatler için kaydolma şansı bulduklarını gösterir. Ancak yeni her zaman iyi olmayabilirdi.¹⁶⁰

Görsel yardımlar olaya daha fazla baharat ekledi. İkonodüle¹⁶¹ kâfirleri küçümseyen iki Müslüman yazar, Üçüncü Haçlı Seferi propagandacılarının dinleyicileri alarma geçirmek için resimler kullandığını iddia etti. Selâhaddîn'in ordusunun baş kadısı Bahâeddin ibn Şeddâd, efendisine methiyeler düzdüğü biyografisinde, Batı'daki vaizlerin Kutsal Kabir'i atıyla çiğneyen Müslüman süvarinin büyük bir resmini sergilediklerini kaydetti. Çağdaş Suriyeli tarihçi İbnü'l-Esîr, Haçlı Seferi organizatörlerinin [Hz.] Muhammed tarafından dövülen İsa afişiyle nasıl dolaştıklarını anlattı: "Mesih'in resmine kan sürdüler ve halka dediler ki: Bu, Müslümanların peygamberi [Hz.] Muhammed'in onu dövdüğü Mesih'tir. Onu yaraladı ve katletti."¹⁶² Kaynaklarına rağmen hiçbir hikâye doğal olarak pek mümkün görünmemektedir. Vaazlar, İncil'den ilgili sahneleri gösteren freskler ve heykellerle ya da doğrudan Haçlı Seferi hikâyelerini betimleyen taş, cam veya boya kaplı kiliselerde verildi. Dinleyiciler bu tür görsel hikâyeleri okumaya alışmıştı.

Popüler eğlence izlenimine drama unsurları eklendi. İbnü'l-Esîr'e göre Mesih ve [Hz.] Muhammed'in afişine, din adamları, soylular ve yas tutmak için siyah giyinmiş Outremer şövalyeleri eşlik ediyordu. İntikam alınması gereken felaketlerin mağdur tövbekârlarından daha iyi ne taraftar olabilirdi? Outremer'deki emektarlardan gelen mektuplar halka dağıtılmasına rağmen bir istisna haricinde tümü kayıtlara yansımada. Onun tanıklığı, 1188 yılının Ocak ayında,

160 Mayer, *Crusades*, s. 320-21.

161 Dinî içerikli resimlerin veya simgelerin kutsallığına inanan kimse (ç.n.).

162 Baha al-Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*, çev. D. S. Richards (Aldershot, 2002), s. 125; Ibn al-Athir, *Chronicle for the Crusading Period*, çev. D. S. Richards, ii. cilt (Aldershot, 2007), s. 363; genel olarak, Morris, "Picturing the Crusades", özellikle s. 197.

Fransa ve İngiltere krallarıyla Gisors'taki Flanders kontuna yaptığı çağrılara yetki verdi. Ayrıca Kuzey Fransızcası da konuşabiliyordu. Joscius yalnız gelmiş olamaz. Sur'dan Sicilya'ya gittiği kara yelkenli gemiyle tek başına denize açılmadı, muhtemelen beraberindekiler de ona eşlik etmişti. Mesih'in yerine Patrik Herakleios'u koymasına rağmen –ki bu anlaşılabilir bir hatadır- Joscius'un görevi, İbnü'l-Esîr'in hikâyesine ilham vermiş olabilir.¹⁶³ Emekli askerlerin ve mağdurların propaganda malzemesi olarak kullanılması 1188 yılına özel değildi. 1106 yılında sempatik bir dinleyici kitlesine sahip Bohemund, Bizans tahtına talip olanları koruması altına aldı.

Vaaz draması gerçek tiyatroya doğru genişledi. 1207 yılında III. Innocentius, dinî aktörlerin teatrallikte aşırıya kaçmamaları şartıyla ibadetle ilgili oyunların meşruiyetini kabul etmiş görünüyordu. Bu, İncil hikâyelerini ve Hristiyan öğretilerini açıklamak ve ayrıntılarıyla anlatmak için tasarlanan Paskalya, Noel ile diğer teatral sunumların paralel gelişimini onayladı. Haç, bunların çoğunda, kelimelerin tam anlamıyla merkez sahneyi almıştı.¹⁶⁴ İbadetle ilgili daha tuhaf dramalardan biri muhtemelen 1205-6 yıllarında, Livonya'da misyoner Haçlı Seferi'nin inşa edilen yeni komuta merkezi Riga'da bir kış vakti oynandı. Bu *ludus magnus* (büyük oyun/alanı), kâfir düşmanları cezalandıran İncil'deki savaşçıları tasvir etti. Tercümanlar, yakın zamanda (zorla) Hristiyanlaştırılan, endişeli görünen ve muhtemelen şaşırmış eski pagan dinleyicilere gösterinin ahlaki yönünü açıklamak için hazırды.¹⁶⁵ Esas gösterişleri ve ibadetle ilgili bağlamları dikkate alındığında, sahnelenen Haçlı Seferi sunumları bariz bir şekilde teatrallığe kayar. Haç kuşanmak başlı başına dramatik bir performanstı. 1146 Noeli'nde Speyer'de bildirilen dinî coşku sahneleri ve Bernard de Clairvaux'un özenle hazırlanan bir törenle Alman İmparatoru III. Conrad'a haç vermesi de şüphesiz teatraldı. Bernard, Aşai Rabbani ayinine başkanlık etti ve Tanrı rolünü benimseyerek haç vaaz etti: “Ey insan, senin için yapmam gereken

163 P. Edbury, ed. ve çev. *The Old French Translation of William of Tyre, The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade* (Aldershot, 1998), s. 73.

164 Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, vi. cilt, s. 68-73; Migne, *Patrologia Latina*, ccxv. cilt, vols. 1070-71; kıyaslama için, J. W. Harris, *Medieval Theatre in Context* (London, 1992), s. 45-6.

165 *The Chronicle of Henry of Livonia*, çev. J. Brundage (New York, 2003), s. 53; N. H. Petersen, “The Notion of a Missionary Theatre: The *ludus magnus* of Henry of Livonia's Chronicle”, *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier* içinde, ed. M. Tamm, L. Kaljundi ve C. Selch Jensen (Farnham, 2011), s. 229-43.

ve yapmadığım ne var?” Conrad, sunağın üzerinde duran haçı ve askerî sancağı almadan önce “hizmet etmeye hazırım,” diyerek tövbe-kâr rolünü üstlendi: drama gibi ritüeldi.¹⁶⁶

1258 yılında Venedik’te dramatik etkiyle rekabet eden birkaç vaaz, dua meclisi, tören alayı ve diğer Haçlı Seferi merasimleri, Fransiskan yazar Salimbene di Adam tarafından kaydedildi. Papalık elçisi Kardinal Ottaviano degli Ubaldini, dinleyicilerini Hohensaufenleri destekleyen Treviso Hükümdarı Romanolu Alberico da Romano’yla savaşmak üzere haç almaya teşvik etmek için Alberico’nun sadistçe taciz ettiğini iddia ettiği otuz soylu kadın yetiştirdi. Halkın içinde çırlıçıplak soyulmuşlar; eşlerinin, oğullarının, kardeşlerinin ve babalarının idam edilmesini izlemeye zorlanmışlardı. Görünüşe bakılırsa Kardinal Ottaviano, her şeye degeceği için onların kötü durumlarından faydalandı:

Kardinal...Alberico’ya karşı halkı daha da kızdırmak için... kadınları, kötü Alberico’nun yaptığı gibi çıplak ve aynı utanç verici durumda ortaya çıkardı. Bu dehşetli görüntü işe yaradı. Kalabalık öfkeden deliye döndü ve “Öyle olsun! Öyle olsun!” ilahisini söyleyerek haçı kabul etti.

Salimbene operasyonun başarısını; kardinalin yeteneğine, Alberico’nun vahşetine duyulan iğrentiye, geniş endüljansa ve hanımların çektiği utanç verici rezilliği görmelerine bağladı. İtalya’da içinden çıkılmaz hâle gelen Papalık/Hohenstaufen ihtilafında sert bir partizan olarak ün kazanmasına rağmen kardinalin Venedik halkının önünde soylu kadınları çıplak olarak dolaştırıp dolaştırmadığı konusuna şüpheyile yaklaşılabılır. Oyuncu kullanmış olabilir. Veya dedikodudan, abartıdan ve güzel hikâyeden hoşlanan Salimbene, güvenilmeyecek bir tanık olabilir. Yine de sado-erotik dramının dinî törenle yaptığı bu umulmadık ittifak, tüm Haçlı Seferlerini karakterize eden performans ve ikna sisteminin bir ucunda yer alır.¹⁶⁷

Eğer dünyevi tiyatroculuk dikkat çekme yolu sağladıysa, ilahi girişim daha da heyecan uyandırdı. Vaaz turlarına eşlik eden hat-ta Başpiskopos Baldwin’in etrafını saran mucize hikâyeleri vardı. Haçın kurtarıcı, iyileştirici gücünü ve Tanrı’nın lütfunun aracıları

166 Migne, *Patrologia Latina*, clxxx. cilt, cols. 381-6.

167 Salimbene’nin konuyla ilgili bölümlerinin çevirisi için *Chronica*, bk. Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 414-17.

olarak vaizlerin rolünü vurguladılar. Mucize propagandası dinleyicilerini girişimin dünyevi ve ruhsal faydasına ikna etmeyi amaçladı. İyileşme ve ağrı kesme mucizeleri, acil durum evrensel ve günlük endişeleri ele aldı. Kör, topal, sağır, dilsiz ve deli iyileştiren Haçlı Seferi mucizeleri istisna değildi. Bernard de Clairvaux'un dört yüzden fazla hastayı tedavi ettiği ve bir defasında da ölüyü dirilttiği söylendi. Oldukça popülerlik kazanan mucize söylentileri Tanrı'nın içkinliğinin örnekleri olarak hizmet etti. Mucizeler alıcı tarafından yönlendirildi; müşteriler keramet sahibini aradılar. Bernard de Clairvaux, Almanya seyahatinden sonra şifa arayan kalabalığı geri çevirmek zorunda kaldı.¹⁶⁸ Mucize, haç verme ve kuşanma dramında, vaizin Mesih benzeri rolü olduğunu kanıtladı.

Herkes tarafından görülebilen bir işaretle ortaya çıkan ve unutulup giden semavi vizyonlar, Haçlı Seferi yorumcuları tarafından kaçırılmadı ve en kalıcı kayıtlar arasına girdi. Matthew Paris, Oliver von Paderborn'un başına gelenler 1200 ve 1250 yılları arasındaki en unutulmaz olaylar listesine yerleştirdi. Ayrıca hikâyenin nasıl dikkatlice dağıtılıp, resmî mektuplarla halka açık yerlerde okundğunu ifade etti.¹⁶⁹ Meteorolojik olayların yaratıcı yorumları, Birinci Haçlı Seferi vaazına yararlı bir vahiysel boyut sağlamıştı. Semavi işaretler düzeni sağlamak için ortaya çıktı. Poitou'daki St. Maixent Manastırı'nın 1096'daki bir tüzüğü, "Papa Urbanus'un Saintes'de (13 Nisan) olduğu ve gökyüzünde haç işaretinin görüldüğü zamana tarihlendirildi."¹⁷⁰ Herkes ikna edilememişti. İnanmanın görmek olduğuna, bunun tersi olmadığına dair şüphe devam etti. Sahte rölikler ve basit masallar eleştirmeni Guibert de Nogent, Beauvais'de bulunduğu sırada bulutların haç olduğunu hayal eden bir kalabalığın hüsnükuruntusunu küçümseyerek kaydetti. Çünkü o sadece biraz leylek veya turna görüyordu. Guibert mucizevi haç işaretlerinin Haçlıların bedenlerinde görüldüğü iddialarına da temkinle ba-

168 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 141; Otto of Freising, *Deeds of Frederick*, s. 75; Odo of Deuil, *De profectone*, s. 8-11; J. Phillips, *The Second Crusade* (New Haven, 2007), s. 81, 83, 94, 7 ve refs.

169 Matthew Paris, *Chronica Majora*, v. cilt, s. 191; aynı yazar, *Historia Anglorum*, ed. F. Madden, Rolls Series (London, 1886-9), ii. cilt, s. 297; kıyaslama için, Roger of Howden'ın Çarmıh'a gerilmiş İsa hikâyesi ve Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Dunstable üzerinde beliren haç için, "Benedict of Peterborough" (sic), *Gesta Regis Henrici Secundi*, ed. W. Stubbs, Rolls Series (London, 1867), ii. cilt, s. 47.

170 *Chartes et documents pour servir a l'histoire de l'abbaye de Saint-Maixent*, ed. A. Richard, *Archives historiques de Poitou*, xvi. cilt (Poitiers, 1886), s. 222, no. 190.

kıyor, açılmış yaraya veya dövmeyle bağlıyordu.¹⁷¹ Yine de gökyüzünde, bedenlerde, sahnede ve minberde beliren haçlar, kelimelerle ayrılmaz ahbaplar oldular. Bonneval'ın Cistercian başrahibi, 1214 yılında Frizya'da sapkın Albigenlere karşı Haçlı çağrısı yapıldığı sırada el çabukluğuyla haçlarla bir gösteri yaptı. Hikâyeyi heyecanla yayan başrahibe göre haç, sapkınlığın merkezi olarak iddia edilen Toulouse'u hedef olarak gösteriyordu.¹⁷²

Başrahibin hikâyeyi aktarırken gösterdiği özen önemliydi. Vizyonlar, kendi başlarına geçici *coups de théâtre*¹⁷³ olarak hizmet etti. Propagandanın etkili olması için tanıtıma ihtiyaç vardı. Bonneval'ın yaşadıklarını yazıya geçiren kronik yazarları gibi bağnazca olsa da etkisi uzun sürmeliydi. Oliver von Paderborn tarafından dağıtılan mektuplar daha büyük bir etki yarattı. Kuzey Avrupa boyunca çağdaş kroniklerde onun vizyonlarına ilişkin bir yığın referans ortaya çıktı. Vizyonlar vazgeçilmez hâle gelmişti. Arada sırada, 1241 yılında Moğollara direnmek için verilen bir Haçlı Seferi vaazında, Köln üzerinde beliren semavi ejderhalarda olduğu gibi drama, teolojiyi geride bıraktı. Stephen de Bourbon'un (ö. 1261) vaaz el kılavuzunda yer alan ve haç almaya eşlik eden Bakire ve Çocuk İsa vizyonu gibi bazı kayıtlar *exempla* koleksiyonlarına ulaştı.¹⁷⁴ Sekülerler suça ortak olup böyle mucizevi işaretler beklemeye alıştılar ve görünüşe bakılırsa onları çabucak gördüler. St. Albans keşişlerinden Wendoverlı Roger 1227 yazındaki vaazında, çarmıha gerilmiş Mesih'in sayısız vizyonunun güney İngiltere'de nasıl görüldüğünü kaydetti. Bir balıkçı ve oğlu, Middlesex'in kuzeybatısındaki Uxbridge yakınlarındaki pazara giderken gökyüzünde bir haç gördüler ve daha sonra müşterileriyle hoşça vakit geçirdiler. Daha başka görüntüler şüphecileri alt edene kadar herkes bunlara inanmadı. Wendover bu hikâyelerin amacını şöyle özetledi: "Çarmıha Gerilen", bu vizyonlarla gökkubbeyi açmayı ve kuşku duyanlara inanılmaz ihtişamını muazzam bir görkemle göstermeyi bahşetti.¹⁷⁵ Haçlı Seferi hazırlıklarına katılan ruhani elitlerin çabaladıkları etki de tam olarak buydu.

171 Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ., iv. cilt, s. 250-51.

172 Peter of les Vaux-de-Cernay, *Historia Albigensis*, çev. W. A. Sibly ve M. D. Sibly, *The History of the Albigensian Crusade* (Woodbridge, 1998), s. 147.

173 Beklenmedik olay (ç.n.).

174 *Chronica regia Colonensis*, ed. G. Waitz (Hanover, 1880), s. 281; *Anecdotes historiques d'Etienne de Bourbon*, s. 90.

175 Roger of Wendover, *Flores historiarum*, ed. H. S. Hewlett, Rolls Series (London, 1884-9), ii. cilt, s. 323-4, çev. Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 239-40.

İŞ BAŞINDA İKİ VAİZ

Haçlı Seferi propaganda seferberliği 1200'lerden sonra tamamen sistematikleşmesine rağmen karmaşık ikna yöntemlerinin uyumu birbirinden çok farklı iki Üçüncü Haçlı Seferi temsilcisinin faaliyetleri aracılığıyla örneklendirilebilir: Albano kardinal piskoposu Marcyli Henry ve genellikle Galli Gerald olarak bilinen Barryli Gerald.

Albanolu Henry, 1188-9

Kardinal Piskopos Albanolu Henry; enerjik ve doktrinsel bakımdan kuvvetli bir piskopostu. Ayrıca gelenekselciliği teşvik etme me-selesinde militan eylemcilikle damga vuran Clairvaux'daki Cisterci-an Manastırı'nın da eski başrahibiydi. 1178 ve 1181 yılları arasında vaaz vermeye ve Güney Fransa'daki sapkınları şiddetle bastırmaya öncülük etmişti. 1179'da kardinallikle mükâfatlandırıldı. Henry, yeni tür bir din adamı tipini temsil etti. Avrupa'nın en ünlü manastır-larından birinin başrahipliğiyle yetinmeyen Henry; kendisini, Ki-lise disiplininin ve reformun gezici temsilcisi olarak hareket etme özgürlüğü veren Papalığın uluslararası otoritesine bağladı. Onun et-kileyiciliği, 1187'de Papa III. Urbanus'un ölümünden sonra Henry'e papalık tahtının teklif edildiğine dair uydurma bir hikâyeden sonra fark edildi. Yeni Papa VIII. Gregorius onu Haçlı vaazı vermesi, diplo-masi, propaganda ve asker toplama süreci üzerinde yetki kullanma-sı için Fransa ve Almanya'ya Papalık elçisi olarak atadı. Henry, 1187 yılının Kasım ayıyla 1188'in Mart ayı arasında Kuzeydoğu İtalya'da bulunan Ferrara'dan, Doğu Fransa ve Batı Almanya'ya gitti. Bir yer-de Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'yla tanıştı ve onunla 27 Mart 1188'de Mainz'da *Curia Christi*'yi topladı. Henry, Aralık 1187'de Alman imparatoru ve Fransa kralı arasındaki müzakerelere katılmış olabilir; aynı ay ya kendisi ya da başka bir elçi Strasbourg'daki asker toplama organizasyonuna yardım etmiş olabilir. Bu esnada Henry, Mainz'daki toplantıya vaktinde yetişmek için Hainault üzerinden Mons, Nivelles, Louvain ve Liege üzerinden büyük bir yay çizdi. Al-man İmparatoru, orada Alman soylularının büyük kısmıyla beraber haç kuşandı. Kardinal Henry, Arras'ta ölene (1189 yılının Ocak ayı) kadar evanjelizm faaliyetlerini sürdürdü.¹⁷⁶

176 Genel olarak, Y. Congar, "Henri de Marcy", *Analecta Monastica*, v. cilt (Studia Anselmiana, fasc. 43, Rome, 1958), s. 1-90; Cole, *Preaching*, s. 65-71; Loud, *Crusade of Frederick Barbarossa*, s. 41-5, 143-4; Migne, *Patrologia Latina*, cciv. cilt, cols. 249-52; Gilbert of Mons, *Chronicle of Hainault*, s. 110, 112-13.

Bu dönemde Henry'nin propagandacı rolü olduğu kadar idari rolü de vardı. Faaliyetleri performans, gösteri, söylev, yazılı metin, görsel gösteri gibi çeşitli araçlarla iç içe geçmişti. Strasburg ve Mainz'deki gibi törenler ve Hainault'daki gibi vaazlar düzenlemişti. Öncelikli olarak Papa VIII. Gregorius'un *Audita Tremendi* fermanı gibi Papalık mektupları, vaizlerin doğaçlama konuşabileceği ana temayı sağladı. Kutsal Mekânlara yapılan saygısızlığın sözlü imgeleri gaddarlık yaftalarına ilham vermiş veya bunları kopyalamış olabilir. Özel diploması, I. Friedrich'le yapılan müzakereler gibi hükümdarların ve tebaalarının bağlılığı için oldukça önemliydi. Tanıtım ise yazışmalar, bültenler ve broşürler aracılığıyla topluma mâl edildi. *Audita Tremendi* ve Danlara gönderilen *Quum divina patientia* gibi fermanların yayılımı, özellikle kraliyet saraylarıyla ilgili olmak üzere, çağdaş kroniklerdeki kopyalar vasıtasıyla izlenebilir. Bütün önemine rağmen *Audita Tremendi* yalnızca iki İngilizce ve bir Almanca kronikle günümüze ulaşmış ve yerel kabul üzerindeki papalık bağını vurgulamıştır.¹⁷⁷ Fermanların bağnaz tutumlu ahlaki ve ihtiyatlı resmî emirleri, yalnızca Almanya'da Albanolu Henry ve İngiltere Kralı II. Henry tarafından yayınlanmasıyla geçerlilik kazandı. Propaganda, hukuki ve dinî elitlerin iç içe geçmiş ağırları boyunca yayıldı. Fransız sivil memur Berthier d'Orleans veya Picardlı soylu (literatus) Conon de Béthune'nün aşk şiiri kılığına bürünen ancak silahlanmaya çağıran Haçlı Seferi mesajları, propaganda literatürünün çeşitli aşamalarında yer buldu.¹⁷⁸

Henry bu operasyonlarda çeşitli roller üstlendi. Strasburg ve Mainz'deki büyük kutlamalara katılmasa da Strasburg ve Würzburg piskoposları gibi yerel halka saygıyla vaaz verdi. Henry, Hainault'ta bağlı Lent, Limbourg ve Liege şehirlerinde bulunduğu sıralarda beklenmedik başarılarla imza attı. Bu aylar boyunca verdiği vaazları günümüze ulaşmasa da söyledikleri hakkında ipucu verebilecek mektuplar ve önemli bir risale yazdı. Mainz toplantısını ilan eden mektup muhtemelen 1187 Noeli'nden önce yazılmıştı ve ekim sonuyla kasım başında, Henry'nin yardımıyla oluşturulma ihtima-

177 İngiliz kronik yazarları Newburghlu William ve Howdenli Roger ile anonim Alman kronik *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, çev. Loud, *Crusade of Frederick Barbarossa*, s. 37-41, 141; vaaz ve yazı için: J. H. Pryor, "Two excitations for the Third Crusade", *Mediterranean Historical Review*, 25 (2010), s. 163, n. 163; *De projectione Danorum*, s. 464-5.

178 Roger of Howden, *Gesta Regis Henrici Secundi*, ii. cilt, s. 26-8; J. Bédier ve P. Aubry, *Les Chansons de croisade* (Paris, 1909), iii. cilt, s. 35-5.

li bulunan *Audita Tremendi*'ye; Kutsal Toprakların ve haçın kaybı, Kutsal Mekânlara saygısızlık, Tanrı'ya yapılan hakaretin öcünü alan Hristiyanların Mesih'in lütfuyla günahlarının bağışlanması gibi konuları borçluydu. Mainz çağrıları, Henry'nin Cistercian selefi, sadece İkinci Haçlı Seferi'ne değil aynı zamanda Templier Tarikatı'na da destek veren Bernard de Clairvaux tarafından kullanılan dilin de dâhil edilmesiyle tam yerine ulaştı. Henry Almanlara, Templier Şövalyeleri gibi "inanç zırhını ve kurtuluş miğferini" benimseyen "İsa'nın şövalyeleri" şeklinde seslendi. Bernard'ın kötü ve iyi şövalyelik arasındaki zıtlığı belirten ünlü kelime oyununu (*malitia ve militia*) ödünç aldı ve haç "Hristiyan şövaleliğinin sancağı" olarak ilan etti. Metin içindeki bu tür kelime oyunları mektubun alıcısının gözünden kaçmış olabilir fakat savaşılan adamları cezbetmek için bir mesaj oluştururken gösterilen özenin işaretidir.¹⁷⁹

Henry'nin, Clairvaux'daki Cistercian rahiplerine hitaben yazdığı ve muhtemelen 1188 yılının ikinci yarısında tamamladığı *De peregrinante civitate Dei*, Tanrı'nın Şehri'ne, yani cennete ruhsal yolculuk adlı uzun meditasyonunda kapsamlı bir taraftarlık vardı. 13. bölümü, "Kâfir tarafından ele geçirilen Kudüs üzerine bir ağıt"ta manevi konudan siyasi konuya döndü.¹⁸⁰ Bernardine¹⁸¹ geleneğindeki Cistercianlar, uluslararası destek sağlama ve asker toplamanın yanı sıra Haçlı Seferleri'yle yakından ilişkili olmaya devam ettiler. Cistercian ayini *crucesignati* için düzenli dualar içeriyordu. Kilise'nin İngiltere ve Galler'deki Haçlı Seferi teşebbüsüne öncülük eden Başpiskopos Canterburyli Baldwin, bir başka eski Cistercian rahipti ve yanında, kendisine yardım eden en az iki Cistercian rahibi bulunduruyordu. Fransa'da Cistercianların rolü, Selâhaddin Öşrü'nden muaf tutulmalarından ayırt ediliyordu.¹⁸² Muhtemelen bu yüzden Henry'nin dinleyici kitlesi meslektaşlarından daha genişti.

De peregrinante, Almanlara yazdığı mektubundan bir temayı ele aldı. Bir tanesi *Audita Tremendi*'de Gerçek Haç'a saygısızlık ve Hitin'in Kaybı bölümünde kısaca yer aldı. Bu haç, Kudüslü Frankların Tanrı'nın lütfu ve koruması için bir tılsım olarak savaşta yanlarında götürdükleri, Çarmıh'ın parçaları olduğuna inanılan birçok kıymık

179 Loud, *Crusade of Frederick Barbarossa*, s. 37-43.

180 Migne, *Patrologia Latina*, cciv. cilt, cols. 251-402, risale için cols. 350-61.

181 Cistercian Tarikatı'nın bir başka adı. Clairvaux Manastırı'nın başkeşişi Bernard'ın kurallarına tâbi olanlar (ç.n.).

182 Tyerman, *God's War*, s 296, 381; Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 178.

ve tahta parçasından ibaretti. 1188-90 yıllarındaki asker toplama süresi boyunca haç sembolü hâkimdi ve Haçlıları tanımlamada kullanılan *crucesignatus* terimi standart hâle geldi. Henry risalesinde, Mainz'daki çağrısını tekrarlardı ve haçı "günahların ilacı, yaralıların bakımı, sağlığın yenileyicisi" ve daha da görkemli bir şekilde "Tanrı'nın vassalının gemisi, Yeni Ahit sandığı" olarak tanımladı. Henry'nin ifadeleri zaman zaman Pierre de Blois ve daha sonra Başpiskopos Baldwin'in hukuk danışmanı ve Latince kâtibi gibi Haçlı Seferi yazarları tarafından harfi harfine kopyalandı. Pierre de Blois, 1187 Sonbaharında Papalık yargıçlarıyla birlikte seyahat etmişti; risalelerinde Hittin faciasının yası, Kutsal Toprakların kaybı ve Hristiyanların vurdumduymazlığı gibi konularda kullandığı dil Henry'nin sözlerinin yankısıydı.¹⁸³ Bu tür benzerlikler gelişigüzel değildi. Propagandanın dozu küçük bir silsile tarafından belirlendi. Henry ve Baldwin eskiden Cistercian başrahibiydi; Baldwin, Pierre de Blois'yı görevlendirdi. Zira Pierre ve Henry, Papalık sarayında karşılaşmış olabilir. Baldwin ve Pierre ise Bologna'dayken Uberto Crivelli'nin öğrencileriydi. Uberto Hittin haberini, III. Urbanus sıfatıyla alacaktı. Henry, Baldwin ve Pierre, sonraki aylarda Almanya'nın ve Angevinlerin seküler idarecileriyle hatırı sayılır zaman geçirdiler. Kişisel ilişki yazılı kelimelerle, özellikle kriz ve yanıt etrafında dönen mektuplarla tamamlandı. Böylece propaganda kampanyası ruhani yazarlardan, akademisyenlerden, idarecilerden ve diplomatlardan oluşan bir çevre tarafından organize edildi. Haçlı Seferi, başlangıçta popülist bir silahlanma çağrısının yanında uydurma bir entelektüel kavram olarak görüldü. İşin püf noktası birini ötekine çevirmektir. Haçı alan kişilerin sayısına bakılırsa işe de yaramıştı.

Mecazi anlamı siyasi anlamla dokuyan *De peregrinante*, bir dizi tanıtım tekniği gösterdi. Müslümanların Kutsal Mekânlara (özellikle Gerçek Haç'a) saygısızlık etmesi ikinci defa çarmıha gerilme olayı olarak ortaya çıktı. Haç "esir edildi, küçük düşürüldü ve düşmanların pisliğiyle kirletildi."¹⁸⁴ Akıllara Bahâeddin ibn Şeddâd'ın ve İbnü'l-Esîr'in afişleri geliyor. İbnü'l-Esîr'in İsa'nın [Hz.] Muhammed tarafından dövüldüğünü gösteren afiş açıklaması, Henry'nin risalesindeki bir pasaja, [Hz.] Muhammed'in İsa karşısında tam

183 Peter of Blois, *De Hierosolymitana Peregrinatione Acceleranda*, Migne, *Patrologia Latina*, ccvii. cilt, col. 1063; kıyaslama için Henry of Albano, *De peregrinante*, Migne, *Patrologia Latina*, cciv. cilt, col. 352 ve sayfa 119'a müracaat ediniz.

184 Henry of Albano, *De peregrinante*, col. 355; yukarıdaki not 71.

bir zafer kazanması olarak yansır. Saygısızlık, kirletme ve hakaret, Haçlı Seferi propagandasına duygusal sızı ve intikam alınması gereken gaddarlığı sağladı. Mesih bunu kendisine gönülden inananları sınamak için istemişti. Ahlaki yenilenme ve askerî eylem şarttı. Henry ikna edici bir şekilde anlatmak amacıyla, dünyevi lortları için savaşan askerlerin karşılaştırmasını yaptı: Cennet'teki Lort'un savaşında ödül, Haçlı Seferi'nin bilindik mecazı ölümsüzlüktü. Seçim, Tanrı'nın izindekiler ve şeytanın oyuncağı, şeytanlaştırılmış Selâhaddîn arasındaydı; hak ile batılın savaşıydı. Henry, dördüncü yüzyılda Azize Helena tarafından keşfedilen Gerçek Haç'ın tarihini kullanarak kâfirle yüzleşen başarılı kahramanlardan bahsetti: Persler tarafından zaptedildikten sonra 630'da haçı Kudüs'e yeniden getiren Heraklius, Charlemagne ve Birinci Haçlı Seferi (kahramanları). Akademik gösteriş, gecikmelere ve dininden dönen çok sayıda kişiye karşı yapılan nihai hicivde siyasete boyun eğdi. Henry'nin dili tutarlı bir propaganda programı ve ikna olanağı sunan sözlü, yazılı veya resimli sunum oluştururken, farklı seviyelerdeki farklı dinleyici kitlesine hitap edebilirdi. Karmaşık teolojik konular çarpıcı şekilde özetlendi ve "Christi martyres" gibi ifadelerle örtbas edilmeye çalışıldı. Çoğu tartışmalı motif, bir sonraki yüzyılın daha geniş çaplı vaazının habercisiydi. Hazırlık sürecindeki endişe, vaazı Haçlılara doğru çevirmenin önündeki kalıcı engellere işaret etti. Henry, 1188 yılı başlarında Limbourg'da haç kuşanmış bölgenin sabıkalı eşkıyalarıyla karşılaşmıştı.¹⁸⁵ Ocak 1189'da ölmeden önce çok daha fazlasına tanık oldu.

Galli Gerald, 1188

Henry'nin deneyimleri, benzer şekilde Canterburyli Baldwin'in Galler'deki vaazını kötü etkileyen bir tezati, yani organizasyonun düzensizliğiyle entelektüel çaba arasındaki asimetriyi ortaya çıkardı. Bunun bir boyutu da verilen yanıtın hızıydı. Ancak Orta Çağ'da iletişim, sanayileşme sonrasındaki gözlemcilerin hayal ettikleri kadar katı değildi. Hittin'deki yenilgi haberi (4 Temmuz 1187) Sicilya'ya belki eylül ayında, Ferrara'daki Papalık sarayınaysa ekim ayı ortasında ulaştı. Her yere felaketi bildiren mektuplar gönderildi. III. Urbanus'un ani ölümüne ve Papalık merkezindeki sıkıntılı günlere rağmen halefi VIII. Gregorius'un Papalık fermanı, ekim ayı sonuyla kasım başında hazırlandı ve gönderildi. I. Richard gibi-

185 Gilbert of Mons, *Chronicle of Hainault*, s. 112.

leri bireysel olarak kasım ayı başlarında Alplerin kuzeyinde haçı alırken, *Audita Tremendi* ile donatılmış papa temsilcileri Avrupa'ya yayılıyordu. Strasburg'daki Alman sarayına aralıkta, Danimarka'ya Noel'de, Normandiya ve Île de France sınırlarındaki Gisors'a 21 Ocak 1188'de ulaştılar. Danimarka sarayı bu haber karşısında şaşkına dönse de bir başka yerde böylesi bir gelişme bekleniyordu. İngiltere Kralı II. Henry, Noel'den önce Haçlı Seferi'ne çıkmak için Canterbury'deki Becket hac ticaretinin gelirlerine el koymaya çalışmıştı ve Albanolu Henry, Friedrich Barbarossa'yla ön görüşmeler gerçekleştirmişti.¹⁸⁶ Alman soyluları vaazın başlamasından altı ay sonra, mart ayının sonunda haçı kabul etmişlerdi. İngiltere'de resmî vaaz 11 Şubat 1188'de Northamptonshire'daki Gedington'da başladı. Başpiskopos Baldwin, 4 Mart'ta Galler yoluna gitmek üzere Hereford'dan ayrıldı. Aynı zamanda piskoposluk bölgesindeki piskoposlar da iş başındaydı. Başpiskopos, nisan ortasında Kuzey Galler sınırına ulaştığında, yerel piskopos St. Asaphlı Reiner başarılı bir şekilde asker toplamıştı.¹⁸⁷

Baldwin, gittiği çoğu yerde kendisini bekleyen dinleyicilerle karşılaştı. Belli ki güzergâhının detayları o gelmeden önce ağızdan ağıza yayılmıştı. Başlangıçta, yolculuğun bir kısmında kendisine eşlik edecek Güney Galler Prensi Rhys ap Gruffydd tarafından karşılandı. Rhys, Cardigan'da onun gelmesini bekliyordu. Baldwin bir tavernada bölgenin aforoz edilen bütün büyük prensleriyle karşılaştı. Önceden planlanan bu görüşmeler, dinleyicileri ve asker toplama-yı güvence altına almak için gereken şeylerdi ancak yeterli değildi. Rhys'nin sözünü tutmaması gibi (bu olayda fiilen haçı almamıştı), lortların katılımı olmadan Haçlı Seferi yeminleri yükümlü kişiler tarafından zorunlu olarak yerine getirilmedi. Haç, ilk aşamada bir lortun onayı olmadan kabul edilmeyebilir. Örneğin Rhys'in damadı Radnor, haç kuşanmadan önce izin istedi.¹⁸⁸ Lider olmazsa Haçlı Seferi de olmazdı. Sadece iki küçük prens haçı gerçekten kabul etti.

186 *Epistolae Cantuariensis*, ed. W. Stubbs, *Chronicles and Memorials of Richard I*, Rolls Series, ii. cilt (London, 1865), nos. 158, 167; F. Oppl, *Das Itinerar Kaiser Friedrich Barbarossas (1152-1190)* (Cologne-Graz, 1978), s. 93.

187 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 200 ve muhtelif yerlerde; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 61-76, 156 ve sırayla; P. Edbury, "Preaching the Crusade in Wales", *England and Germany in the High Middle Ages* içinde, ed. A. Haverkamp ve H. Vollrath (Oxford, 1996), s. 221-34; K. Hurlock, *Wales and the Crusades c. 1095-1291* (Cardiff, 2011), özellikle 2.bölüm

188 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 76.

Başpiskoposu karşılama hevesi, muhtemelen II. Henry'i hoş tutma ihtiyacının yanı sıra İsa'ya yapılan hakaretin intikamını alma arzusuna da borçluydu.

Soyluların desteğini almanın önemi onu elde etmek için gösterilen yoğun çabalara yansdı. Bir lort, başpiskoposun özel olarak ikna etmesinden sonra bir akşamüzeri haçı aldı.¹⁸⁹ Sosyal elitler için haçı kabul etmek yalnızca bir inanç veya dindarlık meselesi değildi. Bangor piskoposu açık bir şekilde *crucesignatus* olmaya zorlandı. Bu, Galler Kilisesi'nin Canterbury'in ve Galler prensinin II. Henry'nin otoritesini kabul ettiği anlamına geliyordu.¹⁹⁰ Baldwin'in Galler katedrallerinde düzenlediği her Aşai Rabbani ayini politik ve inançlı kitleleri birleştirdi. Baldwin'in seyahatinin seküler gündemi, Fransa kralının, krallığında Haçlı Seferi için vergi koyma girişimiyle veya Friedrich Barbarossa'nın Almanya'daki imparatorluk gücünü pekiştirmek için *Curia Christi*'yi kullanmasıyla karşılaştırılabilir. Baldwin'in bölgedeki soylularla ve din adamlarıyla görüşmesi başka yerlerdeki deneyimlerle uyumluydu. Yalnızca yerel liderler, küçük köylerin ve kasabaların bulunduğu kırsal ortamda ihtiyaç duyulan dinleyiciyi toplayabilirdi. Baldwin'in büyük toplantılarının hepsi katedrallerde yapılmadı. En büyüklerinden bazıları Radnori Cardigan ve Haverfordwest'te (Rhys bunlardan ikisine katıldı) toplandı. Baldwin'in karşılaştığı gibi haç kuşanmak için her zaman yakın ailenin, akrabaların veya lortların onayını almak gerekmiyordu. Haçlar çeşitli ortamlar ve koşullar altında verildi: halka açık olarak düzenlenen Aşai Rabbani ayinleri sırasında veya sonrasında, doğaçlama olarak görünen talep sırasında, Anglesey Sahili'nde kendiliğinden gelişen olaylar neticesinde, vaazlardan sonra yapılan bireysel tartışmalarda ve hatta başpiskoposun konakladığı yerde yapılan gece sohbetlerinde. Verilen karar, genellikle her biri dikkatlice hesaplanmış ve hazırlanmış –büyük vaazlardaki kalabalıklarda ve özel tartışmalarda ikna olanlar için- bir başlangıcı ve ayrıca bir sonucu temsil ediyordu. Ancak sunulduğu gibi değildi.

Baldwin'in Galler gezisi, St. David'in Başdiyakozu Barryli Gerald veya Galli Gerald'ın varlığı nedeniyle Haçlı Seferi tanıtımının mekânı hakkında ayrıntılar veriyor. Sonuna kadar güvenilir olmasa

189 Maelgwn ap Cadwallon, Maelienydd prensi, Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 77.

190 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 185; kıyaslama için, Baldwin'in her Gal Katedrali'nde Aşai Rabbani ayini söyleme kararlılığı için s. 164.

da akıcı anlatımıyla canlı tanık Gerald, Baldwin'in Galler seyahatinin ayrıntılı bir kaydını yazdı; *Itinerarium Cambriae*'da (Galler'e Yolculuk, ilk redaksiyon 1191) ve diğer eserlerinde de geziye atıfta bulundu. Ön yargıya ve böbürlenmeye eğilimli Gerald, uyanık bir göze, keskin bir kaleme ve analitik bir zihne sahipti. En başından beri müzakere ve planlama net bir şekilde ortadaydı. Seyahattaki ilk vaazın sonunda Radnor'daki başpiskoposun ardından haçı alan ilk kişinin kendisi olduğunu hatırlatarak olayları anlattı:

Kendimi kutsal insanın ayaklarına attım ve içtenlikle haçı kabul ettim. Diğerlerine örnek olan bu hareketi yapmamın sebebi, bir süre önce kralın (II. Henry) verdiği acil uyarı ve kralın sözlerini tekrarlamaktan asla bıkmayan başpiskopos ile başyargıcın (Radnor'un vaazında hazır bulunan Ranulf Glanvill) sık sık tekrarladıkları ikna edici vaatlerdi. İsa'nın Çarmıhı'na yapılan hakareti ve aşağılamayı göz önünde bulundurarak konuyu tekrar tekrar endişeyle konuştuktan sonra kendi özgür irademle hareket ettim. Bunu yaparken diğerlerini de yüreklendirdim ve az önce söylenenlere kışkırtıcı ifadeler ekledim.¹⁹¹

Başarılı ritüel etkili kareografiye bağlıdır. Bölgenin yerlisi dinleyicilere (Baldwin'in vaazı Galtceye çevrilmişti) ne yapacaklarını gösteren Gerald, haçın nasıl alınacağına dair önemli rehberlik sağlıyordu. Ayrıca amatör olmayan teatralerde gerekli bir figürandan daha fazlasıydı. Siyasi konumu nedeniyle efendileri ona haç kuşanmasını emretmişti. Gerald'ın Anglo-Galli akrabalarının sağlam bağlantıları, Güney Galler'deki ve İrlanda'daki Kilise'nin ve devletin siyasi ağırlığa sahip kişilerine kadar yayıldı. Rhys ap Gruffydd, bir zamanlar yerinden edilen ilk kuzeniydi. Bu sebeple Gerald örneği dindar olduğu kadar siyasiydi. Ne Gerald ne de Rhys Haçlı Seferi'ne çıkmadı. Gerald'ın İsa'nın Çarmıhı'na yapılan hakaretin intikamını almak için geçmişe yaptığı atıflar edebî süslemelerle dolu olsa bile, Albanolu Henry'nin Galler kırsalındaki haç kuşanma kaydını, Güney Champagne'deki Clairvaux keşişlerine yönelik hitabetle ilişkilendirdi.

Gerald'ın anlatısı Haçlı Seferi vaazlarında nesiller boyunca sürdürülen tekniklerin birçoğunu ortaya koyuyor. Aristokratik ve dinî yakınlıklar cemaatler ve ortamlar sağladı. Baldwin, Haver-

191 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 75. Gerald ve genel olarak onun yazı-
mı için, R. Barlett, *Gerald of Wales* (Oxford, 1982).

fordwest'te "merkeze yakın olduğu için" erişilebilir bir dinleyici kitlesi topladı.¹⁹² İçerik dikkatlice tasarlanmıştı. Vaaz verme ve haç kuşanma genellikle Aşai Rabbani ayininin peşi sıraydı. Paylaşılan iki dinî eylem, nadiren sekülerler tarafından alınan komünyon sırasında büyük oranda pasif kalan ve bazen sesli olarak iştirak eden seyirci performanslarıydı. İsa'nın gerçek varlığının mucizesi, adını ve haçı savunma çağrısını uygun biçimde şekillendirdi. Gerald'ın sadece üç ya da dört yıl sonra kaydettiği Baldwin'in vaazıyla bağlantılı mucizeler hafızaları pekiştirdi. Bir dizi vaaz araç gereci ve tekniği tanımlanmıştı. Vaizler intikamın ve tövbenin ikiz temasını göstermek için haç salladılar. Ayrıca tarz da önemliydi. Gerald daha sonra beyhude yere başpiskoposun başarısızlığa uğradığı Haverfordwest'teki huysuz dinleyicileri nasıl aydınlatmayı başardığını kaydetti. Önce Latince ve sonra Fransızca konuşarak muhtemelen Papalık fermanı örneğini takip etti ve konuşmasını üçe böldü: savaş sebebi (Lat. *casus belli*), savaşa giden yol, zorunluluk ve çare. Her biri, *Brevis ordinacio* tarzında heyecan verici, muhtemelen tekrarlanan heyecanla tamamlandı. Görünüşe göre, her bölümün sonunda haçı almak için ileriye doğru atılan kalabalıklar yüzünden Gerald'ın sözü kesildi ve duraklamak zorunda kaldı. Gerald'ın bu sanatsal performansı standart hitabet modellerine uyuyordu.¹⁹³ Herhangi bir yerinde rastgele yapılan hiçbir şey yoktu.

Olumlu yanıtlar kabul edilemezdi. Gerald'ın kaydı başarısız vaazlar ve hevesi olmayan dinleyici hikâyeleriyle doludur. Gerald'ın triumfalist¹⁹⁴ anlatımına göre Haçlı Seferi mesajına direniş, genellikle kadın düşmanı olarak kadınların kötü etkisine atfedilse de etkili hitabetle veya mucizevi dönüşümle üstesinden gelinen en iyi planlanmış seferberlik bile muhalefetle veya kayıtsızlıkla karşılaştı. Baldwin ve ekibinin, başını başdikayoz Bangorlu Alexander'ın çektiği tercümanlara güvenmesi performans güçlükleri yarattı. Llandaff'ta olduğu gibi özellikle Latince veya Fransızca konuşmaları sebebiyle ritüelin eş zamanlı olarak İngilizce ve Galce anlayan kitlelere aktarımı konusunda kesintiler yaşanıyordu.¹⁹⁵ Gerald, Bernard de Clairvaux'nun ünlü hikâyesini taklit ederken çevirinin etkisi konusun-

192 Gerald of Wales, *Opera*, i. cilt, s. 74.

193 Gerald of Wales, *Opera*, i. cilt, s. 75-6; aynı yazar, *Journey through Wales*, s. 141.

194 Başarıyı aşırı coşkulu biçimde kutlayan, yenilen tarafı küçük düşürmek, moralini bozmak için çabalayan kimse.

195 Aşağıda bk. s. 148-149.

da şüphe uyandırdı.¹⁹⁶ Gerald saygın bir teorik yorum katmak için haça dönüşün akılcı doğasından ziyade, kendisinin de dediği gibi Kutsal Ruh'un kelimelerin ötesindeki içsel işleyişine vurgu yaptı. Buna karşılık muhtemelen ondan daha pratik Fransız asıllı Albano-lu Henry, yalnızca Fransızca konuşulan bölgelerde vaaz veriyordu. Almanya'daysa Almanca konuşanları kullanmakla yetiniyordu.

Edebî ısrara ve doğal propaganda iddiasına rağmen Gerald'ın deneyimi, Haçlı Seferi'nin dikkatlice ve kasıtlı olarak algıları nasıl dizginlediğini ortaya koyma noktasında Albanolu Henry'ninkiy-le eşleştirdi. Söylenen sözler duyuldu, görüldü, yazıldı ve hatta Baldwin'in Cardigan'daki vaazının yerine dikilen şapel örneğinde olduğu gibi fiziksel olarak da anıldı.¹⁹⁷ Kardinal Henry ve başdiya-koz Gerald'ın yanlarında taşıdıkları Papalık mektupları, verdikleri vaazları bildiriyordu; ayrıca anlık veya kalıcı görsel ve işitsel izle-nimler yaratıyordu. Henry'nin Clairvaux keşişlerine yazdığı eser, Gerald'ın Galler turunun kısa kaydı gibi tanımlamalar kısa sürede yayıldı. Her öge diğerlerini bağladı ve geliştirdi. Mektuplar, risa-leler, vaazların yazılı nüshaları ve vaaz tanımlamaları, Haçlı Seferi evanjelizmi sürecinin ayrılmaz bir parçasıydı. Başpiskopos Baldwin geleceği aydınlatmak amacıyla yeğeni Joseph Gerald'ın eserinin bir nazım baskısını yaparken, Selâhaddîn karşıtı Haçlı Seferi'nin tarihi-ni nesir olarak hazırlamayı planladı. Avrupa genelinde diğerleri de tam olarak aynı şeyi yapmaya hazırlanıyorlardı.¹⁹⁸ Ancak tüm ça-balara rağmen Galler'de Haçlı Seferi'ne kaydolanların çoğu Gerald gibi yeminlerini yerine getiremedi. Sözleri eyleme dönüştürmek için farklı taktik ve teknikler gerekiyordu.

196 Gerald of Wales, *Opera*, i. cilt, s. 77.

197 Gerald of Wales, *Journey through Wales*, s. 172.

198 Gerald of Wales, *Opera*, i. cilt, s. 79. Haçlı Seferi tarihlerini veya anılarını ya-zanlar arasında Passau başpapazı Tageno ve nazım kayıt oluşturan İngiliz Howdenli Roger ve Norman Ambroise de vardı. Bk. Loud, *Crusade of Frederick Barbarossa*, s. 3-5; J. Gillingham, "Roger of Howden on Crusade", *Medieval His-torical Writing in the Christian and Islamic Worlds* içinde, ed. D. O. Morgan (Lon-don, 1982), yeniden baskı, içinde J. Gillingham, *Richard Coeur de Lion* (London, 1994), s. 141-53; P. Damian-Grint, "Ambroise", *ODNB*.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASKER TOPLAMA

ASKERE ALMA VE MÜKÂFAT

Haçlı Seferi için başarılı bir şekilde asker toplamanın sırrı duygulara değil, organizasyona dayanıyordu. 1240'ların sonlarında Fransa Kralı IX. Louis'yle doğuya bir Haçlı Seferi düzenlemeyi planlayan Toulouse Kontu VII. Raymond, hastalıklar ve ölümler sefere çıkmasını engellemesine rağmen kendisine eşlik edecek şövalyelerle ve çavuşlarla yaptığı sözleşmelerin bir kopyasını ayrı bir dosyada topladı.¹ 1240'lı yıllardaki Haçlı Seferleri'nde yaygın olarak kullanılan sözleşmeli askere alma yöntemleri, haç uğruna yapılan savaşların geleneksel özellikleriydi. 1098 Sonbaharında, yani 150 yıl önce kontun büyük büyük babası IV. Raymond, Tarantolu Bohemund'un yeni fethedilen Suriye şehri Antakya'yı yönetme hakkına itiraz ediyordu. Bohemund, sıcak tartışma sırasında iddiasını desteklemek için diğer liderlerle yaptığı anlaşmaları ve gider hesaplarını (*compotus*) gösterdi.² Bu tür belgeler büyük olasılıkla teçhizat ve erzaklar için yapılan ödemelerin listelerini içeriyordu. Orta Çağ orduları, daha önceki ordular gibi coşku, sadakat, hırs, zorlama ve nakit birleşimiyle toplanmıştır. Haçlı Seferi orduları da bundan farklı değildi. Papa III. Innocentius 1213 tarihli fermanı *Quia Maior*'da, uygulanması hâlinde Haçlıların bütün günahlarının bağışlanacağı üç kategori belirledi: kendileri için ödeme yapanlar, başkaları için ödeme yapanlar ve gitmeleri için ödeme yapılanlar.³ Soylu sınıftan, şövalyelerden ve şehirli seçkinlerden oluşan zengin çevrelerini yakından takip eden asker toplama süreci, doğaçlamaya değil plan-

1 *Histoire generale de Languedoc*, ed. C. De Vic ve J. Vaisete (Toulouse, 1872-1905), viii. cilt, cols. 1402-3, kıyaslama için col. 1258 ve 1248 Haçlı Seferi'nin diğer sözleşme örnekleri için, cols. 1221, 1223, 1276-7.

2 *Gesta Francorum*, çev. R. Hill (London, 1962), s. 75.

3 Çev. J. Riley-Smith ve L. Riley-Smith, *The Crusades: Idea and Reality* (London, 1981), s. 119-24 ve s. 121.

lamaya dayanıyordu. Vaaz ve propagandaya verilen duygusal veya ideolojik tepki ne olursa olsun, Haçlı yemininden savaş meydanına uzanan süreç, dünyevi askerî organizasyonun yardımına ihtiyaç duyuyordu. İşler, on birinci yüzyıl sonlarında Batı Avrupa'da ve ötesinde, bu yükümlülük ve mükâfat etrafında dönüyordu.

Batı Avrupa'daki ordular, on yedinci yüzyıl sonlarından modern savaş devletlerinin ortaya çıkışına kadar, kamusal iradenin ve özel teşebbüsün hantal pandomim atına bindiler. Bir komutanın ödeme sağlayabileceği durumlarda bile askere alma ve liderlik etme, patronal ve bölgesel gruplara devredildi. Hizmet, sosyal ya da profesyonel nüfuza sahip olanlar için şarta veya sözleşmeye dayalı olmaya, ücretle veya zorla askere alınanlar için ise zorunlu olmaya meyilliydi. Haçlı Seferi teoride gönüllü ve neredeyse benzersiz bir şekilde uluslararasıyken; pratikteyse lortluk, akrabalık, cemaat, boyun eğme, hizmet, fırsat, kâr ve ücret gibi iç içe geçmiş ağlara dayanıyordu. Asker toplama ve finans tam anlamıyla maddiyonun iki yüzüydü. Haç almak özel bir karar olabilirken uygulamada olmayabilirdi. Rahibin, lortun, patronun veya ailenin rızasının da ötesinde, *crucesignatus* lider veya idare edilen olmak bir zorunluluk yapısına, sermayeye ve maddi desteğe erişime boyun eğmek anlamına geliyordu. Haça ve onu yükseltecek sosyal güce sahip olanların hiçbirisi para olmadan hedefine ulaşamazdı. Sadakat, cemaat, akrabalık, mahalle baskısı, açgözlülük, şöhret, dünyevi veya sonsuz kazanç, günahların kefareti, aile geleneğine saygı, zorluklardan, borçlardan veya davalardan kaçma, zorlama, ortak bir amaç duygusu. Bunlardan herhangi biri veya tamamı Haçlı Seferi'ne kaydolma kararını tetiklemiş olabilir.⁴

Haçlı Seferi organizatörleri tarafından çizilen asker toplama imajında, Haçlıların seçim özgürlüğü ve niyetin saflığı şüpheli bir benzerlikle vurgulandı. Eleştirmenler de benzer şekilde lojistiğe değil gerekçelere odaklanma eğilimindeydiler. Niyet, *crucesignatiye* sunulan imtiyazların ve cezai savaş kavramının yasal gerekçesinin merkezinde yer alıyordu. Fakat asker toplamanın gerçekleri, dindar veya başka türlü bağlılığın özerkliğine meydan okudu. Çoğu Haçlı, sosyal üstlere hizmet etmek veya boyun eğmek zorunda kaldı ya da

4 C. Tyerman, *The Practices of Crusading: Image and Action from the Eleventh to the Sixteenth Centuries* (Farnham, 2013), no. XIII, "Who went on Crusades to the Holy Land" ve no. XIV, "Paid Crusaders".

sadakat, mecburiyet veya kendi kendini geliştirmeye yönlendirildi. Lortlarının peşinden gitmek zorunda kalan ya da ücreti karşılığında hizmet etmekle yükümlü olan Haçlılar için seçim yapma özgürlüğü laftaydı. Dünyevi teşvikler ve baskılar inandırıcı olmaya devam etti. Dinî yoğunluk bir gerekçe olarak önemli olabilir fakat pratikte isteğe bağlı olarak profesyonel şövalyeler, ücretli çavuşlar, yaya askerler, kronik kayıtlarını dolduran başıboş gençler, hane görevlileri, hizmetliler ve zanaatkârların çoğu görevlendirildi. Arada sırada görüntü kayıyordu. Nevers birliklerinin 1100 yılında Haçlı Seferi'ne çıkmaya zorlandıkları iddia edildi. Bir asırdan fazla bir süre sonra 1226 yılında, Norman şövalye Baldwin de Montibus, Albigenlere karşı düzenlenen seferde ücreti karşılığında (zorla) hizmet etmeye zorlandığını itiraf etti.⁵ Ücreti karşılığında hizmet edenler ya da maaşlı olarak çalışanlar için Haçlılara bahsedilen dünyevi ve ruhani ayrıcalıklar, ücretlerine ek ikramiye olarak yansımıştı. Ancak bunlardan yoksun olanlar için kendi başına pek yeterli değildi. Bu, Haçlı Seferi'nin bel kemiği dinî inancın rolünü tamamen inkâr etmek değil, pratik asker toplama sürecindeki rolünü mitolojik unsurlardan arındırmaktır. Sağlam ve samimi inanç soyuttur ve eylemde serpilebilir ancak boşlukta değildir. Haçlı Seferleri kitlesel bir özel teşebbüs alıştırmaları olsaydı, operasyon girişimcileri kendilerine bağımlı olanları, çekimser kalma konusunda çok az güç durumda bırakan şartlar koyarlardı. Sadece parasına bakanlar da gerçekten bağımsız bir seçim yapma şansına sahip olurlardı.

Sebepler ve para; ücret, istihkaklar ve silah ticareti; mükâfatlarla birbirine bağlanmış kaçınılmaz ortaklardı. 1203 yazında Konstantinopolis'ten yazan Kont St. Pollu Hugh, bunu açıkça ortaya koydu. Birkaç ay önce seferi Bizans İmparatorluğu'na yönlendirmeyi düşünen Dördüncü Haçlı Seferi komuta kademesinin, sayıca az olmalarına rağmen Haçlı ordusunun geriye kalan büyük bölümünün direnişini nasıl kırdığını anlattı. Çoğunluk, bir an önce ve doğrudan Kutsal Topraklara gitmek istemişti. Fakat Kont Hugh, ona ve izinden giden komutanlara "Kudüs'e gitmek için parasız ve erzaksız olduklarından hiç kimsenin şövalyelik hizmetini sürdüremediğini, askerlere ödeme yapılmadığını ve bunun herkes için zararlı ve sonuçsuz bir eylem olacağını tüm orduya açıkça gösterdiğini" kaydet-

5 E. Siberry, "The Crusading Counts of Nevers", *Nottingham Medieval Studies*, 34 (1990), s. 65 ve n. 5; *Querimoniae Normannorum*, RHF, xxiv. cilt, s. 61, n. 464.

ti.⁶ Bazı Haçlı kitleleri Kudüs'e gitmeyi arzulamış olabilirler. Ancak oraya gitmek için paraya, şövalyelere, çavuşlara ve piyadelere ihtiyaçları vardı. Ödeme olmazsa, Haçlı Seferi de olmazdı.

SAVAŞIN BAĞLAMI

Uluslararası Haçlı Seferlerinin ortaya çıkışı aristokratik psikolojiye, savaş kültürüne, dinî radikalizme veya Akdeniz çevresindeki jeopolitik değişimlere bağlıydı. Savaşın değişen sosyal ve finansal organizasyonu, Batı Avrupa'nın gelişen tarım ve ticaret ekonomisine yanıt olarak böyle kapsamlı seferberlikleri sürdürebilecek asker toplama, muhafaza etme ve harekete geçme yöntemleri yarattı. İtalya, Kuzey İberya, Fransa, Flanders, Batı Almanya ve -özellikle Haçlı Seferi asker tedariklerinin can damarı- Güney Britanya'da savaş kültürü günden güne iyi finanse edilmiş eğitilmiş atlı şövalyelere, saldırgan ve menfaate dayalı askerli lortluğun oluşturduğu yerel güç yapılarına, askerlerde değişkenliği teşvik eden geniş, hareketli soylu hırsı, taşınabilir ve gerektiğinde külçe hâlinde nakit paraya dönüştürülebilir varlıkların mevcudiyetine, krediye erişime, geleneksel hanehalkı ilişkilerinin veya mülkiyetin ötesinde sadakat ve hizmeti güvence altına almak için muhasebe tekniklerine aşina olmaya dayanıyordu. II. Urbanus'un Kudüs çağrısı, tam olarak bu şövalyeler içindi.⁷ 1090 yılından itibaren toplanan bu türden kozmopolit ordular, Birinci Haçlı Seferi kahramanlarından birinin çağdaş biyografisinin söylediği gibi "*de argento milites creare*" (gümüşten asker yaratmak üzere) tarım ve ticari zenginliği ordulara dönüştürmek için genişleyen fırsatlara güveniyordu.⁸

Orta Çağ orduları sadakat, akrabalık, dostluk, itaat, zorlama, müzakere veya yükümlülük gibi çeşitli teşviklerle toplandı. Kiracılar, hizmetliler, hane çalışanları veya seferberlik görevlileri askerlik hizmeti yaptı. Resmî yükümlülüğü olmayan bu kimselere, on birinci yüzyıldan itibaren Batı ordularında sayıları artan süvari, piyade, okçular ve hem okçu hem de arbaletçiler gibi ücretler ödenecekti.

6 Çev. A. J. Andrea, *Contemporary Sources for the Fourth Crusade* (Leiden, 2000), s. 188.

7 Çev. J. Riley-Smith ve L. Riley-Smith, *The Crusades: Idea and Reality*, s. 39, II. Urbanus'tan Vallambrosa cemaatine, 7 Ekim 1096.

8 Ralph of Caen, *Gesta Tancredi*, RHC Occ., iii. cilt, s. 701, kıyaslama için, çev. B. S. Bachrach ve D. S. Bachrach, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen* (Aldershot, 2005), s. 152.

En küçük grupların dışındakilerin hepsi, lortların hizmetlileri ve para işiyle uğraşanlar gibi farklı toplulukların birleşimiydi. Pek çok Haçlı Seferi'ndeki ortak liderlik çoğu zaman modern eleştirileri cezbetmiştir. Aslında bunlar, normal Orta Çağ komuta yapılarının yansımalarıydı. Çok para kazananlar veya üretim fazlasına dayalı tarım ekonomisi bile mali sınırlamalar nedeniyle daimî orduların varlığını imkânsız hâle getirdi. Soylu hanalere bağlı küçük birlikler dışındakiler, mali ve lojistik olarak devam ettirilemezlerdi. Daha büyük kuvvetler kendisine bağlı olanların, onlara eşlik edenlerin ve alıcıların seferber edilmesini gerektiriyordu. Orta Çağ siyasi toplumları merkezi despot yöntemler veya onların ordularıyla yönetilemezdi. Bölgesel veya ulusal yönetimler on üçüncü yüzyıldan itibaren, daha fazla mali kaynak kullanıp, finansman ve asker toplama üzerinde bir nebze merkezi kontrol kursalar bile, Yüz Yıl Savaşları, XVI. Yüzyıl Din Savaşları, XVII. Yüzyıl Otuz Yıl Savaşları veya İngiliz İç Savaşı örneklerinden aşına olunduğu üzere, işlevsel liderlik genellikle güçlü ve bağımsız fikirli komutanların elinde kaldı. Orta Çağ'da hiçbir şef, komutanlarının görüşlerini ve çıkarlarını görmezden gelemezdi. Ortak liderlik askerî etkinliğe zarar vermiyordu. En farklı ve çekişmeli Haçlı Seferi komuta yapısına sahip Birinci Haçlı Seferi, dirençli ve başarılı olduğunu kanıtladı. Öte yandan en birleşik komutanlık -IX. Louis'nin 1249-50 yıllarındaki idaresi- kişilik çatışmalarıyla aşınmış, taktik ve stratejik bölünmelerle yaralanmış en felaketlilerden biriydi.

Askerî seferler ödemeye bağlıydı. Onuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan dönem yalnızca külçe değil, artan madeni para kullanımıyla da ayırt edildi. Özellikle Almanya'da daha fazla gümüş çıkarıldı ve ticaret yoluyla Batı Avrupa'da dolaşıma sokuldu. Artan madeni para kullanımı Batı Almanya, Frizya, Güney Fransa, Kuzey İspanya, İtalya ve Kuzey Fransa'nın bazı kısımlarının yanı sıra İngiltere'de ve 1066'dan sonra Anglo-Norman Kanalı'nın karşısındaki krallıklarda belirgindi. Bölgesel darphaneler kuruldu ve bazıları İngiltere kralları gibi bölgesel güçler tarafından, bazıları da Fransa'daki gibi yerel yöneticiler tarafından kontrol edildi. On birinci yüzyılın sonlarına doğru madeni para arzı azalmış gibi görünse de gelişmiş para kültürü kira ödeme gibi sosyal ve ticari işlemlerde devam etti. Madeni para sistemi darphaneler, pazarlar, sarraflar, kira ödemeleri için fazla ürünü satma ihtiyacı ve bilhassa İngiltere'deki vergilendirme yoluyla toplumun hemen her kesimi-

ni etkiledi. Külçenin de dâhil olduğu bu para sisteminde çok sayıda farklı darphane, sarraf ve cari hesap bilinir oldu. Sterlin, şilin ve peninin temel parasal ayrımları ve oranları sekizinci yüzyılda belirlenmesine rağmen artık mark veya gümüş içeren sterlin gibi ağırlık birimlerine paralel olarak işleyen bölgesel değerler finansal sistemde kalıcı hâle geldi.⁹

Gerçek fiziksel madeni paralar gümüş kuruş gibi çeşitli saflıktaki değerli metallere. Zenginlik ve değer hesaplamaları, genel olarak karmaşık matematiksel hesaplamalar gerektiriyordu. Bir Haçlı'nın raporunda kaydedildiğine göre, 1099 başlarında Provence kampında dolaşan Poitiers, Chartres, Le Mans ve Lucca'nın yanı sıra üç Güney Fransız darphanesinden yedi farklı para birimi vardı. Bu, yerel para birimlerini veya diğer gruplarınkini hesaba katmadı. Godefroy de Bouillon, Aşağı Lorraine'e özel olarak basılmış madeni paralarla seyahat etmiş olabilir.¹⁰ Orta Avrupa'da İkinci Haçlı Seferi güzergâhı boyunca bulunan madeni paralar, Normandiya, Champagne, Rheinland, Güney Almanya ve Avusturya'dan gelen peni gibi farklı madeni paraların benzer bir desenini ortaya koyuyor. Bu çeşitlilik pek tuhaf değildi. On birinci yüzyıl İskandinav madeni para istiflerinden günümüze kalanlarla paylaşıyor. Değişim oranındaki tartışmalardan kaçınmanın bir yöntemi, Dördüncü Haçlı Seferi liderlerinin 1201 Ekiminde Venedik'te yaptıkları gibi sterlin benzeri uluslararası değer gören bir para birimini kullanmaktır.¹¹ Ülke içinde böylesi bir karmaşıklıkla karşı karşıya kalındığında vergi, kira, kazanç, harcamalar, masraflar ve diğer finansal işlemlerin kayıt altına alınması yaygınlaşmıştı. Hesapları kayıt altına alma, Akdeniz'in büyüyen limanlarında, önemli ticaret merkezi Flanders'da ve finans işlerinin büyüyen Yahudi topluluklarıyla sınırlı kalmadığı Rheinland'da daha teknik hâle geldi. Parayla yapılan ödeme yaygınlaştıkça onları yetkilendirmek ve onaylamak için kullanılan araçlar, yazılı kayıtlara ve sözleşmelere dönüştü. Basit matematiksel beceriye

9 Genel kayıt için bk. P. Spufford, *Money and its Use in Medieval Europe* (Cambridge, 1988) ve özellikle 4-6. bölüm.

10 Raymond of Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*, RHC Occ., iii. cilt, s. 278; kıyaslama için, Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, ed. ve çev. S. Edgington (Oxford, 2007), s. 220-21, 300-301; A. V. Murray, "Money and Logistics in the Forces of the First Crusade", *Logistics of Warfare in the Age of the Crusades* içinde, ed. J. H. Pryor (Aldershot, 2006), özellikle s. 235-41; Tyerman, "Paid Crusaders", *Practices of Crusading* içinde, s. 32-3.

11 Spufford, *Money*, s. 99, 161.

duyulan ihtiyaç arttı ve parayı idare eden veya ona muhtaç olan herkes, çeşitli seviyelerde okuryazar olmaya başladı. Örneğin top-
rak sahipleri, gayrimenkul temsilcileri, hane görevlileri, tüccarlar,
esnaf, zanaatkarlar, çalışanlar, vergi yükümlüleri ve askerler.

Orta Çağ'da paralı birlikler tartışması, onları dönekliliğin ve gad-
darlığın aşağılayıcı tonlarıyla yüklü *mercenary* (paralı asker) teri-
miyle tanımlayıp geçersiz kılma eğilimindeydi. Bu nedenle kafa
karıştırıcı bir yanlış adlandırmadır. Orta Çağ yazarları, genel ola-
rak taraf tutmaksızın *-mercennarii-* paralı asker yerine *-stipendiarii-*
ücretli birlikler şeklinde atıfta bulundular. Magna Charta'nın 51.
maddesi,¹² İngiltere'den gelen *stipendiarios*ları paralı oldukları için
değil, yabancı oldukları için yasakladı. Paralı askerlere yapıştırılan
korku hikâyeleri, parayla kazandıkları statülerinden ziyade şiddet
ve şehvet içeren davranışlarına odaklandı.¹³ Kral Stephen (1135-54)
dönemindeki iç savaşlar sırasında İngiltere'yi terörize eden paralı
askerlere, on ikinci yüzyıl sonlarında Güney Fransa'yı kasıp ka-
vuran profesyonel çeteler *routiers*lere ya da on dördüncü yüzyılın
kötü şöhretli *Free Company*lerine¹⁴ yöneltilen eleştiriler politik ve
ahlakiydi. Paralı asker birlikleri, idealleştirilen ve kurgusallaştırılan
toplumsal düzenin çöküşünün, lortlukta, disiplinde ve hiyerarşide
beliren krizin belirtileri olarak görüldü. Düşmanlığı körükleyen
unsur, lortların ve ordularının dayandığı materyalizmden ziyade,
züppelik ve sosyal kaygıydı. Haçlı Seferi finansmanını eleştiren-
ler ödeme yerine hırsızlığı, suistimali veya ikiyüzlülüğü hedef aldı.
İyi Çoban (Yuhanna 10:12-13)¹⁵ meselesinde güvenilir "ücretli
adamlara" atılan iftiralara rağmen ücret kendi başına ahlaka aykırı

12 "Barış sağlanır sağlanmaz, krallığımıza zarar vermek için atlarıyla, silahlarıyla
ülkemize gelen tüm yabancı kökenli şövalyeleri, yaylı tüfek kullanan askerleri,
onların hizmetlilerini ve tüccarları sınır dışı edeceğiz." Çiğdem Dürüşken'in
Magna Charta çevirisinden alınmıştır. Bk. Çiğdem Dürüşken, *Magna Charta
seeu Magna Charta Libertatum: Büyük Sözleşme ya da Özgürlükler Sözleşmesi*, Alfa
Yayınları, (İstanbul, 2017), s. 41. (ç.n.).

13 *Select Charters*, ed. W. Stubbs, 9th baskı (ed. H. W. C. Davis) (Oxford, 1921),
s. 299.

14 İngiltere'de ve Fransa'da herhangi bir krala veya lorta sürekli olarak bağlı kal-
maksızın bireysel hareket edebilen paralı asker gruplarıdır. Fransa'da *routiers*
olarak anılırlar. Paralı bir hizmet sunmadıkları zamanlarını yağma yaparak
geçirmişler, özellikle Yüz Yıl Savaşları'nda Güney Fransa'da etkili olmuşlar-
dır. (ç.n.).

15 "Koyunların çobanı ve sahibi olmayan ücretli adam, kurdun geldiğini görünce
koyunları bırakıp kaçar. Kurt da koyunları kapar ve dağıtır. Adam kaçar. Çün-
kü ücretlidir ve koyunlar için kaygı duymaz." (ç.n.).

görülmedi. Vaftizci Yahya, vaftiz edilmiş askerleri “ücretinizle yetinin” diyerek teşvik etti (Luka 3:14). Şövalyelik kanunu, 1200 yılında geliştirildiği şekliyle yardımdan ziyade davranış üzerinde durdu. Çoğu şövalye kariyerinde bir kere bile olsa para için askerî hanelerde, ordularda ve soyluların maiyetinde görev aldı. Ücretli statü hiçbir zaman şövalyelerin veya para ödeyenlerin onurunu azaltmadı. William Marshal’ın 1170 ve 1180’lerde II. Henry’nin en büyük oğlu Genç Henry’nin ticari turnuva ekibindeki meşhur deneyimleri buna örnektir.¹⁶ Kâr, lortların otoritesini ve onlara bağımlı kişi ağlarını ayakta tutar. Daha önce değilse bile 1100 yılına gelindiğinde, lortluk özellikleri arasında toprak sahibi olmak kadar paraya sahip olmak da vardı. Ücretli hizmet, lort ve hizmetli arasındaki ilişkinin ahlaki boyutuna karşı çıkmak yerine değerini arttırdı. Ayyaş, İngiliz dedikodu ağı kurma entelektüeli, papaların, azizlerin ve piskoposların dostu ve dünyevi sahnenin kurnaz gözlemcisi Salisbury’li John (ö. 1180), 1150’li yıllarda yazdığı *Policraticus*’ta, sadakatlerini ve imtiyazlarını güvence altına almak için şövalyelere ödeme yapılmasını gerekli gördü.¹⁷ Bir aydın çağdaş gözlemciye göre, Norman komutan Odo Borleng, 1124 yılında bir isyancı orduyla karşılaşan Bernay kraliyet garnizonunun azmini “Eğer direnecek cesaretimiz yoksa bir daha kralla yüzleşmeye nasıl cüret edeceğiz? Emin olun ücretimizi (*stipendia*) ve onurumuzu kaybedeceğiz ve bir daha asla kralın ekmeğini yemeyi hak etmeyeceğiz,” diyerek arttırdı.¹⁸ Sadakat, geçim derdi, onur ve ücret, karşılıklı olarak destekleyici lortluk ve hizmet ayrıcalıkları sağladı.

Ödeme, kiralık köylülerden kraliyet prenslerine kadar geniş bir sosyal yelpazeyi kapsıyordu. Belki de on ikinci yüzyıl sonlarına kadar *miles* terimi sosyal sınıfı değil de askerî işlevi ve statüyü gösterebilirdi. Flanders’ta iki zıt kiralık şövalye örneği bulunur. 1127 yılında Kont Flanderslı İyi Charles’ı (1119-27) Brugge’de öldüren *milites*lere çektikleri zahmetlerden dolayı dört mark teklif edildi. Onlar, baş suikastçilerden birinin hanesinden (*familia*) alınmış, ücrete bağlı ve birçok Haçlı askerinin ortak özelliği gaddarlıklarından

16 Tyerman, “Paid Crusaders”, s. 8-10 ve refs., özellikle n.26.

17 John of Salisbury, *Policraticus*, ed. C. C. I. Webb (Oxford, 1909), ii. cilt, s. 26 (bk. VI, bölüm X; Luka 3:14’ten alıntı için aynı eser s. 25; kıyaslama için, S. Brown, “Military Service and Monetary Reward in the 11th and 12th Centuries”, *History*, 74 (1989), s. 22-3.

18 Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, ed. ve çev. M. Chibnall (Oxford, 1969-80), vi. cilt, s. 348-51.

dolayı seçilmişlerdi (*animosiores et audaces*) ve diğerlerine nazaran mütevazı ama köle olmayan bir geçmişe sahiptiler. Bu Haçlılardan Charles'ın amcası Flanderslı II. Robert (1093-1111), potansiyel olarak Kuzeybatı Avrupa'nın en zengin lortlarından biriydi ve 1093 ila 1101 yıllarında İngiltere kralları tarafından asker sağlamak için kiralanmıştı.¹⁹ Bir başka yerde Fatih William, 1085 yılında tehdit edici bir Dan işgalini püskürtmek için Fransa Kralı I. Philippe'in kardeşi, geleceğin Haçlı komutanlarından Hugues de Vermandois'nın da yer aldığı ücretli şövalye, piyade ve okçulardan oluşan bir ordu topladı.²⁰ Almanya'da böylesi bir "kazanç için hizmet" on ikinci ve on üçüncü yüzyıl yerel edebiyatında edebî mecaz oldu. Çünkü bir kralın oğlu bile "bir şövalyenin sıklıkla yaptığı gibi ücreti karşılığında hizmet etmeyi teklif etmişti."²¹ Bu sadece sanatsal bir ruhsat değildi. Piskopos Albalı Benzo, 1089 yılında Alman İmparatoru IV. Heinrich'e (1056-1106), askerlerine ödeme yapmaya yetecek kadar paraya sahip olduğundan emin olmasını tavsiye etti. Heinrich'nin 1080'lerdeki İtalyan savaşlarında, bir diğer Haçlı Seferi lideri Godfrey de Bouillon'un da yer aldığı seferlerde paralı askerlere bağımlılığı göz önüne alındığında önemli bir tavsiyeydi.²² Tüm Orta Çağ komutanları çoğu zaman ordularında çok sayıda paralı asker bulunduruyordu. Toprak sahibi olmak şahsen, vekâleten veya nakit ödeme yoluyla çeşitli şekillerde memnun olan kiracılara askerî yükümlülükler getirebilirken, herhangi birinin sadece geniş bir coğrafyaya dağılmış kiracılardan, aile veya diğer türlü bir yakınlıkla bağlı alt kiracılardan bir ordu kurma fikri hem askerî eğitimle hem de askerî beceriyle çelişir. Sadece arazi mülkiyetine dayalı toprak sahibi mevcut değildi.

Büyük askerî hanelerde bir 'familia'ya üye olma, çağdaş Alman şövalye şiiirlerindeki "*lîp und gût*" yani yemek ve ödeme gibi teçhizat,

19 Galbert of Bruges, *Histoire du meurtre de Charles le Bon, comte de Flandre*, ed. H. Pirenne (Paris, 1891), s. 20, çev. J. Ross, *The Murder of Charles the Good of Flanders* (New York, 1967), s. 111; E. Oksanen, "The Anglo-Flemish Treaties and Flemish Soldiers in England 1101-1163", *Mercenaries and Paid Men* içinde, ed. J. France (Leiden, 2000), s. 261-3.

20 William of Malmesbury, *Gesta Regum Anglorum*, ed. W. Stubbs (London, 1887-9), ii. cilt, s. 320.

21 J. Bumke, *The Concept of Knighthood in the Middle Ages* (New York, 1982), s. 52-3 ve genel olarak, s. 33-4, 41-3, 47-54.

22 *Benzonis Episcopi Albanesis ad Henricum IV Imperatorem Libri VII*, MGHS, xi. cilt, s. 600-601; J. C. Andressohn, *The Ancestry and Life of Godfrey de Bouillon* (Bloomington, 1947), s. 38-9 ve n. 51-53; Tyerman, "Paid Crusaders", s. 10-11.

barınma, yemek (ücretsiz yemek, ekmek, şarap ve mumlar) ve para harcamayla ödüllendirilir.²³ Hanelerin, kalıcı veya yarı kalıcı *mesnie*-lerin maiyetindeki paralı savaşçılarından ve diğer şövalyelerinden bazıları geçici yükümlülöklere sahipti; daha geniş, gevşek akrabalık bağı olan diğlerleriyse serbest çalışarak daha büyük gruplarda belirli seferler için istihdam edildi. Bu şövalyeler, pelerin gibi temel istihkakın dışında bir ödeme bekleyebilirlerdi. Hizmetlilerin maaşları ve statüleri bir lortun *magnanimitasını* yani cömertliğinin ahlaki boyutunu belirledi: hizmetliler ne kadar zenginse, efendileri de o kadar azimli olurdu. Sosyal açıdan daha yüksek şövalyeler aldıkları ücretle kendi yamaklarına sahip olurlardı. Birbirinden farklı şekillerde toplanan bu ordularda ödeme yapma güçlü bir yapııştırıcıydı. Şövalyelerin yanında onlarla uyumlu savaş birimleri oluşturmak veya süvarileri desteklemek için atlı çavuşlar geldi. 1190 senesinde hanesini Kutsal Topraklara gönderen Fransa Kralı II. Philippe, her şövalyeye iki çavuş oranını kabul ederken, Alman İmparatoru VI. Heinrich, 1195'te planladığı Haçlı Seferi'nin ödeme planında bu oranı bire düşürdü. Ücreti ve tedarikleri de buna göre hesapladı.²⁴ Şövalyeler ve atlı çavuşlar haricinde, okçu, arbaletçi gibi uzman birlikler, piyade ve mühendisler, marangozlar, aşçılar, çamaşırcı kadınlar gibi gerekli yardımcı zanaatkârlar için de para sağlanacaktı.

Herhangi büyüklükteki bir Orta Çağ ordusu ruhban sınıfı, hiyerarşisi, adaleti, pazarları ve seks ticaretiyle hareketli bir köye veya kasabaya benziyordu. İnsan gücü ve uzmanlaşmada böyle bir sistemin doğal esnekliği, herhangi bir savaş lortunun değışen ihtiyaçlarına uyuyordu. Özellikle komutanların öldüğü, ayrıldığı veya iflas ettiğı, bu yüzden de sadakatin sürekli olarak değıştiğı Haçlı Seferleri gibi uzun seferberliklere iyi uyarlandığını kanıtladı. Sosyal organizasyonun temel ögesi, para ödeyenlerin geniş hanelerine

23 Bumke, *Concept of Knighthood*, s. 52 ve genel olarak s. 41-2, 48-9; On ikinci yüzyıl ortaları örneğı için, *Constitutio Domus Regis*, ed. C. Johnson, *Dialogus de Scaccario* (London, 1950), s. 133-4 ve genel olarak s. 128-35; J. O. Prestwich, "The Military Household of the Norman Kings", *English Historical Review*, 96 (1981), s. 1-35.

24 H. F. Delaborde, *Recueil des Actes de Philippe Auguste*, i. cilt (Paris, 1916), no. 292; *Codice diplomatica della repubblica de Genova*, ed. C. Imperiale de Saint' Angelo (Genoa, 1936-42), ii. cilt, s. 366-8; *Chronica Regis Colloniensis cont. a 1195*, ed. G. Waitz (Hanover, 1880), s. 157; J. F. Böhrner, *Regesta Imperii IV, Die Regesten des Kaiserreiches unter Heinrich VI*, ed. G. Baaken (Cologne and Vienna, 1972), s. 173, no. 425.

dayanan ortak karışıklıktı. Bazı lortların *familialarının* menzili geniş olabilirdi. 1227 yılında yarıda kesilen bir Haçlı Seferi için bir araya gelen Thüringen Prensi Ludwig'in maiyeti dört kont, on sekiz isimli ve çok sayıda isimsiz şövalye, papaz, kâtip ve ayrıca Alman aristokrat sınıfının karakteristik özelliklerinden dört hane hizmetlisi, uşak, seyis, kâhya ve hizmetçi gibi çeşitli özgür olmayan şövalyeler içeriyordu.²⁵ Bunlar yalnızca aynı veya nakdi türde ödeme beklemekle kalmadı. Ludwig de muhtemelen, 1000 şövalyenin ödemesinin yapılması durumunda sefer için 100.000 ons altın vaat eden, Haçlı Seferi'nin meşru komutanı olarak görülen II. Friedrich'ten mali destek almayı umuyordu. Friedrich'in babası VI. Heinrich, 1195'teki Haçlı Seferi'nde 1500 şövalye ve 1500 çavuş için 60.000 ons altın teklif etmişti. Beş yıl önce Friedrich'in büyükbabası I. Friedrich, yola çıkan Haçlılara kişi başı en az 3 marklık mali bütçe ayırmıştı.²⁶

Haçlı Seferi dünyevi savaş kalıplarına uyumluydu. On birinci yüzyıl sonları ve on ikinci yüzyıl başlarından itibaren askerlik hizmetini ödemeyele tamamlamanın her yere yayıldığına dair kanıtlar ortadadır. Şövalyelerin de dâhil olduğu paralı birlikler Languedoc'taki savaşta, 1070'lerden itibaren Alman imparatorları ve Papalığın müttefikleri arasındaki Tayin Yarışı sırasında, Almanya ve İtalya'da ve on ikinci yüzyıl başlarından bir eleştirmenin, Normanların on birinci yüzyıl fetihleri sırasında kullandıkları "paganlara karşı paralı askerler" olarak tanımlandığı Güney İtalya'da iyi biliniyordu.²⁷ Daha sonra Anglo-Norman krallıklarında Fatih William'ın şövalyelerinin "ücretlere ve mükâfatlara" (*stipendia vel doniva*) (ayrıma dikkat edin) ihtiyaç duyduğu ve I. Henry'nin isyanları bastırmak için madeni paraya (*numerate pecunia*) gereksinim duymasının kraliyet topraklarından elde edilen gelirin alınma biçiminde değişikliğe yol açtığı ve gıdadan madeni paraya döndüğü

25 B. Arnold, *German Knighthood 1050-1300* (Oxford, 1985), s. 101.

26 Richard of San Germano, *Chronica*, GHS, xix. cilt, s. 343-4, 347-9; C. Tyerman, *God's War* (London, 2006), s. 742-3; *Chronica regia Colonensis*, ed. G. Waitz (Hannover, 1880), s. 157; Otto of St Blaisen, *Chronica*, MGHS, xlv. cilt, s. 45, çev. G. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa* (Farnham, 2010), s. 176; A. V. Murray, "Finance and Logistics of the Crusade of Frederick Barbarossa", *In Laudem Hierosolymitani* içinde, ed. I. Shagrir ve diğerleri (Aldershot, 2007), s. 357-68, özellikle s. 358-61.

27 L. Paterson, *The World of the Troubadours* (Cambridge, 1993), s. 40-89; K. Bosl, *Die Reichsministerialität der Salier und Staufer* (Stuttgart, 1950), ii. cilt, s. 90; şuradan alıntı J. Prestwich, *The Place of War in English History 1066-1214* (Woodbridge, 2004), s. 97, n. 83; Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, ii. cilt, s. 58.

iddia edildi. İngiliz savaş vergileri 990'lı yıllardan beri madeni para olarak ödeniyordu. Eskiden şövalyeyken sonradan papaz olan ve Fatih William'ın biyografisini yazan Guillaume de Poitiers, dükün 1066'da birliklerine ödediği büyük meblağları kaydetti.²⁸ Para ve diğer ödeme türleri bütün yasal tabiiyet ağına yayıldı. On birinci yüzyılda Normandiya ve Kuzey Fransa'daki Beauvais'den Almanya Hessen'deki Fulda Manastırı'na kadar gelen kanıtlar, lortların kendilerine sunulan hizmetin karşılığını ödediklerini veya başka bir şekilde mali destek sağladıklarını gösteriyor. Buradan, hizmet süreleri boyunca onları destekleyen lortun, kiracılardan kendi atlarını ve silahlarını karşılamalarını beklediği anlaşılıyor. Lorttan, yaygın olan kırk günlük sınır gibi öngörülen herhangi bir hizmet süresi dışında ödeme yapması beklenirdi.²⁹

İngiliz kanıtları bunu doğruluyor. II. Henry'nin 1166 yılında *Cartae Baronum*³⁰ denilen büyük tahkikatı, onun topraklarını kiralayanların borçlu olduğu şövalye miktarına ilişkin getirilerden, şövalyelerin lortlarına ve nihayetinde krala hizmetlerinin, şövalye ücreti olarak bilinen hizmetin şövalye başına 20 şilin olarak nakit paraya çevrilebildiği anlaşılmaktadır. Eğer bu şövalyeler krala hizmet ediyorlarsa, sahip oldukları toprakların gelirlerinden kendi at ve silahlarını sağlamayı beklerlerdi fakat bunun da ötesinde onlara ödeme yapıldı. Bir kiracı, şövalyelerin efendisine veya krala borçlu olduğu soyut payı kendi hanesinde tutmak istiyorsa, büyük olasılıkla onlar da ödenecek ve karşılanacaktı: "*victum cotidie... atque stipendia*", günlük geçim ve ücret, yani istihkaktan daha fazlası. Kurallarla belirlenen hizmet için ücret alan şövalyeler, 1170 yılında II. Hen-

28 *Dialogus de Scaccario*, s. 40-41; William of Poitiers, *Gesta Guillelmi*, ed. R. H. C. Davis ve M. Chibnall (Oxford, 1998), s. 102.

29 1016 Beauvais'deki Corbie'den kanıt için, *RHF*, x. cilt, s. 599; 40 gün hizmet için, xxiii. cilt, s. 699-700; diğer referanslar ve tartışmalar için bk. P. Guilhiermoz, *Essai sur l'origine de la noblesse en France au moyen âge* (Paris, 1902), s. 273-85, özellikle s. 273 n. 51, 274-5; H. A. Haskins, *Norman Institutions* (New York, 1918), s. 20-22; M. Chibnall, "Military Service in Normandy before 1066", *Anglo-Norman Studies*, 5 (1982), s. 65-77.

30 II. Henry'nin şerifleri aracılığıyla baş kiracıları feodal beylere gönderdiği emirlerdir. Kral bu emirlerde I. Henry'nin ölümünden beri, kiracıların mülklerinde ne kadar şövalye barındırdıkları, kaç şövalyeye toprak verdikleri, kaç şövalyeyi silahlandırdıkları gibi bilgileri öğrenmek istemiştir. II. Henry'nin emrine yapılan geri dönüşleri bir araya toplamasıyla *Cartae Baronum* ortaya çıkmış; böylece kral, baronların ve şövalyelerin sayıları, sahip oldukları topraklar gibi bilgilere sahip olmuştur. (ç.n.).

ry'nin *Inquest of Sheriffs*³¹ tahkikatında da yer aldı.³² Bir asır, yani Norman Fethi'nden önce, aynı (*victum vel stipendia*) "günlük geçim ve ücret" formülü bir baronun *fyr*indeki³³ altmış günlük yükümlülüğe uygulandı ve 20 şilin olarak fiyatlandırıldı.³⁴ İngiltere Kralı II. William'ın çok savurgan olduğu ve şövalyelerinin kendi ücret oranlarını belirlemelerine izin verdiği söylenir. Başrahip St. Denisli Suger, onu, uygun şekilde "harika bir tüccar ve şövalye veznedarı" olarak tanımladı.³⁵ Buna karşın Suger, geleceğin kahramanı Fransa Kralı VI. Louis'nin yalnızca çok daha küçük bir maiyeti karşılayabileceği yorumunu yaptı. Neredeyse yarım asır sonra Suger'in kendisi, VII. Louis'nin İkinci Haçlı Seferi'ndeki yokluğu sırasında, kraliyetin şövalyelerine alışılmış ücretleri, cüppeleri ve hediyeleri tedarik ettiği için övüldü.³⁶

Yasal sözleşmeler, sadakatin ve yükümlülüğün toprakla ilgili bağlarını ve imtiyazı vurguladı. Gerçekte de ordular yetiştirildi ve lortluk, hizmet etmekle yükümlü ve özel olarak istihdam edilen birliklerin ödemesi yoluyla ifade edildi. Haçlı orduları da dâhil bu dönemin orduları konfederasyondur. Büyük lortlar, daha küçük şövalyelerin maiyetlerine sahip olmak için yeterli statüye ve zenginliğe sahip olup kendi himayeleri altına şövalye toplayan daha küçük lortları istihdam etti. Her bölüğün yanında, şövalyelerden daha az zırlı ama atlı olan çavuşlar ve şövalye yaverleri, bazen uzman piyadelere ek olarak okçular veya mızrakçılar gibi farklı piyadeler bulunuyordu. Onların arkasında ihtiyaç duyulan yardımcıları, za-

31 Şerifler, Orta Çağ İngilteresi'nde, yerel yönetimlere kral tarafından atanan ve kralı temsilen siyasi, askerî, mali ve hukuki işleri kontrol etmekle görevli kişilerdi. II. Henry 1170 yılında şeriflerinin faaliyetlerini kontrol etmek amacıyla büyük bir tahkikat başlattı. *Inquest of Sheriff* olarak adlandırılan tahkikat sonucunda şeriflerin büyük çoğunluğu çeşitli suçlamalarla görevlerinden azledildi. (ç.n.).

32 *Select Charters*, s. 173-4, 175-8; *English Historical Documents*, ii. cilt, ed. D. C. Douglas (London, 1953), s. 447, 912 n. 228 ve genel olarak s. 438-48, 903-15; *Liber Eliensis*, ed. E. O. Blake, Camden 3rd Series (London, 1962), s. 216-17. Ücretler anlamında *liberatio* üzerine bk. J. O. Prestwich, "Mistranslations and Misinterpretations in Medieval English History", *Peritia*, 10 (1996), s. 324-5.

33 *Fyrd*, özgür erkeklerin bölgelerini savunmak amacıyla yerel hükümdarların ordusuna katılmasıyla oluşturulan Anglo-Sakson ordusu. (ç.n.).

34 "*Great Domesday*", fol. 5v içinde *Select Charters*, s. 107; *Domesday Book*, çev. A. Williams ve G. H. Martin (London, 1992), s. 136.

35 *Suger, Vie de Louis VI le Gros*, ed. H. Waquet (Paris, 1964), s. 8.

36 *Suger, Vie de Louis VI le Gros*, s. 8; *Sugerii Vita, Suger, Oeuvres*, ed. F. Gaspari (Paris, 1996-2001), ii. cilt, s. 337.

naatkârlar ve hizmetçiler vardı. Hepsi emir komuta zinciri altında bir arada tutuldu. Ücret, bu lortluğu baltalamaktan veya onunla çalışmaktan ziyade onları destekledi. Sadakate meydan okumamayı, lort ile kişi arasındaki karşılıklı yardımlaşmanın ve ahlaki inanç bağının somut bir göstergesi (çoğu durumda daha fazla) olduğu kadar anonim bir finansal alışverişi güvence altına aldı. Bu, Haçlı Seferleri'nin dünyasıydı. Hizmetlilerin güvenliğini sağlamak için paraya ve ödemeye dayalı lortluk bağlarıyla hukuki bağların birleşimi, Haçlı Seferi'nin zorunlu olmayan savaş hizmeti için asker toplamayı mümkün kıldı. On birinci yüzyıl boyunca finans, muhasebe ve paralı orduları idare etme tekniklerinin gelişmesi, etkili askerî girişim Haçlı Seferlerinin, bu kadar büyük kuvvetleri farklı lortların idaresi altında toplayıp uzun süreler boyunca ihtiyaçlarını karşılaması için hayati önem taşıyan araçları sağladı.

MÜKÂFATIN BAĞLAMI

Maddi kazanç sağlayacak teşvikleri kabul etmek, Tanrı'yı Mammon'a³⁷ karşı düşman etmek anlamına gelmez. Dindarlık da özel bir ruh hâli veya eylem değildir. Dinî coşku somut, kamusal, kişisel veya politik eylemlerle, özel dünyevi hırsı ifade edilebilir veya edilebilirdi. Modern Haçlı Seferi biliminin kurucularından Büyük Alman tarihçi Carl Erdmann'ın 1935 yılında belirttiği gibi "Haçlı Seferi fikri, insanın doğal çıkarlarını ortadan kaldırmadı" (*den natürlichen menschlichen Eigennutz*).³⁸ Kutsal olan ve kutsal olmayan unsurlar birbirini tamamlar; "ya/veya" ya da "ve/ve" meselesi değildir. Daima maddi ve manevi mükâfat dilini kinayeli olarak kullanan Haçlı Seferi girişimcileri ve planlayıcıları bunu anlamışlardı. Kutsal savaşın kelime dağarcığı sosyal, ekonomik ve finansal gerçekliği yansıtıyordu. Tanrı'ya hizmet, Üçüncü Haçlı Seferi'nden itibaren düzenli olarak dünyevi lortlara hizmetle karşılaştırıldı ve ona benzetildi. Vaizler sözleşme ve chirograph (özellikle hizmet sözleşmelerinde iki veya üç nüsha olarak düzenlenmiş belirli bir yazılı senet) metaforlarını kullandılar.³⁹ İkinci Haçlı Seferi propagandası

37 Yeni Ahit'te para ve mal mülk kazanma hırsını ifade eden kavram. (ç.n.).

38 C. Erdmann, *Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens* (Stuttgart, 1935), s. 251-2, çev. M. W. Baldwin ve W. Goffart, *The Origin of the Idea of the Crusade* (Princeton, 1977), s. 270-71.

39 Erken on üçüncü yüzyıl örnekleri için bk. *Ordinacio de predicatione S. Crucis in Angliae*, ed. R. Röhrich, *Quinti Belli Scari Scriptores Minores*, Société de l'Orient

yapan Bernard de Clairvaux, tüccarlara hitap ederken finansal pazarlık dilini kullandı: “maliyet küçük; mükâfat büyüktür.” Başrahip Martin von Pairis, 1201 yılında Besle’de *crucesignatiye* verdiği vaazda dinleyicilerine “belirli bir ücret” ve “büyük ve sonsuz bir ücret” teklif etti.⁴⁰ On ikinci yüzyılda Haçlıların dünyevi ayrıcalıklarının gelişmesi açıkça maddi çıkarlara hitap etti. Gördüğümüz gibi *crucesignatinin* aileleri ve malları Kilise koruması altına alındı; mahkemelerdeki davalarının ertelenmesine, borçlarını geri ödemelerinin geçiştirilmesine, faizsiz krediler almalarına, belirli vergi muafiyetlerinden yararlanmalarına ve mülklerini serbestçe satıp ipotek etmelerine izin verildi. Haçlı Seferlerinin finansal ve yasal faydalarının yarattığı cazibe, 1220’de Somerset’te “Haçlı Seferi (*crusssignatio*) konumunu güçlendirmeli, ona zarar vermemeli” diyen bir *crucesignatus* tarafından düzgün bir şekilde özetlendi.⁴¹

Somut dünyevi ödül, en başından beri teşvik görevi gördü. Bu ödül, geçim ve kazanç olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir. Her ikisi de Haçlıların teşvik beklentileriyle seferberliğin ihtiyaçları arasında belirdi. Uzun süre boyunca yürütülen büyük ölçekli hiçbir seferberlik, yeni sermaye kaynakları olmadan ayakta kalamaz. Planlama da dâhil bu tür yenilemeler, bütün sürecin ayrılmaz parçasıydı. Dolayısıyla para ve zenginlik arayışı seferberliğin bir gereği değildi; *sine qua non*, yani olmazsa olmazıydı. Genel olarak savaşın maddi ihtiyaçları iyi biliniyordu. II. Urbanus ve halefleri, aktif Haçlı Seferi hizmeti için lortlara ve silah taşıyan sınıflara çağrı yapmayı hedeflediler: Urbanus’un dediği gibi “şövalyelerin zihinlerini harekete geçirmek” veya III. Eugenius’un deyimiyle “daha güçlü ve daha soyluların”. Finansal katkıdan ziyade asker toplamayı hedefleyen vaizler, söylemlerini pohpohlayıcı bir biçimde doğrudan “seçkin

Latin, ii. cilt (Geneva, 1879), s. 22-3; C. Maier, *Crusade Propaganda and Ideology: Model Sermons for the Preaching of the Cross* (Cambridge, 2000), s. 87, 89, 93, 111-13 (James of Vitry); bu referansı cömertçe sağlayan Dr. Jesslaynn Bird tarafından gözlemlenen John the Teuton’un vaazıyla kıyaslama için, Bibliotheque nationale de France MS Lat. 14525, fols. 105vb-106rb.

40 *The Letters of St Bernard*, çev. B. S. James (Stroud, 1998), s. 462; Gunther of Pairis, *Historia Constantinopolitana*, ed. P. Riant, *Exuviae Sacrae Constantinopolitanae*, i. cilt (Geneva, 1877), s. 64, çev. A. Andrea, *The Capture of Constantinople* (Philadelphia, 1997), s. 71.

41 *Curia Regis Rolls Preserved in the Public Record Office* (London, 1922-), viii. cilt, s. 324; genel olarak J. Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader* (Madison, 1969), s. 159-90.

şövalyelere" (*mlites egregii*) yönelttiler.⁴² 1095 Clermont Haçlı Seferi kararnamesi, üstü kapalı biçimde maddi hırsın cazibesini tanıdı. Bu amaçla günahların bağışlanması ayrıcalığının "onur veya para kazanmak için değil, yalnızca fedakârlık için" (*pro sola devotione, non pro honoris vel pecunie*) sefere katılanlar tarafından kazanılacağını savundu. Gördüğümüz gibi onurlu bir itibardan ziyade muhtemelen -fiefler, araziler, statüler veya makamlar gibi- dünyevi şeyler ima edilmişti. Yine de ödül belirsizdi.⁴³ 1187 yılında VIII. Gregorius daha açık sözlüydü: "oraya zenginlik ve dünyevi şöhret kazanmak için gitmeyin" (*ad lucrum vel ad gloriam temporalem*).⁴⁴

İşin özü; halis niyet, saf bir sebep, adil savaş ve kefarete ihtiyacı gibi yasal tuzaklardı. Bununla birlikte papalar da askerî tutkuyu daha az yücelterek Haçlı Seferi projesinin ana bilmececi olarak kabul ettiler. Neredeyse tüm edebî, tanıtıcı ve sözleşme kayıtları dinî coşkuyu, özgür iradeyi ve doğallığı vurgulamaya özen gösterirken, asker toplama ve hizmet gibi süreçler dünyevi tepkilerle ve maddi araçlarla belirlendi. Diğerleri arasında Guibert de Nogent, Birinci Haçlı Seferi'nde İncilleri takip etmek ve askerî yaşamın "iki katı fırsatı" gibi sorunlar arasındaki ikilemi çözüme kavuşturan Lecceli Tancred'i izledi. Bu sebeple ideal ve pratik arasındaki gerginliği, yani *militesin* alışkanlıklarını reddetmedi ve bunları, kurallara uyarak kurtuluş vaat eden yeni bir savaş biçimi olarak nitelendirdi. "Silah tecrübesi onu İsa'nın hizmetine çağırıyordu."⁴⁵ Böylelikle halis niyete bağlı olarak ilahi lütuf göz önüne alındı. Savaşın tüm yönleri -asker toplama, finansman, savaş, katliam, ganimet ve fetih- meşrulaştırıldı, yetmedi kutsallaştırıldı. 1097-99 yıllarındaki başarılı zaferleriyle övünen Birinci Haçlı Seferi komutanları, Tanrı'nın yardımını sadece kazandıkları askerî zaferlerle ilişkilendirmediler. Düşmanlarını

42 Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 39, 58; Gunther of Pairis, *Historia*, s. 64, çev. Andrea, *Capture*, s. 71.

43 R. Somerville, *The Councils of Urban II*, i. cilt, *Decreta Claromontensia* (Amsterdam, 1972), s. 74; *honorun* muhtemel anlamı için bk. *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, ed. J. F. Niermeyer ve diğerleri (Leiden, 1984), cols. 495-8; *Dictionary of Medieval Latin from British Sources*, ed. D. R. Howlett ve diğerleri, Fasikül IV (Oxford, 1989), s. 1169.

44 *Historia Peregrinorum*, ed. A. Chroust, *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I*, MGH (Berlin, 1928), s. 9; Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 66.

45 Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ., iv. cilt, s. 124; Ralph of Caen, *Gesta Tancredi*, RHC Occ., iii. cilt, s. 606; çev. Bachrach and Bachrach, *Gesta Tancredi*, s. 22.

öldürmeye, mallarını ve topraklarını ganimet olarak ele geçirmeye de bağladılar.⁴⁶ Bu, Haçlı Seferi mesajının kilit noktası hâline geldi. Alışılmış askerî davranış Bernard de Clairvaux'un meşhur kelime oyunuyla ilahi hizmete dönüştürülmüştü. Zira artık dünyevi *malitia*, bir lanet değildi; bir *militia Dei*, yani Tanrı'nın şövalyeliği.⁴⁷

II. Urbanus'un 1095-96'da asker toplamak için ne tür maddi teşviklerde bulunduğu bilinmiyor. Ancak yaklaşık on yıl içinde, ilahi hizmet karşılığında maddi kazanç beklentisi gerçeğin bir yansıması olarak akıllara iyice yerleşmişti. Böylece bir fırsat modeli oluşturuldu. Benedicten yorumcusu Baldric de Bourgueil, II. Urbanus'un ödeme ve mükâfat görüntülerini hem metafor hem de maddi teşvik olarak kullandığını hayal etti: "Tanrı, peniyi birinci ve on birinci saatte dağıtır: Düşmanlarının malları senin olacak çünkü onların hazinelerini yağmalayacaksın, ya eve zaferle döneceksin ya da kendi kanında mora boyanmış sonsuz bir ödül alacaksın: Kurtuluş, zenginlik, şöhret": inandırıcı bir karışım.⁴⁸ Beklenen veya arzu edilen mükâfatlar hizmet karşılığında ödenen temel ücretlerden maddi ganimete, gösterişli itibarlardan fethedilen topraklarda kazanılan makam veya mülklere kadar herhangi bir şey içerebilirdi. Rölükler, 1204'te Konstantinopolis'teki büyük hırsızlık çılgınlığında bariz bir şekilde tanık olunduğu, aynı zamanda 1090'lardan itibaren Kutsal Topraklardan getirilen eşya akışında görüldüğü gibi popüler eşyalardı. Pek çok kimse görkemli bir şekilde süslenmiş rölüklerle geldi. Açıkta ticari olmasa da bu tür kutsal ganimetler, geri dönen Haçlıların büyük işlerinin anıları ve sosyal teşvik piyasasının değerli kayıtları olarak önemli somut faydalar sağladılar. Etkileyici rölükleri bağışlayanlar, koltuk kabartan toplumsal övgüyü topladı. Bazı Haçlıların, en azından geleneksel olarak daha zengin döndükleri biliniyordu. Kaynaklara göre ipekler, altın, değerli taşlar, yüzükler, silahlar, askerî malzemeler ve diğer egzotik doğu zenginliklerini ta-

46 Çev. ve ed. E. Peters, *The First Crusade* (Philadelphia, 1998), s. 293-6.

47 Bernard of Clairvaux, *De laude novae militiae*, çev. M. Barber ve K. Bate, *The Templars* (Manchester, 2002), s. 218.

48 *Maddi Ödül* başlığına müracaat ediniz ve refs.; Fulcher of Chartres, *Historia Hierosolymitana*, RHC Occ., iii. cilt, s. 324, çev. F. R. Ryan ve H. Fink, *A History of the Expedition to Jerusalem* (Knoxville, 1969), s. 67; Robert of Rheims, *Historia Iherosolimitana*, RHC Occ., iii. cilt, s. 728, çev. C. Sweetenham, *Robert the Monk's History of the First Crusade* (Aldershot, 2005), s. 81; Baldric of Bourgueil, *Historia Hierosolimitana*, RHC Occ., iv. cilt, s. 15; kıyaslama için, Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 52.

şıyan birkaçı, doğuda zengin olup ülkesine dönen on sekizinci yüzyıl İngiliz zenginlerine benziyordu. Sonradan ortaya çıkan efsaneye göre Lastourslu Gouffier gibileri Birinci Haçlı Seferi'nden dönerken bir aslan da getirmişti. Bazıları da Kudüs'ten getirdiği ganimetleri göstererek veya Limuzin Pompadour'daki bir kulede kumaş askıları sergileyerek statülerini yükseltti. Birinci Haçlı Seferi sırasında elde edilen veya yağmalanan Mısır Fâtımî keten nakışları, altınlar veya ipek kıyafetler, Perigord'daki Cadouin Manastırı'na ve Provence'deki Apt Katedrali'ne doğru yola çıktı. Gelceğin İngiltere naiibi William Marshall (1147-1219), 1180'lerde Filistin'den kefen olarak kullanacağı ipek bir kumaş getirdi. Diğerleri, muhtemelen bu tür hazineleri veya ganimetleri paraya veya mülke çevirmişti.⁴⁹

Rölikler bir yana, somut kazançlar da geriye çok az iz bıraktılar. Ancak Haçlı Seferi, kazanılan servetin gerçek miktarı ne olursa olsun, sosyal itibar açısından potansiyel maddi kazanç sağladı. 1099'dan itibaren güçlü lortların Haçlı Seferleri için yetki belgesi alması neredeyse *de rigueur*, yani zorunlu hâle geldi. Fransa Kralı I. Philippe'in, kızının Antakyalı Bohemund'la evlenmesine izin vermesi gibi tuhaf bir kararın arkasında, kendi kendini yetiştirmiş bir zıpçıktının daha önce mirastan men edilen sonradan görme oğlunun, Birinci Haçlı Seferi'ndeki eylemleriyle Avrupalı bir Hristiyan kahramana dönüşmesi gibi bir nedenin yattığı iddia edilmiştir.⁵⁰ Birinci Haçlı Seferi'nin hikâyesi ve sefere katılanların dinî bağlılık ve cesaretleri, Batı Avrupa kültürüne düzyazı, şiir, şarkı, ilahi, ayin, yerel efsane, aile tarihi, rölik, heykel, vitray ve duvar resmi olarak silinmez bir şekilde kazınmıştır. Sadece hafızaya düşkünlük yoktu. Haçlı Seferi kimliği maddi yarara da dönüşebilirdi. 1106 yılında acımasız kardeşi İngiltere Kralı I. Henry'e yenilip esir düşen Normandiyalı Robert'in, Kudüslü statüsü sayesinde hapis cezasından daha kötü bir ceza almaktan kurtulduğu iddia edildi.⁵¹ Büyük lortlar düzenli olarak Kutsal Topraklara dinî amaçlarla seyahatler düzenlediler: Flanders'tan beş ya da altı kont 1095 ila 1205 yılları

49 Bunlar ve kutlama kültürüyle ilgili yakınlarda yapılan bir tartışma için bk. N. I. Paul, *To Follow in their Footsteps: The Crusades and Family Memory in the High Middle Ages* (Ithaca 2012), s. 90-134, özellikle s. 90-95; *History of William Marshal*, ed. A. J. Holden (London, 2002-6), ii. cilt, ll. 18184-5, 18216-26.

50 M. G. Bull, "The Capetian Monarchy and the Early Crusading Movement", *Nottingham Medieval Studies*, 40 (1996), s. 25-46.

51 Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, vi. cilt, s. 287; genel olarak bk. Tyerman, *God's War*, 8. bölüm, s. 243-67.

arasında doğuya gitti. Bunlardan Thierry (1128-68) dört defa ziyaret gerçekleştirdi. Fransa ve Almanya soyluları, aile gelenekleri ve alışkanlıkları arasında da benzeer görüntüler izlenebilir. Yerel itibar, sömürge fırsatçılığıyla eşleştirilebilir. Poitou'daki Lusignanlar örneği, nelerin başarılabilceğinin kanıtıdır. Bölgesel ve mütevazı lort Kont VIII. Hugues'in iki küçük oğlu Kudüs kralı oldu: Guy (1186-92) ve Amaury (1197-1205). Amaury'nin torunları on üçüncü yüzyılda Kudüs kralları olarak, 1205'ten 1473'e kadar da Kıbrıs kralları olarak hüküm sürdüler. On ikinci yüzyıl başlarında Île de France'dan Montlhéry soyundan gelenler veya sonraki bir buçuk yüzyıl boyunca Champagne'dan Briennes gibi diğer küçük Fransız soylu ailelerin Haçlı Seferi taahhütleri, bireysel ve hanedan iştirakinin kıyaslanabilir yörüngelerini gösterdi.⁵²

1137-1364 yılları arasında Fransa'nın ve 1154-1327 yılları arasında İngiltere'nin her kralı, 1137-1250 (hükümdarsız dönemin ardından) yılları arasında da Alman imparatorları haçı aldı. Bir Haçlı Seferi'ni komuta etmenin siyasi getirileri açıkça ortadaydı. 1146-8 Haçlı Seferi Fransa Kralı VII. Louis için bir kral olarak hareket etmek, parçalanmış krallığın dört bir tarafından gelen lortların toplantısına başkanlık etmek ve dokuzuncu yüzyıldan bu yana ilk defa, krallığın sınırları ötesinde gerçekten ulusal bir güce önderlik etmek için eşsiz bir fırsat sağladı. Papazı, daha öncekilerin aksine, Haçlı Seferi'nin liderliğine soyunan Louis'nin Doğu Fransa'da derebeyi olarak kabul edildiğini fark etti. Benzer şekilde, iç muhaliflerin meydan okumalarına maruz kalan bir başka hükümdar III. Conrad da krallığında herkes tarafından kabul edilen bir barışı dayatmak ve güçlü rakiplerini alt etmek için Haçlı Seferi pelerinini kullanabildi.⁵³ Fransa Kralı IX. Louis'nin hayatı boyunca ve ölümünden sonra, ikon olarak sahip olduğu itibarı anlatmaya gerek yoktur. Bu tür siyasi kazançlar, kendiliğinden veya evrensel olmasa da büyük Haçlı Seferleri için gerçekçi fırsatların bittiği on dördüncü yüzyıla kadar siyasi planlamanın bir özelliği olmaya devam etti. İngiltere Kralı II. Henry gibi Haçlı Seferi sözünden dönenler düşmanca eleştiriler

52 P. Edbury, *The Kingdom of Cyprus and the Crusades 1191-1374* (Cambridge, 1991), s. 22-5; J. Riley-Smith, *The First Crusaders 1095-1131* (Cambridge, 1997), s. 169-88; G. Perry, *John of Brienne* (Cambridge, 2013).

53 Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII in Orientem*, ed. V. G. Berry (New York, 1948), s. 20-21; Otto of Freising, *The Deeds of Frederick Barbarossa*, çev. C. C. Mirows (New York, 1953), s. 74-9.

bekleyebilirlerdi. Kral Stephen'dan (1135-54) beri haç kuşanmayan ilk İngiliz Hükümdar Kral III. Edward (1327), bu savsaklamadan dolayı gergindi.⁵⁴ Kudüslü olmak, siyasi tartının diğer ucunda bile, *crucesignatinin* bulunmadığı veya geri dönenlerin yasal ayrıcalık ve dokunulmazlıklarının tanındığı yerel mahkemelerde yararlı bir onur ve statü nişanı olarak iş gördü.⁵⁵

Haçlılar, herhangi bir sefer sırasında veya sonrasında hamilerinden bir dizi resmî veya gayiresmî ödüller bekleyebilirlerdi. 1177 yılında Essex Kontu Mandevilleli William, Haçlı Seferi için potansiyel asker toplayıcı Walden'in başrahibine "her gün masasında bir sandalye" teklif etti.⁵⁶ Bu dönemde aristokrat toplumun merkezi dinamiği, lortların kendi hizmetlilerini sadece kullanım hakkıyla değil, hanedan veya bölgesel bağlar, geçici veya kalıcı ortalık sözleşmeleriyle cezbederek gevşek bir şekilde inşa edilmiş yakınlıkların yaratılmasında yatıyordu. Haçlı Seferleri, bu tür yakınlıkları şekillendirmek için uygun fırsatlar sağladı. Sadece Birinci Haçlı Seferi'ndeki kanıtlar, bazen *conventiones solidorum*, parasal düzenlemeler olarak tanımlanan bu türden anlaşmalar, sözleşmeler ve mukavelelerle doludur. Bu düzenlemeler, Haçlı Seferi teşebbüslerinin bütünlüğünü sağlamada önemli olduğunu kanıtladı. Lortlar öldükçe veya paraları tükendikçe, tıpkı diğer lortların kendi statülerini arttırmak için hevesle bu akışkan piyasadan yararlanmaya çalışmaları gibi hizmetlileri de zorunlu olarak para verecek yeni efendiler aradılar. Raymond de Saint Gilles ya da Godefroy de Bouillon gibi büyük lortlar, Haçlı orduları içindeki nüfuzlarını bu şekilde arttırdılar. Daha küçük şahıslar da aynı şeyi yaparak sosyal hiyerarşide ilerleyebilirlerdi. Provence ordusundaki Limousin Lortu Raymond Pilet, Halep'e yapılacak baskın için birçok şövalye ve piyadeye topladığında, 1098'in sonlarına doğru Antakya'da bağımsız idare iddiasında bulundu. Bu ordunun ciddi kayba uğraması, Raymond'un

54 C. Tyerman, *England and the Crusades* (Chicago, 1988), s. 36-56; T. Guard, *Chivalry, Kingship and Crusade: The English Experience in the Fourteenth Century* (Woodbridge, 2013), s. 139 ve n. 57.

55 Bölgesel örnekler için bk. Tyerman, *England and the Crusades*, s. 208-28; daha geniş ölçüde bk. C. Tyerman, *The Invention of the Crusades* (Basingstoke, 1998), özellikle s. 55-62, "Secular Law and the Crusader"; Brundage, *Medieval Canon Law*, s. 115-90.

56 *The Book of the Foundation of Walden Monastery*, ed. D. Greenway ve L. Watkiss (Oxford, 1999), s. 54-5.

eski ast statüsüne inmesine sebep oldu.⁵⁷ Daha çarpıcı örnek, iyi bağlantılara sahip olan genç İtalyan-Norman Lecceli Tancred'in, sefer sırasında diğer liderlerden para kabul edip kendisi için önemli bir pozisyon kurması ve ardından bu sermayeyle, kazandığı ganimetlerle ve diğer Haçlılardan aldığı borçlarla, hanesinin dışındaki şövalyelere kazançlı işler sunarak gelir elde etmesiydi. Sonuç olarak Tancred'in askerî maiyetindekilerin sayısı, etkili bir birlik için gereken kırk ila yüz şövalye arasında değişiyordu. Yolda kendisine katılan Chartrain ve Normandiya'dan gelen şövalyeler de dâhil, güney İtalyan sosyal çevresindeki kişileri etrafına toplamayı başardı. Tancred kazandıkça, yanındakiler de kazandı. Kazancın iki taraflı karşılığı, Tancred'le çağdaş methiye yazarı Ralph de Caen tarafından iyi kavranmıştı. Tancred hakkında şöyle der:

Askerlerim benim hazinemdir: İhtiyaçlarını karşıladıklarıma emrettiğim müddetçe, ihtiyacım olduğunda bunların sağlanması beni endişelendirmiyor. Onlar keselerini gümüşle dolduruyorlar; ben ise onları özenle, güçle, terle, çarpıntıyla, doluyla ve yağmurla dolduruyorum.⁵⁸

Bu hısımlık oluşturmaya dayanan asker toplama modeli ve fırsatı kazanç kapısı ve yorucu bir iş olsa bile Haçlı savaşının temelini oluşturdu. Buna dair örnekler İkinci Haçlı Seferi kayıtlarında belirgin biçimde yer alır. Alman İmparatoru III. Conrad ve Portekiz kralı, kendi askerî müesseselerinin haricinde ücretli şövalyelerden de hizmet aldılar.⁵⁹ Üçüncü Haçlı Seferi'nde de benzer şekilde kraların ek birlikler kiraladıkları görüldü. Özellikle I. Richard bu konuda ustaydı.⁶⁰ 1195'te Alman İmparatoru VI. Heinrich veya 1248-9'da IX. Louis gibi sonraki Haçlı Seferi liderleri, ücret tekliflerine ve

57 *Gesta Francorum*, s. 73-4, 83, 87-9.

58 Ralph of Caen, *Gesta Tancredi*, RHC Occ., iii. cilt, s. 644, çev. Bachrach and Bachrach, *Gesta Tancredi*, s. 77; genel olarak, Tyerman, "Paid Crusaders", özellikle s. 29-30, 38-40.

59 *De expugnatione Lyxbonensis*, ed. C. W. David (New York, 1976), s. 84-5, 98-101, 110-13; *Die Urkunden Konrads III*, ed. F. Hausmann, MGH *Diplomatum Regum*, ix. cilt (Vienna, 1969), s. 355; Otto of Freising, *Deeds of Frederick*, s. 102.

60 Roger of Howden, v.d. "Benedict of Peterborough", *Gesta Regis Henrici Secundi*, ed. W. Stubbs (London, 1867), ii. cilt, s. 112, 186 (Howden'ın kendisi bu seferde Haçlıydı); Ralph of Diceto, *Ymagines Historiarum, Opera Historica*, ed. W. Stubbs (London, 1876), ii. cilt, s. 88; *Itinerarium Regis Ricardi*, ed. W. Stubbs, (London, 1864), s. 213-14, 225-6, çev. H. J. Nicholson, *The Chronicle of the Third Crusade* (Aldershot, 1997), s. 204, 214.

iyi hizmet şartlarına açık idiler. Sonraki durumda askere alınanlar, teşebbüsten kazanç sağlama ve eğer bu mümkün olmazsa da kraldan kefaretle serberst bırakılmalarını talep etme beklentilerinden etkilenmiş olabilirler. 1249 ve 1251 yılları arasında Louis en az on hizmetlisi için 25.000 *livres turnoisy*a⁶¹ kefil oldu.⁶²

Bu mükâfat çağrışımları haç seferberliğinin ve savaş alanının ötesine geçebilir. Birinci Haçlı Seferi'nde muhtemelen dükü Robert de Normandy ile yola çıkan Norman Ilger Bigod, belli bir noktada sadakatini Güney İtalyan Norman lortlarına devretti. 1099 Kudüs saldırısında Lecceli Tancred'le beraber hareket etti. Ardından Antakya'da kendisine, Bohemund'un himayesinde "şövalyelerin hâkimi" sanıyla yüksek bir makam buldu.⁶³ Bu hediye kültürünün bir parçasını oluşturan karmaşık teşvikler örgüsünde, uzun süredir bağlı olanlar için de maddi hizmet mükâfatları olabildi. 1100 yılında Montemurlolu Tuscan Raimondo'ya Kudüs seyahatindeki hizmetlerinden (*pro servitio tuo*) dolayı Pistoia Kontu V. Guy tarafından yeni bir fief verildi. Daha az somut fakat bir o kadar cazip olmayan, seferberlikte paylaşılan deneyimin açtığı yeni bağlantılar ve himaye kanalları olabilir.⁶⁴ 1193 yılında Canterbury başpiskoposluğuna terfi eden Hubert Walter, bu terfide, Akkâ kuşatmasında İngiliz birliklerini etkili bir şekilde idare etmesine tanık olan I. Richard'a çok şey borçlu olabilir. Champagne Lordu Jean de Joinville, 1249'da Kıbrıs'ta askerî maiyetinin masraflarını ödeyememesinden kaynaklanan finansal sıkıntıdan IX. Louis tarafından kurtarılmıştı. Louis'ye ve kraliyet sarayına yakınlığını, 1248-54 yıllarında doğudaki Haçlı Seferi'nde geliştirdikleri ortak hizmete ve dostluğa borçluydu.

Joinville'in ifadesine göre bu deneyim, hediye ve mükâfat kültürünü düzgün bir şekilde kapsıyordu. Bunlar olmasaydı Haçlı Seferleri ölü doğardı. Joinville, IX. Louis ile Haçlı Seferi'nden önce tanışmasına rağmen kralla yakınlık kurması ve siyasi terfi alması öngörülemezdi. Joinville, Haçlı Seferi öncesinde kraliyet himayesini

61 Geç Orta Çağ boyunca Fransa'da kullanılan para birimi (ç.n.).

62 *Chronica Coloniensis*, s. 157; Tyerman, "Paid Crusaders", s. 17-18; W. Jordan, *Louis IX and the Challenge of the Crusade* (Princeton, 1979), s. 65-104, figürler için özellikle s. 102

63 Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, v. cilt, s. 170-72; Eadmer, *Historia novorum*, ed. M. Rule (London, 1884), s. 179-81 ve yukarıda s. 47-48.

64 *Regesta Chartarum Pistoriensium. Canonica di S. Zenone Secolo XI*, d. N. Rauty, *Fonti Storiche Pistoiesi*, 7 (Pistoia, 1985), no. 297 ve 298, s. 241-3; kıyaslama için, Tyerman, "Paid Crusaders", s. 37-8 ve n. 163.

reddetmişti. Ancak Haçlı Seferi finansmanı gerçeği, çok geçmeden onu istemsizce bu işe dâhil etti. Joinville Kıbrıs'a ulaştığında parasının tükendiğini fark etti. Dokuz şövalye ve iki bayraktar şövalyeden oluşan bir maiyet için ödeme yapmayı kabul etmişti. Bayraktar şövalyeler kendi flamalarını sergileme hakkına sahiplerdi, muhtemelen kendi ekip ve hizmetli gruplarını da ücretle tutuyorlardı. Joinville, maiyetini taşıyan geminin parasını ödemişti. Bu ödemeden sonra ona 240 *livres tournois* kaldığını, bu miktarın onu terk etmekle tehdit eden şövalyelerine ödeme yapmak için yeterli olmadığını açıkladı. Tam bu anda Kral Louis araya girdi ve Joinville'i 800 *livres tournois* karşılığında hizmetine aldı (*et me retint*). Bu işin ona ihtiyacı olduğundan daha fazla para bıraktığını itiraf etti.⁶⁵ Şövalyelerine ödeme yaptı. Joinville büyük kazanç ve kraliyet himayesini kazandı. Kral Louis ise alışılmışın dışında değerli bir hizmetli kazandı. Bu örnek, insanların haçı sadece bir kariyer hamlesi olarak veya para kazanabilecekleri bir iş aramak için aldıkları anlamına gelmez. Haçlı Seferi'ne katılmak, Haçlı askerleri ve aileleri için ölüm, borç, küçük düşürülme gibi ciddi anlamda fiziksel ve maddi riskler taşıyordu. Ancak asker toplama konusunda katkı sağlayan bir etki olarak ilerleme olasılığı kaçınılmazdı.

Mükâfat için en bariz fırsat ganimet ve fetihtir. Bu, Birinci Haçlı Seferi anlatıcıları tarafından da kabul edildi ve tutarlı bir Haçlı Seferi teması olarak kullanıldı. Tüm Erken Orta Çağ askerî operasyonları başarının sonucunda kazanç sundu. Robert de Clari, 1204 yılında Konstantinopolis ganimetlerinin eşitsiz dağıtılmasından duyduğu endişe ve öfkeyi anlatırken muhtemelen çoğu Haçlı askeri adına da konuşuyordu. Ganimetlerin bölüştürülmesi sadece bir hoş geldin hediyesi değildi. Uzun süreli seferlerde onsuz tüm girişim aksayabileceği ve başarısız olunabileceği için gerek duyulan yeniden bağışlama süreciydi. Tanrı'nın bahşettiği, *divites*, maddi ve manevi zenginliklerin zorunluluğu, eylemin gidişatını belirledi.⁶⁶ Gelir kaynaklarını yenileme gereksinimi, Birinci Haçlı Seferi'ni 1097'de Grek İmparatoru'ndan büyük yardımlar almaya, Dorylaeum (1097), Antakya (1098), Aşkelon (1099) zaferlerinin ardından ganimetleri savurgan bir şekilde sömürmeye ve Trablus emîri (1099) gibi ye-

65 John of Joinville, *Histoire de Saint Louis*, ed. N. de Wailly (Paris, 1868), s. 48 ve genel olarak s. 40-48, çev. M. R. B. Shaw, *Chronicles of the Crusades* (London, 1963), s. 191-2, 194-8.

66 *Gesta Francorum*, s. 19-20 ve yukarıda, *Maddi Ödül* başlığına müracaat ediniz.

rel idarecilerden koruma parası altında para koparmaya yöneltti. Étienne de Blois karısına yazdığı bir mektupta, Grek ihsanları sonucunda 1097'den bir yıl önce, Fransa'yı terk etmeden önceki hâ-linden daha zengin olduğunu itiraf etti.⁶⁷ Ordunun 1097 yılında İznik'te yağma yapılmamasına ve 1098/9 yılının kışında Suriye'nin kuzeyindeki Maarra'da ganimetin eşitsiz bir şekilde dağıtılmasına duyduğu öfke, açgözlülüğü engellemenin yanında gelecekteki kaynaklarla ilgili haklı endişeyi de yansıtıyordu. Örnekler tekrarlandı. III. Conrac. 1148 yılında Konstantinopolis'te İmparator I. Manuel'den hayati yardımlar ve aynı yılın baharında Filistin'de yeniden bir ordu kurma izni aldı. Friedrich Barbarossa, 1189/90 kışında zengin Bizans eyaleti Trakya'yı işgal ederek ve ertesi yılın baharında Konya'da Türklere karşı zafer kazanarak ordusunun geleceğini güvence altına aldı. I. Richard, 1191 yılında Sicilya Kralı Tancred'i 40.000 ons altınla ayrılmaya zorladı, aynı yıl Kıbrıs fethinden sonra ödediği miktardan daha fazla hazineye el koydu. Ana Haçlı Seferi ordusunun ve filosunun 1203 yılında Konstantinopolis'e yönelmesi, Kudüs'e yapılacak sefere kaynak oluşturmak için Bizans zenginliğine ulaşma beklentisi tarafından yönlendirildi. Bir destekçiye göre planın kabulü "kısmen dualarla ve kısmen de fiyatla" (*tum precibus tum precio*) yürütüldü.⁶⁸ Kazanç, bu gibi durumlarda ne dikkat dağıtmaydı ne de çarpıtma; sadece elzemdi.

Bazıları için mükâfat seferberlik kazançlarının önüne geçti. Baltık Kutsal Savaşlarında Lübeck tüccarları, Livonya'nın fethine imza atan dinî emperyalistler ve orada hüküm sürerek Prusya'yı fetheden Teuton Şövalyeleri kalıcı ve kârlı kazançlar elde ettiler. Batı Avrupalı soylular asker toplarken şövalyelik ve dindarlık çağrılarına cevap verse de kürk, kereste, kehribar ve köle ticaretinin kontrolü, belirgin bir ekonomik teşvik işlevi gördü.⁶⁹ Ticari kazanç ve dünyevi hükmetme, Hristiyan âleminde ve Katolik tutuculuğun uzantısı İberyaya ve Yunanistan'da pek düşmanca görülmedi. Genelde kısa süreli ve paralı askerler tarafından rağbet gören Languedoc'taki sapkınlara karşı düzenlenen Haçlı Seferi (1209-29), bir miktar çapulcuyu kendi-

67 H. Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100* (Innsbruck, 1902), s. 149, çev. Peters, *First Crusade*, s. 287; Birinci Haçlı Seferi kampanyasına dair detaylar için bk. J. France, *Victory in the East* (Cambridge, 1994).

68 A. Andrea, *Contemporary Sources for the Fourth Crusade* (Leiden, 2000), s. 253 ve n. 57; diğer örnekler için, France, *Victory in the East*, s. 165, 315; *Urkunden Konrads III*, s. 355; Tyerman, *God's War*, s. 423-7, 442-6 ve refs.

69 E. Christiansen, *The Northern Crusades* (London, 1997), özellikle bölüm 3-5.

ne çekti. Ayrıca Britanya Adaları'ndan Suriye'ye kadar sosyal gelişme ve kazanç fırsatları yakalayan bir ailenin üyesi olan ilk komutan Simon de Montfort'a yarı bağımsız bir prenslik kurma şansı verdi. 1220'lerde Albigen Haçlı Seferi olarak adlandırılan sefer, Fransız kralların bölgesel yayılcılığını da kapsadı.⁷⁰ Levant Haçlı Seferi gerçekleşme bile, plan yapan kişilerde asla kaybolmayan özelliklere benzer fetih ve ekonomik kazanç beklentileri sundu. Doğunun muhteşem zenginlik imajı da bunda rol oynadı. Bohemund görünüşe bakılırsa Antakya'yı kurutmasına rağmen 1106'daki batı turunda bununla hava attı. 1107'de Bizans'a karşı düzenlediği Haçlı Seferi açıkça fetihlerden biriydi ve Grek zenginliğinin imajı, yüz yıl daha Haçlı ordularını ve organizatörleri cezbeden bir öge olmaya devam etti.⁷¹ Kudüs Patriği Heraklius'un 1184-5'te kuşatma altındaki Kudüs Krallığı'na Batı'dan yardım sağlamak için sürdürdüğü diplomatik çabalarını baltalayan unsurlardan biri, maiyetinin altınlarını, gümüşlerini ve parfümlerini şatafatlı bir şekilde sergilemesiydi.⁷²

Doğu hazinelerinin cazibesi, İtalya'nın ve Güney Fransa'nın denizci şehirlerini cezbedti. Özellikle Pisa, Cenova ve Venedik, Doğu Akdeniz'deki Haçlı Seferleri'ne hem kendi ticari işlerini sürdürmek hem de Haçlıları ve hacıları taşımak amacıyla insan, para ve gemi yatırımı yaptılar ve maddi kazancın yanında manevi faydalar sağlayacak faaliyetlerde bulundular. Cenovalıların Fransa Kralı II. Philippe ile yaptıkları anlaşma (2000 kişilik bir ordu için 5.950 mark artı şarap), Dördüncü Haçlı Seferi'nin liderliğini yapan Venedik'in ünlü antlaşması (85.000 mark gibi muazzam bir rakam, 33.500 markı gerçek dışı bir güç için) ve 1248-1254 yılları arasında denizcilik masrafları muhtemelen 100.000 *livres tournoisyı* aşan IX. Louis'nin Marsilya, Cenova, Aigues Mortes ve diğer limanlar üzerinde mutabık kalınan kapsamlı sözleşmeleri gibi Haçlılarla yapılan anlaşmalar, yüksek yatırım seviyelerini gösterir.⁷³ Dördüncü Haçlı Seferi'nde canlı bir

70 Özet için, Tyerman, *God's War*, s. 563-605; D. Power, "Who Went on the Albigensian Crusade?", *English Historical Review*, 128 (2013), s. 1047-85.

71 Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, vi. cilt, s. 100-101; N. L. Paul, "A Warlord's Wisdom: Literacy and Propaganda at the Time of the First Crusade", *Speculum*, 85 (2010), s. 534-66; Tyerman, *God's War*, s. 261-3.

72 Ralph Niger, *De Re Militari et Triplici Via Peregrinationis*, ed. L. Schmutge (Berlin, 1977), s. 193-4.

73 Aynı bölümün 111. dipnotuna müracaat ediniz; G. L. Tafel ve G. M. Thomas; *Urkunden zur alteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig* (Vienna, 1856-7), i. cilt, s. 362-73; A. Jal, *Pacta Naulorum*, *Collection de documents inédits*

şekilde görüldüğü gibi riskler, borcunu zamanında ödeyemeyen müşterilerin sözleşmelerin gereğini yerine getirememelerinden kaynaklanıyordu. 1104'ten sonra Akkâ'daki Cenovalılar veya 1124'ten sonra Sur'daki Venedikliler, Levant'taki ticaret limanlarını ele geçirmeye yardımcı oldukları için bu limanların tüm bölümlerini kontrol etme gibi kalıcı ticaret imtiyazları elde ettiler. Ticaret şehirleri dinî teşviklere bağımlı değillerdi. Embriaco kardeşlerin Aşkelon Muharebesi'nden (Ağustos 1099) Cenova'ya getirdikleri (altın, gümüş ve değerli taşlar) ganimet payı için utanmadan kutlama yapmışlardı.⁷⁴ Bu karışık zenginlik ve kurtuluş teşvikleri, 1122-5 yıllarında Adriyatik'te, Ege'de ve Levant'ta düzenlenen Venedik Haçlı Seferi kayıtlarında gerek korku verici saldırı gerek Haçlı Seferi donanması ve gerekse rölük avı şeklinde öne çıkarıldı. Bir görgü tanığı, 1101'de Kayserya ve Arsuf'tan dönen Cenova filosunun "Tanrı'nın yardımıyla yollarına çıkan kutlu bir zafer" kazandıkları iddia etmelerine ve "orada ele geçirdikleri büyük zenginlikleri ve hazineleri" sergilediklerine şahit oldu.⁷⁵ Bu tür beklenmedik zenginlikler sadece İtalyanlarla sınırlı değildi. Haçlıların 1189'da İberyalı Müslümanlardan alınan ganimetlerle Köln'e dönmeleri yerel halk tarafından beğeniy-le karşılandı.⁷⁶ Bu kazançlara gemi inşası, gemi levazımatçısı, deniz kaptanları ve mürettebatları gibi destek endüstrilerden elde edilen potansiyel büyük gelirler de eklenebilir. Haçlı Seferleri, bu ticaret merkezleri için sadece rekabetçi değildi. Aynı zamanda manevi cazi-be, kıymetli yatırım ve bol iş fırsatı da sunuyordu.

Maddi getiri hesaplarının ve fetihlerle elde edilen kazançların nasıl taksim edileceği Akdeniz'in ve Baltıkların seçkin tüccarlarıyla sınırlı değildi. İngiltere Kralı I. Richard ve Fransa Kralı II. Philippe, 1190 yılında Vézelay'de, Haçlı Seferi'nden elde edilecek kazançları paylaşmak için yeminli anlaşma yaptılar. Benzer anlaşmalar, Dördüncü Haçlı Seferi liderleri ve Venedik Cumhuriyeti arasında savaş ganimetlerini paylaşmak için de yapıldı. Bu anlaşmalar maddi kazancın projenin ayrılmaz bir parçası olduğunu kanıtlıyordu. Birinci Haçlı Seferi sırasında Batılı liderler, fethetmeyi umdukları topraklar

sur l'histoire de France (Paris, 1841-8), i. cilt, s. 605-9, özellikle s. 606 "retinere si voluerit", ii. cilt, s. 51-67; kıyaslama için, RHF, xxii. cilt, s. 404, 513-15.

74 Caffaro, *De liberatione civitatum Orientis*, ed. Li Belgrano, *Fonti per la storia d'Italia* (Rome, 1887-1993), xi. cilt, s. 111, çev. M. Hall ve J. Phillips, *Caffaro, Genoa and the Twelfth Century Crusades* (Farnham, 2013), s. 117.

75 Caffaro, *De liberatione*, s. 120, çev. Hall and Phillips, *Caffaro*, s. 122; Tyerman, *God's War*, s. 265-6 ve refs için n. 54.

76 *Chronica Coloniensis*, s. 143, 144.

konusunda Bizans imparatoruna yemin ettiler. Raymond de Saint Gilles ve Bohemund gibi komutanlar, başlangıçtan beri motivasyonlarını ateşleyen toprakları ve prenslikleri elde etmek için gayretli manevralar yaptılar. Lecceli Tancred veya Baudouin de Boulogne gibi küçük ve topraksız soylular da utanıp sıkılmadan servet peşinde koştular. Paralı hizmet ve ganimet meseleleri, 1147 yılında Kuzey Denizi Haçlı Seferi filosunun, hazırlık niteliğindeki müşterek düzenlemelerinin bir parçasını oluşturdu.⁷⁷ Özel kazanç arayışı, İkinci Haçlı Seferi esnasında Lizbon'da ve görünüşe bakılırsa Şam kuşatmasındaki olayları da tetikledi. Orada neler olduğundan bahseden en az bir hikâye, seferin başarısızlığını, Kudüslü yerliler ve Flanders kontu arasındaki şehri kontrol etme rekabetine bağladı. Aynı düşmanca dille, Batı'da zengin mülklere sahip olan kontun, şehrin kendisine bırakılması için sıkı bir lobi faaliyeti yürüttüğü söylendi.⁷⁸

Hikâye iftira olsa bile, bu tür seferlerin tasvirlerinde sertçe yer aldı. Yerel şiirlerdeki popüler macera öyküleri, Haçlı savaşlarının maddi boyutunun varlığını kabul etti. Kutsal Toprakların fethi, korunması ve "İsa'nın mirası" Kudüs Haçlı Seferi'nin temel noktasıydı; dünyevi ödül için yüce bir hırs belirlenmişti. III. Innocentius, Dördüncü Haçlı Seferi'nin başlangıcında Kutsal Topraklardaki Haçlı zanaatkârlarını ve tarım yerleşimcilerini destekleyecek yeterli toprak ve nüfus olmamasından endişe duyuyordu. Bölgesel fetihler yapmak ve güvence altına almak için kullanılan dünyevi araçlar on üçüncü yüzyıl sonlarında, çağdaş stratejik tartışmaların çoğuna egemen oldu. Muhtemelen iyi bilgilendirilmiş bir gözlemci, IX. Louis'nin 1248 yılında Mısır'a giderken yanında bir yığın tarım araç gereci götürdüğünü ve güvenli bir kolonizasyon gerçekleştirecek insan gücünden yoksun olduğu için üzüldüğünü iddia etti.⁷⁹ Haçlı Seferleri, ciddi bir şekilde maneviyatın gölgesi altında sunuldu ve bariz bir hedefe yönlendirildi: Fetih savaşları.

77 Ambroise, *Estoire de la guerre sainte*, ed. G. Paris (Paris, 1877), çev. M. J. Hubert, *The Crusade of Richard the Lion-Heart* (New York, 1976), s. 44; ll. 365-70; tartışmalar ve kıyaslama için, J. Gillingham, *Richard I* içinde (New Haven ve London, 1999), s. 128 ve n. 13; Tyerman, *God's War*, özellikle s. 118-22; *De expugnatione Lyxbonensis*, s. 56-7.

78 William of Tyre, *Historia*, çev. E. A. Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea* (New York, 1976), s. 193-4.

79 III. Innocentius'tan Canterbury başpiskoposuna, içinde J. P. Migne, *Patrologia Latina* (Paris, 1844-64), ccxvi. cilt, col. 1261; A. Leopold, *How to Recover the Holy Land: The Crusade Proposals of the Late Thirteenth and Early Fourteenth Centuries* (Aldershot, 2000); Matthew Paris, *Chronica Majora*, ed. H. R. Luard (London, 1872-84), v. cilt, s. 107; vi. cilt, s. 163.

HAÇLI SEFERLERİNE KİMLER GİTTİ?

Birinci Haçlı Seferi'ne katılan eski bir Haçlı, 1097 başlarında İznik kuşatmasında toplanan Hristiyan ordusunu şöyle tanımladı: Zırhlı ve miğferli savaşılar -şövalyeler; "savaşmaya alışkın" fakat bütün bir metal zırhtan yoksunlar - atlı çavuşlar ve piyadeler; silah taşımayanlar- din adamları, kadınlar ve çocuklar. 115 yıl sonra Beşinci Haçlı Seferi sırasında, Mısır'ın Dimyat Limanı'ndan ele geçirilen ganimetin bölüşülmesi de benzer dört kategoriye göre belirlendi: Şövalyeler, rahipler ve türkopolle⁸⁰ (yani bölgeden toplanan askerler); bağımlılar, şövalye olmayan askerler/çavuşlar veya her ikisi anlamına gelir; son olarak eşler ve çocuklar. İngiltere'de ve Fransa'da toplanan Selâhaddîn Öşrü için yapılan resmî düzenlemeler, *crucesignatinin* büyük çoğunluğunun, hâli vakti yerinde şövalyeler ve din adamları olacağını varsaydı.⁸¹ Planlamacılar, II. Urbanus'tan itibaren etkili askerî güçler toplamak istediler. Teoride tüm *crucesignati*, haç kuşanmak için kilise rahiplerinden veya bu iş için ruhsatı bulunan vaizler ve asker toplayan görevlilerden izin almak zorundaydı.⁸² Bu şart, Selâhaddîn Öşrü tüzüklerinde göz ardı edilebiliyordu. Buna rağmen Haçlı Seferi ne kitlesel bir histeri ifadesiydi ne de toplumsal bir doğaçlama hareketi. Daha çok geniş sosyal gruplardan asker toplama yoluyla sürdürülen özünde elit bir faaliyetti. Kronik yazarlarının ruhsuz genellemelerinin ve ahlaki yönden değerlendirdikleri hüsnükuruntularının aksine, Haçlı ayrıcalıklarının işleyişine ilişkin 1215 tarihli bir Fransız tahkikatı, kentseli kırsal ve tüccarı *crucesignati* olarak kaydetti. Toplanan askerlerin ana unsuru olarak da *bellatores*, yani silah taşıyanlar kaldı.⁸³ On üçüncü yüzyılda bile, yemin kefareti satın alma sistemi doğrudan birlik toplamak yerine, bunun için para toplamaya odaklandı. Böylece seferberlikler, dünyevi gerçekliği taklit etmesine ve .rağbet gören yoksulluk

80 Bizans ve Haçlı ordularına para karşılığı hizmet veren Türk kökenli askerler. (ç.n.).

81 Fulcher of Chartres, *Historia Hierosolymitana*, RHC Occ., iii. cilt, s. 333, çev. F. R. Ryan ve H. Fink, *A History of the Expedition to Jerusalem* (Knoxville, 1969), s. 81; John of Tubia (veya Tolve), *De Iohanne Rege Ierusalem*, ed. R. Röhrich, *Quinti Belli Sacri Scriptores Minores* (Geneva, 1879), s. 139; Roger of Howden, alias "Benedict of Peterbrough", *Gesta Regis Henrici Secundi*, ed. W. Stubbs (London, 1867), ii. cilt, s. 30-32.

82 II. Urbanus'tan Bologna'daki destekçilerine, çev. J. Riley Smith and L. Riley Smith, *The Crusades: Idea and Reality* (London, 1981), s. 39.

83 *Recueil des actes de Philippe Auguste*, ed. H.-F. Delaborde ve diğerleri (Paris, 1916-79), no. 1360.

ve tevazu temalarıyla doyurulmuş Haçlı Seferi retoriğine rağmen mülk sahipleri ve destekledikleri kişiler tarafından yönetildi.

LORTLAR VE LORTLUK

Kroniklerde, Kilise, devlet, hukuk ve lortluk arşivlerinde *crucesignati* adına tutulan kapsamlı kayıtlar bunu fazlasıyla doğrulamaktadır. Sadece Birinci Haçlı Seferi'nde beş yüzün üzerinde bireyin adı Haçlı olarak tanımlandı.⁸⁴ Asker toplama mümessilleri en az 1220'lerden itibaren parşömen rulolara *crucesignatinin* isimlerini kaydettiler. Haç kuşananlar için doğru görünen rakamlar, 1214 yılında Köln Piskoposluğu'ndaki ve 1188 yılında Gallerde'ki vaizlerin de aynı şeyi yaptıklarını gösteriyor. 1221 yılında, geleceğin papası IX. Gregorius, Kuzey İtalyan Haçlı Seferi kumandanlarının isimlerini Kilise vergileri alınırken kaydetti. 1200 yılına gelindiğinde, İngiltere kralı ve Canterbury başpiskoposu, yetki alanlarındaki *crucesignati* isimlerine erişmekteydiler.⁸⁵ Kronik yazarları, tarihçiler ve ozanlar kutsal savaşçıların etkileyici listelerinden memnun kaldılar. Edebî, idari, mali ve yasal kayıtlar; satacak, rehin verecek, koruyacak, bağışlayacak veya terk edecek bir şeyi olanlara, yani sosyal statüye sahip kişilere meyillidir. Zenginlik ölçeği gösterişsiz olabilirdi. Bazı sözleşmeler birkaç dönüm, *sous* veya şilinden fazla olmayan işlemleri tanımlar ancak onları, isimsiz tâbilerin, birliklerin, hizmetlilerin ve dalkavukların gölgelerinden ayırır.⁸⁶ Haçlı Seferi; lortların, şövalyelerin, onların hanelerinin, akrabalarının, arkadaşlarının ve hizmetlilerinin eşit olmayan bir şekilde sadakat, vazife, hısımlık, coğrafya ve yeminli birliktelik gibi kavramlarla onaylanan ve birbirine bağlanan ordular etrafında dönüyordu. Savaşın ek maliyeti, askere almanın farklı ritüellerinde olduğu gibi Haçlıları hacılardan ayırdı. Vaizlerin yoksulluk söylemleri ve *exempla* anekdotları, varlıklı ve savaşçı dinleyicileri için tasarlandı. Aristokrat hanelere dayalı askerî birliklerin üstünlüğü, Godfrey de Bouillon'un veya Bohemund'un 1096'daki hanesinden (*familiars*), Üçüncü Haçlı Seferi'nin soylu ve kraliyet askerî gruplarına (*équipes*), IX. Louis'nin alıkonulan hane-

84 J. Riley Smith, *The First Crusaders* (Cambridge, 1997), s. 197-226.

85 Bk. s. 121-122; C. Tyerman, *England and the Crusades* (Chicago, 1988), s. 168-72.

86 C. Tyerman, "Who Went on Crusade to the Holy Land?", no. XIII, *The Practices of Crusading: Image and Action from the Eleventh to the Sixteenth Centuries* içinde (Farnham, 2013), s. 17 ve muhtelif yerlerde.

lerine ve 1248 ila 1270'te onu takip eden nüfuzlu kimselere kadar karşı konulmaz ve şaşırtıcı değildi. 1190-92 yıllarındaki İngiliz *Pipe Rolls* kayıtları, Haçlıları bölgelere ve lortluklara göre gruplandırdı.⁸⁷ Haçlılar, komutaları altına girecek lortlar aradılar. Bir Güney İtalyalı, Bohemund 1096'da haçı alır almaz genç savaşçıların onun hizmetine girmek için nasıl akın ettiklerini farkettiler. Üç çeyrek asır sona Kudüs-lü tarihçi Willermus Tyrensis süreci şöyle analiz etti:

Ne zaman bir prensin haccetmek için yemin ettiği söylene, insanlar (populi) kalabalıklar hâlinde oraya akın ettiler ve onun grubuna (co-mitatu) katılmak için izin istediler. Yolculuk boyunca ona lortları olarak seslenip itaat ve sadakat sözü verdiler.⁸⁸

Büyük bir lort, etrafındakileri kendisine hizmet etmeye davet etti. 1191 yılındaki Akkâ kuşatmasında, siyasi rüzgârın ne yöne estiğini gören Pisalıların, muhtemelen yeni efendilerinden karşılıklı bir cömertlik eylemi beklentisi içinde yeni gelen I. Richard'a saygılarını sunmaya gönüllü oldukları iddia edildi.⁸⁹

Lortların asker toplama modelleri zaman zaman yerinde saydı. En genişleri, haçın kabul edildiği büyük kabul törenlerinde sergilendi. Uluslararası seferlerin başlangıcını işaret eden büyük aristokrat meclisleri, karşılıklı bağları kamusal biçimde kurup onayladılar. Potansiyel üyeler, işe girişmeden önce çoğunlukla liderlerinin nasıl hareket edeceğini görmek için beklediler. 1188 yılında Strasburg'da nüfuzlu kimseler sefere yazılır yazılmaz, haçı alıp almama konusundaki tereddütler aniden kayboldu.⁹⁰ Bu konuda 1095 Clermont Konsili, asker toplama olayı olarak neredeyse tutarlı bir başarı bile değildi. Çünkü uluslararası sahası umulduğu gibi dünyevi değil, büyük oranda diniydi. Aksine, 1146'da Vézelay ve Speyer'deki toplantılar, Fransa'nın ve Almanya'nın yüksek sınıf soylularının büyük

87 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 70-72 ve refs. Genel olarak bk. Tyerman, *Practices of Crusading*, nos. XIII ve muhtelif yerlerde XIV ("Paid Crusaders"), s. 15-40.

88 William of Tyre, *Chronicon*, ed. R. B. C. Huygens (Turnhout, 1986), cilt i, s. 137, çev. E. A. Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea* (New York, 1976), cilt i, s. 94.

89 *Itinerarium Ricardi Regis*, ed. W. Stubbs, Rolls Series (London, 1864), s. 212-13, çev. H. Nicholson, *The Chronicle of the Third Crusade* (Aldershot, 1997), s. 203.

90 *Historia Peregrinorum*, ed. A. Chroust, *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I* (Berlin, 1928), s. 123, çev. G. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa* (Farnham, 2010), s. 141; kıyaslama için *Historia de Expeditione Friderici*, ed. Chroust, *Quellen*, s. 13, 14-15, çev. Loud, *Crusade of Frederick Barbarossa*, s. 43, 45.

bölümünü bir araya getirdi, komuta yapılarını belirledi ve siyasi uzlaşmayı sağladı. 1188 yılının Ocak ayında Gisors'ta haçı almak, hem İngiltere ve Fransa krallarıyla Flanders kontu arasındaki gerekli barışı sağladı hem de para ve adam toplamak için resmî çabayı başlattı. Friedrich Barbarossa'nın *Curia Christi*'si, Haçlı Seferi'ni üç ay sonra Almanya'daki kraliyet ve imparatorluk iddiasının bir parçası olarak sundu. Bu, Friedrich'in oğlu ve torunu tarafından 1195, 1215 ve 1220 yıllarında taklit edilen bir emsaldi.⁹¹ Haça davetin şiddetinin artması önemsenmediğinde uygunsuz sayılabilecek yükümlülükler yüklerken, iki tarafı da küçük düşürmeden, rekabetleri ve anlaşmazlıkları çözme konusunda işe yarar bağlamlar sağladı. 1199-1200 yıllarında Ecry ve Brugge'deki haç kuşanma silsilesi, Fransız kralına karşı olan eski isyancılarla kral taraftarlarını bir araya getirdi. Beşinci Haçlı Seferi'nin ve Prenslerin Haçlı Seferi olarak adlandırılan 1239-41 seferlerinin yanı sıra IX. Louis'nin 1246-8 ve 1267-70 yıllarındaki Haçlı Seferleri'yle bağlantılı bölgesel haç kuşanma törenleri de çatışmaların çözülmesi konusunda aynı özellikleri paylaştılar.⁹²

Haç kuşanma, kişisel bağlılığın yanı sıra toplumsal kimliği de ifade etti. Asker toplayıcıların 1188'de Gallerde, 1217'de Köln piskoposluğunda ve 1224'te Marsilya'da vaaz verme kampanyalarına ilişkin betimlemeleri; lortluk, akrabalık, konum veya topluluk gibi mevcut sosyal dinamiklerin tepkilerini nasıl etkilediğini kaydetti.⁹³ Kentlerdeki asker toplama süreci, seferberlik için gereken ortak dayanışmayı güçlendirebilirdi: 1101, 1122 veya 1202 yıllarında Venedikliler, 1097'de Cenovalılar, Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Pisalılar, 1147, 1189 ve 1217 yıllarında Köln, 1189'da Bremen, 1188'de Floransa, 1147, 1189 ve 1190 yıllarında Londralılar, Baltıklarda Lübeck. Şehirli kimlikler, İkinci Haçlı Seferi kaynaklarından birinde; Bristol, Hastings, Southampton, Köln, Rouen, Boulogne ve "Ipswich bölgesinden" gelen genç erkekler şeklinde belirgin bir şekilde ön plana çıkar.⁹⁴ Cenovalı emektar Caffaro'nun dediği gibi bu birliklerin çoğu, yerel

91 C. Tyerman, *God's War* (London, 2006), s. 66, 276-80, 281-2, 286-7, 288, 377-8, 417-19, 489-91, 615, 740-41 ve refs.

92 Tyerman, *God's War*, s. 502-3, 618-28, 757-64, 770-83, 807-11; kıyaslama için, J. M. Powell, *Anatomy of a Crusade 1213-1221* (Philadelphia, 1986), özellikle s. 67-87; M. Lower, *The Baron's Crusade* (Philadelphia, 2005); W. Jordan, *Louis IX and the Challenge of the Crusade* (Princeton, 1979), s. 3-34.

93 Bu hususta *Tanıtım ve İkna Etme* başlıklarına müracaat ediniz.

94 *De expugnatione Lyxbonensi*, ed. C. W. David (New York, 1976), s. 160-61, kıyaslama için, s. 54-7, 100-105.

aristokratlar ya da şehirlerdeki ve kasabalardaki “daha iyi sınıf” (*meliores*) şehirli asiller tarafından yönetiliyordu. Onun, Haç kuşanan önde gelen yurttaşlarla ve “en kabiliyetli savaşılan erkekler”le desteklenip donatılan on iki kadırgadan oluşan 1097 Cenova Seferi’ne ilişkin anlatısı, Avrupa çapında çoğaltılabilirdi.⁹⁵ 1190’da Haçlı Seferi’ne çıkan en az seksen Londralı’nın gemi yükü, şehirli elitlerin iki üyesi, Geoffrey Goldsmith ve Uzunsakal lakaplı William Fitz Osbert tarafından yönetiliyordu. (William eğitilmiş, okuryazar ve varlıklı bir yurttaştı, daha sonraları şehirli kıskırtıcılığın lideri olarak nam saldı.) Londralılar Thomas Becket’i koruyucu azizleri olarak kabul etmek ve Akkâ’da ona adadıkları bir hastane kurmak suretiyle Haçlı Seferi’nde özerkliklerini daha da ön plana çıkardılar.⁹⁶

Kronik yazarları, Haçlıların kataloglarından ve nekrolojilerinden⁹⁷ zevk aldılar. Üçüncü Haçlı Seferi’nden bir Almanla İngiliz’in ve Dördüncü Haçlı Seferi’nden bir Fransız’ın oluşturduğu üç liste, sosyal seçkinlerin tahakkümünü gösterir. Her biri katılımcılardan veya onlara çok yakın kaynaklardan edinilmiştir. *Historia de Expeditione Friderici* (Friedrich’in Seferi’nin Tarihi) çağdaşı çoğu kaynak gibi on ikinci yüzyıl Haçlı Seferleri’nin birleşik bir metnidir. İlk bölüm 1189 yılı sonunda yazılmış olabilir. Tuna Nehri üzerindeki Pressburg’da, modern Bratislava’da, 1189’un Mayıs ayı sonlarında Macaristan sınırlarında toplanan Alman Haçlıların uzun bir listesini içerir. Kaba bir hiyerarşik sıraya göre düzenlenmiş liste, İmparator Friedrich ve oğlu Swabia Dükü Friedrich’in yanı sıra, bir düzine piskopos, üç sınır bölgelerinden sorumlu soylu, yirmi yedi kont, yirmi beş diğer türde soylu, artı sayısı belli olmayan tâbî bakanlar ve seçkin şövalyeler (*electorum militum*) içeriyordu. Asker toplamanın doğasını tanıyan liste, Swabia, Bavyera, Frankonya, Saksonya, Karintiya, Alsace gibi bölgelerdeki isimleri gruplandırarak soyluların yakın akrabaları, erkek kardeşleri, oğulları ve amcaları/dayıları ile nereye seyahat ettiklerini not etti.⁹⁸ Üçüncü Haçlı Seferi’nden benzer kataloglar da bu modeli doğrulamaktadır. Daha

95 Caffaro, *De liberatione civitatum Orientis*, ed. L. Belgrano, *Fonti per la storia d’Italia* (Rome, 1887-1993), cilt xi, s. 102, çev. M. Hall ve J. Philips, *Caffaro, Genoa and the Twelfth Century Crusades* (Farnham, 2013), s. 110.

96 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 73-4, 329 ve refs; A. Forey “The Military Order of St Thomas of Acre”, *English Historical Review*, 92 (1977), s. 481-503, bk. s. 322-323.

97 Ölmüş kişilerin hayatları hakkında bilgi veren yazılar. (ç.n.)

98 *Historia de Expeditione Friderici*, s. 18-24, çev. Loud, *Crusade of Frederick Barbarossa*, s. 47-57.

sonraki İngiliz derlemesi *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (Hacıların Yolculuğu ve Kral Richard'ın Eylemleri), olaya yakın kaynaklara dayanarak, 1191 yılında I. Richard'dan sonra Akkâ kuşatmasına çoğunlukla Fransa'daki Angevin topraklarından gelen soyluların isimlerini kaydetti. Listenin dikkat çeken bir özelliği, Corneby kardeşler, Torolens veya Tozelis adındaki şövalyeler, des Preaux ailesinin şövalyeleri (aslında üç kardeşler), de la Mares, Stutevilles (Stutevillenses) gibi akraba gruplarıydı.⁹⁹

Dördüncü Haçlı Seferi'ne katılan Picardlı şövalye Robert de Clari savaş anılarını kaydederken şöyle bir giriş yaptı: "Sancak taşıyan (*portient baniere*) yeterli statüye ve zenginliğe sahip 'yüce adamlar' (*haus homes*), yani herhangi bir Haçlı Seferi'nin veya herhangi bir Orta Çağ ordusunun anahtar bileşeni olan kişiler, kendi silahlı birliklerini yönetenler." Alman Üçüncü Haçlı Seferi listesinde olduğu gibi bunda da Champagne, Flanders, Blois, St. Pol ve Monfort kontları, piskoposlar ve başrahiplerle başlayarak hiyerarşik olarak düzenlendi. Daha sonra bölgelerine göre baronlar sıralandı: Picardy ve Flanders, Burgonya, Champagne Île de France, Beauvais, Charttrain. Bir kere daha kardeşler ve oğullar figürü eşlik etti. Bu asilzadelerin isimlendirilmesi sonraki olaylar için uygun bir ortam sağlamıştı. Büyük şövalyelerin listeleri, Robert'ın kroniğiyle sıkıcı bir benzerlik taşıyan şövalyelik edebiyatında da yaygındı. Robert, "zengin" ve "fakir" olarak adlandırdıkları arasında ayrım yaparak, seferlerde göze çarpan cesaret dolu eylemlerde bulunanları seçti. Bu "fakir" Haçlılar, esasında Robert'ın da eyaleti olan Picardy, Artois ve Flanders'ta yerel şöhrete sahip şövalyelerdi. Kesinlikle aristokrasinin üyeleriydiler ve sosyal açıdan soyluların altında olmalarına karşın yerel baronlarla ve Flanders kontuyla yakın ilişkileri vardı. Böylesi adamların fakirliği belirgin biçimde göreceliydi.¹⁰⁰

Her üç liste zengin lortların liderliğini ve himayesini tanımlıyordu. Onların dışında Robert de Clari'nin tabiriyle (*boine gent a cheval et a pie*) "atlı ve yaya iyi adamlar" vardı.¹⁰¹ Bunlar fakir değillerdi. Ayrıca "boni homines" iyi insanlar da mülkiyeti önerdi; burada en azından askerî beceriyi ima ediyordu. Bir başka yerde, 1202 yılında

99 *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 217-18; çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 207-8 ve notlar; kıyaslama için, Ambroise, *L'Etoile de la Guerre Sainte*, ed. G. Paris (Paris, 1877), II. 4705-36, çev. M. J. Hubert, *The Crusade of Richard the Lion-Heart* (New York, 1976), s. 199-201.

100 Robert of Clari, *La Conquête de Constantinople*, ed. P. Lauer, (Paris, 1924), s. 1-4, çev. E. H. McNeal, *The Conquest of Constantinople* (New York, 1966), s. 31-4.

101 Robert of Clari, *La Conquête*, s. 4.

Venediklilerle yapılan taşımacılık anlaşmasını ödemek üzere kararlaştırılan ücretteki zararı kapatmak için her Haçlı'nın rütbesine göre katkıda bulunmasının beklendiğini açıkladı.¹⁰² Bu yapılar, Birinci Haçlı Seferi'nden 1240'lı yıllara ve sonrasına kadar, daha küçük lortlarla çevrili büyük nüfuzlu kimseler ve akrabalık, yakınlık, hizmet, sözleşme ya da hepsinin karışımıyla birbirine bağlı zengin şövalyelerle, alıkoyma ve tabiiyet için yapılan anlaşmalarda belirdi.¹⁰³ Etrafları, sadakat gereği veya zorunlu oldukları için onlara hizmet eden, kendi sermayeleriyle veya başkalarından aldıkları ücretlerle ya da her ikisinin birleşimiyle desteklenen birliklerle çevriliydi. Tamamı, sözleşmeli anlaşmalarla ya da önceden yapılan ortaklık, hizmet ve müşteri düzenlemeleriyle birbirine örülmüştü.

Bazı İngiliz kanıtları bunun nasıl işletildiğini gösteriyor. Üçüncü Haçlı Seferi'nde I. Richard, Avusturya Dükü Leopold ve kralın yeğeni Kont Champagneli Henry gibi büyük lortları elinde tuttu. Elli yıl sonra IX. Louis'nin nüfuzlu kimselere ve onların hizmetlilerine ödeme yaptığı gibi askerlerini hanesine dâhil etmedi. Ancak Richard'ın Akkâ'da sözleştiği daha küçük şövalyeler, onun paralı ordusuna katılıp sancağı altında savaşmak için doğrudan onun komutasına bağlıydılar.¹⁰⁴ 1239-40'ta Kral Richard'ın yeğeni Cornwall Kontu Richard (1209-72), kayınbiraderi Simon de Montfort (Albigen Haçlı Seferi'nin ileri gelen komutanının oğlu), William Longspee ve kendi flamaları altında ayrı maiyetlere komuta eden en az on sekiz "bayraktar" şövalyeyle Haçlı Seferi'ne başladı. Richard, Simon ve William'la gemiye binenlerin hepsi, Kont Richard'ı tanıyan yakın bir gözlemci tarafından "de familia comitis Ricardi" hanesinin bir üyesi olarak tanımlandılar.¹⁰⁵ Bunlar arasında İngiltere'nin baş ormancısı Nevilleli John ve Philip Basset de vardı. Bu ikisi, iki şövalyeyle Kutsal Topraklara kendi masraflarını karşılayarak giden John'a eşlik etmeyi kabul eden Philip'le ayrı bir ikili anlaşmaya varmış gibi görünüyor. O ve şövalyeleri oraya varır varmaz John'a

102 Robert of Clari, *La Conquête*, s. 10, çev. McNeal, *Conquest*, s. 40.

103 Tyerman, *Practices of Crusading*, nos. XIII ve XIV, özellikle s. 16-20, 29-40; S. Lloyd, *English Society and the Crusade 1216-1307* (Oxford, 1988), özellikle 3 ve 4. bölüm; Jordan, *Louis IX and the Challenge of the Crusade*, s. 14-34, 100-104.

104 William of Newburgh, *Historia rerum Anglicarum*, ed. R. Howlett (London, 1884-5), cilt i, s. 360, 383; Ralph of Diceto, *Ymagines Historiarum Ricardi Regis*, s. 213-14, 225-6, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 204, 214; Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 186.

105 Matthew Paris, *Chronica Majora*, ed. H. R. Luard (London, 1872-84), cilt iv, s. 43-5 ve özellikle s. 44, n.6; Lloyd, *English Society*, s. 136.

ailesinin üyeleri olarak hizmet edeceklerdi.¹⁰⁶ Sarmaş dolaş olmuş benzer sözleşme ağıları, geleceğin İngiltere kralı I. Edward'ın ve ordusunun, IX. Louis'nin 1270'teki Haçlı Seferi'ne katılmalarını güvence altına aldı. Edward, Haçlı Seferi'ne katılıp ona hizmet etmesi karşılığında Louis'den 70.000 *livre tournois* olarak ifade edilen bir borç aldı. Bazılarının, Edward'ın Fransız kralının hanesine baronlarından biri olarak katılmasıyla eş değer gördüğü bir anlaşmaydı. Edward karşılığında, sözleşmeli 225 şövalye istihdam etti.¹⁰⁷ 1240 tarihli Basset-Neville Anlaşması taslak hâlinde olmasına rağmen ilk yazılı Haçlı Seferi sözleşmesi olarak geride kaldı. Fakat IX. Louis'nin 1240'ların sonlarındaki Haçlı Seferi, büyük lortlara sahip kardeşi Poitiers Kontu Alphonse'dan, daha önce ele alınan Joinville'le anlaşmasına kadar, benzer bir sözleşmeler zinciri aracılığıyla büyüdü. 1270 gibi geç bir tarihte bu tür anlaşmaların tümünün yazıya geçirilmemesi Haçlı Seferi gruplarının kurulmasını engellemedi.¹⁰⁸

Kendi hanesinin birlikleri için ödeme yapan, başkalarını kirala-yan ve ulaşımına mali destek sağlayan liderler uzun bir tarihçe sundular. İstinad dili, 1090'lardan itibaren Kutsal Topraklara yapılan bütün Haçlı Seferleri kayıtlarında görülür. Bu tür ilişkiler dikey olduğu kadar yatay olarak da çalıştı. Birinci Haçlı Seferi'nde Bohemund, eşit statüdeki akrabaları *familiasına* alırken, Kont Raymond de Saint Gilles, komutan dostlarını istihdam etmek için nakit teklif etti. Üçüncü Haçlı Seferi'nde I. Richard, II. Philippe ve Friedrich Barbarossa, 1240'ların veya 1270'in sözleşmelerinden biraz farklı olarak, nüfuzlu Haçlı liderlerine cömert yardımlarda bulundular. 1201-2'de Kont Theobald de Champagne'nin topladığı devasa Haçlı Seferi hazinesi de benzer bir amaç için ayrılmış olabilir.¹⁰⁹ Taşıma maliyetleri komutanların genel endişesiydi. Bohemund, hizmetindekilerin Adriyatik'i geçmesi için para ödedi. Görünüşe göre VII. Louis bir Sicilya filosu kullanıyordu. I. Richard 1190 yılındaki Haçlı Seferi için 100'den fazla gemiden oluşan bir filo kiraladı. 1202 yılında Flanders Kontu IX. Baldwin, en iyi birliklerinin çoğunu sevk eden Flaman Haçlı filosuna yatırım yaptı. 1228-9'da II. Friedrich,

106 Llyod, *English Society*, s. 281: Ek 5.

107 Edward'ın hazırlıklarının ayrıntılarına dair ustaca bir çalışma için bk. Llyod, *English Society*, s. 113-53, özellikle s. 137-45.

108 Jordan, Louis IX and the Challenge of the Crusade, s. 71; Llyod, *English Society*, s. 135-6.

109 Tyerman, "Paid Crusader", *Practices of Crusading*, no. XIV, s. 20, 21-5, 29-40; A. V. Murray, "Finance and Logistics of the Crusade of Frederick Barbarossa", *In Laudem Hierosolymitani* içinde, ed. I. Shagir ve diğerleri (Aldershot, 2007), s. 357-68.

doğuya yapılan deniz seyahatinde sadece kendi maiyetindeki askerlerin değil, tüm destekçilerinin parasını ödedi.¹¹⁰

Harita 3.a.

Üçüncü Haçlı Seferi Sırasında Avrupa ve Yakın Doğu

110 Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII in Orientem*, ed. V. G. Berry (New York, 1948), s. 10-15; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 66, 80-83; Geoffrey of Villehardouin, *La Conquête de Constantinople*, ed. E. Faral (Paris, 1938-9), cilt i, s. 51-2, çev. M. R. B. Shaw, *Chronicles of the Crusades* (London, 1963), s. 40-41; Richard of San Germano, *Chronica*, MGHS, cilt xix, s. 343-4, 347-9; Tyerman, *God's War*, s. 742-3.

Sözleşmeye dayalı bağlılık, lortluk sınırları içinde kazancın yanı sıra duygu tarafından da nitelendirilen karşılıklı ilişkilerde yalnızca bir unsur sağladı. Belirleyici özellikleri olmayan ücretli birliklerin istihdam edilmesi ya da filoların kiralanması büyük ölçüde meçhul bir süreçti. Buna karşılık hane birlikleriyle, yakın müşterilerle ve *familiayla* ilgilenmek kişisel sorumluluk ve hatta duygusal yakınlık içerebilirdi. Lortlar idari ve yerel personelleriyle, askerî maiyetleriyle, sosyal bağımlılarıyla ve arkadaşlarıyla seyahat ettiler. Orta Çağ lortluğu ve yönetimi, Haçlı Seferi gibi girişimlere tam olarak uyan gezginci niteliğini korudu. I. Richard'ın, 1191 yılı Nisan ayında Kıbrıs açıklarında çıkan bir fırtınada boynundaki kraliyet mührüyle boğulan kâhyası, vekili, kâtibi ve şansölye yardımcısı Roger Malceal'i yanına alması gayet doğaldı. (Roger'ın altı ay önce gemi kazalarına ilişkin bir kraliyet tüzüğünü imzalaması ironikdir.)¹¹¹ 1227'de Thüringen Prensi Ludwig'in seferindeki gibi askerî haneler büyük olabilirdi; dört kont, on sekiz isimli şövalye, sayısız uşak, mareşal, kâhya ve vekilin yanı sıra din adamları ve diğer şövalyelerin dâhil olduğu çok sayıda temsilci. Yüz otuz yıl önce, benzer şekilde Godfrey de Bouillon'a da uşağı, kâhyası, vekili, din adamları, lortları ve şövalyelerinden oluşan geniş bir grup eşlik etmişti.¹¹² Fakat bir *familia*, samimiyete de sahip olabilirdi.

1190 yılında Avusturya Dükü V. Leopold'un maiyetinde, Moerl kontu ve Dietmar adlı özgür bir adamın yanı sıra sekiz temsilci bulunuyordu. Bunlardan bazıları eskiden ailesine hizmet edenlerdendi.¹¹³ 1241'de Kutsal Topraklardan dönüşünde, Brindisi yakınlarında ölüm döşeginde yatan Kont V. Guy de Forez vasiyetini hazırlatıyordu. Listede yazan şahitler arasında papazı, bir keşiş, bir kâtip, bir şövalye, vekili ve başçavuşu; mirasçıları arasındaysa muhtemelen kontun maiyetinden iki şövalye yaveri ve bir hekim bulunuyordu.¹¹⁴ Aralık 1219'da yeni fethedilmiş Dımaşk'ta ölmek üzere olan Bolognalı Haçlı Barzella Merxadrus'un endişeleri, en yakın ahbablarının ve hizmetlilerinin acil güvenlik, rahatlık ve maddi ihtiyaçlarına,

111 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 67 ve refs.

112 B. Arnold, *German Knighthood 1050-1300* (Oxford, 1985), s. 100-101; A. V. Murray, "The Army of Godfrey de Bouillon 1096-99", *Revue belge de philologie et d'histoire*, 70 (1992), özellikle s. 302-3, 311 ve refs.

113 *Historia de expeditione Friderici*, ed. Chroust, Quellen, s. 96-7, çev. Loud, *Crusade of Frederick Barbarossa*, s. 120-21.

114 *Titres de la maison ducale de Bourbon*, ed. A. Huillard-Bréholles (Paris, 1867-74), cilt i, s. 46-7, no. 221.

özellikle de karısı Guiletta'nın, en azından paylaştıkları çadırda kalmaya devam etmesine yönelikti.¹¹⁵ 1267'nin Ekim ayında İngiliz Nevilleli Hugh'ın Akkâ'da hazırlattığı vasiyet, Akdeniz'den geçişlerinin masraflarını ödemek de dâhil, hizmetlilere verilen değeri aynı ölçüde açıklıyor. Hak sahipleri arasında, ikisi vasi üç şövalye, diğer vasileri uşağı Jakke Palmer ve papazı Walter, kâtibi Colin, aşçısı Lucel, damadı Thomas ve iki mareşali John ve Usta Reimund gibi arkadaşı olarak veya başka bir şekilde Hugh'ın maiyetine bağlı kişiler vardı. Hugh'ın vasiyet olarak bıraktığı mallar arasında atlar, zırh, bir kılıç, mücevherli tokalar, bir kadeh, bir altın yüzük ve çeşitli birimlerde – gümüş sterlin, mark ve altın bezantlar (Bizans sikkeleri)- nakit para bulunuyordu. Paralarda çift maden usulünün kullanılması, Batılıların Levant'ta karşı karşıya kaldıkları sorunlar ve sıradan bir grubu bile yönetmenin ne kadar masraflı olduğu gibi konular üzerine yorum yapabilmemizi sağlar. Hugh, İngiltere'den daha fazla para gelmesini ve ilaveten Kilise'nin Haçlı Seferi'ni fonlamak amacıyla vaat ettiği 500 markı vermesini bekliyordu. Yaklaşık yirmi yıl önce William Longspee, heybeleri parayla dolu hâlde ölümcül Haçlı Seferi'ne gitmek üzere İngiltere'den demir aldığı anda sadece ihtiyatlı davranıyordu.¹¹⁶

SOYLU OLMAYANLAR

Nevilleli Hugh'ın vasiyeti asker toplamanın sosyal hatlarının haritasını çiziyor. Kronik yazarlarının coşku borazanlarına rağmen okçular, piyadeler, şövalyeler ve çavuşlardan oluşan askerî maiyetlerin ve hane hizmetlilerinin de ötesinde, toplumun en yoksul ve en çok en ezilen kesimlerine mensup bağımsız Haçlılar için kanıtlar etkileyici değildir. Bu ayrıcalık, 1200 yılından sonra yemin kefaretlерinin ve mütevazı küçük bağışlara kısmi endüljansların getirilmesiyle tanındı. 1188 yılındaki Selâhaddîn Öşrü tüzüğünde bahsedildiğine göre toplumsal tabakanın aşağı kısmından gelen, yani *burgenses* ve *rusticilerden*¹¹⁷ oluşan bağımsız *crucesignati*, sosyal tabakadaki üstleriyle ortak bir şeye sahipti: paraya çevrilebilir mülk.¹¹⁸ Ne-

115 Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 174-5.

116 M.S. Giuseppi, "On the Testament of Sir Hugh de Nevill", *Archaeologia*, 56 (1899), s. 352-4; Matthew Paris, *Historia Anglorum*, ed. F. Madden (London, 1866-9), cilt iii, s. 55.

117 Şehirli ve köylüler anlamına gelen söz öbeği. (ç.n.).

118 Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 30-32.

redeyse sürekli olarak varlıklı kişileri ilgilendiren mali ve arşivsel kayıtlar gerçeği çarpıtamaz. Yasal olarak bir Haçlı'nın özgür olması gerekiyordu. Nottinghamshire köylüsü Hugh Travers gibi eğer bir serf olsaydı, haçı almasıyla azat edildiği anlaşılırdı (bu durumda sefere devam etmesi onaylanırdı).¹¹⁹ Bir Haçlı kendi kendini finanse ediyorsa kaynaklara ihtiyacı vardı. On üçüncü yüzyıl başlarından kalma İngiliz mahkeme kayıtları fakir *crucesignatiye* yapılan atıflarla doludur. Sefere katılmak için çok fakir olsalar da huhuki davalara direnmek için Haçlı Seferi'ni kalkan olarak kullananlar da oldu. Haçlı yeminlerini yerine getiremeyen yaklaşık 1200 *Lincolnshireli crucesignatinin* yer aldığı bir listedeki yirmi davanın yirmisinin ana nedeni yoksul olmalarıydı. Bazıları çok fakir veya dilenci olarak tanımlanmıştı. Buna rağmen bir *crucesignatus*, Lombardiya'da mallarının çalındığını iddia etti. Israrla yeminini yerine getirdiğini söyleyen, buna rağmen *pauperissimus* olarak listelenen bir diğeri, belki de beş çocuğu olduğu için bu şekilde kaydedilmişti.¹²⁰ Dinleyicilerin ve *crucesignatinin* ekonomik ve sosyal kimlikleri vaaz kayıtlarında ve vaazlarda belirtilen gelirlerde ortaya çıktı. Dünyevi Haçlı Seferi ayrıcalıkları aynı şekilde kabul edildi: Malvarlığını satma veya rehin verme kudreti, kredi faizlerinden ve borçların geri ödenmesinden muafiyet, kamu davalarına yanıt verme konusunda erteleme.

Özgür toplum çevrelerinin Haçlı Seferi'ne verdikleri tepkinin grafiği, silah taşıyanlarda olduğu gibi soylu olmayan toprak sahiplerinin, tüccarların ve zanaatkârların da toplumsal tabakadaki yükselen hareketliliğini yansıtıyordu. 1200 yılında III. Innocentius, sefere çıkmaya zorlanmaması gereken güçsüz ve yoksullarla (*debiles et inopers*) haç kuşanan diğer kişiler arasında şöyle bir ayrım yaptı: soylular, nüfuzlu kimseler, savaşçılar (*bellatores*), zanaatkârlar (*artiflces*) ve çiftçiler (*agricolae*).¹²¹ Haçlı ayrıcalıkları, toprak sahiplerinin yanı sıra kiracıların da satış ve rehin bırakma yoluyla özgürce para toplamalarına izin verdi.¹²² Pazarlıklar bölük pörçük olabilirdi. Birkaç şilinklik artış veya 1170'lerde Loire Vadisi'nden bir çiftlik kâhyası örneğinde olduğu gibi 300 *sous* değerinde bütün bir mirası içerebilirdi.¹²³ Şu

119 F. M. Stenton, "Early Manumissions at Staunton", *English Historical Review*, 26 (1911), s. 95-6.

120 Royal Commission on Historical Manuscripts, *Report on Various Collections*, cilt i (London, 1901), s. 235-6; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 171.

121 J. P. Migne, *Patrologia Latina* (Paris, 1844-64), cilt ccxvi, col. 1261.

122 J. Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader* (Madison, 1969), s. 176-7.

123 Tyerman, "Who Went on Crusade?", s. 17 ve n. 12.

veya bu türde toprağından gelir sağlayanların veya çiftçilerin dışında zanaatkârlar da öne çıkıyordu. Birçoğı sefer sırasında çalışmayı bekleyebilirdi. 1207 ve 1208 tarihli İngiliz *Exchequer* kayıtlarındaki Haçlı listelerinden; tüccarların, amirlerin, şövalye yaverlerinin, çavuşların ve papazların yanı sıra bir boyacının, bir okçunun ve bir kasabın kimliğı tespit edilebilir. 1200 tarihli Cornish *crucesignati* listesi bir demirciden, bir değirmenciden, bir ayakkabıcıdan ve bir terziden söz ederken, aynı dönemde yazılan Lincolnshire listesiye bir deri yüzücüyü, bir çömlekçiyi, bir kasabı, bir başka demirciyi, bir şarapçiyi, bir hendek kazıcısını ve bir fırıncıyı ekler. 1220'lerde Chichester Katedrali'nin marangoz ustası Haçlı Seferi'ne çıkmak için izin istedi.¹²⁴ Robert de Clari'nin aktardığına göre 1203'te Konstantinopolis'in dışındaki Haçlı kampı, yorganlar, keçeler, bakır kaplar, güzler ve tokmaklarla donatılmış at bakıcıları ve aşçılar tarafından korunuyordu. 1250 yılındaki Mansûra Savaş'ında Haçlı kampındaki kasaplar, Poitiers kontu Türkler tarafından kuşatıldığında orduyu alarm durumuna geçirdiler.¹²⁵ Üçüncü Haçlı Seferi'nde, cinsel cazibesini kaybetmiş yaşlı kadınlardan oluşan çamaşırcıların sayısı, tıpkı bitler gibi iki katına çıktı.¹²⁶ Beşinci Haçlı Seferi'ne uşaklar, kâhyalar, teşrifatçılar, güvenlikten sorumlu polisler, vekiller, noterler ve hekimler gibi hane görevlileri haricinde hâkimler, önceki yüzyılda üniversitelerin yükselişinin çarpıcı bir göstergesi olarak akademisyenler (*magistri*), bir arabacı, bir berber, bir tabakçı, bir aşçı, Yorkshire'dan bir öğretmen (*grammaticus*), Gloucestershire'dan bir toprak sahibi ve Alman bir başaşçı (*magister coquinae*) katıldı. Diğer kaynaklarda balıkçılar, hekimler, cerrahlar, duvarcılar, kuş avcıları, köpek eğiticileri ve mühendisler de boy gösterebilir.¹²⁷

Zanaatkârlar hâli vakti yerinde kimselere hizmet etmenin yanında ücret kazandıran işler yoluyla da nakit paraya erişebiliyor-

124 Aynı eser, s. 17-18 ve n. 13-14; Tyerman, *England and the Crusades*, özellikle s. 168-72.

125 Robert of Clari, *La Conquête*, s. 46, çev. McNeal, *Conquest*, s. 72; John of Joinville, *Histoire de Saint Louis*, ed. N. de Wailly (Paris, 1868), çev. M. R. B. Shaw, *Chronicles of the Crusades* (London, 1963), s. 233.

126 *Councils and Synods with other documents relating to the English Church*, ed. F. M. Powicke ve diğerleri, cilt I (Oxford, 1961), bölüm 2, s. 1025-9; Ambroise, *L'Estoire*, II. 5695-8, çev. Hubert, *Crusade*, s. 233; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 61, 63.

127 Powell, *Anatomy of a Crusade*, s. 208-46; Tyerman, "Who Went on Crusade?", muhtelif yerlerde; hekimler için aşağıda bk. s. 251-5.

lardı. Pek çoğu Haçlı ordularında profesyonel olarak yararlı olduklarını kanıtladı. Bazıları utanıp sıkılmayan girişken kimselerdi. 1097 İznik kuşatmasında gönüllü olarak hizmet eden Lombardlı mühendis, bunu kendisine ödeme yapılması ve tüm masraflarının genel Haçlı Seferi kaynaklarından karşılanması şartıyla yapmıştı. İşçilerine (opifces) ödeme yapabilmesini sağlayacak 15 *livres chartres* parası aldı.¹²⁸ Eski bir Haçlı ve kronik yazarı Raymond d'Aguiers, 1099 yılında Haziran ve Temmuz aylarında Kudüs kuşatması sırasında kuşatma makinelerinin yapılmasına yardım edenlerin çoğunun bunu özgürce (*spontanei*) yaptığını ancak profesyonel zanaatkârlara (*artiflces*) ortak bütçeden ve Toulosue kontu tarafından ödeme yapıldığını bir edepsizlik iması olarak kaydetti.¹²⁹ İşadamları Haçlı Seferlerinde iyi bir yaşam sürmeyi bekleyebilirlerdi. Bir tanık, 1190/91 kış aylarında Akkâ kuşatmasında tüccarları (*li marcheant*) fiyatları yükseltebilmek için kasten tahıl istiflemekle suçladı. Ahlaki amacın altını çizmek için, maksimum kâr kazanana kadar tahılları deposunda tutma planı yapan fakat çıkan bir yangınla hem tahıllarının yanmasına hem de kendisinin mahvolmasına sebep olan Pisalı bir vurguncunun hikâyesini anlattı.¹³⁰ Tüccarlar ve sarraflar, daha az küçük düşürüldüler ve orduları besleyen pazarlarda ticari ve finansal hizmetler sağladılar.

Kasabalar vaaz verme konusunda olduğu gibi asker toplanmanın da merkeziydi. Askere alma, hiçbir şekilde deniz ticaretinin yapıldığı şehirlerle sınırlı kalmayarak denizden uzak yerlerdeki siyaset ve ticaret ağlarına da uzandı, çevredeki bölgeler için müknaş görevi gören şehir merkezlerine yöneldi. 1247 yılında, Kuzey Fransa'da Chartres ve Orleans arasındaki Châteaudun'dan gelen Haçlılar, kaynakları organize etmek ve Haçlı olmayanlardan bağış toplayabilmek için bir *confratria*, kardeşlik birliği kurup kurumsal kimliklerini açığa çıkardılar.¹³¹ On ikinci ve on üçüncü yüzyılda manastırlara, bir kraliyet sarayına ve gelişme gösteren bir üniversiteye ev sahipliği yapan ve iyi bağlantılara sahip bir iç pazar kasabası olan Oxford'da, kasaba halkı doğu seyahatlerine kaynak oluşturmak amacıyla evle-

128 Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, ed. ve çev. S. Edgington (Oxford, 2007), s. 120-21.

129 Raymond of Aguiers, *Historia Francorum*, RHC Occ., cilt iii, s. 297, çev. J. H. Hill ve L. L. Hill (Philadelphia, 1968), s. 124.

130 Ambroise, *L'Estoire*, II. 4475-6, 4498-512, çev. Hubert, *Crusade*, s. 189-91; *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 136-7; çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 136-7.

131 Innocent IV, *Registres*, ed. E. Berger (Paris, 1884-1921), no. 2644.

ri, çayırları ve kiralari alıp sattı.¹³² Haçlı Seferleri hakkında yanıltıcı varsayımlardan biri de onun idealizminin, yeni pazarlar ya da mad-di kazanç şansı vaat etmediği sürece kentsel veya ticari faaliyetlerle uğraşanlar için daha az çekici olduğuydu. Şu bir gerçektir ki, inanç ve mükâfat teşvikleri kırsal kesimdeki gibi daha büyük çekim gücü oluşturmaları da, kasabalarda da elde edilmişti.

Diğer iki asker alma grubu sonraki kalıplara daha kolay uyuyor: gençler ve ruhban sınıfı. Kroniklerde *iuvnes* kalıbı, tam olarak genç erkekleri ya da dolaylı olarak henüz unvan almamış veyahut toprak sahibi olmayan şövalyeleri tanımlardı. Her yerdeki ordularda olduğu gibi genç erkekler heyecan dolu, asil bir davanın hizmetinde macera yaşama ve savaşma umuduyla baştan çıkarılıyorlardı. Albericus Aquensis, Pierre l'Ermite'in 1096 yılındaki seferinin askerî başarısızlıklarını, kolay heyecanlanan *iuvnesin* aşırı disiplinsizliklerine bağladı. Ipswich bölgesinden yedi *iuvnes*, Lizbon kuşatmasında göze çarpan cesaretlerinden dolayı seçildiler ve bir köşeye ayrıldılar. 1190 yılında genç Haçlılar, anlaşıldığı kadarıyla İngiltere'deki Yahudilere yapılan saldırılarda başı çektiler.¹³³ Zengin Haçlılar, çoğunlukla oğullarıyla ve erkek kardeşleriyle beraber seyahat ettiler. Genç *crucesignati*, 1201'de Marshlı Robert veya 1247-8'de Oxfordlu John Pacche gibi Haçlı olmayan ailelerini serüvenleri için kaynak sağlamaya ikna edebilirlerdi. Diğerleri, büyük olasılıkla eleştir-menlerin betimlediği kadar bağımsız değillerdi. Soylu ve şövalye hanelerinin alışlagelmiş yapısı aristokrat gençleri, bir tür hizmet içi şövalyelik eğitimi adı altında şövalye yaveri veya uşak olarak dâhil ediyordu. Tıpkı Nevilleli Hugh'ın Akkâ'daki uşağı (*vallet*) Jakke Palmer gibi. Efendisinin bıraktığı vasiyetle, bir "*gentil home*"a¹³⁴ yakışır şekilde, bir at ve tam takım şövalyelik zırhı aldı.¹³⁵

132 *A Cartulary of the Hospital of St John the Baptist*, ed. H. E. Salter, *Oxford Historical Society*, 68 (1915), ii, s. 134-5; *Cartulary of St Frideswide's*, *Oxford*, ed. S. R. Wigram, *Oxford Historical Society*, 28 ve 31 (1894/1896), i, s. 418, no. 594; *Eynsham Cartulary*, ed. H. E. Salter, *Oxford Historical Society*, 49 (1906-7), i, s. 37, no. 7; *Cartulary of Oseney Abbey*, ed. H. E. Salter, *Oxford Historical Society*, 89 (1929), i, s. 319, no. 363.

133 Albert of Aachen, *Historia*, s. 22-3; *De expugnatione Lyxbonensi*, s. 160-61; William of Newburgh, *Historia*, cilt i, s. 308-24.

134 Fransızca doğuştan soylu anlamına gelen söz. (ç.n.).

135 *Pleas before the King or his Justices 1198-1202*, ed. D. M. Stenton (London, 1948-9), cilt i, s. 135-6; cilt ii, s. 49, no. 248; *Cartulary of Oseney Abbey*, i, s. 319, no. 363; Giuseppi, "Testament of Sir Hugh de Nevill", s. 353.

Tahmin edilebileceği gibi ruhban sınıfı da Haçlı Seferlerinin bir diğer önemli bileşenydi. Asker toplama sırasında vaaz verme, Haçlı Seferi ayinlerini ve törenlerini düzenleme, Haç verme konularında yardımcı oldular. Cemaat rahipleri sıfatıyla askere alınanların Haçlı Seferi'ne çıkmasını onayladılar. Seferberlik sürecinde, ruhban sınıfından olmayan muadilleri gibi üç genel kategoriye ayrıldılar: Varlıklı kimselerin hanelerinde papaz ve kâtip olarak hizmet edenler; lortlarla, diğer rahiplerle veya yerel Haçlı Seferi birlikleriyle çeşitli şekillerde bağımsız araçlara sahip olanlar ve en azından Haçlı Seferi'nin ilk yıllarında seküler lortlarınkinden ayırt edilemeyecek derecede hanelere sahip olan büyük piskoposlar. Üçüncü Haçlı Seferi'nde bilfiil Filistin'e ulaşan İngiltereli ruhban sınıfı arasında, bir başpiskopos, bir piskopos, bir başrahip, başdiyakozlar, katedral rahipleri, papazlar, rahipler, kâtipler ve Dartford piskopos vekili bulunuyordu.¹³⁶ II. Urbanus'un manastır keşişlerinin katılımını onaylamamasına rağmen bu yasak onların katılımının önünde durmadı. Piskoposluk rütbesine yükseltilen ve böylece manastır sorumluluğundan kurtulan eski keşişler, 1209 yılındaki Albigen Haçlı Seferi'nin yanı sıra İkinci ve Üçüncü Haçlı Seferlerine katılan dinî liderler arasında çoğunluktaydılar. 1190 yılında İngiliz öncü birliklerinin Suriye'ye gitmesine yardım eden Başpiskopos Canterburyli Baldwin, bir Cistercian başrahibiydi.¹³⁷ Sekülerler için ruhban sınıfının Haçlı Seferlerine katılması kabul edilebilir ve yaygın hâle geldi. Birçoğu sefer için can atan Haçlılar gibi davrandı. 1200 civarı toprak sahibi ruhbanın, Haçlı Seferi'ni onlar için kolaylaştırmak üzere, diğer Haçlılara ödeme yapmak ve kendi yolculuklarını karşılamak için gelirleri üzerinden para toplamasına izin verildi. Ayrıca Kilise'nin yeni Haçlı Seferi vergileri sistemi, yoklukları sırasında topraklarından elde edilen gelirden yararlanmalarına ve 1215 yılından sonra da kendi kiliselerinden elde edilen gelirleri kullanmalarına izin verdi.¹³⁸

Haçlı Seferi'ndeki ruhbanlar, manastır benzeri faaliyetleri aracılığıyla bireylerin, hanelerin ve nihayetinde orduların dua, günah çıkarma, toplu dinî tören, kefarete ve ayinler gibi manevi ihtiyaçlarına hizmet ettiler. Öğüt verdiler ve yüreklendirdiler. Haçlı seferberlikleri kriz anlarında ordunun moralini koruma konusunda hayati

136 Tyerman, "Who Went on Crusade?", s. 18-19 ve n. 16.

137 Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 39; Tyerman, *God's War*, s. 277, 282, 296, 381, 499, 503-4, 588; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 68.

138 Brundage, *Medieval Canon Law*, s. 177-9.

önemi haiz olan yalvarma ve yeniden bağlanma gibi toplumsal ritüellerle desteklendi. Savaşın önceki dualar ve ayinler askerin en büyük kaygısına, ani ölüme hitap ediyordu. Orduda önemli sayıda rahibin bulunması teşebbüsün kutsal doğasını açıkça gösteriyordu. Ruhban sınıfı tekdüze bir topluluk oluşturmadi. Değişen çağdaş resmetmeler, basit seviyelerde bile olsa çeşitli işlevleri olduğunun göstergesiydi. On üçüncü yüzyıl ortalarından kalma Haçlı listesinde çok yakın üç din adamı “rahip”, “papaz” ve “kâtip” olarak tanımlandı.¹³⁹ Dua etmekten ve güven tazelemekten çok daha fazlasını yapmışlardı. Alt seviyedeki din adamlarının her yere sirayet etmesi rahiplikten ziyade kayıt tutma, sözleşmeleri kopyalama, mektup yazma, tüzük ve vasiyetnameleri hazırlama ve şahit olma gibi kâtiplik rolleriyle açıklanabilir. Gelecekte Canterbury başpiskoposluğuna atanacak Piskopos Salisburyli Hubert Walter’ın 1190/91 yıllarının sert kışında Akkâ surları altında yaptığı gibi rahipler düşmanla müzakere ettiler, ölüleri defnettiler ve yoksullar için yardım topladılar. Bazıları, Birinci Haçlı Seferi’nde, Haçlı Seferi rahipliğinin ilk örneklerinden Le Puy Piskoposu Adhemar, Üçüncü Haçlı Seferi’nde Hubert Walter, Colchester Başdiyakozu Ralph Hauteville ve düşüncesizce I. Richard’a askerî tavsiye vermeye teşebbüs eden “silahlı kâtip” Hugh de la Mare ve Dördüncü Haçlı Seferi’nde Robert de Clari’nin kardeşi, “yer aldığı her taarruzda en önde” olan papaz Aleaumes gibileri bizzat savaştı.¹⁴⁰ Dinî moda değiştikçe daha az sayıda Haçlı Seferi piskoposu, kendi askerî hanesiyle seferberliğe katılan ünlü süvari Piskopos Adhemar’ı taklit etti. Sonraki piskoposlar ya Hubert Walter ve Beşinci Haçlı Seferi’nin zorba Papalık elçisi İspanyol Kardinal Pelagius gibi daha çok yönetici olma eğilimindeydiler ya da Jacques de Vitry ve IX. Louis’nin 1248-54 yılları arasındaki Haçlı Seferi’nin Papalık elçisi Odo de Châteauroux gibi bilgili vaizler ve siyasetçiler olarak kibarlaşmışlardı.

Bu enerji ruhani liderliğin önüne geçmedi. Piskopos Rigalı Albert, on üçüncü yüzyılın ilk çeyreğinde Livonia’daki fetih hareketlerini, seferlere kendi sancağı altında eşlik ederek bizzat yönetti. Selefi

139 *Layettes du Trésor des Chartes*, cilt iii, ed. J. De Laborde (Paris, 1875), s. 104a.

140 Ralph of Diceto, *Ymagines*, cilt ii, s. 88; *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 91, 116, 192-3, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 96, 119, 186; Ambroise, *L’Estoire*, II. 1607-16, çev. Hubert, *Crusade*, s. 90; Robert of Clari, *La Conquête*, s. 97-8, çev. McNeal, *Conquest*, s. 117-18.

Berthold savaşta öldürülmüştü.¹⁴¹ Savaşan rahipler uygun görünmemeye başlarsa yardımcı roller de mümkündü. Köln piskoposluğunun Paris eğitilmiş *scholasticus* veya öğretmeni ve geleceğin kardinali, 1213-17 yıllarında haç için asker toplayıcılığı ve vaizlik yapan Oliver von Paderborn örneğinde olduğu gibi. Oliver, Mısır'ın işgali sırasında Köln birliğine eşlik etti ve 1222'de tamamlanan ve kısmen evine yazdığı mektuplara dayanan detaylı bir rapor ve müdafaa yazdı. Oliver gayretli bir papazdan daha fazlası olduğunu kanıtladı. 1218 Ağustosunda Nil'deki Dimyat kuşatmasının kritik bir anında, şehrin savunmasında hayati öneme sahip stratejik bir noktayı zayıflatacak yüzen bir kuşatma kulesi tasarladı. Oliver'in olaya ilişkin kaydı (kendi rolünü açığa vurmaktan tevazuyla kaçınır), İngiliz tarihçi Matthew Paris'i (ö. 1259) büyük *Chronica Majora*'sının illüstrasyonlarının birinde canlı bir şekilde abideleştirmeye teşvik etti.¹⁴²

En aktif ve en dinî olduğu iddia edilen gruplar, Templierlerin şövalye, çavuş ve rahipleri, Hospitalierler, Teuton Şövalyeleri, Livonia'nın Kılıç Kardeşliği ve diğer askerî tarikat üyeleri idi. Bu tarikatlar, 1140'lardan itibaren profesyonel, disiplinli, deneyimli birlikler, bölgesel bilgiye sahip strateji uzmanları, uluslararası ve yerel bankerler, nakliye de dâhil olmak üzere lojistik destek sağlayıcıları olarak önemli hâle geldiler. Kutsal savaşa benzersiz bağlılıkları onlara özel bir şöhet getirdi. Templier ve Hospitalier Şövalyeleri, İngiltere Kralı II. Henry'nin topraklarında 1188'deki Selâhaddîn Öşrû'nü hesaplama ve toplamakla istihdam edildiler. Bir İngiliz Templier şövalyesi, gelirleri kendi zimmetine geçirirken yakalandı.¹⁴³ On ikinci yüzyıl sonlarından itibaren Haçlılarınkine benzeyen yasal ve mali ayrıcalıklardan yararlandıkları görüldü. Asker toplama ve propaganda yapmadaki rolleri kalıcı *milites Christi*, yani kutsal savaşın askerleri statülerinden, bireysel ve kurumsal olarak Batı Avrupa'nın sosyal ve fiziksel manzarasının öne çıkan şahsiyetlerinden ve bol bağış çeken müknaat olmalarından kaynaklanıyordu. Bazı bölgeler-

141 *The Chronicle of Henry of Livonia*, çev. J. Brundage (New York, 2003), s. 33, 42, 91-2, 127-31 ve muhtelif yerlerde.

142 H. Kümper, "Oliver of Paderborn", *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, ed. G. Dunphy (Leiden, 2010) ve refs. J. Bird, E. Peters ve J. M. Powell, *Crusade and Christendom* (Philadelphia, 2013), s. 158-9, 169-71; Oliver, Jacques de Vitry tarafından mühendisi olarak tanımlanır. *Lettres*, ed. R. B. C. Huygens (Leiden, 1960), s. 106; Matthew Paris, *Chronica Majora*, Corpus Christi College, Cambridge MS 16, fol. 55 v; bk. iç kapak resmi.

143 Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 47-8.

de aile himayesi ve askerî tarikatlarla iş birliği haç alma âdetiyle yakından ilişkiliydi. Askerî tarikat üyeleri teknik olarak *crucesignati* olmamalarına rağmen herhangi bir Haçlı Seferi planında tükenmeyen bir bağlılık kaynağı ve pratik yardım temin ettiler.¹⁴⁴

Suçlular da Haçlı Seferi'ne ilgi duyuyorlardı. Haçlı Seferi ayrıcalıklarından yasal muafiyet ve korunma hakkı, din adamlarının ve sekülerlerin katılımını kolaylaştırmakla beraber, adaletten veya cezadan paçasını kurtaran veya kaçmak isteyenler için cazip bir seçenektir. Bu, Haçlıların hukuki davalarını geciktirme haklarını kullanmalarının da ötesine geçti. Batı Avrupa'da, döneminin en eksiksiz laik yasal kayıtlarına sahip İngiliz kraliyet mahkemeleri, iddia edilen suçlardan dolayı mahkemeye çıkarılmadan ve yargılanmadan önce Kutsal Topraklara kaçan sayısız insan örneği sunar.¹⁴⁵ Ayrıca Haçlı Seferi'nin kendisi de başlı başına bir ceza işlevi gördü. İyi bir amaca hizmet etmek için istenmeyen kişilerin ihraç edilmesi Haçlı Seferlerinin kendisi kadar eski bir tarihe sahipti. Jacques de Vitry, 1217'de Akkâ'da karşılaştığı suç dosyası kabarık ayaktakımına üzülmüş olabilir. Fakat resmî olarak dayatılan ve uygun bir terketme işlemi olarak görülen cezai sürgün, Haçlı Seferi'nin tövbe etme amacının köklerinden fıskırmıştı ve tövbe haçlarının zorla uygulanmasıyla paraleldi. Ahlaki kefaret mutlaka cezai suç değildi. Aynı zamanda mahmuz görevi de görebilirdi. İyi bağlantılara sahip Matthew Paris'e göre Simon de Montfort ve eşi Eleanor, Eleanor'un daha önce bekâret yemini etmesi sebebiyle, evlilikleri konusunda vicdanlarını rahatlatmak için 1248'de haç kuşandılar. Bazı hükümlü suçlular başka seçenek bırakılmaksızın Haçlı Seferi'ne çıkma cezasına çarptıldılar. Muhtemelen Thomas Becket'in katillerine verilen cezanın efsanevi hikâyesine yansıyan bir prosedürdür.¹⁴⁶ Tövbe amaçlı Haçlı Seferi, anlaşmazlıkların çözümünü veya yeni bir bağlılık tahaddünü işaret etmek için kullanılabilirdi. Tövbekâr sapkınlar, 1230'lu ve 1240'lı yıllarda Engizisyon tarafından Konstantinopolis Latin İmparatorluğu'nu savunmak için Haçlı Seferi'ne katılıp hizmet etmeye mahkûm edildiler. Aralarında bağnaz Katharizm taraftarı olmayan alışılmadık bir Haçlı da vardı; kendisi profesyonel bir hokkabazdı. IX. Louis,

144 Bk. J. Schenk, *Templar Families* (Cambridge, 2012).

145 Otto of Freising, *The Deeds of Frederick Barbarossa*, çev. C. C. Mierow (New York, 1953), s. 76.

146 Jacques de Vitry, *Lettres*, s. 86-8; Matthew Paris, *Chronica Majora*, cilt v, s. 1; F. Barlow, *Thomas Becket* (London, 1986), s. 258-9; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 2, 69, 98, 158, 220-21, 315, 419, n. 155.

1240 yılında eski sapkınların ve onlara sempati duyanların hizmetini karışık bir başarıyla güvence altına almaya çalıştı.¹⁴⁷ Islah edilmiş sapkınlar kutsal savaştan zevk almamış olabilir. Muhtemelen daha önce şiddet içeren suçlara karışanlar için uygun bir hayattı. Zorunlu Haçlı Seferi, gönüllü din değiştirme ve bağlılık kavramına dayalı bir girişimin temel ilkeleriyle çelişiyor gibi görünebilir. Aslında Haçlı Seferleri, çok az kişinin mütevazı, özgür bir seçim hakkına sahip olduğu, sosyal hiyerarşik bir tabiiyet kültürüyle ayakta tutuldu.

KADIN

Bu en fazla kadınlara uygulandı. Orta Çağ kadınlarının faaliyetlerinin veya sosyal varlıklarının olmadığı miti erkeklere aittir. On üçüncü yüzyıl başlarına kadar, evli bir erkeğin Haçlı Seferi'ne kaydolması için eşinin izni gerekiyordu. Bütün bunlara rağmen Haçlı Seferi vaazları zorluk çıkaran eş rolündeki kadın düşmanı hikâyelerle, ev içindeki etkileyici güçlerine yönelik sinsice ifadelerle ve Haçlı Seferlerinin getirdiği risklerin erkek Haçlılar için olduğu kadar onlara muhtaç kişiler için de yüksek olabileceğinin üstü kapalı onaylamalarıyla dolup taşar. Geride bırakılan kadınlar, genellikle belirli bir süreyle Haçlıların emlaklarında bırakıldıkları için mülklerine, statülerine veya şahıslarına yönelik yasal ve nadiren fiziksel tehditlerle karşı karşıya kaldılar. Eşlerin, annelerin ve kızların Haçlıların kullandığı mal varlıklarında tanınmış hisselerine sahip oldukları, çok sayıda tanık listesi tüzüğünde kanıtlanmıştı. Yine de Kilise yetkilileri ve asker toplama görevlileri kadınlara karşı belirgin bir şekilde kuşkulu tutum sergilediler. Haçlı Seferi, teoride bir tövbe uygulaması olarak tüm inananlara açıktı. Ancak kutsal savaş, kültürel olarak kadınlara uygun olmayan askerlik mesleğini gerektiriyordu. Eşlerin kocalara eşlik etmesine gönülsüzce izin verilmesine rağmen seks hortlağı, hatta karı koca arasındaki seks, ahlaki açıdan saf bir girişimin dinî vizyonunu rahatsız etti. (Öldürmek dışında) cinsi münasebetten uzak duran *crucesignatus* ideal bir figürdü.¹⁴⁸

147 Brundage, *Medieval Canon Law*, s. 126 n. 42, 174; C. T. Maier, *Preaching the Crusades, Mendicant Friars and the Cross in the Thirteenth Century* (Cambridge, 1994), s. 69-70 ve ref.

148 Brundage, *Medieval Canon Law*, s. 32, 44, 77; aynı yazar, "The Crusader's Wife", *Studia Gratiana*, 12 (1967), s. 425-42; aynı yazar, "The Crusader's Wife Revisited", *Studia Gratiana*, 14 (1967), s. 241-52; N. Hodgson, *Women, Crusading and the Holy Land in Historical Narrative* (Woodbridge, 2007); S. Edging-

Bu tür kısıtlamalar kadınların seferlere katılmasını engelleyemedi. Birçok Haçlı'nın eşleri ve aileleriyle seyahat etmesi, Iohannes de Tullia'nın (Tolve) 1219 yılında Dimyat'ta ele geçirilen ganimetten yararlananlar listesine eşleri ve çocukları dâhil etmesiyle bilindi.¹⁴⁹ Eşler, kızlar ve diğer kadınlar bütün Haçlı Seferlerinde yer aldılar. Birçoğu yasal veya yasa dışı ilaveler olarak değil kendi başlarına *crucesignatae* olarak katıldı. Hem yüksek din adamlarının hem de II. Urbanus tarafından verilen izinle cemaatlerine haç verebilen kilise papazlarının buna ses çıkarmadığı açıktır. Kraliçeler, prensesler, soylu hanımlar ve haç kuşanıp Haçlı Seferi'ne çıkan diğer seçkinlerin katalogları, Birinci Haçlı Seferi'nden itibaren yaygındır. Mesela İkinci Haçlı Seferi'nde Fransa Kraliçesi Eleanor'a, Flanders ve Toulouse kontesleri de eşlik etti. On üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda soylu Haçlıların eşlerinin haçı alması olağandı. IX. Louis'nin çocuklarından üçü 1250 ila 1253 yılları arasındaki Haçlı Seferlerinde doğdu. Sadece eşleriyle bir arada olmak için gelmemişlerdi. Avusturya prensinin dul eşi Ida, 1101 yılında kendi silahlı birliğini Haçlı Seferi'ne çıkardı. Yüz yıl sonra III. Innocentius zengin kadınların Haçlı Seferlerinde silahlı birliklerine liderlik edebileceklerini kabul etti. 1216 yılında Cenova'da zengin *crucesignatae* kocalarını sefere yazılmaya ikna etti.¹⁵⁰

Sosyal hiyerarşinin üst tabakasındaki alışkanlıklar alt tabakalar tarafından kopyalandı. 1147 yılında Dartmouth'da kurulan Haçlı Seferi kardeşliği, kadınların sefere katılmasını üstlendi. 1200 yılı civarında Cornish'den gelen kırk yedi kişilik Haçlı kafilesinde muhtemelen dört veya beş kadın bulunuyordu. 1250'de St. Victor gemisindeki 342 sıradan Haçlı arasında, doğuda bulunan IX. Louis'ye katılmak isteyen 42 kadın vardı ve bunlardan 22'sinin yanında eşlik eden kimse-leri yoktu. Kadınlar, 1224 yılında Marsilya'daki asker toplama süreci-nin ayrılmaz parçası oldular.¹⁵¹ Aralarında Grek Anna Comnena'nın da bulunduğu kronik yazarları, Haçlı ordularında ve kamplarında

ton ve S. Lambert, *Gendering the Crusades* (Cardiff, 2001); kadınların korunması için aşağıda bk. 313-314.

149 John of Tullia, *De Iohanne*, s. 139.

150 Migne, *Patrologia Latina*, cilt ccxvi, col. 1262; Jacques de Vitry, *Lettres*, s. 77, onun kadın düşmanlığı; aynı eser, *Sermones Vulgares*, ed. T. F. Crane (London, 1890), s. 56.

151 *De expugnatione Lyxbonensi*, s. 57; Royal Commission on Historical Manuscripts, *Fifth Report*, Appendix (London, 1872), s. 462; *Layettes du Trésor des Chartes*, cilt iii, s. 103a-106a, 770; B. Kedar, "The Passenger List of a Crusader Ship", *Studi Medievali*, 13 (1972), s. 267-79; Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 234.

önemli sayıda kadın olduğunu kaydettiler.¹⁵² Hemşirelik, çamaşır yıkama, bit temizleme, fahişelik, pazar kurma, hububat öğütme, cephedeki birliklere yardım etme gibi gerekli, evsel ve ticari rolleri vardı. Akkâ kuşatmasında ölümcül şekilde yaralandığı için kocasına cesedini hendeği doldurmada kullanması için yalvaran kadın gibileri üstünlükleriyle hatırlandı.¹⁵³ 1097 İznik Kuşatması sırasında Türklerin elinden kurtarılan ancak daha sonra kendisini tutsak ettiği iddia edilen Müslüman sevgilisine kaçan Trierli rahibe gibileriye ahlaki kınama örneği olarak gösterildi.¹⁵⁴ Çoğu *crucesignatae* daha renksiz kariyerlerin peşinden koştular. Bir aile grubuna bağlı olsun ya da olmasınlar, 1224-5 yıllarında kocası Renard'la haçı kabul eden Parisli Jeanne Crest gibi kadın Haçlılar beklenildiği gibi erkek Haçlılarla aynı varlıklı sosyal çevreden geldiler.¹⁵⁵ Daha sade bir sosyal çevreye sahip olanlarsa hizmetçi ve sıradan işçi olarak gittiler.

Asker toplayıcılarının kadınlara yönelik çağrıları ve onların yanıtları kaçınılmaz surette karmaşıktı. Ancak onların her seviyede var olduklarından, hatta öne çıktıklarından şüphe edilemez. 1250 Nisanında, profosyenel hekim Parisli bir kadın, Mansûra'daki yenilgiden sonra Nil Deltası'ndaki Şarm el Şeyh'te esir alınmayı bekleyen hasta IX. Louis'nin başını özenle kucakladı. Bu arada nehrin aşağısındaki Dimaşk'ta, Louis'nin karnı burnunda ve yakında bir erkek çocuk doğuracak eşi Margaret, bir taraftan kralın fidyесinin ayrıntılarını düzenlerken, diğer taraftan Hristiyan garnizonu bir arada tutmaya çalışıyordu.¹⁵⁶ Haçlı kadınlarının becerikliliği herhangi birininkiyle eşleşiyordu. Kadınların asker olarak alınması, daha belirgin lortluk, ödeme ve finans yapılarıyla paralellik göstererek ve bunları destekleyerek, resmî olmayan, bazen samimi iş birliğinin, aile bağlarının komşuluğun ve hatta sevginin izlerini resmî olmayan bir şekilde ortaya koyuyor. 1250 yılında St. Victor gemisinin güvertesindekiler, maiyetleriyle birlikte lortlar, şövalyeler, Templier ve Hospitalier Şövalyeleri, yedi rahip, karı koca aile grupları, oğullar ve kardeşler, hizmetçiler ve zanaatkârlar, kimsesi olmayan kadın ve erkek gezginler ile bir şekilde bir araya gelenlerden (*socii*) oluşuyordu. Bunlar

152 Anna Komnene, *The Alexiad*, çev. E. R. A. Sewter ve P. Frankopan (London, 2003), s. 275.

153 *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 101-2, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 106.

154 Albert of Aachen, *Historia*, s. 126-9.

155 *Archives de l'Hôtel Dieu de Paris*, ed. L. Briele (Paris, 1894), no. 203, s. 87-8.

156 Joinville, *Histoire de Saint Louis*, çev. Shaw, *Chronicles*, s. 241, 262-3 ve aşağıda s. 321.

arasında *sua socia*, birlikte seyahat eden Guillelma de la Lande ve Bernarda adlı iki kadın vardı. Bernarda, Guillelma'nın iş ortağı, hizmetçisi, arkadaşı, refakatçisi ya da hayat arkadaşı mıydı?¹⁵⁷

TOPLUMSAL BİRLİK

Böylesi bir belirsizlik, her iki cinsiyetten askere alınanlar için ne kadar çeşitli teşvik verildiğini hoş bir şekilde yansıtır. Daha önce kabataslak değinildiği gibi haç alma sebepleri ve bir Haçlı Seferi'nin nasıl idare edileceği arasındaki bağ akrabalık, ortak konum ve toplumsal eylemle ilgili hususlardı. Birinci Haçlı Seferi'nin komuta ve tabiiyet ağları, *cat's cradles*¹⁵⁸ (kedi beşiği) gibi karışık kan ve evlilik bağlarına dayanıyordu. Godfrey de Bouillon, Eustache ve Baudouin de Boulogne kardeşlerle, Robert de Normandy ve Étienne de Blois kayınbiraderler iyi bilinmektedir. Robert de Flanders, Robert de Normandy ve Étienne de Blois'nın karısının ilk kuzeni, aynı zamanda Tarantolu Bohemund'un üvey kardeşi Roger Borsa'nın kayınbiraderiydi. Akrabalık bağları mutlak surette ittifakı teşvik etmedi. Raymond de Saint Gilles, Roger Borsa gibi Bohemund'un amcası ve siyasi rakibi Sicilyalı Roger'ın kızıyla evlenmişti. Dördüncü Haçlı Seferi kraliyet liderliğinden yoksundu. Bunun yerine, belirgin bir esnek ve uyumlu liderlik sağlayan 1090'lı yıllardaki selefleri gibi yakından ilişki içinde oldukları bir grup Kuzey Fransalı kont tarafından başlatıldı. Akrabalık bağları, her kademedeki Haçlı Seferi için asker toplamayı sınıflandırdı. Akrabalarla seyahat etmek, tıpkı onlarla yaşamak gibi doğal bir seçenektir.

Büyük nüfuza sahip kimselerden ortak kamp ateşinin etrafında kümelenen hakir çetelere kadar paylaşılan bölge, asker toplama ve sefer düzenlemeleri de bunlardan etkilendi. 1190-91 yıllarındaki Akkâ kampında, Doğu Yorkshire'daki bir kasabanın papazı, İngiliz kraliyet kâtibi ve kronik yazarı Howdenli Roger, Yorkshirelı yerel toprak sahibi Hessleli John'un tüzüğüne tanık olmuştu. O, İngiliz ölüleri listelerken büyük kayıpları bir köşeye attı ve kendi havalisinden Legsbyli John ve Richard, Croxby papazı, Pontefractlı Robert Huntsman gibilere dikkat kesildi.¹⁵⁹ Onu, arkadaşlarını veya refakat-

157 Kedar, "Passenger List", s. 273-4 ve refs.

158 Daha çok çocukların oynadığı, iki elin parmaklarının etrafına ip sarılarak yapılan özel desenler. (ç.n.).

159 D. M. Stenton, "Roger of Howden ve Benedict", *English Historical Review*, 68 (1953), s. 576-7; Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 149.

çilerini tanıyor olabilirlerdi. Bilinen yerel ortaklara, lortlara, akrabalara ve arkadaşlara aynı değerde ilgi, Robert de Clari'nin Dördüncü Haçlı Seferi'nde Picardlı yoldaşlarına, özellikle kardeşi savaşçı papaz Aleaumes'e methiyesinde gösterilir.¹⁶⁰ Beraber sefere kaydolduklarında, büyük olasılıkla 1147, 1189 ve 1190 yıllarında kendi gemilerini kiralayan Londralılar gibi birlikte seyahat ettiler. Dördüncü Haçlı Seferi'nde aynı karavanadan yiyen Chalons-sur-Saône bölgesi şövalyelerinin ve papazlarının deneyimi kesinlikle böyle bir şeydi.¹⁶¹

Bu bölgesel grupların çoğu kendi ortaklıklarını biçimlendirdi. İkinci Haçlı Seferi'ne katılan Güney Champagne'deki Evry-le Châtel lortu Milo ve şövalyeleri "se federaverunt juramentis" karşılıklı birlik yemini ettiler. 1190'da İngiliz Haçlı grupları yeminlerle "coniurati" birbirlerine bağlı olarak betimlendiler.¹⁶² Resmî yeminli kardeşliklerin rolü, Birinci Haçlı Seferi'nde İznik ve Antakya kuşatmalarındaki gibi kaynakların merkezden kontrol edildiği bir havuzda toplama amacıyla defalarca sömürülmüştü. Dördüncü Haçlı Seferi liderleri, İtalyan bir taşıyıcıyla yapacakları nakliye sözleşmesini güvence altına almak amacıyla temsilcilere ortaklaşa ruhsat verme konusunda anlaştılar. Toplumsal düzenlemeler Haçlı Seferlerine eşlik eden, lortluğu tamamlayan ya da yerine geçen temel hâline geldi.¹⁶³ Günümüzdeki basmakalıp ifadelerle rağmen Orta Çağ toplumu, lortvari hiyerarşiler haricinde manastır toplulukları, dinî kardeşlikler, askerî tarikatlar, üniversiteler, seküler azizler ve ticaret loncaları ve on birinci ve on ikinci yüzyıllarda Batı Avrupa'da ortaya çıkan daha açık siyasi ve kentsel komünler gibi yatay sosyal dayanışma bağlarına da aşınaydı. Toplumsal model ucu ucuna sivil değildi. Bu, Kilise'nin her yerinde yaygındı; İngiliz anayasal "krallık topluluğu" kavramı veya 1258'de soyluların kraliyet karşıtı "İngiltere Komünü" gibi fikirlerde kanıtlanıp elit siyasette öne çıkmıştı.¹⁶⁴

160 Robert of Clari, *La Conquête*, s. 3-4, çev. McNeal, *Conquest*, s. 33-4.

161 Tyerman, "Who Went on Crusade?", s. 18, n. 15; P. Riant, *Exuviae Sacrae Constantinopolitana* (Geneva, 1876-7), cilt i, s. 135.

162 M. Quantin, *Cartulaire générale de l'Yonne* (Auxerre, 1854-60), cilt i, s. 437, no. 283; William of Newburgh, *Historia*, cilt i, s. 308-24.

163 Ralph of Diceto, *Ymagines*, cilt ii, s. 88; *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 134-5, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 135-6; Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 175. Barzella Merxadrus Dimyat'ta ordunun ortak kasasına 1 bezant bıraktı.

164 Arka plan bk. J. Maddicott, *The Origins of the English Parliament 924-1327* (Oxford, 2010), özellikle s. 139-47, 228-32; genel olarak bk. S. Reynolds, *Kingdoms and Communities in Western Europe 900-1300* (Oxford, 1997).

Görünüşte eşit ve bağımsız bir şekilde toplanmış ruhların özgürce ortak bir amaca bağlı olduğu Haçlı Seferi, özellikle geleneksel se-küler lortluğun zayıflatıldığı ya da ilgisiz kaldığı durumlarda, toplumsal ilişki bağları için anlayışlı bir ortam sundu. Yeminlerle tasdik edilen toplumsal anlaşmalar yaygındı. VII. Louis'nin 1147 tarihli disiplin fermanları, 1189'da Friedrich Barbarossa'nunkiler gibi karşılıklı yeminlerle kabul edildi. I. Richard'ın 1190 yılındaki ferman-larınaysa "ortak onayla" ulaşıldı. 1147'de Dartmouth'da birden çok dilin konuşulduğu filoda, farklı gruplar arasındaki barışı ve dostlu-ğu güvence altına almak için yeminli bir *coniuratio* veya *societas co-niurata*, yani birlik kabul edildi.¹⁶⁵ Kuzey Denizi etrafından birçok kasabalı özellikle 1130'lar ve 1140'larda müşterek toplu eylemin gi-derek daha belirgin hâle geldiği Londralılar bu türden birliğe aşına olurlardı. 1147 Dartmouth Komünü, sivil ve cezai adaleti, masraflara ait kuralları, kadınların tutumlarını, hizmetçilerin işe alımını, toplu karar almayı, dinî ibadeti, paranın dağıtımını ve üyeler arasinda-ki hakemliği kapsardı.¹⁶⁶ 1189 baharında kopyalanan bir modelde, mayıs ayında Londra ve diğer Kuzey Denizi limanlarından gelip Dartmouth'ta toplanan filo ve aynı yıl ortak hatlarda çalışmış gibi görünen Bremen'den gelen küçük Haçlı Seferi filosunda, taktiksel ve stratejik kararlar toplu olarak alındı. Benzer organizasyon modelleri 1189 ve 1190 yıllarında diğer İngiliz gemileri ve 1217'de Hollanda, Frizya ve Rheinland'dan gelen büyük filo tarafından da benimsen-di.¹⁶⁷ Bazı birlikler seyahat ve seferberlik şartları altında bir araya getirilmişken, 1247 Châteaudun Kardeşliği, Floransa'daki *societas peregrinorum*, Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Pistoia'da veya 1317'de Parisli Kutsal Kabir *confrarie* tarikatı gibi diğerleri asker toplama ve planlamanın başlagıcından itibaren ayan beyan işletildi.¹⁶⁸ 1210'da

165 Odo of Deuil, *De profectione*, s. 20-21; *Historia de expeditione Friderici*, ed. Chroust, *Quellen*, s. 24-5, çev. Loud, *Crusade of Frederick Barbarossa*, s. 57-8; Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 110-11; aynı yazar *Chronica*, ed. W. Stubbs (London, 1868-71), cilt iii, s. 8; *De expugnatione Lyxbonensi*, s. 56-7, 104-5.

166 *De expugnatione Lyxbonensi*, s. 56-7, 100-111.

167 Ralph of Diceto, *Ymagines*, cilt ii, s. 65-6; Roger of Howden, *Gesta Henrici Secun-di*, cilt ii, s. 116, 117-19; *Narratio de Itinere Navali Peregrinorum*, ed. Chroust, *Quellen*, s. 188, 189, 195, kıyaslama için, çev. Loud, *Crusade of Frederick Barbarossa*, s. 198, 201, 204, 207; *Gesta Crucigerorum Rhenanorum ve De Itinere Frisonum*, ed. R. Röhrich, *Quinti Belli Sacri Scriptores Minores*, Société de l'Orient Latin, cilt ii (Geneva, 1879), s. 29-56, 59-70; Oliver of Paderborn, *Capture of Damietta*, Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 165 ve yukarıda s. 116-117.

168 Innocent IV, *Registres*, no. 2644; F. Cardini, "Crusade and "Presence of Jeru-salem" in Medieval Florence", içinde *Outremer*, ed. B. Z. Kedar ve diğerleri

Piskopos Foulques de Toulouse, Toulouse şehrinde Beyaz Kardeşler Birliği'ni kurdu ve üyeleri haç ve Haçlı Seferi endüljansı aldı. Başlıca görevleri tefeciliği kınamak olan üyeler, buna rağmen 1211'de Güney Fransa'daki Lavaur'a yapılan Haçlı saldırısına yardım ettiler.¹⁶⁹

Ortak birlik yapılarıyla tanışma ve karar verme seferlerde ortaya çıktı. Birinci Haçlı Seferi sırasında Suriye ve Filistin'de kalan şövalyeler ve soyluların dışında, sıradan insanları da içeren, ordu içinde kabul görmüş bir toplantı siyaseti sistemini öneren topluluk ismi *populus*, halkla müşterek bir rol aldı. Benzer şekilde Dördüncü Haçlı Seferi "ev sahibinin halk tabakasına danıştığı" liderlik ve tehlike anlarında düzenlenen *parlements*, parlamentolarla komün işlevi gördü.¹⁷⁰ Güçlü I. Richard bile, ordudaki halk tabakasının organize ısrarı yoluyla eleştirmenleri tarafından akıllıca manipüle edildi ve 1192 Mayıs'da Kudüs'e ikinci kez saldırıyı kabul etmek zorunda kaldı.¹⁷¹ Kamu mahkemelerinden tarımsal yönetime kadar karşılıklı mutabakata dayalı kuruluşlar Haçlılara aşinaydı. Propagandacıların "Tanrı'nın ordusu" ile İsrailiilerin veya Makabelerin kutsal birlikleri arasındaki paralellikler uygundu. Ortak yönetimin her yerde bulunması, nadiren bir lortluk altında birleşen büyük Haçlı orduları içindeki dikkate değer uyumu izah etmeye yardımcı olur.

YOKSULLAR

Görünen o ki asker toplama ve hizmet için biriken kanıtlar, Orta Çağ ve Modern yorumcuları için sevilen bir kategoriye, yoksulları dışlıyor. Haçlı Seferi'nin, esas olarak toplumun tamamını değil de özgür ve maddi bolluğa erişme imkânı olan bazı kesimlerini koruduğu açıktır. Onlar için Haçlı Seferi seyahatlerinin maliyeti bireysel olarak yanına varılmaz derecede fahiş olmayabilir. 1240'lı yıllarda Marsilya'dan Akkâ'ya üçüncü sınıf bir kamarada seyahat etmek sosyetik bir Parisli aşçının bir yıllık maaşının üçte birine, usta bir Parisli

(Jerusalem, 1982), s. 337, n. 36; C. Tyerman, "Court, Crusade and City: The Cultural Milieu of Louis I, Duke of Bourbon", *Practices of Crusading: Image and Action from the Eleventh to the Sixteenth Centuries* (Farnham, 2013), no. IV, s. 53-6.

169 L. W. Marvin, "The White and Black Confraternities of Toulouse and the Albigensian Crusade 1210-11", *Viator*, 40 (2009), s. 133-50.

170 C. Tyerman, "Principes et Populus": Civil Society and the First Crusade", *Practices of Crusading: Image and Action from the Eleventh to the Sixteenth Centuries* (Farnham, 2013), no. XII, s. 1-23.

171 Tyerman, *God's War*, s. 467, 469, 510, 530-31, 547 ve refs.

terzinin ise tam bir yıllık maaşına mâl olabilirdi.¹⁷² Ancak enflasyonun tavan yaptığı seferberlik pazarları olmasa bile, gıda pahalılığı ve savaş malzemelerinin maliyetli ve kolayca değer yitirebilir olması yüzünden ya kredi almak ya da birikmiş sermayeye sahip olmak gerekiyordu. Karadan veya denizden düzenlenen bir Haçlı Seferi'nin soylu bir bireyin yıllık gelirinin dört veya beş katına mâl olduğu tahmin ediliyor.¹⁷³ O kadar soylu olmayanların maliyet ölçekleri de muhtemelen benzerdi; IX. Louis gibi fevkalade vergilendirme yapabilen hükümdarlar dahi masrafları karşılamayı umut etmiş olmalıydılar. III. Innocentius'un "debiles et inopes" (güçsüz ve yoksul) için yemin kefareti uygulaması, Haçlı Seferi'nin sosyal yönden seçkinlere uygun bir faaliyet olduğunu doğruladı. Birçok yönden sadaka verme, dinî kuruluşlara bağış yapma veya Haçlı Seferi'nin kültürel olarak çok yakından bağlı olduğu haçlar gibi Orta Çağ'ın diğer dinî bağlılık ve hayırseverlik ifadelerinden farklı değildi.¹⁷⁴

Haçlı Seferlerinde sürekli *pauperes*, fakir olarak tanımlanan kalabalık neyin nesiydi? Kronik yazarları piyade, savaşçı olmayanlar, ordunun gerisinden gelen şiviller, gerekli desteği sağlayan sivil tedarikçiler ve yoksullar arasındaki sosyal ve işlevsel ayrımları bulanıklaştıran, sosyolojik olmaktan ziyade, daha çok edebî ve retorik çeşitli kapsamlı terimler kullandılar. Plebs, *pauperes*, peregrini ve *mediocres*¹⁷⁵ gibi kavramlar karşılaştırmalı veya mutlak sosyal ve ekonomik statü tanımından yoksundu. Örneğin "yoksullar" çoğu zaman savaşçı olarak tarif edilirler. 1270 yılında Aigues Mortes'de ayaklanan *menu peuple*, zayıf halk gibi toplanan askerler silahlıydı ve şiddetli bir mücadeleye girişebilirlerdi.¹⁷⁶ Aynı şekilde savaşçı olmayanlar sık sık askerî çaba için gereken görevleri yerine getiriyorlardı. Birinci Haçlı Seferi'nin *populusu* (halkı) veya Dördüncü Haçlı Seferi'nin "halk tabakası", harekât doğrultusunda toplu ve müşterek çıkarlara sahip savaşan adamlardan oluşuyordu. *Crucesignati* gönüllü olarak yemin etmek ve dünyeci ayrıcalıklara sahip olmak için özgür olmalıydı. Hukuken, haç kuşanan özgür olmayan serfler *ipso facto*, kendiliğinden, kaçınılmaz olarak azat edildiler. Elbette hukukta ve gerçekte, özgürlük ve köleliğin etki alanı Avrupa boyunca değişiyordu. Alman Haçlı ordularında göze çarpan Alman *ministeriales*, yarıdımıcılar, teknik olarak özgür değillerdi. Ancak kültürel ve ekono-

172 RHF, cilt xxi, s. 262-3; Kedar, "Passenger List", s. 271-2.

173 Riley-Smith, *First Crusaders*, s. 112.

174 Migne, *Patrologia Latina*, cilt ccxvi, col. 1261.

175 Avamlar, fakirler, yabancılar ve vasatlar. (ç.n.).

176 Guillaume de Nangis, *Gesta Ludovici*, RHF, cilt xx, s. 440-42.

mik olarak şövalyelere eşdüzey sıra dışı bir seçkin köle sınıfını temsil ettiler. Asker toplama ve askerlik hizmetindeki sosyal ayrıcalık, askerlerin yetiştirilmesinde çağdaş on ikinci yüzyıl uygulamasını kabul etti. İngiltere Kralı II. Henry'nin kıtadaki ve adadaki mülklerinde uygulanabilen ve yalnızca özgür insanları silahlandırma amacı taşıyan *Silahlandırma Hükmi* (1181), Fransa kralı ve Flanders kontu tarafından da kopyalandı.¹⁷⁷ Yükümlülük, sonraki yüzyılda özgür olmayanlara kadar genişletildi. Gönüllü serfler, 1260'lı yıllardaki İngiliz iç savaşlarında yasa dışı olarak tarlalarını terk ettiler.¹⁷⁸

1212'deki Çocukların Haçlı Seferi, 1251 ve 1320'deki Çobanların Haçlı Seferi ile 1309'daki Haçlı Seferi'ne verilen popüler karşılık beraber düşünüldüğünde, tarımsal iş gücü kitleleri arasındaki bilinç düzeyini, bağımsız siyasi farkındalığı ve katılımı ortaya koyar. Ancak bu tür gösteriler çoğunlukla izinsizdi ve Haçlı Seferi organize eden seçkinler tarafından hoş karşılanmıyordu. Köle köylüler, 1290'larda I. Edward'ın ve IV. Philippe'in Anglo-Fransız savaşlarına kadar, toplanan resmî ordularda düzenli olarak yer almadılar.¹⁷⁹ Haçlı Seferlerinde çiftçilere ek olarak tarım işçilerinin de bulunmaması, IX. Louis'in 1248-50 yıllarında Mısır'ı sömürgeleştirme planını baltaladı.¹⁸⁰ Kuşkusuz yasal statü, haçı almayı Haçlı Seferi'ne çıkanları dışlamamış olabilir. Beşinci Haçlı Seferi için Kuzey İtalya'da asker toplayan Kardinal Ugolino'nun kayıtlarında ortaya çıktığı gibi Haçlı Seferi'ne çıkanların hepsi *crucesignati* değildi. On üçüncü yüzyılın ortalarından itibaren, Kutsal Topraklarda kalan Hristiyan karakollarında kalıcı profesyonel garnizonlar kuruldu. On dördüncü yüzyıl başlarında Venedikli yazar Marino Sanudo Torsello, Mısır'a saldırma ve abluka altına almada, sınıftan ziyade profesyonelliğe işaret etmek için bariz bir şekilde *crucesignati* olmayanlar tarafından idare edilen orduyla ön Haçlı Seferi düzenlenmesini savundu.¹⁸¹

177 Stubbs, *Select Charters*, s. 183-4; çev. *English Historical Documents*, cilt ii, ed. D. C. Douglas (London, 1953), s. 416-17; Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt i, s. 279-80.

178 D. Carpenter, "English Peasants in Politics 1258-1267", *Past and Present*, 136 (1992), s. 3-42; finerollshenry3.org.uk/content/month/fm-09-2010.html, erişim tarihi 31/5/2014.

179 H. S. Bennett, *Life on the English Manor* (Cambridge, 1956), s. 118-25; politize edilen "popüler" Haçlı Seferleri için bk. Tyerman, *God's War*, s. 607-11, 802-4, 879-81; T. Guard, *Chivalry, Kingship and Crusade* (Woodbridge, 2013), s. 23-9 ve n. 5 ve 6.

180 Matthew Paris, *Chronica Majora*, cilt v, s. 107; cilt vi, s. 163.

181 *Registo del Cardinale Ugolino d'Ostia*, ed. G. Levi (Rome, 1890), *Fonti per la storia d'Italia*, cilt viii, s. 128-33, no. Cv; Marino Sanudo Torsello, *Liber Secretorum Fi-*

Bununla beraber, bazı kronik yazarları ve daha sonra kitlesel inanç, popülist eylem ve demokratik kuruluş arayan modern tarihçiler tarafından hayal edilen ferdiyetçi Haçlı Seferi köylülüğü şöyle dursun, bu olayların her birinde *crucesignati* olmayanlara para ödendi.

Kayıtlardaki Haçlı Seferi anlatılarını renklendiren “yoksul” kitleler açık bir kimlik saptama yapılmasına direniyor. Onlar yoksul muydu yoksa sadece zengin mi değillerdi? Vaizler ve kronik yazarları, sosyal statüyü, ekonomik koşulu ve ahlaki durumu tanımlarken; soylu olmayanlar, piyadeler, yeni yoksullaşanlar, savaşçı olmayanlar hatta keşiş benzeri terimler, kısacası *crucesignatiye* ait çeşitli eş anlamlı sözcükler için fark gözetmeksizin yoksulluğu kullandılar. Bazen, özellikle Birinci Haçlı Seferi’yle ilişkilendirilen Haçlı Seferi yorumlarındaki vahiysel kısmın, halk tabakasının, yani elit olmayan *crucesignatinin* duygularını yansıttığı tartışılır.¹⁸² Kıyamet Günü anlatılarına daha az eğitilmiş ve sosyal yönden dezavantajlı olanların, neden onun yaklaştığını savunan eğitilmiş elitlerden daha duyarlı olmaları gerektiği belirsizdir. Vaizlerin kayıtlarının gösterdiği gibi görgü tanıklarının 1095-6, 1188-90 veya 1213-17 yıllarındaki vaazlarda şahit oldukları söylentiye ve kitlesel coşkuya duyarlılık, sosyal açıdan marjinal olanın koruma alanı değildi. Guibert de Nogent gibi gözlemciler, 1095-6’da haç kuşanma çağrısına cevap veren ayaktakımı üzerine mağrur iftiralar attığında, hedef tahtasındakiler sadece yoksullar değil, cahiller ya da aristokratik mevkiden, dinî rehberlikten ve kontrolden yoksun kişilerdi. Guibert’in kadına ve ahmaklığın arkasında boş boş dolaşan saf gruba yönelik dokunaklı sözleri, bu tuhaf Haçlı Seferi coşkusu örneğinin bile, bir noktaya kadar birbirine bağlı bir sosyal yapı sergilediğini ortaya çıkardı.¹⁸³ 1090’ların başındaki kötü hasat ve ekonomik buhran, romantik ve yaldızlı bir Kudüs’e kaçış umudunu daha albenili hâle getirmiş olabilir. Fakat bu yoksullara yönelik değil, geçim kaynakları baltalanmış, beklentileri azaltılarak ya da daraltılarak yoksullaşanlara yönelikti. Haçlı Seferi onlar için tarlalardan toplu bir serf göçü değil de maddi olduğu kadar manevi bir rahatlama da sunmuş olabilir.

delium Crucis, ed. J. Bongars, *Gesta Dei per Francos* (Hanau, 1611), özellikle kitap II, bölüm I, s. 34-7.

182 Örneğin P. Alphandéry, *La chrétienté et l’idée de croisade*, ed. A. Dupront (Paris, 1954-9); M. Mollat, *The Poor in the Middle Ages* (London, 1986), özellikle s. 72; kıyaslama için, şimdi J. Rubinstein, *Armies of Heaven: The First Crusade and the Quest for the Apocalypse* (New York, 2011).

183 Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ., cilt iv, s. 251.

Özellikle kara yoluyla düzenlenen Haçlı Seferleri, askerî seferin korumasından ve yoldaşlığından yararlanmaya hevesli savaşçı olmayan hacıları cezbettiler. 1209'tan itibaren Languedoc'taki sapkınlarla karşı düzenlenen Albigen Haçlı Seferlerine katılan *ribaldi*, yani kamp hizmetlileri ve yerel köylüler, dinî paranoyanın yanı sıra kazanç ümidiyle de sürüklenmiş olabilirler.¹⁸⁴ Bazı hacılar, Doğu'ya yapılan seferlerde kendi kaynaklarından ziyade yapılan hayır işlerinden yararlanmayı ummuş olabilirler. Eğer sefere çıkmışlarsa kısa sürede havlu attılar, vazgeçtiler veya ordu içerisinde kendilerini himaye edecek, para yardımı yapacak birini veya yapacak iş aramaya zorlandılar. 1096 sonlarında Bari'de lortların himayesine giremeyen ve bu nedenle seferi yarıda bırakmak zorunda kalan silahlı Haçlıların, bir görgü tanığı tarafından *plebs* olarak tanımlanan okçuların akıbeti de aynıydı. Herhangi bir seviyede, herhangi bir kapasitede herhangi bir Haçlı Seferi'ne katılmak kaynakların miktarına bağlıydı.¹⁸⁵ 1097 yılında İznik'e yapılan saldırıdan itibaren Haçlı Seferlerinde kurulan ortak hazineler, işini, lortluğunu veya hizmetini kaybedenler ya da beş parasız kalanlar için kurulmuştu. Bu tür insanların başlangıçtan itibaren bulunması, yoksul kalabalıkların seferlerdeki varlığının göstergesi değildir. 1212'deki Çocuk Haçlı Seferi efsanelerinin çoğu, Alçak Ülkeler, Rheinland ve Kuzey Fransa'daki toplu tövbe yürüyüşlerine katılan *pueri* olarak kaydedilenlerin, gençler, ergenler, bekârlar, yaşlılar, yurtsuzlar, çobanlar, köylüler, arabacılar, tarım işçileri ve zanaatkârlar gibi toplumun sosyal ve ekonomik kenarlarından alındıklarını vurgular. Fransa ve İtalya limanlarının ötesine geçmeyi başaramamaları, Haçlı Seferlerinin mali, hiyerarşik ve yapısal gereksinimlerinin altını çizmişti.¹⁸⁶ Eş değer sosyal çevreden toplanan asker grupları, seferlerde yalnızca organize ve finanse edilen birliklerin bir parçası olarak seyahat ettiler. Haçlı Seferi'ne asker toplayanlar, maddi yönden fakir olanları istemiyorlardı çünkü onları aramıyorlardı. Asla istediklerini de söylemediler.

Birinci Haçlı Seferi'nin kitlesel coşkusu bile gelişigüzel veya tamamen kapsayıcı değildi. Pierre l'Ermite komutasındaki ilk Haçlı dalgası, sosyal veya ekonomik statüsünün mevkice aşağı olmasından ziyade, nihai başarısızlığı ve büyük soyluların eksikliğiyle ayırt

184 William of Puylaurens, *Chronicle*, çev. W. A. Sibly ve M. D. Sibly (Woodbridge, 2003), s. 33, n. 6, 128.

185 Fulcher of Chartres, *Historia*, RHC Occ., cilt iii, s. 329; çev. Ryan ve Fink, *History*, s. 75-6.

186 Tyerman, *God's War*, s. 607-11.

edildi. Walter sans Avoir “meteliksiz” değildi. Île de France’da Boissy-sans-Avoir adlı bir yerin lorduydu. Pierre’in ordusundaki bir başka komutan Kont Melunlu William’a takılan “marangoz” lakabı, mesleğini ifade etmek için söylenmemiştir; savaşta düşmanlarını öbür tarafa gönderme yöntemine atfedilmişti. Pierre’in ordusu dost canlısı olmayan topraklarda yüzlerce mil boyunca bir arada kaldı, kendini savundu, etkili şehir kuşatmaları gerçekleştirdi ve merkezi hazineye sahipti. Asıl güç zarar görmeden Asya’ya ulaştı. Türkler tarafından yenilgiye uğratılması ani disiplinsizliğinin ve kötü taktiksel liderliğin sonucuydu. Böylesi durumlar sadece bu Haçlı Seferi ordusuna özgü değildi. “Köylüler” veya yoksullar gibi karalayıcı özdeşleştirme, herhangi bir sosyal dezavantaja veya yoksulluğa değil, talihsiz kaderine ve çağdaş yorumcuların doğasındaki kültürel züppeliğe borçluydu.¹⁸⁷

Yoksulların Haçlı Seferlerindeki durumu görüldüğü gibi olmayabilir. III. Innocentius’un *inopes*leri gibi yoksul olarak adlandırılan bazı kimseler kuşkusuz haç kuşanmışlardı. Ancak bunlar hiçbir kaynağa sahip olmayanlardan ziyade, aşamalı olarak tek tip hâline getirilmiş tekliflerden dolayı, 1213 yılından sonra tam gelişmiş kefarete sisteminde doruğa ulaşan ve Haçlı Seferi ayrıcalıklarından yararlanan yetersiz kaynağa sahip kişiler olabilir.¹⁸⁸ Innocentius’un ve diğerlerinin yorumlarından açıkça anlaşılacağı üzere, Haçlılar maddi araçlara ihtiyaç duyuyorlardı. Kronik kayıtlarındaki yoksullar bununla çelişmez. Birinci Haçlı Seferi’ndeki yoksul Yamyam Tafur efsanelerinin liderleri, müşkül zamanlar geçirmiş bir Norman şövalyesi olarak tanımlanır. Eudes de Deuil İkinci Haçlı Seferi’ni tasvir ederken, erzak satın almak için parası olan, “dünden bu yana yoksullar” ve başarıyla selamlamada ustalaşan “terbiyeli gençler” tarafından dolduruşa getirilen “yoksul” kalabalığına dâhil görünüyor. “Yoksul” terimi başka yerlerde göreceli olarak kullanılır. Mesela Robert de Clari’nin Picardy, Artois ve Flanders’tan gelen “yoksul” Haçlılar listesine yerel şöhrete sahip şövalyeleri dâhil etmesi. Robert, Venedik’teki “yoksulların”, Venediklilerin seferi taşıyacakları haberini, mızraklarının uçlarına meşaleler bağlayarak kutladıklarını iddia etti. Körelmiş silahlarla Antakya’ya ulaşan Birinci Haçlı Seferi plebleri gibi bu “yoksullar” da teçhizatlı savaşçı-

187 Tyerman, *God’s War*, s. 78-81, 94-106.

188 Brundage, *Medieval Canon Law*, s. 132-8; Quia Maior, 1213, çev. Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, özellikle, s. 121-2; genel olarak “yeminler, Haçlı Seferi ve kefarete” başlığı altında bk. Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 508.

lardı.¹⁸⁹ Eleştirmenler, yoksul derken neyi kastettikleri hususunda seçici görüşler ortaya koydular. İngiliz kronik yazarı Huntingdonlu Henry, 1147’de Lizbon’un ele geçirilmesini, Aerschot Kontu Glanvilli Hervey’in ve diğer komutanların yanıltıcı açıklaması nedeniyle yoksulların bir zaferi olarak kutladı. Henry, daha azametli Haçlı komutanları VII. Louis ve III. Conrad’ın yönettikleri seferberliklerin başarısızlığıyla çelişen dramatik bir tablo çiziyordu.¹⁹⁰

Yoksulluğun mecazi kullanımı eleştirmenler ve propagandacılar tarafından da benzer şekilde paylaşıldı. Hristiyanlığın yoksulluk öğretisi, zenginliğin gücünün egemen olduğu, gitgide müreffeh hâle gelen bir toplumda sosyal değil, ahlaki reform aracı olarak rol oynadı. Giyim ve davranışlardaki gösterişsizlik ve ölçülü olma erdemi, tutucu Haçlı Seferi vaizlerinin ana unsurlarıyken, övdükleri yoksulluk, Assisili Francis’in veya 1190’lardaki *pauperissimi* olarak belirtilen Lincolnshire’da başarılı olamayan Haçlıların yoksulluğu değildi.¹⁹¹ Maddi yoksulluk sorun değildi. Gerçekten de asker toplama sürecinde kendi kendini engelleyecekti. Daha önce tartışıldığı gibi Alain de Lille’in Kutsal Haç’ın Yüceltilmesi Bayramı için tasarlanmış Haçlı Seferi vaazı (14 Eylül), ekonomik açıdan yoksul olanların değil, ruhen yoksul mütevazı insanların Mesih’in özel lütfunu nasıl aldığını vurguladı. Bunu yaparken ruhu yok sayan Luka 6:20’ye¹⁹² veya açları kutsayan Luka, 6:21¹⁹³ gibi daha sosyal radikal ayetler yerine, Matta’nun *Dağdaki Vaaz* versiyonundan “ne mutlu ruhu yoksul olanlara” (*beati pauperes spiritu*) (Matta, 5:3) ayetine atıfta bulundu.¹⁹⁴ Haçlı Seferi’ne asker toplayanlar, zengin dinleyicilerine ruhun yoksulluğu çağrısında bulundular. Yoksulluk hareketleri bir sosyal reform veya servetin yeniden dağıtılmasını değil, ahlaki yenilenmeyi hedefliyordu.

Ancak vaizlerin Hristiyan yoksulluğu doktrinine yönelik sofistike çağrıları olumsuz sonuç verebilir, yoksulların varlıklı kimseler üzerindeki etkinliğinin yükselişi olarak yanlış yorumlanabilirdi.

189 Tyerman, “Who Went on Crusade?”, s. 25 ve n. 40, 41, 42.

190 Henry of Huntingdon, *Historia Anglorum*, ed. D. Greenway (Oxford, 1996), s. 752-3.

191 Royal Commission on Historical Manuscripts, *Report on Various Collections*, cilt i, s. 235-6.

192 İsa, gözlerini öğrencilerine çevirerek şöyle dedi: “Ne mutlu size, ey yoksullar! Çünkü Tanrı’nın egemenliği sizindir.” (ç.n.).

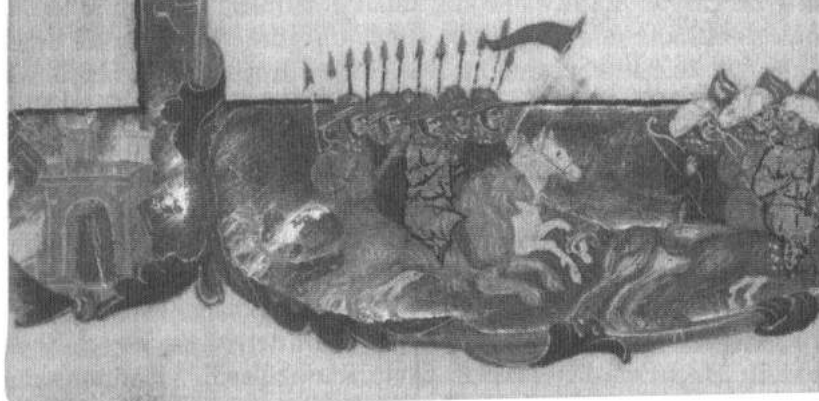
193 Ne mutlu size, şimdi açlık çekenler! Çünkü doyurulacaksınız. Ne mutlu size, şimdi ağlayanlar! Çünkü güleceksiniz. (ç.n.).

194 Alan of Lille, *Sermo de cruce domini*, *Textes inédits*, ed. M. T. d’Alverny, *Etudes de philosophie médiévale*, cilt 52 (Paris, 1965), s. 281-2 ve yukarıda s. 143-144.

Mademki yoksullar Tanrı'nın amacının araçları olarak benzersiz bir şekilde seçildiler, neden Haçlı Seferi'ne sadece zenginlere bağımlı askerler olarak alınmışlardı? Haçlı Seferi'nin sınırları dışında bırakılan yoksullar neredeydi? Zenginlerin koruyucusu olarak birbiri ardına düzenlenen Haçlı Seferleri Tanrı'nın lütfunu tam olarak alamamıştı. İkisi bağlantılı olabilir miydi? Bu gerilim, 1200 yılı civarındaki Haçlı Seferi organizatörlerinin, Hristiyan bağlılığı için Haçlı Seferi'ni genel bir model olarak daha fazla kullanmalarıyla, hâli vakti yerinde olanlara ayrıcalık tanıyan kısmi bağışlar ve yemin kefareti sistemi de âdet hâline geldi. Eğer haç için savaşmak, benzersiz cömert endüljans olarak bilinen tövbeye bağlılığın zirvesiyse, yemin kefareti sistemi kefareti taahhüdünün parasallaştırılmasıyla birleşen ayrımcılığı, yani dışlamayı ima etti ve dayattı. Çocukların ve Çobanların Haçlı Seferleri gibi popüler tahammülsüzlük patlamaları, Haçlı Seferi askeri toplamadaki ayrımcılığı ortaya çıkardı. 1212, 1251, 1309 ve 1320 yıllarındaki patlamaların her biri, artan Haçlı Seferi bilincine yeni bir yanıt oluşturdu. 1212 yılında Fransa'da sapkınlık ve İspanya'da Müslüman tehdidi, 1250 yılında IX. Louis'nin Mısır'da yenilmesi, 1309'da Hospitalier Haçlı Seferi'nin ilanı ve 1320'de Fransa'da Kutsal Toprakları geri almak için bir Haçlı Seferi başlatmaya yönelik göze çarpan ancak sonuçsuz kalan girişimler. Her birini, toplumun derinliklerinde bir tehlike algısı, bir görev duygusu ve ortak bir korku yaratan kapsamlı bir Haçlı Seferi propagandası izledi. Bu, daha sonra geleneksel sosyal elitlerin başarısızlıklarına karşı belirli bir endişe ve öfkeyle birleşti. Haçlıların 1190 yılından sonra deniz yolculuğunu tercih etmesiyle kolaylaşan Haçlı Seferleri, ironik bir şekilde, otoritelerin yetersizliklerinin ortaya çıkarılıp körüklemesini ve dışlanmanın getirdiği hayal kırıklığını şiddetlendirdi. Bu popüler gösterilerin çarpıcı özellikleri, Haçlı Seferi evanjelizmini anlamalarında ve ayrıca 1251, 1309 ve 1320 yıllarında potansiyel Haçlı Seferi teorisyenleriyle kısa süreli de olsa doğrudan temas etmelerinde saklıdır. Haçlı Seferi meraklıları devrimci değillerdi.¹⁹⁵ Planlamacılar tarafından aranan gücü kuvveti yerinde Haçlılar da değillerdi. Yoksulluk hitabetine rağmen gerçek hayatta yoksullar ne dünyayı miras alabilirlerdi ne de Haçlı Seferi'ne gidebilirlerdi. Bu yüzden zaman zaman ortaya çıkan gelişmemiş kitlesel histeri salgınlarında, bilinen dünyanın en uzak noktalarına yolculuk etmek için tarlalarını kendiliğinden terk eden, Tanrı'dan ve merhametinden başka bir şeye güvenmeyen köylü kalabalıkları görüntüsü efsanedir.

195 Aynı bölümün 187. dipnotuna müracaat ediniz.

sanacenoz pplo ptatus ē ī
tam multi reliquerūt. Et
de pplo ⁊ duntax ipā pō tī

BEŞİNCİ BÖLÜM

FİNANS

BİR HAÇLI SEFERİNİN MALİYETİ

Pierre de Blois, Üçüncü Haçlı Seferi hazırlıklarının hızlanmasını teşvik eden risalelerinden birinde şunu ifade etti: “Deneyimlerimiz, çoğu kez Mesih’in askerlerine zafer kazandıran şeyin para, silahlı birlikler yığını ya da savaşçıların erdemi değil, erdemli Rabbimizin erdemi olduğunu öğretti.”¹ Neyse ki ilahi faktörlere böyle yıpratıcı bir iyimserlikle yaklaşma, Haçlı Seferi planlayıcılarını maddi unsurlara ilgi göstermekten alıkoyamadı. Bunların merkezinde finans vardı. Eski Haçlı Seferi vaizi ve elçi Odo de Châteauroux, kendisini dinleyenlerin her şeyden önce dünyevi ücretlerle karşılaştırma yapacaklarını bildiği için “Tanrı’nın verdiği ücretin (*stipendiarius*)”, “lortun ücretinden (*stipendia*)” üstün olduğu hakkında konuşabiliirdi.² 1307 yılında Ermeni Hetum’un önerdiği Kutsal Topraklara Haçlı Seferi için dört ön koşuldan biri, planlamacıların yeterli kaynağa ve diğer lojistik ihtiyaçlara sahip olup olmadıklarının önceden değerlendirilmesiydi. Bir başka on dördüncü yüzyıl teorisyeni, organizatörleri böyle bir seferin masraflarını karşılayıp karşılayamayacağını hesaplamaya teşvik etti. Üçüncüsü, Mısır ablukası için bütçenin ana hatlarını çizme konusunda çok zaman harcadı. Vaaz üstadı Humbert de Romans, Hristiyan âleminin Haçlıların uzun vadeli ücretlerini destekleme ve Yakın Doğu’da kalıcı garnizonları finanse etmesi yerine, gerekirse bu “sürekli proje” için yalnızca dinî kaynakların yeterli olacağını varsayıyordu.³ Bu yazarlar sadece son

1 Peter of Blois, *De Hierosolymitana peregrinatione acceleranda*, J. P. Migne, *Patrologia Latina* (Paris, 1844-64), cilt ccvii, col. 1068.

2 Odo od Châteauroux, Sermon XIV, *Analecta Novissima Spicilegii Solesmensis* (Paris, 1885-8), cilt ii, s. 332.

3 RHC Documents Arméniens (Paris, 1869-1906), cilt ii, s. 340 (Hetoum), 371, 402-7 (Directorium); Sanudo için bk. J. Bongars, *Gesta Dei per Francos* (Hanau, 1611), cilt ii, özellikle s. 30-31; Humbert of Romans, *Opusculum tripartitum*,

zamanlardaki başarısızlığa tepki vermiyorlardı. Yıpranmış Fransa Kralı VII. Louis'nin 1148 yılında dediği gibi "Çok masraf ve emek harcamadan Mesih'in işini sürdürmemizin hiçbir yolu yok."⁴

BÜTÇE

Haçlı Seferi bütçelerine dair kanıtlar Üçüncü Haçlı Seferi'nden kalmaz. Ancak önceki seferler de maliyet tahminlerine ilgi göstermemezlik etmedi. Birinci Haçlı Seferi sırasında bir Haçlı, eşlerinden ayrılan kocaların üç yıl içinde onlara geri döneceklerine dair güvence verildiğini hatırladı. Diğerleri, yük hayvanlarının atlar üzerindeki değerini (ve dolayısıyla fiyatını), yiyecek, silah, teçhizat ve hazine taşımak için gereken yük arabalarının önemini haklı buldu.⁵ Hiçbir ordu, yolda yeniden tedarik etmeye ve bağışlara güvenerek en başından beri tüm malzemesini yanında götürmedi. Buna rağmen ücretlerin ve malzemelerin ilk maliyetleri, ağırlıklı olarak gümüş madeni para, külçe veya plaka hâlindeki kıymetli metallerden oluşan nakit sermayeye erişim ihtiyacını doğurdu. Pierre l'Ermite hazinesini bir at arabasında taşıyordu; I. Richard ise donanmasında görevlendirdiği gemisine yığdı. Görünüşe bakılırsa Godfrey de Bouillon sefere çıkmadan önce özel bir madeni para bastı.⁶ Nakit zengini Haçlıların görüntüleri tekrarlanıyor: 1248 yılında William Longspee'nin gümüşle dolu heybeleri, 1312 yılında 20.500 altın florinle yola çıkan Savoylu Otto de Grandson, 1228 yılında Yorkshire'da bulunan Ferrybridge'deki köprü'nün çökmesi sonucu boğulan bir grup Haçlının cesetlerinden elde edilen 17 pound 18 şilin 10 peni nakit para.⁷

çev. J. Bird, E. Peters ve J. M. Powell, *Crusade and Christendom* (Philadelphia, 2013), s. 462-3.

4 RHF, cilt xv, s. 508.

5 Fulcher of Chartres, *Historia Hierosolymitana*, RHC Occ., cilt iii, s. 328, n. 19 (on ikinci yüzyıl için referans); kıyaslama için H. Hagenmeyer's edition (Heidelberg, 1913), s. 163, n. 1; Haçlıların materyalleri için şu eserin referanslarına bk. J. Riley-Smith, *The First Crusaders* (Cambridge, 1997), s. 109-14.

6 Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, ed. ve çev. S. Edgington (Oxford, 2007), s. 24-5; Richard of Devizes, *Chronicle*, ed. J. T. Appleby (London, 1963); s. 15; A. V. Murray, "Money and Logistics in the Forces of the First Crusade", *Logistics of Warfare in the Age of the Crusades* içinde, ed. J. H. Pryor (Aldershot, 2006), s. 240-41.

7 Matthew Paris, *Historia Anglorum*, ed. F. Madden (London, 1866-9), cilt iii, s. 55; Clement V, *Regestum* (Rome, 1885-92), no. 8205 (Otto, şaşırtıcı olmayan bir şekilde soyuldu); *Calendar of Close Rolls 1227-31*, s. 34-5.

Savaş harcamalarını idrak etme öteden beri zihinlere yerleşmişti. Maliyetler Haçlı Seferi anlatıları için sürekli bir tema sağladı ve geriye kalan arşiv kayıtlarında da tahakküm kurdu. Giderlerin büyüklüğü takdir edildi. 1099 Eylül ayında Birinci Haçlı Seferi'nin galip komutanları tarafından Batı'ya gönderilen mektup bile, -inanılmaz olsa da- koyun ve sığır için kesin nakit fiyatları içeriyordu.⁸ Ön tedarik hazırlığı, ödeme ve pazarlar, Haçlı Seferi'ne katılanların kayıtlarında ve anılarında belirgin bir şekilde yer alır. Bunlar, Raymond d'Aguilers'in anlatısı veya Albericus Aquensis'e anlatılan Birinci Haçlı Seferi'nden hikâyeler; Eudes de Deuil'in ve İkinci Haçlı Seferi'nde Lizbon'un ele geçirilmesine ilişkin kaydın yazarının anıları; Howdenli Roger, Ambroise ve Friedrich Barbarossa'nın *Historia de expeditione*'yi ve *Itinerarium Ricardi Regis*'i derleyen yazarların Üçüncü Haçlı Seferi tasvirleri, Geoffrey de Villehardouin ve Robert de Clari'nin Dördüncü Haçlı Seferi hatıraları, Jacques de Vitry'nin Dördüncü ve Beşinci Haçlı Seferleri hakkındaki gözlemleri, Jean de Joinville'in IX. Louis'nin ilk Haçlı Seferi'ne ilişkin anılarıydı. Ödeme ve malzeme gereksinimleri Birinci ve İkinci Haçlı Seferlerinden kalan mektuplar ve tüzükler aracılığıyla yankılanıyor. 1188'deki Selâhaddin Öşrü'nün hükümlerinde, 1188-9, 1195 ve 1227-8'deki Alman Haçlı Seferi planlarında, Üçüncü Haçlı Seferi'nde İngiliz *Exchequer* kayıtları ve diğer kraliyet kayıtlarında, III. Innocentius'un 1199-100 ve 1213-16 yıllarındaki Dördüncü ve Beşinci Haçlı Seferi planlarında, 1201 Venedik Antlaşması'nda, 1199 ve 1215'te Kilise gelirleri üzerinden alınan vergilerde ve 1213 yılından sonra Haçlı Seferi ayrıcalıklarının yeminlerini paraya çeviren genişletilmesinde tekrarlanıyor. On üçüncü yüzyıl sonları ve on dördüncü yüzyıl başlarında, Haçlı Seferlerinin nasıl canlandırılacağını konu edinen tartışmalar, vergi ve harcama planlarıyla ve ihtiyaç duyulan paranın en iyi nasıl toplanıp dağıtılacağına dair fikirlerle doluydu.⁹

Planlamacılar maliyetlerin nasıl azaltılacağı veya nasıl karşılanacağı üzerinde kalem oynattı. VII. Louis, 1188'de İngiltere Kralı II. Henry'nin yaptığı gibi 1146 yılında nakliye ve ikmal maddeleri konularında başarı şansı oluşturmak için yoğun diplomatik çaba

8 Çev. E. Peters, *The First Crusade* (Philadelphia, 1998), s. 293.

9 Bu planlar üzerine bk. A. Leopold, *How to Recover the Holy Land* (Aldershot, 2000).

yürüttü.¹⁰ İngilizlerin Üçüncü Haçlı Seferi hazırlıkları gemi ve tayfa kiralamayı, malzeme (at nalı, tütsülenmiş domuz, peynir, baklagil, oklar ve arbalet cıvataları) yerleştirmeyi ve gelecekteki ücretler için bütçeleme yapmayı içeriyordu. Maliyetler peşin olarak indirimliydi. I. Richard'ın donanmasındaki askerler ve denizciler için günlük 2 peni, dümenciler için 4 peni olarak yıllık tarife belirlendi. Memurlar gelecekteki harcamaları hesaplayarak bir yıllık ücret için gereken meblağları sağlayabilirlerdi. Böylece Kent ve Sussex'teki Cinque limanlarından 33 gemiyle taşınacak 790 askerin, gelecekteki maliyetini karşılamak için 2.402 pound 18 şilin 4 peni gerektiği 1190 yılında *Exchequer* kayıtlarında hesaplandı. Başka yerlerde kırk beş gemi şirketinin ücretleri 3.338 pound 2 şilin 6 peniydi.¹¹ Richard bu sayede seferinin ne kadara mâl olacağını, genel terimlerle de olsa önceden değerlendirebildi. İngiliz kraliyet arşivleri ve idaresi bürokratik ayrıntılarda istisnai olabilir. Benzer yöntemler çoğu Haçlı Seferi hazırlıklarını ister istemez bilgilendirdi. Bu tür bir bütçe, II. Philippe'in askerlerinin taşınması ve ikmal desteği için 1190 yılında Cenova ile anlaşması sırasında oluşturuldu. Almanya'da, II. Friedrich'in memurları, 1188-9 yıllarında iki yıllık Haçlı Seferi harcamalarının maliyetinin asgari olarak kişi başına üç gümüş mark olacağını hesapladılar. 1195'te 1500 şövalye ve 1500 çavuştan oluşan bir kuvvetin bir yıllık hizmet için Friedrich'in oğlu VI. Henry'ye maliyeti, sırasıyla 30 ons ve 10 ons altına, onları doyuracak yeterli tahıla ve bunun yanında muhtemelen seyahat eden Haçlılara ekmek ve kuru bisküvi yapmak için şövalyelere eşlik edecek 3.000 hizmetçiye mâl oldu. Robert de Clari'ye göre Dördüncü Haçlı Seferi hazırlıkları sırasında Kont Theobald de Champagne, 1201 yılında Haçlılar için ödenmek üzere 5.000 *livres* vasiyet etti. Bunun yarısı, yani binlerce kişilik bir orduya yetecek kadar büyük bir miktar, daha sonra Haçlı Seferi liderlerine verildi.¹²

10 J. Philips, *The Second Crusade* (New Haven, 2007), s. 115-22; C. Tyerman, *England and the Crusades* (Chicago, 1988), s. 60; aynı yazar, *God's War* (London, 2006), s. 434.

11 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 80-81 ve n. 121.

12 *Recueil des actes de Philippe Auguste*, ed. H.F. Delaborde ve diğerleri (Paris, 1916-79), cilt i, no. 252; Otto of St Blasien, *Chronica*, ed. A. Hofmeister (Hanover, 1912), s. 4, çev. G. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa* (Farnham, 2010), s. 176; *Chronica Regis Coloniensis cont. a 1195*, ed. G. Waitz (Hanover, 1880), s. 157; Robert of Clari, *La Conquête de Constantinople*, s. 4, 6, 8, çev. E. H. McNeal, *The Conquest of Constantinople* (New York, 1966), s. 34, 36, 38.

Adı kötüye çıkmış 1201 Venedik Antlaşması rastgele planlanmamıştı. Haçlı Seferi liderleri tarafından gönderilen elçiler, Pisalıları sözleşmeye teklif vermekten caydırmak için geniş bir sayı ve maliyet bütçesi taşıyorlardı. Venedikle yapılan son antlaşma, tahmine ve hayale dayansa da kaçınılmaz şekilde kesindi. Antlaşma, Ağustos 1201 ile Nisan 1202 arasında dört taksitte ödenecek 85.000 mark karşılığında, Venedik'in 4.500 şövalye, 9.000 şövalye yaveri, 2.000 ücretli çavuştan oluşacak 33.500 kişilik bir ordu için nakliye gemileri, büyük yolcu gemileri ve ayrıca bir yıla kadar adamlar ve 4.500 at için su, şarap, buğday, un, meyve, sebze vb. erzakı sağlayacağını taahhüt etmesine dayanıyordu. Maliyetler at başına 4 mark ve adam başına 2 mark olarak listelendi. Bu tutarlar, II. Philippe ve Cenova arasında 1190 yılında yapılan sözleşmeler gibi daha önceki sözleşmelerle karşılaştırılabilir. Haçlılar bireysel olarak bu tür maliyetleri karşılamak için önemli miktardaki parayı toplayabilecek gibi görünüyorlardı. Halberstadt piskoposu sadece bir anlaşmayla 550 mark almıştı. Bu, çok sayıda şövalye ve at göndermeye yetecek kadar önemli bir miktardı. Diğerleri bir seferde yüzlerce *livres* içeriyordu. 1201'de kararlaştırılan sayıların abartılı iyimserliğinin yıkıcı bir engel olduğu kanıtlanırsa da (Haçlı Seferi'nin Konstantinopolis'e yönlendirilmesine yol açar), gerçek miktar -51.000 mark- Venedik Antlaşması'nın yoksulluk nedeniyle değil, istenen paranın toplanmamasından dolayı başarısız olduğunu gösteriyor.¹³

On üçüncü yüzyıldaki Haçlı Seferleri tarife ve bütçe belirleme arzusunu doğrular. Fransa Kralı VIII. Louis 1226 yılında Languedoc'taki seferlerinde emri altındakilere ödeme yaptı. 1244'te Katharlara karşı düzenlenen seferde hizmet eden bir şövalyenin günlük ücreti 10 *sous tournois* gibi yüksek bir rakamdı. IX. Louis ilk Haçlı Seferi'nde şövalyeleri için günlük 7 şilin 6 peni, atlı ve piyade arbaletçiler ve çavuşlar için ise daha azını sabitledi. Şövalye ücreti, yaklaşık olarak Jean de Joinville'in şövalyelerine ödediği miktarla aynıydı (Joinville'in 120 *livres paris* ile karşılaştırıldığında yaklaşık 140 *livres paris*).¹⁴ Soylular için ücret oranları daha yüksekti, belki günlük 40 ş-

13 G. L. Tafel ve G. M. Thomas, *Urkunden zur alteren Handels- und Staatgeschichte der Republik Venedig* (Vienna, 1856-7), cilt i, s. 362-73; Tyerman, *God's War*, s. 510-14, 252-7; *The Deeds of the Bishops of Halberstadt*, çev. A. Andrea, *Contemporary Sources for the Fourth Crusade* (Leiden, 2000), s. 247.

14 *Querimoniae Normannorum*, RHF, cilt xxiv, s. 22, no. 157, s. 40, no. 301; C. Tyerman, "Paid Crusaders", *Practices of Crusading: Image and Action from the Eleventh to the Sixteenth Centuries* (Farnham, 2013), no. XIV, s. 17-18 ve referanslar.

lin artı seyahat, 1226 Albigen Savaşı'nda olduğu gibi atlar için kayıp tazminatı, gerekirse ücretsiz pansiyon. Angoulême kontu ile kralın kardeşi Poitiers Kontu Alphonse arasında 1249 yılı Haziran ayında varılan anlaşmaya göre bu yevmiye düzeyi, "sevgili efendimiz kral ve deniz ötesindeki kardeşleri tarafından bu statüdeki bir soyluya ödenen kaideye göre", bir başka deyişle standart bir orandı.¹⁵ Aynı sistem IX. Louis'nin 1270'teki İkinci Haçlı Seferi için asker toplama sırasında kullanıldı. Narbonne vikontu ve oğlu, kralın kendilerine, emri altındakilere ve diğer ücretlilere (*stipendiaries*) öngördüğü ödeme şartlarına göre Bernard de Durban (Fransa'daki Auch yakınlarında) ve iki şövalyesine ücret (*vadia*) ödedi.¹⁶ Geleceğin İngiltere Kralı I. Edward'ın 1270-72'deki Haçlı Seferi'ne katılacak ana birliği, hizmetleri için yılda 100 mark artı seyahat içeren bir sözleşme imzalamıştı. 1323 yılında Fransız kanından Prens Valois Kontu Charles, Haçlılara bir bayraktar şövalye için 20 şilin, diğer şövalyeler için 10 şilin, yaverler için 7 şilin 6 peni, piyade için 2 şilin teklif etti. On yıl sonra oğlu VI. Philippe, yaverlere 5 şilin teklif ederek kabalık etse de babasını izledi. *Valois*ların hiçbiri gerçekten sefere çıkmasalar da en azından Kral Philippe'in teklifleri kabul edildi.¹⁷

ÜCRETLİ HAÇLILAR

Birinci Haçlı Seferi de dâhil bütün Haçlı Seferleri ücretli birliklerle dayanıyordu. Haçlıların komisyon ve ücretleri sefere çıkmadan önce para toplamanın yanı sıra seferberlik sırasında daha fazla bağış arayışının ana faktörünü temsil ediyordu. Tıpkı 1097'deki Birinci Haçlı Seferi veya 1148'de Konstantinopolis'te III. Conrad, Kuzey Avrupa donanmalarının 1147, 1189, 1190 ve 1217'de doğuya doğru Müslüman İspanya limanlarına tekrar tekrar saldırımları, Friedrich Barbarossa 1189-90 yıllarında Trakya ve Konya'da, 1190-91 yıllarında Messina ve Kıbrıs'ta I. Richard ve 1202-4'te Zara ve Konstantinopolis'te Dördüncü Haçlı Seferi Haçlılarının yaptığı gibi. Birinci Haç-

15 Çev. P. Jackson, *The Seventh Crusade, 1244-1254* (Aldershot, 2007), s. 34-5.

16 *Histoire générale de Languedoc*, ed. C. De Vic ve J. Vaisete (Toulouse, 1872-1905), cilt viii, cols. 706-7.

17 S. Lloyd, *English Society and the Crusade 1216-1307* (Oxford, 1988), s. 116-19; N. Housley, "Costing the Crusade", *The Experience of Crusading* içinde, cilt i, *Western Approaches*, ed. M. Bull ve N. Housley (Cambridge, 2003), s. 50-51; C. Tyerman, "Philip VI and the Recovery of the Holy Land", *English Historical Review*, 100 (1985), s. 42-3, s. 43, n. 1.

lı Seferi'nden iki örnek ödeme yeteneğinin ve ödenmenin önemini ortaya koyar. Tarantolu Bohemund 1098 yılında Antakya dışında, hizmetindekilere verecek yeterli paraya sahip olmadığı iddiasıyla ordudan çekilmekle tehdit etti. Bu nedenle olay, bir tanık tarafından kuşkusuz düşmanca kaydedildi. Bu sırada sosyal basamağın daha aşağısında, muhtemelen Kont Rainald de Toul'un kafilesinde bulunan başdiyakoz Louis de Toul, ödeme yetersizliğinden (*defectione sui stipendii compulsus*) dolayı yiyecek aramak için kamptan uzaklaştığında Türklerin kurduğu pusuya düşerek hayatını kaybetti.¹⁸ Lortların ödeme sorumluluğu Birinci Haçlı Seferi'nin her aşamasında belirgindir. Étienne de Blois ve Godfrey de Bouillon, 1096-7 yıllarında Konstantinopolis'te Grek İmparator I. Alexius tarafından kendilerine verilen külçeleri ve madeni paraları maiyetlerine devrettiler.¹⁹ Birliklere ödeme yapmak maddi lortluğun yanı sıra ahlaki olarak da güçlendirdi. 1099 Şubatında Arqa'da kahramanca ölen Anselm de Ribemont'un çağdaş efsanesi, ölümünün yaklaştığına dair bir işaret gören dindar şövalyeyi, günahlarını itiraf edip dünyevi ve manevi günahlarından temizlenirken, kefareti yerine getirirken, Aşai Rab-bani'yi alırken ve son olarak kaderiyle yüzleşmek üzere savaş alanına dönmeden önce "hizmetkârlarına ve asker dostlarına borçlu olduğu ücretleri (*stipendia*)" öderken gösterdi. Askerî hesapla birlikte ilahi mertebede ödemenin rolü bundan daha bariz olamazdı.²⁰

Birinci Haçlı Seferi boyunca tahmini maliyetler etrafından dönen ödeme sözleşmelerinin yaygın kullanımı göze çarpıyordu. Ralph de Caen'in on ikinci yüzyıl başlarında yazdığı Lecceli Tancred biyografisi, onun daima emri altındakilerinin ihtiyaçlarıyla ilgilendiğini, onlara ücret, teçhizat, at ve katır sağladığını gösterir. Ücret giderlerini ödemek için kredi alan bir diğer komutan Raymond de Saint Gilles ile ücretli hizmet sözleşmesi imzalayan ve birliklerine borçlu olduğu parayı (*pecuniam*) ödemek için yetmiş Türk'ün kesik başını 70 mark karşılığında takas eden biri olarak betimlendi. İddiaya göre Kubbet'üs-Sahra'dan aldığı 7000 mark gümüş gibi yağma faaliyetleri, onu kendi şövalyelerini silahlandırmaya ve daha fazla asker

18 Raymond of Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*, RHC Occ., cilt iii, s. 245; Albert of Aachen, *Historia*, s. 220-23; genel olarak yukarıda bk. 201-202.

19 H. Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100* (Innsbruck, 1902), s. 138, 140; Albert of Aachen, *Historia*, s. 86-7, kıyaslama için s. 72-3.

20 Ralph of Caen, *Gesta Tancredi*, RHC Occ., cilt iii, s. 680-81, çev. B. Bachrach ve D. S. Bacrach, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen* (Aldershot, 2005), s. 124-5.

toplamaya yöneltti. Tancred'in maiyetinin büyüklüğü, kendi zenginliğine veya daha yüksek himaye elde etme başarısına bağlı olarak birkaç düzineden seksen-yüz adama kadar değişiyordu. Lortlar hanelerindeki birliklerine ödeme yapmayı ve başkalarını cezbetmek için nakit teşvikleri kullanmayı bekliyorlardı.²¹

Birinci Haçlı Seferi orduları, savaşan adamlar için teçhizat, yiyecek içecek, rölük ve fahişelerin bulunduğu pazar yerleri olarak faaliyet gösteriyordu. Kronik yazarları, 1097 yılında İznik'teki kuşatma mühendisinin talep ettiği 15 *livres* gibi belirli hizmetleri ödüllendirmek veya cezbetmek için yapılan özel ödemeleri kaydettiler.²² 1098 yılındaki Antakya Kuşatması'nda Tancred'e garnizon kurma görevleri için 400 mark ödeme sözü verildi. Raymond de Saint Gilles'in Antakya'da kuşatma kulesinde görev alanlara veya Kudüs surlarının önündeki hendeği dolduranlara ücret teklif etmesi bekleniyordu. Raymond Pilet'in 1098 yazında Halep'e düzenlediği baskına katılanlar veya Baudouin de Boulogne'a Urfa'ya kadar eşlik eden şövalyeler örneklerinde görüldüğü gibi Haçlılara peş peşe ödeme yapıldı. Seferin yapısal zorunluluklarının bilincinde olan üst komuta, 1098 Haziranında Antakya'nın ele geçirilmesinden sonra lidersiz kalan birliklere açık bir ücretli istihdam teklifi yayınladı.²³ Bireysel yerleşimlerin, Raymond de Saint Gilles'in Ocak 1099'da komutan arkadaşlarına büyük nakit meblağlar karşılığında iş teklifi yapmasından daha fazla keyifli olması pek mümkün değildi. Bu tür düzenlemeler Güney Fransa, Norman İtalya'sı, Normandiya ve Alman İmparatorluğu savaş ticaretinde kolayca oturdu. Hugues de Vermandois, Godfrey de Bouillon ve Robert de Flanders gibi önde gelen komutanlardan her biri, savaşmak veya ücretli birlikler sağlamak amacıyla daha büyük lortlar tarafından istihdam edilmişlerdi.²⁴ Böylesi anlaşmalar seferberlik politikalarını aştı. Bir lort veya şövalye, en başından beri hizmet ve arkadaşlık, kalacak yer ve ödeme gibi ödüller bekleyerek ailesi, alıcıları ve kendisine bağımlı kişilerle seyahat etti. Çağdaş bir yorumcu, ilk Haçlıların sadece kaynak desteği (*stipendiorum facultas*)

21 Tartışmalar için bk. Tyerman, "Paid Crusaders", s. 38-40, kıyaslama s. 6, 29-30, 31, 34.

22 Albert of Aachen, *Historia*, s. 120-23; Tyerman, "Paid Crusaders", s. 7, n. 24.

23 *Gesta Francorum*, çev. R. Hill (London, 1962), s. 43, 72-3, 91; Peter Tudebode, *Historia de Hierosolymitana Itinere*, RHC Occi cilt iii, s. 50; Raymond of Aguilers, *Historia Francorum*, RHC Occ., cilt iii, s. 297; Albert of Aachen, *Historia*, s. 356-7.

24 Raymond of Aguilers, *Historia Francorum*, RHC Occ., cilt iii, s. 271; Tyerman, "Paid Crusaders", s. 10-11.

verilmesi hâlinde sefere çıktığını belirtti. Bir başkası, Bohemund'un hizmetindekilere nasıl cömertçe para yardımı yaptığını anlattı.²⁵ Bunların gereksinimleri, madeni para ve levha için her yerde hissedilen bir endişeye dikkat çekiyordu.

Ödeme zincirleri lort, şövalye, çavuş, hizmetçi, piyade, tüccar, zanaatkâr, rahip, çamaşırcı ve fahişe gibi en yüksek ve en düşük mertebedekileri birbirine bağlamaya devam etti. İkinci Haçlı Seferi'nde Fransa Kralı VII. Louis, sadece kendi hanesinin ve maiyetindekilerin masraflarını değil, soylular da dâhil kendi nakit kaynaklarını tüketenlerin taleplerini de yüklenmişti. Louis'yi, bunların çoğunu, 1148 yılı Mart ayında Küçük Asya'nın güney kıyısındaki Antalya'da terk etmeye zorlayan şey, nakliye yetersizliği ve piyadeye ödeme yapamamasıydı. Louis'nin papazı felaketi "bir kral sadece dindar olmamalı, ayrıca yoksulluktan korkmamalıdır" şeklinde belirtti. Bu, maddi gözlemlere dayanarak hazırlanmış ahlaki bir yorumdu.²⁶ Louis'nin Fransa'daki naibi Başrahip Suger de St. Denis'e gönderdiği mektuplar, gündelik ihtiyaçlar için peşin paraya duyduğu ihtiyacı anlatan satırlarla doluydu. Louis, Lecceli Tancred'in Birinci Haçlı Seferi'nde yaptığını tekrar ederek, Piskopos Arnulf de Lisieux gibi diğer Haçlılardan borç almak zorunda kaldı. Kutsal Topraklara gelir gelmez, yerleşik askerî tarikatlar Templierler ve Hospitalierler'den önemli miktarda borç aldı.²⁷ Ancak Louis sefere çıkmadan önce kiliselerden ve muhtemelen kraliyet topraklarından vergi toplamayacak kadar tedbirsiz biri değildi.²⁸ O ve danışmanları, her ne kadar gerçek miktarlar beklentileri gölgede bıraksa da büyük meblağlarda paraya ihtiyaç olduğunu biliyorlardı. Nakit para benzer şekilde Alman ordularına da yön verdi. Almanların Birinci Haçlı Seferi'ndeki gibi Küçük Asya'daki yürüyüşleri, bir kısmı istiflenmiş madeni paralardan oluşan bir iz bıraktı. III. Conrad 1148 Baharında Akkâ'ya ulaştığında, "yeni ordu" dediği şeyi bir araya

25 Baldric of Bourgueil, *Historia Jerosolimitana*, RHC Occ., cilt iv, s. 17; Robert of Rheims, *Historia Iherosolimitana*, RHC Occ., cilt iii, s. 741, 744, çev. C. Sweetenham, *Robert the Monk's History of the First Crusade* (Aldershot, 2005), s. 92, 93.

26 Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII in Orientem*, ed. V. G. Berry (New York, 1948), s. 122-5, 136-7, 142-3.

27 RHF, cilt xv, s. 487, 488, 495-7, 500-502, 508-10, no. xii, xiii, xxxvi, xxxvii, xxxviii, xxxix, xlvi, lii, lxvii, lxviii, lxix.

28 Ralph of Diceto, *Abbreuiatones Chroniconum*, Opera Historica, ed. W. Stubbs (London, 1876), cilt i, s. 256-7; Philips, *Second Crusade*, s. 107-12; Tyerman, "Paid Crusaders", s. 27 ve n. 116.

getirdi. Ona eşlik edenlerden biri “savurganca para harcama” olduğunu hatırlattı.²⁹ Para, birlikleri elde tutma, ödeme için savaşma gibi temalar, Haçlıların 1147’de Lizbon’a saldırılarında da kullanıldı.³⁰ Ödeme, teşebbüsün varsayılan bir özelliği olarak tek başına inanç için savaşmayla çelişmedi. Haçlı Seferi ayrıcalıklarının eş zamanlı olarak gelişmesi, *crucesignatinin* nakit kaynaklara (satışlar, rehin bırakmalar ve krediler vb. aracılığıyla) daha serbest erişimini sağlayarak paranın hayati rol oynadığını kabul etti. Mammon, artık Tanrı’nın hizmetindeydi.

Ücretli Haçlıların kullanılması, malzeme ve teçhizat temini, finanse edilen veya kiralanmış donanmaların konuşlandırılması ve maliyetlerin ölçeği Üçüncü Haçlı Seferi’yle birlikte daha net bir şekilde ortaya çıkıyor. Batı Avrupa genelinde kayıt tutma bürokrasisinin gözle görülür biçimde artması, yöneticilerin, tüccarların ve mülk sahiplerinin yazılı kayıtların kopyalarını daha sistematik bir şekilde tutmaya başlamaları, planlamanın daha bilinçli hâle gelmesine yardımcı olmuş olabilir. Görüldüğü üzere, İngiliz resmi kayıtları ilk defa doğrudan çeşitli malzeme ve finansal hazırlıklara erişim izni vermektedir. Burada bile, bırakın I. Richard’ın Haçlı Seferi’nin toplam harcamasını, hizmetindekilerin tüm masrafları, Selâhaddin Öşrü’nden elde edilen güvenilir toplam gelir, Richard’ın Messina’dan Akkâ’ya götürdüğü taşınabilir kaleye veya Fransız ve İngiliz soylular tarafından Kutsal Topraklara taşınan sayısız mancınının inşasının ayrıntıları gibi çoğu şey dahi bilinmiyor. Kronik yazarlarının kayıtlarından ve sefer dışındaki diğer kayıtlardan Alman Haçlı Seferi için kabaca bir bütçe hesabı yapmak mümkün olsa da konuya ilişkin bir idari belge varsa bile, hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır. Fransız Haçlı Seferi kraliyette daha sonraları bir arşiv dönüşümünü teşvik etmiş olabilir fakat ondan da geriye çok az belge kaldı. Kalanlar da bağlı toplamanın ağır yükünü doğrular niteliktedir.

Gözlemciler İngiliz kralının yaptığı savurgan mali hükümlere dikkat çekedursun, bütün Haçlı Seferi liderleri benzer taleplerle karşıya karşıya kaldı ve zenginliğin sağladığı fırsatları kullandılar. II. Philippe, Sicilya’da yüklü para yardımları yaparak, bağımsız soylular ve seferlerdeki farklı birlikler üzerindeki hâkimiyetini fazlasıyla

29 Otto of Freising, *Gesta Frederici*, s. 89, çev. C. C. Mierow, *The Deeds of Frederick Barbarossa* (New York, 1953), s. 102; Philips, *Second Crusade*, s. 184.

30 *De expugnatione Lyxbonensi*, ed. C. W. David (New York, 1976), s. 56-7, 84-5, 98-101, 104-13.

la güçlendirdi.³¹ I. Richard'ın kişiliği ve yetenekleri incelendiğinde, karakteristik açıdan cömert olmaktan ziyade savurgan ve kurnaz olduğu görülür. 2.500 ila 3.000 kişiden oluşan ordusuna ödeme yapmanın yanı sıra, potansiyel olarak 8.000 adam daha taşıyan muhtemelen 100 gemiden oluşan bir donanmanın kurulmasına da yardım etti. Marsilya'da daha fazla paralı asker kiraladı. Akkâ'da şövalye kiralarken II. Philippe'ten daha fazla fiyat verdi ve en sonunda oradaki tüm okçuları ücret karşılığında hizmetine aldı.³² Kaçınılmaz olarak maiyetine de ödeme yaptı (yapması da bekleniyordu). Bağlılığını bitirmeden önce Galli Gerald'e kesinlikle ödeme yapılmıştı.³³ Çoğu nüfuzlu kişi aynı gereksinimlerle karşı karşıya kaldı. Başpiskopos Canterburyli Baldwin, kendine özgü Thomas Becket flaması altında, 200 şövalye ve 300 çavuştan oluşan ücretli bir birliğe liderlik etti.³⁴ Ücretli birlikler, yıpratıcı mali kısıtlamalardan kaçmadan komuta mantığını ve iktidar yapılarını tatmin ettiler.

İyi bilindiği üzere, bu kısıtlamalar başka hiçbir yerde, Dördüncü Haçlı Seferi'nde 1202-3 yıllarında ana ordunun Zara ve Konstantinopolis'e yönlendirilmesinden daha büyük bir rol oynamadı. On bir buçuk yıl sonra ücretli Haçlıların finansmanın merkezi bir planlama konusu hâline geldi. 1198'den sonraki yeni Haçlı Seferi, Üçüncü Haçlı Seferi deneyimleri ve Alman İmparatoru IV. Heinrich'in 1195 Haçlı Seferi planı üzerine inşa edildi. İlk düzenlemeler büyük ölçekli, organize ve bir dereceye kadar merkezi finansal planlamanın gerekliliğini kabul etti. III. Innocentius Haçlılara ödeme yapmak için bir Kilise vergisi fikrini ortaya attı. 1202 yılında İngiltere ve Fransa kralları 1/40 oranında dinî bir vergi önerdiler. Foulques de Neuilly'nin vaazları askerler için para toplama konusuyla birleştirildi. Ücretli birlik ihtiyaç ve talepleri, Venedik Antlaşması'nda 20.000 çavuşun hükümlerinin yanı sıra Theobald de Champagne'nin mirasını ve bölünmesini belirledi. Baldwin de Flanders, 1202 Yazında kendi

31 Rigord, *Oeuvres*, ed. H. F. Delaborde (Paris, 1882-5), cilt i, s. 106.

32 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 66, 80-81; Roger of Howden, alias "Benedict of Peterborough", *Gesta Regis Henrici Secundi*, ed. W. Stubbs (London, 1867), cilt ii, s. 112, 186; *Itinerarium Ricardi Regis*, ed. W. Stubbs, Rolls Series (London, 1864), s. 213-14, 225-6, çev. H. Nicholson, *The Chronicle of the Third Crusade* (Aldershot, 1997), s. 204, 214; Ralph of Diceto, *Ymagines Historiarum, Opera Historica*, ed. W. Stubbs (London, 1876), cilt ii, s. 88.

33 *Episcopal Acts and Cognate Documents Relating to Welsh Dioceses 1066-1272*, ed. J. Conway Davies (Cardiff, 1946), cilt i, s. 326.

34 *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 116, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 118.

gemilerine birlik ve erzak göndererek I. Richard'ı taklit etti. Maliyetleri karşılamak için lortlarının izniyle halkını vergilendirmeye çalıştı. Kaynakların kesin kullanımı, Champagne'de mülkiyet tuta-naklarından en az 280 *livres* toplayan Hilduin de Villemoyenne'in düzenlemelerinde önerilir. Bu 280 *livres*'in 200'ü malzeme ve ücretler için ödeme yapmaya uygun şekilde 40.000 peni olarak geldi.³⁵

Beşinci Haçlı Seferi, Haçlı Seferi finansmanında ödeme ihtiyacı-nın yol açtığı bir devrime, 1213'ten itibaren kefaretin nakit olarak ödenmesine, 1215'ten itibaren düzenli Kilise vergisinin alınmasına, sıkça düzenlenen vaaz turları, törenler, özel kilise ayinleri ve hizmetleri gibi miras, bağış, törensel ve pastoral para toplama fırsat-larından oluşan daha düzenli hediyeler sisteminin geliştirilmesine tanık oldu. Haçlı Seferleri için ulusal veya senyörlere özgü vergi-lendirme daha tartışmalı bir siyasi meseleydi. Ancak bir lordun fidyesine, bir varisin şövalyeliğine ya da en büyük kızın evliliğine koyulmuş vergilere benzer şekilde, resmen kabul edilen bir inanç veya tabiiyet yükümlülüğü hâline geldi. Haçlı Seferleri komutanları ücretli hizmet sözleşmelerini, bağışları ve Kilise vergilerini yönlendirme yöntemlerini, bu tür genişletilmiş gelir toplama adımlarıyla birlikte Haçlıların durumlarını desteklemek üzere mükemmelleştir-diler.³⁶ IX. Louis'nin 1250 yılında Mısır'daki kesin yenilgisini takip eden yüzyılda, Kutsal Toprakları savunma veya geri alma konusun-da pratik tartışmalara yön veren Haçlı Seferleri finansmanı Kilise ve devlet için büyük bir mesele hâline geldi. Mali konular, Ermeni Hetum veya Humbert de Romans gibi edebî ve uzman tavsiyenin etkisi altında, Haçlı Seferi düzenleme niyeti âdeta tek başına gerek-li kaynakları bir anda ortaya çıkaracakmış gibi genel terimlerle ele alınabilirdi. Yine de Levant ana karasında yeni köprübaşlarının gü-venliği sağlanırsa, profesyonel donanma ve orduların etkili olabi-leceğine dair genel bir anlayış ortaya çıktı. İki yüzyıllık deneyimin,

35 Roger of Howden, *Chronica*, ed. W. Stubbs (London, 1868-71), cilt iv, s. 111; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 96, 190; James of Vitry, *Historia Occidentalis*, ed. J. F. Hinnebusch (Friburg, 1972); Robert of Clari, *La Conquête*, s. 4, 6, 8, çev. McNeal, *Conquest*, s. 34, 36, 38; Geoffrey of Villehardouin, *La Conquête de Constantinople*, ed. E. Faral (Paris, 1938-9), cilt i, s. 51-3, 103-4; cilt i, s. 28-9; A. Wauters, ed., *Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique* (Brussels, 1866-1965), cilt iii, s. 174; *Cartulaire de Montier-le-Celle*, ed. C. Lalone (Paris-Troyes, 1882), s. 10-1, no. 9.

36 Genel olarak, J. M. Powell, *Anatomy of a Crusade 1213-1221* (Philadelphia, 1986), özellikle s. 51-106.

belagatin ve Haçlı Seferi tartışmalarının saplantılı tarihselciliğinin pragmatik bir yan ürünü için önemliydi. İlk üç büyük Haçlı Seferi modeline dayanan topyekûn bir sefer aşırı hantal, maliyetli ve amatör olarak görüldüğü için reddedilme olasılığı yüksekti.³⁷ Venedikli Marino Sanudo Torsello (ö. 1343) bu görüşün tipik bir örneğiydi. Marino Sanudo, pratik önerilerini kapsamlı bir Haçlı Seferi tarihi kaydıyla birleştirerek ve bağımsız, gönüllü *crucesignati*yi açık bir şekilde dışlayarak, Mısır'ın profesyonel bir deniz ablukasına altına alınmasını ve ardından kara işgalinin başlatılmasını uzun uzadıya tartıştı. *Passagium particulare*³⁸ olarak bilinen bu tür seferler ücretli Haçlılara dayanıyordu.³⁹ Doğaçlama mitini silmek zor olsa da gide rek gözden düşüyordu.

HESAPLAR

Bazı Haçlı Seferi teorisyeni ve propagandacılarının aksine Sanudo, maliyetler konusunda yoğun ve ayrıntılı bir farkındalık gösterdi. Bununla birlikte hesap tutma zihniyeti ukala âlimlerin veya İtalyan tüccarların özel korumasından uzaktı. Batı Avrupa'nın seçkin savaşçıları arasında hızla yayıldı. Şövalyelere, hane memurlarına, hizmetlilere ve arazi yönetimine yapılan ödemelerden bazıları çetele, parşömen ruloları, tüzükler veya kadastro şeklinde fiziksel kayıt talep eden hesaplar gerektirdi. Yerel veya devlet orduları dünyevi talimat, emir ve istek ağları üzerinden hareket etti. On üçüncü yüzyıl başlarındaki formüller koleksiyonlardan (yani mektup yazmayı ve hesap tutmayı öğretmek amacıyla kullanılan mektup modelleri veya biçimleri⁴⁰) anlam çıkarıldığında, muhtemelen çoğu idari yazışmanın nesiller boyunca yazılı yapıldığı açıktır.⁴¹ Bohemund'un 1098'de Antakya'daki yazılı sözleşme ve hesapları tipik birer örnek ti.⁴² Üçüncü Haçlı Seferi'ne kadar Haçlı Seferi mali kayıtları günümüze ulaşmasa da 1090'lardan günümüze ulaşan kronik ve belgeli

37 Leopold, *How to Recover the Holy Land*, muhtelif yerlerde.

38 Bir kişinin veya bir grubun öncülüğünde, siyasi ve ticari çıkarlar doğrultusunda kesin sonuçlar alınabilecek daha küçük hedeflere odaklanan Haçlı Seferlerine verilen isim. (ç.n.).

39 *Secreta Fidelium Crucis*, Bongars, *Gesta Dei per Francos*, 1 ve 2.

40 Münşeat mecmuaları. (ç.n.).

41 Bk. M. Carlin ve D. Crouch, *Lost Letters of Medieval Life* (Philadelphia, 2013), özellikle s. 1-23; kıyaslama için M. Aurell, *Le chevalier lettré* (Paris, 2011).

42 *Gesta Francorum*, s. 75.

kanıtları takip ediyordu. Gelecekte kullanılacak mali hesaplar olmadıği sürece sözleşmeler, hesap denetimleri veya vergi talepleri gibi geçici giderlerle ilgilenmek, kayıtlarına uzun süre boyunca erişmek isteyen yönetim veya kurum dışındakiler tarafından nadiren el üstünde tutuldu. Ancak ödemenin yaygınlaşması kullanılmalarını gerektiriyordu. 1099 yılında Tancred, Raymond de Saint Gilles'in şilin ve bezant sözleşmesine riayet etmediğini iddia ederek bağıllığını bitirdi. Raymond'un papazı ayrıntıları korudu.⁴³

Daha önce belirtildiği gibi Toulouse'un maiyetinden bir memurun bu tür düzenlemeleri kaydetmesi, Birinci Haçlı Seferi lortlarının ve şövalyelerinin, okuryazarlığın ve aritmetiğin olduğu pratik bir dünyada nasıl yaşadıklarını gösteriyor.⁴⁴ Bohemund Güney İtalya'nın okuryazar kültüründe yetişti. Robert de Normandy gençliğinde sağlam bir akademik eğitim almış ve sonraları şiir de bestelemiştir. Şövalyeler mektup yazdırdı veya kroniklerin derlenmesine katkı sağladı.⁴⁵ Her biri iş, idare, ibadet ve gösteride okuryazarlığın kullanıldığı hanelerde yaşıyordu. Haçlı Seferleri de yazılı bir girişimdi. Önceden de işaret edildiği üzere, Birinci Haçlı Seferi'nde Raymond de Aguilers veya Foucher de Chartres, ikincisinde Eudes de Deuil, üçüncü de Howdenlı Roger, beşincide Oliver von Paderborn, Languedoc'ta Pierre de les Vaux de Cernay veya Kuzey Doğu Baltık'ta Heinrich von Lettland gibi alt kademedен din adamlarının Haçlı Seferlerinde her yerde görölmeleri, hesap tutma, sözleşmeleri kopyalama, mektup yazma veya edebî anlatılara dönüştürülecek materyalleri toplamaya duyulan ihtiyaçla açıklanabilir. Bazıları, Galli Gerald gibi seferberlik kronikçileri olarak işe alınmış olabildi.⁴⁶ Çoğu finans ve muhasebeye ilgi duyuyordu. Okuryazarlık soylu hayatı süsleyen bir obje olarak değil, aynı zamanda başarı için gerekli olan bir unsur rolündeydi. Mülkün etkili bir şekilde idare edilmesi savaş kadar bilgi, idrak, pratik öğrenme ve deneyim gerektiriyordu. Temel aritmetik ev idaresinden asker yetiştirmeye ka-

43 Raymond of Aguilers, *Historia Francorum*, RHC Occ., cilt iii, s. 271; Albert of Aachen, *Historia*, s. 384-5.

44 Yukarıda bölüm 1.

45 Aurell'in açıklamaları için, *Chevalier Lettré*, s. 8-9, 19-20, 34, 39, 62-3, 64, 80-86, 195; okuryazar sekülerler ve mektuplar için bk. Peters, *First Cruade*, s. 42-4, 284-9; Robert de Normandy için bk. W. M. Aird, *Robert Curthouse* (Woodbridge, 2008); Raymond of Aguilers, *Historia Francorum*, RHC Occ., cilt iii, s. 235, 275.

46 Gerald of Wales, *De Rebus a se gestis, Opera Omnia*, ed. J. S. Brewer, Rolls Series (London, 1861-91), cilt i, s. 79.

dar hem ücret verenler hem de ücret alanlar için gerekiyordu. Arazi etütlerinde, vergi değerlendirmelerinde ve hatta yazılı olarak gönderilen askerî celpelerde bile okuryazarlık ve aritmetik bir aradaydı. Süreçten tamamen habersiz veya cahil herhangi bir mülk sahibi, hesapların derlenmesinde aktif rol almasa da sahtekârlık ve yoksullaşma riskiyle karşı karşıya kaldı. Mali memurlarını engellemiş bir hükümdar görüntüsü, on ikinci yüzyıl edebiyatından ve gerçeğinden tanındı.⁴⁷ Anglo-Normanların ileri gelenlerinden, Haçlıların babası, büyükbabası ve büyük büyükbabası Robert de Meulan kendi hazinesine sahipti. Oğullarından Leicester Kontu Robert, İngiltere'nin kral vekili oldu ve okuryazar bir kraliyet idaresinin başına geçti. Haleflerinden biri, İkinci Haçlı Seferi'ne katılan oğlu Ranulf Glanvill Üçüncü Haçlı Seferi'ne de katıldı.⁴⁸ Okumuş Geoffrey de Villehardouin ve Robert de Clari bile para ve finans fikri hevesine düştüler. Yazma, okuma, dinleme ve yazdırma şövalye kültürünün içine işledi; tabi hesap tutma da öyle.

On ikinci yüzyıl ortalarından itibaren hane finansmanına, yükümlülüklerine ve ödüllere dair ayrıntılar dünyevi ve dinî hanelerden geriye kalır.⁴⁹ İngiliz davacı Ansteyli Richard, 1158 ila 1163 yılları arasında II. Henry'den karar çıkarmaya çalışırken masraflarının ayrıntılı hesaplarını titizlikle derledi ve 344 pound 6 şilin ve 4 peni gibi büyük bir tutar kaydetti. Bu tutar on ikinci yüzyıl ortalarındaki geniş kredi çeşitlerine övgü niteliğindedir.⁵⁰ On birinci yüzyılda ve sonrasında, Katalonya'dan İngiltere'ye kadar herhangi bir toprak bağışının, kiralardan veya mali talebin arkasında mülk ve gelir hesapları yatmaktadır.⁵¹ Aynısı Haçlı Seferleri için de geçer-

47 Wace, *Roman de Rou*, ed. A. J. Holden (Paris, 1970-73), II. 2003-8, çev. G. Burgess, *History of the Norman People* (Woodbridge, 2004), s. 113-14 Filozof Bernard ve Dük II. Richard'ın hesaplamalara başkanlık etme öyküsü; kıyaslama için kaynak, *Gesta Normannorum Ducum*, ed. E. M. C. Van Houts (Oxford, 1992-5), s. 30-31, dükün idari sorumluluğunun daha az belirli olduğu durumlar.

48 D. Crouch, *The Beaumont Twins* (Cambridge, 1986), özellikle s. 163-6; R. Mortimer, "The Family of Ranulf de Glanville", *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 54 (1981), s. 1-16.

49 Mesela, *Constitutio Domus Regis*, c. 1135-9, ed. *Dialogus de Saccario*, C. Johnson (London, 1950), s. 129-35; kiliseye ait haneler, sekülerleri kapsayabileceği veya onlar tarafından yönetilebileceği için, laik/din adamı ayrımı yapay olabilir.

50 *English Lawsuits from William I to Richard I*, ed. R. C. Van Caenegem (London, 1990-91), cilt ii, s. 397-404, no. 48.

51 1071 yılına ait toprak işlerine ilişkin Katalan sözleşmesi için, T. Bilson, ed. *Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings* (Berkeley ve Los Angeles, 1984), cilt ii, s. 255-6, no. 139.

liydi. Haçlı tüzükleri devredilecek mal ve geliri kesin olarak belirledi. Şövalyelik yaşamının bu yönü dinî gözlem veya manevi kaygı kadar kültürlerinin de bir parçasıydı. Artan bir şekilde yazı içeren hukuki prosedürler deneyimi, toprak iddiaları, haklar ya da yükümlülükler –prenslerden özgür köylülere kadar- mülk sahiplerini muhasebe kültürüyle sarmaladı. Turnuvalardaki saplantılı ve simgesel aristokratik müsamaha da aynıydı. 1170’li ve 1180’li yıllara gelindiğinde, bazıları onlarca yıldır korunan ayrıntılı katılımcı listeleri derleniyordu. Turnuvalara ve şövalyelere daha yakın bulunan yazılı kazanç hesapları (*acontes*) hane kâtipleri tarafından kaydedildi. Pratik muhasebecilik ve şövalye kutlaması her iki durumda da birbirinin amacına hizmet etti; yani kâra ve şöhrete. On üçüncü yüzyıl başlarında Galli Gerald, hükümdarlarının gelirlerine göre Avrupa uluslarını kıyaslıyordu.⁵² Yüzyıl önce Birinci Haçlı Seferi dünyası şövalyelere yapılan ödemelerin ve bağış toplamının dünyasıydı; 1080’lerde ve 1090’larda İngiliz kralının, Hugues de Vermandois ve Robert de Flanders’ın hizmetlerin ve askerlerine ödeme yapmak için yapılan alıkoyma sözleşmelerinin dünyasıydı; İngiliz *Exchequer* kayıtlarının muhasebe abaküsünün dünyasıydı; *Domesday Book*’un dünyasıydı. Bohemund’un Antakya’daki *compotusu* (muhasebe kayıtları) garip bir istisnadan ziyade, her yere nüfuz etmiş bir hesaplama zihniyetinden bahsediyordu.

Böylece Üçüncü Haçlı Seferi’nin mali kayıtları geniş bir yazılı kayıt geleneği içinde işledi. Vaizler, *crucesignatinin* yeminlerine sadık kaldıklarından, ayrıcalıklardan yararlandıklarından emin olmak ve askerî planlamaya yardımcı olmak için haçı kabul edenlerin listelerini tuttular. Dünyevi hükümdarların temsilcileri, Selâhaddîn Öşrû veya diğer vergilerde olduğu gibi vergi vermekle yükümlü olanları ya da vergiden muaf olanları değerlendirmek için bu tür bilgilere ihtiyaç duyuyorlardı. Papalık ve elçileri, askere alınanların, vergi tahsilatının, istenen bağışların ve yemin kefareti için nakit verilen paranın kayıtlarını muhafaza etti. III. Innocentius, Dördüncü ve Beşinci Haçlı Seferleri için hazırladığı hükümlerde bunu açıkça ortaya

52 *History of William Marshal*, ed. A. J. Holden (London, 2002-6), s. 230-31, II. 4538-40, 1179’da Lagny turnuvasındaki şövalyelerin yazıları 1220’lerde Marshal’ın biyografi yazarında mevcuttur (listenin tamamı II. 4457-780) ve s. 174-5, II. 3414-24, mutfak kâtibi Wignart’ın Marshal ve Jouylu Roger kayıtları, Marshal’ın biyografi yazarın teftişi için korunmuştur. Gerald of Wales, *De Principis Instructione, Opera*, cilt viii, s. 316-18.

koymuştu. Daha önce üzerinde durulduğu gibi Venedik Antlaşması'nda yer alan rakamlar, bir Haçlı askerinin maliyetinin Friedrich Barbarossa tarafından yapılan tahmini ya da oğlunun 1195'te şövalyelerine yaptığı teklif, Jean de Joinville'in ücret giderinden veya 1147'de "Tanrı'ya hizmet eden şövalyeleri korumak için" kaynak toplayan Bavyeralı bir şövalyenin hesaplamalarından daha fazla rastgele yapılmış tahminler değildi.⁵³ I. Richard'ın donanmasına ilişkin hesapların bir kısmı günümüze ulaştı. IX. Baldwin de Flanders'ın 1202'de Flaman donanmasına yaptığı yatırımın veya daha az savurgan ölçekteki 1140'lar ve 1190'larda Köln, Londra, Bristol, Boulogne, Southampton, Ipswich'te yaşayan sakinlerin yaptığı yatırımların, 1090'lardan itibaren Cenova, Pisa ve Venedik'te yapılanlardan daha az rasyonel olduğunu varsaymak için hiçbir neden yoktur. Nakliye maliyetleri deniz ve nehir kıyılarındaki ticaret şehirlerinin refahını belirledi. Eğer ücretsiz deniz taşımacılığı olasılığı olsaydı, Sicilyalı II. Roger'ın 1146'da VII. Louis'ye yaptığı teklifin en çekici ve en cömert unsurunu oluştururdu.⁵⁴ Acemi denizciler için ücret giderleri keyfi değildi. On birinci ve on ikinci yüzyıl serdümenleri, yanlarında on dördüncü yüzyıl başlarında Ramon Muntaner'in Yunanistan'daki paralı Katalan Kumpanyası'nı yönetirken kullandığı türden yazılı hesap defterleri taşımaları bile -ki yapmadıklarını gösteren hiçbir kanıt yok- yalnızca borçları kaydetmek için de olsa bütçeler ve bilanço tabloları kullanıldı.⁵⁵ VII. Louis, Haçlı Seferi borçlarını gerektiği kadar ödeyebildi. Hem o hem de alacaklıları Templierler, Louis'nin halefleri için yaptıkları gibi daha genel bir temele dayanan hesap tuttular. Sekülerler de dâhil geri ödemeleri güvence altına almakla görevli kraliyet yönergeleri, büyük olasılıkla bir tür faturaya dayanıyordu.

MALİYETLER

Bütçeler ve hesaplar maliyetlerin ölçeğini açığa çıkardı. 1090'lar-dan sonraki yüzyıllarda Doğu Akdeniz'e düzenlenen Haçlı Seferleri daha da pahalılaştı. Buna rağmen ilk başlardaki sermaye masraf-

53 "Ad sustentaculum militantum deo in loco prescripti martyrıs", *Die Traditionem des Klosters Tegernsee 1003-1242*, ed. P. Acht (Munich, 1952), s. 189, no. 250.

54 Odo of Deuil, *De profectione*, s. 10-11, 14-15. Bu müzakerelere dair tek kaynaktır.

55 *Cronica de Ramon Muntaner*, ed. F. Soldevila (Barcelona, 2011), bölüm 225, 233; bu referansı, Profesör David Jacoby'nin yakında çıkacak makalesine borçluyum.

larının olağan askerî harcamaları gölgede bıraktığı, para yardımı veya akıllı yönetim olmadan sabit mülkleri nakde çevirmenin potansiyel olarak yanına varılamaz fiyatlarda olduğu en başından belliydi. Bütçeler ne kadar ayrıntılı ve karmaşık olursa, mali zorluk da bir o kadar belirgin hâle geldi. Fakat bütçe belirlemeden ziyade politika tarafından belirlenen maliyetler, “ne kadar?” yerine “bunun için yeterli param var mı?” sorusunu ön plana çıkardı. Bu, savaşın ortak bir özelliğidir. Haçlı Seferleri, maddi destek verenler için isteğe bağlı değildi. Fiyatı ne kadar yüksek olursa olsun, Hristiyan âleminin hayatı ve yüce çıkarlarının korunması için gerekli görülüyorlardı. Bu masraflar olağanüstü olabilirdi. IX. Louis’nin 1247 ve 1257 yılları arasındaki Haçlı Seferi masrafları 1.537.571 *livres tournois*ya, yani belki de kraliyet gelirlerinin beş katına mâl olmuştu.⁵⁶ Marino Sanudo’nun 1320’lerde, üç yıl boyunca Mısır kıyılarını güvence altına alacak 900 süvari ve 15.000 piyadeden oluşan ön Haçlı Seferi’nin maliyetine ilişkin tahminleri, iki milyon florinin veya Papalığın yıllık gelirinin yaklaşık on katının üzerine çıktı. Ayrıca Mısır’ı fethetmek için yapılacak genel Haçlı Seferi’nin iki yıl süreceğini ve beş milyon florine mâl olacağını öne sürdü. 1323 Fransız projesi Fransız idaresi tarafından, 26 gemi, 4.800 mürettebat, 3.000 arbaletçi ve 300.000 *livres parisise* mâl olacağı şeklinde özenle maliyetlendirildi. Fransa kralının 1322 ve 1325 yılları arasındaki yıllık geliri, dinî vergiler, krediler, para cezaları, paranın işletilmesinden elde edilen kârlar vb. ile 213.000 ila 242.000 *livres parisise* arasında değişiyordu. Bu üç yıllık sürede yıllık gelir 477.000 ila 610.000 *livres parisise* arasındaydı.⁵⁷ IX. Louis’nin ilk Haçlı Seferi’nin hesapları günümüze ulaştı. Çünkü 1330’larda bir Haçlı Seferi teklif eden VI. Philippe’in emrindeki memurlar tarafından kraliyet arşivinde kopyalandılar. Böylece Philippe’e, büyükdedesi Louis’nin denediği gibi Kilise’den büyük bir meblağ para yardımı almadan bir Haçlı Seferi’ni karşılayamayacağını gösterdiler. Louis’nin bir milyon *livre parisise* (1,5 milyon *livre tourois*) değerindeki toplam harcamaları, aradaki yıllarda para biriminin değer kaybetmesi ve devalüasyonun görmezden gelinmesine rağmen 1250-53 yıllarının ayrıntılı hesaplarıyla birlikte

56 RHF, cilt xxii, s. 404, 513-15; kıyaslama için W. Jordan, *Louis IX and the Challenge of the Crusade* (Princeton, 1979), s. 78-9 ve no. 94-95.

57 Housley, “Costing the Crusade”, s. 47-52; F. Cardini, “I costi della crociata”, *Studi in memoria di Federico Melis* (Naples, 1978), cilt iii, s. 179-210; J. B. Henne-
man, *Royal Taxation in Fourteenth Century France: The Development of War Finan-
cing 1322-1356* (Princeton, 1971), s. 348-9, Tablo 2.

600.000 ila 700.000 *livres parisise* (1.053,476 *livres tournois*), yani Philippe'in 1330'lardaki yıllık gelirine denk geldi.⁵⁸

Açıkça görüldüğü gibi yatırım yükü, desteklenen kişi sayısına bağlıydı. 1250 yılında kendileri veya çok küçük maiyetleri için ödeme yapan ve Messina'da zor durumda kalan St. Victorlu zanaatkâr Haçlılar, akıllı bir terzinin yıllık gelirinin üçte birine veya ünlü bir aşçının bir aylık gelirine eşit olabilecek miktarda ulaşım, yiyecek ve su gibi temel ücretlerle karşı karşıya kalacaklardı.⁵⁹ Maliyetler, daha varlıklı maiyetlerin liderleri için harcanabilir yıllık gelirleri katbekat aşabilir, daha büyük haznedarlar aramak için ek teşvikler verilebilirdi.⁶⁰ Zırh, silahlar, katırlar, atlar, koşum takımları, at nalları ve ev eşyaları dışında, madeni para, külçe veya levha nakit para gibi sermaye maliyetleri çok önemliydi. Fakat teçhizat, ordudakilerin mali rotası ve zanaatkâr sınıflarına rağmen yiyecek ve ücretler ucu açık hükümlerdi. Orta Çağ zenginleri toplumun geri kalanına kıyasla olağanüstü derecede zengin olsalar bile Haçlı Seferi masrafları devasa boyutlara ulaşabilirdi. Buna rağmen şaşırtıcı bir şekilde tüm masrafları karşıladılar.

Birinci Haçlı Seferi'nin mali masrafları hesaplanamaz. Bir şövalyenin yılda 144 gümüş şiline, savaşçı olmayanın ise yaklaşık 18 şiline ihtiyacı olabileceği tahmin ediliyor. Bu nedenle Lecce'li Tancred'in 4 ila 100 arasında gezinen mütevazı şövalye maiyeti bile, sıradan bir şövalyenin topraktan kazandığı gelirin yüzlerce katına, yani yılda 300 ila 700 pound arasında bir miktara mâl olabiliirdi.⁶¹ Muhtemelen binlerce şövalyesi ve daha binlercesi olsaydı, -yakın zamanda yapılan bir tahmine göre yaklaşık 7.000 soylu ve şövalye ile yaklaşık 20.000 destek birliği önerdi- maliyetler hesaplanmaktan ziyade hayal edilebilirdi.⁶² Oldukça spekülatif olan bu rakamlar yalnızca gider ölçeğinin bir göstergesi olarak yararlıdır. Yakın tarihli bir başka tahmin, Godfrey de Bouillon'un çeşitli kay-

58 IV. Philippe'in geliri için bk. Henneman, *Royal Taxation*, s. 349-51.

59 B. Kedar, "The Passenger List of a Crusader Ship", *Studi Medievali*, 13 (1972), s. 271-2; RHF, cilt xxi, s. 262-3 yukarıda s. 227.

60 Riley-Smith, *First Crusaders*, s. 112 ve genel olarak s. 109-35; Murray, "Money and Logistics", s. 230-32.

61 Murray'dan elde edilen rakamlar, "Money and Logistics", s. 234, şilinelere ulaşmak için 12'ye bölünebilen peniyi hesaplayan kişi, Ralph of Caen, *Gesta Tancredi*, RHC Occ., cilt iii, s. 630, 703, çev. Bacrach and Bacrach, *Gesta Tancredi*, s. 56, 155; *Gesta Francorum*, s. 59.

62 Riley-Smith, *First Crusaders*, s. 109.

naklardan yaklaşık olarak 1875 pound toplamış olabileceğini iddia ediyor. Robert de Normandy, 1096'da düklüğünün ipotek tutarını 6.600 sterline çıkardı. Bunlara rağmen bu liderler, Bizans'tan alınan bağışlara, ganimetlere, yağmalara, haraçlara, koruma ücretlerine veya yol boyunca beklenmedik paralara da ihtiyaç duyuyorlardı. Ocak 1099'da Raymond de Saint Gilles, Godfrey ve Robert de Normandy'e belki de 100 şövalyenin maiyetini yansıtacak şekilde 10.000'er şilin, yani 500 pound önerdi. Bu tür meblağlar azımsanmayacak derece önemli olmalarına rağmen Kudüs'e son ilerlemeyi kapsayan sadece kısa süreli sözleşmelere işaret ediyor.⁶³ Daha etkileyici olanı, Raymond'un papazına itibar edilebilirse, birkaç hafta sonra Haçlıları satın almak için sırasıyla Trablus ve Cebele emirlerinden tedarik edilen 15.000 altın (görünüşe bakılırsa bir altın parçası sekiz veya dokuz şiline dönüştürülebiliyordu) ve 5.000 altın, kronikçinin miktarına göre 8-9.000 pound verildi.⁶⁴ Bu rakamlardan herhangi biri az miktarda da olsa doğruysa, on binlerce kişiden oluşan bir birliğin sadece ilk yıl için toplam faturası, Haçlıların çekildiği bölgelerin krallarının birleşik kraliyet gelirlerini kolayca gölgede bıraktı. Finansman sağlamanın ortak bir girişim olduğu, kıtanın yarısına yayıldığı, farklı liderler, lortlar, adamlar, serbest çalışanlar ve diğerleri arasında paylaşıldığı farz edilse bile, bunlar beklenen ya da öngörülmeyen ürkütücü meblağlardı.

Maliyet, kaçınılmaz şekilde İkinci Haçlı Seferi umutlarının kuyusunu kazmaya yardım etti. Borç içinde yüzer hâlde sefere devam eden VII. Louis, önde gelen kişileri hizmetinden çıkarmak ve kendi askerlerine ödeme yapmak zorunda kaldı. Krediler, vergiler ve haraç gibi mali tedbirlere sahip ağır masraflar için kendini hazırlamıştı. Kraliyet topraklarından elde edilen gelirlerin bir ihtimal 20.000 *livre tournoisyı* aşmadığı bir zamanda, 7.500-10.000 *livre tournois* arası borç yaptığına dair kanıtlar günümüze ulaştı.⁶⁵ Louis'nin, ülkesindeki kral naiplerine gönderdiği ve âdeta dilenir bir dille yazılmış mektuplarından, doğu yürüyüşüne çıktıktan birkaç hafta sonra, yani ordusu Macaristan'a ulaştığında nakit sıkıntısı çektiği belli

63 Murray, "Money and Logistics", s. 240-1 (240 bölerek peni pounda dönüşür); Robert'ın 10.000 markını dönüştürürken, bir mark sterlini, bir poundun 0.66'sına eşitti; Raymond of Aguilers, *Historia Francorum*, RHC Occ., cilt iii, s. 271.

64 Raymond of Aguilers, *Historia Francorum*, RHC Occ., cilt iii, s. 278.

65 RHF, cilt xv, s. 499, 500-502, 508-9, nos. xlv, xlviii, lii, lxxviii; J. M. Baldwin, *The Government of Philip Augustus* (Berkeley and Los Angeles, 1986), s. 44-58.

oluyordu.⁶⁶ Durum daha da kötüye gitti. Olaya tanık olanların hatıraları, ordudakilerin durumunun liderlerinininkiyle birebir eşleştini doğruluyor. Grek pazarlarına serbest erişimin yanında 1096'da Bizans'ın yaptığı para yardımlarının olmaması işleri daha da yokuşa sürdü. Küçük Asya'daki askerî başarısızlıklar yağma yapıp ganimet kazanmayı engelledi. Fransız-Alman güçlerinin her birliği madeni para sandıkları ve kıymetli metaller taşıyıcılar da kaynak sıkıntısının artması, 1148 yılının Mart ayında Antalya'da Fransız ordusunun bölünüp parçalanmasına yol açtı. İkinci Haçlı Seferi'nde çekilen mali sıkıntılar, Suriye ve Filistin'deki kederli başarısızlıklara yazılan ağıtlardaki ahlaki hakaretlere kıyasla ikinci planda kalmış olabilir. Fakat Haçlı Seferi planlayıcıları tarafından unutulmamıştır. 1160'lardan itibaren Batılı hükümdarların Doğu Akdeniz'e yapacakları Haçlı Seferleri için hazırlanan her proje, 1166 ve 1185 yılları ile ünlü 1188 Selâhaddin Öşrû'nde olduğu gibi vergilendirme teklifleriyle başladı. İkinci Haçlı Seferi'nde maliyetleri karşılama noktasında yetersiz kalınması kalıcı bir miras bıraktı. Bunların tamamı, başarısızlığın doğurduğu gerçeklerdi.

Üçüncü Haçlı Seferi harcama ölçeğini tasdik etti. İngiliz kraliyet idaresi kayıtları ana maliyetin ücretler olduğu izlenimi uyandırıyor. *Exchequer* hesaplarından elde edilen rakamlara göre 1190 yılındaki İngiliz donanmasının masrafları, buna 1188-9'daki Alman ordusu gibi karada konuşlu bir ordunun kaçınabileceği mürettebat masrafı da dâhildir; toplam masrafın üçte ikisini oluşturabilir. 1190'daki hesaplamaları yapanlar için geçerli olmasa da kesin rakamlar spekülâtif kalır. I. Richard'ın 100'den fazla gemiden oluşan donanmasının büyüklüğüne ilişkin makul bir tahmine göre, -5.700 poundluk gemi kiralama maliyetiyle- birlikte yıllık ücretler yaklaşık 8.700 pounda ulaşmış olabilir. Dolayısıyla üçte iki oranına göre hesaplama yaparsak, 14.400 poundluk toplam harcamanın yüzde 60'ına ulaşıyor.⁶⁷ Pek çok *crucesignati*, seksen donanımlı birlik taşımak için gemilerini memur eden Londralılar gibi kendi masraflarını karşılarken, kraliyet ise diğer pek çok kişiye ulaşım aracı sağladı. Kral, krallığının yoksulları ve memurları arasında yer almayan Hospitalierlere bile bir gemi bağışladı.⁶⁸ Ücretler ve gemi kiralama maliyetin yalnızca

66 RHF, cilt xv, s. 484, no. xii; Fransız seferinin yakın tarihli kaydı için bk. Phillipes, *Second Crusade*, s. 184-206.

67 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 80-81 ve genel olarak s. 57-85.

68 Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 89-90; *Pipe Roll 2 Richard I*, s. 8-9.

bir kısmını oluşturunuyordu. Richard'ın gemileri, Baldwin de Flanders'ın 1202'deki gemileri gibi mürettebat ve askerlere ilaveten -silahlar, zırhlar, giysiler vb.- askerî teçhizat ve yiyecek taşıyordu. Bir anlatıcı, Akdeniz'e geçerken İberya çevresinden dolaşılmasına rağmen atların da sevk edildiğini iddia etti.⁶⁹

Exchequer hesapları, kraliyetin at nallarına (1190 yılında en az 6.000 at nalı için 50 pound), oklara, arbalet civatalarına, Essex peynirlerine (31 pound 5 şilin), Cambridgeshire, Gloucestershire ve Hampshire'dan gelen baklagillere (15 pound 4 şilin 8 peni) ve Lincolnshire, Essex ve Hampshire'dan gelen 14.000'i aşkın kurutulmuş domuza (101 pound 7 şilin 11 peni) yaptığı yoğun yatırımları da gösteriyor. (Bu dönemde bir işçi günde 1 peni kazanabilir, bir şövalyenin yıllık geliri ise rahatlıkla 10 ila 20 pound arasında olabilir.) Hampshire şerifinin 1190 yılındaki Haçlı Seferi tedarikleri için yaptığı harcamalar, hazırlıkların kapsamını şöyle gösterir: Domuz pastırması için 58 pound, baklagil için 20 şilin, 10.000 at nalı için 14 pound civarı, yüz kilo peynir için 20 pound civarı, sekiz gemi için 25 pound civarı, malzemelerin ve hazinenin taşınıp depolanması için ise 12 pound 2 şilin 1 peni. Yiyecek ve para da hamilerin para birimi olarak kullandıkları unsurlardı.⁷⁰ Görünüşe bakılırsa I. Richard Akkâ'da, 4.000 ölçek buğday, 4.000 parça domuz pastırması ve 4.000 gümüş poundla Champagne kontunun bağlılığını kazandı. Bu, VI. Heinrich'in 1195'te Haçlı maiyetine sunduğu altın ve tahıl sözleşmeleriyle paralellik gösteren bir anlaşmaydı.⁷¹ Richard'ın 1190 yılında, muhtemelen 14.000 poundun üzerinde masraf ederek oluşturduğu donanmasının maliyetlerine, kara yoluyla Fransa üzerinden Akdeniz'e götürdüğü, belki de 3.000'in üzerindeki askerî kuvvetinin masrafları da eklenmelidir. Bu harcamayı bir çerçeveye oturtmak gerekirse, 1187 ve 1190 yılları arasında *Exchequer* hesaplarına yansıyan kraliyet gelirleri 25.000 pound civarındaydı. Buna Yahudilerden alınan ek vergiler, Haçlı Seferi vergileri, para cezaları veya beklenmedik kazançlar da dâhil değildi. Ayrıca Fransa Kralı II. Philippe, Richard'ın Fransız topraklarından geçiş için ödediği 24.000

69 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 82; Villehardouin, *La Conquête*, cilt i, 50-53; Richard of Devizes, *Chronicle*, s. 15, binek ve yük atları, belki de Richard'ın maiyetine ve Marsilya'daki küçük filosuna katılmak için gönderilmişti. Aşağıda bk. 335.

70 *Pipe Roll 2 Richard I*, s. 131, kıyaslama için s. 1, 53, 104, 112; *Pipe Roll 3 Richard I*, s. 11, 128; demir tedariki için *Pipe Roll 35 Henry II*, s. 106.

71 Richard of Devizes, *Chronicle*, s. 42; *Chronica Coloniensis*, s. 157.

marklık olağanüstü harcamada indirim yaptı.⁷² Kralın düzenlediği Haçlı Seferi'nin birinci yılı için yapılan ilk harcamalar ve öngörülen maliyetler, neredeyse bir yıllık kraliyet geliriyle eş değerd.

Fransız kraliyet maliyesinin detayları kıyaslandığında tam gelişmemiş olmasına rağmen II. Philippe'in harcamaları aynı sıradaydı. Kral, Cenovalılara 650 şövalye, 1.300 şövalye yaveri ve atları, dört aylık erzak ve şarabı taşımaları için 5.850 mark ödedi (muhtemelen bundan sona gerçekleşti). Eğer bir şövalyenin masrafı bir yaverden iki kat daha pahalıysa, şövalye başına 41/2 marka veya hemen hemen yıllık gelire denk gelir. Ancak kraliyet için maliyet makul olmaktan fazlası olabiliirdi. Cenova'yla yapılan anlaşma kraliyet gelirinin yüzde 60'ına karşılık gelmiş olabilir. Kraliyet methiye yazarının aktardığına göre, buna Philippe'in önde gelen nüfuzlularından bazılarının kefaretni ödemek için Sicilya'da yaptığı 2.800 mark (6.500 livres parisis) ve 400 ons altınlık aşırı harcamayı da eklersek, belki de kraliyet gelirinin dörtte birine eş değer bir miktar ortaya çıkabiliirdi.⁷³ Philippe'in, Richard'ın alacağı Sicilya borçlarından pay almaya hevesli olması boş yere değildi. Böylece 40.000 ons altının üçte birini aldı. Şüphesiz Fransa ve İngiltere kralları hizmetlilerinden çok daha iyi durumdaydı. Mülklerinden kazandıkları gelirin dışında büyük meblağlarda nakit paraya erişme fırsatı yakaladılar. Uzun yıllar gelir ve mali yönetim konularında deneyim kazanmış memurların aksine, en fazla birini icra ediyorlardı. Krallar her seviyeden katılımcıya para yardımı yapma hususunda lider rol üstlendiler. Haçlı Seferi daima zengin adamın macerası olmuştur. Yalnızca en zenginlerin kaynakları böylesine uzun mesafeli askerî ve denizci girişimleri sürdürmeye yeterdi.

On ikinci yüzyıldan alınan dersler, on üçüncü yüzyılda finansal tedbirler almaya teşvik etti. Enflasyon ve deniz taşımacılığının evrensel kullanımı sonucunda harcama seviyeleri artmaya devam etti. On üçüncü yüzyılın belli başlı Haçlı komutanları arasında sadece Macaristan Kralı Andrew, 1217/18 kışında Akkâ'dan dönüş yolunda Küçük Asya'nın yollarını ve düşmanlığını şans eseri geç-

72 D. Carpenter, *The Struggle for Mastery. Britain 1066-1284* (London, 2003), s. 220, 246; R. Barlett, *England under the Angevin and Norman Kings* (Oxford, 2000), s. 175-7; Baldwin, *Government of Philip Augustus*, s. 50-51; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 79.

73 Rigord, *Oeuvres*, cilt i, s. 106; *Recueil des actes de Philippe Auguste*, cilt i, no. 252.

ti.⁷⁴ Deniz yolculuğunun yaygın kullanımı doğrudan maliyetlere eklenirken, yüksek maliyetleri gemilerde taşınan savaşı olmayan unsurların sayısını azalttı. Bir kara ordusu yağma yaparak erzak toplayabilir, kendini yenileyebilir ve hatta yol boyunca neredeyse kendi masrafını karşılayabilirdi. Denizdeyse nakliyeciler ön ödeme talep ediyorlardı ve yolculuğa çıkılmadan önce erzak temin edilmesi gerekiyordu. Zaman ve dolayısıyla kaydedilen toplam masraf organizatörlerin kazandığı tazminattı. Böylece on ikinci yüzyılda yüksek maliyetlere ve merkezi komutaya daha fazla bağlı olma eğilimi hızlandı. Alman Kralı VI. Heinrich'in 1195 yılında planladığı seferde 500 şövalye ve 500 çavuştan oluşan ücretli maiyeti ona 2.000 ons altına mâl oldu. 1201 yılında Karun kadar zengin Champagne kontu, 50.000 *livres*lik devasa bir meblağın Haçlılara ödenmesini vasiyet etti. Daha önce görüldüğü üzere Venedik Antlaşması'nda 85.000 mark, belki de 170.000 *livres paris*lik bir maliyet öngörülmüştü. Bu miktar Fransız kralının yıllık gelirinin çok üzerindediydi. II. Philippe'in 1202'de İngiltere Kralı John'la yaptığı savaşta sahip olduğu bütçenin de yaklaşık iki katıydı.⁷⁵ Haçlılar toplam tutarda temerrüde düşseler de 50.000 markın üzerinde bir miktar topladılar ve bu, onların bireysel olarak kendilerini yeterli sermayeyle donatabildiklerinin bir göstergesiydi. Tek sorun gereken miktardan daha azına sahip olmalarıydı. Geriye dönüp bakıldığında, III. Innocentius'un başarısızlığa uğrayan 1199'daki Kilise Vergisi önerisinin ne kadar büyük öneme sahip olduğu ortaya çıktı.

Maliyetler de taşımacılara düştü. Yakın zamanda hesaplandığına göre Venedik 1201 yılında 30.000 neferden oluşan Haçlı ordusunu taşımak için savaş kadirgaları, at nakliye ve kargo gemileri gibi çeşitli türlerde 200'den fazla gemiyle mürettebat tedarik etmeyi taahhüt etti. Üstelik bununla kalmayıp, kendi bünyesinden 7.600 kadar mürettebattan oluşan 50 kagırdalık bir donanma sağlama sözü de verdi.⁷⁶ Robert de Clari, Venedik'te yeterli sayıda asker toplamak için kurayla bir tür zorunlu askerlik getirilmesi gerektiğini aktarır. Dahası böylesi bir armada inşa etmek için tüm ticari faaliyetler askı-

74 Thomas of Split, *Historia pontificum Spalatensis*, ed. L. Von Heineman, MGH *Scriptores in Folio et Charto* (Hanover and Leipzig, 1826-1934), cilt xxix, s. 578-9.

75 Baldwin, *Government of Philip Augustus*, s. 173.

76 J. H. Pryor, "The Venetian Fleet for the Fourth Crusade", in *Experience of Crusading*, cilt i, ed. Bull ve Housley, s. 103-23.

ya alınmıştı. Venedik'in sermaye yatırımı bu nedenle önemliydi.⁷⁷ 1201 anlaşması en yüksek değere sahip tek taşıma anlaşması olsa da Akdeniz'den Kuzey Denizi'ne kadar tüm tertibatlarda aynı kısıtlamalar ve sorunlar vardı. Birçok ticari işlemde olduğu gibi riskler ve çıkarlar karşılıklıydı. Haçlılar anlaşma şartlarını yerine getiremeyince, Venedik, masrafları büyük ölçüde cebinden ödedi. Bu hem lehine hem de aleyhine olabilirdi. 1250'de *St. Victor*'un sahiplerinin Messina'da huysuz Haçlı yolcular tarafından dava edildiklerinde maliyetini çıkarmaları gibi taşımacılar da yükümlülüklerini yerine getirmemeleri durumunda şikâyet etme, hatta hukuki dava açma eğilimindeydiler.⁷⁸

1214 yılında Dördüncü Lateran Konsili'nde kararlaştırılan Kilise Vergisi, 1217 ve 1221 yılları arasında Mısır'da asker toplamaya ve hem karada hem de denizde süren uzun seferleri destekleyen deniz yolculuğuna eklenen kârlara bir çözüm getirdi. Rakamlar yine çarpıcıydı. Kuzey İtalya'nın sadece bir bölgesinde şövalyeleri toplamak için harcanan para 7.730 marka ulaşmıştı. Papalığın 1220 yılı gelir ve gider hesapları 775.461 marktan (belki de bir buçuk milyon *livres parisis*) fazla Haçlı Seferi gideri kaydetti.⁷⁹ Masraf beklentisi sabit bir görüş hâline geldi. Fransa Kralı II. Philippe vasiyetinde Haçlı Seferi için 300.000 *livres parisis* bıraktı. 1223 yılında II. Friedrich planladığı Haçlı Seferi'ni garanti altına almak için Akkâ'daki bankerlere sefer için 100.000 ons altın (muhtemelen iki buçuk milyon *livres* değerinde) depozito yatırmaya –belki de hayal kurarak- söz verdi.⁸⁰

Kaydedilen bu büyük meblağlar, 1330'larda bütçeleme sürecinin parçası olarak korunan IX. Louis'nin 1248-54 Haçlı Seferi gibi on üçüncü yüzyıl Haçlı Seferi harcamalarının günümüze ulaşan en eksiksiz kayıtlarıyla analiz edilebilir. Daha önce üzerinde durulduğu gibi Louis'nin 1247 ve 1257 yılları arasındaki harcamaları 1.538.570 *livres tournois* gibi dönemin mutlak kraliyet gelirinin yaklaşık beş katı bir meblağ olarak kaydedildi. Ücretler önemli bir kalem oluştuyordu. IX. Louis'nin 1250 ila 1253 yılları arasında Kutsal Toprakları

77 Robert of Clari, *La Conquête*, s. 8, 9, 10, çev. McNeal, *Conquest*, s. 38, 39, 40.

78 Kedar, "Passanger List".

79 *Registro del Cardine Ugolino d'Ostia*, ed. G. Levi (Rome, 1890), *Fonti per la storia d'Italia*, cilt viii, s. 128-33, no. cv; Powell, *Anatomy of Crusade*, s. 97-102, özellikle Tablo 5:1.

80 Baldwin, *Government of Philip Augustus*, s. 353 ve n. 94; MGH *Constitutiones et Acta Publica Imperatorum et Regum*, ed. L. Weiland (Hanover, 1896), IV-ii, s. 129-31, no. 102.

korumak üzere yaptığı masrafı yansıtan ayrıntılı bir rapora göre, harcamalarının yüzde 23'ü sadece şövalyeler için yapılmıştı. Bu da harcanan 1.053.476 *livre tournois* 17 şilin 3 peninin 243.128 *livre tournois* 4 şiliniydi. Bu dönemde nakliye masrafları 32.000 *livres*-ken, daha öncesinde Haçlıları taşıma maliyeti 47.000 *livres*ten bile fazlaydı. Marsilya, Aigues Mortes ve Cenova'dan düzinelerce gemi kiralamanın maliyeti muhtemelen yüz binlerce *livre tournois*ya ulaşıyordu. En büyük gemilerin her biri Louis'ye 7.000 *livre tournois*ya mâl oldu. Gemiye binmeden önce bile mürettebatın yiyecek masrafı 2.000 *livre tournois*ya ulaşmıştı. Yelken, halatlı direk, dümen vb. deniz teçhizatının faturası yaklaşık 4.500 *livre tournois*yı (5.926 *livre viennois*) buldu. Bir yıllık (1251-2) erzak temini için ise 31.595 *livres tournois* harcadı. Modern tahminler Louis'nin ordusundaki günlük harcamaların iki yılın sonunda 700.000 ila 2.000.000 *livre tournois*ya ulaştığını gösteriyor. Bir hesaplamaya göre günlük masraf miktarı 1.000 *livres tournois*ydı.⁸¹ Daha düşük sınıftan lortlar ve şövalyeler de benzer masraflarla karşılaştı. Bir yıldan kısa bir süre önce, 1250 yılında, Louis'nin kardeşi Alphonse de Poitiers, sözleşmeli birliklerini hesaba katmazsak, gemilere ve denizcilerin ücretlerine 6.000 *livre tournois*dan fazla harcadı. Joinville gibi Alphonse'un da Mısır'a düzenlenen Haçlı Seferi'nde kral tarafından maddi olarak desteklenmeye ihtiyacı olması durumunda, ordusundaki birliklerin çoğuna para yardımı yapabiliirdi.⁸² Louis'nin eliaçıklığı, istisnai ölçüde de olsa yeni değildi; uzun bir geleneğin tekrarıydı. 1099'da Raymond de Saint Gilles, 1148 yılında Akkâ'da III. Conrad, yine Akkâ'da 1191'de I. Richard ve 1219-21 yıllarında Kardinal Pelagius Dimyat'ta aynı şeyi yaptı.

Yirmi yıl sonra Louis'nin mali gücü daha da kuvvetliydi. Düzenleyeceği ikinci Haçlı Seferi için 1269 yılında İngiltere Kralı Edward ve Béarn Vikontu Gaston'a şövalye kiralamaları için 70.000 *livre* borç verdi. Edward bu şövalyelerin her birine 200 *livre* ya da 100 mark ödemişti. Muhtemelen 280.000 *livre* mâl olan kırk yeni gemiden müteşekkil bir donanma oluşturuldu.⁸³ 1201 Venedik Antlaşması'nda denizcile-

81 RHF, cilt xxi, s. 404, 513-15; A. Jal, *Pacta Naulorum, Collection de documents inédits sur l'histoire de France* (Paris, 1841-8), cilt i, s. 605-9; cilt ii, s. 51-67; Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, özellikle s. 70-79, 103-4.

82 Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, s. 71.

83 Tartışma için bk. Llyod, *English Society*, s. 115-19; J. R. Strayer, "The Crusades of Louis IX", *A History of the Crusades* içinde, genel ed. K. Setton (Madison, 1969), cilt ii, s. 510-12.

rin ödemeleri olayındaki gibi nakliye giderine ek olarak, maliyetlerin büyük kısmını oluşturan (birliklerin ve mürettebatların) ücretlerinin toplamı yine içinden çıkılmaz bir hâl aldı. 1270 yılında düzenlenen Haçlı Seferi için kapsamlı rakamlar bulunmasa da İngiltere ve Fransa'da maliyetleri karşılamak üzere toplanan meblağlar, özellikle bu sıralarda tanzim edilen sözleşmeli askere alımlar için yüksek harcamalar yapıldığına işaret ediyor. Paralı Haçlılar, on üçüncü yüzyılın merkezi olarak toplanan askerlerine veya Doğu Akdeniz'e ulaştıktan sonra toplanan yardımcı ordulara kıyasla, genellikle daha profesyonel olarak kabul edilmişlerdi. Ancak "Tanrı'nın ordusunda ücretli olmak", Newburghlu William'ın kuru bir şekilde Austria Dükü V. Leopold'ü tanımladığı gibi büyük ihtimalle, başından beri seferlerde savaşan Haçlıların büyük bir kısmı için geçerliydi.⁸⁴ İster Avrupa'da ister Afrika'da veya ister Levant'ta olsun, tüm Hristiyan âleminin savaşları bu şekilde yönetildi (burada kullanılan *conduco* kelimesi, Orta Çağ Latincesinde kiraliyorum anlamına gelebilir).

Bu, Marino Sanudo'nun tahminlerini türettiği dünyaydı. Bununla birlikte IX. Louis'nin Haçlı Seferlerinin masraflarının ve İngiltere Kralı Edward'ın harcamalarının, ölçeklerine rağmen büyük oranda çeşitli para toplama araçlarıyla karşılandığı dikkate alınmalıdır. En savurganların, uzun vadeli finansal hasara en çok bağışıklık kazananlar oldukları belli oldu. Örneğin İkinci Haçlı Seferi VII. Louis'yi iflas ettirmedi. Üçüncü Haçlı Seferi de II. Philippe'in gözü doymaz iktidarına, I. Richard'ın fidye toplama yeteneğine veya beş yıl boyunca Fransa'da savaşmasına zarar vermedi. Haçlı Seferlerinin masraflarını karşılama kabiliyeti krallarla veya papalarla sınırlı değildi. Winchester Piskoposu Peter des Roches'un kaynakları, 1220'lerde yaptığı Haçlı Seferi masraflarıyla açıldı.⁸⁵ Şüphesiz Winchester Batı Hristiyanlığındaki en zengin piskoposluklardan biriydi ve Peter des Roches deneyimli ve etkileyici bir idareciydi. Belki de bu yüzden onun durumu bir istisna teşkil ediyordu. Her ne kadar daha önceleri sermaye bulmak zor olsa da Haçlılara para yardımı yapmanın kurumsal yolları kapsam ve değer olarak arttı. Bu sebeple Haçlı Seferi düzenledikten sonra yoksullaşan büyük lortlara rastlamak zordur. Çoğu, daha sonra eylemlerini savurgan bir şekilde anmak konusunda yeterince zengin görünüyordu.

84 William of Newburgh, *Historia rerum Anglicarum*, ed. R. Howlett (London, 1884-5), cilt i, s. 360, 383.

85 N. Vincent, *Peter des Roches* (Cambridge, 1996), özellikle s. 235-6.

Birçok Haçlının savaşa alışması ve normal gelirlerinin genellikle sefere yönelik olması bunun bariz bir nedenidir. II. Philippe'in 1202-3 yıllarında, İngiltere Kralı John'la karşılaşmak için 90.000 *livres paris*lik savaş bütçesi yapmış olabileceği hesaplaması, Champagne kontunun 50.000 *livre*lik mirasına ve Venedik Antlaşması'nın 85.000 mark (ya da 170.000 *livres paris*) şartına bir anlam kazandırır.⁸⁶ 1189-90 yıllarında Haçlı Seferi için dillere düşen harcamalar yapan I. Richard'ın 1194'teki 100.000 poundluk fidyenin büyük bir kısmı karşılandı. Kral bu kadar harcamadan sonra krallığını vergilendirmeye devam edebilir ve hatta Château Gaillard adında bir kale inşa etmek için 11.000 pound (ya da yaklaşık 30.000 *livres paris*) ödeyebilirdi.⁸⁷ Yüz yıl sonra I. Edward'ın Haçlı Seferi maliyetleri, Galleri fethedip kontrol altına almak, İskoçlarla savaşmak veya Gaskonya'yı savunmak için harcadığı meblağla kıyaslandığında önemini yitirdi.⁸⁸ Fransız krallarının da savaşacak ya da planlayacak başka savaşları vardı. On üçüncü yüzyıl ortalarında Fransız şövalyeleri, Haçlı Seferi'ne katılsın ya da katılmasın, yılda yaklaşık 160 ila 200 *livre tournois* kazanıyorlardı. Bu, yiyecek, atlar vb. malzemeler dışarda tutulursa, Louis'nin Haçlı Seferi'nin günlük 7 şilin 6 peni ücretinden biraz fazlaydı. Bu da toplam ücreti hemen hemen eşitliyordu.⁸⁹ Velhasıl, Haçlı Seferleri liderlerinin ve katılımcılarının askerî-mali deneyimleri veya varsayımları dışında faaliyet gösteriyor gibi görülmemelidir. 1295 yılında İngiltere'yi işgal etmek üzere hazırlanan bir Fransız planında, yaklaşık 10.000 kişilik bir kuvveti taşıyacak 50 gemilik bir donanmanın aylık ücret ve yiyecek masrafı 11.900 *livres tournois*, yani yıllık yaklaşık 143.000 *livres tournois* olarak öngörüldü. İki yüzyıl önce, 1066'da Normandiyalı William, çağdaşlarının kabul ettiği gibi büyük bir maliyetle ve muhtemelen benzer bir güçle İngiltere'yi başarıyla işgal etmişti.⁹⁰ Savaşın ağır masrafları Haçlı Seferlerine özgü değildi. Kraliyete, lortluğa ya da şövalyeliğe ait gelir, Haçlı Seferleri içindi.

86 Baldwin, *Government of Philip Augustus*, s. 173.

87 Carpenter, *Struggle for Mastery*, s. 262.

88 M. Prestwich, *Edward I* (London, 1988), s. 200 (Wales'te 120.000 pound) ve 400 (1294 ve 1298 yılları arasında Fransa ve İskoçya savaşlarında 750.000 pound); kıyaslama için Llyod, *English Society*, s. 144-8.

89 Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, s. 67 ve n. 22.

90 E. Boutaric, "Documents relatives a l'histoire de Philippe le Bel", *Notices et Extraits*, 20 (1865), s. 112-18, no. v; William of Poitiers, *Gesta Guillelmi*, ed. R. H. C. Davies ve M. Chibnall (Oxford, 1998), s. 102.

BİR HAÇLI SEFERİNİN MASRAFINI ÖDEMEK

Bir Haçlı Seferi için bireysel olarak ödeme yapmanın altı yolu bulunmaktaydı: mülklerin satışı; her ikisi de karşılıklı hediyeleşme maskesiyle gizlenen ipotek (faiz ödemesi içeren bir kredi için teminat olarak verilen rehinli mülk) veya daha yaygın olan vifgace (rehin olarak verilen mülkten elde edilen gelir); basit borçlar yoluyla kredi vermek; Haçlı Seferi sırasında yerel veya ticari hizmetler karşılığında para almak (mesela demircilik); başka bir Haçlı tarafından istihdam edilmek; kefaret parası ya da Kilise vergileri gibi bazı ortak Haçlı Seferi fonlarından sağlanan para yardımı. Dolaşımdaki madeni paranın limitleri göz önüne alındığında, çok az insan bu çarelerden birine başvurmasına gerek kalmayacak kadar yeterli nakit paraya sahipti. Bunları düzenleyip koordine etmek, ustalık, beceri, sabır ve şans gerektiriyordu. Ayrıca şövalyeler, lortlar, prensler veya krallar için mülkiyetin, kiracıların veya maddelerin yanı sıra insanlar üzerindeki hakların sömürülmesi bir başka gelir kaynağı sunuyordu. Daha önce de görüldüğü gibi Kilise tarafından verilen ve seküler otoriteler tarafından büyük ölçüde tanınan ayrıcalıklar, dinî ve yasal koruma çerçevesinde özel bir finansal statüye sahip bir *crucesignatus* donattılar.

AYRICALIKLARLA ÖDEME

1140'lı yıllarda geliştirildiği üzere, Kilise usûllerine uygun şekilde onaylanmış özel ayrıcalıklar, bir Haçlının mülkünü hukuki davalardan koruyordu (eğer mülk borçlar için teminat olarak sunuluyorsa önemli bir husustu). Bu ayrıcalıklar, geçmiş faizin geri ödenmesi ve cari kredi borçlarından muaf tutulmak ve mallarını Kilise'ye, din adamlarına veya diğer Hristiyanlara kullanım hakkı karşılığında rehin vererek para toplama özgürlüğüne sahip olmaktı. Hatta bunların, akrabalarından veya lortlarından izin almalarına gerek yoktu. Sadece onları bilgilendirmeleri yeterliydi.⁹¹ Bir başka teşvik, on ikinci yüzyıl sonunda Selâhaddîn Öşrû toplanırken Haçlıların belirli vergi muafiyetlerinden yararlanmasıydı. Bu hareket, seferlere katılma konusunda başarılı bir cazibe örneğiydi. Haçlılar yasal olarak muaf tutulmak yerine, cömert bir hükûmet tarafından yükümlülüklerini yerine getirmeyen, borçlarını ödemeyen kişiler

91 J. Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader* (Madison, 1969), özellikle s. 159-90.

olarak görülseler de İngiltere’de seküler vergilerden muafiyet kraliyet yetkilileri tarafından onaylandı.⁹² On üçüncü yüzyıl başlarına gelindiğinde genel Kilise vergilerine ek olarak, bireysel dinî makamların ve mülkün de vaiz Haçlıları destelemek için kullanılmasına izin verildi. Finans ve hiyerarşi geleneklerini bir kenara bırakma konusunda radikal görünüme sahip Haçlı Seferi ayrıcalıkları, açık arazi piyasasında artan bir şekilde hem emare hem de uyarıcı olarak iş gördüler. Bu, büyük ölçüde, Haçlı Seferi’nin popüler hâle geldiği bölgelerde nüfusun, tüketimin ve kentleşmenin artmasının sonucu olarak tarım arazilerinin kazancının yükselmesinden kaynaklandı.

Ayrıcalıklar mülkiyetle ilgili olduğundan, kaçınılmaz olarak karışıklıklar ortaya çıktı. Hükümdarlar, borç vermeyi, adalet sistemlerini ve kendi çıkarlarını korumak için Haçlı Seferi ayrıcalıklarını tanımlamaya ve sınırlamaya çalıştılar. Fransız yönetimi 1188 ve 1215 yıllarında bunu yaptı. İngiltere’de, ayrıcalığın yasal olarak kabul edilen sözüm ona Haçlılar döneminin kronolojik kapsamı, 1188’de üç yıl olarak belirlense de daha sonraki içtihatla beş yıl veya daha fazlasına kadar değişti.⁹³ Ekseriyetle mülk satışı konusundaki yasal aykırılıklar ve kültürel huzursuzluk, özellikle alıcı bir kilise veya manastır olduğunda, Haçlılar ve alıcılar arasında çift taraflı hediyeleşmenin örtmeceli kurgularını teşvik etti. İpotekler ve vifgageler üzerinde de benzer saçmalıklar yapıldı. Haçlılar ve manastırlar arasındaki müzakereler karmaşık ve uzun olabilir; fedakârlık ve cömertliğin coşkulu birlikteliğinden de çok uzak olabildi. Bireysel ve akrabalık durumuyla kimliği hem mülkle hem de gelirle sıkı sıkıya bağlıydı. Aileler, toprak sahipleri, komşuları ve hükûmetler, eğer Haçlılara verilen ayrıcalıklar toprağın Kilise’ye temlik edilmesini ve böylece aile kontrolünden, arazi piyasasından ve mali yükümlülüklerden geri çekilmesini önlemek amacıyla kendilerini teknik açıdan güçsüzleştirirse endişelenebilirlerdi. Örneğin I. Edward döneminde, vergi kaçakçılığını sınırlamaya çalışan uzun yasa dizisinden biri olan ve Kilise’ye verilen bağışları sınırlayan Mortmain (1279, 1290) de dâhil, toprağın açık kullanımıyla ilgili endişe İngiltere’de ifade buldu.

92 Brundage, *Medieval Canon Law*, s. 183-4; Roger of Howden, alias “Benedict of Peterbrough”, *Gesta Regis Henrici Secundi*, ed. W. Stubbs (London, 1867), cilt ii, s. 31; İngiliz muafiyetleri için bk. C. Tyerman, *England and the Crusades* (Chicago, 1988), s. 70

93 Rigord, *Oeuvres*, ed. H. F. Delaborde (Paris, 1882-5), cilt i, s. 84-5; *Recueil des actes de Philippe Auguste*, ed. H.-f. Delaborde ve diğerleri (Paris, 1916-79), no. 1360; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 71, 135, 204, 219, 221.

Haçlıların Yahudileri kredi olarak kullanma yasağı, sonraları tüm Yahudi kredilerinden muaf tutulacak şekilde arttırıldı. Bu, daha fazla soruna neden oldu ve yasağın uygulanması için düzenli herhangi bir kılavuz yoksa sık sık çiğnenerek onurlandırıldı. Yahudi kredi olanakları İngiltere'deki Cistercianlar gibi bazı borç veren manastırların finansmanını kolaylaştırırken, bir kez ortadan kaldırılan bu bağlantı, Yahudi mülklerine Haçlı Seferleri çıkarları doğrultusunda feodal vergiler (bir tür düzensiz, karşılıklı mutabakata dayanmayan vergi) konulması ve müsadere yoluyla düzenli olarak gölgelendi. Yahudilerden borç alma sınırı Haçlıları başka seçenekler aramaya zorlarken, kapsamlı borç muafiyeti potansiyel olarak para toplama umutlarını baltaladı. Mevcut borçlar üzerindeki erteleme hakkı ve Haçlı Seferi yemini süresince herhangi bir faiz ödemesine itibar etme yasağı, mülkiyet değerlerini ve bir Haçlının ahlaki duruşunu korumuş olabilir. Fakat aynı zamanda onların kredi notunu ve dolayısıyla bu sözü yerine getirme yeteneğini baltalama riskini de aldı. İnatçı bir kredi piyasasıyla karşı karşıya kalan bazı on üçüncü yüzyıl Haçlıları, muhtemelen daha kolay ya da ucuza borç alabilmek amacıyla borç muafiyetlerinden feragat etmek zorunda bırakıldılar.⁹⁴

Sarkastik bir üslupla konuya değinen bir yazar, bu sistemin Haçlıları, İsa Mesih'in haçını taşıyanlara yardım kisvesi altında, mülklerini genişletmekten mutluluk duyan dinî kurumların kollarına atmaya zorlamak için tasarlandığını düşünebilir. Ruhban sınıfının Haçlıların işi için yaptığı çığırkanlık bilinmiyor değildi. Birinci Haçlı Seferi hazırlıkları sırasında, Loire Vadisi'nde yer alan Tours kenti yakınlarındaki Marmoutier Manastırı inisiyatif gösterdi. Başrahip, hediyeler ve rehin almak için Brittany ve Anjou'yu ağa düşürürken, bir keşiş, hayrını manastıra yönlendirmeye ikna etmek üzere haç kuşanmış gayrimeşru çocuğunu aradı.⁹⁵ Birinci Haçlı Seferi'nden kaçan Burgonyalı Hugues de Toucy, sefere çıkmadan önce "ilahi lütuftan ve kardeşlerimizden keşiş John'un teşvikinden ilham aldık" diyerek bir kilise inşa edilmesi için Molesme Manastırı'na arazi verdi. Hugues, karşılığında 30 şilin ve değerli bir katır aldı.⁹⁶ Üç ya da dört nesil sonra, Londra yakınlarındaki Soutwark

94 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 219 ve n. 146; kıyaslama için, 1145/6, 1198, 1213, 1215, 1234 vb. Yahudi tefeciliğine dair Haçlı Seferi genelgeleri.

95 J. Riley-Smith, *The First Crusaders* (Cambridge, 197), s. 123-5.

96 *Cartulaires de l'abbaye de Moslesme 916-1250*, ed. J. Laurent (Paris, 1907-11), s. 83-4, no. 78.

Manastırından Rahip Godfrey, Scalersli Theobald Cambridgeshire'daki Longstowe'da haçı kabul ettiğinde ortaya çıktı ve yeni *crucesignatusu* (hayır amaçlı) 3 gümüş mark ve 20 şilinlik binek atı (*palfrey*, savaş atının aksine binmek için kullanılan at) karşılığında manastıra toprak bağışlamaya ikna etti.⁹⁷ Menfaatler karşılıklıydı. Manastır bağış ve himaye elde etmişti. Haçlı ve ailesi, herhangi bir sermaye kazancının üstüne, hayır işlerinin manevi güvencesini, keşişlerin dualarını ve dinî yatırım modellerinin genişletilmesini veya onayını bekleyebilirdi. Dahası bu tür anlaşmalar bağışçının mülkiyet hakkının kamuya açık beyanını ve kabulünü, her şeyden önce de bu haklara sahip olmasının meşruiyetini alenen gösteren hakları veya geliri devreden tüzüğü temsil ediyordu.⁹⁸ Böyle bir tanınma, dönemin bölünebilir, ihtilaflı ve anlaşmazlığa müsait toprak ekonomisinde ödül değerindeydi. Tanrı ve Mammon, bir kere daha pratik bir girişimde ortaklardı. Papa III. Eugenius, dünyevi ayrıcalıkların ilk defa dile getirildiği *Quantum praedecessores* adlı fermanda, paranın silahlara, atlara ve gerekli diğer askerî teçhizata harcanmasının daha iyi olduğunu savunarak, sosyal elitler arasında her zamanki gibi popüler olan lüks giysilere yapılan savurgan harcamaları, zenginlik ve statünün iddialı işaretlerini kınadı. İnananların mülkleri üzerinde serbestçe sermaye toplama hakkı olmaksızın "gitmek istemeyecek veya gitme imkânı bulamayacaklarını" da sözlerine ekledi.⁹⁹

MÜLKLERİ PARAYA ÇEVİRME

İlk Haçlılar, tahmini masrafları karşılamak için sıklıkla geniş mülklerini, kârlı yargı haklarını ya da diğer değerli şeyleri satma, bağışlama veya rehin olarak verme gibi sert tedbirler aldılar.¹⁰⁰ Dinî kurumlar, erişilebilir madeni para, gümüş kaplama ve hatta ihtiyaç fazlası atlar, katırlar vb. çiftlik hayvanlarına sahip oldukları için kredi veren amirler ve hak sahipleri gibi hareket ettiler. Nakit veya değerli eşya bağışı kurumsal risk taşıyordu fakat bu genişletilmiş

97 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 199, 26-7.

98 Corliss Slack'ın açıkça belirttiği gibi *Crusade Charters* (Tempe, 2001), s. xxix-xxx ve *Quantum praedecessores* tarafından gösterilen, Haçlılar tarafından rehin olarak verilen mal varlığına itiraz edilmesine dair yasak.

99 Çev. J. Riley-Smith ve L. Riley-Smith, *The Crusades: Idea and Reality* (London, 1981), s. 58-9.

100 Riley-Smith, *First Crusaders*, s. 109-35.

varlıklar ve himaye avantajlarıyla dengelendi. Maddi değiş tokuşun dinî zorunluluklarını ve faydalarını vurgulayan, alım satım işlemlerini kaydedip tüzükleri yazan ruhban sınıfı, toplumdaki tüm mevkileri kuşatan ve Haçlı Seferlerinin belirgin bir sembol olarak hareket ettiği dinî cemaat bilincinin altını çizmeye çalıştılar. Aslında bağış yapan kimselerle ilişkinin çözümü nakit parada yatıyor. Kilise vergilerinin düzenlenmesine ilişkin sonraki hükümler, manastırların gümüş kaplama ve metal süslemelerini dâhil etmedi. Bazı Haçlılar sekülerlerle yüz göz olmayı, erkekler kadar kadınlar da müzakereci sıfatıyla mülkiyet hissesi paylaşarak sıklıkla yakın ilişkiler kurmayı tercih ettiler. Robert de Normandy'nin, 10.000 mark karşılığında düklüğünü kardeşi İngiltere Kralı II. William'a rehin bırakması, sırf bu türde yapılan en büyük anlaşmayı temsil ediyordu.¹⁰¹ Birinci Haçlı Seferi, bireysel ve lortvari para toplamanın bir modeli oldu. Haçlılar düzenli olarak para ve teçizat sıkıntısı çekmelerine rağmen gereken mali tedbirleri aldılar ve çabuk öğrenen kişiler olarak boy gösterdiler. 1090'lı yıllarda vergiler, borçlar ve ortak sermayeler başrolü oynarken gün geçtikçe daha fazla önem kazandılar. Vergilendirme, hediyeler, vekâlet katkılar ve kefaret ödemeleriyle beslenen özel ulusal ve dinî Haçlı Seferi hazineleri oluşturuldu. Kilise, on üçüncü yüzyılda evrensel bir veznedara dönüştü.

Haçlı Seferi finansmanının kurumsallaşmasından önce, İngiltere Kralı I. Richard'ın 1189-90'daki Haçlı Seferi için fırsatçılık, zorbalık, eşkıyalık ve güçlü olmayan *crucesignatinin* erişemeyeceği ölçüde pervasızlığın damga vurduğu dikkat çekici para toplama tuhaflikları, seçmeci para arama anlayışının klasik örneğidir.¹⁰² Richard'ın babası II. Henry, haçı kabul ettiği Ocak 1188 ile öldüğü yıl 1189 arasındaki on sekiz ayda mali açıdan hiçbir aksaklık göstermemişti. Henry, Selâhaddîn Öşrü almaya başlamanın yanında Yahudilerden 10.000 marklık feodal vergi topladı ve Canterbury keşişlerinin Thomas Becket'in türbesine yapılan kârlı hac yolcuğu trafiğinden kazandıkları gelirlere el koydu. Öşürden on binlerce pound kaldırdı. Saraydan ruhani bir yetkili, Henry'nin öldükten sonra geriye, o zamanın yıllık kraliyet gelirinin iki ila üç katına denk gelen 100.000 mark değerinde bir hazine bıraktığını iddia etti.¹⁰³ Tahta çıkan Richard, bu miktarın büyük Haçlı Seferi için yeterli olmadığını fark etti

101 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 16-17.

102 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 75-80.

103 Roger of Howden, *Chronica*, ed. W. Stubbs (London, 1868-71), cilt iii, s. 8.

ve neredeyse eşi benzeri görülmemiş bir yolsuzluğa girişti. Kendisi de bir Haçlı olan saray yetkilisi şunları hatırladı: "Makamları, lortlukları, kontlukları, şeriflikleri, kaleleri, kasabaları, toprakları, sahip olduğu her şeyi satılığa çıkardı."¹⁰⁴ Söylendiğine göre alıcı bulsaydı Londra'yı da satmaya hazır olduğunu söyleyerek arkadaşlarına şaka yaptı.¹⁰⁵ Diğer kasabalar da yeni tüzükler için ödeme yapmaya zorlandılar. Şerifler görevden alındı, işleri açık arttırmayla satıldı. II. Henry'nin emri üzerine haçı kabul eden önemli devlet memurları, yükümlülüklerinden kurtulmak için şimdiki krala para ödediler. İşinden olan kral vekili Ranulf Glanvill muazzam bir para cezası ödedi. Halefi, işin yarım payı ve Haçlı Seferi yemininden azat olmak için 1.000 mark ödedi. Bunun yanında 2.000 marka bir kontluk ve ayrıca 600 marka kraliyet toprakları satın aldı. Yani kraliyetin normal yıllık gelirlerinin onda birine yaklaşan bir miktarda alım yaptı. Yahudilerden 2.000 marklık ek feodal vergi alındı ve kral, 1189 ve 1190 yıllarında Londra ve York'taki Yahudi katliamlarında öldürülenlerin mallarının iadesini kabul etse de resmî olarak onaylamadı. Stratejik öneme sahip birkaç sınır kalesi 10.000 mark karşılığında İskoç kralına geri verildi. Bazı değerli ormanların kullanım hakları satıldı. Açıkça sömürülmeyen tek tedbir krediydi. Richard gibi yeterli hazinesi olanların büyük borçlar almasına gerek yoktu; bu nedenle satmayı tercih etti. Büyük boyutlu çarpıcı savurganlığı, en azından kısa vadede, onu ya da krallığını iflas ettirmede başarısız oldu. İngiltere'yi talan etmekle yetinmeyen Richard, Haçlı Seferi sırasında daha fazla kazanç kaynağı aradı. Bu amaçla Sicilya kralından 40.000 ons altın aldı, Kıbrıs'ı yağmaladı ve ardından 40.000 altın bezant karşılığında Templierlere sattı.¹⁰⁶ Richard politik açıdan dar görüşlü olsa da savurgan kapalı çarsısı kayda değer kâr payları ödedi. Zenginliği etkili sefer komutanlığına çevirme örneği, ondan sonra gelenlere izi silinmeyecek bir ders verdi.

Bireyler için Haçlı Seferi finansmanının kökeni, kendi mülklerini ve haklarını satıp nakde veya teçhizata çevirmeye dayanıyordu. Kiliseyle karşılıklı hediyeleşme kurgusu karmaşık anlaşmaları ve kazançlı çıkarları gizleyebilirdi. 1147'de Norwich yakınlarındaki Norfolk'ta toprak sahibi Postwickli Philip Basset, yerel St. Benet Holme Manastırı'na bir bataklık ve 300 koyundan oluşan bir sürü

104 Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 90.

105 Richard of Devizes, *Chronicle*, ed. J. T. Appleby (London, 1963), s. 9.

106 C. Tyerman, *God's War* (London, 2006), s. 442, 444 ve n. 82.

verdi. Manastır ise karşılığında 15 mark ve ilk yedi yılı havale edilmek üzere yılda 5 mark kira ödemeye söz verdi. 5 marklık kiranın tam değeri yansıttığını varsaysak bile, 15 marklık bir ödeme için 35 marklık kiradan vazgeçilmesi, manastıra, rehin olarak bırakılan yerlerden yılda yüzde 19, yani yedi yılda toplam yüzde 133'lük bir kazanç getirdi.¹⁰⁷ Faizin gizlenmesi kaydıyla, tefecilikten ve Haçlıların ayrıcalıkları konusundaki tereddütlerden rahatlıkla kaçmak mümkündü. Manastırların Haçlı Seferleri finansmanına dâhil olmaları, 1050 yılından sonraki bir buçuk yüzyılda popülerliklerinin tavan yapmasıyla yakından ilişkiliydi ve aynı zamana denk geldi. Dindarlar dinî avuntuyu dış dünyadan uzak topluluklar kurarak, bunlara katılarak ve bağışta bulunarak aradıkları için finans tahvilleri bunun ayrılmaz parçasıydı. Haçlı Seferleri öyle bir çift taraflı boyut ekledi ki her iki taraf da hem hami hem de borç veren olabilirdi.

Bu, 1101 yılında Meulan kontunun bütün topraklarını on beş yıllığına rehin olarak kullanmaları için Grandmesnelli Ivo'ya 500 mark vermesi ve Ivo'nun varisiyle kontun yeğeni arasında ittifak evliliği kurulması örneğinde olduğu gibi sıradan kimseler arasındaki anlaşmaları engellemedi. Açıkçası, kontun efendisi İngiltere Kralı I. Henry'nin gözünden düşen Ivo'nun geri dönmesi beklenmiyordu. Haçlı Seferi finans piyasasından avantaj elde edenler sadece din adamları değildi.¹⁰⁸ Kendi başına Haçlı Seferi'ne çıkacak özgüvene sahip olmayan II. Henry, 1177'de La Marche bölgesi karşılığında V. Adalbert'e 6.000 mark, 20 katır ve 20 binek atı vermekle yetindi. Aynı yıl Flanders kontunun Kutsal Topraklara yaptığı Haçlı Seferi'ne bilinmeyen bir *quid pro quo*¹⁰⁹ için toplam 1.500 mark para yardımı yaptı. Henry 1183'te, William Marshal'ın yeminli bağlılığını 100 *Angevin livre*lik tahsisatla güvence altına aldı.¹¹⁰ Ya artan dünyevi kayıt tutma alışkanlığı ya da alışkanlıklardaki bir değişiklik nedeniyle, on üçüncü yüzyılda sıradan arazi anlaşmalarının oranında artış görünüyor ki bu, arazi piyasasının genişlediğinin bir işaretidir. Aynı ölçüde gizli kredi kurguları, hiç

107 Register of St. Benet of Holme, ed. J. R. West, Norfolk Record Society, 2 ve 3 (1932), i, 87, no. 155; kıyaslama ve benzer bir gözlem için, G. Constable, "The Financing of the Crusades", *Crusaders and Crusading in the Twelfth Century* (Farnham, 2008), özellikle, s. 126.

108 Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, ed. ve çev. M. Chibnall (Oxford, 1969-80), cilt vi, s. 18-19.

109 Alınan şey karşılığında verilen şey, karşılık. (ç.n.).

110 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 46, 47 ve refs.

olmazsa aşırı zenginlerin doğrudan borçlanmasına yol açtı. Bunlar daha zengin lortlardan ya da askerî tarikatlardan gelebilirdi. Fakat gittikçe artarak, iç savaş finansmanında olduğu gibi İtalyan bankerlerden geldiler. Mesela 1253'te IX. Louis, ağırlıklı olarak Cenovalılardan 100.000 pound borç aldı. İngiltere Kralı Edward da 1270-72 yıllarındaki Haçlı Seferi'nde, Lucca'nın Ricciardi bankerlerine aşırı derecede güveniyordu.¹¹¹

Kilisenin rolü de değişti. Manastırların ve diğer dinî kuruluşların önemi, Kilise vergilendirme sisteminin ve kefaretle sıradan bağışların muhafazasının gerisinde kaldı. Para ve rahipler arasındaki ilişki, on üçüncü yüzyıl başları Kilise'sinin reformist atmosferinde daha yakından incelendi. Bu, favori yerel manastırlarla uğraşan Haçlıların, kendilerinden öncekileri taklit etmesinin önüne geçmedi. Nitekim 1230'lardan itibaren dinî vasilerin Haçlı Seferlerine önyak olma çabaları, özellikle Cistercianlar gibi manastır tarikatları, üniversite eğitilmiş seküler din adamları, akademisyenler, avukatlar ve bürokratlardan ziyade, kati surette dindar olduklarını iddia eden ve gün geçtikçe üniversite eğitilmiş olan keşişlere geçti.¹¹² Artık Haçlı Seferi vaizleri mütamadiyen sadaka, yemin kefaretları ve vergi topladı. Bu işin önde gelen temsilcileri rahipler, teoride dilenciler, doğrudan parayla ilgilenmedikleri için rıyakârlık ve düzenbazlık suçlamalarıyla karşı karşıya kaldılar. Buna rağmen onların rolü, Haçlı Seferi finansmanı sisteminde bir eksen hâline geldi. Sekülerlere ve manastırlara verilen rehinler, arazilerin, hakların veya ormanlar gibi sabit malların satışı devam ederken, on üçüncü yüzyıl ortalarına gelindiğinde finans, hiç olmazsa büyük maiyetlerden sorumlu olanlar için, bağışlar, miraslar, yemin kefaretları ve vergilerden oluşan uluslararası hazineler etrafında dönüyordu.

Belirtildiği gibi potansiyel sermaye kaynağının tartışmalı olduğu ispatlandı. Yahudi karşıtı Cluny Başrahibi Muhterem Peter (ö. 1156), Yahudilerin Haçlı Seferi namına yağmalanmaları gerektiğini savundu. Bununla birlikte bireysel Haçlılar, Yahudi bankerlerin kullanılmasına yönelik çelişkili dinî görüşler ve Papalık yasakları göz önünde bulundurulduğunda, Yahudi finansörlerle doğrudan

111 W. Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade* (Princeton, 1979), s. 13; S. Lloyd, *English Society and the Crusade 1216-1307* (Oxford, 1988), s. 145 ve n. 150.

112 Genel olarak, C. Maier, *Preaching the Crusades: Mendicant Friars and the Cross in the Thirteenth Century* (Cambridge, 1994).

ilişki kurma konusunda çekinceliydiler.¹¹³ Yahudi mülkiyeti üzerindeki kraliyet hakları farklı bir sömürü yolu açtı. İngiltere Kralı II. Henry'nin 1188 yılında Yahudilere yüklediği 10.000 marklık feodal vergi, İngiliz Yahudilerinin sömürülmesiyle Haçlı Seferi finansmanı arasında yakın bir ilişki başlattı. 1190'da I. Richard, bu vergiye 2.000 mark daha ekledi. 1237'de II. Henry'nin torunu Kont Cornwallı Richard'a Haçlı Seferi için 3.000 mark verildiğinde, bunu, kamulaştırma hükümleri ve koruma bedeli olan mülkiyet vergileri gibi ilave İngiliz feodal vergileri izledi. 1251'de ve 1269-70 yıllarında 6.000 mark olarak tahakkuk etmesine rağmen muhtemelen 4.000 mark tamamlandı. Bu tür meblağlar toplam Haçlı Seferi harcamalarıyla kıyaslanırsa önemsiz kalırdı (1270'teki 4.000 mark şövalye kontratlarında ödenen 22.500 markla karşılaştırıldığında). Ancak Haçlı Seferi idealinin özünde olan popüler ayırıcı hoşgörüsüzlük, mali destek işlevi gördü.¹¹⁴ Birinci Lyon Konsili (1245), III. Innocentius'tan bu yana Papalık politikası uyarınca, hükümdarları Yahudilerin faiz ödemelerinden elde ettikleri kâra el koyma cesareti vererek bu ön yargı ve külfetsizliğin birleşimini idrak etmelerini sağladı. Yahudilerin ve Yahudi kültürünün ezeli rakibi IX. Louis, Yahudi tefecileri sınır dışı ederek ve Haçlı Seferi'nde kullanmak üzere mal varlıklarına el koyarak bu hükümlerden istifade etti.¹¹⁵ Louis'nin azizlere yakışır şöhretinin çoğu, kişisel çıkarlarını ahlak kisvesi altında gizleme becerisine dayanıyordu. Yine de Yahudi bankerler, sıradan Haçlılar için 1096 ve 1147'de Rheinland'da, 1190'da İngiltere'de ya da 1240 sonlarında Fransa'da gösterilen şiddet, cinayet ve hırsızlık gibi olayların sınırlarının dışındaydılar.

Yeni kurulan Hospitalier ve Templier askerî tarikatları, piyasada açılan bu boşluğa adım attılar. Her ikisi de Filistin'de konumlanmış, kendilerini Haçlılarla aynı hedeflere adanmışlardı. Levant'ın yanı sıra Batı Avrupa'da da topraklara ve üyelere sahiplerdi. Kuruluşundan sonraki bir nesil içinde Templierler (1120'ler) ve emekleme aşamasındaki askerileşmesiyle Hospitalierler, askerî desteklerini tamamlama amacıyla bankacılık ve kredi sağlama işleriyle de uğraştılar. 1147-8'deki seferi sırasında nakit sıkıntısı çeken VII. Louis onlardan yardım istedi. Planlamacılar tarikat üyelerini, 1188 yılın-

113 Peter the Venerable, *Letters*, ed. G. Constable (Cambridge, Mass., 1967), cilt i, s. 327-30.

114 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 192-3.

115 Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, s. 84-6, 98-9.

da Selâhaddîn Öşrû'nün tahsilatında, 1215'te Kilise'nin Haçlı Seferi vergisinde ve Beşinci Haçlı Seferi'ne sermaye taşıma işinde askerî kabiliyetlerinden ziyade mali deneyimleri için kullandılar. İki tarihin büyük üstatları, 1187'den önce Kutsal Topraklarda, İngiltere Kralı II. Henry'nin Kudüs'te saklanan hazinesinin anahtarlarını onun adına muhafaza ediyorlardı. Çiçeği burnunda tarikat Teutonların üstadı, 1225 yılında, benzer bir rol oynamak üzere arkadaşı II. Friedrich tarafından görevlendirildi.¹¹⁶ Cornwallı Richard, 1248-50 Haçlı Seferi'ni desteklemek üzere Kutsal Topraklara 1.000 pound göndermek için Hospitalier Şövalyeleri'ni kullandı. Geleceğin kralı yeğeni I. Edward, 1270 Haçlı Seferi'nin mali idaresinde Templierleri görevlendirdi.¹¹⁷ Diğerleri de askerî tarikatları banka olarak kullandılar. Üçüncü Haçlı Seferi'nin ön plana çıkmamış *crucesignatusu*, kıdemli İngiliz kraliyet yöneticisi William Brewer, 1227'de Haçlı Seferi'ne çıkan, kendisiyle aynı adı taşıyan yeğeni Exeter piskoposu için vasiyet bıraktığı 4.000 markı Templierlere emanet etti.¹¹⁸

Doğu Akdeniz'in anapara birimi altına erişimleri, askerî tarikatların özel bir avantajı olabilir. On ikinci yüzyıl Avrupa'sında gümüş sikke kıtlığı olsa da altın bulunmaz Hint kumaşı gibiydi ve hiçbir değerli madeni paranın içeriğinde bulunmuyordu. Herhangi bir bekâr Haçlının para durumunun net bir göstergesini elde etmek olağandışıdır fakat İngiliz Marshlı Robert bir istisna olabilir. 1201'de babasının vekili olarak Haçlı Seferi'ne çıkan Robert, ondan 20 gümüş mark, 22 altın bezant, altın bir yüzük, bir at, bir miğfer, bir kılıç ve kıpkırmızı bir pelerin aldı. Pelerin muhtemelen yolda nakit olarak satılmak içindi.¹¹⁹ Altın Kuzey Avrupa'da seyrek görünüyordu. Ancak doğuya seyahat ederken değişken döviz kurları karşısında temkinli olan Haçlı Seferi organizatörleri, altını yararlı olarak kabul etmişlerdi. 1260'lı yıllarda Hugh Neville, kendi maiyetine gümüşle,

116 RHF, cilt xv, s. 496, 501-2, 508, xxxvii, lii, lxvii numaralar; Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 31; J. Bird, E. Peters ve J. M. Powell, *Crusade and Christendom* (Philadelphia, 2013), s. 126, 139; J. M. Powell, *Anatomy of a Crusade 1213-1221* (Philadelphia, 1986), s. 92-3; "Ernoul", çev. P. Edbury, *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade* (London, 1996), s. 35-6; MHG *Constitutiones et Acta Publica Imperatorum et Regum*, ed. L. Weiland (Hanover, 1896), IV-ii, no. 102.

117 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 109, 127, 129; Llyod, *English Society*, s. 145.

118 *Calendar of Patent Rolls 1225-32*, s. 89-90; Richard of Devizes, *Chronicle*, s. 6.

119 *Pleas before the King or his Justices, 1198-1202*, ed. D. M. Stenton (London, 1948-9), cilt i, s. 135-6; cilt ii, s. 49, no. 248; altın desteği üzerine genel olarak bk. P. Spufford, *Money and its Use in Medieval Europe* (Cambridge, 1988).

Akkâ'daki yerel tüccarlaraysa altınla ödeme yapıyordu.¹²⁰ 1096'da Bouillon'daki mülkünü satan Godfrey de Bouillon, 1.300 gümüş markın yanında az miktarda (muhtemelen 3 marka tekabül eden) altın aldı. Görünüşe bakılırsa Pierre l'Ermite, hazine arabasında gümüşün yanı sıra altın da taşıyordu. VII. Louis, Fleury Manastırından aldığı 500 bezant örneğinde olduğu gibi kiliselerden aldığı verginin bir kısmını altın olarak aldı.¹²¹

Batı Avrupalı Haçlılar, askerî tarikatların uluslararası bankacılık olanaklarının yaygınlaşmasından önce, esas olarak altın levha bulma ya da kuyumcuların hizmetlerini elde etme şansına güvenmek durumundaydılar. Bunlar aynı zamanda yararlı yol arkadaşlarıydı. Onlardan biri Kuyumcu Geoffrey, 1190'da Londralılardan oluşan bir grubun Kutsal Topraklara götürülmesine yardım etti.¹²² Akdeniz'de ganimeti ve haracı çekici kılan şey altının mevcudiyetiydi. Fransa Kralı II. Philippe, emrindekilere ons altın ödeme yapmak için talih kuşu olarak gelen Sicilya haracını kullandı.¹²³ 1194'ten sonra VI. Heinrich ve oğlu II. Friedrich gibi Sicilya idarecileri, altını para birimi olarak kullanan bir ekonomiyi egemenlikleri altında sömürdüler. Heinrich, 1195 yılında Haçlılarına ödeme yapmak için altın teklif etti. Friedrich, Haçlı Seferi için 100.000 ons altın vaat etmekle kalmadı; aynı zamanda 1220 yılı ortalarında, manastırların ve fieflelerin altın olarak ödedikleri vergilerle bilfiil altından oluşan bir Haçlı Seferi hazinesi biriktirdi.¹²⁴ Altın rezervleri oluşturmak, herhangi bir Haçlı Seferi'ne girişme kararının bilindik refakatçisi oldu. İngiltere Kralı III. Henry 1250'de haçı aldıktan sonra yıllık 5.880 marka eş değer altın biriktirdi. Bu miktar, 1253-4'te Gaskonya'daki seferde kullanılan toplamın bir kısmını oluşturuyordu. Henry'nin ilk nazırlarından Winchester Piskoposu Peter des Roches, benzer şekilde

120 M. S. Giuseppi, "On the Testament of Sir Hugh de Nevill", *Archeologia*, 56 (1899), s. 352-4.

121 A. V. Murray, "Money and Logistics in the Forces of the First Crusade", içinde *Logistics of Warfare in the Age of the Crusades*, ed. J. H. Pryor (Aldershot, 2006), s. 239, n. 30 referansların tamamı için; Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, ed ve çev. S. Edgington (Oxford, 2007), s. 24-5; Constable, "Financing the Crusades", s. 117-18 ve n. 3.

122 Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 116; aynı yazar, *Chronica*, cilt iv, s. 5-6.

123 Rigord, *Oeuvres*, cilt i, s. 106.

124 *Chronica Regis Coloniensis cont. a 1195*, ed. G. Waitz (Hanover, 180), s. 157; Richard of San Germano, *Chronica*, MGHS, cilt xix, s. 348-9; D. Abulafia, Frederick II (London, 1988), s. 220-23.

1227'deki Haçlı Seferi'nden önce de altın satın aldı.¹²⁵ Kilise vergilerinden Dimyat'taki Papalık Elçisi Pelagius'a gönderilen önemli miktardaki para, 25.000 onstan fazla altından müteşekkildi ve Beşinci Haçlı Seferi'nin devam edebilmesi için hayati öneme sahipti.¹²⁶ Başta Templierler olmak üzere askerî tarikatlar, bu işlemlerin pek çoğunda, muhasebecilik ve sarraflık yaparak tahsildar, müfettiş, nakliyeciler ve bankacı gibi mühim roller oynadılar.

KEFARETLER VE MERKEZİ FİNANSMAN SAĞLAMA

Yeni finansman stratejileri arasında, *crucesignatinin* maddi tazminat karşılığında yeminlerini yerine getirme ve fidye vererek ödeme yeteneği her yerde tartışmalı hâle geldi. Bunlar, hediyelerin ve mirasların resmî teşvikiyle birlikte, Haçlı Seferi'nin manevi ayrıcalıklarına erişimi genişletmeye yönelik genel politikanın bir parçasını oluşturdu. Nihayetinde, nakit kefaretlar ve bağışlar, karşılıksız olarak Haçlı Seferi endüljansları satan ayrıntılı bir sistemin içine girdi. Köken itibarıyla kefaretlar Haçlı Seferi organizatörlerinin uzun süredir devam eden iki şikâyetini irdeledi: yeminlerin yerine getirilmemesi ve uygun olmayan asker toplamalar. İlk konu Birinci Haçlı Seferi liderleri tarafından belirgin bir şekilde gündeme getirildi. Sözünden dönenlerin aforozla tehdit edilmesi ve sosyal aşağılanmayla damgalanması 1101'de ikinci ordu dalgasına ilham vermeye yardımcı oldu.¹²⁷ Buna rağmen tasfiyeciler kilise hukuku cezaları, coşkuyla veya iyi niyetle edilen yeminlerin insan davranışının gerçekliğine uyum sağlamasında başarısız oldu. Fakat daha sonra uygun zamanlarda tövbe edildi veya yoksulluk gibi koşullar nedeniyle imkânsız hâle getirildi. 1150'den önce Kont Guillaume de Aumale'in obezite vakasındaki gibi sağlığın elverişli olmaması durumunda, alternatif olarak dindar bir davranış sergilenmesi koşuluyla –Guillaume'un manastır kurması gibi– günahlar affedilebilirdi.¹²⁸ Afo-

125 D. Carpenter, "The Gold Treasure of King Henry III", *The Reign of Henry III* (London, 1996), s. 107-36; N. Vincent, *Peter des Roches* (Cambridge, 1996), s. 238-9 ve n. 53.

126 Powell, *Anatomy of a Crusade*, s. 100-101.

127 Örneğin bk. mektupları çev. E. Peters, *The First Crusade* (Philadelphia, 1998), s. 283-4, 296-7; J. Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading* (London, 1986), s. 23, 40-41, 72, 123-5, 162; Brundage, *Medieval Canon Law*, s. 127-38.

128 *Chronica Monasterii de Melsa*, ed. E. A. Bond (London, 1866-8), cilt i, s. 76.

roz veya diğer dinî cezalar borcunu ödemeyenlerin bağışlarından yararlanmak için yeterli değildi. Yeminlerin yerine getirilmemesine paralel olarak, çoğu toplanan askerin elverişsizliğiyle zıt olan bir zorluk bulunuyordu. Bu, Birinci ve İkinci Haçlı Seferleri'nin yakın tanığı kroniklerde de karalanan bir sorundu. II. Urbanus ve yerel din adamları tarafından bir tarama sistemi tasarlanmasına ve kapasiteyle olanaklara yönelik testler görünüşte yüz yıl boyunca devam etmesine rağmen asker toplama retorığının baskısı, hiç kimseyi gö-nüllü olmaktan vazgeçirmedi.¹²⁹

On ikinci yüzyıl sonlarında yeminin yerine getirilmemesi, uygun koşullara sahip olmama, ek kaynak arayışı ve –ayrıcılıklar herkese açık olmalıydı- Haçlı Seferi'nin bir Hristiyan yaşam modeli olduğu inancı, yemin kefaretlere ve bağışların ödüllendirilmesine müsaade edecek önlemlerle birbirine karışmaya başladı. 1187 yılından sonra şiddetle teşvik edilen Kutsal Emanetler'in savunulmasına yönelik evrensel yükümlülük, farklı ölçeklerde katkı yapılması meselesini gündeme getirdi. Manevi avantajlar ne olursa olsun maddi teşvikler aşıldı ve varlıkları kabul edilmişti. Dinî fanatizm, faal hizmetin dışında maddi kazanç için kullanılabilir. Meseleler, Üçüncü Haçlı Seferi'nde verilen kitlesel ve gelişigüzel tepki sırasında doruğa ulaştı. İngiliz kral için çalışan bir grup yüksek mevkiye sahip kraliyet memuru ve piskopos 1189'daki yeminlerinden Papalık affını elde etmeyi başardı. Ancak bunun kalıcı mı yoksa geçici mi olduğu konusunda bir karışıklık var gibi görünüyordu. En sonunda William Brewer adında biri, yeminini yerine getirmesi için yeğeni Exeter piskoposuna para ödedi. Ranulf Glanvill de kefareti için para ödedi fakat daha sonra yeminini yerine getirdi ve 1190 yılında Akkâ'da öldü. Rouen başpiskoposu ve Durham piskoposu krala yaptıkları ödemelerle (ikincisi 1.000 mark ödedi) yeminlerini geri aldılar. Açıkçası böylesine güçlü insanlardan para koparılabilir.¹³⁰ Papa III. Clemens daha geniş endişeleri dile getirdi. Şubat 1188 tarihli bir genelgede, Haçlı Seferi endüljansının payını genişleterek piskoposları, Kutsal Toprakları savunmak için yardım etmeye

129 II. Urbanus'tan Bologna'daki destekçilerine, 19 Eylül 1096, çev. Peters, *First Crusade*, s. 44; 1188'de hâlâ devam ediyor, Tyerman, *England and the Crusades*, s. 61; kıyaslama için, *Quia Maior* (1213) ve *Rachel suum videns* (1234) uygunluk testleriyle muaf tutulma, Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 110, 274-5.

130 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 64-5 ve refs.

veya kendi yerlerine vekil göndermeye teşvik etti.¹³¹ Çünkü böylesi destekler, bazen sefere katılmak kadar faydalı olabilirdi.

Üçüncü Haçlı Seferi gelgiti çekildiğinde muhtemelen binlerce alçakgönüllü *crucesignati*, sakatlık veya yoksulluk nedeniyle yeminlerini yerine getiremeseler bile teoride kendilerini aforozla karşı karşıya buldular. Papa III. Celestinus (1191-8), doksanlı yaşlarının ortalarında emektar bir hâkime yaraşır şekilde geleneksel aforoz, erteleme veya vekâlet formüllerine güveniyordu. Haçlı Seferi yeminlerinden beraat edilmesine ilişkin kilise hukuku açıklıktan çok uzak olduğu için can sıkıcı sorunlar ortaya çıktı. Sadece bir bedel karşılığında geçici Papalık muafiyetleri mevcuttu. Kardinallerin yanı sıra papalar da kazanç sağlıyor gibi görünüyordu. Meşru engel iddialarını test etmek için çok az tetkik yapıldığı için Papalık afları bir curcunaya dönüşme riskiyle karşı karşıyaydı. Buna rağmen aforoz ızdırabı altında şartlı erteleme veya zorunlu hizmet seçenekleri bireysel koşullara veya askerî ihtiyaçlara uymazken, çok azının gücü yozlaşmış afları satın almaya yetebilirdi.¹³²

III. Innocentius daha tutarlı bir politika geliştirdi. Dördüncü Haçlı Seferi hazırlıkları sırasında alışılmış baskı, oyalama ve vekâlet yöntemlerini korurken, yerel piskoposların, kalıcı engeli olanlara muafiyet vermelerine ve ellerindeki imkânlarla göre yeminlerini yerine getirmelerine izin verdi. Hastalık ve yoksullukla beraber savaşmaktan aciz olmak da engellere dâhildi.¹³³ Haçlı Seferi kefaretle-ri, bir lortun ya da şövalyenin hizmetinin, yerini bir miktar paraya bıraktığı İngiliz 'scutage'ına¹³⁴ eş değer hâle geldi. III. Innocentius, 1213 yılında *Quia Maior* adlı fermanında uygunluk ve imkân testlerinden vazgeçip yeminin değiştirilmesini, geri alınmasını ve ertelenmesini isteyen herkesi haç kuşanmaya davet etti. Bu radikal hüküm 1215 Dördüncü Lateran Konsili'nin *Ad Liberandum*'ndan

131 Gerald of Wales, *De principis instructione, Opera omnia*, ed. J. S. Brewer, Rolls Series (London, 1861-91), cilt viii, s. 236-9, çev. W. Lunt, *Papal Revenues in the Middle Ages* (New York, 1965), cilt ii, s. 485-7 ve kefaretle, miraslar ve bağışlar için genel olarak, cilt i, s. 125; cilt ii, s. 485-97, 512-28; Maier, *Preaching the Crusades*, s. 135-60.

132 Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 47-52 ve refs. s. 49 dökümanlar ve uygun bir özet için.

133 A. Andrea, *Contemporary Sources for the Fourth Crusade* (Leiden, 2000), s. 30-31 (III. Innocentius, 31 Aralık 1199); Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 49-50 (III. Innocentius, 1200).

134 Şövalyelerden alınan vergi. (ç.n.).

çıkarılmasına rağmen Innocentius'un toplumu kapsayan endüljanslara dönüşü ve kısa sürede kefareti parasının da dâhil edildiği Haçlı Seferi hazinesi yaratması, Haçlı Seferi finansmanının ve asker toplama sürecinin ayrılmaz bir parçası hâline geldi.¹³⁵

Bu, IX. Gregorius'un 1234 tarihli *Rachel suum videns*inde mantıklı bir sonuca ulaştı.¹³⁶ 1215'in kararsızlığını ve yasal kategori ayırmalarını süpürüp temizleyen Gregorius, yeminlerini parayla yerine getirmek üzere haç kuşanmaya gelen herkese *Quia Maior*'un genel davetini yineledi. Buna bağlı olarak yerine getirilmemiş yeminler yerine bağışlar vardı. Bu tür önlemler, imkânı olmayan bir grubun masraflarını başka bir grubun karşılaması için gerekli kaynağı sağladı. Böylece maddi katkılar sayesinde, toplumun çok daha geniş bir kesimi manevi faydalara dâhil edildi. Operasyon Fransisken ve Dominikan dilenci tarikatları tarafından yürütülecekti. Tarikat üyeleri haç vaaz edecekler, kefareti ve bağış toplayacaklardı (bu ikili rol onların ikiyüzlülükle, çıkar çatışmasıyla ve hırsızlıkla suçlanmalarına sebep oldu). Para toplanır toplanmaz, -pek de yoksul olmayanlar- haç kuşanma sorumluluğunu üstlenen büyük lortlar vasıtasıyla yönlendirildi. Cornwallı *crucesignatus* Kont Richard'a, 1238 yılında İngiltere'den Haçlı Seferi vergileri ve bağışların yanında yemin kefareti de verildi. Kral III. Henry'nin kardeşi olduğu için sahip olduğu mülkler ve Cornish kalay madenciliğinden elde ettiği kârlar sayesinde çoktan inanılmaz derecede zengin olmuştu. Toplama ve hesapları denetleme oldukça külfetliydi. Bireysel meblağlar inkâr edilemez derecede kazançlıydı ve soyut olarak eşleşen ödeme kabiliyetine sahipti. Böylece birkaç şiline kadar düşebilirdi. Buna karşılık Kont Hugues de Lusignan, yerine getiremediği yeminine kılıf uydurmak için 1248 yılında 5.000 *livres* ödedi.¹³⁷ Kont Richard'ın vakasında, 1244'te bir İngiliz piskoposluk bölgesi yaklaşık 90 poundluk, 1247'de bir başdiyakozluk bölgesi ise görünüşe göre 600 marklık Haçlı Seferi sermayesi sağladı.¹³⁸ Haçlı Seferi'nden neredeyse yirmi yıl sonra bile, hâlâ konta ödeme yapılıyordu. Bu da paranın asıl amacına uygun şekilde harcanmadığına dair itham-

135 Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 110, 12 ve s. 119, 135-41 ilişkili karışıklık için.

136 Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 270-76; genel olarak, M. Lower, *The Barons' Crusade* (Philadelphia, 2005).

137 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 193-4 ve refs. Llyod, *English Society*, s. 22, 149, 151, 178; Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, s. 67-8.

138 Lunt, *Papal Revenues*, cilt ii, s. 488-90.

lar uyandırıyor. Yaşlıların, hastaların, akıldan ve bedenden yoksun olanların, kadınların ve çocukların bağışlarıyla Avrupa'nın en zengin adamlarından Kont Richard'a düzenli bir emekli maaşı sağlamaları bazı gözlemcileri çileden çıkardı. Aslında IX. Gregorius'un planı karışık ve sert bir dokuya sahip olduğu kadar dikkate değerdi. Sermayeler düzenli bir şekilde aynı anda iki farklı Haçlıya tahsis ediliyor veya birinden diğerine yönlendiriliyordu. Sonraları hibeler de benzer sorunlarla karşılaştı.¹³⁹

IX. Gregorius nakit para için bu haç sistemini kararlılıkla sürdürdü ve II. Friedrich'e karşı yapılan savaşlarda olduğu gibi diğer Haçlı Seferlerine de genişletti.¹⁴⁰ Kefaret, Kilise maliyesinin ve pastoral otoritenin mutlak araçları hâline geldi. Haç, *negotium sanctuma* destek vermek için belli bir arzunun da ötesinde, şiddet suçlarından veya cinsel günahlardan hac yeminini yerine getirmeye kadar her türlü davranış ve tutku için kullanıldı. Eleştirmenler vaizleri, aforoz tehditleriyle yeminlerini tutmak isteyen savunmasız kimselerden fahiş fiyatlar talep edip zorbalık yapmakla suçladılar. Cebrî kefarete korkuları, 1240'lı ve 1250'li yıllarda en yüksek seviyede dile getirildi. Papa destekçisi girişimlerin düşmanı İngiliz keşiş Matthew Paris, Papalığın açgözlülüğünden ve zimmete geçirmelerden şüpheleniyordu.¹⁴¹ Kefaret paralarını zengin ve güçlü kimselere teslim etmek az da olsa şüpheleri azalttı. Fransiskan Gilbert de Tournai, İkinci Lyon Konsili'nde (1274), Papa X. Gregorius'a, kefaretlerin kötüye kullanılmasının Haçlı Seferi vaazlarının güvenilirliğini baltadığını şöyle rapor etti: "Haçın endüljansını bir daha vaaz etseler de ilerleme kaydedecekleri kesin değildi ancak çeşitli aşağılamalara uğrayacakları kesindi."¹⁴² Bu açıdan bakıldığında, dinî demokrasinin icadı finansal bir kandırmacaya dönüşmüştü.

Buna rağmen Avrupa piskoposluklarındaki pey akçelerine ilişkin kefaretler, bağışlar ve miraslar, sosyal hiyerarşinin alt basamaklarından bazı kimselerin kendilerini aldatılmış hissetmesine sebep olmasına rağmen Haçlılar tarafından memnuniyetle karşılandı. Kefaretler 1239-41 Haçlı Seferlerine ve 1240'ların sonlarında

139 Matthew Paris, *Chronica Majora*, H. R. Luard (London, 1872-84), cilt iv, s. 133-4; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 194-5.

140 Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 398.

141 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 162; Maier, *Preaching the Crusades*, s. 139-43 ve refs.

142 Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 455.

IX. Louis'nin ve nüfuzlu kimselerin maliyesine mühim seviyede katkıda bulundu.¹⁴³ Rahipler toplama imtiyazları için rekabet ettikçe veya kendi ceplerini kanunsuz bir şekilde doldurarak tahsildar rolüne büründükçe, uygulama üzerinde bir yolsuzluk kokusu yayılmaya devam etti. IV. Innocentius, kefaretlarin hoyratça satıldığına dair kanıtlar yüzünden paniğe kapıldı ve izlenebilirliği arttırmak için bir denetim biçimi oluşturdu.¹⁴⁴ Para toplama aracı işlevi gören sistem, vazgeçilemeyecek kadar kârlıydı ve Haçlı liderleri arasında popülerdi. Hasılatlar diğer destek kaynaklarıyla dikkatlice karşılaştırıldı. 1270 yılında İki İngiliz Haçlı'dan her biri, kraliyetten aldığı gibi merkezi sermayeden de 600 mark aldı.¹⁴⁵ Suistimal ve düğümleşmiş bürokrasiye karşı savunmasız olmalarına rağmen coşkuya dokunma yoluyla endüljansın faydalarını yayan, ruhban sınıfından olmayanları popüler bir dinî uygulamaya yönlendirdiği kadar Haçlı Seferlerinin mali eksiklerini de ele alan kefaret sistemi halis, mantıklı ve kazançlıydı. Kefaretler öylesine başarılıydı ki on dördüncü yüzyılın başlarında terk edilmemekle beraber kolaylaştırıldı ve yerini, alıcının koşullarına ve kesesine göre özelleştirilmiş doğrudan endüljans satışının yapıldığı bir sisteme bıraktı.¹⁴⁶

VERGİ

En çarpıcı ve en etkili mali çözüm vergilendirmeydi.¹⁴⁷ Vergi, yükümlülüğün tasdiklenmesi veya kabulüyle hırsızlıktan ayrılır. Vergilendirilmiş tahsilat kolaylığının tasdiki bir zorunluluk ve Orta Çağ Batı Avrupası'nda kabul edilen bir gerçektir; değişmeksizin tarh eden tarafından sosyal hatta ahlaki saygınlık olarak tanımlandı. Buna itiraz edilebilir ancak Magna Carta'nın 12. ve 14. bentleri bile,

143 Lloyd, *English Society*, s. 149; Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, s. 100 ve n. 214.

144 Innocent IV, *Registres*, ed. E. Berger (Paris, 1884-1921), no. 3708.

145 *Calendar of Papal Registers*, ed. W. T. Bliss ve diğerleri (London, 1893-1960), cilt i, 444, 445; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 195 ve n. 38; Lloyd, *English Society*, s. 146 ve n. 157.

146 Lunt, *Papal Revenues*, cilt i, s. 111-25; cilt ii, s. 448-85; *Historical Papers and Lettres from Northern Registers*, ed. J. Raine (London, 1873), s. 200-201. 1308 Hospitalier Haçlı Seferi'nde York Başpiskoposluğu'nda toplanan 500 poundun sadece 25 pound 148 şilin 8 peni değerindeki miktar kefaretlar içindi; bakiyenin büyük kısmı endüljans satışlarından geldi.

147 Lunt, *Papal Revenues*, cilt i, s. 71-7; cilt ii, s. 82-152; kıyaslama için bk. Constable, "Financing the Crusades", s. 117-23.

bunu yapmasının gerekliliğini ve meşruiyetini kurmak için rıza alınması konusunda ısrar ederek kralın vergi konularını düzenleme hakkını tanıdı. Hem geleneksel uygulama hem de Roma Hukuku, tebaaların, bir tehditle veya acil bir durumla karşı karşıya kaldığında, kendisini koruyan lortları desteklemek zorunda olduğunda ısrar etti. Eşit olarak ortaya çıkan topluluk kavramları da bireyin kamusal yardım görevi olduğunu demeye getirdi. Lortlara ya da topluluklara karşı görev, büyük bir ilave olmaksızın, Haçlı Seferi vergilerinin gerekçelendirmesinin iki direğini oluşturdu. Hristiyan kardeşliğinin talepleri, Birinci Haçlı Seferi vaazlarından itibaren gün gibi ortadaydı. Buna, VIII. Gregorius'un *Audita Tremendi*'sinde ve Selâhaddîn Öşrü'nün açıklamasında açıkça ifade edilen nokta, Kutsal Toprakları tehlikeye atan günahlarda Hristiyanların hepsinin suçu olduğu da eklendi. IX. Gregorius, Kutsal Toprakları –önemli bir propaganda motifi olarak- tüm Hristiyanların anayurdu olarak belirtti.¹⁴⁸ Mademki bütün Hristiyanlar Kudüs'ün kaderinden sorumluydu, bu yüzden hepsi ya haçı alarak ya da alanlara para yardımı yaparak pişmanlık görevini paylaşacaktı.

Hristiyan merkezli retorik, Üçüncü Haçlı Seferi'nden itibaren Tanrı'nın lortluğunun hizmet talep ettiği hususunda ısrarcıydı. Mesih, vaat ve teklif sunan bir lort olarak kaçınılmaz yargıyla sonsuz merhamet sağlayan lort olarak sunuldu. III. Innocentius'un 1198'de söylediği gibi;

Peki böylesi büyük aciliyeti olan bir durumda kim İsa Mesih'e boyun eğmeyi reddedebilir? Yargılanmak üzere Mesih'in mahkemesine çıktığında, kendisini savunmak için nasıl cevap verecek? İnsan hiç, kendisini insanoğlu için ölüme teslim eden Tanrı uğruna ölüme boyun eğmekte tereddüt eder mi? ... Kul, kendisine sonsuz zenginlikler ihsan eden efendisinin verdiği dünyevi zenginlikleri inkâr mı edecek?¹⁴⁹

Acil durumlarda hizmet etme zorunluluğu, Haçlı Seferi'ne yardım edememe utancıyla tezat oluşturuyordu. III. Innocentius, *Quia Maior*'unda gayet açık sözlüydü:

Dünyevi bir kral düşmanları tarafından krallığından götürüldüğünde, vassalları sadece mallarını değil, canlarını da feda etmezler-

148 Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 271.

149 *A.g.e.*, s. 34.

se, kaybettiği krallığını geri kazanan kral onları sadakatsiz olarak mahkûm etmez miydi? ... Böylece size beden, ruh ve mal mülk ih-san eden Kralların Kralı Rabbimiz İsa Mesih, bedelini kanıyla satın aldığı krallığının geri alınmasında ona yardım etmediğiniz takdirde, sizi nankörlük ve küfür kusurlarından dolayı mahkûm edecektir.¹⁵⁰

Bu laik kraliyet Haçlı Seferi vaazlarının ortak temasıydı. Innocentius, 1199 yılında vergilendirmek istediği ruhban sınıfına, favori bir otoriter metin kullanarak alternatifler çizdi: “İlahi hizmete boyun eğmek gönüllülük esasına dayanmasına rağmen İncil’de, Rabbin şölenine davet edilenlerin girmeye zorlanmaları gerektiğini okuyoruz.”¹⁵¹

III. Innocentius’un 1199’da vergi toplamadaki başarısızlığı kaçınılmaz olarak direnişe maruz kaldı. VII. Louis, Hristiyan yükümlülüğü konusundaki tüm konuşmalara rağmen 1146-7’de Kilise’den vergi toplamayla mücadele etti. Örneğin Fleury’deki keşişler kralın ilk talebi üzerine, neredeyse üçte iki oranında bir indirim yapılmasını müzakere ettiler.¹⁵² Hem Fransız hem de İskoç baronluğu Selâhaddîn Öşrü’nü ödemeyi reddetti. Friedrich Barbarossa’nın kamusal cazibesi ve ihtişamı bile kendisine bağlıların dışındakilerinden vergi almasına izin vermedi.¹⁵³ Zorunlu tutulan bir vergiye katkıda bulunma konusundaki isteksizlik standart hâle geldi. II. Friedrich 1220’lerde Güney İtalya ve Sicilya üzerine düzenlediği Haçlı Seferlerinde düşmanlıkla karşı karşıya kaldı. IX. Gregorius’un 1221’deki vergi tahsildarlığı deneyimi, 1234 yılında kefaretlardan yararlanmaya karar vermesinde etkili olmuş olabilir. IX. Louis, sadece kraliyet yönetimine daha fazla eşitlik sağladığı düşünülen uyumlu bir reform programı aracılığıyla, kefaret ve Haçlı Seferi bağışı için olumlu bir atmosfer yaratmayı başardı. İngiliz hükûmetinin 1270’te eyalet ve kasaba parlamento temsilcilerini Haçlı Seferi’ne para yardımı yapma üzerinde anlaşmaya

150 *A.g.e.*, s. 108.

151 Andrea, *Contemporary Sources*, s. 29.

152 *Recueil des chartes de l’abbaye de Saint-Benoît-sur-Loire*, ed. M. Prou ve diğerleri (Paris, 1900-1907), cilt i, s. 340-43, no. 150; Constable, “Financing the Crusades”, s. 116-17.

153 *Actes de Philippe Auguste*, cilt i, no. 252; Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 44-5; Ralph Niger, *Chronica*, ed. H. Krause (Frankfurt, 1985), s. 288.

ikna etmesi iki yılını aldı. On dördüncü yüzyıl başlarında birbirini izleyen Fransız hükümdarları, tebaalarını Haçlı Seferi'ne maddi destek sağlamaya ikna etmede başarısız oldular.¹⁵⁴

Ruhani muhalefet 1199 değişikliğiyle sınırlı değildi. Benzer şekilde Quia Maior'da gönüllülük esasına dayanan bir vergilendirme önerisi göz ardı edildi. Fransız ruhbanlar, açıkça III. Honorius'un 1226'daki Albigen Haçlı Seferi'ndeki onuncu vaizine isteksizdi. Yerel kiliseler, laik komşuları kadar özerkliklerini ve varlıklarını kiskanabilirlerdi. 1240'ta II. Friedrich'e karşı bir Haçlı Seferi düzenlemek için toplanan Papalık vergisine itiraz eden Berkshire papazlarının yaptığı gibi vergilendirme amaçlarına ve ilkeleri tartışılabilirdi.¹⁵⁵ Matthew Paris eleştirilerinde yalnız değildi. Papalık Haçlı Seferi vergilerine yapılan benzer ve daha kapsamlı itirazlar 1262'de Fransız piskoposlar tarafından dile getirildi. Haçlı Seferi vergilendirmesine yapılan bu tür muhalefetler, 1274 İkinci Lyon Konsili'nin gündeminde ve sunulan raporlarda da belirgin bir şekilde yer aldı.¹⁵⁶ İyi niyet ya da Papalık diktesi, geleneği bozmak, şüpheleri gidermek veya kişisel çıkarlara meydan okumak için yetersizdi. Vergilendirmeye azmettirenler, III. Innocentius'tan sonraki papalarda olduğu gibi Haçlı Seferi için gözle görülür hazırlıklar yaparak ya da olaya kişisel finansal bağlılık yoluyla çaba göstermeye zorlandılar. Tahsildarlar, bütün bunlara rağmen zorlu bir görevle karşı karşıya kaldılar.

Haçlı Seferi vergilendirmesi iki çelişkiye sahipti: İlk yoksulluğun erdemli olduğunu ilan ederken para üzerinde yoğunlaşmak, ikincisiye Mesih'e, Kutsal Topraklara ve Kilise'ye yardım etmek

154 Richard of San Germano, *Chronica*, MGHS, cilt xix, s. 348-9; *Registro del Cardinale Ugolino d'Ostria*, ed. G. Levi (Rome, 1890), *Fonti per la storia d'Italia*, cilt viii, s. 7-9, 11-13, 19-24, 101, 109-110, 113-14, 121-3, 128-33, 138-40, 152-3; Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 274-5; Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, s. 35-64; J. R. Maddicott, "The Crusade Taxation of 1268-70", *Thirteenth Century England*, 2 (1988), s. 93-117; aynı eser, *The Origins of the English Parliament 924-1327* (Oxford, 2010), s. 266-72; C. Tyerman, "Philip V of France, the Assemblies of 1319-20 and the Crusade", *Practices of Crusading: Image and Action from the Eleventh to the Sixteenth Centuries* (Farnham, 2013), no. II, s. 15-34.

155 Lloyd, *English Society*, s. 77; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 91-2, 121.

156 Başpiskopos Eudes de Rouen'in kayıtlarından çeviri bk. Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 387-8, bazı II. Lyon Konsili materyali için s. 454-65; II. Lyon Konsili raporları için bk. P. Throop, *Criticism of the Crusade* (Amsterdam, 1940); M. Aurell, *Des chrétiens contre les croisades* (Paris, 2013), s. 310-27.

gibi üstün bir görev için rıza aramaktı. Haçlı Seferi vergilendirmesine yönelik tepkiler yetkilendirmeye, ikna etmeye ve toplama tekniklerine gösterilen diğer tür tepkilerden farklı değildi. Batı Avrupa'da olağandışı vergilendirmenin gelişiminde önemli yer edindi. Üretim fazlası gelir üzerindeki en eski vergiler, 1166, 1185 ve 1188 yıllarında Kutsal Topraklar adına İngiltere ve Fransa kralları tarafından kabul edilen vergilerdi. İlk ikisi Haçlıların fonu için değildi; Kutsal Topraklar için sadaka olarak sunuldu. Yine de üçünün, bölgenin en büyük krallıklarıyla istişare ettikten sonra, dindarlıklarından ziyade yeniliklerini kabul ederek anlaşmaya varıldığı ilan edildi. Selâhaddîn Öşrü, İngiltere'de, gelecekteki parlamenter vergilendirmenin modeli hâline geldi.¹⁵⁷ 1215'te rahip gelirlerinden elde edilen gelirlerin yirmide biri üzerindeki vergi, Dördüncü Lateran Konsili'nde toplanan din adamlarının açık onayı sayesinde razı olmayı güvence altına aldı. Bu noktanın altını çizmek için vergi tahsildarlarına gönderilen her mektupta *sacro concilio approbante* deyiimi vardı: "Kutsal konseyin onayıyla."¹⁵⁸ Diğer mali tedbirler ve daha yerelleştirilmiş dinî vergiler Papalık yetki gücüne dayanırken, genel Kilise vergilendirmesi genel bir konsil aracılığıyla umumi rızanın resmî onayını gerektiriyordu: 1215'te Lateran'da, 1245 ve 1274 yıllarında Lyon'da ve 1312'de Viyana'da olduğu gibi. İstisnai olarak 1291 yılında Akkâ'nın kaybedilmesi, Papa IV. Nicholas'un genel bir Kilise vergisi toplamasına neden oldu. Yaşlı ve inatçı XXII. Ioannes'i 1333'te Fransızların yeni bir genel vergi talebini kabul etmeye ikna eden şey, uzun süren ve sıklıkla hararetlenen müzakerelerdi. Tasarlanan Haçlı Seferi 1336'da iptal edildiğinde o da iptal edildi. 1274 yılına gelindiğinde, Hristiyan âleminin yirmi altı bölgeye veya yerel bürokratik mekanizmalara sahip tahsildarlara bölünmesiyle birlikte idare iyice bilense de, bu nihai mali silah yalnızca yarım yüzyıldan daha kısa bir süre işe yaradı. 1312 yılındaki Viyana vergisi, 1313 ve 1319 yılları arasında tam olarak yükseltile son vergi oldu. Üretilen gelirin büyüklüğü, rahipler için meşakkâtli, sekülerler içinse cezbedici verginin sonunu getirdi.¹⁵⁹

157 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 45-6 ve n. 37, 38, referanslar için s. 75-80.

158 *Decrees of the Ecumenical Councils*, ed. N. P. Tanner, cilt i (Washington, DC, 1990), s. 227-71; Powell, *Anatomy of a Crusade*, s. 50, n. 46.

159 Lunt, *Papal Revenues*, cilt 1, s. 71-7; Tyerman, *God's War*, s. 616-17, 778-9, 815-16, 829-31.

Haçlı Seferi, seküler yöneticiler için geleneksel olarak böyle bir mali yükümlülüğün farkında olmayan tebaanın zenginliğinden yararlanmak için fırsatlar sağladı. Hukukta ve siyasette şiddetle tartışılan statü farkı, Mesih'in mirasına ilişkin ortak sorumluluk tarafından bulanıklaştırıldı ve hem sekülerlerin hem de din adamlarının payına Selâhaddin Öşrü ödemek düştü. On dördüncü yüzyıl başlarında, Kilise'nin zorla bağışta bulunmasına ve ruhban sınıfının kazançlarının kontrolüne yönelik öneriler bile ortalıkta dolaştı. II. William'ın 1096 yılında Normandiya Dükalığı'nın *vif-gagei* için kardeşi Robert'a 10.000 mark ödemek amacıyla İngiliz tebaadan aldığı vergi, ilk Haçlı Seferi vergisiydi. Bir asırlık İngiliz geleneğinde kralın baş kiracılarının *demesneleri* muaf olmasına rağmen hem din adamlarına hem de sekülerlere bir arazi vergisi ödemek düştü (tahsilatı gözettileri için bariz bir avanta). Sonraki vergiler daha doğrudandı. 1188 yılında olduğu gibi krallar bütün tebaalarından vergi alınmasına izin verdi. Mesela sadece sekülerlerin ödediği 1201 yılında Fransa ve İngiltere kralları tarafından kabul edilen kırkta birlik vergi, II. Friedrich'in 1228'de Sicilya'da *fief* başına 8 ons altın vergi veya 1270'teki İngiliz parlamenter vergisi gibi.¹⁶⁰ Sekülerlerin gönüllü katkıları, Papalık çağrılarının düzenli bir parçasını oluştuyordu.

Genel vergilendirme anayasal gelenek, yetki, teamül gibi hassas konuları gündeme getirirken, krallar ayrıca himayelerindeki kiliseler, kraliyet mülkleri, Yahudiler ve kasabalar üzerinde kraliyet yargı yetkilerini de kullanabilirlerdi. Fransa Kralı VII. Louis'nin 1146'da genel bir nüfus sayımı – *descriptio generalis*– yaptığı rapor edilmesine karşın, etkili mali erişimi, muhtemelen kraliyet himayesindeki kiliselerin, bazı kasabaların ve kendi *demesnelerinin* ötesine geçemedi.¹⁶¹ Almanya'da benzer şekilde sınırlanan Friedrich Barbarossa'nın, 1188 yılında kendi topraklarında bir penilik yurt vergisi aldığı rapor edildi. Bu İngiltere ve Fransa'daki gelire dayalı Selâhaddin Öşrü'nden bariz derecede farklıydı.¹⁶² Yerel aristokratik kontrole karşı olsalar bile genellikle dışarıda kurulan ve bu nedenle özgürlüklerini güvence altına almak için uzaktaki kraliyetin ya da

160 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 17 ve n. 37, 45, 96; Riley-Smith and Riley-Smith, *Crusades: Idea and Reality*, s. 144 ve aynı bölümün 69. dipnotu.

161 Discussed in Constable, "Financing the Crusades", s. 118-20; kıyaslama için Tyerman, "Paid Crusaders", *Practices of Crusading*, no. XIV, s. 27 ve n. 116.

162 Ralph Niger, *Chronica*, s. 288.

prenslüğün himayesine bağlı kasabalar, birbiri ardını izleyen Papalık hükümlerinde belirgin bir hedef sunuyorlardı. Beşinci Haçlı Seferi için bağış toplama sırasında, kasaba ve şehirlerden ya tam teçhizatlı asker sağlamaları ya da vergi vermeleri istendi. Lucca kırkta birlik vergi koydu. 1221'de Siena, halkın rızasında ısrar etmesine rağmen yerel Haçlılara 6 şilin sağladı. Floransa, şövalye başına 20 şilinlik ve piyade başına 1 şilinlik yurt vergisi aldı.¹⁶³ IX. Louis'nin, 1240'lar-daki ilk Haçlı Seferi için kasabalardan gelen mücerret "hediyeler" aracılığıyla 275.000 *livres tournois* topladığı hesaplanmıştır.¹⁶⁴

Ferdi lortlar kiracılarından kaynak sağlayabilirlerdi. 1188 yılında V. Leopold von Austria, görevlileri aracılığıyla mülkün elden çıkarılmasını denetledi. Aynı yıl Nevers kontu, belki de Fransız soylularının 1189 yılında II. Philippe'i iptal etmeye zorladıkları Selâhaddîn Öşrû'ne siyasi olarak daha makul bir alternatif, idari bölgesindeki kiliselere ve sıradan mülklere 12 peni yurt vergisi koydu. 1202'de Flanders Kontu IX. Baldwin, derebeylerinin izniyle tebaalarından para yardımı istedi. Genç kontun naibi Champagne kontesi, 1221'de Albigen Haçlı Seferi için alınan verginin bir parçası olarak, gelirlerinden yirmide bir pay aldı. IX. Louis'nin kardeşi Alphonse de Poitiers, "in subsidium Terrae Sanctae" Kutsal Topraklarda yedek birlikler için kendi topraklarında yurt vergisi koydu.¹⁶⁵ Bu bölgesel vergiler lortluk haklarının uzantılarıydı ancak metalar üzerinde olduğu kadar insanlar üzerinde de uygulanabilirdi. Esneklik ve uygunluk bütün sürece damgasını vurdu. Böylece 1222-3 yıllarında İngiltere'de Kutsal Topraklar için toplanan para yardımı, statüye göre değişen bir asgari ödeme ölçeği, kelle vergisiyle çerçevesi belirlendi: Bir kont için 3 mark, baron için 1 mark, şövalye için 12 peni, özgür kiracı için 1 peni.¹⁶⁶

163 Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 110, 126; Powell, *Anatomy of a Crusade*, s. 94; *Registro Ugolino*, s. 7, no. iv, s. 11-12, no. ix (viii metinde, bu yüzden).

164 Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, s. 94-9.

165 G. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa* (Farnham, 2010), s. 121; *Actes de Philippe Auguste*, cilt i, no. 237; cilt iv, no. 1708; Tyerman, *God's War*, s. 508 ve n. 20; *Histoire générale de Languedoc*, ed. C. de Vic ve J. Vaisete (Toulouse, 1872-1905), cilt viii, cols. 1489-90 (Alphonse'un daha önceki sınırlı yurt vergisiyle kıyaslama için bk. Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, s. 100).

166 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 101, 191, Pierre des Roches'un bu vergi parasının bir kısmını Haçlı Seferi'nde yanına aldığı iddiası haksız olmasına rağmen Vincent, *Peter des Roches*, s. 238, n. 51.

Haçlı Seferi vergilendirmesinin büyük mali değişikliği, yani ilk gelir vergileri, bir vergilendirme temeli olarak üretim fazlası taşınabilir servetin sunulmasında yatmaktadır. Başlangıçta, 1166 ve 1185 yıllarında kabul edilen oranlar sıra dışıydı: 1166'da bir yıl için 1/120'si, sonraki dört yıl için 1/240'ı; 1185'te 1/100'ü, ardından sonraki üç yıl için 1/240'ı. Böyle olmasına rağmen toplanan meblağların on binlerce marka ulaşabileceği iddia ediliyordu.¹⁶⁷ İngiltere ve Fransa krallarının ve Flanders kontunun topraklarında toplanmak üzere tasarlanan Selâhaddîn Öşrü, *crucesignati* olmayanların bütün mücevherleri, şövalyelerin silahları, atları veya kıyafetleri, ruhban sınıfının atları, kıyafetleri, kitapları, kilise cüppeleri ve mobilya haricindeki gelirlerinin ve taşınır mallarının onda biri üzerinden değerlendirilerek, potansiyel olarak büyük gelirler teklif etti. İngiltere'den tam olarak hiçbir kayıt kalmasa da, muhtemelen 70.000 poundluk bir getirinin olduğu yönündeki çağdaş tahmin, dönemin benzer ulusal vergileri ve hesaplarıyla uyumsuz olduğundan daha da olağanüstü değildir. Verginin Salisbury'de kurulan ayrı bir bölümde kaydedilmesine ve dolayısıyla hükûmetin başka bir yerinde kayda geçirilmesine gerek olmamasına rağmen en azından bir miktar para Kraliyet *Exchequer*'ine ulaşmış görünüyor. Salisbury'den Bristol'e (gemiler için mi?) ve Gloucester'a (demir veya nallar için mi?) 2.700 mark gitti. 1190'da krala gönderilen 25.000 markın (yani 16.666 poundun) bazı öşür makbuzları içermesi mümkündü.¹⁶⁸ Getiri ne olursa olsun, insanlar ruhban sınıfına ve sekülerlere ödemedi kaçınmak ve –en azından teoride- *crucesignati* olmayan komşularının bağışlarına erişmek için şehir ve taşralarda kitleler hâlinde haçı kabul ettiler.¹⁶⁹ Böylece Selâhaddîn Öşrü formülü daha sonraki para veya hizmet seçiminin habercisi oldu. Aynı zamanda III. Innocentius'un 1199'daki kırkta bir ve daha sonraki yirmide bir ve onda bir geleneğini oluşturdu. En azından on ikinci yüzyılda, büyüyen taşınabilir servetten, yani kârlardan yararlanma yeteneği, bu vergilendirmeleri ödemek için madeni para sıkıntısı olmasına rağmen açıkça cezbediciydi. Bu tür yöntemleri kullanan Haçlı Seferi plan-

167 Tyerman, *England and the Crusades*, s. 45 ve refs. n. 37 ve s. 47, n. 48.

168 Gervase of Canterbury, *Historical Works*, ed. W. Stubbs (London, 1879-80), cilt i, s. 422-3; Tyerman, *England and the Crusades*, özellikle s. 75-80; 34. *Pipe Rolls*'taki detaylar için II. Henry, s. 11, 106, 216;1) I. Richard, s. 1, 5, 12, 53, 104, 112, 131; 2) I. Richard, s. 112.

169 Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt i, s. 336-7; cilt ii, s. 32; aynı yazar, *Chronica*, cilt ii, s. 302.

lamacıları mali ve ekonomik sömürünün öncüsü oldular. Bağnaz olabilirlerdi fakat at gözlüğü takmamışlardı.

BİLANÇO TABLOSU

Vergilendirme Haçlı Seferi'nin hayatta kalmasına büyük oranda izin verdi. Selâhaddin Öşrü iç savaşlarda boşa harcansa bile, en azından I. Richard'ın 1189-90'daki bağış toplama sefahati için mali bir platform sağladı. Beşinci Haçlı Seferi 1215 yılında toplanan Kilise vergisiyle finanse edildi. Kefaret ve miraslardan oluşan merkezi sermaye ayakta tutan bir hazine sağladı. Ancak vergilendirme Akdeniz'e yapılan büyük amfibi seferlerin artan maliyetlerinin ihtiyaçlarını da karşılamıştı. 1215 yılında Dimyat'taki Kardinal Pelagius'a gönderilen 1220 yılı vergilerinin gelirlerine ilişkin Papalık kayıtları, (sadece Fransa kralının yıllık gelirinin yüzde 150'si, Fransa ve İngiltere krallarının toplam gelirlerinin yarısı) 35.000 gümüş mark ve 25.000 ons altın üzerinde bir meblağı madde madde sıralıyordu. 1221'de, gelecekte IX. Gregorius unvanıyla papa olacak Kardinal Ugolino, aynı anda topladığı 7.730 marktan fazla Kilise vergisiyle yaklaşık 450 Kuzey İtalyalı Haçlıya para yardımı yapabildi. 1245 tarihli Kilise vergisi, IX. Louis'ye 950.000 *livres tournois* sağladı. Bu, şehirlerden gelen "hediyeler" ile Yahudi mülklerine el konularak ve hükûmetin mali yönetimi sıkılaştırmasıyla toplanan 250.000 *livres tournois*, son derece pahalı Haçlı Seferi maliyetlerini karşılamak için uzun bir yol katetti. Toskana gelirlerine bakılacak olursa, 1274 vergisinden elde edilen gelir eşit derecede önemliydi.¹⁷⁰ Hem dünyevi hem de ruhani verginin potansiyeli, 1230 sonlarından itibaren Hohenstaufen'e karşı yapılan savaşların yanı sıra 1209 ve 1221 yıllarındaki Albigen Haçlı Seferlerine de uygulandığı anlamına geliyordu.¹⁷¹ Baltıklar'daki kutsal savaşların on üçüncü yüzyıldaki statüsü, Riga piskoposunun bölgedeki savaşları Doğu Akdeniz'dekilerle eş değer kabul edilmesini sağlama çabalarına rağmen Livonya'nın yeni koloni kilisesinin Kutsal Topraklara düzenlenen Haçlı Seferi için yirmide bir ödeme yapmasıyla değerlendirilen-

170 Powell, *Anatomy of a Crusade*, s. 100-11; *Regesto Ugolino*, s. 128-33; Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, s. 82, 98; P. Guido, *Rationes decimarum Italiae nei seculi XIII: Tuscia: la decima degli anni 1274-90*, *Studi e Testi*, cilt lviili (Vatican City, 1932), s. xli-xliii.

171 Tyerman, *God's War*, s. 586, 600-601.

dirilebilir.¹⁷² Bu finansal silahın eksikliği, on üçüncü yüzyıl ortalarından itibaren kuzeydeki tüm girişimlerin Teuton Şövalyeliğine devredilmesine katkıda bulunmuş olabilir.

Kilise gelirlerinin yanı sıra kefareterin, mirasların ve bağışların toplandığı bir merkezi hazinenin mevcudiyeti, Haçlı Seferi organizasyonunun dinamiklerini değiştirdi. Büyük lortlar, başvuruda bulunan hiçkimsenin erişemeyeceği bu kaynaklar için kıyasıya yarıştı. Alphonse de Poitiers'in 1249'daki Haçlı Seferi'nin finansal kaynaklarının çeşitliliği, nüfuzlu bir kimsenin mevcut kaynak çeşitliliği hakkında bir fikir verir: Kilise vergisi, miraslar, kefareter, heretiklerin el konulan mülkleri, yasa dışı tefecilik kârları, yurt vergisi, Yahudilerden toplanan koruma parası ve kardeşi IX. Louis'den aldığı borçlar.¹⁷³ Lort ne kadar büyükse, para kaynağına erişimi de o kadar büyük olur ve düzenli bir lortluk veya ortak komutayla ilişkilendirilmesi için *crucesignatinin* değeri artardı. Merkezi finansman, Haçlı Seferi coşkusunu inkâr etmektense, başarıya ulaşmak için planlamada sürekli ve muhtemelen umutsuz bir ciddiyet yansıtıyordu. Mali etkinin büyümesi, sekülerlerin ve Kilise liderlerinin otoritesini, kontrolünü ve sorumluluğunu arttırdı. Bu, sıradan inançlı kimseleri para ve kararların yanı sıra aktif olarak katılmaktan da dışlıyor gibi göründü; Haçlı Seferi propagandasını ve asker toplama sürecini karmaşıktırdı. 1251'deki Fransa'da Çobanların Haçlı Seferi sırasında tanık olunduğu gibi teşkilatlı hakikat, işlerin ters gitmesi hâlinde potansiyel olarak popüler bir kızgınlığa sebep olan demokratik retoriği daha fazla aşındırdı.¹⁷⁴ Papalık genelgeleriyle kefarete talep eden vaizler ve bağış toplamak için kiliselere yerleştirilen sandıklar örneklerinden açıkça görülebilen para toplama yoğunluğu, özellikle Kutsal Topraklara düzenlenen Haçlı Seferi kaynaklarını Konstantinopolis'teki Latin İmparatorluğu'nu desteklemek veya Hohenstaufenlerle savaşmak için yönlendirme girişimlerinde olduğu gibi kaynakların gideceği yerin belirsiz olması veya popüler olmaması durumlarında endişe uyandırdı.

Bununla beraber bu tür sermaye yöntemleri, inancın değil Haçlı Seferi'nin pratikteki sorunlarının net bir şekilde anlaşılmasının bir parçasıydı ve bu da finans etrafında daha fazla reform yapılmasını

172 R. Bartlett, *The Making of Europe* (London, 1993), s. 268.

173 Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, s. 100.

174 Tyerman, *God's War*, s. 802-4 ve referanslar.

söyleyen teklifleri teşvik etti. 1274'e gelindiğinde *soi disant* (sözüm ona) uzmanlar, hatta Gilbert de Tournai ve Humbert de Romans gibi vaizler bile, Haçlı Seferlerinin profesyonel bir temele ve Kutsal Topraklarda Batı yardımlarıyla finanse edilen, ücretli askerlerden oluşan kalıcı bir garnizona ihtiyacı olduğunu savunuyorlardı. Sefere gitmeyip evlerinde kalanların katkılarıyla bir Haçlı Seferi kuvvetinin yaratılması, en açık şekilde 1234 yılında IX. Gregorius tarafından ortaya konmuştu.¹⁷⁵ Paralı bir garnizonun kurulup dâhil edilmesi vergi ve merkezi kaynakla mümkün oldu. Fransa ve İngiltere kralları 1250'den sonra Akkâ'da, tam da bu türden garnizon birlikleri görevlendirdi.¹⁷⁶ Kaçınılmaz biçimde, bu tür planlar, mevcut askerî tarikatların daimî savaş güçlerinin rolünü sorgular hâle geldi. Prusya kolonisinde ve Livonya'da kurulan Teuton Şövalyeliği, Batılı Haçlıların askere alınması da dâhil olmak üzere tüm kutsal savaş operasyonunu devralmıştı.¹⁷⁷ Bununla birlikte Outremer siyasetleri, böylesi bir toptan güç aktarımına izin vermedi. Bunun yerine on üçüncü yüzyıl sonlarında, askerî tarikatların birleşmesi ve ortak kaynakların daimî profesyonel bir Haçlı ordusu için kullanılmasına dair bir tutuculuk gelişti. On dördüncü yüzyıl başlarında Fransa sarayında daha radikal bir alternatif revaçtaydı. Askerî tarikatların kaynaklarına el koymak ve belki de diğer dinî birliklerin, Papalığın kontrolünde olmayan, dünyevi bir önder, bir *Bellator Rex* tarafından yönetilen yeni bir Pan-Avrupa Haçlı Seferi girişimini desteklediği yeni bir girişim.¹⁷⁸

Clermont'tan gelen yol uzun ve pahalıydı ama hesapsız, vizyonsuz ve hünersiz bir şekilde yolculuk da yapılmazdı. Haçlıların mali çıkarları ve yöneticiler ile Kilise'nin mali yenilikleri karmaşık ve çoğu zaman dağınık olsa da dönemin en yaratıcı ve en kalıcı idari, ticari ve ekonomik gelişmeleriyle çeşitlilik ve incelik açısından karşılaştırmaya değer. Haçlı Seferi finansmanı arazi piyasasının serbest bırakılmasına, uluslararası kredi piyasalarının açılmasına ve yeni finansal tekniklerin yaratılmasına katkıda bulundu. On dördüncü yüzyıl başlarında Norman hukukçu Pierre Dubois veya Marino

175 Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 274-5, 455, 462.

176 Strayer, "Crusades of Louis IX", s. 508; William Rishanger, *Chronica*, ed. H. T. Riley (London, 1865), s. 78.

177 E. Christiansen, *The Nothner Crusades* (London, 1997), özellikle s. 82-92, 123-38.

178 Bu ve diğer projeleri için bk. A. Leopold, *How to Recover the Holy Land* (Aldershot, 2000) ve S. Schein, *Fideles Crucis* (Oxford, 1991).

Sanudo gibi bazı Haçlı Seferi teorisyenleri ve düşünürleri, Levant'ı nasıl iyi Katoliklerle dolduracaklarına odaklanan demografik ve ekonomik teorilere bile el attılar. Bir diğeri Mısır'ın ticari gücünün piyasa işleyişiyle nasıl zayıflatılacağını gösterme hevesindeydi: "Suyun doğal olarak vadilere akması gibi mallar da en çok ihtiyaç duyulan yerlerde ilgi çekecektir."¹⁷⁹ Dâhilde, Haçlı Seferleri Batı Avrupalı idareciler tarafından kopyalanan finansal istismar modelleri sağladı. Kilisenin Haçlı Seferi kaynaklarının bölgesel hazinelerinin varlığı ve kilise vergilendirmesi için kalıcı seçenekler, kaçınılmaz ve tartışmalı bir biçimde, Kilise ve devlet arasındaki gerilime ikmal yapıyı yeniden kalibre ederek, seküler yöneticilerin tamahkârlığını cezbettir. Daha genel olarak Haçlı Seferi vergileri, dünyevi muadillerine eşlik eden aynı otorite, yükümlülük, meşruiyet ve razı olma gerilimlerini ortaya çıkardı. Batı Avrupa'nın farklı bölgelerindeki birbirine zıt mali deneyimler, çeşitli merkezi veya ulusal vergilendirmenin gelecek tarihlerini önceden haber veriyordu. Selâhaddîn Öşrû'ne İngiltere'de (toplandı), Fransa'da (iptal edildi) ve Almanya'da (kabul edilmedi) birbirinden farklı tepkiler, çelişen siyasetlerden güçlü ve etkili biçimde söz etti. Dinî Haçlı Seferi vergileriyle kefarete ve endüljans satışları, bir bütün olarak Kilise'yi –özellikle de Papalığı- Geç Orta Çağların aşına olduğu bürokratik ve mali büyük bir dev olma yolunda ilerletmeye yardımcı oldu. Finansın talepleri yalnızca Haçlı Seferi'ni değil, sermayedarları da dönüştürdü.

Bununla birlikte bu tür finansal araçlar, bireysel Haçlıları olmasa da Haçlı Seferi'ni potansiyel olarak borcunu ödeyebilir hâle getirdi. Marino Sanudo'nun göz korkutucu figürleri, dürüst olarak rahatsız edici veya öyle olacak şekilde tasarlanmış olabilir.¹⁸⁰ Yine de çağdaşları, bütçeler hazırlamaya ve maliyetlerin nasıl karşılanacağını hesaplamaya devam ettiler. Önlerinde IX. Louis örneği vardı. Eğer Louis'nin Mısır'a düzenlediği Haçlı Seferi'nin en çarpıcı gerçeği kati yenilgisiyse, sonraki, o noktaya kadar, büyük meblağlardaki giderleri yedek parayla karşılamasıdır. O yalnız değildi. Orta Çağ savaş hâlinde işgal, varsayımları bakımından modern fa-

179 P. Dubois, *The Recovery of the Holy Land*, ed. W. I. Brandt (New York, 1956) ve yorumlar için P. Biller, *The Measure of Multitude* (Oxford, 2000), s. 242-4; J. Bongars, *Gesta Dei per Francos* (Hanau, 1611), cilt ii, s. 23.

180 N. Housley, "Costing the Crusades", *The Experience of Crusading* içinde, cilt i, *Western Approaches*, ed. M. Bull ve N. Housley (Cambridge, 2003), s. 49; F. Cardini, "I costi della crociata", *Studi in memoria di Federigo Melis* (Naples, 1978), cilt iii, s. 188.

aliyetlerden farklıydı. Kâr ve kazanç, kabataslak para fazlalığından daha çok ölçüldü. Bir kraldan, lorttan veya şövalyeden, servetini savaş peşinde harcaması beklenirdi. Para harcanmak için oradaydı. Cimri hükümdarlar saygı görmezlerdi. Haçlıların mali durumlarıyla ilgili herhangi bir değerlendirme, büyük meblağlar harcamalarına rağmen amaçlarına ulaştıklarını inkar etmemelidir. Haçlı Seferi demek mücadele demekti. Bir hükümdarın genellikle Haçlı Seferi vergileri ve hazinelerle desteklenen büyük dünyevi kaynakları, beraberinde daha katı iç sorumluluklar getirdiğinde ölümcül paradokslar ortaya çıktı. Çağdaş bir methiye yazarı tarafından “yeni bir Richard gibi” parlayan şekilde övülen İngiltere Kralı I. Edward’ın, Haçlı büyük amcasından daha büyük savaş kaynaklarına erişim imkânı olabilirdi. Fakat kaynaklar beraberinde daha büyük yerel siyasi kısıtlamalar da getirdi.¹⁸¹ Ürkütücü maliyetler, Clermont’tan sonraki yüzyıllarda Batı Avrupa siyasetini noktlayan büyük seferleri daha önce caydıramamıştı. Giderler, basit bir dindarlık barometresi oluşturmadı. Bilakis servetlerini ihtiraslarına hizmet için kullanan savaşkan bir toplumun değerlerini yansıtıyordu. Bütün anlaşmazlıklara rağmen Haçlı Seferi finansmanı, işe yarayan bir amaca ulaşmak için bir araç sağladı.

181 *Political Songs of England*, ed. T. Wright (London, 1839), s. 128.

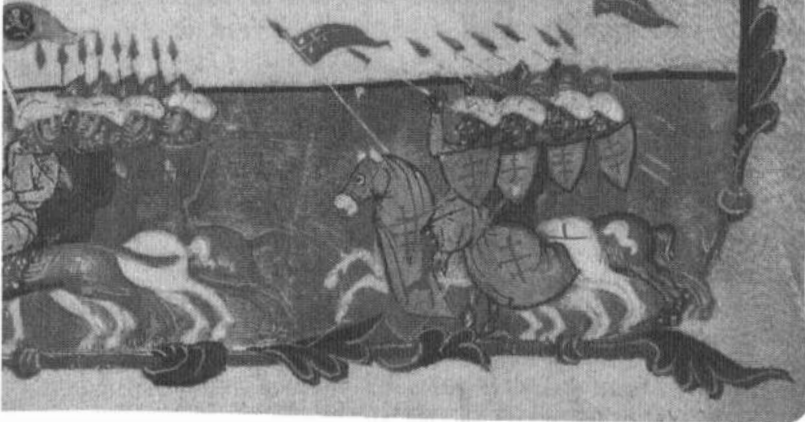
Sic ai ita sit qd ongo 7 fu
damētum debilitandi sol
dani potētia babilonia. et
remouendi a multis occasi
onē praapandi cū illis ini
mias crucis sūt pceptū eccle
7 acqrendi 7 etiā tenendi tūz
scām sit ponē istud op' an dēin

ALTINCI BÖLÜM

LOJİSTİK

Ad equos ita ut uno deficien
tis subroget loco ei omnes ad
u ecce cum nauigijs et ai me
bo 7 alijs ad bellu e necesse i
cet. Et sic unic capitaneus
mictat negotiui. qa res ordia
ui caput regit. Quos omes
capitaneus ducet sup manti

KOORDİNASYON

Geniş coğrafi alanlardaki faaliyetlerin koordinasyonu, başlangıcından itibaren Haçlı Seferlerini farklı gördü. II. Urbanus 1095'te Clermont'ta vaaz verdiğinde, Le Puy piskoposunu Papalık Elçisi, Kont Raymond de Saint Gilles'i komutan olarak atamıştı. İlk olarak 15 Ağustos 1096 harekât tarihi olarak belirlendi. Daha sonra bölgesel hasatlara uyacak şekilde değiştirildi. Ana kuvvetler, öncelikle bilindik ticaret ve hacı kara yollarından ve minimum ölçüde Bari'den Draç'a kadar Adriyatik boyunca denizden seyahat ederken, papa tarafından doğuya donanma göndermeleri için teşvik edildiler. Yaygın seferberlik yön ve zamanlama konusunda genel bir farkındalık yarattı. Kara ordularının buluşma yeri, 1096-7 kışı ve ilkbaharında ana birliklerin ulaştığı Konstantinopolis'ti. Luccalı Haçlılar tarafından 1098'de Antakya'da yazılan bir mektuba inanılabilirse, İngiltere'den gelen gemileri de içerebilen, Lucca, Cenova ve Pisa'dan gelen İtalyan filoları, Levant'taki kara ordusunun 1097-8'de Antakya'yı kuşatmasıyla aynı zamana denk geldi.¹ Suriye'ye karadan ve denizden saldırmak için anlaşmaya varılmış ayrıntılı bir strateji hayal etmek gerçek dışı olmasına rağmen Batılı güçlerin Antakya'da birleşmeleri genel hücum politikasının far- kında olduğunu gösteriyor ve doğuya yönelen Haçlı ordularının daimi bilgi akışına tanıklık ediyor. İlk Haçlılar, sadece Bizans dış

1 H. Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100* (Innsbruck, 1902), s. 165-7 ve hareket tarihi için s. 136, çev. E. Peters, *The First Crusade* (Philadelphia, 1998), s. 42, 291-2; İngilizlerin katılımı için, C. Tyerman, *England and the Crusades* (Chicago, 1988), s. 19-21; Fulcher of Chartres, *Historia Hierosolymitane*, RHC Occ., cilt iii, s. 327, çev. F. R. Ryan ve H. Fink, *A History of the Expedition to Jerusalem* (Knoxville, 1969), s. 71-2, hasat için; genel olarak, C. Tyerman, *God's War* (London, 2006), bölüm 2-3; J. Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading* (London, 1986), bölüm 1-2; J. France, *Victory in the East* (Cambridge, 1994), bölüm 4.

politikasının yörüngesinde stratejik politika ve planlama olarak tanımlanabilecek şeylere kapıldılar.

Tanıkların tüzüklerinde gösterdiği üzere, toplanan askerler de tıpkı Papa Urbanus'un 1095-9 yıllarındaki Fransa turu sırasında bir dizi toplantı düzenlemesi gibi geniş çapta istişarelerde bulundular. Vaazları dinlemek ve haçı almak için düzenlenen toplantılar daha geniş plan ve lojistik tartışmalarına dönüşebilirdi. Fransa Kralı Philippe, bir keresinde Paris'te kendi bölgelerinden gelen Haçlıların toplantısına ev sahipliği yaptı(1096 Şubat). Guibert de Nogent, askere yazılanlarda merak uyandıran seferin nasıl organize edileceğine dair ayrıntıları kaydetti.² Troyes, Dijon, Poitiers, St. Gilles, Lille, Rheims, Rouen ve Chartres gibi geleneksel lortluk ya da ticaret merkezlerinde bölgesel toplantılar kabul edildi. Godfrey de Bouillon'un Viyana yakınlarında Tuna üzerindeki Tulln'da, Pierre l'Ermite'in aynı rotadan geçişiyle ilgili haberleri değerlendirdiği gibi toplanma noktaları önceden ayarlanmış olabilir.³ Bu planlar işe yaradı. Fransız, Alman ve İtalyan kuvvetleri 1096 yazının sonlarında Konstantinopolis'te Pierre l'Ermite ile aynı zamana denk geldiler. Arkadan gelen birlikler daha büyük kuvvetler hâlinde birleştiler ve daha sonra diğerleriyle birleşip çok büyük ordular oluşturdular. Sonunda 1097 Baharında İznik önlerinde binlerce kişilik birleşik bir ordu oluşturuldu. Robert de Normandy'nin birliği için bir birleşme modeli belirlenmişti. Muhtemelen Rouen'de toplandı ve daha sonra büyük ihtimalle Chartres'da Étienne de Blois'nın kuvvetiyle birleşti. Muhtemelen İtalya'daki Alpleri geçmeden ve Adriyatik'i geçmek için Bari'de bir kere daha bölünmeden evvel Besançon'da Robert de Flanders'a katıldılar.⁴

Bu ölçüde büyük orduların hareketi önemli erzak sorunlarını ortaya çıkardı. Uzun mesafeli bir sefer öncesinde pazarlara erişim konusunda müzakere edilmemesi, herhangi bir ordunun bekasını tehlikeye atabilir. Pierre l'Ermite, ticari gerilimler ve disiplinsizlik şiddete dönüşmeden önce, Macaristan ve Bulgaristan'daki yöneticilerden ticaret yapma lisansı aldı. Albericus Aquensis'in, Godfrey de Bouillon'un ordusunun varlığını sürdürmesi ve güvenli geçişi için

2 RHC Occ, cilt iv, s. 149, çev. R. Levine, *The Deeds of God Through the Franks* (Woodbridge, 1997), s. 251.

3 Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, ed. ve çev. S. Edgington (Oxford, 2007), s. 60-63.

4 J. Riley-Smith, *The First Crusaders* (Cambridge, 1997), s. 139-43.

Macaristan Kralı Coloman'la yaptığı pazar müzakerelerine ilişkin ayrıntılı açıklamaları, bunun önemini yansıtıyordu. Bu tür meseleleri şansa bırakma felaketle sonuçlandı.⁵ Haçlı Seferi liderleriyle Bizans İmparatoru Aleksios arasındaki diplomatik ilişkilerin ayrıntıları büyük ölçüde günümüze ulaşmadı. Fakat Batı kuvvetlerinin yürüyüşleri sırasındaki bazı kilit anlarda imparatorluk temsilcilerinin ortaya çıkması ve Greklerin bu ordularla başa çıkma yetenekleri, sahadaki düzenlemelerin yetersiz olmasına rağmen önceden kurulan yakın temasa işaret ediyor. Papa'nın ve Doğu imparatorunun gözleri, hem doğuya doğru ilerleyen Haçlı ordularının hem de birbirlerinin üzerindeydi.⁶ Bir defa Konstantinopolis'te, bir kez de İznik alındıktan sonra Bizans'tan askerî tavsiye alındı.

Birinci Haçlı Seferi ve takip eden 1100-1101 seferleri, binlerce bireyin ve grubun kararlarının, uyumlu bir askerî girişimde nasıl birleştirilebileceğini gösterdi. Lortluk ve akrabalık ağlarıyla örülü mekanizmada, bölgeye ve ekonomik alışverişe dayalı iletişim kanalları genişti. Yerel, bölgeler ve ülkeler arası ticaret ağının genişlemesi, İkinci Haçlı Seferi sırasında Mayıs 1147'de Dartmouth'da toplanan Kuzey Denizi filosunun gösterdiği gibi kitlesel Haçlı Seferleri için hayati bir zemin hazırladı.⁷ Brabant, Flanders, Rheinland, Normandiya, Güney ve Doğu İngiltere'den gelen Haçlılar, ağırlıklı olarak, Londra, Bristol, Southampton, Hastings, Dover, Ipswich, Boulogne, Köln, Rouen gibi ticaretle bağlantılı yerlerden geldiler. Kuzey Denizi ve Manş Denizi, başta ringa balığı olmak üzere balıkçılık ve yün ticareti yoluyla birbirine sıkı sıkıya bağlanan ticari bir düğüm oluşturdu. İş birliğinin ticaretten savaşa dönüşümü, denizcilik teknolojisine, yatırıma ve Dartmouth Komünü tarafından ortaya konduğu gibi sosyal organizasyona dayanan benzer becerilerden yararlandı. Her şeye rağmen Lizbon'daki eylemlerden geriye kalan kayıtların askerî kahramanlıkları, ticaret dili, ordunun tartışmalarını, sözleşmelerini, erzaklarını ve sıkı pazarlıklarını kapladı. Portekiz Kralı Alphonso'yla yapılan anlaşma, sadece Haçlıların gemilerine ve mallarına değil, aynı zamanda va-

5 Albert of Aachen, *Historia*, s. 12-13, 18-21, 62-71.

6 Bizans-Haçlı münasebetlerinin sağlam bir görünümü için bk. P. Frankopan, *The First Crusade: The Call from the East* (London, 2012), özellikle bölüm 6-8.

7 Bk. C. West, "All in the Same Boat: East Anglia, the North Sea World and the 1147 Expedition to Lisbon", *East Anglia and its North Sea World in the Middle Ages* içinde, ed. D. Bates ve R. Liddiard (Woodbridge, 2013), s. 286-300.

risleri için de gümrük vergisinden muafiyet içeriyordu. Bu, fethe-dilen Lizbon'da, Levant'taki İtalyan Haçlı mütteliklerine teklif edil-enlere benzeyen, ayrıcalıklı bir ticari istasyonu kurmak için pek de gizli olmayan bir davetti.⁸ Daha sonra 1189 ve 1217 yıllarında, Danimarka ve Bremen gibi limanların yanı sıra Rheinland'daki-lerin de dâhil olduğu Kuzey Denizi filoları, ticari ağı daha da ge-nişletti. Haçlı Seferlerinde iz bırakan ticaret kanallarında dolaşan benzer savaş kalıpları, Doğu Baltık'ta ve Akdeniz'de ticaret şehir-lerinin on birinci ve on ikinci yüzyıl başlarında Balear Adaları'na yapılan akınlar, 1087'de Pisalıların Tunus'a yaptığı baskın ve on ikinci yüzyıl başlarından itibaren Batı İberyia limanlarına yapılan saldırılar, Lübeck tüccarlarından esinlendi.⁹

Uzun mesafeli Haçlı Seferlerine rastgele girilmedi. Ticaret, se-yahat ve geçmişteki seferlerden gelen teamüllere dayanarak yön hatları ve süreler belirlendi. Fakat sınırlar vardı. 1147'de Alman or-dusu, Tuna boyunca, birkaç hafta sonra peşlerinden gelen Fransa ordusu tarafından kullanacak yeni köprüler inşa etti.¹⁰ Askerî he-defler bir yana koyulursa, Haçlılar 1148'de Kutsal Topraklara ulaş-tıklarında, bu ordu Küçük Asya için tutarlı ve işlevsel planlardan yoksundu. Eudes de Deuil, Haçlı Seferi'ni tartışmak için bir araya geldiklerinde Papa III. Eugenius'un, VII. Louis'ye, hizipçi Greklere nasıl davranılacağı konusunda tavsiyede bulunmayı ihmal etmedi-ğini hatırladı.¹¹ Haçlıların Lizbon kuşatmasına ilişkin en yakın çağ-daş kayıtlar, bunu, Kuzey Avrupalı korsanların Endülüs limanları-na karşı daha önceki Haçlı Seferi niteliğinde olmayan baskınları ve 1189 ile 1217 yıllarında Haçlıların benzer saldırılarına paralel fırsat-çı bir saptırma olarak tanımladılar.¹² Bütün Haçlı Seferi kuvvetleri, yeni gelir kaynakları için bu tür fırsatlara karşı tetikleydi. Lizbon, tam zamanında şans eseri bir talih kuşu sundu. Yine de koalisyon filosunun Dartmouth'ta toplanması tesadüf değildi. Konumu itiba-rıyla Atlantik'e yaklaşmadan önceki son ideal korunaklı doğal liman olması, 1189, 1190 ve 1217 yıllarında Akdeniz'e giden Kuzey Denizi filoları için geleneksel toplanma limanı hâline gelmesini sağlamıştı.

8 *De expugnatione Lyxbonensi*, ed. C. W. David (New York, 1976), s. 112-13.

9 Genel kayıtlar için bk. Tyerman, *God's War*, s. 54-5, 398, 413-14, 627-8, 664-5, 685, 689-92.

10 Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII in Orientem*, ed. V. G. Berry (New York, 1948), s. 32-3.

11 Odo of Deuil, *De profectione*, s. 70-71.

12 *The De expugnatione Lyxbonensi*.

İkinci Haçlı Seferi, stratejik planlamanın aksine, işlevsel olarak adlandırılabilirler arasındaki karşıtlığı vurguladı. Görünüşte iyi planlanmış ilk itici güç, Vézelay, Etampes, Speyer ve Frankfurt'ta düzenlenen bir dizi büyük toplantıdan geldi.¹³ Kutsal topraklara giden kara ve deniz kuvvetlerinin çoğu, geniş bir coğrafyadan toplanan çok sayıdaki insana ve yolda edinilen çok farklı deneyimlere rağmen Nisan ve Haziran 1147 tarihleri arasında yola çıktı ve yaklaşık bir buçuk yıl sonra Filistine ulaştı. Bu süre, sonraları standart olduğunu kanıtlayan bir zaman ölçeğiydi. Sözlü ve yazılı iletişim, Bernard de Clairvaux'nun vaazını ve iki Avrupa kralının asker toplama diplomasisini birlikte hareket ettirdi: Mayıs 1147'de Dartmouth'daki Kuzey Denizi filolarının, Regensburg'daki Alman ordusunun ve bir ay sonra Metz'deki Fransızlar için düzenlenen toplantıları. Ottokar von Steiermark'ın 1147 Mayıs veya Haziranında Almanlarla Viyana'da; Anglo-Norman birlikleriyle Fransızların da Haziran sonunda Worms'ta buluşmaları gibi geç kalanlarla randevulaşmalar veya Adriyatik ve Balkanlar üzerinden seyahat etmek için Worms'tan ayrılanların ana orduya katıldıkları ekim ayında, Fransız güçlerinin Konstantinopolis'teki nihai toplanmaları tesadüfen gerçekleşmemişti.¹⁴ Organizasyonun kesin mekanikleri sönük kalsa da sonuçları, orduları bir araya getirme açısından etkileyiciydi. Ancak İkinci Haçlı Seferi, tüm koordinasyonuna rağmen pratik stratejiden yoksundu.

Üçüncü Haçlı Seferi hazırlıkları benzer kalıplar sergiledi. Bağlılığı onaylama ve mali ayrıcalıkların ayrıntılarını kabul etmekle görevli bölgesel toplantılar, Aralık 1187 ve Mart 1188 arasında Strasburg, Gisors, Geddington, Mainz ve Paris'te yapıldı. İç barışı sağlama diplomasisi ve yabancı ittifaklar, asker toplamayı, temel ihtiyaçları ve yolculuğu güvence altına aldı. Vaaz verme işi merkezden ilham alsa da bölgesel olarak yönetildi. Haçlı, İngiliz memur ve tarihçi Roger Howden'ın Roger'a inanılırsa, Friedrich Barbarossa, topraklarındaki en iyi askerî uzmanlara danışan tipik bir örnekti.¹⁵

13 Genel bilgi için bk. J. Philips, *The Second Crusade* (New Haven, 2007), özellikle bölüm 4, 5, 7; strateji eksikliğine dair önemli bir değerlendirme için bk. A. Forey, "The Second Crusade: Scope and Objectives", *Durham University Journal*, 86 (1994), s. 165-75.

14 Bunun için bk. Philips, *Second Crusade*, s. 169; Odo of Deuil, *De profectione*, s. 22-3, 66-9, 78-9.

15 Roger of Howden alias "Benedict of Peterborough", *Gesta Regis Henrici Secundi*, ed. W. Stubbs (London, 1867), cilt ii, s. 56; genel olarak, Tyerman, *God's War*, bölüm 12-13.

İkinci Haçlı Seferi emektarı Friedrich, yeterli hazırlıkların ve uygun bir yürüyüş planının önemini biliyordu. Würzburg piskoposunun birlikten ayrılıp denizden seyahat etme girişimi üzerine otoritesini konuşturdu. Birlik olma ve kontrol mekanizması, Friedrich'in 1188-90 yıllarındaki liderliğinin önemli özellikleriydi. Bilindik Tuna kara yolunu izlemeye karar veren Friedrich, Macaristan, Sırbistan, Bizans ve hatta o zamanlar Almanlarla müttefik durumundaki Konya sultanına elçiler gönderdi ve onlardan gelen elçileri kabul etti. Howden'in ifadeleriyle "İsa'nın haçının düşmanlarını yok etme" konusundaki kararlılığına rağmen Selâhaddin'le diplomatik bağlantılar kurmaya teşebbüs etmiş bile olabilir. Bir yıl önce Mainz'de karar verilen ve Nisan 1189'da Regensburg'de düzenlenen toplantı oldukça etkiliydi; tamamı imparatorun dostlarından olmayan 12 piskoposun, 2 dükün, 2 prensin ve 26 kontun dâhil olduğu yaklaşık 70 büyük soyluyu cezbedi.¹⁶ Bir yıl süren sağlam bir kara ordusu hazırlığı, 1147 seferinin zamanlamasını yansıttı. Ordunun 1147-8'de olduğu gibi Kutsal Topraklara ulaşması için bir yılı daha vardı. Bu, daha önceki emsallerini takip etti. Birinci Haçlı Seferi liderlerinin çoğu, Clermont'tan dokuz ya da on ay sonra, 1096 Sonbaharında yola çıktı ve bir yıl sonra 1097 yılının Ekim sonlarında Antakya'nın eteklerine ulaştı. 1189-90'daki yürüyüşte, Friedrich'in seferi nihai kontrolün simgesi oldu. Özellikle Alman imparatorunun inişli çıkışlı iç siyasi gücü ve merkezi idare eksikliği göz önüne alındığında etkileyiciydi. Fakat Friedrich'in seferi, aynı zamanda planlamadaki tutarsızlıkların en uç noktasını da sunuyordu. Titiz düzenlemelere ve kararlı liderliğe rağmen Friedrich, Haziran 1190'da Kilikya'ya ulaştığında beklenmedik bir şekilde öldü ve Alman Haçlı Seferi suya düştü.

Üçüncü Haçlı Seferi organizatörleri bilgiden yoksun değillerdi. 1187'deki felaketlerin görgü tanığına ait olduğu iddia edilen mektupların çoğu, muhtemelen asker toplama propagandasına uyacak şekilde yazılısalar da doğudaki olaylarla ilgili çok fazla bilgiyle doluydu. Châlons-sur-Marne'nın koro şeflerinden Guy de Bazoches, Kont Henry de Champagne ve Fransız öncü birlikleriyle beraber 1190'da Filistin'e gitti. Guy, Marsilya'da gemiye binmeden önce gönderdiği bir mektubunda, yeğenlerini "*milicia Christiana*"nın ve

16 G. Loud, *The Crusade of Friedrich Barbarossa* (Farnham, 2010), s. 15-18 ve refs., 43-4, 47-55; Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 56.

Kutsal Toprakların akıbeti hakkındaki söylentilere, tanıkların ifadeleri veya kesin delillerle ispatlanmadığı müddetçe inanmaları konusunda uyardı.¹⁷ Tam da bu türden bir şüphencilik, Batılı hükümdarların 1187'den önce Kudüs Krallığı'na yardım göndermelerini önlemeye yardımcı olmuştu. Bununla birlikte Haçlı Seferi planlayıcıları, Friedrich Barbarossa tarafından Konya Sultanı Kılıç Arslan'a ve Selâhaddîn'e ya da II. Henry'nin elçisi Richard Barre'a gönderilen Gottfried von Wiesenbach ve Henry von Dietz gibi elçilerden ve temsilcilerden (veya casuslardan) kendi istihbaratlarını topladılar ve karadan yapılacak bir Angevin seferi olasılığını izlemek için 1188 yılında bir talimatla Doğu Avrupa'ya gönderdiler.¹⁸

Bilgi iki şekilde akıyordu. Batı'dan gelen desteğin 1188-9'da Outremer'de kuşatılmış Frank karakollarına ulaşması, sonraki yardımın zamanının ve 1189 yılındaki Akkâ kuşatmasının başlangıcının saptanmasına yardımcı olmuş olabilir. Rüzgârlar, hava koşulları ve akıntılar, Suriye ve Filistin'den yılda iki geliş ve iki gidiş düzenini sağladı. Fakat Almanlar 1190'dan önce karadan ulaşmayı beklemediğinden ve Angevin İmparatorluğu'ndaki veraset krizi Anglo-Fransız hükümdarların seferlerini 1190'a kadar geciktirdiğinden, Outremer'in ihtiyaçları daha hızlı yanıtlar aldı. Akdeniz çevresinde haberler, özellikle yaz aylarında hızla yayılabilirdi: Mesela 1190'da Guy de Bazoches, Marsilya'dan ayrıldıktan otuz beş gün sonra Suriye'yi gözleriyle gördü; Başpiskopos Canterburyli Baldwin ve Ranulf Glanvill, (yine Marsilya'dan) iki aylık bir yolculuktan sonra 21 Eylül 1190'da Akkâ'ya ulaştılar; Friedrich Barbarossa'nın Mayıs 1189'da Almanya'dan ayrılmasının haberinin Bizans ve Halep üzerinden Selâhaddîn'in sarayına ulaşması beş ay sürdü.¹⁹ Guy de Lusignan'ın 1189 yazında Akkâ'yı kuşatma kararı, nisan ayında Sur'a gelen bir Pisa donanmasının yardım getirdiği haberinin yayılması üzerine alınmış olabilir. Guy, 28 Ağustos 1189'da Akkâ önlerinde kamp kurdu. Bir ay içinde Danimarka, Frizya, Almanya, Flanders ve İngiltere'den gelen azımsanmayacak sayıda donanmalar ve

17 Guy of Bazoches, *Liber Epistularum*, ed. H. Adolfsson (Stockholm, 1969), no. xxxiv, s. 148.

18 Loud, *Crusade of Frederick Barbarossa*, s. 92, 145; Ralph of Diceto, *Ymagines Historiarum*, *Opera Historica*, ed. W. Stubbs (London, 1876), cilt ii, s. 51-4.

19 Guy of Bazoches, *Liber Epistularum*, no. xxxv, s. 152-3; Tyerman, *God's War*, s. 440-41; *The Chronicle of Ibn al-Athir for the Crusading Period*, çev. D. S. Richards (Aldershot, 2007), cilt ii, s. 374; Baha al-Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*, çev. D. S. Richards (Aldershot, 2002), s. 106.

1188 Ocak ayında Fransa ve İngiltere krallarıyla birlikte haç kuşanan Jacques d'Avesnes komutasındaki Fransız ordusu kuşatmaya katıldı. Bu, her biri kendi dinamikleriyle bir araya gelen güçleri, Guy'ın çağırdığı anlamına gelmez. Fakat Jacques d'Avesnes kralların planlarının farkında olabilir. II. Philippe'in kuzenleri Robert de Dreux ve savaşçı Piskopos Philippe de Beauvais'den ya da Friedrich Barbarossa'nın yeğeni Prens II. Ludwig von Thüringen gibileri de kesinlikle vardı.²⁰ Akkâ kuşatması başlar başlamaz Fransa ve İngiltere kralları tarafından desteklenmese de cesaretlendirilmiş takviye birliklerini cezbettir. Her iki kralın da yeğeni olan Kont Henry de Champagne, 1190 yılı Temmuzunda, yanında Kuzey Fransa'nın en güçlü lortlarından bazıları ve II. Philippe'in arması olduğu hâlde Akkâ'ya ulaştı. Gelir gelmez, Hristiyan kampındaki Haçlılar tarafından komutan ilan edildi.²¹ Akkâ kuşatması uzaktan planlanmış olabilir ama gönderilen destek öyleydi.

Üçüncü Haçlı Seferi, on ikinci yüzyıldaki koordine Haçlı Seferlerinin en dikkat çekici örneğidir. I. Richard yönetimi, en geç Haziran 1190'dan itibaren, Haçlı donanmasındaki askerlere ve denizcilere en az bir yıl ödeme yapılmasını öngördü. Kral 8 Haziran 1191'de Akkâ'ya çıktı. Messina'nın ele geçirilmesi, nisanda ciddi bir fırtınaya yakalanması ve mayısta Kıbrıs'ı fethetmesi gibi planda olmayan şeyler olmasına rağmen kışı Sicilya'da geçirmesi, eksikleri gidermesi ve daha fazla haraç alması beklenebilirdi. Şans, planlamayla birleşmişti. Richard'ın kara ve deniz kuvvetlerinin zamanlaması, ayrıntılı koşullar hakkında bilgilendirilen sıkı bir plana işaret ediyordu. Angevin donanması üç bölükten oluşuyordu. Biri 1190 Mart ayı sonlarında ve Nisan'da Dartmouth'tan ayrıldı, bir diğeri haziranda Loire'dan yola çıktı, üçüncüsüye temmuz ayında daha güneydeki Oléron Adası'ndan yelken açtı. Donanma merkezi bir komutanlığa, Richard tarafından haziran ayında Chinon'da yayınlanan disiplin yönetmeliklerine ve asgari, İngiliz unsurlar için belirtilen bir ödeme yapısına bağlıydı. Donanma temmuz sonunda Tejo Nehri'nin ağzında toplandı ve yalnızca Lisbon'un Yahudi, Müslüman ve Hristiyan sakinlerinin pahasına, birliklerin alkölün su gibi aktığı kar-

20 *Itinerarium Ricardi Regis*, ed. W. Stubbs, Rolls Series (London, 1864), s. 64-8, çev. H. Nicholson, *The Chronicle of the Third Crusade* (Aldershot, 1997), s. 73-7; Tyerman, *God's War*, s. 402-17.

21 *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 92-4, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 97-9; *The Old French Continuation of William of Tyre 1184-97*, çev. P. Edbury (Aldershot, 1998), s. 94.

gaşa içinde eğlenmelerine izin vermek için durakladı. Bir sonraki buluşma, Richard'ın kara ordusuyla ağustos başında Marsilya'da olacaktı. Buluşma, daha önce Richard ve II. Philippe tarafından Sicilya'daki Messina'da yapılan son bir toplanmayla kararlaştırılmıştı.

İki kral hazırlıklarını eş zamanlı olarak itinayla hazırlamıştı. Mesih'in mirasının yeniden ele geçirilmesi için Vaftizci Yahya'nın Doğum Bayramı 24 Haziran, Haçlı Seferlerinin başlangıç tarihi olarak belirlenmişti. O gün krallar aynı anda, Richard Tours'da ve Philippe St. Denis'de hac esasını ve belgesini aldılar. Dikkatlice organize edilmiş ayrılış ritüelinden sonra, kararlaştırıldığı gibi 2 Temmuz'da Vézelay'de buluştular ve iki gün sonra, yani Hittin Savaşı'nın üçüncü yıldönümünde, 4 Temmuz'da birlikte yola çıktılar. Philippe Cennova'ya gitmeyi ve gemi kiralamayı hedeflerken, Richard temmuz sonlarında Marsilya'ya gitti ama donanması orada değildi. Bazı müfrezeler gemilere binmeyi sürdürseler de birkaç hafta bekledikten sonra Sicilya'ya gitmek için sabırsızlanan Richard, yirmi kadirga ve on yük gemisi kiralarak 7 Ağustos'ta yola çıktı. Ancak ana donanma 22 Ağustos'ta Marsilya'ya ulaşsa da kralı birkaç günle kıl payı kaçırmıştı. Daha önceden anlaşma yapılmıyaydı, donanma bir sonraki varış noktasının Messina olduğunu öğrenecekti. Kareografi, şeklini korumaya devam ediyordu. Ana donanma 14 Eylül'de Messina'ya yanaştı. II. Philippe 16'sında geldi. Richard ise İtalya kıyılarında yavaşça seyrettikten sonra 23'ünde Messina'ya gösterişli girişini yaptı.²² Ancak bu verimlilik imajı, kaza ve kargaşa olaylarıyla kıyaslanmalıdır. 1190 yılında Lyon'daki köprü'nün Angevin ve Fransız Haçlıların ağırlığını taşıyamayarak çökmesi oldukça meşhurdu.²³ Haçlılar, kralların ve büyük lortların etkilerinden uzakta, her zaman karmaşık ve çoğu zaman dağınık bir süreçte kendi düzenlerini kendileri kurup doğuda kendi yollarını buldular.

Özenle hazırlanan planların bazıları etkili eyleme dönüşmedi. Bunlardan Dördüncü Haçlı Seferi, aşırı hırs ve olumsuz koşullar karşısında planlamanın ve liderliğin sınırlarını ortaya koyan klasik bir örnektir. Bunun sebebi yetersiz hazırlık, sorunların anlaşılama-

22 Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 112-26; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 80-82; Tyerman, *God's War*, s. 431-41.

23 Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 112; Ambroise, *L'Estoire de la Guerre Sainte*, ed. G. Paris (Paris, 1877), II. 449-90, çev. M. J. Hubert, *The Crusade of Richard the Lion-Heart* (New York, 1976), s. 46-7; *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 152, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 153.

ması ya da tam tersi değildi. Komutanlar kralın yokluğunda, hızlı bir şekilde kendilerini resmî bir müşterek liderlik hâlinde örgütleyip görüşmeler yaptılar ve 1200 Yazında Soissons ve Compiègne'deki toplantılarda olduğu gibi stratejik öneme sahip meseleleri açık açık tartışarak karara bağladılar. Yakın bölgelerden gelen, daha önceki Haçlı Seferi'ne katılanların Haçlı kahramanlık anılarıyla dolu, iç içe geçmiş siyasi ve hanedan çevreleriyle kuşatılan Champagne, Flanders ve Blois kontları gibi ilk liderler uyum içinde olmaya yardımcı oldular. Bu müşterek liderlik şaşırtıcı bir şekilde birleşik, dayanıklı esnek ya da eleştirmenlerin söylediği gibi dar görüşlü, bencil ve inatçı olduğunu kanıtladı.

Liderler, Soissons'daki ilk toplantıda mantıklı stratejik kararlar alabilmek için yeterli sayıda Haçlı Seferi baronu olmadığına karar verdiler. Compiègne'deki daha kapsamlı toplantıda hedefler ve ulaşım gibi konularla ilgili heyecanlı bir tartışma yaşandı ve sonunda bir İtalyan limanı ile sözleşme yapmak üzere bir elçi gönderilmesinde anlaşıldı. Elçilik heyetinin Mısır'ın hedef olması için müzakere ettiği göz önüne alındığında, gidilecek yer Compiègne'de belirlenmiş olabilir. Samimi ve dayanışma görünümünün altında, önemli kararlar Champagne, Flanders ve Blois kontları tarafından alınıyordu. Venedik Antlaşması'nı kabul etmeye devam eden İtalya'ya gönderilmek üzere tam yetkili altı elçi seçtiler. 1201'de Champagne kontunun ölümü üzerine, Geoffrey de Villehardouin ve Geoffrey de Joinville (IX. Louis'nin eşinin dayısı) gibi arkadaşları, yeni bir lider arayışında önemli rol aldılar. Kont Hugues de St. Pol gibi figürleri içeren beyin takımı, özellikle Burgonya dükü ve Bar kontunun idareyi ele almayı reddetmesinden sonra, İtalyan Marki Boniface'ın önerisiyle genel komutayı üstlendi. Fakat otoritesi mutlak değil, *primus inter pares* şeklinde olacaktı. Boniface'ın seçimini onaylamak ve onu lider olarak kabul etmek için 1201 Yazında Soissons'da daha fazla toplantı düzenlendi. Cîteaux'da, Cistercianların yıllık papazlar meclisinde de bir başka resmî toplantı yapıldı. Bu açık oturum şeklindeki tartışmalara rağmen stratejik planlama iç heyete dayanıyordu. Haçlıların büyük kısmı Mısır'ı hedef alma kararını gizledi. Yönetici gücün sık sık bir araya gelmesine rağmen açık oturumun hile olduğunun kanıtlanması, ordunun büyük bir bölümünün temsilcileriyle yıpratıcı çatışmalara çıkaran çelişiklere sebep oldu. Bu kişilere danışılması gerekiyordu. Çünkü ordunun savaş gücünün çoğunu onlar oluşturuyordu. Ayrıca daha öncesinde Venediklile-

re ödenmesi gereken borç için para yardımı yapmaları istenmişti. Venedik fiyaskosu, liderliğin kendi iktidarlarını, maiyetleri ya da Venedik Antlaşması'nda belirlenen ücretli çavuşlar dışındakilere sergileyemediklerini ortaya çıkardı.²⁴

Bütün bunlara rağmen telaşa kapılan üst komuta, büyük ve farklı amfibi gücü 1203-4'te Konstantinopolis'e yönlendirdiler ve şaşırtıcı bir zafere imza attılar. Geoffrey de Villehardouin, Robert de Clari ve Batı Hristiyanlığından pek çok kişinin gözünde şanlı bir başarıydı. Dördüncü Haçlı Seferi, Konstantinopolis'teki parlak seferden önce seleflerinin izinden gitti: Haç kuşanma törenleri, reklamı iyi yapılan planlama ve sadakat toplantıları, titiz şartlar altında güvenli ulaşım, sefer öncesi kapsamlı hazırlayıcı diplomasi, -en azından üst komuta için- net bir nihai hedef ve yol boyunca yeniden gelir sağlama fırsatını değerlendirme hevesi. Yine de planlama düş kırıklığına uğradı. Flanders kontu Avrupa'nın en zengin prenslerinden biriydi. Ülkesi emzalsız Haçlı soyağacıyla iftihar ediyordu. Ancak Haçlı donanmasının kaderiyle I. Richard'ın on iki yıl önceki kaderi arasındaki zıtlık çok şey anlatıyordu. 1202 Yazında Flanders'tan yola çıkan donanma, bir kısmı kontun gemilerinden ve adamlarından bir kısmı da konttan ödeme almasa da ona bağlılık yemini eden Brugge'ün idarecisi gibi bağımsız müttefiklerden oluşan bir ittifaktı. Kışı Marsilya'da geçirdikleri için- eğer plan buysa- Venedik'e ulaşamadılar. Oradayken konta haber gönderip -bu sırada Zara'daydı- nerede buluşmaları gerektiğini sordular. Kont Baldwin, Mora Yarımadası'nın güney ucundaki Modon'u önerdi. İster amacından sapmış, denk gelmemiş olsun isterse de Kutsal Topraklara yelken açmayı tercih etmiş olsun, Konstantinopolis'e yapılan *démarcheden* (harekât) bütünüyle habersiz Baldwin ve donanması belki de hiç karşılaşmadı.²⁵

III. Innocentius'un gittikçe genişleyen mizacında sahip olduğunu düşündüğü şey, uluslararası girişimleri planlama yeteneğiydi.

24 Geoffrey of Villehardouin, *La Conquête de Caonstantinople*, ed. E. Faral (Paris, 1938-9), özellikle cilt i, s. 1-57, çev. M. R. B. Shaw, *Chronicles of the Crusades* (London, 1963), s. 29-39; Robert of Clari, *La Conquête de Constantinople*, s. 1-8, çev. E. H. McNeal, *The Conquest of Constantinople* (New York, 1966), s. 31-9; J. Riley-Smith, "Towards an Understanding of the Fourth Crusade as an Institution", *Urba Capta* içinde, ed. A. Laiou (Paris, 2005), s. 71-88; genel olarak bk. Tyerman, *God's War*, s. 501-60 ve refs.

25 Villehardouin, *La Conquête*, cilt i, s. 50-53, 102-5; cilt ii, s. 28-9.

Yanıldığını kanıtlayan tek olay Dördüncü Haçlı Seferi değildi. Başarılı Albigen Haçlı Seferi'nden sonra Simon de Montfort'un Languedoc'u fethi sırasında fiilen kontrolü kaybetti. Riga piskoposu vasıtasıyla Almanya'nın Livonya topraklarını ilhak etmesine Kut-sal Topraklara düzenlenen Haçlı Seferlerine eş değer statü vermeyi reddetmesi, Lübeckli tüccarların ve Cistercianların bunu üstlenmelerinden vazgeçiremedi.²⁶ Gözü kara Innocentius, Haçlı Seferi fikrini, imajını ve finansmanını yeniden markalaştırmakla kalmadı, aynı zamanda nasıl planlandıklarını da yeniden düzenledi. Dördüncü Haçlı Seferi deneyimi, Innocentius'u, strateji de dâhil daha önceki dünyevi liderler tarafından üstlenilen bazı düzenleme rollerine el koymaya ikna etmiş gibi görünüyor. Batı Avrupa'nın dört bir yanından yüzlerce dinî temsilcinin, sayısız seküler temsilcinin, gözlemcinin ve müstedinin katıldığı genel bir Kilise Konsili, 1245 ve 1274'te de örnek alınan bir modeli, ilk defa Haçlı Seferi planlamasında idari ve siyasi odağı sağladı. 1215'te toplanan Lateran Konsili Kilise vergisini kabul etmekle kalmadı, 1 Haziran 1217'yi toplanma tarihi, Brindisi, Messina ve komşu limanları gemiye biniş noktaları olarak belirledi. Papa, onları kutsamak için orada hazır bulunacağına söz verdi. Innocentius, kara yoluyla seyahat etmeye kararlı olanlar için tavsiyeler verdi ve Papalık elçisi sundu.²⁷ Kilise'nin kapsayıcı yönü netti. Oliver von Paderborn, Lateran Konsili'nde Haçlı Seferi'nin hedefinin Mısır olarak belirlendiğini öne sürdü.²⁸ Papalık temsilcileri, vaaz verme, vergi toplama ve askere toplamayı herhangi bir hükümdarın görevlilerinin yönetebileceğinden çok daha fazla bölgede ve daha sistematik bir şekilde tertip ettiler. Ünlü insanlar haç kuşanmaya ve toplantılar düzenlemeye devam ediyordu. Her ne kadar idari destek dengesi Kilise'ye doğru eğilse de, insanlar kendilerinden öncekilerin yaptığı gibi asker olarak alındı ve özel kaynaklar toplandı. Açıkçası bu, bir noktaya kadar seküler destekle sağlandı. Güney İtalya ve Sicilya limanlarının seçimi, Papa ve onun

26 I. Fonnesberg-Schmidt, *The Popes and the Baltic Crusades 1147-1254* (Leiden, 2007), s. 79-131; C. Tyerman, "Henry of Livonia and the Ideology of Crusading", *Practices of Crusading: Image and Action from the Eleventh to the Sixteenth Centuries* (Farnham, 2013), no. VII, s. 32-7; Tyerman, *God's War*, s. 596-9.

27 *Ad Liberandam*, çev. J. Bird, E. Peters ve J. M. Powell, *Crusade and Christendom* (Philadelphia, 2013), s. 124-9.

28 Oliver of Paderborn, *Historia Damiatina*, çev. Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 166-7.

himayesindeki, Lateran Konsili toplanmadan önce 1215'te haçı alan, Sicilya ve Almanya Kralı II. Friedrich arasındaki ittifaka işaret ediyordu. Fransa'daki vaaz kampanyası kötü gitmesine rağmen Fransa kralı büyük olasılıkla konsilden altı ay önce Haçlı ayrıcalıklarının kullanımına ilişkin yasakları yayınlamasına izin veren müzakerelelere katılmıştı. Innocentius, planlarının menşeyinin altını çizmek için Venediklilere, 1202'de ettikleri Haçlı Seferi yeminini nihayet yerine getirmek isteyebileceklerini yüzüstü önerdi.²⁹

III. Innocentius'un büyük projesi 1216 yılında onunla ölmedi. Gemiye biniş yerleri olmasa bile, ilk toplantıların çoğu belirlenen zaman çizelgesine uygundu. Frizya, Hollanda ve Rheinland'dan gelen filolar 1217 yılının Mayıs ayı sonlarında ve Haziran başlarında yola çıktı; Oliver von Paderborn planlandığı gibi tam zamanında, 1 Haziran'da Marsilya'dan ayrıldı; Avusturya Dükü VI. Leopold ve Macaristan Kralı Andrew'in orduları Ağustos ayında, Macarlar bir ay öncesinde Split'te toplandı.³⁰ Bir Haçlı ordusu veya donanması oluşturma dinamiği bir kere daha kendi ahengini dayattı. Bununla birlikte pratik eylem tekniklerini konsilde alınan kararlarla ilişkilendirmek sonuçsuz kalabilir. 1216'da Fransa'da Papalığın asker toplama görevlilerinin başları, son tarih 1217 Haziranına yetişmeyen soylularla belaya girdi. Hareket tarihini kaçırarak yeminlerini ihlal edeceklerinden ve ayrıcalıklarının iptal edilmesinden endişe duyuyorlardı. Benzer şekilde, hazır olduğu hâlde konsilin veya şövalye liderlerinin vaat ettikleri ek kaynaklardan yararlanamadıkları için sefere çıkamayan daha fakir *crucesignati* için geçerli olan para cezalarının, kendileri için de uygulanacağı endişesi de vardı.³¹ Artan bürokrasi ve yasal kesinlik, her daim beklenen çıklarları hasat etmedi.

Beşinci Haçlı Seferi birçok yönden başarılıydı: Mısır işgal edildi; üç yıl boyunca bir köprübaşı mevzisi savunuldu; bu süre zarfında Batı Hristiyanlığının çoğu bölgesinden toplanan çok sayıda asker gelip gitti; Nil'in büyük limanlarından Dimyat yirmi iki ay boyunca işgal edildi; Kilise vergilerinden ve Haçlı Seferi bağışlarından toplanan para doğuya akmaya devam etti. Beşinci Haçlı Seferi'nin başarısızlıkları, sefer hazırlıklarında veya sivil cephe

29 J. P. Migne, *Patrologia Latina* (Paris, 1844-64), cilt ccxvi, col. 830, no. xxxv.

30 Tyerman, *God's War*, s. 626-7; Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 158.

31 Bazı ilgili belgelerin çevirisi için bk. Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 133-41.

yatmıyor gibi görünüyordu. Yine de Fransız vakasının gösterdiği gibi Papalık yönetimi yerel görüşe ayak uyduramama ve düzenlemelerin karman çormanlığını arttırma riskiyle karşı karşıya kaldı. Haçlı Seferleri doğrudan Papalık siyasetine entegre oldukça, işlevsel olarak o kadar dezavantajlı hâle gelebilirdi. Papa IX. Gregorius, 1239-41 Baronların Haçlı Seferi hazırlıklarında, sadece Champagne ve Cornwall kontlarının Filistin'e yaptığı seferleri koordine etme konusunda başarısız olmakla kalmadı; ayrıca Kutsal Topraklar için toplanan askerleri, Latin Konstantinopolis'in savunulması veya Haçlı Seferleri statüsü verilen Roma'nın II. Friedrich'e karşı müdafaa edilmesi gibi Papalığın diğer favori projelerine yönlendirerek fiili ve mefruz *crucesignatiyi* afallaştırdı ve kızdırdı.³² Yasal olarak sağlam olsa da (Gregorius kilise hukukçusuydu) çok az politik ve işlevsel anlam ifade ediyordu. Papalar diplomasiyi kolaylaştırabilir, bilgi toplayabilir, gerekli ayrıcalıkları sunabilir, vaazları ve bağış toplamayı denetleyebilirlerdi. Fakat on üçüncü yüzyılın ilk yarısındaki Haçlı Seferi kanıtları, bir seferin etkili olabilmesi için dünyevi güçlerin siyasi sermayesinin ve maddi nüfuzunun komutayı ele alması gerektiğini gösterdi. Papalar, İtalya ve Almanya'daki Hohenstaufen'e karşı bölgesel partizan gruplarla ittifak kurmadıkları sürece etkisizlerdi. X. Gregorius ve IV. Nicholas, 1274 ve 1291'den sonra bunu keşfettiler. Kutsal Topraklardan uzaklaşan Haçlı Seferleri İberya'daki yerel Hristiyan krallara ve 1218'den sonra Languedoc'a, Baltık'taki Teuton Şövalyeliği'ne veya 1264-5 İngiliz İç Savaşı'nda ya da 1230'larda Frizyalı ve Hollandalı köylülere yönelik iğrenç zulümlerde olduğu gibi yerel Kilise ve otoritelere havale edildi. 1240'tan sonra Outremer'e düzenlenen Haçlı Seferlerinde Kilise'nin idaresinin sınırlı olduğunun anlaşılması, monarkların, özellikle de Fransa kralının -en bariz fakat tek değil-maddi ve politik güçlerinden yararlanma ihtiyacını doğruladı.

IX. Louis'nin Haçlı Seferleri idareciliği, özellikle de ilk seferi, kayıt tutmada, para toplamada ve askerî birlik kiralama tekniklerinde gelişmelerin olduğunu gösteren ayrıntılar olarak incelenebilir. Bununla beraber I. Richard'ın hazırlıklarıyla bir karşılaştırma yapmak nitelikli yeniliğin basit tahminlerinin düşünülmesine se-

32 M. Lower, *The Barons' Crusade* (Philadelphia, 2005), muhtelif yerlerde; Tyerman, *God's War*, s. 755-69.

bep olur.³³ Her iki kral da toplantılar ve mali yardımlarla desteklenen akrabalık, lortluk ve hamilik ağları aracılığıyla siyasi mutabakat sağladı. Yahudi toplulukların gasbedilmesi de dâhil, ikisi de vergilendirmeye ve mali hakların kraliyet tarafından talan edilip kötüye kullanılmasına dayanıyordu. İkisi de kendi donanmalarını kiralayıp, gerekli savaş malzemelerini toplamak ve nakletmek için çok miktarda para harcadılar. Her ikisi de Akdeniz'in daha ileri bir noktasında toplanmaya karar verdi: Richard, Sicilya'daki Messina'da, Louis Kıbrıs'taki Limasol'da. Yola çıkmadan önce iki kral da haç nişanı alma merasimi düzenledi. Her ikisi de diğer nüfuzlu kimselerin birliklerini yanında bulundurdu fakat onların kefaletini ödeyerek seferdeki yetkilerini güçlendirdi. İkisi de parasız kalmadı. Richard'ın Akkâ'ya ve Louis'nin Dimyat'a götürdüğü kuvvetlerin büyüklüğü kabaca birbirine denkti, belki de 10.000 fazla olabildi. İki kral da hazırlıklara ölçülü yaklaşmadı; Richard haçı kabul ettikten üç buçuk yıl sonra Levant'taki görev yerine ulaştı, Louis ise dört buçuk yıl sonra.

Yine de önemli farklılıklar ortaya çıkıyor. Kilise, 1240'lı yıllarda para toplama, nakletme ve ayrıcalıkları yönetme konularında merkezi bir rol oynadı. Richard yönetiminde ruhbanlar, III. Innocentius'un mirasını oluşturan kurumsal ve bürokratik kimlikten yoksunlardı. Bu durum abartılmamalıdır. 1240'larda Fransız ruhbanlar monarkların hizmetindeydiler. Özellikle keşişler, kralın Haçlı Seferi öncesi iç reform programına ahlaki boyut sağlıyorlardı.³⁴ Louis'nin Haçlı Seferi'nin ek gelirinin büyük kısmı, Richard'ın savurgan mezatçılığını kopyalama ihtiyacını ortadan kaldırarak, 1245'te Lyon Konsili'nde izin verilen Kilise vergilerinden, kefaretlerden ve bağışlardan elde edildi. Louis'nin propagandası onu dindar bir tövbe-kâr olarak tasvir etti. Kral Akdeniz'in güneyine inerken hacı gibi giyindi. Louis, İsa'nın rölüklerine dua ederken, Richard Excalibur'u taşımıştı. Daha somut örnek verecek olursak, Richard gemilerine gerekli teçhizatı yüklemesine ve yanında kuşatma makineleriyle prefabrik bir kale nakletmesine rağmen Louis gelmeden önceki iki yıl boyunca Kıbrıs'ta büyük miktarda yiyeceklerle şarap stokladı; ay-

33 W. Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade* (Princeton, 1979), özellikle s. 65-104, en iyi çalışma olma özelliğini koruyor; Richard için bk. Tyerman, *England and the Crusades*, s. 57-85 ve yukarıda s. 256-258. ve aşağıda s. 332-334.

34 Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, s. 3-64.

rica gemilerinde savaş teçhizatının yanında tarım araç gereçleri taşıyarak fethedilecek Mısır'a yerleşmeye hazırlandı.

Richard donanmasını oluştururken, genellikle hâlihazırdaki sahipleriyle kısmî hissedar olarak kendi krallığındaki limanlarda bulunan gemilere el koymaya ve gemi kiralamaya güveniyordu. Louis ise ayrıntılı ve titiz sözleşmeler vasıtasıyla, gemileri daha çok 1201 Venedik sözleşmelerine benzer şekilde, eksiksiz ve tam donanımlı gemileri tek kiracı olarak Cenova ve Marsilya'dan kiralamıştı. Richard gemiler için piyasa fiyatının altında ödeme yapmış görünüyor. Oysa Louis, 1250 yılında fidesini ödedikten sonra Mısır'daki esaretinden kurtulup borca ihtiyaç duyduğunda, Cenova bağlantısı ona iyi hizmet etmesine rağmen masrafları ve muhtemelen teçhizatı da kendi çıkarı için kullanmış olabilir. En açık şekilde, Richard, kendisine krallığı içinde limanlar, gemi mühendisleri, ticaret gemileri ve denizciler sağlayan Güney İngiltere ve Batı Fransa'nın kıyı şeridini yönettiği için çok şanslıydı. Louis bu lüksten yoksundu. Bu yüzden diğer güçlere ve kendine hizmet eden şehirli soylulara güvenmek zorunda kalmamak için Rhône Deltası'ndaki Aigues Mortes'da kendi limanını inşa etti. Bu liman ilk toplanma noktası olarak hizmet etti (Kıbrıs ikinci sıradaydı) ve tüm kiralık gemiler oraya ulaştırılacaktı. Aigues Mortes'in inşası, sığ limanına, siltasyona meyilli olmasına ve Akdeniz'e açılan aldatıcı kanalına rağmen Louis'nin hazırlığın tüm yönlerini kontrol etme kararlılığını, geçmişten çıkarttığı derslerin dikte ettiği bir politikayı ve engin bir lojistik anlayışının icra edilmesini sembolize ediyordu. Louis'nin düzenlemeleri, Richard'ın çarpıcı Haçlı Seferi kariyerine damga vuran pahalı doğaçlamalara duyulan ihtiyacı ve etki alanını daraltmaya çalıştı. IX. Louis'nin Haçlı Seferi planları, (1267-70 yıllarındaki ikinci seferi, idari güç olarak ilkini yansıtıyordu) geçmişteki başarısızlıklara tepki gösterdi ve her türlü engeli sağduyu ve inisiyatifle sundu. Adam, para ve malzeme dikkatli ve sorunsuz bir şekilde koordine edildi. Louis'nin ilk Haçlı Seferi muazzam bir titizlikle hazırlanmıştı; en iyi finanse edilen, en ustalıkla organize edilen büyük Haçlı Seferi'ydı. O, başarılı bir Haçlı Seferi'nin en iyi nasıl planlanacağını göstermişti. Aynı zamanda bir facia olması, gelecekteki gözlemciler için tam bir bilmeceydi.

SAĞLIK VE EMNİYET

Haçlıların kişisel sıhhatleri, geride bıraktıkları ailelerinin ve mülklerinin güvenliği, sefer disiplini, davranış kuralları, hareket hâlindeyken fiziksel sağlıkları; en az yoklama defterleri, bilançolar, yüksek politika, diplomasi ve savaş teçhizatı kadar önemliydi. Mutlu bir Haçlının başarılı daha iyi Haçlı Seferi yaptığını iddia etmek üstünkörü bir yorum olsa da, bu, çağdaşların hayal ettiği kadar uzak olmayabilir. Mutluluk kolay memnuniyet demek değildi. Ayrılmanın acısını arttırmak için kasıtlı olarak çocuklarına veda etmekte oyalanan Haçlıların hikâyeleri ya da bilindik duygusal ev manzaralarının nihai görüşlerini açıkça reddeden diğerleri, fedakârlık unsurunu vurgulamak için tasarlandılar.³⁵ Ayrılık acısı kendi ruhsal endorfinlerini üreten ağır bir adanmışlık egzersizi işlevi gördü. Bu tür duygular geride bırakılan insanların ve mekânların güvenliğiyle ilgili kaygılardan ya da emsal Haçlıların tutumları ya da sağlıklarıyla ilgili endişelerden farklıydı. Görünen o ki 1147'de Lizbon'u savunanlar, evlerinde bekleyen eşlerinin kendilerini boy-nuzladıklarını ve mallarının yağmalandığını söyleyerek Haçlılarla alay ettiler.³⁶ Bu tür korkular kültürel klişeler olarak etkili olsalar da yine de belirli temellere sahiplerdi. Mülkiyetin ve geride kalanların güvenliğinden endişe duymak Haçlıların tüzüklerine kazınmıştır; Haçlı ayrıcalıklarının temel özelliklerini destekler. II. Urbanus'un *crucesignati* için Kilise koruması teklifinin yeniliği, başlangıçta biraz şaşkınlık yarattı. Dinî ve dünyevi hukukçuların baskılarından sonra, hiç şüphesiz ihtilaflı ve/veya endişeli Haçlıların taleplerini yansıtan 1123 Birinci Lateran Konsili, Haçlıların evlerinin, ailelerinin ve mülklerinin Papalık ve Kilise koruması altında olduğunu ve bunları tehdit edenlerin aforoz edilme cezasına çarptırılacaklarını doğruladı.³⁷ Ayrıcalık sık sık ihlal edilse bile, asker toplama için temel bir ayak bağına değindi. Bir Haçlının kaybolması ya da ölümü hâlinde mülklerinin bütünlüğünü korumak için ayrıntılı planlar yapıldı.

35 T. F. Crane, *The Exempla of Jacques de Vitry* (London, 1890), s. 57, no. cxxiv; John of Joinville, *Histoire de Saint Louis*, ed. N. de Wailly (Paris, 1868), çev. M. R. B. Shaw, *Chronicles of the Crusades* (London, 1963), s. 191; kıyaslama için Fulcher of Chartres, *Historia Hierosolymitana*, RHC Occ., cilt iii, s. 328, çev. F. R. Ryan ve H. Fink, *A History of the Expedition to Jerusalem* (Knoxville, 1969), s. 74.

36 *De expugnatione Lyxbonensi*, ed. C. W. David (New York, 1976), s. 130-31.

37 J. Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader* (Madison, 1969), s. 139-90; C. Tyerman, *The Invention of the Crusades* (Basingstoke, 1998), s. 14-28, 30-41, 55-62.

Bu hükümler, sadece tanık olarak da olsa, akrabaların katılımını ve mutabakatını içerirdi. Genellikle yakınlar bu tür düzenlemeler için ana tehdit oldular. Örneğin çeyiz olarak verilen arazilerle ilgili hükümler hakkındaki düzenlemeler, birçok tüzüğün neden Haçlının karısının açık onayını aldığını açıklıyordu. Şöyle ki bazılarında yasal olarak (bazen de idari olarak) köçalarının mülklerinin sorumluluğu bırakıldı. On üçüncü yüzyıldan kalma İngiliz mahkeme kayıtları, eşlerin çeyiz haklarını korumanın yanında, aile mülkiyetini hedef alan tecavüzlere karşı savunmasıyla ilgili davalarla doludur. Mülkiyet değişikliklerine, geri dönen Haçlılar ya da eğer ölmüşlerse mirasçıları tarafından düzenli olarak itiraz edildi.³⁸

Haçlı Seferi, gittikçe daha rekabetçi hâle gelen bir pazarda toprak sahibi olmaya belirsizlikler ekledi. Haçlılara bağımlı olanlar maddi ve fiziksel risk altında bırakıldı. Alacaklılar karşısında meteliksiz bir şekilde zor durumda kalabilirler, hatta aç biilaç bırakılabilirlerdi. İngiliz hükûmeti, 1192'de beklenmedik bir cömertlik kasılması içinde, Gloucestershire'dan iki Haçlının zevcesini, kocalarının yokluğunda desteklemek için ayrı ayrı 100 ve 130 şilin vererek destekledi.³⁹ Dul kalmış kadınlar (bazen farkında olmadan yanlışlık oluyordu çünkü güya öldüğü söylenen kocaları daha sonra canlı olarak ortaya çıkıyordu), kadın varisler küçümsendi ve zorla evlendirildi. Haçlıların eşleri saldırı veya daha kötülerıyla karşı karşıyaydı. Bir kısmı cinsel saiklerden ziyade sahip oldukları mal mülk için öldürüldü. İngiltere Kralı III. Henry, 1252 yılında Papa IV. Innocentius'un, Haçlıların eşlerine yapılan tacize karşı Papalık koruması ayrıcalığını tekrarlayarak sorunu kabul ediyordu.⁴⁰ Kronik yazarlarının tasvir ettiği hüzünlü ailelerin gözyaşı dökerek Haçlılara veda etme sahneleri duygusaldı. Demek ki onların ağlamak için sebepleri vardı. Kadın düşmanı vaizler eşlerini engelleyen kadınları kınamalarına rağmen, bu kadınlar, gerçek hayatta sahiden de zorluklarla karşılaşabilirlerdi. III. Innocentius, II. Urbanus'un genç evli Haçlıların eşlerinin rızasını almaları gerektiği konusundaki ısrarını gevşetmesine rağmen sorun düzelmedi. O zamana kadar hukuken evlilik hakları karşılıklıydı; tek

38 Kıyaslama için J. Riley-Smith, *The First Crusaders* (Cambridge, 1997), s. 81-143; C. Tyerman, *England and the Crusades* (Chicago, 1988), s. 195-228.

39 *Pipe Rolls 3 and 4 Richard I*, s. 285.

40 *Calendar of Close Rolls 1251-53*, s. 210; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 209-11.

tarafli reddedilmeler hoş karşılanmazdı.⁴¹ Bununla beraber Kilise korumasının geçerliliği, seküler otoritelere ve iş birliğine bağlıydı. Bunlar zaman zaman olağanüstü bir şekilde başarısız oldu. Richard'ın topraklarına Fransa'daki düşmanları tarafından el konulması, Almanya'da alıkonmasından daha fazla değildi.

Sivil cepheye yönelik hükümlerin yeterli olduğuna dair güvence verilse bile, Haçlı, bireysel sağlığını ve girişimin bütünlüğünü hedef alan başka bir tehditle karşı karşıya kaldı. Haçın flaması altında toplanan ittifaklar potansiyel olarak, hatta kelimenin tam anlamıyla kanunsuzdu. Ayrıca ortak bir hukuk sisteminden ve üniter lortluk bağından yoksundu. Haçlı Seferi planlayıcıları bu soruna duyarlı görünüyordu. Birinci Haçlı Seferi'nin müşterek liderliği, daha geniş bir Haçlı Seferi topluluğuyla –eski bir Haçlının dediği üzere, *populus*– istişare ederek karar alma, sermayeyi bir araya toplama ve adalet dağıtma konularında eşit oranda sorumlu olacakları bir süreç geliştirdiler.⁴² Bir defasında üst komuta, Antakya kuşatmasından önce Étienne de Blois'ı bir tür baş idareci, *ductor* (önder) atadı. Ancak bu düzenlemelerin ortaya çıkış sebebi sefer koşullarıydı. Piskopos Adhemar de Le Puy'ün papanın temsilcisi olarak atanmasının ötesinde, çeşitli grupların ortak bir komuta veya davranış düzenlemeleri için önceden aralarında yaptıkları tertibata dair çok az belirti vardır.⁴³ Birinci Haçlı Seferi deneyimi, sonraki Haçlı Seferlerini organize edenleri önleyici tedbirler almaya teşvik etmiş olabilir. Kıyafetten disipline, kişisel davranıştan ganimet paylaşımına kadar her şeyi yöneten düzenlemeler, pek çok farklı dil konuşan resmî komünlerin yanı sıra büyük lortların ve monarkların ordularında da, Kutsal Topraklara yapılan Haçlı Seferlerine eşlik eden refakatçiler oldu. Savaşçıların davranışları ve ahlakıyla askerî başarı arasındaki bağı vurgulayan bir eylem için beklenmedik bir şey değildi.

41 J. Brundage, "The Crusader's Wife: A Canonistic Quandary" and "The Crusader's Wife Revisited", *Studia Gratiana*, 12 (1967), ii, s. 425-41; iv, s. 241-52; kıyaslama için *Quia Maior*, çev. J. Bird, E. Peters ve J. M. Powell, *Crusade and Christendom* (Philadelphia, 2013), s. 110.

42 Raymond of Aguilers; kıyaslama için C. Tyerman, "Principes et Populus": Civil Society and the First Crusade", *Practices of Crusading: Image and Action from the Eleventh to the Sixteenth Centuries* (Farnham, 2013), no. XII, s. 1-23.

43 II. Urbanus'tan Flamanlara, H. Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100* (Innsbruck, 1902), s. 136, çev. E. Peters, *The First Crusade* (Philadelphia, 1998), s. 42; Riley-Smith, *First Crusaders*, s. 106-9.

Papa III. Eugenius *Quantum praedecessores*'inde Kilise'nin Haçlıların aile ve mallarını koruyacağını yineledi. Haçlıların ihtiyaç duyduğu manevi bağlılığı vurguladı ve özellikle kıyafette veya davranışta lükse kaçılmaması emrini verdi.⁴⁴ 1147'de Dartmouth'da yemin eden komünü idare eden kararnameler benzer bir tedbir kararı içeriyordu. Fakat *leges severissimas*⁴⁵ dayatarak anlaşmazlıkların ve cezai suçların çözümüne odaklandı: "cana can, dişe diş."⁴⁶ Ordu içinde resmî bir barış (yani ihlal edildiğinde ceza gerektiren, üzerinde mutabık kalınmış birtakım *ad hoc* bağlayıcı yasalar) sağlandı. Komün anlaşmasının kapsadığı saldırılar ve yaralanmalar cezalandırıldı. Fuhuş yasaklandı. Denizcilerin ve hizmetçilerin haklarına tecavüz etmek yasaklandı. Bir komünal toplantılar sistemi kuruldu. Böylece adalet, davaları seçilmiş yargıçlara veya binde iki oranında *conjuratiye* getirecek zabıtalarn elinde olacaktı. Seçilmiş görevliler, aynı zamanda, sürekli sürtüşme kaynağı olan (Lizbon'un düşüşünden sonra Flanders ve Köln'den gelen Haçlıların bu hükmü görmezden geldiklerinde yaşananlar gibi) ganimetin ve yağmanın paylaşılması meselesini de içeren, paranın dağıtımını da kontrol edeceklerdi. Dartmouth kararnameleri bir ordunun itibarına yönelik en belirgin üç tehdidi ele aldı: düzen, disiplin ve ganimetin paylaşımı. Yolculuk sırasında yaşanan olayların gösterdiği gibi çatışmaları çözme sisteminin güvenliği, özellikle de mesuliyet ve karar almada eşit oranda söz sahibi olma süreci, seferin kontrolden çıkmasını engelledi. VII. Louis'nin benzer yeminli kararnameleri "barış yasalarını ve seyahat için gereken diğer yararlı şeyleri" uygulamadaki başarısızlığı, ordusunun Küçük Asya'da dağılmanın eşiğine gelmesinde rol oynamış olabilir. Fakat bir görgü tanığının iddiasına göre, açlığı ve moral düşüklüğünü ortadan kaldıran Templierlerin, daha sonra askerî disiplini dayatarak "ruh birliğini" sağlaması sayesinde ordu dağılmaktan kurtarıldı.⁴⁷

VII. Louis'nin kararnameleri ne içerirse içersin, 28 Mayıs 1189'da Friedrich Barbarossa tarafından modern Bratislava yakınlarında, Tuna üzerindeki Virfelt Ovası'nda ilan edilen Dartmouth kararna-

44 Çev. J. Riley-Smith ve L. Riley-Smith, *The Crusades: Idea and Reality* (London, 1981), s. 57-9.

45 En katı yasalar. (ç.n.).

46 *De expugnatione Lyxbonensi*, s. 56-7, 176-7 (Portekiz kralıyla müşterek kabul edilen ikincil anlaşmayı bozma).

47 Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII in Orientem*, ed. V. G. Berry (New York, 1948), s. 124-5.

melerini tekrarlardı. Kroniklerin beyanına göre, Friedrich, nüfuzlu kimselerle anlaşarak, statüsü ne olursa olsun ordudaki herkese uygulanabilir resmî bir barış getirmişti. Bilhassa hırsızlığa, dolandırıcılığa ve şiddete dikkat edildiği görülmektedir. Cezalar çok acımasızdı. Saldırı bir elin kesilmesiyle, piyasa kurallarını çiğnemek boynun vurulmasıyla cezalandırılırdı. Bir kaynağın belirttiği gibi ordudaki her çadırdaki itaat yemini edilirdi ve bu kuralların uygulanması için özel yargıçlar görevlendirilirdi. Alman Haçlı Seferi'nde cennetvari dürüstlikle dolu bir orduya eşlik eden görüntüler tozpembe olsa da, Friedrich'in Kilikya'da ölümüne kadar ordunun uyum ve itibarı dikkate değerdi. Seferi idare edenlerin rızasıyla desteklenen yasalara yemin ederek itaat etme davranışının dayatılması, Alman ordusundaki gevşek siyasi bağlılıkları telafi etti ve sınıflarla bölgesel kökenler arasında ortak bir güvenlik, eşitlik ve adil muamele garantisi sundu.⁴⁸

Üçüncü Haçlı Seferi için çıkartılan Angevin hükümleri ayrıntılı olarak günümüze ulaştı ve Haçlıların güvenliğinin yanı sıra komutanların kazancına yönelik benzer işlev gördü. Bu hükümler hem Alman hem de Dartmouth düzenlemeleriyle aynı özellikleri paylaştı. II. Henry, Şubat 1188'de Northamptonshire'daki Geddington'da düzenlenen bir konsilde, Selâhaddîn Öşrü, Haçlıların dünyevi ayrıcalıklarının icrası, *crucesignatinin* idaresini belirleyen ve gösterişli elbiseleri, küfürleri, kumarı ve namuslu (yani yaşlı) çamaşırcılar (Flistin'e yapılan seferlerde *de-lousers* iki katına çıktı) hariç bekâr kadınların sefere katılmasını yasaklayan kararnameler yayınladı. Bu kararnameler Haçlı Seferi hazırlıklarının ahlaki aşamasını ve başlayan propaganda seferine uygun biçimde yüceltilmiş gayeyi temsil ediyordu. Altını çizmek gerekirse, bir kararname, sefer esnasında ölen bir Haçlı'dan geriye kalan paranın ordunun genel fonu için, fakir Haçlılara sadaka olarak veya ölenin kendi maiyeti arasında bölünebileceğini belirledi. Bu hüküm, geleneksel vasiyetname sözleşmelerini ekarte etti ve haç kuşananların özel statüsünü ve onlara verilen benzersiz sözleri vurguladı.⁴⁹ Seferin yönetilmesi için daha

48 *Historia de expeditione Frederici Imperatoris* çevisi için bk. G. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa* içinde (Farnham, 2010), s. 47, 57-8, 64-5.

49 Roger of Howden alias "Benedict of Peterbrough", *Gesta Regis Henrici Secundi*, ed. W. Stubbs (London, 1867), cilt ii, s. 30-33; Gervase of Canterbury, *Historical Works*, ed. W. Stubbs (London, 1879-80), cilt i, s. 409-10; *Councils and Synods with other documents relating to the English Church*, ed. F. M. Poowicke

ayrıntılı kararnamele çıkarıldı. I. Richard'ın 1190 yılı Ekim ayında Messina'ya saldırmadan önce, firar eden sıradan kimselerin ayağının kesilmesi, eğer şövalyeyse kemerine –yani şövalyelik statüsü- el konulması örneklerinde olduğu gibi bazı kararların kanun olduğu iddia ediliyordu ve daha geniş askerî gelenekleri yansıtmış olabilir. ⁵⁰ 1190 Yazında Angevin Haçlı donanması kararnamesi, papazların ve nüfuzlu seküler kimselerin rızasıyla yeniden ilan edildi ve disipline önem verdi. Nizam, “İngiliz, Norman, Poitevin ve Breton” bölgelerinin hukuki geleneklerinden önce, bütün donanmada yasaları uygulama yetkisiyle donatılan yargıçlar, memurlar ve mareşallar tarafından sağlanacaktı. Katiller denize atılacak ya da karaya çıkıldığında diri diri gömülecekti. Kan dökülen saldırılar vücuttan bir uzvun kesilmesiyle cezalandırılacaktı. Öldürmeyle sonuçlanan kavgalarda, suçlu ceza olarak geminin altından geçirilecekti. Küfreden para cezası öderdi. ⁵¹

Ekim 1190'da Messina'da gerçek bir ordunun hâl ve hareketleriyle karşı karşıya kalındığında kumar, borç affı ve miraslara ilişkin Geddington kararnameleri yeniden düzenlendi. Soylu sınıfların alışkanlıklarının tanınmasına ve şövalyelerle din adamlarının günde 20 şilinlik kayıp sınırıyla kumar oynamalarına izin verildi. Bu, dolaylı olarak kazançları azalttı. Sınırı aşanlar, her 20 şilinlik borç için 100 şilin para cezasına çarptırıldı. Anlaşılan krallar ve nüfuzlu kimseler artık tüm kısıtlamalardan muaftı. Hane halkı hizmetçilerine de rahipler ve şövalyelerle aynı izin veriliyordu. Muhtemelen efendilerinin her zaman kumar oynayabilecek birilerini bulması için böyle bir adım atılmıştı. Askerlerin ve denizcilerin yasa dışı kumar oynamalarının cezası vahşiydi. Denizciler geminin altından geçirilir, diğerleri üç gün kırbaçlanırdı. Bütün kumar borçları ve Haçlı Seferi esnasında yapılan diğer borçlar, Haçlıların dokunulmazlığına bakılmaksızın ödenmek zorundaydı. Öte yandan bahis ve kumar yüzünden çıkan kavgalar, özellikle Haçlı orduları gibi rekabetçi yabancılar barındıran gruplar için açık bir tehditti. Geddington kararnamesindeki vasiyet maddesi, ölümünden sonra dahi hamilik yapacak varlıklı Haçlıların çıkarları için değiştirildi. Artık

ve diğerleri, cilt i (Oxford, 1961), bölüm 2, s. 1025-9; Tyerman, *England and the Crusades*, s. 61-4.

50 Richard of Devizes, *Chronicle*, ed. J. T. Appleby (London, 1963), s. 22; kıyaslama için M. Strickland, *War and Chivalry* (Cambridge, 1996), s. 37.

51 Roger of Howden, *Gesta Regis Henrici Secundi*, cilt ii, s. 110-11.

Haçlıların yanlarındaki diğer eşyaların yarısıyla birlikte, silahlarını, atlarını ve kıyafetlerini özgürce kullanmalarına izin verildi. Kalan yarısı daha önce olduğu gibi genel amaçlar için ayrıldı.⁵² Kasım 1990'da Akkâ'da ölen Başpiskopos Baldwin'in parası, isteği üzerine şövalyeler ve muhafız çavuşlara ödeme yapmak ve fakirlere yardım etmek üzere ayrıldı. Bu, onun ve vasilerinin dürüstlüğü hakkında çok şey söyler ve aşağı yukarı Geddington kararnameleleriyle uyumludur.⁵³ Giyim kuşam ve kumar gibi aristokrat alışkanlıklara meydan okuyan kısıtlamalarda olduğu gibi mirasları kontrol etme girişimleri de kısa ömürlü olduğunu kanıtladı. Sonraki yüzyıllarda Haçlıların karşısına böylesi kısıtlamaların çıktığı görülmedi. Messina'da önerilen diğer tedbirler de benzer şekilde karışık talihe sahipti. Dartmouth'taki hizmetçi avlama yasağı tekrarlansa da diğer potensiyel ihtilaf kaynakları, ekmeğin, şarabın ve etin iç pazarlarını, fiyatlarını, kalitelerini ve kâr paylarını düzenleme girişimiyle çözmeye çalışıldı. Destek olması için Angevin ve İngiliz para birimleri arasında sabit bir döviz kuru oluşturuldu. Elbette bunların hiçbirisi, Akkâ dışındaki kasası dolu ordugâhtaki istiflemeyi, vurgunculuğu ve büyük meblağdaki paranın çok az miktardaki arzın peşinde koşmasının neden olduğu enflasyonu engelleyemedi.⁵⁴

Angevin kararnameleleri bir kalıba uyuyordu. Çoğu günümüze ulaşmasa da hukuku, adaleti ve barışı korumayı yöneten benzer kararnameleler Haçlı Seferlerine refakat eden ortak ihtiyaçlardı. 1217 yılında Rhinelandlıların donanması, Frizyalılar ve Hollanda Kontluğu'na bağlı Hollandalılar, bir kere daha Dartmouth'ta toplandılar ve "barışı tesis eden yasalar ve yeni kurallar (iura)" üzerinde anlaştılar. Yağmalama ve ganimet paylaşma prosedürleri de dâhildi.⁵⁵ Birkaç Haçlı Seferi, ganimetin dağıtımı konusunda tartışma ve şiddet yaşanmadan geçti. Kararnameleler, bu satırlarda görüldüğü üzere, Üçüncü Haçlı Seferi sırasında I. Richard, II. Philippe ve Avusturyalı Leopold arasında olduğu gibi yüksek politika, 1147'de

52 Roger of Howden, *Gesta Regis Henrici Secundi*, cilt ii, s. 129-32; aynı yazar, *Chronica*, ed. W. Stubbs (London, 1868-71), cilt iii, s. 58-60.

53 Ralph of Diceto, *Ymagines Historiarum Opera Historica*, ed. W. Stubbs (London, 1876), bölüm ii, s. 88.

54 Roger of Howden, *Gesta Regis Henrici Secundi*, cilt ii, s. 132; *Itinerarium Ricardi Regis*, ed. W. Stubbs, Rolls Series (London, 1864), çev. H. Nicholson, *The Chronicle of the Third Crusade* (Aldershot, 1997), s. 136-7.

55 R. Röhrich, ed., *Quinti Belli Sacri Scriptores Minores* (Geneva, 1879), *Gesta crucigerorum Rhenanorum*, s. 29, 31-4, *De itinere Frisonum*, s. 59.

Lizbon'da olduğu gibi ulusal ve bölgesel birliklerin rekabetlerini, kıskançlıklarını ve 1217'de Alcazar'daki gibi bireylerin açgözlülüğünü içerebilir. Veyahut komutanları tarafından aldatıldığını hissedene ağır adımlarla yürüyen çoğu Haçlının adına konuşan Robert de Clari'nin, 1204'te Konstantinopolis'in yağmalanmasının yazgısı hakkında ifade ettiği, çıkarıcı bir üst komuta tarafından ihanele uğrama duygularını –Birinci Haçlı Seferi'nden itibaren bilindik bir şikâyet- ihtiva edebilirdi.⁵⁶ Disiplin yönetmelikleri, uzun süren sosyal, eğlence, ticari ve cezai sürtüşme nedenlerinin azaltılmasının gerektiğinin ve ittifak ordularının birleştirici disipline duydukları ihtiyacın farkında olduklarını gösterdi. Cezaların şiddeti, dünyevi hukuk sistemlerinin dayandığı bir arada yaşama duygusuyla destekleniyordu. Karışık Haçlı ordularının belirli sorunlarına, çabucak akılcı ve temkinli yanıtlar verildi. Verimlilikleri kullanıldıkları yerlerde görülebilir; örneğin 1147'de Lizbon'da, I. Richard ve Friedrich Barbarossa'nın ordularında. İşe yaramadığı da 1147-8'de Küçük Asya'daki Fransız kuvvetlerinde görülebilir. Eudes de Deuil, Metz'deki "barış yasaları" hakkındaki yeminli kararnameleleri sertçe şöyle yorumladı: "yasalara riayet etmedikleri için ben de onları muhafaza etmedim."⁵⁷

Eğer bir ordu fiziki eşitlikten yoksunsa, bu tür düzenlemelerin aradığı kolektif sağlığın pek değeri yoktu. Orta Çağ Batı Avrupası'ndaki tıp uygulamalarının ne akılcı ne de etkili tahminlerle, farklı akademik ve pratik düzeylerde –eğitimli hekim ve zanaatkâr cerrah-faaliyet gösterdiği görülmüştür. Son araştırmalar, teorisyenlerin pratisyen hekim olarak gözlemlenmesi ve bütün tıbbi müdahalelerin yararsız veya zararlı olmaması nedeniyle bu tahminlerde şüpheyandırdı.⁵⁸ Savaş, kaçınılmaz bir şekilde etkili cerrahi, enfeksiyon tedavisi ve hasta bakıcılığı için yoğun talebe sebep oldu. Akdeniz Haçlı Seferleri deneysel kanıtların yanında diğer tıbbi geleneklerle

56 Alcazar içi bk. *Gesta crucegerorum Rhenanorum*, Röhricht, ed. *Quinti Belli Sacri Scriptores Minores* içinde, s. 31-4; Robert of Clari, *La Conquête de Constantinople*, çev. E. H. McNeal, *The Conquest of Constantinople* (New York, 1966), s. 100-102; Maarretünnu'mân kuşatmasından sonra anlaşma yapmadaki tedirginlik için bk. Raymond of Aguilers, *Historia Francorum*, RHC Occ., cilt iii, s. 270.

57 Odo of Deuil, *De profectione*, s. 20-21.

58 Piers Mitchell'in incelemelerine dayanmaktadır. *Medicine in the Crusades* (Cambridge, 2004); kıyaslama için S. Edgington, "Medical Knowledge of the Crusading Armies", *The Military Orders* içinde, ed. M. Barber, cilt i (Aldershot, 1994), s. 320-36.

temas kurmayı sağladı. Batı tıbbi eserlerinden, teorinin, on dördüncü yüzyıla kadar deneyimi sınırlı ölçüde benimsediği anlaşılabılır. On dokuzuncu yüzyıla kadar çoğu cerrahi olmayan tıbbın tedavi etmek yerine semptomları azaltmayla uğraştığı düşünülürse, Orta Çağ doktorlarının sicili, basmakalıp inanışların ısrarla üzerinde durduğu kadar korkunç olmayabilir. Muharebe yaralanmalarıyla bir miktar verimlilik elde ettiler. Bununla birlikte çoğu tıbbi tedavi müdahaleden ziyade hasta bakıcılığa vurgu yaparak, büyük ölçüde oyalayıcı bir rol oynadı. Ancak biri diğerine sebep olabilir veya onunla birleşebilirdi.

Haçlılar, başından beri doktorlarını yanlarında götürdüler. İçlerinden en az biri -rahibe olmayan- kadındı. IX. Louis'nin 1248-50 yıllarındaki (*physica*) doktoru *Magistra Hersende*, muhtemelen Parisli bir kadındı (*une bourgeoise de Paris*). Jean de Joinville onu (mesleki statüsünü kabul etmeksizin) hastalanan kralı (dizanteriden muzdaripti) özenle kucaklarken kaydetti. Louis, Mısır'a doktorlardan ve cerrahlardan oluşan bir grup tıbbi danışman götürdü.⁵⁹ Uzun bir geleneği takip ediyordu. Doktorlar (*medicos*), 1097'de Küçük Asya'yı geçtiği sırada bir ayıyla güreşirken ağır yaralanan Godfrey de Bouillon'u tedavi etmek için hazırıldılar ve atardamar yaralanması gibi görünen olaya dağlama tekniğiyle müdahale ettiler.⁶⁰ Batılı sağlıkçılar, Frank yerleşiminin ilk günlerinden itibaren Outremer'de görünmeye başlar ve doğuya düzenlenen tüm büyük Haçlı Seferlerinde izleri sürülebilir. Bundan sonra genellikle büyük bir lortla veya bölgesel gruplarla ilişkilendirilseler de bazı doktorlar ve cerrah-berberler, muhtemelen becerileri sayesinde iş bulabileceklerini umarak serbest çalışanlar olarak seyahat ettiler. Muharebe sahasında ve sefer boyunca tıbbi destek verme soyluların şahsî doktorlarıyla sınırlı değildi. İtalyan şehir devletleri, orduları ve donanmalarıyla seyahat ederken doktorları da istihdam ettiler. Bologna, Luccalı Hugh ve Usta Robert'ı, Beşinci Haçlı Seferi'nde Dimyat'ı kuşatan birlikleriyle ilgilenmeleri için işe aldı. Hugh, yıllık 600 Bologna lirtine tutulmuştu. Robert ilk yıl için 50, daha sonra her yıl için 100 altın bezantlık sözleşme imzaladı. İkisi de oldukça zeki ve akademik eğitimliydi. Zamanlarının en iyi başhekimleriydiler. Hugh daha sonra *Chirurgia*'ya katkıda bulundu. Bu, onun öğrencilerinden

59 Joinville, *Histoire de Saint Louis*, s. 109, çev. Shaw, *Chronicles*, s. 241.

60 Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, ed. ve çev. S. Edgington (Oxford, 2007), s. 142-5; Mitchell, *Medicine*, s. 149-50.

Theodoric Borgognoni tarafından yazılan ve Hugh'ün Haçlı Seferlerinde göreceği türden silah yaralanmalarının tedavilerine ilişkin tavsiyeler içeren cerrahi bir ders kitabıydı.⁶¹

Haçlı orduları birtakım ortak hasta bakım tesisleri sağladı. Friedrich Barbarossa, 1189 yılında özgün bir titizlikle, "sağlıklı olanlar yolundan alıkonulmasın, hasta ve muhtaç kalabalık telef olmasın diye hasta yolcular için" ambulans yük arabaları (vehicula) hazırladı.⁶² Akkâ kuşatmasında Lübeck, Hamburg ve Bremen'den gelen Haçlılar, geldikleri gemilerin parçalarından kurtarabildikleri tahta ve brandalardan bir sahra hastanesi yaptılar. Azize Meryem'e adanan doğaçlama tıp merkezi, birkaç yıl içinde, örnek aldığı Aziz John Hospitalier Tarikatı gibi hasta bakıcılık ve askerî işlevlerin birleştiği Teuton Şövalyeliği'ne dönüştü.⁶³ Thomas Becket'a adanmış benzer bir bakımevi, St. Paul papazı William'dan esinlenen İngiliz Haçlılar, muhtemelen Londralılar tarafından kuruldu. William, doğuya giderken yakalandığı bir fırtına esnasında, Kutsal Topraklara sağ salım ulaşması hâlinde Aziz Thomas'ın onuruna bir şapel kurmaya yemin etmişti. (Karada yaşayan Haçlılar için deniz tutmasının dehşeti hafife alınmamalıdır; Jacques de Vitry ve Jean de Joinville, çektikleri acıların canlı tasvirini bıraktılar; Papaz William'inki, ilahi yardım için fırtınadan kaynaklanan yalvarıştan uzaktı.) William, Akkâ'da ölüleri gömdü ve hastalara bakıcılık yaptı. Şapeli hızla resmî bir dinî Hospitalier kurumu hâline getirdi ve daha sonra askerîleştirdi.⁶⁴ Başlangıçta plansız olan düzenlemeler, İtalyan şehir devletlerinin ve seküler lortların dikkate alınan hazırlıklarıyla çelişir.

Haçlı orduları yaralıları ve sakatları arkalarında bırakmamayı alışkanlık hâline getirmişlerdi. Onlarla ilgilenmek ilerlemeyi yavaşlatsa da, bakıcıları düşman saldırısına maruz bırakmak kötü

61 Mitchell, *Medicine*, s. 26-7.

62 *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 43, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 55.

63 H. E. Mayer, *The Crusades*, 2. edisyon (Oxford, 1988), s. 142; *Continuation of William of Tyre*, çev. P. Edbury, *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade* (Aldershot, 1998), s. 90; Mitchell, *Medicine*, s. 90-91.

64 Ralph of Diceto, *Ymagines, Opera*, cilt ii, s. 80-81; Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 89-90, 116-18; A. Forey, "The Military Order of St. Thomas of Acre", *English Historical Review*, 92 (1977), s. 481-503; Joinville, *Histoire de Saint Louis*, çev. Shaw, *Chronicles*, s. 196-7; James of Vitry, *Lettres*, ed. R. B. C. Huygens (Leiden, 1960), no. II, s. 80-83.

olurdu. I. Richard, Friedrich Barbarossa gibi maiyeti dışındaki yaralı ve hastaların bakımını üstlendi ve bu iş için bir komutanını görevlendirdi. Görünüşe bakılırsa Filistin’de kaldığı sürede, 1191-2 yıllarında Remle’de bir bakımevi kurdu. Savaşta ağır zırhlarla güçlendirilen ve yetenekli bir grup asker tarafından korunan “Standard” isimli at arabası yaralılar için sığınak oldu. Üzerine, kolayca tanınabilmesi için muhtemelen eski, uzun bir gemi direği sabitlenmiş ve kraliyet flaması asılmıştı.⁶⁵ Bu tedbirler, 1187’den önce Kudüs’e gelip büyük bir hastane kuran ve XII. yüzyılda şehre gelenlerin aşına olduğu Hospitalier Tarikatı’nın rolünü akıllara getiriyor. Tarikat, Outremer’deki Frank orduları için sahra hastaneleri de işletiyordu. Haçlıları ziyaret ederek yeni hasta bakım üslerinin kurulmasını teşvik eden kurumsal korumacılığa ilişkin ipuçları bulunmaktadır.⁶⁶ Büyük olasılıkla çok sayıda yerel kaynak etkilenmişti. Hospitalierlerin temel tıbbi işlevi hamile kadınlar da dâhil hasta ve muhtaçlara bakıcılık yapmak, barınak, yiyecek ve temel hijyen sağlamaktı. Bununla birlikte Haçlı hekimleriyle beraber bazı tedavi yöntemleri denediler.

Birinci, Üçüncü veya Beşinci Haçlı Seferlerinde şövalyeler arasındaki ölüm oranının, yaralanma, hastalık ve yetersiz beslenme nedeniyle yüzde 25 ila 35 arasında olduğu tahmin ediliyor. Genel orana bakıldığında, muhtemelen hastalık yaralanmadan daha yüksekti.⁶⁷ Hastalık askerî karargâh yaşamının sık görülen bir soruydu. İskorbüt gibi hastalıklar yeme içme alışkanlığına, diğerleri sağlıksız koşullara bağlıydı. Joinville, 1250 yılında Nil Deltası’ndaki Fransız ordusunu perişan eden hastalıkla ilgili ayrıntılı açıklamasında, enfeksiyonun nedenini gayet mantıklı bir şekilde, çürümüş cesetlerle ziyafet çeken yılan balıklarının yenmesine bağladı (aslında büyük ihtimalle iskorbütü).⁶⁸ Diyet, hekimler ve hemşirelerin özel ilgi gösterdiği bir alandı. XII. yüzyıl Hospitalier kanunlarında yer alan ayrıntılı yasaklar ve reçeteler, bakliyat veya peynir yerine meyve yemeye yönelik tavsiyeler içeriyordu. Daha etkili mücadele de yaygındı. Görünüşe göre makul bir hayatta kalma oranıyla kafatasında delik açma işlemi, okları çıkarmak için temel cerrahi, yeterli

65 *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 249-50, 272, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 237, 255.

66 *Continuation of William of Tyre*, çev. Edbury, *Conquest of Jerusalem*, s. 90.

67 Mitchell, *Medicine*, s. 143-5, 176-7.

68 Mitchell’in tartışması için bk, Mitchell, *Medicine*, s. 185-6.

ve başarılı olduğu varsayımıyla kırık kemik parçalarını çıkarmak amacıyla yapılan teknik operasyonlar, ezilme yaraları için kan alma, kırık kemiklerin kaynatılması ve yaraları şarap veya sirkeyle yıkamak, tıbbi uygulamalara dayalı anekdotlarda ya da ders kitaplarında yer aldı. Bazı gözleme dayalı deneyler de mümkündü. Eski Haçlı Kudüs Kralı I. Baldwin'ın muzdarip olduğu derin yaraya ne tür bir tedavi uygulanacağını belirlemek için öldürülen bir ayı üzerinde otopsi yapıldı. Bu deney, doktorları yarayı sarıp örtmemeye ikna etti ve enfekte iltihabın dışarı akmasına izin verildi. Bu sayede Baldwin kurtuldu.⁶⁹ Arkeoloji, Orta Çağ savaşçılarının ciddi kırıkların ve diğer yaralanmalarının üstesinden gelebildiğini göstermiştir. 1199 yılında vücuduna saplanan arbalet okunu çıkarma müdahalesinin başarısız olması nedeniyle I. Richard'ın kangren yüzünden ölmesine ve bu gibi örneklerin, Orta Çağ cerrahisinin marifetleri hakkında olumsuz görüşlere neden olmasına rağmen cerrahlar her zaman katil değillerdi.

Haçlı Seferi organizatörleri tıbbi bakım hizmetlerini de ciddiye aldılar. Fransa Kralı VI. Philippe'e, 1330'larda yarıda kesilen bir Haçlı Seferi'nin hazırlıkları sırasında, görünüşte savaşla uyuşmayan ancak pratikte birbirine yakın iki konuya ayrılmış bilimsel bir eser sunuldu. Hekimlerin piri olarak anılan Guido da Vigevano, *Texaurus Regis Francie* (1135), adlı eserinde krala, iyi beslenme diyeti, zehirlenmeden kaçınma yöntemleri, kulak, göz ve diş sağlığı hakkında tavsiyelerde bulundu. Guido bunun yanında ayrıntılı çizimlerle, prefabrik hareketli kuşatma makineleri, atları sudan geçirecek aletler, çölde kullanmak için rüzgârla çalışan araçlar gibi bir dizi sıra dışı savaş makinesi de tasarladı.⁷⁰ Haçlı Seferleri daima yaratıcılığın babasıydı. Guido'nun, tıbbi (o sırada Fransa kraliçesinin doktoruydu) askerî teçhizatla birleştirmesi bariz bir gerçeğin yansımasıydı. Haçlı Seferi'nde zarar görmeyi, yaralanmayı, hastalığı veya ölümü önleyen en etkili şey sadece yiyecek ve içecekler değildi; aynı zamanda silahlar ve cephanelerdi.

69 Albert of Aachen, *Historia*, s. 664-7; Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ., cilt iv, s. 231; Mitchell'in tartışması için bk, Mitchell, *Medicine*, s. 159-63 ve yukarıda s. 40-41.

70 Bibliothèque nationale de France MS Latin 11015, fols. 32-41; kıyaslama için A. Leopold, *How to Recover the Holy Land* (Aldershot, 2000), s. 42-3.

İKMALLER

Bayeux Tapestry, dokuma duvar halısı değil, dikişli nakışdır ve bu özelliğiyle İngiliz tarihindeki en ünlü yanlış adlandırmadır. 1066 yılında Normandiya Dükü William tarafından İngiltere'nin başarılı bir şekilde işgal edilmesinin önemli ve ölümcül olaylarını anlatan hikâye, yüksek politika ve savaş anlatısından şahsî bir drama inşa etmek için destan, romantizm ve hitabetle çerçevelenir. Bu bağlamda duvar halısı, istilanın arkasındaki yavan mekaniği ortaya çıkarıyor. Hikâye, elçilerin, gözcülerin ve casusların geçişiyle noktalınır. Eylemden önce William'ın hem Normandiya'da hem de İngiltere'ye vardığında yakın danışmanlarından tavsiye aldığı gösterilmiştir. Gemi inşasıyla ilgili, ağaç kesmekten marangozların kalasları yerleştirmesine ve tamamlanmış gemilerin suya indirilmek üzere kasnaklarla kıyıya sürüklenmesine kadar bolca detaya yer verilir. Gemiye binmeden önce gerekli erzakı ve teçhizatı gösteren ayrıntılı bir resmigeçit yapılır. Şarap fıçıları, şarap tulumları, zırhlar, kılıçlar, miğferler ve mızraklar (kalkanların süvariler tarafından getirildiği görünüyor) taşıyan adamlar ve yük arabaları gösterilir. Duvar halısı boyunca olaylara savaşa dair ayrıntılar eşlik eder: zırhlar, kılıçlar, mızraklar, gürzler, mızraklı süvariler, baltalar, yaylar, oklar, atlar ve koşum takımları, gıda tüketimi ve takviyesi. Fransa'dan ayrılmadan önceki son sahnelerin malzeme ve nakliye lojistiğine ayrılması gibi Pevensey'deki çıkarmalardan sonraki ilk imgeler de korunmak için ahşap bir kale inşa etmeden önce toplayıcılık yapan, yemek pişiren, fırınlayan ve ziyafet çeken işgalcileri betimliyor ve Napolyon'un klişeleşmiş ünlü vecizesini yankılatıyor.⁷¹

Bu tür olağan ayrıntılar, Hastings'teki son karşılaşmaya doğru ilerleyerek dramatik gerilimin pekişmesine katkıda bulunur. Ayrıca askerî aristokratlardan, sekülerlerden ve ruhbanlardan oluşan izleyici kitlesiyle yankı uyandırdılar. Sanatsal tasarım açısından kusurlu ve biçimsiz bulunsa da, bu görüntülerin dâhil edilmesi onların önemli olduğunun işaretidir. Bayeux Tapestry'deki resimler bir nesil sonraki Birinci Haçlı Seferi dünyasına bir pencere açar; duvar halısındaki kahramanlardan William'ın kardeşi Bayeux Piskoposu Odo'nun öldüğü bir macera. Diğerlerinden farklı olarak askerî ra-

71 *The Bayeux Tapestry*, ed. F. Stenton (London, 1957), özellikle sahne 37-42, 46-51; Napolyon'un "ordular mideleri üzerinde yürür," sözü Prusya Kralı Büyük Friedrich'e atfedilir.

hip olarak tasvir edilen Odo, belki de gelecekteki *crucesignatus*un geriye kalan en eski görsel portresidir (plaka 20).⁷² Duvar halısının hazırlıklar, lojistik ve askerî yaşam kanıtlarından uzak olması, tüzüklerde, kronik yazarları ve ozanların anlatılarındaki Haçlıların hazırlık ve teçhizat ayrıntılarıyla paralellik gösterir. Bu gibi ilgi alanları, savaşın pratik açıdan nasıl ele alındığının ve nasıl algılandığının merkezinde kaldı. Üç yüz yıl sonra Napoli Kralı III. Charles tarafından kurulan Gemi Tarikatı'nın (1352) on dördüncü yüzyıl eş yazması tüzüklerindeki canlı tezhiplerde, Haçlıların gemiye binış ayrıntıları öne çıkar.⁷³ Çeşitli türlerde kürekli kadirgaların ve bir yelkenli kargo gemisinin yanı sıra erzaklar, askerî teçhizat ve atlar görülüyor. Haçlı Seferi planlayıcıları bir amaca, paraya, adamlara, bilgiye, organizasyona ve bir eylem planına ihtiyaç duyuyordu. Ayrıca yiyecek, silahlar, atlar, gemiler, surlar ve kuşatma makineleri gibi ikmallere de ihtiyaçları vardı.

Organizatörler, uzun mesafeli Haçlı Seferlerinde, savaş için gereken teçhizatı toplama işini mümkün olduğunca şansa bırakmadılar. Adım atmadan önce teknik detayları dikkatlice düşündüler. Bunların teorik kılavuzlardan etkilenip etkilenmediği konusu tartışmalıdır. *Mappae Clavicula* (Dünyanın Küçük Anahtarı) gibi çağdaş derlemeler, yangın çıkaran aletler, alevli oklar ve ateşe dayanıklı koçbaşları gibi planları içerir. Ancak bunların bilime aykırı, muğlak ve pratik olmadıkları ortaya çıkıyor.⁷⁴ Daha sağlam temelli bilimsel eserler fayda sağladı.⁷⁵ Savaşın pratik yönleri, klasik müfredat matematik eğitimi alan Oliver von Paderborn gibi akademisyenlerin ilgisini çekti. On ikinci yüzyılda bazı mühendislerin, mimarların ve marangozların statüleri yükseldi; oldukça yüksek ücretler alabiliyorlardı.⁷⁶ Bununla birlikte bu tür beceriler manastırda tefekkür etmeye değil, yürüyüşte, kuşatmada veya sa-

72 *Bayeux Tapestry*, sahne 37, 49, 50 ve militan Odo için sahne 68.

73 C. Tyerman, *God's War* (London, 2006), levha 10.

74 *Mappae Clavicula: A Little Key to the World of Medieval Techniques*, ed. C. S. Smith ve J. G. Hawthorne, *Transactions of the American Philosophical Society*, 64 (1974), bölüm 4, özellikle s. 68-9.

75 Bk. yukarıda s. 41 ve örneğin, Theophilus, *De Diversis Artibus*, ed. C. R. Dowdell (Oxford, 1986), s. ix-x, xix, xxxiii-xxxix, 20, 64-5, 71, 142-58.

76 R. Rogers, *Latin Siege Warfare in the Twelfth Century* (Oxford, 1984), s. 3, 21-2, 238-43; J. Harvey, *The Medieval Architect* (London, 1972), s. 87-100; 1170'lerde Canterbury Cathedral'i'nin yeniden inşası için düzenlenen uluslararası mimari yarışması için, Gervase of Canterbury, *Historical Works*, ed. W. Stubbs (London, 1879-80), cilt i, s. 6.

vaş meydanındaki acil ihtiyaçların teşvik ettiği zanaatkâr pragmatizmine dayanmaya devam etti. Uygulayıcıdan ziyade komutan sıfatıyla marangoz ve mühendis olarak ün kazanan, hatta bir bomba tasarlayan Kont Geoffrey d'Anjou, Romalı Vegetius'un savaş sanatı kitabına başvurmuş olabilir. 1123 yılında Normandiya'daki Pont Audemer kuşatmasında, marangoz ekibine 24 fit yüksekliğinde bir kuşatma kulesi inşa emri veren İngiltere Kralı I. Henry, bu olaydan uzmanlıktan çok pratik coşku gösterdi. Geoffrey ve Henry, askerî alanda kabiliyetli, iyi bir gözlemci veya iyi eğitim almış olabilirler. Ancak bu, alanında uzman teknik mühendisler oldukları anlamına gelmez. 1099'da Kudüs surlarının kuşatılmasına liderlik eden ve 1118 yılında da Zaragoza kuşatmasında aynı rolü üstlenen Béarn Vikontu IV. Gaston da aynı durumdaydı. İznik'te hünerlerini pahalya satan Lombardiyalı mühendis, bir ekibin ustabaşısı olarak çalışıyordu.⁷⁷

Doğaçlama, uzmanlaşma, emir-komuta ve iş birliği, ikmalleri ve askerî malzemeleri birbirine bağladı. Bazı stratejik düşünce aşikârdı. Denizcilik, deniz ticareti, marangozluk ve silah üretimi, Haçlıların Yakın Doğu'daki rakiplerine üstünlük iddia edebilecekleri birkaç alandı. Temel hammaddeler ahşap ve demir, teori-de kıskançlıkla korunuyordu. Bu emtiaların Müslümanlara satışı, 1179'daki Üçüncü Lateran Konseyi tarafından aforoz, mülkiyetten mahrumiyet ve köle statüsüne indirilme gibi cezalarla yasaklandı. Silahlara, seyrüsefer yardımına ve istihbarata kadar uzanan yasaklar, Dördüncü Lateran Konsili ve sonraki Papalık Haçlı Seferi çağrılarında tekrarlandı. Aynı şekilde korsanlık ve onlarla ticaret yapan herkes, Doğu Akdeniz'in hayati ikmal hatlarında avlandıkları için defalarca kınandı.⁷⁸ Denizleri denetlemek imkânsız olduğu için iyi bir şekilde uygulanamasa da ekonomik savaşın önemi anlaşıldı. Bunun aksine, uzun süreli savaş ev lojistik deneyimine dayanan erzak ve teçhizat toplanması, uygulamada daha sağlam temellere oturtuldu.

77 Tartışmalar için, Rogers, *Siege Warfare*, s. 237-9; Geoffrey ve Haçlı mühendisliği için, yukarıda s. 15, 23-4; Henry için bk. Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, ed. ve çev. M. Chibnall (Oxford, 1969-80), cilt vi, s. 340-3.

78 N. Tanner, *Decrees of the Ecumenical Councils* (Washington, DC, 1990), s. 223, 267-71; bk. S. Stantchev, *Spiritual Rationality: Papal Embargo as Cultural Practice* (Oxford, 2014), özellikle s. 17-89.

YİYECEK

Yiyecek ve içecek, pazarlara ihtiyaç duyma, kara orduları için yiyecek arama ve yağmalama ya da gemiyle taşınan askerler için gereken ikmal hazırlama gibi etkenler Haçlı Seferlerinin seyrini belirledi. Bu lojistiğin arkasında yerel tarımsal üretimin bölgelere göre seviyeleri ve bunlardan faydalanma yeteneği yatmaktadır. İstatikleri bilmek imkânsızdır. Ancak Haçlı Seferleri artan ticaret yoğunluğuna bağlı olduğu gibi kırsal Avrupa'nın üretkenliğinin artmasına da bağlıydı. On birinci yüzyıl Avrupa'sında bir atı bir yıl boyunca beslemek dokuz işçinin emeğini alırken, iki yüz yıl sonra iki ya da üç kişinin yeterli olduğu iddia edilir.⁷⁹ Yeterli tedarik en başından beri önemliydi. Bol olmasa bile hasadın kaldırılma zamanı Birinci, İkinci ve Üçüncü Haçlı Seferlerindeki kara ordusunun yol çıkış zamanını belirledi. Benzer şekilde müteakip Haçlı Seferlerinde kışın üsleri tamir etmek ve stokları doldurmak gerekiyordu. Mesela 1096-7 yıllarında Konstantinopolis'te, 1147-8'de Almanlar için ve 1203-4 Dördüncü Haçlı Seferi'nde; Friedrich Barbarossa'nın 1189-90'da Trakya'yı işgalinde; I. Richard ve II. Philippe 1190-91'de Sicilya'da; 1202-3'te Marsilya'da Flaman filosunda; 1217-18'de Lizbon ve Alcasar'da Hollandalılar ve Rheinlandlılar, Civitavecchia'da Frizyalılar; 1217-18'de Akkâ'da ve 1248-9'da Kıbrıs'taki toplantılarda bu yol izlendi. Pazarlara ulaşma ve adil fiyat etrafındaki gerginlikler tüm Doğu Haçlı Seferlerinde, Kutsal Topraklara gidişte ve varışta karşılaşılan ana motiflerdi. 1096-7, 1147-8 ve 1189 yıllarında Tuna Havzası ve Kuzey Balkanlar pazarları; 1097-8'de Antakya Kuşatması sırasında ve sonrasında Kıbrıs veya Kuzey Suriye'nin verimli bölgeleri; 1147-8'de Küçük Asya'da Bizans pazarları; 1191'de I. Richard tarafından ele geçirildikten sonra Kıbrıs örneklerinde olduğu gibi güvenli ikmal zincir arayışı değişmezdi. Düşmanın içinde kalan bölgeler göz önüne alındığında, rakip ordular arasında kaynaklarda belirtilenden daha büyük bir ticari değişim olmadıkça, 1189-91 yıllarında Akkâ'da veya 1218-21 yıllarında Dimyat'ta kamp kuran binlerce kişiye ikmal sağlamak amacıyla Doğu Akdeniz'in dört bir yanından ve muhtemelen daha da ötesinden talepte bulunuldu. Bunlar, Üçüncü Haçlı Seferi'nde fahişeliğin dostluktan daha fazla rağbet gördüğünü gösteriyor.⁸⁰ Müslüman bölgelerin-

79 B. Bachrach, "Caballus et caballarius in Medieval Warfare", *Warfare and Military Organisation in pre-Crusade Europe* (Aldershot, 2002), bölüm 12, s. 183.

80 F. Gabrieli, *Arab Historians of the Crusades* (London, 1984), s. 204-6.

de tuzlanmış domuz eti gibi bazı temel gıdaları bulmak zordu. IX. Louis'nin vekilleri, 1248'deki Haçlı Seferi'nden önce iki yıl boyunca Kıbrıs'ta tahıl ve şarap depoları kurdular. 1269'da Puglia ve Sicilya'da erzak satın alan kardeşi Alphonse de Poitiers'ye emsal oldu. Louis, 1190 yılında İngiltere Kralı I. Richard'ın yaptığı gibi Fransa'dan tuzlanmış domuz eti veya domuz pastırması almış olabilir.⁸¹ 1098'de Antakya dışında veya 1220'de Dimyat'ta görüldüğü üzere, seferde yaşanan ikmal sıkıntıları, Haçlı hatlarının ötesine riskli ve çoğu zaman felaketle biten baskınlar düzenlemeye mecbur bıraktı.⁸² Herhangi bir Haçlı Seferi için kolları sıvamadan önce, ilk üç büyük doğu seferinde Macarlar ve Greklerle yapılan görüşmeler ya da 1190'da Cenova'yla, 1201'de Venedik'le yapılan nakliye anlaşmaları örneklerinde olduğu gibi pazarlar ve ikmaller diplomasiyi şekillendirirdi. Temel lojistiğin güvenliğini sağlamadaki başarısızlık, en iyi şekilde hazırlanmış planları paramparça edebilir veya saptırabilirdi. Yeterli pazar olmaması nedeniyle 1147-8'de Küçük Asya'da Alman ve Fransız seferlerinin başına gelenler ya da 1202 yılında Venedik'te, planlanan seferin ikmallerini tüketen Haçlılar örneğinde olduğu gibi.⁸³

Karada ve denizde, ağırlıklarına ve hacimlerine göre erzak taşıma ihtiyacı temel zorluktu. Modern bilim insanları, Haçlı Seferi gemisinde (muhtemelen kara piyadesi için gereken miktar farklı olmayacaktır) bulunan bir adamın günlük gıda tüketiminin 1.3 kilo olduğunu, bunun da ekmek veya çörek yapmak için gereken tahıl veya un (ki daha hafifti), az miktarda peynir, tuzlanmış et, domuz eti ve kuru baklagillerden oluştuğunu tahmin etmektedirler. İçme konusunda, Haçlıların günlük sıvı tüketimi, aktif işlerde çalışmayanlar için günde 3 ila 4 litreye, orta derecede aktif görev alanlar için 8 litreye ulaşmış olabilir.⁸⁴ Akdeniz'de içecek listesi, günde 1

81 John of Joinville, *Histoire de Saint Louis*, ed. N. de Wailly (Paris, 1868), çev. M. R. B. Shaw, *Chronicles of the Crusades* (London, 1963), s. 197; W. Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade* (Princeton, 1979), s. 76-7; S. Lloyd, *English Society and Crusade 1216-1307* (Oxford, 1988), s. 140, n. 122 ve refs.

82 Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, ed. ve çev. S. Edgington (Oxford, 2007), s. 220-23; Oliver of Paderborn, *Historia Damiatina*, çev. J. Bird, E. Peters ve J. M. Powell, *Crusade and Christendom* (Philadelphia, 2013), s. 200.

83 İkincisinde, T. Madden, "Food and the Fourth Crusade", *Logistics of Warfare in the Age of the Crusades* içinde, ed. J. H. Pryor (Aldershot, 2006), s. 209-28.

84 J. H. Pryor, "Modelling Bohemond's March to Thessalonica", *Logistics of Warfare in the Age of the Crusades* içinde, ed. J. H. Pryor (Aldershot, 2006), s. 9-15

ila 2 litre arasında değişen miktarlarda şarap içerebilirdi (Bayeux Tapestry'deki şarap tulumlarını ve büyük fıçıları hatırlayın, şarap sadece patronlar için değildi). Bilindiği üzere Norveçliler, 1110'da Konstantinopolis'te içtikleri retsina⁸⁵ şarabının etkisini hafife aldılar ve bunun sonuçları feci oldu.⁸⁶ Ayrıca atlar, karada ve ahırda beslenirken bile bir insanın günlük ihtiyacının on katına, yani 5 kilo tahıla, 5 kilo samana ve 32 litre suya ihtiyaç duyuyordu.⁸⁷ Bu durum organizatörleri çifte sorunla karşı karşıya bıraktı: taşıma ve yeniden stoklama. Bir askerî birliğin karada kendi erzakını taşıma kapasitesi, gerekli yiyecek arabalarının sayısı ve yürüyüş hızlarıyla sınırlıydı. Denizde, yemek pişirmede kullanılan tatlı su miktarı ve atların şarap içememesi göz önüne alındığında sıvıların hacmi artıyor ve mekânın çatışan zaruretleri etrafında ikilemler dönüyordu. Karadaki Haçlılar bu tür çatışmaları sık sık mahalli pazarlara başvurarak ya da düşman topraklarda yiyecek arayarak; denizdeki- lerse su kaynaklarını tazelemek için sık sık karaya çıkarak çözüyor- lardı. Bu tip zorunulu stratejiler diplomatik kurnazlığı veya askerî riski ya da her ikisini içeriyordu.

Yiyecek ve içecek miktarlarına ilişkin hesaplamaların çoğu, 1190 Cenova Antlaşması, 1201 Venedik Antlaşması, IX. Louis'nin 1268'de Venediklilerle yaptığı sözleşmeler, 1318'de Marsilya tarafından verilen Haçlı Seferi tavsiyesi veya Marino Sanudo'nun Haçlı deniz ablukalarının gereksinimlerine dair ayrıntılı analizi gibi çağdaş tahminlere dayanır. Haçlı olmayan iâşe zabitlerinin hesaplarının dâhil olmadığı listeye, 1195 yılında İmparator VI. Henry'nin paralı Haçlı şövalyelerine ve çavuşlarına yaptığı tahıl teklifi eklenebilir.⁸⁸ Sözleşmeler, asker ve at temini için ayrıntılı ve eksiksiz hükümler içeriyordu. 1201 Venedik Antlaşması'ndaki hükümler bir yıl boyunca değil, bir yıla kadar belirlenmişti. Sözleşmedeki miktarlar adam başına göre ayarlanmıştır: altı *sextaria* (yaklaşık 400 kilo) ekmek, un, tahıl ve (belki on ay yetecek kadar) baklagil ve yarım amfora (belki 340 litre) şarap (on aya yayılırsa günde bir litreden biraz fazla). Atlara, gıda ihtiyaçlarının dörtte

ve refs; R. W. Unger, "The Northern Crusaders", *Logistics of Warfare* içinde, ed. Pryor, s. 262.

85 Bir tür Grek şarabı. (ç.n.).

86 Tyerman, *God's War*, s. 251 ve refs.

87 Pryor, "Modelling Bohemond's March", s. 15-20.

88 Yukarıda s. 184; Pryor, "Modelling Bohemond's March", s. 10-11 ve n. 24-7.

üçünü oluşturan gerekli saman ve ot ihtiyaçları dışında, bir yıl için yaklaşık bir metreküp veya 800 kilo olmak üzere üç *modia* tahıl sağlanacaktı. Bu ihmal, saman veya otun Venedik'te hazır bulunmasının beklendiğini veya doğuya giderken yolda mutlaka sulamak için sık sık durulduğunu gösteriyordu. Aynı şekilde, açıkça belirtilmemiş su yeterliliği de antlaşma hükümlerine eklenmişti.⁸⁹ Venediklilerin bu titizliği yüz yıldan uzun bir süre sonra Marino Sanudo tarafından da gösterildi. Sanudo, coğrafi detaylar, taktikler, mürettebat, nakliye (kereste kesmek için en ideal mevsime kadar), silahlar ve ücretlerle ilgili ayrıntıların yanı sıra, önce bir adamın daha sonra on, yüz, bin, on bin ve yüz bin adamın 1 gün, 30 gün, 12 ay ve 5¼ gün boyunca bisküvi, şarap, et, peynir ve baklagil tüketimine ilişkin sıra dışı tahminler hazırladı.⁹⁰

Ön tedarik hazırlığına yönelik benzer ilgi daha önceki seferlerde açıkça görülmektedir. Albericus Aquensis, Pierre l'Ermite'in Tuna Nehri'ne doğru yürüyüşüne eşlik eden yiyecek arabalarını, açgözlülükle yapılan erzak arayışını ve Bulgaristan'da çekilen sıkıntıları şöyle anlattı: "Çünkü yulaf, arpa ve et taşıyan iki binden fazla yük ve yiyecek arabasını kaybetmişlerdi." Pierre'in danışmanlarından gelen bir öneriyle, ordu hayatta kalabilmek için yeni olgunlaşmış yulafın (temmuz ayıydı) kavrulmuş başaklarını yemek zorunda kaldı. Pierre'in birliklerinin düştüğü acınası durum ve hırsızlık olayları, birkaç ay sonra Godfrey de Bouillon'u, Macaristan kralıyla detaylı bir ticaret anlaşması imzalamaya sevk etti.⁹¹ Haçlılar için erzakın ne kadar önemli olduğu, sefere katılanların kayıtlarındaki bölümlere yön veriyor. Bunun bir ölüm kalım meselesi olduğu klişesi gerçekten doğrudur. 1096, 1146-7 ve 1188-9 yıllarında pazarların ve tarafsız ticaret koşullarının güvenliğini sağlamak için yapılan kapsamlı diplomatik müzakerelere bakılırsa, uzun süreli ve acı verici sorunlar kara orduları için tehlikeliydi. Eudes de Deuil, Fransız ordusunun 1147 yılındaki yürüyüşüne ilişkin anlatımına, Fransızların erzaklarını güvence altına alırken karşılaştıkları zorluklar hakkında haleflerini uyarmak için çok fazla topografik ayrıntı eklediğini iddia

89 Madden, "Food", s. 211-19.

90 *Secreta Fidelium Crucis*, ed. J. Bongars, *Gesta Dei per Francos* (Hanau, 1611), cilt ii, s. 60-64 (II. kitap, bölüm IV, başlık 10), çev. P. Lock (Farnham, 2011), s. 108-13 (genel olarak, II. kitap, bölüm IV).

91 Albert of Aachen, *Historia*, s. 26-7 (kıyaslama için s. 24-5 Pierre'in ordusu ve arabalar için), s. 62-71.

etti. Ayrıca Fransızların yürüyüşünün yavaş hareket eden yük atları ve arabaların yolları tıkamasıyla nasıl engellendiğini de anlattı.⁹² Organizasyonda karşılaşılan önemli sorunlardan yiyecek arama, beraberinde disiplin sorunlarını getirdi. Alman ordusu 1189 Temmuz sonlarında Bulgaristan'da dolaşırken, tahıl, bal ve sebze toplamakla görevlendirilen hizmetçiler ve diğer gençler, toplu olarak hırsızlık yapmaya başladılar. Bu kişilerin ve şövalye efendilerinin üst komuta tarafından ciddiyetle görevlendirilmelerine rağmen serbestçe hırsızlık yapmaları, zor durumda olmalarının ve şeytana uymalarının, yani her şeyden önce hiçbir dinî yorumun tamamen gizleyemediği, bu büyük girişimdeki insan doğasının boyutlarının hatırlatıcısı olarak duruyor.⁹³

Haçlı lideri kendi donanmalarını donatarak deniz yolculuğunun zorluklarını daha öngörülebilir ve kontrol edilebilir hâle getirdi. II. Philippe ve I. Richard'ın şansları arasındaki zıtlık ortaya çıkıyor. Richard kendi donanmasını tedarik ederken, Philippe ise sadece sekiz ay sürecek Cenovalılardan gelen ikmaller, kronik yazarı Rigord'un ifade ettiği şekliyle *victui necessaria* için müzakere etmek zorunda kaldı. Sonuç olarak Philippe, 1190-91 kışında Sicilya'da Richard'a umulmadık anda gelen kazançtan pay almadan önce, yolculuğun bir sonraki ayağında ordusuna ikmal sağlamanın yollarını aramak zorunda kaldı. Daha ucuza gelebileceği ve daha kolay erzak bulabileceği bir kara yolu düşünen Philippe, Macaristan kralı ve kraliçesine yanaşıp yiyecek ikmal konusunda yardım isteyerek (*ut sibi subvenirent in victualibus*) ve Bizans imparatorundan güvenli geçiş talep ederek pazarlara erişim garantisi arayışı içindeydi.⁹⁴

Richard'ın konumu oldukça farklıydı. Memurları başlangıçtan itibaren ön tedarik hazırlıkları üzerinde gayret sarf ettiler. Richard, donanmasındaki şövalyeler, piyadeler, denizciler ve atlar için bir yıl boyunca yiyecek sağlamayı taahhüt etti. Devizesli Richard'ın ifadesine göre, 80 asker ve 40 at taşıyabilen 100 geminin yanı sıra, 160 asker ve 80 at taşıyan 14 gemiye daha sahipti.⁹⁵ Bu rakamlara göre Richard yaklaşık 10.000 asker ve 5.000 at

92 Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII in Orientem*, ed. V. G. Berry (New York, 1948), s. 24-5.

93 G. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa* (Farnham, 2010), s. 64-5.

94 Rigord, *Oeuvres*, ed. H. F. Delaborde (Paris, 1882-5), cilt i, s. 99, 107.

95 Richard of Devizes, *Chronicle*, ed. J. T. Appleby (London, 1963), s. 15; kıyaslama için, Roger of Howden alias 'Benedict of Peterborough', *Gesta Regis Henrici*

taşıyordu. Hazırlıklarının ölçeği ve geriye kalan kayıtlar dikkat çekiyorsa, esas itibarıyla Richard'ın karşılaştığı sorunlar ve bulduğu çözümler, Haçlıların genel durumunu, bozulmayacak gıda ve diğer temel ihtiyaç maddelerini yansıtıyordu. Kanıtlar bir kereye mahsus olmak üzere, hayranlık uyandıran askerî hazırlık açıklamalarına dayanmıyor. *Pipe Rolls*'a kaydedilen İngiliz *Exchequer* kayıtları, Richard'ın Haçlı donanmasının gıda ikmal birikimlerinin bir kısmını kayda geçirdi. Essex ve Hertfordshire'dan gelen her biri 4 şilin 6 peni değerinde oldukça doyurucu 140 peynir ve 300 tütsülenmiş domuz; Hampshire'dan 800 tütsülenmiş domuz, 100 peynir (Essex ve Hertfordshire'dan gelenlerden 6 peni daha ucuz); her biri 1 şilinden 20 ölçek baklagil ve çivileriyle beraber 10.000 at nalı; Cambridgeshire ve Huntingdonshire'dan her biri 1 şilin 3 peni değerinde 100 ölçek baklagil; Lincolnshire'dan her biri 1 şilin 6 peniden 300 tütsülenmiş domuz; Gloucestershire'daki Dean Ormanı'ndan demir aletler, çivileriyle beraber 50.000 at nalı, 100 pound değerinde demir ve 276 ölçek kuru baklagil; başkentteki Londra Kalesi cephaneliğinden 3.600 arbalet ve ok uçları.⁹⁶

Pipe Roll kayıtlarında, tahıl, şarap, atlar için saman, Richard'ın ardından Marsilya'ya kara veya deniz yoluyla nakledilen kiralık askerler için zırh gibi bazı önemli gereksinimler eksiktir. Görünen o ki, atlar da dâhil, kralın kendisini sorumlu tuttuğu ikincil ihtiyaçları tamamlama ve tedarik etme işi lortlara ve komutanlara düşmüştü. Burada bile *Pipe Roll*'ta listelenen 60.000 at nalı, sadece 5.000 aktif süvari kuvveti tarafından belki üç ay boyunca kullanılacaktı.⁹⁷ Zırh muhtemelen her askerin kendi sorumluluğuydu; şövalyeler ve ekipleri teçhizatlarını kendileri sağlardı. Arbaletçilerin teçhizatı kralın hizmetinde olduklarını gösteriyordu. Kral Akkâ'da, Haçlı Seferi'ndeki tüm okçulara ücreti karşılığında hizmetine girmeyi teklif edecekti.⁹⁸ Genel olarak *Pipe Roll*, kapsamlı olmayan bir gösterge olmasına ve toplam teçhizatın yalnızca bir kısmını göstermesine rağmen Richard'ın hükümleri Haçlı Seferi liderlerinin standart gereksinimlerini gösteriyordu. Ölçekler, özel ticari girişimlerin katılımıyla ve müşterek liderliklerin aksine bi-

Secundi, ed. W. Stubbs (London, 1867), cilt ii, s. 117; C. Tyerman, *England and the Crusades* (Chicago, 1988), s. 67, 80-84.

96 *Pipe Rolls 2 Richard I*, s. 1, 8-9, 53, 104, 112, 131-2, 178; 3 *Richard I*, s. 11.

97 Hesaplamalar Bachrach'a aittir, "Caballus et caballarius", s. 198-9.

98 Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 186.

reysel Haçlıların eğilimleri nedeniyle farklılık gösterebilir. Fakat nelere ihtiyaç olduğu ve nelerin hazırlandığı modeli hep aynıydı. İaşe zabiti, Haçlı Seferi anlatılarındaki en büyük kayıplardan biri olarak gösterilen bu olayların arkasında durdu.

ATLAR

Atlar, Batı Avrupa'daki askerî taktiklerin ve kültürün merkezindeydi. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde Bayeux Tapestry'in üçte ikisinde atlar yer alır ve hiçbir şekilde savaş sahnelerinde bulunmazlar. Askerî etkinlik ve sosyal statü, atlara sahip olmaya bağlıydı. Haçlı Seferlerinin çoğunun kuşatmalar etrafında döndüğü gerçeği (İznik, Antakya, Kudüs, Lizbon, Şam, Akkâ, Zara, Konstantinopolis, Toulouse, Diyat), atların önemini azaltmadı. Himayelerindeki şövalyelere yedek binek sağlamak veya zararları karşılamak lortların görevinin bir parçasıydı.⁹⁹ Planlamacıların göreviyse sürekli ikmal sağlamaktı. Kara ordularının saman ve tahıl taşıma ve düzenli otlak sağlama ihtiyacı rotayı saptırabilir, düzeni bozabilir ve yürüyüşü geciktirebilirdi. Nal değiştirme ihtiyacı demircilerin istihdam edilmesini gerektiriyordu fakat onların deneyimlerinden kuşatma makinelerinin yapımında veya silahların onarılmasında da yararlanılabilirdi. Atların kaybı ve stoklarının yenilenme gereksinimi Birinci Haçlı Seferi'nde olduğu gibi tüm seferlerin gidişatını etkiledi. Atlar stratejik olarak Haçlı Seferlerinin planlamasını sınırladı. Savaş atları, on ikinci yüzyılın ilk yarısında teknoloji ve deniz mühendisliği denizde daha uzun mesafeler katedilmesini sağlayana kadar, Norman ordularının 1066'da Manş Denizi'ni, 1066'da Messina Boğazı'nı ve 1080'lerde Norman-Bizans savaşlarında Adriyatik'i geçmesinde veya 1087'de Pisalıların Mehdiye saldırısındaki gibi ya kısa deniz yolculuklarıyla ya da karadan götürülmek zorundalardı.¹⁰⁰ Birinci ve İkinci Haçlı Seferlerinde-

99 Haçlı Seferi'ndeki örnek sistemler ve Languedoc'ta nasıl çözüldüğü için bk. *Querimoniae Normannorum* 1247, RHF, cilt xxiv, s. 22, 23, 29, 38, no, 157, 168, 230, 282.

100 Genel olarak, J. H. Pryor, "Transportation of Horses by Sea During the Era of the Crusades", *The Mariner's Mirror*, 68 (1982), s. 9-30, 103-25, 389-90; aynı yazar, "The Naval Architecture of Crusader Transport Ships", *The Mariner's Mirror*, 70 (1984), s. 171-219, 275-92, 363-86; kıyaslama için C. D. Stanton, *Norman Naval Operations in the Mediterranean* (Woodbridge, 2011); Unger, "Northern Crusaders", s. 253-73.

ki birlikler Adriyatik'ten veya Boğaz'dan kayıklarla geçtikleri için kara yoluyla seyahat etmek zorunda kaldılar.¹⁰¹ Dartmouth'ta toplanıp 1147 yılında Lizbon'a saldıran büyük Kuzey koalisyon filosunda at yoktu. Gemideki şövalyeler muhtemelen Kutsal Topraklara ulaştıklarında binek elde etmeyi planlamışlardı. Filistin, elli yıl öncesinden farklı olarak büyük ölçüde dostların elinde olduğu için makul bir düşünceydi. Ayrıca Lizbon kuşatması piyadeyle çözülebilecek meseleydi.¹⁰² 1101'de deniz yoluyla Filistin'e gelen takviye birliklerinin yanlarında at getirememeleri, Kudüs'e yerleşen Frank Krallığı tarafından tehlikeye açık oldukları şeklinde yorumlandı.¹⁰³ Bu değişti. Güneyde kontrol sağlandı. 1114-15 yıllarında Batı Akdeniz'e düzenlenen seferlerde uzun mesafelere rağmen atlar da taşındı. 1122'deki Venedik Haçlı Seferi'nin 15.000 savaşçı ve 300 atla düzenlenmesi gerekiyordu.¹⁰⁴ Akdeniz Haçlı Seferleri tarihi şekil değiştiriyordu.

Atları deniz yoluyla taşımanın lojistiği ağır sorunlar doğurdu. Atlar, yiyecekleri yemler kadar çok yer işgal ettiler. Düzenli olarak tatlı suya, samana ya da otlığa ihtiyaçları vardı. Bu, yolculuklara katılanların kayıtlarına yansıyan, Venedik donanmasının Ağustos 1122 ila Mayıs 1123 arasında lagünden Levant'a gitmesinin ve diğer Haçlı Seferi donanmalarının sık sık durup yavaş ilerlemelerinin sebeplerini açıklayabilir. İyi beslenmiş bir at, her gün 25 kilo dışkı ve 35 litre idrar üretebilirdi.¹⁰⁵ Bu yüzden onları deniz yoluyla başarılı bir şekilde taşımak için ihtiyaca göre modifiye edilmiş gemilere ve uzmanlık becerilerine ihtiyaç vardı. Gereken demirin ağırlığı da dikkate alınmak zorundaydı. Bir at nalının ağırlığı

101 Fulcher of Chartres, *Historia Hierosolymitana*, RHC Occ., cilt iii, s. 330, çev. F. R. Ryan ve H. Fink, *A History of the Expedition to Jerusalem* (Knoxville, 169), s. 76, 1097'de Adriyatik'i geçerken acı çeken atlar için.

102 *De expugnatione Lyxbonensi*, ed. C. W. David (New York, 1976) muhtelif yerlerde; kıyaslama için. M. Bennett, "Military Aspects of the Conquest of Lisbon", *The Second Crusade* içinde, ed. J. Phillips ve M. Hoch (Manchester, 2001), s. 71-89.

103 Fulcher of Chartres, *Historia*, RHC Occ., cilt iii, s. 384, çev. Ryan ve Fink, *History*, s. 150.

104 Fulcher of Chartres, *Historia*, RHC Occ., cilt iii, s. 449, çev. Ryan ve Fink, *History*, s. 239.

105 Bachrach'ın tahminleri, "Caballus et caballarius", s. 182 ve çeşitli çevrimiçi bağlantılı modern tahminlerle kıyaslama yapmak için bk. Pryor, "Modelling Bohemond's March", s. 15-23, atların beslenmesi için.

280 ila 425 gram arasında değişir. Richard'ın gemilerinde taşınan 60.000 at nalı, 16 ila 25.5 ton arasında ağırlığa sahip olabilirdi. Nal başına altı çividen oluşan bir set 84 (her bir çivi 14 gram) gram ağırlığa ulaşabilirdi. Böylece toplam ağırlığa 5 ton daha eklenecekti. *Pipe Rolls* kayıtlarına göre çivilerden ikişer set, yani 10 ton ağırlığa yakın alındığını iddia eder. Friedrich Barbarossa'yı deniz yolunu denemekten alıkoyan şey ordusunun büyüklüğü müydü sorusu merak uyandırır. Belki de 10-12.000 asker, 3.000 şövalye ve atlarından oluşan ordusu onu bu fikirden caydırmış olabilir.¹⁰⁶ Devizesli Richard'ın 1190 Angevin donanması için, özellikle at sayısı için verdiği rakamların doğru olup olmadığı, onlarla başa çıkma da başarılı olunup olunamadığı da açıktır. Richard, Devizesli Richard'ın bahsettiği 5.000 attan çok daha azını almış olmalıdır. Ancak II. Philippe'in Cenova'yla yaptığı sözleşmede 1.300 at (her ne kadar atsız taşıma için yeni şartlara ihtiyaç olduğunu belirten bir çıkış maddesi olsa da) ve 1201'de Venedik Antlaşması'nda da 4.500 at belirlenmişti. IX. Louis'nin ilk Haçlı Seferi için yapılan nakliye sözleşmelerinde, at taşımacılığının ve maliyetlerin ayrıntıları da bulunuyordu.¹⁰⁷ 1248 yılına gelindiğinde, Haçlıların, 1218'de Dimyat'a yapılan saldırı ve 1202-4 Haçlı Seferi'ndeki gibi atlarıyla yola çıkacağı varsayıldı.

NAKLIYE

Haçlıların, düşmanları karşısında sahip oldukları avantajlardan biri de denizciliktir. Onlar, uzun mesafeler boyunca yelkenle seyrüsefer ve kürekçilik alanlarında uzman olduklarının farkındaydılar. Haçlı gemileri demir aldıklarında kutsandı. Bu haç ayinleri, onların sağ salım dönmelerine dair dilekler içeren dualardan oluşuyordu.¹⁰⁸ Denizcilik teknolojisi, on birinci ve on ikinci yüzyıllarda Latin Hristiyanların İber kıyılarındaki limanları ele geçirmelerine, Balear

106 *Pipe Roll _ Richard I*, s. 53, 131; Bachrach, "*Caballus et caballarius*" s. 198-9; Loud, *Crusade of Frederick Barbarossa*, s. 19.

107 1190 Cenova Antlaşması'nın çevirisi için bk. M. Hall ve J. Philipps, Caffaro, *Genoa and the Twelfth Century Crusades* içinde (Farnham, 2013), s. 218-20 ve n. 150; Venedik Antlaşması ve Louis'nin sözleşmeleri yukarıda, s. 200-202.

108 1274 İkinci Lyon Konsili'ndeki tartışmalar için bk. P. Throop, *Criticism of the Crusade* (Amsterdam, 1940), s. 231-2; Lambrecht ayınındeki dualar için bk. Bird ve diğerleri, *Crusade and Christendom*, s. 45; şükran için bk. Joinville, *Histoire de Saint Louis*, çev. Shaw, *Chronicles*, s. 196.

Adaları, Sicilya, Adriyatik kıyıları, Tunus, Kıbrıs ile Kuzey ve Doğu Baltık kıyı bölgelerini işgal etmelerine; Levant'taki yeni yerleşim yerlerine yerleşimci, gezgin ve hammadde sağlamalarına ve böylece Akdeniz ticaretine hâkim olmalarına izin verdi. Atları deniz yoluyla taşıma yeteneği, tüm siyasi cephelerde genişleyen Latinlerin gücüydü. Bu karada yaşayan ve pek denizcilik tecrübesi olmayanlara harikulade görünebilir. Nesiller boyu Haçlı Seferi'ne hizmet eden bir soydan gelen Jean de Joinville, Ağustos 1248'de Marsilya'da atların bir gemiye yüklenişini şöyle hatırlıyordu:

Geminin iskelesi açıldı (yani kış tarafında bir kapı) ve yanımızda Outremer'e götürmek istediğimiz bütün atlar içeri kondu. Sonra kapı tekrar kapatıldı ve bir fıçı kalafatla iyice tıkandı. Çünkü gemi açık denizdeyken tüm kapı su altındaydı.¹⁰⁹

Aslında bu bölmeler, muhtemelen gemi dalgalarla boğuştuğunda ara sıra tamamen kapatılıyordu.

XI. Louis ve haleflerinin Cenova ve Marsilya'yla imzaladıkları sözleşmelerin gösterdiği gibi planlamacılar en uygun gemileri yapabilmek için gemi yapımının ayrıntılarına özen gösterdiler. 1248 yılında St. Pol kontunun, Inverness kadar uzak yerden uygun gemi tedarik etmesi gerektiğinin bile bahsi geçti (muhtemelen çarpıtıldı). Cenova sözleşmeleri, gemi omurgasının, güvertelerin, küpeşterelerin, baş ve kış kasaraların, direklerin (iki, pruvada ve gemi vasatında) tam ölçülerini listeledi.¹¹⁰ Atların barınma ihtiyacı Haçlıların kullandıkları gemilerin gelişmesini şekillendirdi: yük gemileri, asker gemileri, çıkarma gemileri, yelkenli gemiler ve kürekli kadırgalar. Şekil ve yapı teknolojileri, Kuzey Avrupa ve Akdeniz arasında yerel olarak farklılık gösteriyordu. Her ikisinde de kürekler ve yelken birleştirildi. Norse knerrir ve daha büyük snekkjur tipi tek direkli, açık, yarım güverteli kürekli gemiler, Viking Çağı'ndan ve Bayeux Tapestry'den aşına olduğumuz açık üçgen yelkenli taşıma gemileri veya Akdeniz'deki muadili naves gemileri yerlerini, yavaş yavaş Cenova sözleşmelerinde tanımlanan çok katlı yelkenli büyük gemilere ve büyük taşıma gemilerine bıraktı. Kuzey Avrupa'nın okyanus

109 Çev. J. H. Pryor, "Ships", *The Crusader: An Encyclopedia* içinde, ed. A. V. Murray (Santa Barbara, 2006), s. 1102 ve genel olarak, s. 1096-1103.

110 Matthew Paris, *Chronica Majora*, ed. H. R. Luard (London, 1872-84), cilt v, s. 93; Pryor, "Ships", s. 1102; kıyaslama için, Haçlı deniz gücü, J. Prestwich, *The Place of War in English History 1066-1214* (Woodbridge, 2004), özellikle s. 33-40.

aşan yuvarlak gövdeli koglari, on ikinci yüzyıl sonlarında Haçlı Seferlerinde ortaya çıktı ve on üçüncü yüzyılda Akdeniz’de bilindik nakliye taşıtları hâline geldiler. Sıra başına iki (veya sonraları üç) adam tarafından çekilen çift sıra kürekli kadirgalara, üst üste üç sıra kürekli kadirgalara katıldı. 1198 gibi erken bir tarihte III. Clemens, elli Danimarkalı ve on iki Frizyalı üç sıra kürekli kadirgaların limandan ayrıldığını yazıyordu.¹¹¹

Ebatlar da değişti. İngiltere’den Suriye’ye yolculuk yapan I. Richard, en az altmış kürekli *esneccay* (kelimenin tam manasıyla yılan) komuta etti.¹¹² Planlayıcılar ve kiracılar özellikleri belirsizliğini korumasına rağmen gemi türleri arasında net ayrımlar yapmışlardı. Devizesli Richard, naveslerin iki katı kapasiteye sahip *busslar* arasında ayrım yaptı ve 1190 yılında Richard’ın Sicilya’da idare ettiği armadanın 156 naves, 24 buss ve 39 kadirga içerdiğini yazdı. Kral Marsilya’da da 10 buss ve 20 kadirga kiralamıştı.¹¹³ Richard’ın beyanları farklı büyüklükteki gemileri belirtiyor. Memurları, değerinin üçte ikisi gemi başına 50 pounda tekabül eden gemilere el koymak için Güney İngiltere limanlarını köşe bucak aradılar. Bu gemilerin çeşitliliği mürettebat hacmine göre değerlendirilebilir (*Pipe Rolls* kayıtlarında yirmi bir ila altmış bir; Devizesli Richard’ın yazdıklarında ise otuz ila altmış arasında). 600’ünün mürettebat olduğunu varsayarsak, 1202’de Venedik’ten açılan donanmanın üst komutayı taşıyan birkaç büyük yelkenliden, 150 at nakliye gemisinden ve (Venedik savaş filosu tarafından sağlanan) 50 kadirgadan oluştuğu tahmin edilmektedir. Mürettebatlar gerekliydi; sayıları muhtemelen nakledilen askerlerden daha azdı.¹¹⁴ Eski Haçlıların beyanları, genellikle teknikten ziyade edebî ve anlaşılması zor özelliklerle dolu olsalar da gemilerin resmigeçitleri arasında ayrım yapar: mavnalar, çarklar, dromonlar (kürekli bir tür gemi), iki veya tek sıra kürekli kadirgalar, uzun gemiler, kayıklar, sandallar veya sadece navesler, gemiler. Gemi tercihi belirsiz değildi.

111 P. Jaffé, *Regesta pontificum Romanorum ad 1198* (Leipzig, 18858), no. 16373.

112 Unger, “Nothorn Crusaders”, s. 264 ve n. 39.

113 Richard of Devizes, *Chronicle*, s. 15, 28; Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 112.

114 *Pipe Roll 2 Richard I*, s. 8-9; J. H. Pryor, “The Venetian Fleet for the Fourth Crusade”, *The Experience of Crusading* içinde, cilt i, Western Approaches, ed. M. Bull ve N. Housley (Cambridge, 2003), s. 115-23.

1201 Venedik Antlaşması'nda at taşıyan kadirgaların mevcudiyeti, donanmanın hedefinin bir liman değil sahiller olduğunu gösteriyordu, yani hedef Akkâ değildi; Mısır'dı.¹¹⁵

Nakliye sözleşmelerinde fonksiyonlar daha net bir şekilde boy gösterdi. Venedik Antlaşması'nda askerî birliklerin çoğu için *naves* ve atlar için özel kadirgalar, *uissiers* belirtildi. *Tarida* olarak da bilinen at taşıma gemileri, Konstantinopolis surlarına gelmeden önce de etkin biçimde kullanılıyordu ve atların rahatça binip inebilmeleri için kış kapıları ile donatılmıştı.¹¹⁶ II. Friedrich, 1220'lerde her biri kırk at taşıyabilen elli gemiyi Haçlı Seferi için kullanmayı planladı.¹¹⁷ 1246 yılında IX. Louis, Cenovalılardan her biri yirmi at taşıyabilen on iki tarida sipariş etti. Ayrıca daha fazla at taşıyabilmek için Kıbrıs'ta çıkarma gemileri hazırlanmasını istedi.¹¹⁸ Bütün bu işler istendiği gibi yürümedi. Outremer lortlarından Yafa kontu 1249 yılında Dimyat'ta çıkarma gemisini başarıyla karaya ulaştırmış gibi görünse de kral dâhil büyük gemilerden küçük gemilere kadar karaya çıkarılan Fransızların çoğunun, düşman ateşi altında sık suda yürüyerek karaya çıkmaları gerekiyordu. Planlamanın limitlerinin bir başka klasik hadisesiydi.¹¹⁹

115 Pryor, "Venetian Fleet", s. 102, 121-3; gemi çeşitleri ve Nicholson'un *Itinerarium Ricardi Regis* çevirisindeki dizin için "ships" başlığı altında bk. H. Nicholson, *The Chronicle of the Third Crusade* (Aldershot, 1997).

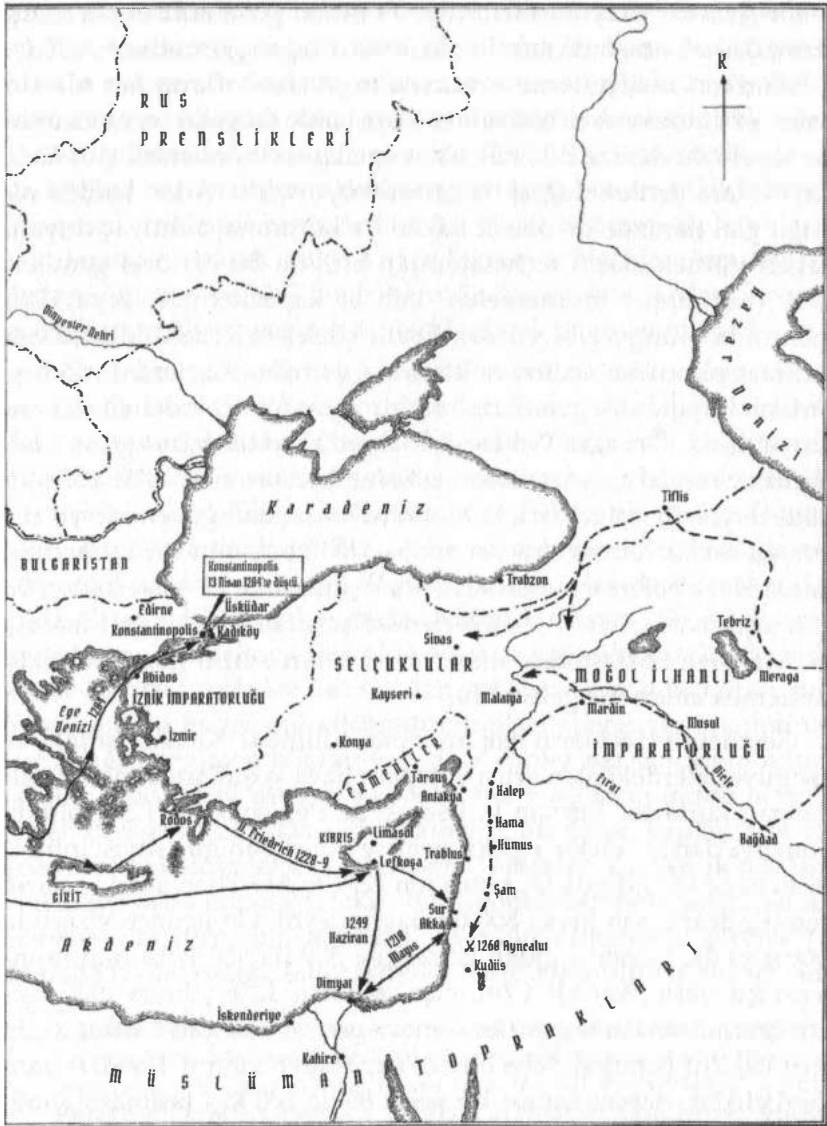
116 Robert of Clari, *La Conquête de Constantinople*, s. 43, çev. E. H. McNeal, *The Conquest of Constantinople* (New York, 1966), s. 68.

117 Tartışmalar için, Pryor, "Transportation of Horses", s. 23-4.

118 Jordan, *Louis IX and the Challenge of Crusade*, s. 70-71, 76; Pryor, "Transportation of Horses", s. 103-6; aynı yazar, "Ships", s. 1101.

119 Joinville, *Histoire de Saint Louis*, çev. Shaw, *Chronicles*, s. 164, 203-4.

Harita 4.b.

On Üçüncü Yüzyılda Avrupa ve Yakın Doğu

On üçüncü yüzyıl ortalarında at taşınan gemilerde at sayısının yirmi ila kırk arasında sınırlandırılması olağan görünüyor ve Haçlı Seferi'nin maliyetlerini arttırıyordu. Ayrıca atların her birinin kafes şeklindeki ayrı bölmelere koyularak dalgalar veya fırtınalar sebebiyle denize düşmelerini engelleyecek önlemler alınması, hayvanlara verilen değeri de ortaya koyuyordu. Atlar, karada olduğu gibi denizde de özenli bakım ve korunmaya ihtiyaç duyan, değeri yüksek askerî teçhizatlardan biriydi. Bu tür özel gemiler, 1201 (her *uissier* muhtemelen otuz at kapasiteliydi) veya 1246 yıllarında olduğu gibi yüksek fiyatlı sözleşmelerdeki lüks askerî teçhizat pazarının en üst noktasında yer alır. Koglardan dönüştürülen büyük yük gemileri, özel bir amaç için çok daha fazlasını taşıyabilirdi. Örneğin Devizesli Richard'ın aktardığına göre I. Richard'ın *buss*larından seksen at; Forez kontunun 1248'de Kıbrıs'a düzenleyeceği yolculuk için Marsilya'da kiraladığı gemide yolculara ek olarak altmış atın yer alması; IX. Louis'nin 1268 yılındaki İkinci Haçlı Seferi için Marsilya Sözleşmesi'nde alt güvertede yüz atın taşınması gibi.¹²⁰ Alt güvertedeki koşullar ilkel ve gaddarcaydı. Marsilya Sözleşmesi, atları ve adamları ayırım gözetmeksizin istiflemek anlamına geliyordu.

Gemilerde Haçlıların bakımı ihmal edilmedi. Kamaralardaki ve üst güvertelerdeki alan artışı yolcuları hava koşullarına maruz kalmaktan kurtardı. Taşınan kişi sayısı da değişiyordu. 1250 yılında Marsilya'dan St. Victor'a giden gemiye binen bölüğün sayısı mürettebat hariç 453 kişiydi. IX. Louis'nin 1254'te Akkâ'dan dönen sancak gemisindeki insan sayısı 500'ün üzerindeydi. On üçüncü yüzyılda Marsilya'da, Levant'a giden gemilerde 500 ila 550 yolcunun taşınması için yasa çıkarıldı. Görünüşe bakılırsa, 1248 yılında 1000 kişinin üzerinde insan taşıyan bir Cenova gemisi örneğinde olduğu gibi bazı nakliye gemileri daha büyük kapasiteye sahipti. Londralıların kiraladıkları donanmadaki bir gemi 80 ila 100 kişi taşımaya rağmen I. Richard'ın 1190 yılında belki atları ve yanlarında götürülen malzemeleri de taşıyan gemilerinde 80 ila 160 kişi bulunuyordu. Olayın içindeki bazı Haçlılarla yakın temaslar kuran İngiliz kronik yazarı Dicetolu Ralph, 1189'da İngiltere, Danimarka ve Flanders'tan

120 Richard of Devizes, *Chronicle*, s. 15; J. H. Pryor, *Business Contracts of Medieval Provence. Selected Notulae from the Catulary of Giraud Amalric of Marseilles 1248* (Toronto, 1981), s. 194-6, *Notula* 72; Pryor, "Ships", s. 1102.

gelen 37 gemide 3.500 yolcu olduğunu tahmin etti.¹²¹ Bazı gemiler Akdeniz şartlarına göre çok daha küçük olabilir. Buna karşın, I. Richard'ın yük gemilerinden uyarlanan donanması gibi kuzeyin büyük koglarının ve Akdeniz yolcu gemilerinin hepsi olmasa da pek çoğu, 1189-90 yıllarında Londralıların ya da 1250'de St. Victor'da bir davada birlikte hareket eden yolcuların yaptığına benzer şekilde kendi koruyucu azizlerini benimsediler ve güçlü dünyevi toplulukların kurulmasına öncülük ettiler. Yüzen komünler Haçlılara has değildi. Anlaşıldığına göre 1097 Sonbaharında Kuzey Avrupa'dan Tarsus'a gelen korsan filosu, yeminli bir birlik olarak tanımlanmıştı.¹²²

Bu türden düzenlemeler sosyal ayrımları kökünden söküp atmadı. Jacques de Vitry gibi soylular, kamaralarda diğer rollerdeki insanlardan daha fazla yer kaplardı. Dördüncü Haçlı Seferi liderleri, IX. Louis'nin Doğu Akdeniz'de yaptığı gibi geniş üst güverteye sahip büyük yelkenli gemilerle Adriyatik ve Ege Denizlerini boydan boya katettiler. Daha alt mevkidekiler kadırgalara sıkış tıktık seyahat ettiler.¹²³ Koşullar sıkışık olsa da düzensiz değildi. Ortama bir tür sıkıyönetim hâkimdi. Yaşam düzeni nizama getirilmişti. On üçüncü yüzyılda Marsilya gemilerindeki 25 şiline kadar ödeme yapabilen her sıradan yolcuya, üzerinde adının, numarasının ve hangi mürettebatın onunla ilgileceği bilgilerinin yer aldığı parşömen biletler verildi. Kâtipler her Haçlı'nın adını, taşınan yükünü ve atlarını kaydetti. Bu, Haçlıların bazen hevesli bazen de hassas oldukları bir vazifeydi. Marsilya, kaptanların yiyecek tedarik edenlerle iş yapmasını yasaklar. Çünkü ikincilerin yolculuğa eşlik etmesi gerekir. Bu, sahtekârlığı potansiyel olarak engelleyecek türde bir önlemdir. Ayrıcalıklı muamele görmek ya da daha iyi bir yatağa sahip olmak umuduyla kâtiplere rüşvet ver-

121 B. Kedar, "The Passenger List of a Crusader Ship", *Studi Medievali*, 13 (1972); Joinville övgü dolu önsözünde 500'ün üzerinde olduğunu ima eder, *Histoire de Saint Louis*, s. 5, 224, çev. Shaw, *Chronicles*, s. 165, 321; Pryor, "Ships", s. 1102; Richard of Devizes, *Chronicle*, s. 15; Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 117 (Londra gemi şirketinin 80 tane olduğunu söyler); kıyaslama için aynı yazar, *Chronica*, ed. W. Stubbs (London, 1868-71), cilt iii, s. 43 (mürettebat dâhil edilerek 100 olarak düzenlenmiş olabilir); Ralph of Diceto, *Ymagines Historiarum*, *Opera Historica*, ed. W. Stubbs (London, 1876), cilt ii, s. 65-6.

122 Albert of Aachen, *Historia*, s. 158-61 ("in hoc navali collegio", "magister universorum consodaliū" du).

123 Geoffrey of Villehardouin, *La Conquête de Constantinople*, ed. E. Faral (Paris, 1938-9), cilt ii, s. 44-5, çev. M. R. B. Shaw, *Chronicles of the Crusades* (London, 1963), s. 90; Pryor, "Venetian Fleet", s. 116-17.

mek yasaklanmıştır. Bu tür endişeler yeni değildi. 1190 Cenova Sözleşmesi, dürüst iş yapma ibaresi içeriyordu.¹²⁴ Haçlılar, en az girişimci denizci ortakları kadar iş adamıydılar.

Latin Hristiyanların uzun mesafeli gemicilikte kurdukları tekel, marangozluğun Avrupa çapındaki ilerlemesiyle doğrudan ilişkiydi. İsa'nın mesleği de marangozluktu. Hem bu yönüyle hem de sosyal ve ekonomik önemine binaen usta zanaatkârlar sosyal övgüye mazhar oldular. Orta Çağ kültürü, büyük ölçüde ahşaptan yapılan barınak, sergi, bina, yakıt, depolama, tekerlekler, merdivenler, el arabaları, tekneleri köprüler, fıçılar, ev eşyası, balık tutma malzemeleri, eyerler, oklar, arbalet okları ve mızrak sapları üzerine kurulmuştur. Kereste teknolojisinin esnekliğiyle marangozların becerilerinin birleşmesi, Haçlı Seferleri'yle şaşırtıcı bir onay buldu. Hayati rol oynayan gemiler son derece uyarlanabilir nesneler olduklarını kanıtladılar. 1204 yılında Konstantinopolis surlarına yapılan saldırının başarıya ulaşması ve 1218'de Dimyat'ta zincirin bağlı olduğu kulenin ele geçirilmesi, Lizbon kuşatmasından aşına olduğumuz bir tekniğin, yani nakliye gemilerinin yüzen kuşatma makinelerine dönüştürülmesine bağlıydı.¹²⁵ 1183'te Kızıldeniz'e baskın düzenleyen Renaud de Châtillon, görünüşe bakılırsa sökülüp çölde taşınabilen ve sonra yeniden birleştirilen gemiler kullanmıştı.¹²⁶ Haçlı gemilerinin keresteleri sıklıkla geri dönüştürüldü. 1192 yılında I. Richard, Güney Filistin kıyılarında yeni asker taşıma gemileri yapabilmek için parçalanmış yük taşıma gemilerinin kerestelerini kullandı.¹²⁷ Haçlı kuvvetleri kuşatma makinelerinin hazır kalas ve kiriş ihtiyacı için malzeme getirmedikleri zaman, gemilerinin kerestelerini çıkma parça olarak değerlendirdiler. Yakın zamanlarda Batı donanmalarından gelen kereste, 1099 yılında Kudüs'te kuşatma kulelerinin yapımında kullanılmış olabilir. Şüphesiz Cenova gemilerinden kurtarılan halatları, çekiçler, çiviler,

124 Pryor, *Business Contracts*, s. 77-81; aynı yazar, "Ships", s. 1102.

125 Villehardouin, *La Conquête*, cilt ii, s. 44-5, çev. Shaw, *Chronicles*, s. 90; Robert of Clari, *La Conquête*, s. 44, çev. McNeal, *Conquest*, s. 70-71; Oliver of Paderborn, *Historia Damiatina*, çev. Bird ve diğerleri, s. 169-70; Philips, *Second Crusade*, s. 147.

126 *The Chronicle of Ibn al-Athir for the Crusading Period*, çev. D. S. Richards (Aldershot, 2007), cilt ii, s. 289.

127 *Itinerarium Ricardi Regis*, ed. W. Stubbs, Rolls Series (London, 1864), s. 313, çev. H. Nicholson, *The Chronicle of the Third Crusade* (Aldershot, 1997), s. 287.

baltalar, kazmalar ve nacaklar kullanılmıştır.¹²⁸ Yakın Doğu'daki sezonluk kereste kıtlığı, özellikle büyük fırlatma makineleri için uzun kırıslara ihtiyaç duyulduğunda gemi direklerinin etkili olarak kullanılmasını teşvik etmiştir.

Basit seyrüsefer gerçeği, Levant'taki Haçlı Seferlerinde gemilerin kerestelerini yeniden kullanmaya yöneltti. 1098'den itibaren Kuzey Avrupa'dan gelen donanmalar Doğu Akdeniz'deki seferleri destekledi. Bunlardan bazıları İskandinavya, Kuzey Almanya ve Britanya Adaları'dan gelerek çok uzak mesafelere seyahat etti. Ancak hiçbiri geri dönmedi. Atlantik, batıdan doğuya yaklaşık 6 knotluk güçlü bir yüzey akıntısıyla yaklaşık 45 millik bir aşım ile Cebelitarık Boğazı üzerinden Akdeniz'e akar. Bir kadirganın buradaki akıntıda başarıyla kürek çekmesi neredeyse imkânsızdır. En sık esen rüzgârlar da batıdan doğuya doğru eser. Doğudan batıya geçmek ancak kıyıyı takip ederek mümkün olabilirdi. Fakat on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda kuzey kıyıların çoğu ve tüm güney kıyıları düşmanların kontrolündeydi. En nihayetinde ekstra yelkenlerin ve yükseltilmiş bordaların eklenmesi, kadirganların bu engelleri aşmasını sağladı. Buna rağmen Boğazlar yoluyla Akdeniz'den kuzey sularına ulaşan ilk gemi ancak 1277 yılında gelebildi.¹²⁹ Sonuç olarak deniz yoluyla gelen Kuzeyli Haçlılar, genellikle İtalya ve Güney Fransa limanları üzerinden gelmek ve dönüşte farklı bir kara yolu bulmak zorunda kaldılar. Bu durum Haçlı Seferi liderlerinin hazırlıklarının karman çorman olmasına sebep oldu. Cebelitarık Boğazı'ndaki akıntıların beceriksiz diplomasiyle birleşmesi, Filistin'de bulunan I. Richard'ı Avusturya üzerinden dönme riskini göze almaya zorladı. Daha sonra Dük Leopold tarafından yakalanıp Almanya'da hapsedilmesine ve fidye verip kurtulmasına yol açtı.

Kuzeyden gelen bol miktardaki *kogun* ve diğer gemilerin doğal fiziksel yapılarının bozulmasıyla gemi gövdelerinde ve kerestelerdeki zayıflık oranı nedeniyle dönen yolcu sayısı azaldı ve bu durum malzemelerin yeniden kullanılmasını gerekli kıldı. I. Richard'ın "bayrağının" yer aldığı gönder, şüphesiz bir geminin bayrak direğiydi. Richard'ın ve II. Philippe'in Akkâ'ya gelişlerinden sonra inşa edilen devasa taş atma makineleri ile diğer kuşatma makineleri için gereken kerestenin ve diğer parçaların nereden topladığını bilmek

128 Raymond of Aguilers, *Historia Francorum*, RHC Occ., cilt iii, s. 298.

129 Unger, "Northern Crusaders", s. 270.

zor. Haçlılar en azından kuşatma makinelerine ek olarak bunları getirmişlerdi. Lübeck, Bremen ve Hamburg'dan gelen Haçlılar, 1190 yılında Akkâ dışında kurulan sahra hastanelerini gemilerin kereste ve yelken bezlerinden, Haçlı kamplarında ve her yerde bulunan malzemelerden inşa ettiler.¹³⁰ Akkâ'daki kampta kurulan İngiliz darülacezesi de muhtemelen aynı kaynaklarla yapılmıştı. Bu nedenle tedarik edilen gemiler, ulaşım aracından daha fazlası anlamına geliyordu. Hayati öneme sahip askerî ve dâhili hammaddelerin, yedek malzemelerin ve hatta kuşatma makinelerinin deposu işlevi gören gemiler, denizde veya karada fark etmez, her Haçlı ordusu için çok çeşitli ve sürekli kaynak sağladı.

KUŞATMA MAKİNELERİ

Haçlı Seferi organizatörlerinin özellikle Akdeniz'de kullandıkları gemilerini paramparça etmeyi planladıkları aşîkârdır. Fakat kesinlikle kuşatma savaşına hazırlıklydılar. Ana kuşatma araç gereci duvarlara tırmanmayı sağlayan merdivenlerden ve genellikle tekerlekler veya silindirler üzerine oturtulan ahşap kulelerden; duvarların altını kazarken üstten ve yandan koruma sağlayan malzemelerden, duvarları dövmede kullanılan mancınıklar veya *trebuchetler* gibi devasa fırlatma aletlerinden veya kapıları yıkmak için kullanılan koçbaşlarından oluşuyordu. 1097-8'de Antakya'da, daha sınırlı bir biçimde 1190'da Messina'da ve 1191'de Akkâ'da kullanılan bir başka seçenek, düşmanın veya kaleyi savunanların girişini ve hurucunu önlemek için payandalar kullanmaktır. Birinci Haçlı Seferi'ndeki İznik kuşatması, büyük ihtimalle Bizanslılar tarafından sağlanan malzemelerle orada inşa edilen makinelerle yapılmıştı. Liderler hem makineleri hem de hammaddeleri stoklama konusunda dikkatliydi. Albericus Aquensis, kuşatma sırasında prenslerin depoladığı meşe kirişlerinden ve diğer odun yığınlarından bahseder.¹³¹ Antakya'daki payandalar ve diğer hileler, Haçlıların karadaki yürüyüşlerinde bu tür hammaddeleri yanlarına almadıklarını düşündürüyor. Güneye doğru ilerledikçe kuşatma makinelerinin tekrar ortaya çıkması, gelen İtalyan ve Kuzey donanmaları tarafından desteklendiklerini düşündürüyor. İstisnasız her Haçlı Seferi'ne, Bi-

130 *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 218-19, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 208-9; yukarıda s. 322.

131 Albert of Aachen, *Historia*, s. 112-13.

rinci Haçlı Seferi'nde Béarn Vikontu IV. Gaston ve Languedoc Haçlı Seferi'nde hem vaiz hem de asker toplayan rolüyle Başdiyakoz Guillaume de Paris gibi uzman mühendisler katıldı.¹³² Haçlılar en az bir durumda, Üçüncü Haçlı Seferi sırasında düşmanın kuşatma uzmanlarını tehditle istihdam ettiler.¹³³

Her ne kadar çoğu kuşatma makinesi acil ihtiyaca göre yerinde inşa edilmesine rağmen Üçüncü Haçlı Seferi komutanları, batıdan kuşatma silahları ve inşaat malzemeleri taşımışlardır. 1190 yılında Kont Henri de Champagne, büyük olasılıkla fırlatma makinelerinin de dâhil olduğu Fransız kuşatma makineleriyle Akkâ'ya ulaştı.¹³⁴ Bir yıl sonra I. Richard donanmasındaki gemilerinde, muhtemelen daha önceden imal edilen ve parçalara ayrılan mancınıkları ve kuşatma makineleri inşa etmede gereken malzemeleri taşıyabilmesi için düzenlemeler yapmıştı. İhtiyaç duyulan teknoloji mevcuttu. Bir yıl sonra, Gazze'yi kuşatmak için taş fırlatıcıları deniz yoluyla kısım kısım Güney Filistin'e gönderdi.¹³⁵ Büyük taş fırlatma makinelerine sahip olmak, statü ve savaşkan erkeklik sembolüydü. Akkâ'daki baş liderlerin her biri kendi makinesine sahipti ve hatta bir tanesi ortak Haçlı Seferi sermayesiyle inşa edildi. Atları fırlatacak kapasiteye sahip olduğu bilinen trebuchetler, muhtemelen 90 ila 135 kilo arasındaki taşları 275 metreye kadar fırlatabiliyorlardı. Güçleri ve tesirleri etrafında dostane olmayan bir rekabet doğdu. Onlara Kötü Komşu (*Malvoisine*) veya Tanrı'nın Taş Fırlatıcısı gibi isimler verildi. Kaç tanesinin hazır olarak getirildiği bilinmiyor; bir ihtimal bazıları, muhtemelen çoğu. Geoffrey de Villehardouin, 1202 yılında Venedik'ten Zara'ya yelken açan donanmadaki gemilerin güvertelerinde "üç yüzden fazla petreries (yani çeşitli türde ve boyutta taş fırlatıcılar) ve mancınık taşındığını anımsadı."¹³⁶

Tahmin edileceği üzere, planlamanın ve teknolojinin en abartılı gösterilerinden biri I. Richard'la ilişkilendirilir. 1190/91 kışında Messina'da hem güvenli bir karargâh kurmak hem de yerel halkın gözünü korkutmak amacıyla ahşap bir kale inşa ettirmişti.

132 Rogers, *Siege Warfare*, s. 25, 237-8; Tyerman, *God's War*, s. 586, 595, 608.

133 *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 209, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 199.

134 *Continuation of William of Tyre*, çev. P. Edbury, *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade* (London, 1996), s. 94.

135 *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 215, 352, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 205, 316.

136 *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 218-19, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 208-9; Villehardouin, *La Conquête*, cilt i, s. 76-7, çev. Shaw, *Chronicles*, s. 46. Trebuchet'in atış gücü için bk. R. L. Toms, *Catapult Design* (San Antonio, 2006), s. 27-30.

(İnce bir zekâyla *Mattegriffon*, Yerlileri Öldür olarak adlandırıldı.) Bu ahşap kaleyi parçalarına ayırarak Filistin'e götürdü ve Akkâ surlarının karşısına yeniden dikti. Bu teknoloji yeni olmayabilir. On ikinci yüzyıl ortalarında Norman ozan Wace, Fatih William'ın 1066'da İngiltere'ye hazır kaleler götürdüğünü iddia etmişti. Richard'ın kalesi bir meydan okuma gösterisinden daha fazla işlev gördü. Hem bir kuşatma kalesi hem de güvenli üs imkânı sağlıyordu. Kuşatma çadırlarından çok daha üstündü.¹³⁷ Richard, romans ve kurgularda Haçlı Seferi şövalyeliğinin simgesi, savaşçı ve lider olarak tasvir edildi ve edilmeye devam ediyor. Planlamada, stratejide, lojistikte, yönetimde ve uygulamada geçerli olan bu görüntü tamamıyla alelade de olsa haç savaşının işleyişinde yer almaya devam ediyor.

STRATEJİ

Haçlı Seferleri hem Haçlılar hem de karşı taraf için daha geniş bir dünyaya pencere açtı. Batı Avrupa kültüründeki ekonomik, sosyal, entelektüel ve ideolojik gelişmelerin baskısı altındaki Haçlılar, eş zamanlı olarak doğal kaynakları ve siyasi boşluğu ticaret ve rekabet yoluyla kontrol etmek için Hristiyan âleminin önceki sınırlarının ötesine çekildiler. Bu baskıları Haçlı Seferleri yaratmadı. Ordular doğruya doğru ilerlerken Bizans'taki bazı Norman göçmenler gibi bazı Batılı yakın tanıdıkların görülmesi Birinci Haçlı Seferi'nin dikkat çeken özelliklerinden biriydi. Bir hikâyede, Flaman ve Frizyalı korsanlardan oluşan bir filonun, Eylül 1097'de Tarsus'da Baudouin de Boulogne ile karşılaşmadan önce sekiz yıl boyunca işlerini nasıl yürüttüğü anlatılır. Doğru olsun veya olmasın, inandırıcı bir uydurma hikâye. Kötü şöhretli Norman katil Hugues Bunel bile Kudüs'te sığınılacak bir yer bulmayı başardı ve Haziran 1099'da bir Norman dükünün ve ordusunun kendisine katıldığını gördü.¹³⁸ İtalyan limanlarıyla Levanten antrepolarının ve ticaret yollarının birbirleriyle iç içe geçmesi hayati destek ve teşvik sağladı. Kutsal Topraklara yapılan uzun mesafeli hac yolculuğunun yayılması bilgiye ve özel

137 *Itinerarium Ricardi Regis*, s. 168, 172-3, 214, çev. Nicholson, *Chronicle*, s. 167, 171, 204; Wace, *Roman de Rou*, ed. H. Andresen (Heilbronn, 1877-9), II. 6509 ff.

138 Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, ed. ve çev. S. Edgington (Oxford, 2007), s. 158-61; Orderic Vitalis, *Ecclesiastical History*, ed. ve çev. M. Chibnall (Oxford, 1969-80), cilt iii, s. 134-6; cilt v, s. 156-9; C. Tyerman, *God's War* (London, 2006), s. 82-3.

odaklanmaya katkıda bulundu ve intikam hırsıyla dolu “primus auctor” hacı Pierre l’Ermite’in kurucu efsanesine de yansıdı.¹³⁹ Birinci Haçlı Seferi’nde Konstantinopolis’e giden yolların kullanılması, Bizanslı rehberler verilmesinden önce bile coğrafi bilgiye sahip olduklarını gösteriyordu. Tuna-Kuzey Balkanlar yolu, Bari-Dyrrachium [Arnavutluk] arasını kayıklarla geçiş ve Via Egnatia, hacıların, tüccarların ve İtalyan-Norman savaşçıların kullandıkları yollar oldukları için biliniyorlardı. Provence ordusunun Kuzey İtalya’dan aşağı Dalmaçya kıyılarına doğru dolambaçlı yolculuğu, Grek imparatoru tarafından tasarlansın ya da tasarlanmasın kayboldukları anlamına gelmiyordu.¹⁴⁰ Charlemagne’nın izini takip ederek Tuna rotasına tatbik edilen yorum bile, tartışmalı pratik bilgilerin yerine doğrulandı.¹⁴¹ Haçlı orduları, en başından beri nereye gittiklerini ve oraya nasıl gideceklerini biliyorlardı.

NEREYE GİTTİĞİNİ BİLMEK

Doğru veya diğer bir deyişle yararlı bilgi, on birinci, on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda, teorik, hayali ve fantastik dünya tasvirleriyle; haritalanmış hikâyeler, tasavvurlar ve manevi arzularla, dünyadaki yönlerle değil cennete ulaştıran yollarla dolu zahiri coğrafyayla yarışmak zorundaydı. Çoğu; seyyahlardan, ticaret yapan toplulukların gözlemlerinden ya da manastır ağlarından elde edilen yerel veya kısmi deneysel bilgiydi. Avrupa’da on birinci ve on ikinci yüzyıllarda vuku bulan iç açılım insanların hareketlerini, bilgi aktarımını ve uzaktaki yerlere dair ortak bilgilerini arttırdı. Buna karşılık zahiri coğrafya, Kitab-ı Mukaddes ve geleneksel otorite tarafından desteklendi. On ikinci yüzyıl başlarında Filistin’deki yeni vatanının hayvan türlerini tarif eden Foucher de Chartres, eserini Romalı yazar Solinus’un, Yaşlı Plinius’un *Doğa Tarihi*’ne dayanan *Unutulmaz Şeyler Koleksiyonu*’ndan kopyaladı. Bu sebeple oğlaklar, şahmeranlar, ejderhalar ve kimeralar gibi muhteşem yaratıkları kayıtlarına ekledi. Foucher, yine de 1100 yılında Ölü Deniz bölgesine yaptığı turdaki gözlemlerini, denizin tuzlu suyunun tadına bakacak ve yüksek tuz oranının fiziksel nedenleri üzerine

139 Albert of Aachen, *Historia*, s. 2-45 (“primus auctor” için s. 4-5).

140 Bk. Frankopan’ın önerileri, *The First Crusade: The Call from the East* içinde (London, 2012), s. 115-16.

141 *Gesta Francorum*, çev. R. Hill (London, 1962), s. 2.

düşünecek kadar iyi bir şekilde sunmayı başardı.¹⁴² Genelgeçer suni bilgeliğin tahakkümüyle nesnel ve kişisel gözlemlerin yan yana bulunması, hacıların anlatılarında ve eski Haçlıların vakayinamelerinde yer verdikleri seyahatnamelerin ayırt edici özelliğiydi. Mantıksızlık izlenimi, günümüze ulaşan haritacılık tasvirleriyle özellikle *mappae mundi* adı verilen, İncil'deki zahiri coğrafyayı yansıtan ve klasik öğrenimin hatırlanan masal kırıntılarından oluşan dünya haritalarıyla birleştirildi.

Dünyanın yapılandırılması konusundaki bilgisizlikle birleşen akıl dışı Orta Çağ fantezisi görüntüsü yanıltıcıdır. Çünkü bazı genel özellikleri iyi anlaşılmıştı. Dünyanın küre şeklinde olduğu biliniyordu ve öyle tasvir ediliyordu. Bilginler, dünyanın çevresini yaklaşık 25.000 mil olarak hesaplayan Erastosthenes'in tahmininden haberdarlardı. St. Albans keşişi Matthew Paris (ö. 1259), güneşin yılda iki defa tam tepede durduğu noktanın ekvator olduğunu biliyordu.¹⁴³ Orta Asya ve Uzak Doğu'ya dair gerçekçi bilgiler, ancak on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda Moğol İmparatorluğu ve Çin'le yapılan diplomatik, ticari ve misyonerlik ilişkileriyle elde edilmesine rağmen bilinen dünyanın Avrupa, Asya ve Afrika olarak üç kıtaya bölünmesi standarttı. Her hâlükârda dünyanın fiziksel coğrafyasıyla ilgilenen seçkin kayıtların çoğunun amacı seyahat tavsiyesi vermek değildi. Bedenin yerine zihni, ruhu ve hayal gücünü eğlendirmek, eğitmek, bilgilendirmek, aydınlatmak ve yol göstermek için yazıldılar. Hem okuyanlar hem de dinleyenler bunun farkındaydı. Eğer ilgilenen olmasaydı, bu tür çalışmalar anlamsız ve gereksiz olurdu. Yolculuğu betimlemeye çalışan eski Haçlılar, motorlu araçlara mon-

142 Fulcher of Chartres, *Historia Hierosolymitana*, RHC Occ., cilt iii, s. 380-81, 475-6, çev. F. R. Ryan ve H. Fink, *A History of the Expedition to Jerusalem* (Knoxville, 1969), s. 41, 44 ve refs., 145-6, 284-8; hacıların kayıtları için, J. Wilkinson, *Jerusalem Pilgrimage 1099-1185* (London, 1988); D. Pringle, *Pilgrimage to Jerusalem and the Holy Land 1187-1291* (Farnham, 2012).

143 Matthew Paris, "Itinerary from London to Jerusalem 1250-9)", Pringle, *Pilgrimage*, s. 207; genel olarak, R. Allen, ed., *Eastward Bound: Travel and Travellers 1050-1550* (Manchester, 2004), özellikle, B. Hamilton, "The Impact of the Crusades on Western Geographical Knowledge", s. 15-34, Bremenli Adam daha erken bir tarihte kabul etmesine rağmen muhtemelen on ikinci yüzyıl hesaplaması olduğu için kroniğinde (s. 15) Atlantik'i göstermeye ihtiyaç duymadı. Daha eski bir görüş için, J. K. Wright, *Geographical Lore of the Time of the Crusades*, ikinci edisyon (New York, 1965); P. D. A. Harvey, *Medieval Maps* (London, 1991); aynı yazar, *Medieval Maps of the Holy Land* (London, 1991); J. B. Harley ve diğerleri, *The History of Cartography*, cilt i (Chicago, 1987).

te edilen modern uydu navigasyonlarının yazılı eş değerleri olarak görülen doğrusal rotaları tanımlamak için resimlerden ziyade düzyazıdan yararlandılar. On üçüncü yüzyılda gelişen haritacılık çeşitli nesneleri ifade ediyordu. Bu zamanda çizilen haritaların büyük kısmı, dünyanın fiziki coğrafyasını doğru bir şekilde aktarma konusunda kullanışlı değildi. Birçoğu, tıpkı Londra Metrosu haritasının doğru olmaktan çok gösterge niteliğinde olması gibi grafiksel olarak gösterge amacıyla çizilmişti. Gezginler, doğal dünyanın tasavvur edildiği sınırlayıcı, dinî, teorik ve yaratıcı çerçeveye rağmen karşılaştıkları yerlerin tabiatları ve fiziksel özellikleri hakkında doğru ve yerinde farkındalık gösterdiler. Böylece coğrafya algıları iki parçaya ayrıldı. Hayal edilen ve gözlemlenen düzenli bir dünya tasavvuru arayışında birbiriyle çelişmediler. Haçlı Seferi planlayıcıları, her iki yol boyunca yönlerini akıllıca çizdiler.

Haçlı orduları için hangi güzergâhın daha uygun olduğu bilgisi sözlü, edebî ve görsel olarak üç şekilde alındı. Modern seyahatlere kıyasla üçüncüsü belki de en önemsizi olmasına rağmen bu üç seçenek; rotaların, şehirlerin, mesafelerin, topografyanın ve rüzgârların betimlemelerini sadece sembolik olarak değil, yarar sağlaması için bir araya getirdi. Birinci Haçlı Seferi'nde tüccarların, eski hacıların veya III. Conrad ve Friedrich Barbarossa gibi eski kurtların Haçlı Seferlerine iştirak etmeleri bilgi ve deneyimin bir arada olduğu hazır stoklar sağladı. Bazıları, eski Haçlıların kroniklerindeki benzeyen yararlı bilgileri iletmek için eve gönderdikleri mektupları kullandılar. 1190 yılında Guy de Bazoches'in yeğenlerine yazdığı mektuplar Marsilya'ya yaptığı seyahatin, ardından Suriye yolculuğunun (Sicilya, Girit ve Kıbrıs üzerinden gitmesi otuz beş gün sürdü) ayrıntılı tasvirlerini içerir. Kayıtları, Klasik zamanlardan beri Sicilya'nın tiranlık ve isyanla dolu dehşetli tarihi gibi yerel anekdotlar ve tarihî arka planlarla doludur. Guy, akrabalarının dışında gelecek nesillerin yararlanması için de yazmış olabilir. "Dünyanın diyarları üzerine" adlı kitabın yazarı olarak coğrafyaya özel ilgi duyduğu ortadaydı.¹⁴⁴ Yalnız değildi. On ikinci yüzyıl sonlarına ait Pisa denizciliği üzerine yazılan "Akdeniz'imizin kıyılarının fiziki durumu ve şekli üzerine" adlı el kitabının yazarı, çağdaşı Latin ve Arap yazarların tahminlerine çarpıcı biçimde benzeyen hesaplamalar ya-

144 Guy of Bazoches, *Liber Epistularum*, ed. H. Adolfsson (Stockholm, 1969), s. 145-56.

parken rüzgârların, limanların ve aralarındaki mesafelerin tarifleri için seyrüsefer haritalarına ve denizcilere danıştı. Pratik amaç ve makul yöntem sergileyen kitap, “akla uygun biçimde” anahtar kelimeleriyle Akdeniz ve Kuzey Afrika’da kalıcı ticaret noktalarına sahip olmakla böbürlenlen ticari bir topluma uyuyordu.¹⁴⁵ III. Innocentius, X. Gregorius ve IV. Nicholas gibi planlamacıların acil çağrılarında bu tür doğru bilgilere yönelik arzu ve talep açıkça görülüyordu ve hazırlık diplomasisinin tamamında gizliydi. Haçlı Seferi planmalarında bolca tavsiyeler ve doğudan gelen haberler bulunuyordu. Papalığın Haçlı Seferi çağrıları, Kutsal Topraklar’da yaşanan olayların ayrıntılarıyla ve korkutucu hikâyelerle doluydu. Günümüze yalnızca -1240 yılında Akkâ’dan Champagne kontuna yazılan- bir mektup ulaşmasına rağmen bu, sefere çıkmak üzere olan bir Haçlı’ya (kontun tavsiyeleri kabul edilmedi) belirli bir güzergâh önermenin yegâne örneği değildir.¹⁴⁶

On üçüncü yüzyıl sonları ve on dördüncü yüzyıl başlarında, Kutsal Toprakların savunulması veya yeniden fethi için hazırlanan planların bazılarında sefer rotaları ve stratejiler hakkında ayrıntılı tavsiyeler istendi, bazılarındaysa istenmedi. Günümüze ulaşanların çoğu dinî, siyasi, ticari veya dini yayma gibi gizli saiklerle hafifçe renklendirildi. Yazarlar arasında Aragon, Kıbrıs ve Sicilya kralları, Hospitalier ve Templier Tarikatları, Fransiskenler ve Dominikanlar, profesyonel tartışmacılar, tüccarlar, piskoposlar, hacılar, politikacılar, denizci şirketleri ve bir Ermeni prensi vardı. Bilgi kaynakları; Doğu Akdeniz’deki deneyimler, düşman hattının gerisindeki istihbarat kaynakları, esirlerin gözlemleri, hüsnükuruntular, şahsî çıkarlar ve ön yargılardı.¹⁴⁷ Batı Asya’daki Moğol istilalarının ilk dedikodusu Beşinci Haçlı Seferi esnasında yapılmıştı. 1240’larda Doğu Avrupa’yi ve 1250’lerde Irak ve Suriye’yi

145 P. Gautier Dalché, *Carte marine et portulan au xiii siecle* (Rome, 1995), özellikle s. xi, 6-7, 15-16, 20-21, 36-82, 183-203, 304-5; kıyaslama için, D. Jacoby, “An Unpublished Portolan of the Mediterranean in Minneapolis”, *Shipping, Trade and Crusade in the Medieval Mediterranean* (Farnham, 2013), özellikle s. 65, 71-2.

146 R. Röhrich, *Regesta regni hierosolymitani* (Innsbruck, 1893-1904), no. 1083; genel olarak A. Leopold, *How to Recover the Holy Land* (Aldershot, 2000), s. 8-51; kıyaslama için, J. Riley-Smith’in abartması, *The First Crusaders* içinde (Cambridge, 1997), s. 143, “Haçlıların bütün ilişkilerinde dalgın olmadıkları söylenebilir.”

147 Leopold, *How to Recover the Holy Land*, muhtelif yerlerde, özellikle, William Adam, Hetoum ve Roger Stanegrave.

işgal ettiler. Bunlar, olaylara daha geniş bir küresel panoramadan bakmaları için Batılıların gözlerini açtı. Temel coğrafi bilgiler kapsam ve yararlılık açısından büyük farklılıklar gösterecekler de Yakın Doğu'nun Müslüman idarecilerine en iyi hangi şekilde saldırılacağına dair önerilerin çoğunu destekledi. Yine de dünyanın daha geniş biçimde değerlendirilmesi bundan öncesine, iki asırlık Haçlı Seferi tecrübesine dayanıyordu.

İlk seferlerden itibaren katılımcıların edebî kayıtları coğrafi bilgilerden yararlandı. Güzergâhlar ve topografya, okuyucular veya dinleyiciler için uygun anlatı iskeletinden fazlasını sağladı. Eylemin canlı ve belirlenebilir üç boyutlu sahnelerde düzenlenmesi güvenilirliği arttırdı. Bu, Albericus Aquensis'in, eski Haçlıların Birinci Haçlı Seferi hikâyelerini toplama tekniği idi. Gösterişli akademik delillerini açığa vuran ve bundan keyif alan Foucher de Chartres, Adriyatik'i geçme ve Konstantinopolis'e giden yol boyunca açık ordugâhlarda kalma sürelerini ve kesin güzergâhlarını hazırladı, Selanik ile imparatorluk başkenti arasında kalan yerlerin ayrıntılı bir listesini ekledi. Foucher, Baudouin de Boulogne'yle beraber Anadolu ve Urfa'ya yaptığı yolculuğunu anlatırken de yerlere, tarihlere ve saatlere yakın ilgisini sürdürdü.¹⁴⁸ Yolcuların kılavuzlarını Haçlı Seferi hikâyelerine dâhil etme geleneği iyice yerleşti. Eudes de Deuil, faydasını görebilecekler için Metz'den Branitz'e kadar uzanan şehirleri listeleyip aralarındaki zamanı hesapladı ve Anadolu üzerinden Antakya'ya uzanan üç farklı güzergâhın artılarını ve eksilerini kabaca açıkladı.¹⁴⁹ Bu şekilde bir tavsiye amacı gütmeyen Lizbon kuşatmasının ana beyanının yazarı, Haçlı donanmasının Dartmouth'tan çıkıp fırtınalı Biskay Körfezi'ni, Atlantik kıyı şeridini ve Oporto'yu geçerek Lizbon'a ilerleyişinin haritasını çıkarma konusunda titiz davrandı.¹⁵⁰ Topografya ve yerel efsaneler üzerine ara sözlerle bezenen benzer denizcilik güzergâhları, sonraki Haçlıların raporlarında da düzenli olarak yer aldı. Mesela 1189 yılında Silves'e saldıran Bremen donanmasının hikâyesi; Howdenli Roger'ın 1190'da İspanya çevresinden Marsilya ve Messina'ya yaptığı yolculuğun, II.

148 Özellikle bk. Fulcher of Chartres, *Historia*, RHC Occ., cilt iii, s. 329-39, çev. Ryan ve Fink, *History*, s. 74-8 ve 79-92.

149 Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII in Orientem*, ed. V. G. Berry (New York, 1948), s. 28-33, 88-9.

150 *De expugnatione Lyxbonensi*, ed. C. W. David (New York, 1976), s. 58-69, 86-93; kıyaslama için Duodechin'in olarak anılan mektup, *MGHS*, cilt xvii, s. 27-8.

Philippe'le beraber Sur ve Beyrut'tan çıkıp Yunan takımadaları üzerinden İtalya'ya dönüş seyahatinin ayrıntılı açıklaması; 1217 yılında Rheinland donanmasının anlatıları.¹⁵¹

Bu anlatıların bir bölümünün yazılı denizcilik kılavuzlarına ya da denizcilerin deneyimlerine dayandırılma ihtimali bulunur. On ikinci yüzyıl ortalarında pek çok defa seyahat eden Cenovalı asilzade Caffaro, Levant'taki Antakya'dan Yafa ve Aşkelon'a kadar uzanan kıyı şeridinin mesafesini neredeyse doğru biçimde ayrıntılarıyla tarif etmiş görünüyor. Caffaro'nun kayıtları şaşırtıcı biçimde Pisalıların, birkaç yerde Kuzey Afrikalı coğrafyacı el-İdrîsî'nin (ö. 1165) ve 1183-5 yıllarında hacca giden Endülüslü seyyah İbn Cübeyr'in aktardıklarıyla karşılaştırılabilen mesafeler içeren *Kıyıların Fiziksel Durumu Üzerine* adlı eseriyle eşleşiyordu.¹⁵² Howdenli Roger Filistin'e gidiş ve dönüş yolculuklarında geçtiği yerleri basitçe anlatmakla yetinmedi. En sık esen rüzgârlardan bahsetti ve Akdeniz yollarının şematik değerlendirmesini yaptı. Buna göre Rodos, Akkâ ve Brindisi arasındaki 1.600 *milliarialık* (mil) yolun üçte birindeydi. Veyahut Marsilya ve Sicilya'yla Akkâ ve Sicilya arasındaki mesafeler benzer şekilde 1.600 miliariaydı. Sardunya ve Girit yolun ortasındaydı. Böylesi bir simetri şematik bir haritaya bakıldığında ipuçları verir.¹⁵³

Howdenli Roger'ın, bu kroniklerin yanı sıra Üçüncü Haçlı Seferi'nden dönüşünde bir deniz coğrafi rehberi niteliğindeki *De viis maris*'i (Deniz Yolları Üzerine) derlediği iddia edilmiştir. 1191 ve 1193 yılları arasında yazılan bu eser, Doğu İngiltere ve Atlantik kıyılarının izlerini ayrıntılı biçimde Akdeniz'e kadar sürer. Görünüşe bakılırsa Sicilyalı Amiral Margaret'in eserlerini kullanarak Hindistan'ın ötesine, yani gözlemi hayal ürününe götürür. Roger ayrıca dünya haritaları üzerine bir çalışma ve Sevilleli Isidore'a dayanan bir *Liber nautarum* (Denizciler Kitabı) hazırlamış olabilir. Bu ikin-

151 G. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa* (Farnham, 2010), s. 193-6; Roger of Howden alias "Bendict of Peterborough", *Gesta Regis Henrici Secundi*, ed. W. Stubbs (London, 1867), cilt ii, s. 112-26, 192-206; R. Röhrich, ed., *Quinti Belli Sacri Scriptores Minores* (Geneva, 1879), *Gesta crucigerorum Rhenanorum*, s. 29-34, *De itinere Frisonum*, s. 59-62.

152 Caffaro, *De liberatione civitatum Orientis*, ed. L. Belgrano, *Fonti per la storia d'Italia* (Rome, 1887-1993), cilt xi, s. 114-16, çev. M. Hall ve J. Philips, Caffaro, *Genoa and the Twelfth Century Crusades* (Farnham, 2013), s. 118-20; Gautier Dalché, *Carte marine*, s. 62-3.

153 Roger of Howden, *Gesta Henrici Secundi*, cilt ii, s. 198.

cisi, pragmatik bir şekilde, herhangi bir gemi şirketinin deniz seyahatlerinde uzman bir kılavuz çalıştırması gerektiğini belirterek akademik kaynağıyla ters düşer.¹⁵⁴ Howdenlı Roger bu risaleleri derlesin ya da derlemesin, eserlerin ilham kaynakları ne olursa olsun, içerikleri ister kişisel gözlemler, denizcilik kılavuzları veya coğrafi incelemeler isterse de “denizcilerin” ortak bilgileri olsun, bu çeşitli metinler, denizler ve kıyılar hakkında ayrıntılı coğrafi bilginin Haçlı Seferi planlayanlar için hazır olduğunu gösteriyor. On ikinci yüzyıl sonlarında Pisalıların Akdeniz el kitabının, Üçüncü Haçlı Seferi hazırlıklarının merkezi konumundaki Winchester’da kopyalanması da dikkate değerdir.¹⁵⁵

Doğu Akdeniz’in on üçüncü yüzyılda Batı Avrupalı yerleşimcilere, Haçlılara, tüccarlara ve hacılara açılması, işgal edilen ya da ziyaret edilen topraklara ilişkin çeşitli ayrıntılı beyanların üretilmesini sağladı. Bunlardan bazıları ruhun yolculuğunu teşvik etmek için tasarlanan kalıplaşmış hac kılavuzlarıydı. Diğerleri topografik, sosyal, etnografik, kültürel ve siyasi ayrıntılar sağladı. Bu coğrafi yazı silsilesi görsel betimlemelerde radikal bir değişime vesile oldu. Günümüze ulaşan on ikinci yüzyıl Doğu Akdeniz haritaları, yaratıcı *mappae mundi*’den türetilmiştir. Bunlar geniş fiziksel taslakların belirli olduğu yerlerde bile son derece şematikti ve çok az doğru ya da yardımcı ayrıntı içeriyordu. İşe yaramayan haritalar kutsal yazıları ya da tarihleri gösterir. Dünyanın haritasını çıkarma işinin artan karmaşıklığı ticaretin, seyahatin ve meraklı gezginlerin ihtiyaçlarını karşılamak için İncil’deki mesajı gösterme arzusunun da ötesine geçti. Görsellik, edebiyatla bütünleşti. Matthew Paris’inki gibi Kutsal Toprakları veya dünya haritaları metinlerle bezeliydi. Matthew, Londra’dan Puglia’ya uzanan hac yolculuğunun ayrıntılı resimlerle dolu güzergâhını da hazırladı. Bu, yazılı güzergâhların görsellerle bilinen ortaklığıydı.¹⁵⁶ Haritalar metinlerin yanı sıra tam tersine de yardımcı oldu. Belki de en

154 P. Gautier Dalché, *De Yorkshire a l’Inde. Une ‘Géographie’ urbaine et maritime de la fin du xiiie siècle (Roger de Howden?)* (Geneva, 2005), liderler için özellikle s. 24-30, 172; kıyaslama için J. Gillingham, “Roger of Howden on Crusade”, *Medieval Historical Writing* içinde, ed. D. O. Morgan (London, 1983), s. 60-75; aynı yazar, “The Travels of Roger of Howden”, *Anglo-Norman Studies*, 20 (1997), s. 151-69.

155 Gautier Dalché, *Carte marine*, s. 6, 63.

156 Harvey, *Medieval Maps of the Holy Land*, s. 60-93, levha, 35, 40-44; kıyaslama için L. Donkin ve H. Vorholt, *Imagining Jerusalem in the Medieval West* (Oxford, 2012).

etkilisi, Dominikan Burchard von Monte'nin 1274 ve 1285 yılları arasında yazdığı ayrıntılı Kutsal Topraklar tanıtımıydı. Coğrafi bilgilerle dolu en az bir versiyona harita eşlik ediyordu. Burchard bunu Madgeburg'daki bir arkadaşına gönderir ve şöyle der: "Her şeyin daha iyi resmedilmesi için üzerinde görsel detayların yer aldığı parşömen yaprağını sana gönderiyorum."¹⁵⁷ Burchard'ın oldukça rağbet gören *Descriptio* adlı yapıtı, onunla başlamış gibi görünen haritacılık geleneği için ilham verdi.

Hacca ve dinî bağlılığa yapılan bu tür yardımlara paralel olarak deniz haritaları da geliştirildi. Bunlar kıyı şeritlerini, limanları ve limanlar arasındaki mesafeleri gösteren ve üzerinde farklı sabit noktadan çizilen kılavuz çizgilerinin yer aldığı "portolan" haritaları şeklindeydi. Büyük olasılıkla on ikinci yüzyıldan itibaren var olan bu haritalardan günümüze ulaşan en eski örnek yüz yıl sonrasına, on dördüncü yüzyıl başlarına aittir ve İtalyan şehirlerinin ticari dünyasından türemiştir. En eskilerinden bazıları 1310 ila 1330'ların başları arasında Venedik'te çalışan haritacı Pietro Vesconte tarafından üretildi. Bölgesel haritalara ve denizcilerin deneyimlerine dayanan bu portolan haritaları, Orta Çağ deniz yolculuklarının genellikle tatlı su kaynaklarına ve diğer ihtiyaçlara erişimi sürdürebilmek adına kıyı şeridine bağlı hareket etme ve adadan adaya sıçrama eğilimi nedeniyle pratik araçlardı. Bu haritalar mutlak surette pusula yönlerine dayanmıyordu. Batı Avrupalı denizciler ve entelektüeller on ikinci yüzyılın sonlarından beri pusulayı bilmelerine rağmen, kullanım alanının güneşin, ayın ya da yıldızların görünmediği zamanlarla sınırlı olduğu görülüyor.¹⁵⁸

Portolan haritaları sayesinde Haçlı Seferi planlamacılarının haritalarla kurdukları ilişki kanıtlanıyor. Daha önceki dönemlerde de böyle olduğu varsayılabilir. *Mappae mundi*'nin Birinci Haçlı Seferi'nde Haçlı komutanlarına temel coğrafi bilgi sağladığı öne

157 Harvey, *Medieval Maps of the Holy Land*, s. 94-154, s. 99, Burchard'dan alıntı için bk. *Peregrinatores medii aevi quator*, ed. J. C. M. Laurent (Leipzig, 1893), s. 19-94, çev. Pringle, *Pilgrimage*, s. 241-320.

158 Genel olarak, R. J. Pujades i Bataller, *Les cartes portolanes* (Barcelona, 2007); E. Edson, "Reviving the Crusade: Sanudo's Scheme and Vesconte's Maps", *Eastward Bound* içinde, ed. Allen, s. 131-55, özellikle s. 137; Harvey, *Medieval Maps of the Holy Land*, s. 29-30, 112-13, levha 7, 20; kıyaslama için J. Prawer'in Sanudo'nun *Secreta*'sının Bongar edisyonu için yazdığı giriş, levha s. XII; pusula üzerine, Gautier Dalché, *Carte marine*, s. 76-8.

sürülmüştür.¹⁵⁹ Yazma ve kayıt tutma kültürünün yayılmasının ardından işitsel olanın görselle tamamlanmasını, sözlü uzmanlığı ve yazılı metinleri dinlemeyi haritalara danışma alışkanlığı izledi. Üçüncü Haçlı Seferi'nden kalan haritaların ve yazılı coğrafi eserlerin artan sayısı bu yorumu destekleyebilir. Ancak bir Haçlı Seferi liderinin bir haritacıya danışmasının kaydedilen ilk örneği 1270'ten kalmaz. Aigues Mortes'ten Sardunya'ya fırtınalı geçiş sırasında Cenovalı kaptanlar tarafından IX. Louis'e gösterilen harita, hatalı şekilde *mappae mundi* olarak tanımlanır. Harita, bölgenin ve Cagliari Limanı'nın ayrıntılarını gösteriyordu ve kesinlikle bir portolan haritasıydı. Louis'in aşırı dindarlığı, güçlü bir verimlilik isteği barındırıyordu.¹⁶⁰ Bir nesil sonra Marino Sanudo'nun propaganda çabaları, Haçlı Seferi planlamacılarının coğrafi kültürü nasıl kullanabileceklerini gösterdi. Ayrıntılı yazılı tavsiyesini desteklemek için haritaları kullanması, kullanışlı ve isabetli biçimde ortamın uyarlanabilir doğasını ortaya çıkardı.

On üçüncü yüzyıl sonlarında Fidenzio di Padova ve Galvano di Levanto gibi diğer Haçlı Seferi teorisyenleri, önerilerini, pratik coğrafi el kitabından ziyade dekoratif bezemeler yoluyla Doğu Akdeniz ve Kutsal Topraklar haritalarıyla desteklemişlerdi. Marino Sanudo'nun amacı farklıydı. 1291'den önce Venedik ticareti ve Outremer deneyimine sahip yazar Sanudo, haritaları ve çizelgeleri; metinlerin yanında açıklamak, bilgilendirmek ve göstermek için mevzilenen silahlar olarak görüyordu.¹⁶¹ Vesconte ve diğerlerini harita ve çizelge hazırlamaları için görevlendirdi. Onlar, Sanudo'nun Fransa ve İtalya'daki Haçlı Seferi planlayıcılarıyla yirmi yıldan uzun bir süre devam eden ikna ve açıklama kampanyasının ayrılmaz parçaları oldular. Sanudo, 1321'de Avignon'da Papa XXII. Ioannes'e, *Secreta Fidelium Crucis*'in iki kopyasıyla birlikte bir dünya haritası, Doğu Akdeniz ve Filistin haritaları, Akkâ ve Kudüs planları, Akdeniz ve Karadeniz'in beş portolan haritasından müteşekkil bir atlas sundu. *Secreta* metninde bunlardan bazılarını çapraz gönderme yapılmıştır. Bir ızgara üzerinde planlanan ve çi-

159 B. Z. Kedar, "Reflections on Maps, Crusading and Logistics", *Logistics of Warfare in the Age of the Crusades* içinde, ed. J. H. Pryor (Aldershot, 2006), s. 159-83.

160 Guillaume de Nangis, *Gesta Sancti Ludovici*, RHF, cilt xx, s. 444-5.

161 Sanudo, *Secreta Fidelium Crucis*, ed. J. Bongars, *Gesta Dei per Francos* (Hanau, 1611), cilt ii, s. 5, çev. P. Lock (Farnham, 2011), s. 25; Harvey, *Medieval Maps of the Holy Land*, s. 107, n. 1 ve 107-27.

zilen Filistin haritası, *Secreta*'daki ilgili pasajı (levha 29) tam olarak gösterir.¹⁶² Sanudo kitabını, Kutsal Topraklara Haçlı Seferi düzenlemeyi planlayan Fransa ve İtalya'nın önde gelen şahsiyetlerine tanıttı. Bazıları alıcı gibiydi. 1323 yılında Paris'te "Lort Louis'nin huzuruna çıktı, Clermont kontu ona haritalar ve bu konularla ilgili bazı eşyalar verdi." Fransız Haçlı Seferi planlamasına lider olarak atanan Kont Louis, *Secreta*'nın bir kopyasına sahipti. Ayrıca 1322'de 30 sousya bir Outremer haritası satın almıştı. On yıl sonra, 1332 yılında Sanudo, benzer şekilde VI. Philippe'in haritalarının kullanılabilirliği üzerinde durdu.¹⁶³

Sanudo'nun girişiminin dışındakilerin tamamı kuru pragmatizm değildi. Portolan haritalar deniz haritacılığındaki en son gelişmeleri temsil etmelerine rağmen daha statik, idealize edilmiş bir dünya vizyonunu yansıtıyorlardı. Sanudo'nun Filistin ızgara haritası, Burchard'ın *Descriptio*'suna ve onun didaktik seyahat notlarından türetilen çok sayıdaki haritaya ve bölgeye ilişkin İncil'deki bilgilerle güncel bilgilerin karışımına dayanıyordu. Akkâ haritası, 1291 yılı kayıplarından önceki günleri hatırlattı. Kudüs planı sadece şehrin savunmasını ve su kaynaklarını değil, Kutsal Hafta, Tutku, Çarmıha Gerilme ve Diriliş bölgelerini de haritalandırdı.¹⁶⁴ On dördüncü yüzyıl Yahudi şehrinin ıssızlığıyla Kutsal Yerlerin el değmemiş görüntüsü arasındaki zıtlığın acısında, Haçlı Seferi'nin ilhamı, çelişkisi ve nihai beyhudeliği yatıyor.

BÜYÜK STRATEJİ

"Bu muazzam bir olay. Büyük kuvvetler uzun zaman önce çeşitli vesilelerle oradan geçtiler. Bunun nasıl bir şey olduğunu size

162 Sanudo, *Secreta*, III. Kitap, 14. Bölüm, 3. Kısım, ed. Bongars, *Gesta Dei per Francos*, cilt ii, s. 246-9, çev. Lock, s. 392-8; levha için bk. Prawer'ın *Secreta* edisyonu, levha IX ve yukarıda levha 29.

163 Bongars, *Gesta Dei per Francos*, cilt ii, s. 296; C. Tyerman, "Court, Crusade and City: The Cultural Mlieu of Louis I Duke of Bourbon", *Practices of Crusading: Image and Action from the Eleventh to the Sixteenth Centuries* (Farham, 2013), no. IV, s. 59, n. 52; F. Kunstmann, "Studien über Marin Sanudo", *Königliche Bayerische Akademie der Wissenschaften. Abhandlungen Phil-Historische Classe*, 7 (1855), s. 794.

164 E. Edson, "Jerusalem under Siege: Marino Sanudo's Map of the Water Supply, 1320", Donkin ve Vorholt, *Imagining Jerusalem* içinde, özellikle s. 211-17; Harvey, *Medieval aps of the Holy Land*, s. 107-27; Akkâ ve Kudüs haritaları için bk. Prawer, *Secreta*, levha X ve XI.

anlatacağım. Bu, küçük köpeğin büyük köpeğe havlaması, onun buna aldırış etmemesi gibidir.”¹⁶⁵ Erard de Valéry, Kutsal Topraklara düzenlenen iki yüzyıllık Haçlı Seferi’ni bu şekilde özetledi. IX. Louis’nin Haçlı Seferlerine ve Outremer garnizonuna katılan Erard, 1274 yılında Papa X. Gregorius tarafından düzenlenen İkinci Lyon Konsili’ne, gelecekteki Haçlı Seferi stratejesini tartışmak üzere çağrıldı. Papa, hayal kırıklığına uğratan kanıtlar ve görüşler sağlayan kapsamlı yazılı başvurular almıştı. Dengesiz bir tutuculuk ortaya çıkıyordu. Denizlerdeki Hristiyan avantajı kullanılmalı ve tek bir kitlesel askerî ve deniz saldırısı yerine Mısır ekonomik ablukaya alınmalıdır. Ardından genel bir Haçlı Seferi’ne başlamadan önce, köprübaşlarını güvence altına almak için profesyonel güçlerle ön saldırı başlatılmalıdır. Bu alışıldık dinî duyguları harekete geçiren retoriğin arkasında, Lyon’daki tartışmaların havası Erard’ın tokat etkisi yaratan gerçekliğini yansıtıyordu. Yenilgiyi tam olarak kabul etmese de sunulan kanıtlar ve konsildeki müzakereler, Filistin’deki kayıpları telafi edebilmek için hazırlanan planların kaçınılmaz biçimde ciddi zorluklarla karşılaşacağını ortaya koydu. Lyon’daki manzara Atlantik’ten Orta Asya’ya kadar uzanıyor ve hayali bir mappa mundi olarak değil, daha çok bir portolan problemi gibi görünüyordu. Yeterli yanıtlar arayan Papa ve Konsil, Kutsal Savaşı en geniş bağlamlarıyla düşünmeye zorlandı: Haçlı Seferi’ni Hristiyan âlemine satmak; uluslararası ekonomi ve lojistik; Yakın Doğu’daki yeni siyasi yapılanmaları, yani Akdeniz’e doğru ilerleyen Moğolları ve Mısır’daki Memluk İmparatorluğu’nu takip etmek; hatta küresel dinlerin savaşması ve İslam’ın çöküşünün boş hayallerini kurmak. Lyon’dan çıkan şey esasında havacıydı.

Lyon Konsili, Haçlı Seferi organizatörlerinin, etraflarındaki dünyadan ve planlarının uluslararası etkilerinden azade olmadıklarını doğruladı. Dahası ruhani hedeflerin dünyevi gerçeklere dönüştürülmesindeki temel sorunları da açığa çıkardı. Haçlı Seferlerinin fiziksel ve politik hedefleri ne kadar sınırlıydı? Stratejik hedefler evrensel mi yoksa aciliyete göre mi olmalıydı? Bazıları ortaya çıkan yerel koşullara göre tanımlandı. Örneğin İberya’daki fetihler; Prusya’nın ve Doğu Baltık’ın Almanlar tarafından ilhakı;

165 P. Throop, *Criticism of the Crusade* (Amsterdam, 1940), s. 232; 1274’ten sonraki tartışmalar için bk. S. Schein, *Fideles Crucis* (Oxford, 1991); Leopold, *How to Recover the Holy Land*; 1274 Haçlı bullası için, *Zelus fidei*, çev. J. Bird, E. Peters ve J. M. Powell, *Crusade and Christendom* (Philadelphia, 2013), s. 466-73.

Languedoc'ta ya da Hristiyan âleminin diğer yerlerindeki muhaliflerin bastırılması; İtalya ve Almanya'daki güç rekabeti; Doğu Avrupa'nın önce Moğollardan ve daha sonra Osmanlılardan korunması; Yunanistan ve Ege Denizi'ndeki Batı Avrupa karakollarının muhafazası. Outremer'de yerleşim başladıktan sonra aynı şeyin geçerli olduğu söylenmesine rağmen Filistin savaşları farklı doğaya sahipti. Kudüs'ün hiçbir maddi avantajı yoktu. Batı Avrupa'dan gelen askerlerle yerleşimcilerin Suriye ve Filistin'de güçlenmek ve toprak kazanmak amacıyla yarışmaları için bariz ya da zorlayıcı ekonomik ve politik sebepleri de yoktu. Dinî motivasyonun tuhaflığı ve maddi teşvikten yoksunluk, bu uğraşları ölümcül bir tehlikeye attı mı? Haçlı liderleri stratejik vizyonlarının dar olduğunun farkında mıydı? Kutsal Topraklara düzenlenen Haçlı Seferleri inandırıcı dünyevi stratejiye sahip miydi? Genel strateji İslam'ın zorla ya da din değiştirme yoluyla ortadan kaldırılmasını da içerebilirdi. Daha az hırs içeren bir diğer yaklaşım, Yakın Doğu'nun siyasi coğrafyasını yeniden düzenlemek için daha sıradan fakat acil taslaklara yönelmektir. İlki, büyük ölçüde propagandanın, teorinin ve romans edebiyatının; ikincisiyse meclis salonlarında ve savaş meydanlarındaki komutanların korumasındaydı.

II. Urbanus'un ve Clermont Konsili'nin Doğu Kilisesi'ne yardım etme ve Kudüs'ün kurtuluşunu sağlama kombinasyonunun, ikili bir politikayı mı yoksa karışık bir retoriği mi temsil ettiği anlaşılamaz. Urbanus, Yakın Doğu'daki Müslüman gözlemcilerle ortak şekilde, Hristiyan hükümdarların İspanya ve Sicilya'daki ilerleyişlerinin önemini kavradı. Bu gelişmeleri geç dönem Roma Hristiyanlığı'nın sınırlarını yeniden kurma ve inancı canlandırma fırsatı olarak gördü. O ve yakın öncülleri, Müslüman Endülüs'e ve Sicilya'ya yapılan seferlere destek oldular.¹⁶⁶ Bununla birlikte Kudüs'e yönelik propagandacı yaklaşımı, İslam'ın ortadan kaldırılmasına ilişkin büyük kavramları engellemiş görünebilir. Urbanus'a ve Clermont Konsili'ne atfedilen sonraki hatıralar, Hristiyan olmayanların dinî ritüellerinin ortadan kaldırılması politikasının yalnızca fethedilen

166 Genel bir bakış için, Tyerman, *God's War*, s. 45-51, 54-7, 66-71; Papalık stratejisi üzerine farklı bir yorum ve kıyalama için bk. P. Chevedden, "The Islamic View and the Christian View of the Crusades", *History*, 93 (2008), s. 181-200; aynı yazar, "The View of the Crusades from Rome and Damascus", *Oriens* 39/2 (2011), s. 257-329.

topraklarda geçerliydi.¹⁶⁷ Sınırlı gayeler, Birinci Haçlı Seferi'ni ve sonraki yerleşimlerin gerçekliğini kanıtladı. Haçlı Seferi bir inanç savaşıydı fakat inançlar arasında açık uçlu bir savaş demek değildi. Bununla beraber bazı gözlemciler daha büyük planlardan korku hikâyesi anlamı çıkarttılar. *Chanson de Roland*'daki gibi yerel edebiyata yansıyan popüler İslamofobi: "Paganlar yanlışlardır, Hristiyanlarsa doğru yolda." Eski Haçlı kronikleri, düşmanlarının dövüş becerilerine hayranlık duymalarına ve onlar arasında ayırım yapmayı başarmalarına rağmen zorla din değiştirmeye dair göndermeler içeriyordu. Hatta bir tanesi Haçlıları Havarilere benzetti. Kudüs'te yaşayan Foucher de Chartres ise Müslüman kadınların Latin yerleşimcilerle evlenmeye başladıklarını iddia etti. Fakat bu bir savaş hedefi değildi.¹⁶⁸

Medeniyetler çatışması anafikri bir idrak asimetrisi sebebiyle asla tümüyle kök salmadı. Batı Avrupa'da nadiren gerçek anlamda bağımsızlığa sahip olan "Sarazenler", genellikle Hristiyan âleminin bir tür sapkın versiyonunda yaşıyor gibi görüldüler. On üçüncü yüzyıla kadar akademik görüşte ve keşiflerin misyonerlik projelerinde, Müslüman, daha doğrusu Batılı İslam imajı canlanmadı. Eudes de Deuil'in özetlediği gibi Haçlı Seferi belirgin bir çelişkiyle kaplanmıştı: "Günahlarımızı kanla ya da kâfirleri dininden döndürerek çıkarmak için... Kutsal Kabir'i ziyaret edeceğiz."¹⁶⁹ Zoraki din değiştirmenin temelinde kilise kanununa göre yasa dışı sayılan bir sorun yatıyordu. Fakat Cluny Başrahibi Muhterem Pierre ya da Jacques de Vitry gibi pek çok Haçlı Seferi hayranı da din değiştirmeyi teşvik etti. On üçüncü yüzyıla gelindiğinde sözü geçen akademik düşünce topluluğu, Haçlı Seferi'ni ve Müslüman topraklarının fethini din değiştirmenin ön koşulları arasında görmeye başladı. Bununla birlikte Willermus Tyrensis ve Roger Bacon gibi rahipler İslam'ın zayıflayıp dağılmasına bakarak Müslümanların direnişini güçlendiren Hristiyan saldırılarının önüne geçilmesi gerektiği şeklinde hayalci bir barışçıl tutum sergilediler.¹⁷⁰

167 E. de Roziere, *Cartulaire de l'église du Saint Sépulchre de Jérusalem* (Paris, 1849), s. 8 no. 9; bu belgenin müzakeresi için Dr Kevin Lewis'e minnettarım.

168 *Gesta Francorum*, s. 20-21, 73; Fulcher of Chartres, *Historia*, RHC Occ., cilt iii, s. 468, çev. Ryand ve Fink, *History*, s. 271; B. Z. Kedar, *Crusade and Mission* (Princeton, 1984), özellikle s. 57-74, 108.

169 Odo of Deuil, *De profectone*, s. 70-71; J. Tolan, *Saracens: Islam in the Medieval Imagination* (New York, 2002).

170 Kedar, *Crusade and Mission*, özellikle bölüm 3-5.

Haç'ın düşmanları, akademik tutumun dışında; halka verilen vaazların, yerel edebiyatın, *chanson*ların korkunç öcülerinin ve Haçlı Seferlerini "Cennet ve Cehennem arasındaki bir turnuva" olarak görme düşüncesinin desteklediği görüşlerle barbar veya insanlık dışı gösterilme eğilimindedirler.¹⁷¹ Bu tür duygular asker toplamada yardımcı olsa da planlama sürecini pek belirlemedi. Askerî stratejide geniş çatışma fikirlerinin gerçekleştirilmesi doğası gereği kullanışsızdı. Haçlı Seferleri kıyamet kaygısından ya da eskatolojik heves pınarlarından faydalanmış olabilir. Ancak bunlar dünyevi savaş planı için zayıf birer destek sağlamışlardır. Baltık savaşları bunun dışındaydı. Livonya'da ve Prusya'daki ilkellerle savaş, din değiştirme ve kötülükle varoluşsal mücadeleler olarak yapılandırılmıştı. Bernard de Clairvaux'nun 1147 yılında dinî imhayı gafilce savunması, yüz yıl sonra tesir eden bir gerçeklik oldu.¹⁷² Çokkültürlü ve çeşitli unsurlar barındıran Levant'ta bu türden kendinden emin ırkçılık sürdürmek daha zordu. Her hâlükârda doğuya düzenlenen Haçlı Seferlerinin daha çok Kudüs'e ve Kutsal Yerlere odaklanması, dinler arası rekabeti çok dar terimlerle tanımladı. On üçüncü yüzyıl hukukçuları, hiçbir zaman Hristiyan âleminin parçası olmamış Hristiyanlaşmamış toprakların ilhakı için kapsamlı gerekçeleri reddettiler.¹⁷³ Kutsal Topraklara yakın toprakların aksine, Müslüman dünyasının tamamının fethi için fikirler bulmak zordur. 1101'de Konstantinopolis'teki bazı aşırı heyecanlı Haçlıların Irak ve Bağdat'a saldırılmasını pek önemsemedikleri bildirildi. Ancak bu tür cesaret gösterileri gerçekten samimiyse, eninde sonunda yenilgiyle ve ölümün sert yüzüyle karşılaştı.¹⁷⁴ 1099'un heyecanı, hiçbir zaman Batı Avrupalı inananların hayallerinden tamamen silinmedi. Ancak komutanların 1101'de Anadolu'ya veya 1107'de Balkanlar'a düzenlenen Haçlı Seferlerinde başarısız olmaları, bırakın Suriye ve Filistin Limanlarının ve iç bölgelerin zahmetli bir şekilde geçirilip savunulmasını, görüş alanlarını ve dünyevi hırslarını dahi azalttı. İlahi takdir adına başlatılan stratejiler, sadece acil durum harekâtlarında gerçekleştirilebilirdi.

Avrasya'yı yeniden şekillendirme planlarının yokluğu stratejik düşünceyi engellemedi. Nereye ve neden gittiklerini bilmelerine

171 J. Bédier, *Les chansons de croisade* (Paris, 1909), s. 8-11.

172 Yukarıda s. 65.

173 J. Muldoon, *Popes, Lawyers and Infidels* (Liverpool, 1979).

174 Albert of Aachen, *Historia*, s. 594-7 fakat bk. n. 28.

rağmen Haçlıların 1096'da Levant'ın durumu hakkında bildiklerinin kapsamı öğrenilemez. Büyük olasılıkla asgari düzeydeydi. Fakat Bizans'ın yaptığı bilgilendirmeler bunu değiştirdi. Yolların güvenliğini sağlamaları ve yerel ittifaklar kurmaları gerektiğini öğrenen Batılı liderler, ortak düşman Selçuklu Türklerine karşı Mısırlı Fâtımîlerle müzakereler yürüttüler. Müzakereler İznik'in ele geçirilmesinden sonra 1097 yazında başlatıldı. 1098'in başlarından itibaren, Haziran ve Temmuz 1099'da Kudüs'ün kuşatılmasından birkaç hafta öncesine kadar ciddi bir şekilde sürdürüldü.¹⁷⁵ Greklerle yapılan görüşmelerin de Haçlıların fetih planlarını etkilediği düşünülebilir. II. Urbanus'un geleceğe yönelik planları bilinmiyor. Fakat bir Papalık elçisi göndermeyi tasarlamış görünüyor. Tahmin edileceği üzere, Kudüs'ün ele geçirilmesinden ve bir Latin hükümdarın belirlenmesinden sonra, Yahudiye Krallığı'nın yeniden ihya edilmesi tartışıldı. Bu, eylemlerini İncil'deki yorumlar doğrultusunda sıkıca çerçeveyeleyen bir girişim için kutsal bir anakronizmdi. Daha sonra 1098'de Adhemar de Le Puy tarafından verildiği düşünülen, yüz yıl önce Bizanslılar ve Fâtımîler arasındaki sınır uyarınca Suriye ve Filistin'in iki taraflı bölünmesi gibi büyük olasılıkla yanıltıcı bir tavsiye günümüze ulaştı. Konstantinopolis'te İmparator Aleksios Komnenos ve Bohemund arasındaki tartışmalar, Antakya ve çevresinde 1085 öncesindeki gibi bir Bizans eyaletinin yeniden yaratılması nedeniyle yaşanmış olabilir.¹⁷⁶ Haçlılar hamlelerini ve içeriklerini, büyük oranda, en büyük kozu stratejik görüşünü hiçbir zaman kaybetmeyen Grek imparatorluk politikasına borçlu oldukları için bu türden planların Batı Avrupa'yı terk etmeden önce önerilmesi ihtimal dâhilinde değildir. Bununla beraber Suriye ve Filistin'de devletler kurduktan sonra bazı temel stratejileri uygulamak kaçınılmaz oldu. Örneğin Batı'yla bağlantıyı sağlayan can damarlarını korumak ve Mısır'ın bölgeyi fethetmesini önlemek

175 M. A. Köhler, *Allianzen und Verträge zwischen fankischen und islamischen Herrschern im Vorderen Orient* (Berlin, 1991), s. 1-72; C. Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives* (Edinburgh, 1999), s. 44-7; J. France, *Victory in the East* (Cambridge, 1994), s. 165-6, 211, 252-4, 302, 304, 317, 325-6, 334, 358, 368.

176 II. Urbanus'un Flamanlara mektubu için bk. E. Peters, *The First Crusade* (Philadelphia, 1998), s. 42; Raymond of Aguilers, *Historia Francorum*, RHC Occ., cilt iii, s. 301, 302; de Roziere, *Cartulaire de l'église du saint Sépulchre*, s. 8, no. 9; Shepherd, "When Greek meets Greek: Alexius Comnenus and Bohemund in 1097-8", *Byzantine and Modern Greek Studies*, 12 (1988), s. 185-277. Koordineli planlamaya şüpheli bakış ve kıyaslama için, J. H. Pryor, "A View From a Masthead: The First Crusade at Sea", *Crusades*, 7 (2008), özellikle s. 125-43.

için kıyı limanlarını ele geçirme ihtiyacı; 1120'lerde 1148'de Şam üzerine başarıya ulaşmayacak saldırılara sebep olan askerî koruma sağlamak ve ticari hegemonya kurmak için sınırları çevredeki çöllerle uzatma arzusu; bunlarda başarısız olunursa, karşılıklı çıkar sağlamak amacıyla Müslüman olsun ya da olmasın yerel yöneticilerle ittifak kurma zorunluluğu.¹⁷⁷ Birinci Haçlı Seferi liderleri aynı düşüncede oldukça stratejiler edinme konusunda ustalашmışlardı. Kendilerinden sonra gelenler de öyleydi.

Sonraki üç yüzyıl boyunca tekrarlanan iki konu derin izler bıraktı: Bizans ve Mısır'a yönelik ne yapmalı? Her ikisi de Yakın Doğu politikalarının değişmez unsurlarıydı. Biri farazi ama belirsiz; diğeryse daimî bir tehditti. Gerekliliğini geç anlamamanın determinizmine ve bazı Grek entelektüellerinin nevrozlarına¹⁷⁸ rağmen Bizans'a yönelik tutarlı bir Haçlı Seferi politikası yoktu. Sıkı ilişkiler içerisinde olma ve karşılıklı bağımlılık, bir dizi değişken ve çoğu zaman çelişkili tepkiler üretti. Batılı komutanlar Greklerden, malzeme ve lojistik yardımı, kara ordularının pazarlara ve rehberlere erişebilmesini; deniz seferleri için donanma, para yardımı ve hepsi için ek insan gücü istediler. İş birliği bocaladığında, genellikle bu Hristiyan ayrılıkçılarını hizaya getirme ve Roma'ya itaat etmelerini sağlama kisvesi altında Greklerin topraklarına veya mallarına el koyulması defalarca tartışıldı. 1096-7 yıllarında Birinci Haçlı Seferi'nin Asya'ya geçişi sırasında gıda kaynakları yüzünden şiddet olayları yaşandı. Görünüşe bakılırsa 1147'de Fransız üst komutasında Konstantinopolis'e yapılan bir saldırının haklılığı konusunda ciddi tartışmalar yaşanmıştı. Friedrich Barbarossa, 1189/90 kışında yeterli erzak sağlayamadığı için Trakya'yı işgal etti. Dördüncü Haçlı Seferi'nde daha da ileri gidildi ve vaat edilen yardımla Grek zenginliğinin arayışı içinde imparatorluk başkenti ilhak edildi.¹⁷⁹ Ancak 1107 ve 1185 yıllarında Normanların Balkanlar'ı istilası dışındaki olayların hiçbirinde, seferlerin başlangıcındaki stratejik hedef Bizans'a saldırmak olmamıştır. Buna rağmen 1195'te Friedrich Barbarossa'nın oğlu,

177 Outremer stratejisi hakkında kayda değer görüşler için, M. Barber, *The Crusader States* (New Haven and London, 2012). Türkçe çevirisi için bk. Malcolm Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, çev. Doğan Mert Demir, Kronik Yayınları, İstanbul 2021. (ç.n.).

178 Ruhsal bir tür sinir hastalığı (ç.n.).

179 Takip edilen argüman, Tyerman, *God's War*; kıyaslama için, J. Harris, *Byzantium and the Crusades* (London, 2003); M. Angold, *The Fourth Crusade* (London, 2003), s. 3-108.

Sicilya hükümdarı ve Normanların Akdeniz'deki hırslarının varisi VI. Heinrich, Bizans yardımına ilişkin abartılan talepleri açıkça Haçlı Seferi planlarına dâhil etti ve istilayla tehdit ettiği imparator-dan koruma parası istedi. Heinrich'in imparatorluk planlarına, yeni kurulan Kıbrıs ve Kilikya Ermenistan Krallıklarının himaye etmek de dâhildi. Bu türden pan-Akdeniz politika stratejileri, Almanya ve Sicilya'daki hükümrânlığını Kudüs Krallığıyla birleştirmeye çalışan oğlu II. Friedrich ve ayrıca 1266'da Sicilya'yı fethettikten sonra Latin İmparatorluğu'nu canlandırma ve Outremer'e ulaşma hayalleri kuran Hohenstaufen'lerin can düşmanı Charles d'Anjou tarafından da takip edildi. Yunanistan ana karasının önemli bir kısmının 1204'ten sonra Latinler tarafından fethedilmesi Haçlı Seferlerinin sade popülaritesiyle kıyaslandığında, Batı'nın stratejik düşüncesinde kendi çizgilerini dayattığını gösterdi.¹⁸⁰

Alplerin ötesindeki Batı Avrupalıların Akdeniz siyasetine sürekli olarak iştirak etmeleri, bu Haçlı Seferlerinin bir parçasını oluşturuyordu, Mısır'ın göz ardı edilemeyeceğine dair geniş bakış açılarını teşvik etti. Haçlılar, kısıtlı doğal kaynaklar, lüks tekstil ürünleri, baharatlar, nadir bulunan boyalar, gıda maddeleri ve köleler için kıyasıya rekabetin yaşandığı, zengin, birbirine bağlı, kalabalık nüfusa sahip şehirleşmiş bir ortamlar karşı karşıya kaldılar. Mısır, kendi zengin tarım arazilerine sahip olmanın yanı sıra Uzak Doğu'dan gelen malların ana ticaret merkeziydi. Mısır, Basra Körfezi'nden Nil'e kadar uzanan Bereketli Hilal'in Akdeniz'deki ucuna ekonomik olarak, eğer idarecileri iç düzeni ve güvenliği tesis edebilirse politik olarak da hâkimdi. Mısır'da Levant'a hâkim olma isteği yatıyordu. Haçlılar, düşman Mısır'ın Filistin'deki Latin fetihlerine karşı oluşturduğu tehdidin hemen farkına vardılar. Emektar bir Haçlı, Haziran 1099'da Remle'de, Mısır'a doğrudan bir saldırının önerildiği bir tartışmayı şöyle hatırladı: "Tanrı'nın inayetiyle Mısır Krallığı'nı fethedebilseydik, sadece Kudüs'ü değil, İskenderiye'yi, Kahire'yi ve birçok krallığı da ele geçirebilirdik." Buna ters olarak Mısır'ı işgal etmek için yeterli sayıdan yoksun olduğu ve kalıcı başarı şansının olmadığı iddia edildi ve seferin yönünü Mısır'a çevirme fikri reddedildi.¹⁸¹ Remle'deki tartışma, yüzyıllardır süregelen stratejik beklentisini ve eylemin boyutunu belirledi. Kudüs'ün

180 *God's War*, s. 488-96, 736-55, 761-3.

181 Raymond of Aguilers, *Historia Francorum*, RHC Occ., cilt iii, s. 292, çev. J. H. Hill ve L. L. Hill (Philadelphia, 1968), s. 115.

Latin kralları, Suriye hükümdarlarıyla 1160'larda ve 1170'lerde haraç alma ve Mısır'ın kontrolü için kıyasıya rekabet ettiler. Bu, 1170 yılında Bizans'ı bölgeye çeken bir çatışmaydı. Latinlerin başarısızlığının etkileri ve en nihayetinde Mısır'ın Selâhaddin idaresinde Suriye'yle birleşmesi takdir gördü. Bu gelişmeleri yakından takip eden Willermus Tyrensis, Selâhaddin Eyyubi'nin Mısır'dan devasa miktarlarda altını nasıl çektiğini ve bunun, diğer bölgelerden çok sayıda asker toplamasına nasıl yaradığını kaydetti. Willermus'un Mısır finansmanı ile Outremer'i kuşatma modeli, özellikle sonraki yüzyılda, çalışmalarının Batı'da dolaşmaya başlaması ve çeşitli yerel çeviri faaliyetleri sayesinde kısa süre içinde Batı'nın stratejik tutuculuğunun içine işledi.¹⁸²

Mısır'a askerî meydan okuma, 1191-2 yıllarında Filistin'de yapılan savaşlarda istila fikrini ortaya atan I. Richard tarafından başlatıldı. Planı, 1192 Yazında Nil'e yapılacak saldırıda (maliyetin yüzde 5'ine) bir Cenova filosu kiralamaktı. Yerel Haçlılar tarafından desteklenen Richard, Kudüs'ü elde tutmanın stratejik ve pratik zorluklarının farkındaymış gibi görünüyordu ve utanıp sıkılmadan bunun iki tarafında da kazanamadığı bir akıl ve inanç yarışması olduğuna Kudüs'teki takipçilerinin dikkatini çekiyordu. Richard'ın muhalifleri makul bir gerekçeyle, onun Kutsal Topraklarda hangi amaçla bulunduğunu ve mademki Kudüs için değil, neden 1191 yılı sonlarında Har Yehuda'da zahmetlice çalıştığını sorabilirlerdi.¹⁸³ Mısır'ın işgali, 1192 yılında Filistin'de iki devletli çözüme ilişkin yapılan geçici anlaşmadan sonra, doğrudan Kudüs'e saldırmaya alternatif olmanın yanında, gittikçe rağbet gören bir biçimde ön şart olarak görülmeye başlandı. Nil Nehri, Dördüncü Haçlı Seferi'nin ve 1218 ile 1249'daki istilaların nihai hedefi olacaktı. IX. Louis, 1270'te Cagliari'de toplanan savaş konseyinde, Tunus üzerine planladığı saldırıyı Mısır'ın gücüne karşı bir darbe olarak nitelendirdi.¹⁸⁴ 1270 ile 1336 yılları arasındaki Haçlı Seferi projelerini yazan teorisyenler, enerjilerinin çoğunu, Filistin'in anahtarı olarak gördükleri Mısır'ın ekonomik ve askerî gücünü ezmek gerektiğini; bunun nasıl yapılacağı-

182 William of Tyre, *Historia*, 21. Kitap, bölüm 7, çev. E. A. Babcock ve A. C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea* (New York, 1976), s. 408; P. Edbury, *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade* (London, 1996), s. 3-7.

183 I. Richard'dan Cenovalılara, çev. Edbury, *Conquest of Jerusalem*, s. 181-2; Richard'ın Filistin'deki stratejisi için bk. Tyerman, *God's War*, s. 448-74; kıyaslama için, J. Gillingham, *Richard I* (New Haven and London, 1999), s. 172-221.

184 Guillaume de Nangis, *Gesta Sancti Ludovici*, RHF, cilt xx, s. 446-9.

nın yöntemini açıklamaya harcadılar. Kutsal Topraklardaki hiçbir imtiyaz, dost ya da tarafsız bir Mısır olmaksızın korunamazdı. Bu kavrayış, aşikâr biçimde doğru olmasına ve olaylarla kanıtlanmasına rağmen Outremer'deki zayıflığın ve Latin yerleşimlerinin başarısızlığının nedenleri üzerine geniş düşünceler geliştirdi. Mesela sayıca eksiklik ve kaynakların yetersizliği, Pierre Dubois'nın geniş kapsamlı *De recuperatione Terrae Sanctae* (Kutsal Toprakların Yeniden Kurtarılması Üzerine, 1306) adlı eseri ve Marino Sanudo'nun pragmatik görünen *Secreta*'sı dışında, farklı eserlerde de altı çizilecek vurgulanan noktalardı.¹⁸⁵

Gelgelelim avukatın çalışmasının ya da tüccarın işinin belirgin gerçekliği, bu türden yazarların suç ortağı olduğu Haçlı Seferi stratejisinin doğasında var olan kendini kandırmayı bütünüyle önlemedi. Kudüs'e yönelen Batı Avrupalılar, stratejik bir saçmalığı temsil ediyorlardı. Sadece dinî bir uygulama olarak haklı gösterilebilirdi. Bu durum politika karışıklığına sebep oldu. Sultan, Beşinci Haçlı Seferi'nde Haçlıları Nil Deltası'ndan çıkarmak için Kudüs Krallığı'nın kaybettiği toprakları geri vermeyi teklif etti. Latin işgalini savunmasız bırakabileceği için teklif reddedildi. Böylelikle yalnızca Mısır'daki rejim değişikliğinin güvenli şekilde Kudüs'e geri dönmeye veya diplomatik cephe değiştirmeye izin vereceğini ima etti. Cephe değiştirme, II. Friedrich'in yerel Müslüman idareciler arasındaki rekabetten yararlanarak 1229 yılında, Kudüs'ün askerden arındırılmasını ve paylaşılmasını sağladığı müzakerelerde gerçekleşti. Bu, 1244'te sona eren kırılgan bir düzenlemeydi. IX. Louis, temel sorunun farkındaydı. 1249-1250 yıllarında, Nil Deltası'ndaki saldırgan ve ölümcül taktiklerini zorla kabul ettirerek Mısır'ı doğrudan fethetmek, yerleşmek ve dönüştürmek için hazırlandı. Ancak "işgal ettiği ve ele geçirdiği Mısır'daki toprakları koruyacak ve orada ikamet edecek yeterli sayıda insana sahip olmadığı" bilincindeydi. Haçlıların Mısır stratejisi bir fanteziydi.¹⁸⁶ Ne Mısır'da ne de Levant ana karasının herhangi bir yerinde genel bir fetih hareketi için gereken kaynaklara asla sahip olamadılar. Kıbrıs'ta uzun süren Latin yönetimiye yerli Hristiyan

185 Pierre Dubois, *The Recovery of the Holy Land*, çev. W. I. Brandt (New York, 1956); Sanudo, *Secreta*, yukarıda n. 24.

186 Matthew Paris, *Chronica Majora*, ed. H. R. Luard (London, 1872-84), cilt v, s. 107; cilt vi, s. 163; Tyerman, *God's War*, s. 799-802, kıyaslama için, s. 638-41, 739-55, 770-71.

nüfusa sahip bir ada olmasına dayanıyordu. Pierre Dubois gibi teorisyenler, demografik ve ekonomik eksiklikleri ele aldılar. Fakat üstü kapalı biçimde iyi eğitilmiş Hristiyan kadınları Müslüman haremlerine sokma gibi çareleri de bulunuyordu.¹⁸⁷ Marino Sanudo'nun ve diğerlerinin ekonomik savaş projeleri, stratejik sorunların ciddiyetle kavrandığını, uluslararası bağlamın ve olasılıkların değerlendirilmesinde pratik davranıldığını gösterdi.¹⁸⁸ Cesur pragmatizmde ısrar etseler de Tanrı'nın lütfuna ikiyüzlülükle hizmet etmekten daha fazlasını ödeyen teorilerle meşgul oldular.

Haçlı Seferi teorisyenleri, 1274'te Lyon'daki tartışmalara katkı vermekle beraber, planlamacıları epey meşgul edecek teorik bir büyük strateji külliyatı oluşturdular. Buna rağmen stratejik düşüncenin ana itici gücü yaşanan gelişmeler olmaya devam etti. Bu olaylar, Haçlılarla güvenli ve önemli planlarını çıkarmak için birlik oldular. IX. Louis Aralık 1248'de, Kıbrıs'ta kuvvetlerini ve savaş malzemelerini toplarken, İran'daki Moğol generalinden elçilik heyeti geldi. Görünüşe göre Doğu Hristiyanlarının Levant'taki kötü durumları üzerine müzakere etmeye hevesliyidiler. Latin Hristiyanlığı ve Asya'daki Müslüman olmayan, hatta Hristiyan bir imparatorlukla ittifak kurma serabı, batıdaki stratejistleri, Selçukluların Semerkant yakınlarında Müslüman olmayan Karahıtaylara yenilmesine ilişkin çarpıtılmış hikâyelerin Avrupa'ya ulaştığı 1140'lı yıllardan beri rahatsız etmişti. Doğuda yaşayan Hristiyan rahip hükümdar Johannes efsanesi, gizemli Magi'nin anlatılarından türetilen kutsal fantezilerin ve yalan yanlış bilgi kırıntılarının karışımı olarak Orta Asya'nın ucu belirsiz genişliğinde do-laştırıldı. Bu hikâyeler, Cengiz Han'ın Orta Asya'daki zaferlerine ilişkin söylentilerin Beşinci Haçlı Seferi'nde Dimyat'taki Haçlılara sızdırılmasıyla destek gördü. Doğuda, Hristiyanlara müsamaha gösteren ve onları istihdam eden Müslüman olmayan bir gücün varlığı, Yakın Doğu'daki Müslüman hâkimiyetine ikinci bir cephe açma şansı veriyordu. Ancak bunun tehlikeli bir yanlgı olduğu belli oldu. Birbiri ardına Doğu'ya giden elçiler, Moğolların dünya hâkimiyeti konusunda, uzlaşmaz bir tavır içinde kendi üstünlük-

187 Dubois, *Recovery*, s. 124, 138-9.

188 Sanudo, *Secreta*, kitap I ve II; Leopold, *How to Recover the Holy Land*, bölüm 2 ve 4; S. Stantchev, *Spiritual Rationality: Papal Eöbargo as Cultural Practice* (Oxford, 2014); S. Menache, "Papal Attempts at a Commercial Boycott of the Muslims in the Crusader Period", *Journal of Ecclesiastical History*, 63 (2012), s. 236-59.

lerinde ısrarcı olduklarını doğruladı. Moğolların bütünüyle Hristiyanlığı kabul etmeleri gibi bir durum yaşanmadı. Bunun yerine Moğollar 1241-2 yıllarında Hristiyan âlemini işgal ettiler; Doğu Avrupa'yı harabeye çevirdiler, hatta Adriyatik'e kadar ulaştılar.¹⁸⁹

Macaristan Kralı IV. Béla gibi cephede bulunanların telaşına ve şaşkınlığına rağmen Hristiyan âleminin resmî dış politikasının odak noktası, Moğol tehditini kabul ederken, önceliği, tutkalla yapılandırılmış gibi Kutsal Topraklara verdi ve bu amaca tutuklu kalmaya devam etti.¹⁹⁰ Moğol İmparatorluğu'nun on üçüncü yüzyıl sonlarında dağılması ve İran'daki İlhanlılarla Mısır'daki Memluklar arasında Suriye'de devam eden savaş; papaları, Fransa ve İngiltere krallarını, on dördüncü yüzyıl başlarına kadar İlhanlılarla temas kurmaya teşvik etti. Gâzân Han'ın 1299-1300 yıllarında yaptığı başarısız Suriye işgali, Batı'da, kısa sürede havaya uça da oldukça iyimser beklentiler yarattı. Ermeni Prensi Hetum veya büyük seyyah Guillaume d'Adam gibi Moğolların Yakın Doğu siyasetindeki önemi hakkında doğru ve ayrıntılı bilgilere sahip yazarlar, kanıtlarına İlhanlılarla iş birliği yapma politikasına uyacak biçimde şekil verdiler. Hatta Marino Sanudo'da bu projeye katıldı. Fakat *Secreta*'sını tamamladığında İlhanlılar ve Memluklar savaşa ara verip barış yapmak üzereydiler.¹⁹¹ Değişmeyen stratejik hedefle Yakın Doğu'daki yeni kavrayış arasındaki zıtlıkta; Guillaume d'Adam'ın Basra Körfezi'nin ablukasını savunması, Marino Sanudo'nun ve Hetum'un Nübyelilerle Mısır karşıtı bir ittifak kurma düşünceleri ve Hetum'un Moğolların tarihini ve Çin'den Türkiye'ye uzanan Asya krallıklarının atlasını hazırlaması gibi ironiler yatıyordu.¹⁹² Moğol yayılması, olaylara at gözlüklerini çıkarmadan bakan ve hırsları yüzünden mahkûm oldukları ilgisizliği göremeyen Haçlı Seferi stratejistlerinin ufuklarını açmaya yardımcı oldu.

189 John of Joinville, *Histoire de Saint Louis*, ed. N. de Wailly (Paris, 868), çev. M. R. B. Shaw, *Chronicles of the Crusades* (London, 1963), s. 197-8; P. Jackson, *The Mongols and the West* (Harlow, 2005), s. 1-195, erişilebilen son kaynak için; Tyerman, *God's War*, özellikle s. 784-6.

190 Jackson, *Mongols and West*, s. 104.

191 Sanudo, *Secreta*, ed. Bongars, *Gesta Dei per Francos*, cilt ii, s. 36, çev. Lock, s. 71-2; kıyaslama için genel olarak, Leopold, *How to Recover the Holy Land*, özellikle s. 111-19.

192 Leopold, *How to Recover the Holy Land*, s. 118; Hetum'un Asya coğrafya sözlüğü ve Moğol tarihi için bk., *La Flor des estoires de la terre d'Orient*, RHC Documents Arméniens (Paris, 1869-1906), cilt ii, s. 113, 219 ve s. 521-55, benzer şekilde William Adam *De Modo Saraceni Extirpandi*'de bilgi verir.

Bir Haçlı Seferi Nasıl Planlanır?

Bu olaylar, pratik zekânın, bilginin, hatta geleneksel tekbenci sınırlar içine hapsedilen aklın başarısızlığı değildi. Kıbrıs'ın fethi, Levant ana karasındaki bölgelerin işgali ve Mısır'ın istila edilmesi, yarım bin yıl boyunca Batı Avrupalılar tarafından tekrar denenmeyen, nesnel olarak kayda değer başarılarıydı. Haçlılar kısıtlı kaynakları o kadar etkili biçimde kullandılar ki arzularının risklerini gizlemeyi başardılar. Fakat bu, sonsuza kadar böyle devam etmedi. Haçlı Seferi stratejisindeki kalıcı kusur, başarıya erişmek için yerel koşullara göre gerekli pragmatik uyumları sağlamayı kısıtlayan bir ideolojiye dayanmak ve sürdürülecek yeterli maddi rezervden yoksun kültürel tahakküm gibi 1099 yılından kalan olanaksız miraslardı. Érard de Vallery'nin süs köpeği çoban köpeğine havlıyordu.

SONUÇ

Bu kitap, Haçlı Seferi girişimindeki akılcılık üzerinde ısrarla durarak başladı ve akıl almaz hedefleri gözlemleyerek sona erdi. Dünyevi eylemde bir anlam arayan yüce inancın doğasında çelişki vardı. Kudüs savaşının öncülleri ve vekilleri, aşırı fiziksel güç kullanımının, görevine gönülden bağlı Hristiyanları kurtarabileceğini ve günaha boğulmuş dünyaya bir nizam getirebileceğini iddia ettiler. Tanrı'nın her yerde olduğu farz edildi. Bu inanç, sezgisel geçici hevesler tarafından şartlandırılmadı. Ancak yalnızca doğal fenomenlerin ne olduğunu değil, nasıl olduğunu kavramaya yönelik deneysel akıl yürütme girişimleri de araştırıldı. Haçlılar, bazı modern gözlerce bir dizi sınıf karışıklığı gibi algılanan şeyi böyle görmediler. Somut inanç ifadelerinin egemen olduğu bir dinî kültürde iman soyut değildi, aşikârdı: Taşta ve camda, komünyonda, ritüellerde, merhamet dolu himayede, inzivaya çekilmeye, kadın ve erkek manastırlarında, oruçta, cinsel perhizde veya hacda apaçık ortadaydı. İnançlı kimseler için makul dünyevi çalışmalar yoluyla kurtuluş umutlarını arttıran ve yeni şanslar sunan ceza indirim sistemi geliştirildi; fiziksel zorluk, maddi bağış, sözlü itiraf, dinî törenlere katılma, parayla günahlarını bağışlatma. Haçlı Seferleri; manevi yükümlülüklerin, pazarlıkların ve bilanço tablolarının düzenlenmesinde simgesel bir konum işgal etti. Faaliyet alanları ve hırsları bakımından eşsiz olan Haçlı Seferleri, beniâdem tarafından yapılmış dinî kaideler olarak temsil edildi. Yirmi birinci yüzyılda, dinî ve laik ideolojiyle çevrelenen şiddetli siyasi girişimler farklı ya da anlaşılmaz görünmeyebilir.

Fiziksel şiddet içeren, yıkıcı, savurgan, gereksiz, paranoyak, düşkün ve çoğu eylem tiyatrosunda, popüler bellekte bıraktığı yara izleri sebebiyle önemsenmeyen Haçlı Seferleri, en nihayetinde kısa ömürlüdür. Ayrıca idealizmin, samimi bağlılığın ve pratik zekânın ifadeleri, maddi zenginliğe ve kültürel özgüvene sahip bir toplumun ürünleri olarak da açıklanabilir. Gözlemci sayısı kadar bakış

açısı vardır ve bütün bu görüşlerin kanıtları mevcuttur. Tarihi değerlendirmenin ahlaki yargıya ihtiyacı yoktur. Haçlı Seferleri başarılı mıydı? Ya da daha farklı bir soru: Haçlı düşüncesi başarılı mıydı? İlkini yanıtlamak siyasete odaklanan argümanlar içerir. İkincisiyse teolojinin, kültürün ve psikolojinin dikkate alınmasını gerektirir.

Burada farklı bir inceleme merceği sağlanır. Hazırlıklarını ve kavrayışlarını inceleyerek, Haçlı Seferi projelerinin tanıtım, asker toplama, planlama, finans gibi kullanışlı programlara dayandığı ve Don Quijote'ye daha az, Dwight Eisenhower'a ise daha çok benzediği gün yüzüne çıkar. Sonuçları ne olursa olsun, uzun mesafeli Haçlı Seferlerinin savaş alanı, Şam'dan Algarve'ye, Nil Nehri'nden Finlandiya Körfezi'ne kadar Avrupa, Kuzey Afrika ve Batı Asya'ya ulaştı. Avrupa'da planlanan ve özellikle Elbe'den Adriyatik'e uzanan hattın batısını hedef alan seferler, işgal edilen bölgeleri yeniden şekillendirme konusunda çarpıcı başarılar kazandılar. Prusya, Livonya ve Endülüs'teki etkileri, siyasi oluşumlar haricinde sosyal gelişmeleri de kalıcı olarak yeniden yönlendirdi. Örneğin Fransa, İtalya ve Almanya'da düzenlenen iç Haçlı Seferleri, yerel savaş düzenlemelerini ve alışkanlıklarını yansıtırken, propagandaları ve finansman araçları Hristiyan âleminin ötesindeki niyetlerden ödünç alındı. Bu kitabın ana odak noktasını teşkil eden Akdeniz'in yeniden düzenlenmesi projesi, hırsın kaynakları aşması yüzünden kusurlu olarak uygulanabildi. Yine de Haçlı Seferleri, su geçirmez basit bir mücadele modeli dışından incelendiğinde, kalıcı etkiler de bırakmıştı. Haçlı Seferlerinin genişleyen ticari pazarlar, siyasi değişiklikler, sosyal iş birlikleri ve kültürel değişimlerden müteşekkil geniş bir süreçte; Batı Avrupa'nın çıkarlarını, kaynaklarını, insanlarını ve hazinelerini yönlendirmesindeki etkisi göz ardı edilemez.

Haçlılar, koşullara rağmen çok sayıda başarı kazanmışlardı. Kıbrıs, dört yüzyıl boyunca Batı Hristiyanlığı'nın yörüngesinde kaldı. Uzun süre daha Venedik kolonileri kurulmaya devam etti. Ege'deki Latin Hristiyan varlığı, Batı dünyasının yatırımlarını güvence altına aldı ve Osmanlıların üstünlük kurduğu on altıncı yüzyıla kadar devam etti. Haçlı Seferi, Doğu Akdeniz ve Levant siyasetini, Avrupalıların bilincine ve eylemlerine sığdırdı. Bunlardan bazıları Haçlı Seferleri yapılsın ya da yapılmazın gerçekleşebilirdi. Çatışmaların ortasında ticarete ve diplomaside ortak alanlar kuruldu. Birbirinden farklı ve uzakta yaşayan insanlar arasında bilgi aktarımı hızlandı. Bunların hiçbirisi "iyi" veya "kötü" olarak veyahut Haçlı Se-

ferlerinin münhasır sonuçlarıymış gibi kabul edilmemelidir. Haçlı Seferleri, İspanya'da ya da Baltıklar'da Hristiyan fetih savaşları yaratmadı. Batılı tüccarlar, Doğu Akdeniz ticaretine nüfuz etmekten ziyade onu tamamladılar. Jacques le Goff'un, Haçlı Seferlerinin Batı Avrupa'ya kayısı dışında hiçbir katkısı olmadığına dair ünlü iğnelemesi, bu teşebbüsü sadece ideoloji ya da savaş bağlamında değil, değiş tokuş yapma ve temas kurma bağlamında konumlandırma erdemine sahiptir.

Objektif olarak bakıldığında, Batı Avrupalıların Filistin'i ele geçirme ve Kudüs'ü yönetme hırsları siyasi, askerî ve mali algılara meydan okuyan hayali bir dünyadan ibaretti. Tabi işe yararsa. 1098-9 yıllarında Antakya'nın ve Kudüs'ün ele geçirilmesi, en başarılı askerî seferlerde olduğu gibi şans faktörüne çok şey borçluydu. Hristiyan ordusunun mevcudiyeti ile Filistin ve Suriye'deki fetihler öyle değildi. 1148, 1191-2, 1221 ve 1250'deki başarısızlıklar, hazırlıkların zorluğunu ve karmaşıklığını gizlese de bunları geçersiz kılmadı. Projelerin arkasındaki idealizm de mutlaka irrasyonel değildi. İdeoloji, uyum içinde olmak için mantıklı bir argüman ve uygulanabilir rasyonel davranış gerektirir. Savaşlar idealizmi ya kendiliğinden ya hazırlanarak ya da her ikisinin karışımıyla cezbeder. Yine de savaşmak için insan, hazine, erzak ve strateji gibi konuların sorunlarıyla makul bir şekilde ilgilenmek gerekiyordu. Tüm bu çabalar, coğrafyadan gelir vergisine kadar pek çok alanda yeniliği ve araştırmayı canlandırdı.

Eğer bu kitap bir şey gösteriyorsa o da şudur: Haçlı Seferlerini planlayanlar neyi başarmak istediklerini biliyorlardı ve bunu başarmak için pragmatik yollar tasarlamışlardı. Geçmişe bakıldığında Haçlılar, bağınaz olarak görünebilirler. Her ne kadar böyle bir manzara, pek de modern olmayan kişisel tatmin duygusuyla doluymuş gibi görünse de Haçlıların değer sistemleri duyarsız, umursamaz sadizmi, seçkinliği, ayrıcalıklı konumu ve kendini beğenmişliğiyle farklıdır. Fakat Haçlı Seferlerini planlayanlar ne cahillerdi ne de budala. Birinci Haçlı Seferi'ne katılan William Grasseghals, 1137 yılında VII. Louis'yi Haçlı Seferi kronikleri koleksiyonunu incelemeye teşvik etti. Böylece onlar Kutsal Savaş'a "akıl gözleriyle baktılar." Haçlı Seferi'nin ilham aldığı şeylere ve performanslarına inanmama, onaylamama veya onlardan iğrenme, birer saçmalık oldukları gibi suçlamalara imkân vermemelidir. Bu çalışmada ortaya konan *miles Christi*; yobaz, profesyonel, parayla angarya işi yapan ya da

Bir Haçlı Seferi Nasıl Planlanır?

çağrının erdemi üzerine hareket eden mantıksız, budala, aptal, pervasız, yanlış yola saptırılmış veya bilgisiz biri değildi. Haçlı Seferi komutanları ve şövalyeleri, okuryazarlık ve aritmetikle çevrili ticarethane, hukuk, din, eğlence ve silah gibi iş kollarında faaliyetlerde bulunan eğitimli iş adamlarıydı. Bir Haçlı'nın referans tanımı bizim değil kendi zamanına aitti. Şiddet, kamusal ve özel savaşımlardan acımasız yasal cezalara kadar pek çok yerde kültürel bir norm olarak işlev gördü. Tanrı'nın Savaşları, gönülden bağlı olanlara daha mantıklı görünmüş olabilir. Haçlılar, idealin peşinden koşarken sadece kendilerine verilen emirleri yerine getirseler bile, siyaset, propaganda, finans, lojistik gibi savaşın pratik temellerini ustalıkla, dâhice ve gerçekçi bir biçimde kavradılar. Akıl, din savaşına olanak sağladı. Yirmi birinci yüzyılda herhangi birinin durup düşünmesine sebep olabilecek bir sonuç.

BİBLİYOGRAFYA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

- Abelard, Peter, *Sic et Non: A Critical Edition*, ed. B. B. Bryer ve R. McKeon (Chicago, 1976-7).
Actes des comtes de Namur 946-1196, ed. F. Rousseau (Brussels, 1936).
Adam, William, *De modo Saraceni extirpandi*, RHC Documents Arméniens (Paris, 1869-1905), II. Cilt.
Alan of Lille, *Sermo de cruce domini*, *Textes inédits*, ed. M. T. Alverny (Paris, 1965).
Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana*, ed. ve çev. S. Edgington (Oxford, 2007).
Albert von Beham und Regesten Innocenz IV, ed. C. Hoer (Stuttgart, 1847).
Ambroise, *Estoire de la guerre sainte*, ed. G. Paris (Paris, 1877), çev. M. J. Hubert, *The Crusade of Richard Lionheart* (New York, 1941, 1976).
Analecta Novissima, ed. J. B. Pitra (Paris, 1885-8).
Anna Komnene, *The Alexiad*, çev. E. R. A. Sewter ve P. Frankopan (London, 2003).
Annales Paulini, Chronicles of the Reigns of Edward I and II, ed. W. Stubbs (London, 1882-3).
Anselm, *Prayers and Meditations with the Proslogion*, çev. B. Ward (London, 1973).
Arab Historians of the Crusades, ed. F. Gabrieli (London, 1984).
Archives de l'Hôtel Dieu de Paris, ed. L. Briele (Paris, 1894).
Arnold of Lübeck, *Chronica Slavorum*, ed. J. M. Lappenberg (Hanover, 1868).
Baha al-Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*, çev. D. S. Richards (Aldershot, 2001).
Baldric of Bourgueil, *Historia Ierosolimitana*, RHC Occ., IV. Cilt.
Baldwin of Forde, *De commendatione dei, Opera*, ed. D. H. Bell (Turnhout, 1991).
Bayeux Tapestry, ed. F. M. Stenton (London, 1957).
Benedict of Peterborough (Roger of Howden), *Gesta Regis Henrici Secundi*, ed. W. Stubbs (London, 1867).
Benzonis Episcopi Albanesis ad Henricum IV Imperatorem Libri VII, ed. K. Pertz, MGHS, XI. Cilt.
Bernard of Clairvaux, *Opera*, VIII. Cilt, *Epistolae*, ed. J. Leclercq ve H. Rochais (Rome, 1977).
_____, *Letters*, çev. B. S. James (London, 1953, 1998).
_____, *De laude novae militiae*, çev. M. Barber ve K. Bate, *The Templars* (Manchester, 2002).
Bernold of St Blasien, *Chronicon*, MGHS, V. Cilt.
Bonizo of Sutri, *Liber de Vita Christiana*, ed. E. Perels (Berlin, 1950).
Book of the Foundation of Walden Monastery, ed. D. Greenway ve L. Watkiss (Oxford, 1999).
Burchard of Mount Sion, *Descriptio Terrae Sanctae*, ed. J. C. M. Laurent, *Peregrinationes medii aevi quatuor* (Leipzig, 1893), çev. *Pilgrimage to Jerusalem*, ed. Pringle.
Caesarius of Heisterbach, *Dialogus Miraculorum*, ed. J. Strange (Cologne, 1851).
Caffaro, *De liberatione civitatum orientis*, RHC Occ., V. Cilt ve ed. L. Belgrano, *Fonti per la storia d'Italia* (Rome, 1887-1993), XII. Cilt, çev. Hall ve Phillips, *Caffaro*.
Caffaro, Genoa and the Twelfth Century Crusades, ed. M. Hall ve J. Phillips (Farnham, 2013).
Calendar of Close Rolls.
Calendar of Papal Registers, ed. W. T. Bliss ve diğerleri (London, 1893-1960).
Calendar of Patent Rolls.

- Canso d'Antiocha*, ed. ve çev. C. Sweetenham ve L. M. Paterson (Aldershot, 2007).
Cartulaire générale de l'Yonne, ed. M. Quantin (Auxerre, 1854-60).
Cartulaire de l'église de Saint Sépulchre de Jérusalem, ed. E. de Rozière (Paris, 1849).
Cartulaire de Montier-le-Celle, ed. C. Lalone (Paris-Troyes, 1882).
Cartulaires de l'abbaye de Moslesme 916-1250, ed. J. Laurent (Paris, 1907-11).
Cartulary of Oseney Abbey, ed. H. E. Salter, *Oxford Historical Society*, 89 (1929).
Cartulary of St Frideswide's, Oxford, ed. S. R. Wigram, *Oxford Historical Society*, 28 ve 31 (1894-1896).
Cartulary of the Hospital of St John the Baptist, ed. H. E. Salter, *Oxford Historical Society*, 68 (1915).
Chanson d'Antioche, ed. S. Duparc-Quioç (Paris, 1977).
Chanson de la croisade albigeoise, ed. E. Martin-Chabot (Paris, 1931-61).
Chanson de Roland, ed. J. Duforenet (Paris, 1973).
Chansons de croisade, ed. J. Bédier ve P. Aubry (Paris, 1909).
Chartes et documents pour servir à l'histoire de l'abbaye de Saint-Maixent, ed. A. Richard, *Archives historiques de Poitou*, 16 (Poitiers, 1886).
Chronica Monasterii de Melsa, ed. E. A. Bond (London, 1866-8).
Chronica regia Coloniensis, ed. G. Waitz, *MGHS*, XVIII. Cilt.
Chronicon S. Andreae in Castro Cameracensi, ed. L. C. Bethmann (Hanover, 1846).
Chroniques des comtes d'Anjou et des seigneurs d'Amboise, ed. L. Halphen ve diğerleri (Paris, 1913).
Clement V, Regestum (Rome, 1885-92).
Codice diplomatic della repubblica di Genova, ed. C. Imperiale de Saint'Angelo (Genoa, 1936-42).
Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, The, çev. P. Edbury (Aldershot, 1998).
Constitutio Domus Regis, ed. Johnson, *Dialogus de Scaccario*.
Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum Commentariis glossatorum, ed. A. Garcià y Garcià (Vatican City, 1981).
Contemporary Sources for the Fourth Crusade, çev. A. J. Andrea (Leiden, 2000).
Councils and Synods with Other Documents Relating to the English Church, ed. F. M. Powicke ve diğerleri I. Cilt, (Oxford, 1961).
Crusade Charters, ed. C. Slack (Tempe, 2001).
Crusade and Christendom, ed. ve çev. J. Bird, E. Peters ve J. M. Powell (Philadelphia, 2013).
Crusade of Frederick Barbarossa, The, ed. ve çev. G. Loud (Farnham, 2010).
Crusades, Idea and Reality, The, ed. ve çev. J. Riley-Smith ve L. Riley-Smith (London, 1981).
Curia Regis Rolls.
Decrees of the Ecumenical Councils, çev. N. P. Tanner (London ve Washington, DC, 1990).
De expugnatione Lyxbonensi, ed. ve çev. C. W. David (New York, 1976).
De itinere Frisonum, Quinti Belli Sacri Scriptores Minores, ed. Röhrich.
De profectone Danorum in Hierosolymam, ed. M. C. Gertz, *Scriptores Minores Historiae Danicae* (Copenhagen, 1970).
Dialogus de Scaccario, see under Richard FitzNeal.
Directorium, *RHC Documents Arméniens* (Paris, 1869-1906), II.Cilt.
'Documents relatives à l'histoire de Philippe le Bel', ed. E. Boutaric, *Notices et Extraits*, 20 (1865).
Domesday Book, çev. A. Williams ve G. H. Martin (London, 1884).
Dubois, Pierre, The Recovery of the Holy Land, ed. W. I. Brandt (New York, 1956).
Eadmer, Historia novorum, ed. M. Rule (London, 1884).
Ekkehard of Aura, Hierosolymita, *RHC Occ.*, V.Cilt.
English Historical Documents, II. Cilt, ed. D. C. Douglas (London, 1953).
English Lawsuits from William I to Richard I, ed. R. C. van Caenegem (London, 1990-91).
Episcopal Acts and Cognate Documents Relating to Welsh Dioceses 1066-1272, ed. J. Conway Davies (Cardiff, 1946).
Epistolae Cantuariensis, ed. W. Stubbs, *Chronicles and Memorials of Richard I*, II.Cilt (London, 1865).

- Epistolae selectae saeculi XIII*, ed. C. Rodenberg (Berlin, 1883-94).
- Eudes of Rouen, *Register*, ed. S. Brown ve J. O'Sullivan (New York ve London, 1964).
- Exuviae Sacrae Constantinopolitanae*, ed. P. Riant (Geneva, 1876-7).
- First Crusade, The*, ed. E. Peters (Philadelphia, 1998).
- Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings (1151-1213)*, ed. T. N. Bisson (Berkeley, 1984).
- Foedera*, ed. T. Rymer, 3. edisyon (London, 1745).
- Fulcher of Chartres, *Historia Hierosolymitana*, RHC Occ., III.Cilt, ed. H. Hagenmeyer (Heidelberg, 1913), çev. F. R. Ryan ve H. Fink, *A History of the Expedition to Jerusalem* (Knoxville, 1969).
- Fulk le Réchin, *Fragmentum historiae Andegavensis, Chroniques des comtes d'Anjou*.
- Galbert of Bruges, *Histoire du meurtre de Charles le Bon, comte de Flandre*, ed. H. Pirenne (Paris, 1891), çev. J. Ross, *The Murder of Charles the Good of Flanders* (New York, 1967).
- Geffrei Gaimar, *Etoire des Engleis*, ed. ve çev. I. Short (Oxford, 2009).
- Geoffrey of Auxerre, *S. Bernardi Vita Prima, Patrologia Latina*, ed. Migne, CLXXXV. Cilt.
- Geoffrey of Villehardouin, *La Conquête de Constantinople*, ed. E. Faral (Paris, 1938-9), çev. M. R. B. Shaw, *The Conquest of Constantinople, Chronicles of the Crusades* (London, 1963).
- Gerald of Wales, *Opera Omnia*, ed. J. Brewer ve diğerleri (London, 1861-91).
- _____, *Autobiography of Giraldus Cambrensis*, çev. H. E. Butler (London, 1937).
- _____, *Journey Through Wales*, çev. L. Thorpe (London, 1978).
- Gervase of Canterbury, *Opera historica*, ed. W. Stubbs (London, 1879-80).
- Gesta crucigerorum Rhenanorum, Quinti Belli Sacri Scriptorum Minores*, ed. Röhricht.
- Gesta Francorum*, ed. ve çev. R. Hill (London, 1962).
- Gesta Normannorum Ducum*, ed. E. M. C. Van Houts (Oxford, 1992-5).
- Gilbert of Mons, *Chronicle of Hainault*, çev. L. Naplan (Woodbridge, 2005).
- Gratian of Bologna, *Decretum*, ed. A. Fieberg, *Corpus Iuris Canonici*, I.Cilt (Leipzig, 1879).
- Great Rolls of the Pipe* (Pipe Roll Society, London, 1884).
- Gregory VII, *Register*, çev. H. E. J. Cowdrey (Oxford, 2002).
- Gregory IX, *Registres*, ed. L. Auvray ve diğerleri (Paris, 1890-1955).
- Guibert of Nogent, *Gesta Dei per Francos*, RHC Occ., IV.Cilt.
- _____, *Monodies and On the Relics of Saints*, çev. J. McAlhany ve J. Rubinstein (London, 2011).
- Guillaume de Nangis, *Gesta Sancti Ludovici*, RHF, XX.Cilt.
- Gunter of Pairis, *Historia Constantinopolitana*, ed. P. Riant, *Exuviae Sacrae Constantinopolitanae*, I.Cilt (Geneva, 1877), çev. A. J. Andrea (Philadelphia, 1997).
- Guy of Bazoches, *Liber Epistolarum*, ed. H. Adolfsson (Stockholm, 1969).
- Hayton (ya da Hethoum/Hetoum), *La Flor des estoires de la Terre Sainte*, RHC Documents Arméniens (Paris, 1869-1906), II.Cilt.
- Henry of Huntingdon, *Historia Anglorum*, ed. D. Greenway (Oxford, 1996).
- Henry of Livonia, *Chronicle*, çev. J. A. Brundage (New York, 2003).
- Henry of Marcy, cardinal bishop of Albano, *De peregrinante*, *Patrologia Latina*, ed. Migne, CCIV.Cilt.
- Histoire générale de Languedoc*, ed. C. de Vic ve J. Vaisete (Toulouse, 1872-1905).
- Historia de Expeditione Friderici*, *Quellen*, ed. Chroust.
- Historia peregrinorum, Quellen*, ed. Chroust.
- Historical Papers and Letters from the Northern Registers*, ed. J. Raine (London, 1873).
- History of William Marshal*, ed. A. J. Holden (London, 2001-6).
- Humbert of Romans, *Treatise on Preaching*, çev. W. M. Conlon (London, 1955).
- Ibn al-Athir, *Chronicle for the Crusading Period*, çev. D. Richards (Aldershot, 2007).
- Innocent III, *Die Register*, ed. O. Hageneder ve diğerleri (Cologne, Rome ve Vatican City, 1964-).
- _____, *Epistolae*, *Patrologia Latina*, ed. Migne, CCXVI.Cilt.

- Innocent IV, *Registres*, ed. E. Berger ve diğerleri (Paris, 1884-1921).
Isidore of Seville, *Etymologia*, ed. W. M. Lindsay (Oxford, 1911).
Itinerarium Ricardi Regis, ed. W. Stubbs (London, 1864), çev. H. Nicholson, *The Chronicle of the Third Crusade* (Aldershot, 1997).
James of Vitry, *Lettres*, ed. R. B. C. Huygens (Leiden, 1960).
_____*Historia Occidentalis*, ed. J. F. Hinnebusch (Freiburg, 1972).
_____*Exempla. Sermones Vulgares*, ed. T. F. Crane (London, 1890).
_____*Die Exempla*, ed. G. Frenken (Munich, 1914).
Jerusalem Pilgrimage 1099-1185, ed. J. Wilkinson (London, 1988).
Jews and the Crusaders, Hebrew Chronicles of the First and Second Crusades, The, ed. ve çev. S. Eidelberg (Madison, 1977).
Jocelin of Brakelond, *Chronicle*, ed. ve çev. H. E. Butler (London, 1949).
John of Joinville, *Histoire de Saint Louis*, ed. N. Wailly (Paris, 1874), çev. M. R. B. Shaw, *Chronicles of the Crusades* (London, 1963).
John of Marmoutier, *Historia Gaufredi, Chroniques des comtes d'Anjou*.
John of Salisbury, *Historia Ponti_calis*, ed. M. Chibnall (London, 1962).
_____*Policraticus*, ed. C. C. I. Webb (Oxford, 1909).
John of Tuba (Tolve), *De Iohanne Rege Ierusalem, Quinti Belli Sacri Scriptores Minores*, ed. Röhricht.
Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100, Die, ed. H. Hagenmeyer (Innsbruck, 1901).
Landulph of St Paul, *Liber Hystoriarum Mediolanensis Urbis*, ed. C. Castiglioni (Bologna, 1935).
Layettes du Trésor des Chartes, III.Cilt, ed. J. Delaborde (Paris, 1875).
Liber Eliensis, ed. E. O. Blake (London, 1962).
Lost Letters of Medieval Life, ed. ve çev. M. Carlin ve D. Crouch (Philadelphia, 2013).
Mappae Clavicula: A Little Key to the World of Medieval Techniques, ed. C. S. Smith ve J. G. Hawthorne, *Transactions of the American Philosophical Society*, 64 (1974).
Matthew Paris, *Chronica Majora*, ed. H. R. Luard (London, 1872-84).
_____*Historia Anglorum*, ed. F. Madden (London, 1886-9).
Monitum Willelmi Grassegals militis ad historias belli sacri, RHC Occ., III.Cilt.
Narratio de itinere navali peregrinorum, Quellen, ed. Chroust.
Odo of Deuil, *De projectione Ludovici VII in orientem*, ed. V. G. Berry (New York, 1948).
Oliver of Paderborn, *Schriften*, ed. H. Hoogeweg (Tübingen, 1894).
_____*The Capture of Damietta*, çev. E. Peters, *Christian Society and the Crusades 1198-1221* (Philadelphia, 1971).
Orderic Vitalis, *Historia Ecclesiastica*, ed. ve çev. M. Chibnall (Oxford, 1969-80).
Ordinatio de predicatione S. Crucis in Angliae, Quinti Belli Sacri Scriptores Minores, ed. Röhricht.
Otto of Freising, *The Deeds of Frederick Barbarossa*, çev. C. C. Mierow (New York, 1966).
Otto of St Blasien, *Chronica*, ed. H. Hofmeister (Hanover, 1912).
Pacta Naulorum, ed. A. Jal, *Collection de documents inédits sur l'histoire de France*, ed. A. Champollion-Figeac (Paris, 1841-8), I.Cilt.
Patrologia Latina, ed. J. P. Migne (Paris, 1841-65).
Peter of Blois, *Opera, Patrologia Latina*, ed. Migne, CCVII.Cilt.
Peter of Les Vaux-de-Cernay, *Historia Albigenensis*, ed. P. Guébin ve E. Lyon (Paris, 1926-39), çev. *The History of the Albigenian Crusade* by W. A. Sibly ve M. D. Sibly (Woodbridge, 1998).
Peter Tudebode, *Historia de Hierosolymitana Itinere, RHC Occ., IV*.Cilt.
Peter the Venerable, *Letters*, ed. G. Constable (Cambridge, Mass., 1967).
Pilgrimage to Jerusalem and the Holy Land 1187-1291, ed. D. Pringle (Farnham, 2012).
Pleas before the King or his Justices 1198-1202, ed. D. M. Stenton (London, 1948-9).
Political Songs of England, ed. T. Wright (London, 1839).
Querimonium Normannorum, RHF, XXIV.Cilt.
Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Freidrichs I, MGH, ed. A Chroust (Berlin, 1928).

- Quinti Belli Sacri Scriptores Minores, ed. R. Röhricht, *Société de l'Orient Latin*, II.Cilt (Geneva, 1879).
- Ralph of Caen, *Gesta Tancredi*, *RHC Occ.*, III.Cilt, çev. B. Bachrach ve D._S. Bachrach, *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen* (Aldershot, 2005).
- Ralph of Diceto, *Opera Historica*, ed. W. Stubbs (London, 1876).
- Ralph Glaber, *Opera*, ed. J. France ve diğerleri (Oxford, 1989).
- Ralph Niger, *De Re Militari et Triplici Via Peregrinationis*, ed. L. Schmutge (Berlin, 1977).
_____, *Chronica*, ed. H. Krause (Frankfurt, 1985).
- Ramon Muntaner, *Crònica*, ed. F. Soldevila (Barcelona, 2011).
- Raymond of Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*, *RHC Occ.*, III.Cilt, çev. J. H. Hill ve L. L. Hill (Philadelphia, 1968).
- Recueil des actes de Philippe Auguste*, ed. H.-F. Delaborde ve diğerleri (Paris, 1916-79).
- Recueil des chartes de l'abbaye de Saint-Benoît-sur-Loire*, ed. M. Prou ve diğerleri (Paris, 1900-1907).
- Regesta Chartarum Pistoriensium. Canonica di S. Zenone Secolo XI*, ed. N._Rauty, *Fonti Storiche Pistoiesi* (Pistoia, 1985).
- Regesta ponti cum Romanorum ad 1198* (Leipzig, 1885-8).
- Regesta regni hierosolymitani*, ed. R. Röhricht (Innsbruck, 1893-1904).
- Regesten des Kaiserreiches unter Heinrich VI*, ed. G. Baaken (Cologne, Vienna, 1972).
- Register of Archbishop J. Le Romeyn*, ed. W. Brown (Durham, 1913-16).
- Register of Bishop John de Pontissara of Winchester*, Surrey Record Society (London, 1913-24).
- Register of St Benet Holme*, ed. J. R. West, Norfolk Record Society (Norwich, 1932).
- Registri dei Cardinale Ugolino d'Ostia e Ottaviano degli Ubaldini*, ed. G._Levi (Rome, 1890).
- Richard of Devizes, *Chronicle*, ed. J. T. Appleby (London, 1963).
- Richard FitzNeal, *Dialogus de Scaccario: The Dialogue of the Exchequer*, ed. C. Johnson (London, 1950).
- Richard of San Germano, *Chronica*, ed. G. H. Pertz (Hanover, 1866).
- Robert of Clari, *La Conquête de Constantinople*, ed. P. Lauer (Paris, 1924), çev. E. H. McNeal, *The Conquest of Constantinople* (New York, 1966).
- Robert of Rheims, *Historia Iherosolimitana*, *RHC Occ.*, III.Cilt, çev. C. Sweetenham, *Robert the Monk's History of the First Crusade* (Farnham, 2006).
_____, *Historia Iherosolimitana*, ed. D. Kempf ve M. G. Bull (Woodbridge, 2013).
- Roger of Howden, *Chronica*, ed. W. Stubbs (London, 1868-71).
_____, *Gesta Regis Henrici Secundi*, aşağıda bk 'Benedict of Peterborough'.
- Roger of Wendover, *Flores historiarum*, ed. H. G. Hewlett (London, 1886-9).
- Royal Commission on Historical Manuscripts, *Report on Various Collections*, I.Cilt (1901).
_____, *Fifth Report, Appendix* (London, 1972).
- Rutebeuf, *La desputizons dou croisié et dou descroisié: Onze poems concernant la croisade*, ed. J. Bastin ve E. Faral (Paris, 1946).
- Sanudo, Marino Torsello, *Liber Secretorum Fidelium Crucis*, ed. J. Bongars, *Gesta Dei per Francos* (Hanau, 1611, yeniden basim ed. J. Prawer, Jerusalem, 1972), çev. P. Lock (Farnham, 2011).
- Select Charters*, ed. W. Stubbs, 9. edisyon ed. H. W. C. Davies (Oxford, 1921).
- Seventh Crusade 1244-54, The*, ed. P. Jackson (Aldershot, 2007).
- Sigebert of Gembloux, *Chronica*, *MGHS*, VI.Cilt.
- Stephen of Bourbon, *Anecdotes historiques et apologues d'Etienne de Bourbon*, ed. A. Lecoy de la Marche (Paris, 1877).
- Stephen of Rouen, *Draco Normannicus*, ed. R. Howlett, *Chronicles of the Reigns of Stephen, Henry II and Richard I*, II.Cilt (London, 1887).
- Suger, *Vie de Louis VI le Gros*, ed. H. Waquet (Paris, 1964).
_____, *Oeuvres*, ed. F. Gaspari (Paris, 1996-2001).
- Table chronologiques des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique*, ed. A. Wauters (Brussels, 1866-1971).
- Theophilus, *De Diversis Artibus*, ed. ve çev. C. R. Dodwell (Oxford, 1986).

- Thomas of Chobham, *Summa de Arte Praedicandi*, ed. F. Mornezoni (Turnholt, 1988).
Thomas of Split, *Historia ponti_cum Spalatensis*, ed. L. von Heinemann, MGHS, XXIX.Cilt.
Titres de la maison ducale de Bourbon, ed. A. Huillard-Bréholles (Paris, 1867-74).
Traditionem des Klosters Tegernsee 1003-1241, ed. P. Acht (Munich, 1952).
Urban IV, *Registres*, ed. J. Guiraud (Paris, 1899-1958).
Urkunden Konrads III, ed. F. Hausmann (Vienna, 1969).
Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig, ed. G. L. Tafel ve G. M. Thomas (Vienna, 1856-7).
Vita Altmanni episcopi Pataviensis, MGHS, XII.Cilt.
Wace, *Roman de Rou*, ed. A. J. Holden (Paris, 1970-73), çev. G. Burgess, *History of the Norman People* (Woodbridge, 2004).
Walter Map, *De Nugis Curialium*, ed. ve çev. M. R. James ve diğerleri (Oxford, 1983).
Westminster Chronicle, The, ed. L. C. Hector ve B. F. Harvey (Oxford, 1982).
William of Malmesbury, *De gestis regum Anglorum*, ed. W. Stubbs (London, 1887-9).
William of Newburgh, *Historia rerum Anglicarum*, ed. R. Howlett (London, 1884-5).
William of Poitiers, *Gesta Guillelmi*, ed. R. H. C. Davies ve M. Chibnall (Oxford, 1998).
William of Puylaurens, *Chronicle*, çev. W. A. Sibly ve M. D. Sibly (Woodbridge, 2003).
William Rishanger, *Chronica*, ed. H. T. Riley (London, 1865).
William of Tyre, *Historia*, ed. R. B. C. Huygens (Turnhout, 1986); çev. E. Babcock ve A. Krey, *A History of Deeds done beyond the Sea* (New York, yeniden basım 1976) içinde.

İKİNCİL KAYNAKLAR

- Abulafia, A., *Christians and Jews in the Twelfth Century Renaissance* (London, 1995).
_____, *Christians and Jews in Dispute 1000-1150* (Aldershot, 1998).
Abulafia, D., *Frederick II* (London, 1988).
Aird, W. M., *Robert Curthose* (Woodbridge, 2004).
Allen, R., ed., *Eastward Bound: Travel and Travellers 1050-1550* (Manchester, 2004).
Alphandéry, P., *La chrétienté et l'idée de croisade*, ed. A. Dupront (Paris, 1954-9).
Andressohn, J. C., *The Ancestry and Life of Godfrey de Bouillon* (Bloomington, 1947).
Angold, M., *The Fourth Crusade* (Harlow, 2003).
Arnold, B., *German Knighthood 1050-1300* (Oxford, 1985).
Aurell, M., *Le chevalier lettré* (Paris, 2013).
_____, *Des chrétiens contre les croisades* (Paris, 2013).
Bachrach, B., 'Caballus et caballarius in Medieval Warfare', *Warfare and Military Organisation in Pre-Crusade Europe* (Aldershot, 2002).
Baldwin, J. M., *The Government of Philip Augustus* (Berkeley ve Los Angeles, 1986).
Baldwin, J. W., *Masters, Princes and Merchants: The Social Views of Peter the Chanter and His Circle* (Princeton, 1970).
Baratier, E., 'Une prédication de la croisade à Marseille en 1224', *Economies et sociétés au moyen âge: Mélanges offerts à Edouard Perroy* (Paris, 1973).
Barber, M., *The New Knighthood* (Cambridge, 1994).
_____, *The Crusader States* (New Haven ve London, 2012).
Barker, E., *The Crusades* (London, 1923).
Barlow, F., *Thomas Becket* (London, 1986).
Bartlett, R., *Gerald of Wales* (Oxford, 1982).
_____, *The Making of Europe* (London, 1993).
_____, *England under the Angevin and Norman Kings* (Oxford, 2000).
_____, *The Natural and Supernatural in the Middle Ages* (Cambridge, 2008).
Bataillon, J.-L., 'Approaches to the study of medieval sermons', *La prédication au xiiiè siècle en France et Italie* (Aldershot, 1993).
Bennett, H. S., *Life on the English Manor* (Cambridge, 1956).
Bennett, M., 'Military aspects of the conquest of Lisbon', in *The Second Crusade*, ed. Phillips ve Hôch.

- Berlière, U., 'A propos de Jacques de Vitry', *Revue Bénédictine*, 27 (1910).
- Billar, P., *The Measure of Multitude* (Oxford, 2000).
- Blake, E. O. ve Morris, C., 'A Hermit Goes to War: Peter and the Origins of the First Crusade', içinde, *Monks, Hermits and the Ascetic Tradition*, ed. W. J. Shields, Studies in Church History, XXII.Cilt (Oxford, 1985).
- Borelli de Serres, C., 'Compte d'une mission de prédication pour secours à la Terre Sainte', *Mémoires de la Société de l'histoire de Paris et de l'Île de France*, 30 (1903).
- Brown, E. A. R. ve Cothren, M.W., 'The Twelfth-Century Crusading Window of the Abbey of St Denis', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 49 (1986).
- Brown, E. A. R. ve Regalado, N. F., 'La grant feste', içinde *City and Spectacle in Medieval Europe*, ed. B. A. Hanawalt ve K. L. Reyerson (Minneapolis, 1994).
- Brown, S., 'Military Service ve Monetary Reward in the 11th and 12th Centuries', *History*, 74 (1989).
- Brundage, J. A., 'Crucesignari: The Rite for Taking the Cross in England', *Traditio*, 22 (1966).
- _____, 'The Crusader's Wife. A Canonistic Quandary', *Studia Gratiana*, 12 (1967).
- _____, 'The Crusader's Wife Revisited', *Studia Gratiana*, 14 (1967).
- _____, *Medieval Canon Law and the Crusader* (Madison, 1969).
- Bull, M., 'The Capetian Monarchy and the Early Crusading Movement', *Nottingham Medieval Studies*, 40 (1996).
- Bull, M. ve Housley, N., *The Experience of Crusading*, I.Cilt, *Western Approaches* (Cambridge, 2003).
- Bumke, J., *The Concept of Knighthood in the Middle Ages* (New York, 1982).
- Burnett, C., ed., *Adelard of Bath* (London, 1987).
- _____, 'Adelard of Bath', *Oxford Dictionary of National Biography*, ed. C. Mathew ve diğerleri (Oxford, 2004-).
- Cardini, F., 'I costi della crociata', *Studi in Memoria di Federico Melis* (Naples, 1978).
- _____, 'Crusade and "Presence of Jerusalem" içinde Medieval Florence', içinde *Outremer*, ed. B. Z. Kedar ve diğerleri (Jerusalem, 1982).
- Carpenter, D., 'English Peasants in Politics 1258-1267', *Past and Present*, 136 (1992).
- _____, 'The Gold Treasure of King Henry III', *The Reign of Henry III* (London, 1996).
- _____, *The Struggle for Mastery. Britain 1066-1284* (London, 2003).
- Cate, J. L., 'The English mission of Eustace of Flay', *Etudes d'histoire dédiées à la mémoire de Henri Pirenne* (Brussels, 1937).
- Cazel, F. A., 'The Tax of 1185 and the Holy Land', *Speculum*, 30 (1955).
- Chazan, R., *European Jewry and the First Crusade* (London, 1987).
- Chevedden, P., 'The Islamic View and the Christian View of the Crusades', *History*, 93 (2008).
- _____, 'The View of the Crusades from Rome and Damascus', *Oriens*, 39/2 (2011).
- Chibnall, M., 'Military Service in Normandy before 1066', *Anglo-Norman Studies*, 5 (1982).
- Christiansen, E., *The Northern Crusades* (London, 1997).
- Clanchy, M., *From Memory to Written Record* (London, 1979).
- _____, *Peter Abelard: A Medieval Life* (Oxford, 1997).
- Cole, P., *The Preaching of the Crusades to the Holy Land 1095-1291* (Cambridge, Mass., 1991).
- Congar, Y., 'Henri de Marcy', *Analecta Monastica*, v (*Studia Anselmiana*, fasikül 43, Rome, 1958).
- Constable, G., 'The Language of Preaching in the Twelfth Century', *Viator*, 25 (1994).
- _____, 'The Financing of the Crusades', *Crusaders and Crusading in the Twelfth Century* (Farnham, 2008).
- Copeland, R. ve Sluiter, I., *Medieval Grammar and Rhetoric. Language, Arts and Literary Theory AD 300-1475* (Oxford, 2009).
- Cowdrey, H. E. J., 'Pope Gregory VII's "Crusading" Plans of 1074', içinde *Outremer*, ed. B. Z. Kedar ve diğerleri (Jerusalem, 1982).
- _____, 'Pope Urban II and the Idea of the Crusade', *Studi Medievali*, 3. Seri, 36 (1995).

- ____ 'Pope Gregory VII and the Bearing of Arms', içinde *Montjoie*, ed. B. Z. Kedar ve diğerleri (Aldershot, 1997).
- ____ 'Christianity and the Morality of War', içinde *Experience of Crusading*, I. Cilt, ed. Bull ve Housley.
- Crouch, D., *The Beaumont Twins* (Cambridge, 1986).
- ____ *The English Aristocracy 1070-1272: A Social Transformation* (New Haven, 1986).
- Crusades, The: An Encyclopedia*, ed. A. V. Murray (Santa Barbara, 2006).
- David, E. R., 'Apocalyptic Conversion: The Joachite Alternative to the Crusades', *Traditio*, 125 (1969).
- Davis, H. W. C., 'Henry of Blois and Brian FitzCount', *English Historical Review*, 25 (1910).
- D'Avray, D., *Medieval Religious Rationalities* (Cambridge, 2010).
- Dickson, G., *The Children's Crusade* (Basingstoke, 2008).
- Donkin, L. ve Vorholt, H., *Imagining Jerusalem in the Medieval West* (Oxford, 2012).
- Duby, G., *The Chivalrous Society* (London, 1977).
- Edbury, P., *The Kingdom of Cyprus and the Crusades 1191-1374* (Cambridge, 1991).
- ____ 'Preaching the Crusade in Wales', *England and Germany in the High Middle Ages* içinde, ed. A. Haverkamp ve diğerleri (Oxford, 1996).
- Edbury, P. ve Rowe, J., *William of Tyre* (Cambridge, 1988).
- Edgington, S., 'Medical Knowledge of the Crusading Armies', içinde *The Military Orders*, ed. M. Barber, I. Cilt (Aldershot, 1994).
- Edgington, S. ve Lambert, S., *Gendering the Crusades* (New York, 2002).
- Edson, E., 'Reviving the Crusade: Sanudo's Scheme and Vesconte's Maps', *Eastward Bound* içinde, ed. Allen.
- ____ 'Jerusalem under Siege: Marino Sanudo's Map of the Water Supply, 1320', *Imagining Jerusalem* içinde, ed. Donkin ve Vorholt.
- Erdmann, C., *Die Entstehung des Kreuzzugsgedanken* (Stuttgart, 1935), çev. M. W. Baldwin ve W. Goffart, *The Origins of the Idea of Crusade* (Princeton, 1977).
- Flanagan, S., *Doubt in an Age of Faith: Uncertainty in the Long Twelfth Century* (Turnhout, 2008).
- Flori, J., *L'Essor de Chevalerie xie-xiie siècle* (Geneva, 1986).
- ____ *Pierre l'Ermite et la première croisade* (Paris, 1999).
- ____ *Chroniqueurs et propagandistes* (Geneva, 2010).
- Fonnesberg-Schmidt, I., *The Popes and the Baltic Crusades 1147-1254* (Leiden, 2007).
- Forey, A., 'The Military Order of St Thomas of Acre', *English Historical Review*, 92 (1977).
- ____ 'The Second Crusade: Scope and Objectives', *Durham University Journal*, 86 (1994).
- France, J., *Victory in the East* (Cambridge, 1994).
- ____ ed., *Mercenaries and Paid Men* (Leiden, 2000).
- Frankopan, P., *The First Crusade: The Call from the East* (London, 2012).
- Gabriele, M., *An Empire of Memory. The Legend of Charlemagne, the Franks and Jerusalem before the First Crusade* (Oxford, 2011).
- Galbraith, V. H., 'The Literacy of Medieval English Kings', *Proceedings of the British Academy*, 21 (1935).
- Gaposchkin, M. C., 'The Pilgrimage and Cross Blessings in the Roman Pontificals of the Twelfth and Thirteenth Centuries', *Medieval Studies*, 73 (2011).
- Gautier Dalché, P., *Carte marine et portulan au xiie siècle* (Rome, 1995).
- ____ *De Yorkshire à l'Inde. Une 'Géographie' urbaine et maritime de la _n de xiie siècle (Roger de Howden?)* (Geneva, 2005).
- Geary, P. J., *Furta Scara: Theft of Relics in the Central Middle Ages* (Princeton, 1978).
- Gillingham, J., 'Roger of Howden on Crusade', *Medieval Historical Writing in the Christian and Islamic Worlds* içinde, ed. D. O. Morgan (London, 1982).
- ____ 'The Travels of Roger of Howden', *Anglo-Norman Studies*, 20 (1977).
- ____ *Richard I* (New Haven ve London, 1999).
- Giuseppi, M. S., 'On the Testament of Sir Hugh de Nevill', *Archaeologia*, 56 (1899).

- Glass, D. F., *Portals, Pilgrimages and Crusade in Western Tuscany* (Princeton, 1997).
- Grant, E., *God and Reason in the Middle Ages* (Cambridge, 2001).
- Guard, T., *Chivalry, Kingship and Crusade. The English Experience in the Fourteenth Century* (Woodbridge, 2013).
- Guido, P., *Rationes decimarum Italiae nei secoli XIIIe: Tuscia: la Decoma degli anni 1274-90, Studi e Testi, LVII*. Cilt (Vatican City, 1932).
- Guilhiermoz, P., *Essai sur l'origine de la noblesse en France au moyen âge* (Paris, 1902).
- Hagger, M., 'A Pipe Roll for 25 Henry I', *English Historical Review*, 122 (2007).
- Hamilton, B., 'The Impact of the Crusaders on Western Geographical Knowledge', *Eastward Bound* içinde, ed. Allen.
- Hannam, J., *God's Philosophers* (London, 2009).
- Hanska, J., 'Reconstructing the Mental Calendar of Medieval Preaching', *Preacher, Sermon and Audience* içinde, ed. Muessig.
- Harley, J. B. ve diğerleri, *The History of Cartography*, I. Cilt (Chicago, 1987).
- Harris, J., *Byzantium and the Crusades* (London, 2003).
- Harris, J. W., *Medieval Theatre in Context* (London, 1992).
- Harvey, J. H., *The Master Builders: Architecture in the Middle Ages* (London, 1971).
- _____, *The Medieval Architect* (London, 1972).
- _____, *English Medieval Architects* (London, 1987).
- Harvey, P. D. A., *Medieval Maps* (London, 1991).
- _____, *Medieval Maps of the Holy Land* (London, 2012).
- Haskins, H. A., *Norman Institutions* (New York, 1918).
- Hehl, E.-D., *Kirche und Krieg im 12 Jahrhundert* (Stuttgart, 1980).
- Henneman, J. B., *Royal Taxation in Fourteenth Century France: The Development of War Finance 1322-1356* (Princeton, 1971).
- Hillenbrand, C., *The Crusades. Islamic Perspectives* (Edinburgh, 1999).
- Hodgson, N., *Women, Crusading and the Holy Land in Historical Narrative* (Woodbridge, 2007).
- Housley, N., *The Italian Crusades* (Oxford, 1982).
- _____, *The Avignon Papacy and the Crusades 1305-78* (Oxford, 1986).
- _____, *The Later Crusades. From Lyons to Alcazar* (Oxford, 1992).
- _____, 'Costing the Crusade', in *Experience of Crusading*, I: Cilt, ed. Bull ve Housley.
- Houts, E. Van, *The Normans in Europe* (Manchester, 2000).
- Hurlock, K., *Wales and the Crusades c.1095-1291* (Cardiff, 2011).
- Huygens, R., 'Guillaume de Tyre étudiant', *Latomus*, 31 (1962).
- Jackson, P., *The Mongols and the West* (Harlow, 2005).
- Jacoby, D., 'An Unpublished Portolan of the Mediterranean in Minneapolis', *Shipping, Trade and Crusade in the Medieval Mediterranean* (Farnham, 2013).
- Jordan, W. C., *Louis IX and the Challenge of the Crusade* (Princeton, 1979).
- _____, 'The Representation of the Crusade in the Songs Attributed to Thibaud, Count Palatine of Champagne', *Journal of Medieval History*, 25 (1999).
- Kedar, B. Z., 'The Passenger List of a Crusader Ship', *Studi Medievali*, 13 (1972).
- _____, *Crusade and Mission* (Princeton, 1984).
- _____, 'Reflections on Maps, Crusading and Logistics', içinde *Logistics of Warfare*, ed. Pryor.
- Keen, M., *Chivalry* (New Haven, 1984).
- Kempf, F., 'Das Rommersdorfer Briefbuch des 13 Jahrhunderts', *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung. Ergänzungsband*, 12 (1933).
- Kienzle, B. M., 'Medieval Sermons and their Performance', *Preacher, Sermon and Audience* içinde, ed. Muessig.
- King, E., 'The Memory of Brian FitzCount', *Haskins Society Journal*, 13 (2004).
- Köhler, M. A., *Allianzen und Verträge zwischen frankischen und islamischen Herrschern in Vorderen Orient* (Berlin, 1991).

- Kümper, H., 'Oliver of Paderborn', *Encyclopaedia of the Medieval Chronicle* içinde, ed. G. Dunphy (Leiden, 2010).
- Kunstmann, F., 'Studien über Marin Sanudo', *Königliche Bayerische Akademie der Wissenschaften. Abhandlungen Phil- Historische Classe*, 7 (1855).
- Lecoy de la Marche, A., 'La prédication de la croisade au treizième siècle', *Revue des questions historiques*, 48 (1890).
- Leopold, A., *How to Recover the Holy Land* (Aldershot, 2000).
- Linder, A., *Raising Arms. Liturgy in the Struggle to Liberate Jerusalem in the Late Middle Ages* (Turnhout, 2003).
- Lloyd, S., 'Political Crusades in England', *Crusade and Settlement* içinde, ed. P. Edbury (Cardiff, 1985).
- _____, *English Society and the Crusade 1216-1307* (Oxford, 1988).
- Lower, M., *The Barons' Crusade* (Philadelphia, 2005).
- Lun, P. van, 'Les milites dans la France du XIe siècle', *Le Moyen Age*, 77 (1971).
- Lunt, W., *Papal Revenues in the Middle Ages* (New York, 1965).
- Madden, T., 'Food and the Fourth Crusade', in *Logistics of Warfare*, ed. Pryor.
- Maddicott, J., 'The Crusade Taxation of 1268-70 and the Development of Parliament', *Thirteenth Century England*, 2 (1988).
- _____, *The Origins of the English Parliament 924-1327* (Oxford, 2010).
- Maier, C. T., *Preaching the Crusades* (Cambridge, 1994).
- _____, *Crusade Propaganda and Ideology: Model Sermons for the Preaching of the Cross* (Cambridge, 2000).
- Marvin, L. W., 'The White and Black Confraternities of Toulouse and the Albigensian Crusade 1210-11', *Viator*, 40 (2009).
- Mayer, H. E., *The Crusades*, ikinci edisyon (Oxford, 1988).
- Menache, S., *The Vox Dei: Communication in the Middle Ages* (Oxford, 1990).
- _____, 'Papal Attempts at a Commercial Boycott of the Muslims in the Crusader Period', *Journal of Ecclesiastical History*, 63 (2012).
- Michel, K., *Das Opus Tripartitum des Humbertus de Romans OP* (Graz, 1926).
- Mitchell, P., *Medicine in the Crusades* (Cambridge, 2004).
- Mollat, M., *The Poor in the Middle Ages* (London, 1986).
- Morris, C., 'Propaganda for War. The Dissemination of the Crusading Ideal in the Twelfth Century', içinde *Studies in Church History*, ed. W. Shields, XX.Cilt (Oxford, 1983).
- _____, 'Policy and Visions: The Case of the Holy Lance', *War and Government in the Middle Ages* içinde, ed. J. Gillingham ve J. C. Holt (Woodbridge, 1984).
- _____, 'Picturing the Crusades: The Uses of Visual Propaganda', *The Crusades and their Sources* içinde, ed. J. France ve diğerleri (Aldershot, 1998).
- _____, *The Sepulchre of Christ and the Medieval West* (Oxford, 2005).
- Mortimer, R., 'The Family of Ranulf de Glanville', *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 54 (1981).
- Muessig, C., ed., *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages* (Leiden, 2002).
- Muldoon, P., *Popes, Lawyers and Infidels* (Liverpool, 1979).
- Murray, A., *Reason and Society in the Middle Ages* (Oxford, 1978).
- Murray, A. V., 'The Army of Godfrey de Bouillon', *Revue belge de philologie et d'histoire*, 70 (1992).
- _____, 'Money and Logistics in the First Crusade', içinde *Logistics of Warfare*, ed. Pryor.
- _____, 'Finance and Logistics of the Crusade of Frederick Barbarossa', içinde *In Laudem Hierosolymitani*, ed. I. Şagrir ve diğerleri (Aldershot, 2007).
- O'Callaghan, J. F., *Reconquest and Crusade in Medieval Spain* (Philadelphia, 2003).
- Oksanen, E., 'The Anglo-Flemish Treaties and Flemish Soldiers in England 1101-1163', *Mercenaries and Paid Men* içinde, ed. France.
- Oppl, F., *Das Itinerar Kaiser Friedrich Barbarossas (1152-1190)*, (Cologne-Graz, 1978).
- Orme, N., *Medieval Children* (New Haven, 2001).

- Owst, G. R., *Preaching in Medieval England* (Cambridge, 1926).
- Oxford Dictionary of National Biography*, ed. C. Mathew ve diğerleri (Oxford, 2004-).
- Paterson, L., *The World of the Troubadours* (Cambridge, 1993).
- Paul, N. L., 'A Warlord's Wisdom: Literacy and Propaganda at the Time of the First Crusade', *Speculum*, 85 (2010).
- _____, *To Follow in Their Footsteps* (Ithaca, 2012).
- Pennington, K., 'The Rite for Taking the Cross in the Twelfth Century', *Traditio*, 30 (1974).
- Perry, G., *John of Brienne* (Cambridge, 2013).
- Petersen, N. H., 'The Notion of a Missionary Theatre: The *ludus magnus* of Henry of Livonia's Chronicle', *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier* içinde, ed. M. Tamm ve diğerleri (Farnham, 2011).
- Phillips, J., 'Odo of Deuil's *De profectione* as a source', *Experience of Crusading* içinde, I. Cilt, ed. Bull ve Housley.
- _____, *The Second Crusade* (New Haven, 2007).
- Phillips, J. ve Hoch, M., ed., *The Second Crusade* (Manchester, 2001).
- Powell, J., *Anatomy of a Crusade 1213-1221* (Philadelphia, 1986).
- Power, D., 'Who Went on the Albigensian Crusade?', *English Historical Review*, 128 (2013).
- Prestwich, J. O., 'The Military Household of the Norman Kings', *English Historical Review*, 96 (1981).
- _____, 'Mistranslations and Misinterpretations in Medieval English History', *Peritia*, 10 (1996).
- _____, *The Place of War in English History 1066-1214* (Woodbridge, 2004).
- Prestwich, M., *Edward I* (London, 1988).
- _____, *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience* (New Haven ve London, 1996).
- Pryor, J. H., *Business Contracts of Medieval Provence* (Toronto, 1981).
- _____, 'Transportation of Horses by Sea During the Era of the Crusades', *The Mariner's Mirror*, 68 (1982).
- _____, 'The Naval Architecture of Crusader Transport Ships', *The Mariner's Mirror*, 70 (1984).
- _____, *Geography, Technology and War* (Cambridge, 1988).
- _____, 'Modelling Bohemund's March to Thessalonica', *Logistics of Warfare* içinde, ed. Pryor.
- _____, 'The Venetian Fleet for the Fourth Crusade', *Experience of Crusading* içinde, I. Cilt, ed. Bull ve Housley.
- _____, ed., *The Logistics of Warfare in the Age of the Crusades* (Aldershot, 2006).
- _____, 'A View From a Masthead: The First Crusade at Sea', *Crusades*, 25 (2010).
- _____, 'Two *excitationes* for the Third Crusade', *Mediterranean Historical Review*, 25 (2010).
- Pujades i Bataller, R. J., *Les cartes portolanes* (Barcelona, 2007).
- Purcell, M., *Papal Crusading Policy 1244-91* (Leiden, 1975).
- Queller, D. E. ve Madden, T. F., *The Fourth Crusade* (Philadelphia, 1997).
- Reuter, T., 'Assembly Politics in Western Europe from the Eighth to the Twelfth Centuries', *The Medieval World* içinde, ed. P. Linehan ve J. Nelson (London, 2001).
- Reynolds, S., *Kingdoms and Communities in Western Europe 900-1300* (Oxford, 1997).
- Richard, J., 'La papauté et la direction de la première croisade', *Journal des savants* (1960).
- Riley-Smith, J., 'Crusading as an Act of Love', *History*, 65 (1980).
- _____, *The First Crusade and the Idea of Crusading* (London, 1986).
- _____, *The First Crusaders* (Cambridge, 1997).
- _____, 'Towards an Understanding of the Fourth Crusade as an Institution', *Urbs Capta* içinde, ed. A. Laiou (Paris, 2005).
- Rogers, R., *Latin Siege Warfare in the Twelfth Century* (Oxford, 1992).
- Rosenthal, J. T., 'The Education of the Early Capetians', *Traditio*, 25 (1969).
- Rubinstein, J., 'Fitting History to Use: Three Crusade Chronicles in Context', *Viator*, 35 (2004).
- _____, *Armies of Heaven. The First Crusade and the Quest for the Apocalypse* (New York, 2011).

- Russell, F. H., *The Just War in the Middle Ages* (Cambridge, 1977).
- Sarris, P., *Empires of Faith* (Oxford, 2011).
- Scheeben, H. C., *Albert der Grosse* (Leipzig, 1931).
- Schein, S., *Fideles Crucis* (Oxford, 1991).
- Schenk, J., *Templar Families* (Cambridge, 2012).
- Shepard, J., 'When Greek meets Greek', *Byzantine and Modern Greek Studies*, 12 (1988).
- Siberry, E., 'The Crusading Counts of Nevers', *Nottingham Medieval Studies*, 34 (1990).
- Smail, R. C., 'Latin Syria and the West, 1149-87', *Transactions of the Royal Historical Society*, beşinci seri, 19 (1969).
- Somerville, R., *The Councils of Urban II, i, Decreta Claromontensia, Annuario Historiae Conciliorum: Supplementum*, I.Cilt (Amsterdam, 1972).
- _____, 'The Council of Clermont', *Papacy, Councils and Canon Law* içinde (London, 1990).
- Spufford, P., *Money and its Use in Medieval Europe* (Cambridge, ____).
- Stantchev, S., *Spiritual Rationality: Papal Embargo as Cultural Practice* (Oxford, 2014).
- Stanton, C. D., *Norman Naval Operations in the Mediterranean* (Woodbridge, 2011).
- Stenton, D. M., 'Roger of Howden and Benedict', *English Historical Review*, 68 (1953).
- _____, 'King John and the Courts of Justice', *Proceedings of the British Academy*, 44 (1958).
- Stenton, F. M., 'Early Manumissions at Staunton', *English Historical Review*, 26 (1911).
- Strayer, J. R., 'The Crusades of Louis IX', *A History of the Crusades* içinde, ed. K. Setton ve diğerleri, (Madison, 1969-).
- Strickland, M., *War and Chivalry* (Cambridge, 1996).
- Sweeney, J. R., 'Hungary in the Crusades 1169-1218', *International History Review*, 3 (1981).
- Thijssen, J., *Censure and Heresy at the University of Paris 1200-1400* (Philadelphia, 1998).
- Thorndyke, L., *The Sphere of Sacrobosco and its Commentators* (Chicago, 1949).
- Throop, P., *Criticism of the Crusade* (Amsterdam, 1940).
- Throop, S., *Crusading as an Act of Vengeance 1095-1216* (Farnham, 2011).
- Tolan, J., *Saracens: Islam in the Medieval Imagination* (New York, 2002).
- Turner, R. V., 'The Miles Literatus in Twelfth and Thirteenth Century England', *American Historical Review*, 83 (1978).
- Tyerman, C. J., *England and the Crusades* (Chicago, 1988).
- _____, *The Invention of the Crusades* (London, 1998).
- _____, *God's War. A New History of the Crusades* (London, 2006).
- _____, *The Debate on the Crusades* (Manchester, 2011).
- _____, *The Practices of Crusading* (Farnham, 2013).
- _____, 'Henry of Livonia and the Ideology of Crusading', *Practices of Crusading* içinde, VII.
- _____, 'Who Went on Crusade to the Holy Land?', *Practices of Crusading* içinde, XIII.
- _____, 'Paid Crusaders', in *Practices of Crusading*, XIV.
- _____, 'Court, Crusade and City: The Cultural Milieu of Louis I, Duke of Bourbon', *Practices of Crusading* içinde, IV.
- _____, ' "Principes et Populus": Civil Society and the First Crusade', *Practices of Crusading* içinde, XII.
- _____, 'Philip VI and the Recovery of the Holy Land', *Practices of Crusading* içinde, V.
- _____, 'Philip V of France, the Assemblies of 1319-20 and the Crusade', *Practices of Crusading* içinde, II.
- Unger, R. W., 'The Northern Crusaders', *Logistics of Warfare* içinde, ed. Pryor.
- Villey, M., *La Croisade: essai sur la formation d'une théorie juridique* (Paris, 1942).
- Vincent, N., *Peter des Roches* (Cambridge, 1996).
- Warren, W. L., *Henry II* (London, 1977).
- West, C., 'All in the Same Boat: East Anglia, the North Sea World and the 1147 Expedition to Lisbon', *East Anglia and its North Sea World in the Middle Ages* içinde, ed. D. Bates ve R. Liddiard (Woodbridge, 2013).
- Wilms, H., *Albert the Great* (London, 1933).
- Wright, J. K., *Geographical Lore of the Time of the Crusades*, 2. edisyon (New York, 1965).

DİZİN

A

- Adam von Ebrach 118
 Adela de Blois 111
 Adhemar 52, 62, 101, 217, 315, 363
 Ad Liberandam 85, 100, 116, 134, 278, 308
 Aigues Mortes 197, 227, 262, 312, 357
 Akkâ 16, 17, 19, 50, 79, 83, 85, 92, 119,
 147, 194, 198, 202, 204, 205, 206,
 211, 214, 215, 217, 219, 222, 223,
 226, 245, 246, 247, 258, 259, 261,
 262, 275, 277, 285, 291, 303, 304,
 311, 319, 322, 328, 333, 334, 339,
 342, 345, 346, 347, 348, 352, 354,
 357, 358
 Alain de Lille 144, 232
 Albali Benzo 181
 Alberico da Romano 157
 Albericus Aquensis 73, 116, 215, 239, 298,
 331, 346, 353
 Albertus Magnus 52, 109, 139, 142, 151
 Albert von Buxhövdén 83
 Albigen Haçlı Seferi 17, 108, 123, 197, 206,
 216, 284, 287, 308
 Alcazar 100, 320, 383
 Aleksios 62, 299, 363
 Alphonse 207, 242, 262, 287, 290, 329
 Altın 29, 274, 275
 Amalric 22, 50, 342
 Ambroise 74, 119, 120, 169, 199, 205, 213,
 214, 217, 239, 305, 375
 Andrew 259, 309
 Anna Comnena 221
 Anselmo 70, 101
 Anselmus de Ribemont 47, 113, 117
 Ansteyli Richard 251
 Antakya 37, 38, 39, 48, 76, 83, 92, 173, 192,
 194, 195, 197, 224, 231, 243, 244,
 249, 252, 297, 302, 315, 328, 334,
 346, 353, 354, 363, 373
 Aristoteles 35, 52, 106, 109, 139
 Arnulf de Lisieux 245

- Asaphlı Reiner 165
 Askere alma 214
 Assisili Francis 46, 93, 108, 232
 Atlar 334, 335, 342
 Audita Tremendi 17, 70, 84, 92, 161, 162,
 165, 282
 Augustinus 15, 65, 70, 131
 Aziz Clement 38, 50

B

- Baldric de Bourgueil 137, 189
 Bathlı Adelard 42
 Baudouin de Boulogne 45, 199, 223, 244,
 348, 353
 Bayeux Piskoposu Odo 325
 Bayeux Tapestry 28, 325, 326, 330, 334,
 337, 375
 Benedicten 109, 115, 189
 Bernard de Clairvaux 46, 52, 65, 69, 70,
 72, 81, 99, 101, 103, 118, 127, 133,
 135, 136, 140, 143, 148, 151, 152,
 153, 156, 158, 162, 168, 187, 189,
 301, 362
 Berthier d'Orleans 161
 Beşinci Haçlı Seferi 18, 24, 41, 74, 82, 85,
 102, 106, 107, 108, 116, 120, 122,
 131, 132, 134, 142, 148, 200, 203,
 213, 217, 228, 239, 248, 274, 276,
 287, 289, 309, 321, 352, 367, 368
 Birinci Haçlı Seferi 16, 24, 37, 38, 39, 44,
 45, 47, 52, 68, 71, 72, 73, 78, 97, 98,
 110, 111, 112, 113, 115, 121, 123,
 126, 132, 144, 148, 152, 154, 158,
 164, 176, 177, 188, 190, 192, 194,
 195, 196, 198, 200, 201, 206, 207,
 217, 221, 223, 224, 226, 227, 229,
 230, 231, 238, 239, 242, 243, 244,
 245, 250, 252, 255, 267, 269, 276,
 282, 299, 302, 315, 320, 325, 334,
 346, 348, 351, 353, 356, 361, 364,
 373

Bir Haçlı Seferi Nasıl Planlanır?

Birinci Lateran Konsili 16, 313
Bizans 15, 16, 18, 38, 58, 61, 62, 64, 71, 72,
83, 156, 175, 196, 197, 199, 200, 211,
256, 257, 297, 299, 302, 303, 328,
332, 334, 348, 363, 364, 366
Bohemund 16, 33, 39, 44, 45, 46, 48, 73,
110, 112, 114, 121, 150, 156, 173,
190, 194, 197, 199, 201, 207, 223,
243, 245, 249, 250, 252, 363, 385
Boniface 134, 306
Bremen 108, 139, 203, 225, 300, 322, 346,
353
Brevis ordinacio de predicatione 132
Brian FitzCount 72, 382, 383
Burchard von Monte 356
Büyük İskender 53

C

Caesarius von Heisterbach 40
Caffaro 144, 198, 203, 204, 336, 354, 375
Canso d' Antiocha 48, 73, 78, 376
Cenova 17, 79, 107, 139, 144, 146, 197, 204,
221, 240, 241, 253, 259, 262, 297,
305, 312, 329, 330, 336, 337, 342,
344, 366
Chanson de Roland 44, 361, 376
Charlemagne 15, 26, 27, 53, 71, 131, 164,
349, 382
Charles d'Anjou 365
Châteaudun 214, 225
Chelandia. Bakın
Chobhamlı Thomas 104, 107
Cistercian 40, 88, 102, 104, 108, 115, 120,
128, 159, 160, 162, 163, 216
Clermont 15, 57, 58, 60, 61, 62, 77, 78, 79,
98, 100, 101, 112, 130, 135, 139, 140,
146, 147, 155, 188, 202, 291, 293,
297, 302, 358, 360, 386
Conon de Béthune 74, 161
Constantin 67, 71
Constantin Bağışı 67
Cornwallı Richard 273, 274

Ç

Çobanların Haçlı Seferi 64, 228, 290
Çocukların Haçlı Seferi 17, 228

D

Dalmaslı Sercy 38
Danimarka 88, 105, 110, 150, 165, 300,
303, 342
Dartmouth 16, 121, 221, 225, 299, 300, 301,
304, 316, 317, 319, 335, 353
David Hume 22
De Diversis Artibus 40, 326, 379

De peregrinante civitate Dei 162
Devizesli Richard 332, 336, 338, 342
Dicetolu Ralph 342
Dimyat 18, 41, 116, 200, 218, 221, 224, 262,
276, 289, 309, 311, 321, 328, 336,
339, 344, 368
Domesday Book 27, 112, 185, 252, 376
Dominikan 63, 93, 104, 109, 130, 139, 279,
356
Dördüncü Haçlı Seferi 17, 25, 38, 50, 74,
76, 79, 81, 84, 86, 99, 103, 120, 134,
152, 175, 178, 197, 198, 199, 204,
205, 217, 223, 224, 226, 227, 239,
240, 242, 247, 278, 305, 307, 308,
328, 343, 364, 366
Dördüncü Lateran Konsili 18, 80, 89, 99,
100, 116, 261, 278, 285, 327

E

Ekkehard von Aura 78
Eleanor 111, 219, 221
Eleanor d'Aquitaine 111
Erard de Valéry 359
Erastosthenes 350
Esbern 73, 110, 150
Eşler 221
Eudes de Deuil 115, 136, 140, 231, 239,
250, 300, 320, 331, 353, 361
Eustace 104, 381
Excalibur 311
Exchequer 27, 39, 112, 213, 239, 240, 252,
257, 258, 288, 333, 379

F

Ferrybridge 238
Fidenzio di Padova 357
Fioreli Joachim 86
Floransa 64, 139, 203, 225, 287
Fordeli Baldwin 129
Foulques de Neuilly 99, 103, 127, 142, 247
Foulques de Toulouse 226
Foulques le Réchin 50
Fransiskan 63, 101, 109, 142, 143, 157
Friedrich Barbarossa 17, 48, 50, 99, 115,
121, 133, 160, 165, 166, 196, 203,
207, 225, 239, 242, 253, 283, 286,
301, 302, 303, 316, 320, 322, 323,
328, 336, 351, 364
Frizya 120, 122, 127, 128, 135, 139, 159,
177, 225, 303, 309

G

Galen 39
Galler 44, 102, 133, 135, 139, 140, 141, 150,
153, 162, 164, 165, 166, 167, 169

Galli Gerald 43, 52, 122, 127, 128, 136, 146,
149, 151, 154, 160, 164, 166, 247,
250, 252
Galvano di Levanto 357
Gaston 262, 327, 347
Geoffrey de Villehardouin 239, 251, 306,
307, 347
Geoffrey Goldsmith 204
Geoffroy le Bel 50
Gervase 41, 106, 288, 317, 326, 377
Gesta Francorum 33, 39, 44, 53, 58, 63, 77,
112, 114, 121, 173, 193, 195, 244,
249, 255, 349, 361, 377
Gilbert de Tournai 280, 291
Godfrey de Bouillon 181, 201, 210, 223,
238, 243, 244, 255, 275, 298, 321,
331, 380, 384
Grandmesnilli Ivo 271
Gratian 65, 66, 69, 70, 377
Grégoire Bechada 48
Guido da San Grisogono 102
Guido da Vigevano 324
Guillaume d'Adam 369
Guillaume de Aumale 276
Guillaume de Nogaret 26
Guillaume de Paris 347
Guillaume de Poitiers 184
Guillaume de Sens 41
Guy de Bazoches 302, 303, 351
Guy de Forez 210
Guy de Lusignan 303
Guzman 108
Günah 130

H

Haç almak 61, 174
Haç kuşanmak 76, 156
Haritalar 355
Heinrich von Lettland 66, 69, 88, 250
Hersende 321
Herve de Glanville 73
Hildegard von Bingen 111
Hospitalier 16, 218, 233, 273, 281, 322,
323, 352
Hostiensis 67, 146, 151
Howdenli Roger 161, 169, 223, 239, 353,
354
Hubert Walter 117, 122, 194, 217
Hugh de Beauchamp 133
Hugh Travers 212
Huguccio Pisanus 66
Hugues Bunel 348
Hugues de Cluny 46
Hugues de Die 101
Hugues de Payens 110
Hugues de St. Pol 306

Hugues de Toucy 267
Hugues de Vermandois 181, 244, 252
Humbert de Romans 90, 100, 104, 107,
109, 110, 129, 130, 137, 146, 149,
150, 154, 237, 248, 291
Huntingdonlu Henry 232

I

I. Edward 100, 207, 228, 242, 264, 266,
274, 293
I. Henry 48, 49, 183, 184, 190, 271, 327
II. Henry 46, 48, 49, 51, 99, 121, 161, 165,
166, 167, 180, 184, 185, 191, 218,
228, 239, 251, 269, 271, 273, 274,
288, 303, 317
III. Alexander 66, 116
III. Clemens 62, 277, 338
III. Conrad 16, 72, 133, 156, 191, 193, 196,
232, 242, 245, 262, 351
III. Edward 23, 192
III. Eugenius 16, 70, 72, 73, 80, 102, 115,
116, 187, 268, 300, 316
III. Henry 87, 109, 134, 152, 275, 279, 314
III. Honorius 127, 143, 284
III. Innocentius 17, 18, 52, 66, 69, 70, 80,
81, 82, 84, 85, 86, 89, 103, 104, 107,
108, 111, 117, 127, 132, 134, 145,
146, 148, 150, 152, 156, 173, 199,
212, 221, 227, 231, 239, 247, 252,
260, 273, 278, 282, 283, 284, 288,
307, 309, 311, 314, 352
III. Urbanus 160, 163, 164
II. Paschal 113, 139
II. Paschalis 113
II. Philippe 17, 82, 99, 134, 152, 182, 197,
198, 207, 240, 241, 246, 258, 259,
260, 261, 263, 264, 275, 287, 304,
305, 319, 328, 332, 336, 345, 354
II. Roger 253
II. Urbanus 15, 57, 61, 68, 71, 72, 77, 97,
101, 112, 113, 126, 127, 130, 133,
134, 135, 136, 139, 140, 143, 146,
154, 176, 187, 189, 200, 216, 221,
277, 297, 313, 314, 315, 360, 363
II. William 185, 269, 286
Ilger Bigod 47, 117, 122, 194
I. Manuel 196
Imre 99
I. Philippe 98, 181, 190
Ipswich 203, 215, 253, 299
I. Richard 17, 24, 50, 74, 75, 117, 121, 152,
164, 193, 194, 196, 198, 202, 205,
206, 207, 210, 217, 225, 226, 238,
240, 242, 246, 247, 248, 253, 257,
258, 262, 263, 264, 269, 273, 288,
289, 304, 307, 310, 318, 319, 323,

- 324, 328, 332, 338, 342, 344, 345,
347, 366
- IV. Alexander 87
- IV. Béla 369
- IV. Heinrich 60, 62, 181, 247
- IV. Innocentius 18, 67, 87, 90, 281, 314
- IV. Nicholas 19
- IV. Philippe 26, 100, 134, 228, 255
- IV. Raymond 173
- IV. Theobald 69
- IV. Urbanus 91
- IX. Gregorius 18, 86, 90, 105, 108, 201, 279,
280, 282, 283, 289, 291, 310
- IX. Louis 18, 19, 24, 25, 64, 74, 76, 87, 92,
109, 111, 128, 134, 152, 173, 177,
191, 193, 194, 197, 199, 201, 203,
206, 217, 219, 221, 222, 227, 228,
233, 239, 241, 248, 254, 261, 263,
272, 273, 281, 283, 287, 289, 290,
292, 306, 310, 312, 321, 329, 330,
336, 339, 342, 343, 357, 359, 366,
367, 368
- İ**
- İbn Cübeyr 354
- İbnü'l-Esir 155, 163
- İdrîsî 354
- İkinci Haçlı Seferi 16, 49, 69, 72, 74, 84, 91,
93, 98, 101, 108, 115, 116, 118, 133,
138, 139, 149, 162, 178, 185, 186,
193, 199, 203, 221, 224, 231, 239,
242, 245, 251, 256, 263, 299, 301,
302, 342
- İntikam 68, 69, 155
- İsa Mesih 22, 37, 38, 42, 58, 60, 61, 64, 65,
66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 77, 97, 99,
106, 123, 129, 131, 132, 133, 135,
136, 137, 140, 144, 148, 149, 155,
158, 159, 162, 163, 164, 166, 167,
168, 188, 199, 232, 237, 282, 283,
284, 286, 302, 305, 311, 344
- İznik 15, 41, 114, 196, 200, 214, 222, 224,
230, 244, 298, 299, 327, 334, 346,
363

J

- Jacques d'Avesnes 76, 119, 133, 304
- Jacques de Vitry 41, 86, 105, 107, 109, 116,
120, 127, 128, 133, 139, 142, 144,
146, 147, 149, 217, 218, 219, 221,
239, 313, 322, 343, 361, 381
- Jean de Joinville 25, 74, 118, 194, 239, 241,
253, 321, 322, 337
- John 13, 16, 24, 51, 52, 74, 102, 118, 132,
134, 141, 180, 187, 191, 195, 200,

- 206, 211, 213, 215, 221, 223, 260,
264, 267, 313, 322, 329, 369, 376,
378, 379, 385, 386

Joscus 102, 156

K

- Kadın 314
- Katalan Kumpanyası 253
- Kehanet 86
- Kılıç Kardeşliği 17, 89, 218
- Kilise hukuku 70
- Konstantinopolis 17, 18, 38, 58, 74, 76, 86,
100, 104, 120, 152, 175, 189, 195,
213, 219, 241, 242, 247, 290, 297,
298, 299, 307, 310, 320, 328, 330,
334, 339, 344, 349, 353, 362, 363,
364
- Korykoslu Hetum 29
- Köln 40, 107, 120, 139, 151, 159, 198, 201,
203, 218, 253, 299, 316
- Kudüs 13, 15, 16, 17, 18, 22, 40, 44, 45, 47,
50, 53, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66,
68, 69, 73, 77, 83, 84, 86, 89, 90, 92,
104, 110, 113, 115, 124, 148, 152,
155, 162, 164, 175, 176, 190, 191,
194, 196, 197, 199, 214, 226, 229,
244, 256, 274, 282, 303, 323, 324,
327, 334, 344, 348, 357, 358, 360,
362, 363, 365, 366, 367, 371, 373
- Kur'an 131
- Kutsal Mızrak 37
- Kutsal Topraklar 59, 64, 67, 75, 80, 86, 90,
103, 141, 143, 149, 285, 287, 310,
352, 356, 357

L

- Las Navas de Tolosa 88
- Lastourslu Gouffier 190
- Leicester Kontu Robert 251
- Londra 27, 109, 139, 148, 152, 225, 253,
267, 270, 299, 333, 343, 351, 355
- Lucius 116
- Lyon Konsili 18, 19, 92, 100, 273, 280, 284,
311, 336, 359

M

- Magna Carta 281
- Malmesburyli William 73
- Manasses 113
- Mandevilleli William 192
- Manfred 91
- Mappae Clavicula 326, 378
- Mappae mundi 356
- Marcyli Henry 160
- Margaret 222, 354

Marino Sanudo 228, 249, 254, 263, 292,
330, 357, 358, 367, 368, 369, 382
Marmoutier 51, 140, 267, 378
Marsilya 107, 128, 134, 139, 146, 197, 203,
221, 226, 247, 258, 262, 302, 303,
305, 307, 309, 312, 328, 330, 333,
337, 338, 342, 343, 351, 353, 354
Martin von Pairis 79, 103, 136, 187
Matthew Paris 87, 109, 134, 143, 158, 199,
206, 211, 218, 219, 228, 238, 280,
284, 337, 350, 355, 367, 378
Medeniyetler çatışması 361
Melunlu William 231
Mamluk 359
Merxadrus 210, 224
Meryem 66, 68, 89, 131, 134, 145, 322
Mısır 16, 17, 18, 19, 25, 63, 64, 74, 79, 84,
85, 92, 108, 114, 116, 190, 199, 200,
218, 228, 233, 237, 248, 254, 261,
262, 292, 306, 308, 309, 312, 321,
339, 359, 363, 364, 365, 366, 367,
369, 370
Moğollar 369
Mucize 158
Muhterem Peter 272
Muret Muharebesi 88

N
Nakliye 253, 339
Neville John 206
Newburghlu William 263
Newton 35

O
Okuryazarlık 250
Oliver von Paderborn 41, 105, 107, 109,
120, 122, 127, 128, 131, 134, 135,
136, 139, 141, 151, 158, 159, 218,
250, 308, 309, 326
Ottaviano degli Ubaldini 105, 157, 379
Otto de Grandson 238
Otto von Freising 136
Oxford 9, 13, 14, 23, 27, 34, 36, 40, 41, 44,
48, 53, 59, 60, 61, 69, 72, 73, 88, 89,
91, 100, 110, 113, 123, 129, 132, 143,
150, 153, 154, 165, 167, 178, 179,
180, 183, 184, 188, 192, 206, 210,
213, 214, 215, 224, 232, 238, 242,
251, 259, 264, 271, 272, 275, 284,
291, 292, 298, 318, 321, 322, 326,
327, 329, 348, 355, 359, 368, 375,
376, 377, 378, 379, 380, 381, 382,
383, 384, 385, 386

P

Papalık Elçisi 52, 62, 276, 297
Paris Üniversitesi 42, 52, 105
Pelagius 217, 262, 276, 289
Peter Capuano 104
Peter des Roches 263, 275, 276, 287, 386
Peter Pitoes 149
Philip Basset 206, 270
Philippe de Beauvais 304
Pierre Abélard 35
Pierre Barthélemy 37
Pierre de Blois 119, 163, 237
Pierre de les Vaux de Cernay 250
Pierre Dubois 291, 367, 368
Pietro Vesconte 356
Pipe Rolls 27, 112, 202, 288, 314, 333, 336,
338
Pisa 79, 139, 197, 253, 297, 303, 351
Pocklington 101
Portolan 352, 356, 358, 383
Propaganda 69, 97, 114, 129, 130, 143, 147,
153, 161, 163, 187, 197, 384, 385

Q

Quadrivium 41
Quantum praedecessores 16, 70, 116, 133,
144, 268, 316
Quia Maior 18, 66, 69, 105, 117, 134, 173,
231, 277, 278, 279, 282, 284, 315

R

Radulph 102, 127
Ralph de Caen 193, 243
Ramon Muntaner 253, 379
Ranulf Glanvill 50, 118, 167, 251, 270,
277, 303
Raymond d'Aguilers 37, 115, 214, 239
Raymond de Poitiers 118
Raymond Pilet 192, 244
Regensburg 118, 135, 136, 139, 301
Renaud de Châtillon 85, 344
Rhys ap Gruffydd 165, 167
Robert Curthouse 250
Robert Curzon 105, 107, 120
Robert de Clari 25, 49, 74, 84, 118, 195,
205, 213, 217, 224, 231, 239, 240,
251, 260, 307, 320
Robert de Flanders 223, 244, 252, 298
Robert de Meulan 251
Robert de Rheims 45, 72, 78, 115
Rodas 64, 354
Roger Bacon 89, 361
Roger Malceal 210
Roger Vacarius 103
Rostang 38

Ruteboeuf 76

S

Salimbene di Adam 157

Salisburyli John 180

Samson 150

Secreta Fidelium Crucis 249, 331, 357

Selâhaddîn 82, 84, 99, 119, 121, 152, 155,
162, 164, 169, 200, 211, 218, 239,
246, 252, 257, 265, 269, 274, 282,
283, 285, 286, 287, 288, 292, 302,
303, 317, 366

Selâhaddîn Öşrü 82, 85, 99, 121, 162, 200,
211, 218, 239, 246, 252, 257, 265,
269, 274, 282, 283, 285, 286, 287,
288, 292, 317

Selçuklu Türkleri 15

Sevilleli Isidore 44, 354

Sicardo da Cremona 70

Sicilya 15, 18, 60, 71, 90, 104, 119, 122,
156, 164, 196, 207, 246, 259, 270,
275, 283, 286, 304, 305, 308, 311,
328, 332, 337, 338, 351, 352, 354,
360, 365

Simon de Montfort 86, 88, 197, 206, 219, 308

Solinus 349

Speyer 99, 139, 156, 202, 301

Stephen de Bourbon 129, 159

Suger 185, 245, 379

Ş

Şövalyelik 75, 117, 180, 252

T

Tancred 46, 71, 188, 193, 194, 196, 199,
243, 244, 245, 250, 255

Templier 16, 70, 110, 152, 162, 218, 222,
273, 352

Teuton 17, 89, 187, 196, 218, 290, 291, 310,
322

Thierry 72, 191

Thomas Aquinas 22, 35, 68

Thomas Becket 204, 219, 247, 269, 322, 380

Toledo 60

Ü

Ücret 186, 243

Üçüncü Haçlı Seferi 17, 24, 25, 44, 50, 52,
69, 73, 74, 76, 82, 84, 85, 89, 92, 99,
102, 103, 115, 119, 122, 123, 127, 132,
133, 144, 152, 155, 158, 160, 186, 193,
201, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 213,
216, 217, 225, 237, 238, 239, 240, 246,
247, 249, 251, 252, 257, 263, 274, 277,

278, 282, 301, 302, 304, 317, 319, 328,
347, 354, 357

V

Vaaz 106, 126, 129, 138, 139, 140, 142, 156,
157, 168, 174, 232, 237, 301

Vaaz verme 106, 168, 301

V. Adalbert 271

Vegetius 51, 52, 327

Venedik 17, 79, 139, 157, 178, 197, 198,
231, 239, 241, 247, 253, 260, 262,
264, 306, 307, 312, 329, 330, 335,
336, 338, 339, 347, 356, 357, 372

Venedik Antlaşması 17, 239, 241, 247, 253,
260, 262, 264, 306, 330, 336, 339

Venedikliler 79, 198, 203

Vergilendirme 269, 289

Vézelay 99, 101, 111, 133, 135, 136, 139,
140, 152, 153, 154, 198, 202, 301, 305

V. Foulques 50, 72

VI. Clemens 130

VI. Heinrich 17, 182, 183, 193, 258, 260,
275, 365

VI. Henry 240, 330

VIII. Gregorius 17, 70, 84, 92, 110, 160,
161, 164, 188, 282

VIII. Louis 241

VII. Louis 16, 99, 111, 115, 121, 136, 185,
191, 207, 225, 232, 238, 239, 245,
253, 256, 263, 273, 275, 283, 286,
300, 316, 373

VI. Leopold 309

VI. Louis 185

VI. Philippe 19, 100, 242, 254, 324, 358

V. Leopold 210, 263, 287

W

Waleran 49, 118

Walter Map 48, 50, 380

Walter sans Avoir 231

Wendoverli Roger 122

Willermus Tyrensis 51, 66, 69, 116, 118,
131, 202, 361, 366

William Brewer 274, 277

William Grassegals 373

William Longspeer 206, 211, 238

William Marshall 190

X

Xantenli John 134, 139, 141, 153

Y

Yahudiler 42, 286

Yazma 251, 357

Christopher Tyerman

Bir Haçlı Seferi Nasıl Planlanır?

YÜKSEK ORTA ÇAĞ'DA AKIL VE DİNÎ SAVAŞ

Birinci Haçlı Seferi'nin ve sonraki Haçlı Seferlerinin öyküsü sıra dışıdır fakat çoğu araştırma, Papa'nın yaptığı çağrılarını kısaca anlatıp hemen muharebe meydanına geçmeye çalışır. Christopher Tyerman ise bu özgün kitabında gözden kaçan bir noktaya, Haçlı Seferlerinin debdebeli hazırlıklarına ve maliyetine odaklanıyor. Batı Avrupa'daki topraklarını ve ailelerini terk edip Kutsal Topraklara doğru belirsiz bir geleceğe adım atan binlerce erkeğin ve kadının çabaları, bu zamana kadar yeterince araştırılmamıştı. Bu insanların eylemleri, Orta Çağ toplumunun doğası hakkında cevaplanması zor pek çok soruyu da beraberinde getiriyor. *Bir Haçlı Seferi Nasıl Planlanır?* sorusunu başlığına taşıyan bu kitap; diplomasi, iletişimin, propagandanın, iletişim araçlarının kullanımının, tıbbi bakımın, teçhizatın, yolculukların, paranın, silahların, vasiyetnamelerin, fidyelerin, hayvanların ve duanın sahip olduğu güce ışık tutuyor. Tarihin anlaşılması büyük çaba gerektiren bu dönemine, yeni ve kuşatıcı bir bakış sunuyor. Haçlı Seferi projeleri konusunda uzman Murat Çaylı'nın Türkçeye kazandırdığı bu kitap, bir Haçlı Seferinin tüm hazırlık safhalarını mercek altına alıyor.

facebook/selengeyayinevi
instagram/selengeyayinlari
twitter/selengeyayinevi
selenge.com.tr

ISBN 978-625-7459-27-3

9 786257 459273